

GAEKWAD'S ORIENTAL SERIES

Published under the authority of
the Government of His Highness
the Maharaja Gaekwad of Baroda.

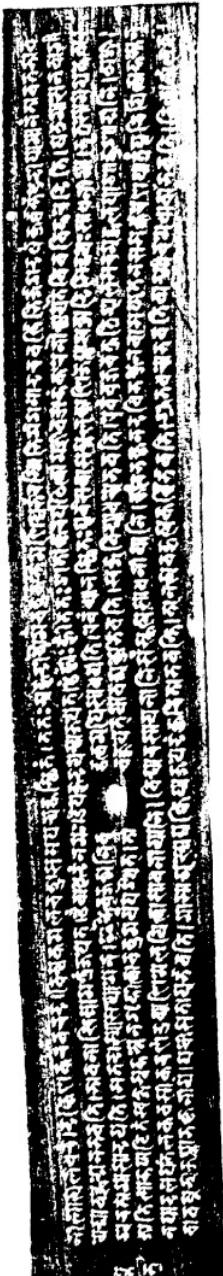
No. XLI

SĀDHANAMĀLĀ

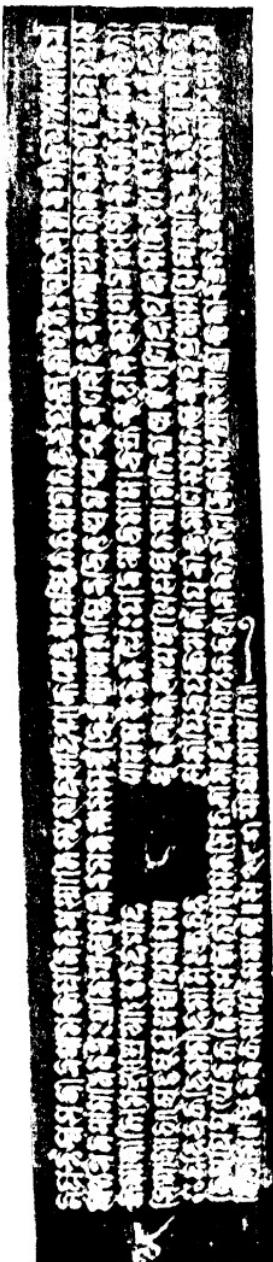
Vol. II

Benoytosh Bhattacharyya, M.A., Ph.D.
General Editor

A SPECIMEN PAGE OF MS Ab.

A SPECIMEN PAGE OF MS B.

Frontispiece.

SĀDHANAMĀLĀ

Vol. II

EDITED WITH AN INTRODUCTION AND INDEX BY

BENOYTOSH BHATTACHARYYA, M.A., Ph.D.

*Life member, Asiatic Society of Bengal, Ordinary member, Kern Institute, Leiden,
Holland, Bihar and Orissa Research Society, Patna, General Editor.*

*GAEKWAD'S ORIENTAL SERIES, and Director
Oriental Institute, Baroda, Author of INDIAN
BUDDHIST ICONOGRAPHY, etc., etc.*

1928

Oriental Institute
Baroda

Published by Benoytosh Bhattacharyya at the Oriental Institute,
Baroda on behalf of the Government of H.H. the
Maharaja Gaekwad of Baroda.

Printed by P. Knight at the Baptist Mission Press,
41, Lower Circular Road, Calcutta.

Price, Rs. 9.

B.C.L.

55 - 022853

PREFACE.

THE second and the concluding volume of the *Sādhana-mālā* is now presented to the public as No. XLI in the *Gaekwad's Oriental Series*. The first volume published in 1925 contains 170 Sādhanas while this embodies 142 making a total of 312 Sādhanas. These are all short works of Tāntric authors the names of whom in some cases only are known, while in others they are not known. This volume contains in accordance with our promise an introduction dealing with the problems connected with Vajrayāna and a general index.

The second volume opens with a series of Sādhanas (Nos. 171–190) devoted to the worship of Kurukullā in a variety of forms. Kurukullā is followed by Uṣṇīṣavijayā (191), Sitāpatrā (192), and Vajracarcikā (193). Then come the five great protectresses, or Pañcama-hārakṣā deities as they are called, beginning with Mahā-pratisarā, to whom three Sādhanas (194–96) are ascribed. She is followed in quick succession by the other great protectresses, namely, Mahāmāyūrī (197), Mahāsāhasra-pramardanī (198), Mahāmantrānusāriṇī (199), and Mahā-sitavatī (200). These deities are very popular even now in Nepal and every devout Buddhist is required to keep a MS of *Pañcarakṣā* in which directions to worship these goddesses along with their appropriate Mantras are given. The next Sādhana (201) is also devoted to the Mahā-rakṣā deities, but this is in a shorter form than the one that comes after under No. 206. The intervening Sādhanas are ascribed to Mahāpratyāngirā (202), Dhvajāgrakeyūrā (203), Aparājita (204), and Vajragāndhārī (205). Three Sādhanas are then reserved for the worship of Vajrasṛṅkhālā (207–09). Her Sādhana is followed by

one of Dhvajāgrakeyūrā (210), and two of Uṣṇīśavijayā, one in prose (211) and the other in verse (212). Vasudhārā the consort of Jambhala comes next and the popularity of the goddess is shown by the attribution of no less than four Sādhanas (213-16) to her worship. Vasudhārā is closely followed by another most powerful and popular goddess known as Vajravārāhi who forms the subject-matter of an authoritative Buddhist Tantra. No less than eleven (117-127) Sādhanas are attributed to Vajravārāhi who is recognized also by the names of Parjñāloka and Jvālāmukhī when worshiped in different Maṇḍalas. Nairātmā, an emanation of Akṣobhya, then appears and to her four Sādhanas (128-131) are ascribed. Vajrayoginī the next goddess is also a powerful and awe-inspiring deity, and she is the subject-matter of an authoritative Buddhist Tantra known as the *Vajrayoginitantra*; to her worship there are seven Sādhanas (132-138) in the *Sādhanamālā*. Then follows a series of Sādhanas devoted to the worship of Heruka who is probably the mightiest god in the whole pantheon and is the subject of a popular Tantra entitled the *Herukatantra*. Heruka is conceived in a variety of forms and to each of these forms several Sādhanas are attributed. Mahāmāya or the four-faced and the four-armed Heruka has two Sādhanas (239-240); the two-faced Heruka with or without the Śakti has nine (241-249); while Vajradāka or the three-faced and six-armed Heruka, who is also called Saptākṣara, because of the seven-syllabled Mantra ascribed to him, has the two next Sādhanas (250-251). The two subsequent Sādhanas (252-253) deal with the processes of *Bāhyapūjā* (external worship) and *Hastapūjā* (worship with hand) of Cakrasamvara a form of Heruka who is so called when he takes the Śakti Vajravārāhī; the union of the two is the subject-matter of the *Cakrasamvaratantra*. The next Sādhana (254) is devoted to the

worship of Buddhabhāpāla who is none but Heruka himself with four arms and represented as united in Yoga with his Śakti Citrasenā. This also is the subject-matter of yet another Tantra by name *Buddhabhāpālatantra*. The last Sādhana (255) in the Heruka series is again devoted to the worship of Cakrasamvara or Heruka who is associated with his Śakti Vajravardhi. The next Sādhana (256) gives four one-syllabled Mantras and explains the results obtainable therefrom. Then come Vajrahuṇikāra (257) and Mahābala (258) to each of whom one Sādhana is ascribed. To Hayagrīva, also called Paramāśva, no less than three Sādhanas (259–61) are ascribed, while the two subsequent ones Traī-lokyavijaya (262) and Vajraiivalānalārka (263) get only one Sādhana each. Several Sādhanas then follow for the worship of a rather fearful but popular deity named Bhūtaḍāmara (264–67) who in his turn followed by another popular Vajrayāna deity known as Yamāri or Yamāntaka with a red or blue form: to the latter no less than thirteen (268–280) Sādhanas, some in prose and a large majority in verse, are devoted. The deity who follows next is Vighnāntaka and is rather unfortunate to get only one Sādhana (281) squeezed in between a Sādhana of Yamāntaka and his Balimantra (282). Maitreya the future Buddha to whom only one Sadhana (283) is given shows vividly the apathy displayed towards this mighty personality of primitive Buddhism by the Vajrayānists. The case of Jambhala the god of wealth, however, is different, and the eagerness with which this Buddhist Mammon was worshipped is indicated in the sixteen Sādhanas (284–299), some in prose and others in eloquent verse, contained in the book. Then follow seven Sādhanas (300–306) for the worship of a fierce god Mahākāla who is also conceived in a variety of forms. Mahākāla is followed by Gaṇapati who, though originally Hindu, readily found a place in the Vajrayāna

pantheon; to him one Sādhana is awarded.) Rāja Tārā comes next (308) and the subsequent Sādhana (309) contains a panegyric of the same goddess. She is followed by Piṭha Tārā in one Sādhana (310), while the next (311) gives the *Mālāmantra* of the same deity. The last Sādhana (312) in this volume and in the *Sādhanamālā* is ascribed to Mahāhāla whose Maṇḍala with all attendant deities is described in detail.

This volume presented the same peculiarities of language as the previous one, but the work of editing the present volume was rendered more difficult, as for the most part we had to depend on the worst MSS among the lot. The *Sādhanamālā* itself is difficult and when handicapped with very incorrect MSS the difficulties are naturally augmented. This is one of the reasons for the delay in bringing out the present volume and for its imperfections. Only two examples are here quoted as specimens showing the difficulties of the editor in arriving at a correct reading especially without the help of Tibetan Lamas or the voluminous Tangyur. While editing Sādhana No. 165 two readings offered themselves as आदौ वच्छरस्तः पिचुयगात् etc. and आदौ चक्रधर०, and it was a problem to choose one from the two as both appeared to be quite in order. It took us a few days before we could arrive at the correct reading as चक्रधर० and reject the reading वच्छर० as incorrect. It can be seen that the Śloka in question represents a Mantra of Vajravīṇā Sarasvatī : *Oṃ Picu Picu Prajñā-vardhani Jvala Jvala Medhāvardhani Dhiri Dhiri Buddhi-vardhani Svāhā*. The words वच्छर and चक्रधर therefore stand for the symbol ଶ in the beginning of the Mantra before *Picu*. Vajradhara is either the Ādibuddha or the Dhyāni Buddha Akṣobhya who has the Vajra as the recognition symbol. Now both Vajradhara and Akṣobhya originate from the Bijmantra (germ-sylla-

ble) Hūm. Therefore the reading 'Vajradhara' becomes out of the question as the first symbol of the Mantra above stated is Om and not Hūm. But who is this Cakradhara (holder of the disc)? The disc as might be remembered is the recognition symbol of Vairocana whose other name—and it is a rather peculiar one—Cakradhara, is here given in order to conform to the exigencies of metre. Now when we turn to the *Advayavajrasaṅgraha* (p. 41, l. 8) we find वृ as the germ-syllable of the Dhyāni Buddha Vairocana, and thus one query is settled.

The other is also quite peculiar. In a Sādhana (No. 296) for Jambhala we meet with a passage where all the three available MSS present the preposterous reading पायाद् भगवन्तं भगवतीतिभौतं। In this there are two letters in excess of those required by the metre. It presented what seemed to us in the beginning an unsurmountable difficulty but ultimately we solved it in the following manner, and we do not know whether our solution is correct or incorrect. The copyists especially the modern ones in Nepal have certain bad habits, one among them being the introduction of the letter ग between भ and व making, for instance, भवन्तं as भगवन्तं। In the present passage depending as we did on their bad habit the two ग letters were omitted; and as भ is often written as त the letters तीति were changed into भौति। This gave us a little more intelligible passage as पायाद् भवन्तं भवभौतिभौतम्, "May he protect you who are afraid of the horrors of rebirth."

Before closing this Preface we have to express our gratitude to a number of distinguished persons and scholars. Our grateful thanks are due first to His Highness the Maharaja Sir Chandra Shamsher Jang Bahadur Rana, Prime Minister of Nepal for kindly lending us a beautiful and well-written MS of the *Sādhanamālā* from the

Dacca Library; to Sir Philip Hartog, Kt., M.A., C.I.E., for kindly procuring a photograph copy of an invaluable palm-leaf MS from Cambridge; to Sir John Marshall K.C., Ph.D., D.Litt. Messrs. R. D. Banerji, M.A. and Mr. N. Dikshit, M.A., three officers of the Archaeological Department for supplying us with photographs which are reproduced in the introduction; to Mahamahopadhyaya Dr. Haraprasad Shastri of Calcutta for help rendered to us in many directions; to Dr. S. K. Das of Dacca for helping us in collation; and Mr. N. K. Bhattacharyya, M.A. of the Dacca Museum for allowing us to reproduce some of his photographs in the present edition. We continued to receive the same generous and ungrudging help from our esteemed assistant Pandit Lalchand Bhagwandas Gandhi as in the first volume, in proof reading and in valuable suggestions. Another assistant Mr. Mahadeva Ananta Joshi prepared the index for which we record our cordial thanks.

EDITOR.

BARODA,
8th July, 1927.

INTRODUCTION.

§ 1. Magic in ancient India.

(The belief that man is able by his exercise to control the unseen powers and force them to act in accordance with his own will has been prevalent in all countries and in all times. This is by far the most primitive belief of humanity and on this perhaps rests the mighty foundations of science, religion and magic. Magic may be said to be present whenever power over the unseen is believed to be inherent in some meaningless ritual; and such belief becomes a religious concept when the seat of power is considered to be resting outside the sphere of man's deliberate control. Magic in the opinion of the leading anthropologists must necessarily be false and barren, for were it ever to become true and fruitful it would no longer be magic but science. Magic on analysis resolves itself into a mistaken application of the laws of the association of ideas by similarity and contiguity. Legitimately applied these same principles yield science and illegitimately applied they yield magic.¹ We can see therefore that between science and magic there exists a very thin veil, and we can venture to suggest that from magical speculations primarily science springs into existence. The fundamental difference that seems to exist between science and magic is that while in science we always get the expected result from a given cause, magic either fails to show any results or shows them only occasionally. Religion is opposed to both magic and science because it is dependent on the assumption that the course of nature and human life is controlled by personal or hypothetical beings superior to man.

¹ See Hasting's *Encyclopaedia of Religion and Ethics* : article on *Magic*.

Belief in magic is another name for superstition. If materials were available this superstition could be traceable right up to the beginning of the creation ; and superstition exists now in more or less aggravated form in almost all civilized countries. Superstition may therefore be called the basic weakness of the human race. India is therefore no exception, and the three principal religions of ancient India, Buddhism, Jainism and Hinduism alike shared belief in magic. In India the course of the development of magical conception can be traced through a continuous literature without a break for over three thousand years, and the different phases of development find expression in the R̄gveda, the Brāhmaṇas, Atharvaveda, Kalpasūtras, Dharmasūtras, Purāṇas, the Tāntras and the Pāñcarātras.)

Rebellion against Nature on the part of the Indians of hoary antiquity is manifest in two diametrically opposite ways; they will please her, pacify her, coax her and obtain from her their own necessities. This has been more or less the attitude of the Vedic Aryans towards Nature ; when the desired results were obtained they were attributed to the mercy of the gods who are none but the manifestation of Nature herself ; in case of failure they could do nothing but to offer further panegyries or oblations with a view that they may be pleased ultimately to grant their desires. But in the event of their prayers not being granted attempts were made to coerce Nature by rituals, sorcery and necromancy. These first made their appearance in the Atharvaveda which though popular among one section of Hindu community, continued, nevertheless, to exercise its influence, and culminated in the full-fledged magical system of the Tāntric age. Even Kauṭilya recommends to the king to seek the help of magicians to avert calamities to the State. The Purāṇas abound in stories relating to the

success of magic. Later on Śukrācāryya warns the kings not to trifle with those who handle Mantras and Tantras. But at no time in the history of India did the Indian mind display more symptoms of disease verging almost on lunacy than was shown during the mediæval period, especially from the latter part of the seventh century down to the advent of the Muhammadan power in India. This period of Indian culture may justly be called the period of Tāntric culture or more properly the Tāntric Age. In their attempt to coerce Nature the Indians of mediæval times brought ruin on themselves as if by reaction. They grew over-enthusiastic over what they thought to be psychic culture, and went on with their multifarious practices for training their mind and for developing psychic power, with ceaseless regularity and devotion. During this Tāntric Age, practically nothing but Tantras and works on allied subjects were committed to writing. This literature assumed gigantic proportions with the contributions of two mighty religious sects of India, and they wove round them a veil of nefarious awe and mystery. The extent of the literature created by them can be gauged by the fact that only a nominal catalogue of all Tāntric works of the Buddhists translated into Tibetan alone comprises three big volumes. The influence created by the magicians of the Tāntric age is even now paramount in India, and throughout the length and breadth of this country people are steeped in superstition. The mighty Western civilization has not been able to lift this veil of superstition from the Indian mind during the century and a half of British administration. The magicians of the present day, however, do no longer wield that sort of magical power which their ancient confrères are believed to have done in the past, but nevertheless they are making capital of the old reputation of Tāntrism, and because the Indian people are very superstitious an extra-

ordinarily large number of Tāntric impostors and vagabonds are allowed to live on public charities. They wear a mystic dress and talk in a mystic manner calculated to mystify the hearers. Superstition has such a strong-hold on the Indian mind that it will readily believe in an absurd story if it is connected with a Sādhu, or a temple or a god, or in a highly imaginative and magical story, rather than in an actual happening which may be a little outside every day experience. It is impossible to say indeed whether the literate or illiterate people are more superstitious but there is no gainsaying the fact that the womenfolk as a class are superstitious to an extent hardly conceivable.

Magic as it finds expression in the Tāntric literature of India has some unique features unlike similar literature in other countries. Whatever was best, ennobling and beautiful in ancient India, in the Pre-Tāntric age, was incorporated by the Tantras. Tāntric literature contributed a great deal to such pseudo-sciences as Astronomy, Astrology, Medicine, Alchemy, Chiromancy, Horoscopy, Divination and Prognostics. It is an admixture of religion, philosophy, science, superstition, dogmas and the five Makāras. It is a pity this wonderful literature in which is locked up the cultural history of India during the whole of the Tāntric age has not received adequate attention from scholars engaged in Indological research. Some partial exploration of the Hindu Tantras has indeed been made in the recent years but the literature of the Buddhist Tantras has been greatly neglected and left alone. Let us therefore—the *Sādhanamālā* being a Tantra—devote our attention to this branch of Indian literature and try to find out what light the study of this and other cognate works throws on the condition of India and Indians of the Tāntric Age.

---

§ 2. The Tantras.

Both Hindus and Buddhists were alike prolific writers of Tantras and the literature extant on them is wonderfully extensive. One of the reasons why the word 'Tantra' cannot be defined but can only be described is because of the fact that an astonishing number of subjects come within its purview, not to speak of its own numerous subdivisions. The Buddhist Tantras in outward appearance, are similar to the Hindu Tantras but in reality there is no similarity between them neither in subject-matter, nor the philosophical doctrines embodied in them, nor in religious principles. This is not to be wondered at since the aims and the objects of the Buddhists are widely different from those of the Hindus. It is difficult to determine when and under what circumstances the word 'Tantra' came to be employed in the sense in which it is used in this literature, nor is it possible to trace the origin of the Tantras or the people who first introduced them. To any careful student of Sanskrit literature it will be evident that when the magical practices become extremely popular with one section of the Indian population, the other section takes them up and incorporates them in its religion, mostly in a modified form so as to suit its own requirements and tenets; and this process of emergence and relapsing goes on continually. The Vedic sacrifices as performed by the orthodox Brahmanic society in the very earliest times attracted a large number of converts on whom the orthodoxy laid down its foundation, and it can very easily be imagined from what we find now that people in those days looked upon these sacrifices and the Brahmins performing them with superstitious awe and reverence. The sacrifices were at one time very popular, especially in the pre-Buddhistic period, and as a matter of fact, no undertaking of any consequence was hazarded without

a sacrifice immediately preceding it. Sacrifices were performed mostly for obtaining happiness in this, the next and future lives. The results of these sacrifices could never be ascertained with scientific regularity, and it appears therefore all the more strange that sacrifices even at the present day should be so popular in Southern India, especially, in Travancore, and that we should hear even now of sacrifices being performed on a gigantic scale and at enormous cost. Buddhism came in when sacrifices were the order of the day and when numerous animals were immolated and eaten in monster assemblies. In Aśoka's time also we find sacrifices and the free use of meat in the assemblies very popular. That the very first of a long series of rock edicts of Aśoka should deal with the stoppage of such assemblies displays the great influence sacrifices with their cooked meat exercised on the minds of the Indian people. On the dismemberment of the Maurya Empire, the sacrifices prohibited by the great Buddhist Emperor revived with great vigour under the Sāmavedī Śuṅgas, and two sacrifices were performed on a grand scale in the very capital of the king who insulted the orthodox sacrifice.

Though Buddha was antagonistic to all sorts of sacrifices, necromancy, sorcery or magic¹ he nevertheless is credited with having given instructions on Mudrās, Mandalas, Yogas, Tāntras, etc., so that prosperity in this world, by virtue of these, could be attained by his less advanced disciples who seemed to care more for this world than for the Nirvāṇa preached by him. India in Buddha's time was so steeped in superstition that any religion which dared forbid all kinds of magic, sorcery and necromancy would hardly be able to withstand

¹ See for instance *Brahmajālasutta* (in *Dīghanikāya*) where Buddha condemns all kinds of 'Vijja's' which are 'tiracchāna' or crooked. In pp. 9 ff such kinds of knowledge are enumerated and condemned.

popular oppositions. A clever organiser as the Buddha was, he did not fail to notice the importance of incorporating magical practices in his religion to make it popular from all points of view and thereby attract more adherents,¹ though it does not appear that he himself ever believed in their efficiency. So long we were ignorant about the Buddha's attitude towards the Tāntric practices excepting a few meagre references in Pali literature and were unable to determine the time of their introduction in Buddhism but Śāntarakṣita and his disciple Kamalaśīla brought out this connection very forcibly in the *Tattvasaṅgraha* and its commentary, stating fully the reasons which made the Buddha to incorporate them in his system.² The Tantras and Mantras have been practised by the Buddhists since the time of the Buddha, but unfortunately we do not possess any connected account of them except a few works on the Dhāraṇīs which were translated into Chinese early at the beginning of the Christian Era. These Dhāraṇīs are only unmeaning strings of words which are said to confer great merit when muttered repeatedly for a number of times. Then comes the worship of Buddha in the *Prajñāpāramitā* with all the paraphernalia of worship such as we find in Tāntric worship for obtaining worldly happiness. Then follows the different recensions of *Prajñāpāramitā*,

¹ A clear proof of this is to be found in his doctrine of *Iddhis* which were obtained by the more advanced disciples. The means of attaining *Iddhis* or *Iddhipado* are also indicated. The number of *Iddhipādas* are four. Viz., Chando, Viriyam, Cittam, Vimamsā. *Pali Dictionary*, p. 157. In *Cullavaga* V. 8. Buddha condemns Bharadvāja for wantonly showing his miraculous power for a bowl of sandal wood.

² *Tattvasaṅgraha*, p. 905—

यतोऽप्यदयनिष्ठिर्यतो निःचेष्टस्य च ।
स धर्मं उच्चते ताइक् सर्वे रेव विच्छब्दैः ॥
तदुपलब्धयोगादिनियमादिधिवस्तुतात् ।
प्रशारीयविभुत्वादिहृष्टमातिपि जायते ॥

Kamalaśīla adds—तेज भवत्तोऽसाधारी भवत्योगादिनियमस्तेति विशदः । योगः
साधिः । आदिस्तेत्तु भवत्योगादिपरिपदः ।

its Sūtra, Hṛdayasūtra, its Dhāraṇī, the recitation of all of which confers the benefit of reading the whole of the *Prajñāpāramitā*.

Side by side, the Paurāṇic literature attracted a large number of people by their wonderful stories holding out a promise of an award of merits to be gained by hearing the Purāṇas and practising the rites and observances recommended therein and worshipping the gods described in them. The Purāṇas in a very popular form continued vigorously to wield their influence on the minds of the superstitious people of India right up to the time of the Muhammadan conquest and after that in a more or less acute form up to the present time. The flood of the mighty Western civilization may generally be held responsible for the total annihilation of public discourses on the Purāṇas and allied literature in many parts of Eastern India; the same forces are now at work everywhere in other parts of India also.

(Moreover, the conception of gods and goddesses in the Paurāṇic literature was so very attractive that the Buddhists in later times could not help incorporating the idea of godhead in their religion; and when they actually did this they deified all important personalities of Buddhism, together with the deification of a large number of Buddhistic ideas and philosophical concepts along with a few purely Hindu gods such as Ganesa, Sarasvatī, etc. The Buddhists busied themselves with producing a variety of literature on the Tantras, and during the Tantric age thousands of works were written. These works were readily transmitted through the Himalayan passes to Tibet, Mongolia, and thence to China and Japan and their influence made a large section of the population in these countries believe in gross magic and superstition. The Tantric works, especially of the

Buddhists, whose originals in Sanskrit are lost, are now preserved in translations in the pages of the Tibetan Tangyur. The developments on Tantra made by the Buddhists and the extraordinary plastic art they developed did not fail again to create an impression on the minds of the Hindus, and they readily incorporated many ideas, doctrines and gods, originally conceived by the Buddhists in their religion and literature.¹ The bulk of the literature which goes by the name of the Hindu Tantras arose almost immediately after the Buddhist ideas had established themselves, though after the Tāntric Age, even up to the last century, Tāntric works were continued to be written by the Hindus.

Having thus given a survey of the history of Tāntric literature and the mutual interchange of ideas, doctrines and concepts in this branch of literature, we will now proceed to give a definition or rather a description of what is ordinarily meant by the word 'Tantra.' Many scholars have tried to show what the Tantra contains, but each and every one of their descriptions are partial and insufficient; they are bound to be so because the writers of Tantras were most erratic, and never followed any definite plan. Moreover, the definition which holds good in the case of the Hindu Tantras is not found adequate when applied to the Buddhist branch of this literature. Therefore the definitions of Tantra as given by critical students are not unlike the description of an elephant given by a number of blind men.

The Hindus will not call any work a Tantra which does not include the following subjects among many others, for instance, the stories of the creation and the destruction of the world, the mystic charms, a description of the abode of the gods, and of holy places, the

¹ Hindu goddesses like Māhiśasūtrā, Chinnamastā, Kālī, etc., were originally Buddhist. See Intro.

duties of men in the four stages of life and of the position of the Brahmins, a description of the abode of ghosts and other nocturnal beings, of the mystic figures, the origin of magicians and celestial trees, of the position of the stars, and discourses on old stories, meanings of technical terms, description of vows and observances, distinctions between purity and impurity, enumeration of the characteristics of males and females, account of the duties of the king, the customs of the age, and of the rules of law and of spiritual subjects.¹ The Hindus distinguish this Śāstra from two others of a similar kind which go by the names of Āgama and Yāmala. They treat of certain subjects which are not covered by the description of the Tantra given above. The Āgama to be called an Āgama must include besides the stories of the creation and the destruction of the world, the mode of worshipping gods and goddesses and the way of obtaining perfection and *Puraścarana* (repetition of Mantra according to a definite number) of mystic charms, the practice of six cruel rites and four kinds of meditation and austerity.² The literature

भगव्य प्रतिसर्गेष्व भक्तविर्बयं एव च ।
देवतानां संस्कारं तीर्थानां चैव वर्णनम् ॥
तथैवायमधर्मस्तु विप्रसंस्कारमेव च ।
मंस्यानश्चैव भूतानां यन्नाशाश्चैव जिर्वयः ॥
उत्पत्तिविवधानाश्च तक्षणं कल्पसंक्रियम् ।
मंस्यानं चौत्तिविवैव युराशाश्चागमेव च ।
कोपस्य कथनश्चैव व्रतानां परिभाषणम् ।
शौचाशौचय्य चाल्यानं चाल्यानं नरकाशाच ।
वरचक्रस्य चाल्यानं छापुसोदैव लक्षणम् ।
राजधर्मो दानधर्मो युग्मधर्मस्तु चैव च ।
ब्रह्मादः कथते च तथा चाध्यात्मवर्णनम् ।
इत्यादिकल्पपौर्युक्तं तत्त्वमित्यभिधीयते ॥

ग्रन्थकल्पद्रुम, art. on तत्त्वः ।

कृष्ण प्रस्तुत्यश्चैव देवतानां वयावर्णनम् ।
साध्यमस्तु भर्त्यर्थां पुरात्यरणमेव च ।
वट्क्रमसाध्यमश्चैव धारयोगस्यतुर्विधः ।
सप्तमिर्षक्षर्वृत्तं आगमं सहितुर्बुधाः ॥ ग्रन्थकल्पद्रुम, art. on तत्त्वः ।

which is known as Yāmala contains an account of creation, astronomical speculations, daily ceremonies, the order of ceremonies, aphorisms, division of the four castes and various sub-castes and of the customs and manners of the time.¹

The characteristics of Tantra, Yāmala, and Āgama are given in almost every important Hindu Tāntric work. The definitions are not all alike and rarely give a complete idea, and all the definitions taken together will not suffice to give a true account of the entire contents of this enormous literature. In the definition given above it will be seen that speculations on alchemy, medicine, divination, astrology, horoscopy and many similar pseudo-scientific subjects are not included in it though they frequently make their appearance in Tāntric literature. ✓

Similar features present themselves in the Tantras of the Buddhists and, the range of the numerous subjects treated of in this literature will be evidenced by the two volumes of the Catalogue of Tibetan Tangyur in the 'Bibliothèque Nationale' in Paris so far published by P. Cordier. To understand the bulk of the Tāntric literature of the Buddhists we must first take into account that it is distributed among the three grand divisions into which later Buddhism was divided, namely, the Vajrayāna, Sahajayāna, and Kālacakrayāna. Besides these there were other minor Yānas with no marked individuality, such as the Tantrayāna, the Bhadrayāna, etc., which may be said to have originated from the Vajrayāna, the principal Yāna among the three mentioned above. Moreover, we must also consider the

¹ इति व्युतिकाशानं गित्यकल्पप्रदीपनम् ।

अग्रसूतं वर्षभेदो ज्ञातिभेदस्याचेष च ॥

युग्मशब्दं एकान्तो धारणस्याद्वक्षम् ।

सम्बन्धपूर्णम्, art. on तन्त्र ।

numerous divisions of each of these three powerful Yānas and many less powerful systems in all of whom the Buddhist Tāntric literature showed its great interest. The Tāntric literature was mainly written by the Vajrayānists called Vajrācāryyas, and the Siddhas whose number is reputed to be eighty-four.

§ 3. Origin and Development of Vajrayāna.

The Buddhist Tantras belong more properly to Mahāyāna and not Hinayāna with its subdivisions of Śrāvakayāna and Pratyekayāna, though it is quite possible that their followers had also some sort of magical practices current amongst them.¹ The *Sādhanamālā* seems to lead us to infer that the Tantras were a development of the Yogācāra school which evolved out of the Śūnyavāda of the Mādhyamikas; but the form or the branch of the Mahāyāna that was directly responsible in this matter seems to be a *tertium quid* which is known as Vajrayāna, and about which very little is known to the students of Buddhism. The *Sādhanamālā* belongs to the Vajrayāna proper and throws immense light on the aims, objects and practices of the people professing this peculiar religion; we shall therefore attempt to give a connected account of Vajrayāna which we have been able to piece together from the *Sādhanamālā* and other Tantric texts discovered by us.

In the *Sādhanamālā*, the word Mahāyāna occurs twice² and from these references we can assume that the

¹ In *Mahāvagga* SBE vi, 34, 1, 2 we read of the magical powers of the whole family of a layman, and of special *Iddhis* obtained by more advanced Buddhists by the practice of *Iddipūdas* (v. 1, 5, 7; vi, 15, 8). We read also of the Bhikkhus carrying bowls made of human skulls and carrying odd bits, bones and dirty water. (*Cullavagga* v, 10, 2, 3). In the *Brahmajālasūtra* there is a long list of superstitious and magical practices which must have been then in existence. (P. 9ff).

² P. 4, महायानात् परिचौयते; P. 225, धर्मं ग्रन्थं मध्यामि समसं संकाशावलोक्य।

Tāntric religion was only an outcome of Mahāyāna and that the Vajrayāna acknowledged its suzerainty. The Mahāyāna in the opinion of the Vajrayānists is co-extensive with what they called Dharma¹ which they considered as eternal and to which was given a more important place in later Buddhism, than was assigned to Buddha himself.) The word Śūnya occurs almost on every page in the present work, but, so far as it can be ascertained, this Śūnya does not represent the Śūnya as conceived by the Mādhyamaka school and which is defined as:—

अस्तिनास्तितदुभयानुभयच्चतुष्कोटिविनिर्मुक्तं शून्यरूपम्²।

or, in other words,

न सद्ब्रह्म सद्ब्रह्म चाप्यनुभयात्यकम् ।

चतुष्कोटिविनिर्मुक्तं शून्यं माध्यमिका विदुः ॥³

To the Mādhyamakas both the subject and the object are Śūnya in essence; there is no reality either of the mind or of the external world. Obviously, this is a position which is not desirable for the Vajrayānists because to them a positive aspect in the Vijñāna is absolutely necessary. Moreover, the Mādhyamaka school is not referred to anywhere in the book except in one place where it is in the form of an epithet, *Mādhyamakaruceḥ*, to one of the authors of the Sādhanas, namely, Dharmākaramati. But if the Sādhana is analysed ample evidence will be found to prove that it belongs more to Yogācāra than to Mādhyamaka. The word Yogācāra occurs in the *Sādhanamālā* twice only⁴ but the Vijñānavāda as formulated in this school of thought

¹ *Sādhanamālā*, p. 226.—ब्रह्मं ग्रहाभि समयं भवायानम् ।

² *Sarvadarvanasangraha*, p. 23.

³ *Advayavajrasangraha*, p. 19, II. 21-22. (G.O.S. edition No. XL.)

⁴ P. 210.—तत्त्वं हारविष्णि वस्त्रे योगाचारानुषारतः ।

P. 481.—मन्त्रसमाहितिविज्ञो योगाचारसमः लक्षित् ।

is explained in many places in the book,¹ and this leads us to infer that the Vajrayāna is a direct development of the Yogācāra school and the Vijñānavāda it inculcates.

The word Vajrayāna occurs twice² in the *Sādhana-mālā* and it is characterised as ‘the path which leads to perfect enlightenment’ or what they call in Sanskrit *Anuttarasamyaksambodhi*. Vajrayāna literally means the ‘adamantine path’ or vehicle, but its technical meaning is the “Śūnya Vehicle” wherein Śūnya is used in a special sense to represent Vajra. The reason why Śūnyatā is called Vajra is given in the undernoted couplet:

दृढं सामसौश्रीर्यमच्छेद्याभेद्यलक्षणम् ।

अदाहि अविनाशि च शून्यता वज्रमुच्ते ॥³

“Śūnyatā is designated as Vajra because it is firm, and sound, and cannot be changed, cannot be pierced, cannot be penetrated, cannot be burnt, and cannot be destroyed.”

The Mahāyānists differ from the Hinayānists in several important points, though for both of them the realization of Śūnyatā which leads to the cessation of sufferings is imperative. But the methods followed by the two branches of Buddhism are widely different, if not altogether antagonistic. The Hinayānists are very keen on obtaining liberation for themselves by their own efforts, without looking into the condition of suffering humanity. They obtain Nirvāna, and freedom from sufferings and the consequential repetition of births and rebirths, and virtually an extinction of self altogether. But it must be remembered that even if they are able to

¹ For instance, p. 73, याज्ञपादकनिर्मलं भावयेत् आगमाचक्षः; pp. 93-4, ततो विश्वं चित्तमात्रं याज्ञपादकविवर्जितं . . .; p. 146, विज्ञप्तिमात्रं च चैवाग्रुकमाचक्षम्, etc.

² P. 225, एषोऽप्यभ्युपरस्यक्षमोधिमागेसाक्षयात्मि यद्युत वज्रवाचम्; p. 421, च प्राप्नोत्वपिराद्वौधिं वज्रवालप्रदर्शनीयम् ।

³ Quoted from *Yogaratnamālā* in the *Baudhā Gāṇ O Dohā*, p. 8. Also from *Vijrakshara* in *Advayavajrasamgraha*, p. 23, ll. 23-4.

gain Nirvāṇa they cannot know the perfect truth or remove the veil which conceals the transcendental truth, nor can they impart the knowledge of salvation to others.

The Mahāyānists on the other hand do not care for their own salvation; they are more solicitous about the deliverance of their fellow creatures who are in the grip of constant suffering than about their own. They are not afraid of the *Saṁsāra* or the cycle of birth and rebirth in the same sense as the Hinayānists are, but they are always ready to undergo any troubles and sufferings if these lead even in a small measure to the spiritual uplift of all beings. Their compassion for the sufferings of humanity actuates them to renounce their merits or even their salvation; but they are able thereby to remove the veil covering the transcendental truth and become omniscient.¹ This ideal of a Mahāyānist finds expression in the *Kārandavyūha* where the example of Avalokiteśvara Bodhisattva is set up, who refused to accept his Nirvāṇa, though fully entitled to it, until all creatures of the world were in possession of the Bodhi knowledge and obtained freedom from the worldly miseries.² They therefore keep their chain of Vijnāna ever active for the benefit of all. It is said that the Mahāyānist, or more properly a Bodhisattva, obtains omniscience only after he has crossed the ten Bhūmis such as are described in the *Daśabhūmika Śāstra*.

This then may be considered the goal of every Bodhisattva and can be obtained either by following the tenets of the Śūnyavāda or the Vijnānavāda. The Mādhyamaka theory of Nirvāṇa is Śūnya or a state

---

¹ B. Bhattacharyya: *Foreword to the Tatvasangraha* (G.O.S. No. XXX) p. xvii ff.

² Sāṁkṛti's Edition, p. 21—या(ना?) वद्वस्त्रोक्तिवेचरस्य बोधिसत्त्वस्य इडप्रतिज्ञा न परिपूरिता भवति एवेचाः सर्वेषु चेत्प्रभित्वाः परिमोक्षिणाः शावदनुत्तरादायाः(या?) सम्यक्-सम्बोधी न परिमोक्षिणाः भवति।

about which neither existence, nor non-existence, nor a combination of the two nor a negation of the two can be predicated. But in Yogācāra which seems to be only a later development of the original Śūnyavāda the element of Vijnāna or a positive element is present in addition to Śūnya or the Nairātmya or non-Ego. The Bodhi mind is a chain of Vijnāna which is changing every moment, the Vijnāna of the previous moment giving rise to the Vijnāna of the next moment with the same memory, quality, conformations, etc., and this process goes on until the Vijnāna attains either omniscience or extinction or Nirvāṇa after having eliminated all impurities.¹ But once omniscience has been attained the chain of consciousness will not strive further for Nirvāṇa (extinction) but will engage itself in the spiritual uplift of all beings; it can only get rest or extinction when the whole world is delivered.

Now this is the sort of Nirvāṇa to which the Vijnānavādins will lead their followers. In this Nirvāṇa, as we have already pointed out, there are two elements: Vijnāna and Śūnya. The Vajrayāna which is the direct outcome of the Vijnānavādin school introduced a new element, or the element of Mahāsukha or 'eternal bliss' and happiness. It introduced further the theory of the five Dhyāni Buddhas each presiding over one of the five Skandhas or 'elements,' and formulated the theory of Kulas or families of each of the Dhyāni Buddhas emerging out of them in times of need. It introduced the worship of Śaktis in Buddhism for the first time, and a host of other things including a large number of gods and goddesses, their Sādhanas, panegyrics, etc. Let us now try to trace the origin of this new type of religion by a reference to all available materials.

¹ *Tattvasaṅgraha* (G.O.S., No. XXX), p. 75—तत्त्वाद्यापिद्याया चौदशात्त्वाद्यसर्व-
तत्त्वाद्योद्यादप्रमेय अपवाक्यतिव्युद्यामयानोद्यादपवर्गप्राप्तिः ।

Tārānath is probably right in saying that Tāntrism existed from very early times and was transmitted in the most secret manner possible from the time of Asaṅga down to the time of Dharmakīrti.¹ Asaṅga who was a brother of Vasubandhu (280–360) must have flourished in the first half of the 4th century, and Dharmakīrti, who is not referred to by Hiuen Thsang but is referred to by I-Tsing very probably belonged to a period between 600–650 A.D. So it can be seen that during a long period of nearly three hundred years Tāntrism was handed down from Gurus to disciples in the most secret manner possible before its followers could swell in number so as openly to declare themselves; and it seems quite possible that Saraha, Nāgārjuna, Luipāda, Padmavajra, Anaṅgavajra and finally Indrabhūti were the chief masters to boldly and publicly preach their doctrines and exhort people to follow their tenets and practices, though the names of some other Gurus are also heard in the period intermediate between Asaṅga and Dharmakīrti.

It is indeed very difficult to point our finger to the scripture from which Tāntrism drew its inspiration; but a perusal of Padmavajra's *Guhyasiddhi*, a grossly Tāntric work, leads us to infer that it was the *Guhyasamāja* which was regarded as the most authoritative work of the school. Padmavajra not only advocates the doctrines, tenets and theories embodied in the *Guhyasamāja* in all matters but also gives a succinct digest of the work which he designates *Śrīsamāja* in his treatise. Other² writers also, for instance, Indrabhūti in his work en-

¹ Tārānātha's *Geschichte*, p. 201.

² For instance—तत्त्वदीपा गुह्यमिति जीवेवतस्तैरपि ।

गुह्यमिति तत्त्वसंयुक्ताः सर्वविषये चिरमहातः ॥

साधका भावनाशयाः लिङ्मुकाः सर्वकल्पयैः ।

तत्त्व तत्त्वं द्वितीये तत्त्वे श्रीसमाजे परिस्थूटम् ॥

titled the *Jñānasiddhi* acknowledges the *Guhyasamāja* as a work of great authority and gives a summary of some of the chapters and topics dealt with in this work.¹ Thus it appears to us quite probable that this was the original work from which Tāntrism drew its inspiration. It is believed to have been delivered in an assembly of the faithful by the Sarvatathāgatakāyavākcitta. The work which is written in the form of a Saṅgīti is considered as highly authoritative, even now, amongst Vajrayānists and is regarded as one of the Nine Dharmas of Nepal.² This is probably the first work of the Tantra school, and Asaṅga quite conceivably may have had something to do with it, as it is commonly believed that the Tantras were introduced by him, from the Tuṣita heaven where he was initiated in mysticism by Maitreya.³ But of course, this view cannot be said to be definite, or to be based on sufficiently strong evidence, and it is very doubtful whether we will ever be in a position to trace the origin of the Tantra in the most precise manner possible.

It cannot be denied that in the very beginning of early Buddhism and even when Mahāyānism sprang up in later times, a very strict discipline was enjoined on the followers of the faith. On the Bhikṣus the rules were very strictly put into operation ; for instance, they must not have anything to do with women, must not take any food that is forbidden. Wine, flesh, fish, appetisers and many similar objects of enjoyment were specially forbidden. The rules were indeed good and

¹ Here the Tantra is characterised as *Srisamājottara*, meaning probably the Second Part of the *Guhyasamāja*. The *Jñānasiddhi* is in the course of publication in G.O.S.

² Bendall : *Catalogue of Buddhist Sanskrit MSS.* p. 70.

³ See for instance, Waddel : *Lamaism*, p. 128. Evidence of Hindu Tantras also favours the theory that the Tantras were imported from outside. See *M. S. Catalogue*, Vol. II, Preface, p. xviii.

were very attractive in the time of Buddha but inasmuch as they were unnatural their followers could be expected to follow them only for a certain time but not always or for centuries. It was wholly absurd to expect obedience to such strict disciplinary measures from all members of the Saṅgha even in Buddha's lifetime, if not for centuries after his Mahāparinirvāna. And after all what would be the result? Freedom from births and rebirths is only a possibility, and the success at best is only questionable. The members of the Saṅgha must have revolted from time to time against these unnatural rules of discipline and party quarrels on such points were already in evidence in the second great Council when the Mahāsāṅghikas were expelled from the Church by the Sthaviras because the latter were unwilling to make any concessions on ten minor points of discipline. Rebellion against the rules on broader and more important matters of discipline must have been in existence amongst the monks,¹ but they could not create a party of their own which would sufficiently be able to cope with the orthodox section which was sure to go against them and denounce them as heretics. Those monks who saw salvation only in leading a natural life went on devising plans and probably by writing what we call the original Tantras which were secretly handed down through their trusted disciples who could practice the rites only in secret. These Tantras are in the form of *Saṅgīti* and are said to have been delivered by the Buddha in an Assembly of the Faithful. It is in this *Saṅgīti* form that all new ideas were introduced into Buddhism and

¹ In the *Vinayapitaka* SBE we hear of monks who used to send wreaths of flowers to wives, daughters, young women and female slaves, to sit on one seat, lie on one bed, one mat, one coverlet with the wives and daughters and young women and female slaves, to eat food any time, to drink strong drinks, to dance, to sing, and play music and all these together in every combination. Buddha heard of this and sent some of his trusted disciples to carry Pabbājanīya-dhamma against them. *Cullavagga*, I-13.

the *Saṅgītis*, we must remember, were very powerful agencies in the introduction of innovations.

The orthodox followers of the faith were sure to challenge anything that had not been said by the Buddha and that seems to be the reason of the great popularity of the *Saṅgīti* literature. The original Tantras of Buddhism were also therefore in the *Saṅgīti* form wherein were inculcated doctrines which were diametrically opposed to the teachings of Buddha. Easy methods leading to happiness in this world were held out in this literature; easy paths leading to salutations were shown; great parade was made of the merits to be gained by the repetition of the Mantras, Dhāraṇīs, panegyrics and worship of gods. But everywhere any casual reader can detect a desire on the part of the authors to thwart all unnatural rules and regulations imposed on the followers. These disciplinary regulations gradually slackened down one after another, and ultimately when the Vajrayānists gained in power and got an overwhelming majority a general revolution was declared against the Mahāyāna orthodoxy which in course of time dwindled to nothingness as it was powerless to fight against the growing disorder amongst the Tāntrics.

The Vajrayānists were however conscious that they were doing something which was against religion and morality, and covert hints to justify their action are not altogether infrequent in their literature. Indulgence in five *Makāras* cannot be said to be conducive to the good of anybody in any religion; to gain emancipation through the agencies of women such as was advocated in Vajrayāna did not also fail to create a baneful impression on the minds of their followers. Hence we find on their part a keen desire to justify their broad principles, and examples of this kind may prove interesting. The responsibilities of the Bodhisattva indeed are very

heavy entailing untold sacrifices. They have to sacrifice everything for the good of suffering humanity, they have to sacrifice their family, children, worldly enjoyments for the benefit of all beings in order to lead them to the path of salvation. The Bodhisattvas cannot obtain their salvation even if they are entitled to it. But they must remain in existence and must strive for the uplift of all. If these Bodhisattvas commit little mistakes such as taking wine, being in the company of women, indulging in good food, fish, meat, etc., certainly these should not be taken into account in view of the colossal sacrifices the Bodhisattvas were daily making for the good of others.¹

Later on this idea changed, and the Vajrayānists gave a blank charter by boldly declaring that there is nothing in the world that cannot be done by the Bodhisattva who has taken a vow to emancipate the world. It is of course very interesting to note in this connection that ultimately in the Tāntric literature the vow to emancipate the world was reduced to a mere convention, and though every Vajrayānist had to express this pious wish, indulgence in all actions for which common men are ordinarily doomed to hell were the only things practised by them to attain Siddhi. Indrabhūti who was one of the greatest diffusers of Tāntrism says in his *Jñānasiddhi* that by those identical actions which make ordinary men rot in hell for hundreds of crores of cycles, the Yogis obtain emancipation.² They went a degree

¹ Compare: *Cittasodhanaprakarana* in JASB, LXVII, p. 178:

बोधिविनं समुदाया समोधो ज्ञात्वेत्था ।

तज्जापि यज्ञ वर्तनं कर्मदुरवास्यैः ।

² *Jñānasiddhi*, p. 32, al. 15.

कर्मदा देव है उत्तमाः कर्मदोहित्तमामपि ।

प्रत्यक्षे वर्तने द्वारे देव वीरो विकृष्टे ।

still further and in an authoritative Tāntric work we find the following still bolder declaration :—

सम्मोगार्थमिदं सर्वं वैधातुकमशेषतः ।
निर्मितं वज्रनाशेन साधकानां हिताय च ॥¹

“These three worlds as a whole have been created by Vajranātha for the enjoyment and the good of the worshippers.”

But the Sādhuка has to see that his mind is not troubled or that he is not attached to anything, meaning thereby to any special food or special woman. If the mind is troubled once the emancipation will be difficult to obtain.² The crowning remarks were given by Anaṅgavajra where sanction for hideous immorality is given in apparently very harmless words. He says “without Prajñāpāramitā emancipation is not possible, and Prajñāpāramitā resides in every woman. Emancipation can only be obtained by coming in contact with any woman whether of low origin or high or whether mother, sister or other near relatives.”³ Vajrayānists went beyond due limits in their spite against the strict rules of morality, and they violated all of them and plunged headlong into the worst immorality and sin, and practised a religion which has been characterised by Raja Rajendra Lal Mitra in the following most significant words :—

“Seeing however that the work in which they occur is reckoned to be the Sacred Scripture of

¹ *Prajñopāyaviniścayasiddhi*, p. 23, sl. 31.

² *Ibid.*, p. 24, sl. 40 :—

तथा तथा प्रवर्जनं यथा न च्छ्वते मणः ।

संकुञ्जे चिभरन् तु मिदिनेव कदाचन ।

³ Cf. *Prajñopāyaviniścayasiddhi*, pp. 22 ff.—

प्रज्ञापारमिता संया सर्वेषां मुक्तिकारिभिः ।

परमार्थं लिता शुद्धा सदृशा तनुष्ठरिष्ठो ॥ ११ ॥

लक्षणाकृपमात्माय सर्वेषैव व्यवस्थिता । . . .

त्रास्त्रादिकुक्षोत्प्रदान् मुदां वै अन्यत्रोद्गुड्वाण् । . . .

अनविर्बी खसारं च खलुचौ भाविनेयिकाद् ।

कामयन् तत्त्वयोगेभ सघं मिथ्येत साधकः ॥ १२ ॥

millions of intelligent human beings, and their counterparts exist in almost the same words in Tantras which are held equally sacred by men who are by no means wanting in intellectual faculties of a high order, we can only deplore the weakness of human understanding which yields to such delusions in the name of religion, and the villainy of the priesthood which so successfully inculcates them."

Probably in the course of time the Vajrayānists would have stepped back and brought in a more healthy tone in their religion, but by the time a reaction could set in the Muhammadans, were already up and doing, and with one stroke of their sword purged India for good of these horrible priests of immorality and lawlessness by killing every monk they could meet on the streets and by looting the rich monasteries which were the strongholds of mysterious and highly objectionable hosts of priesthood engaged in still more objectionable rites and practices. It is indeed a pity that the Hindus, and also the Jainas to a certain extent, could not throw off the worthless and immoral practices enjoined in the Tantras even when Buddhism was stamped out of India. The reason for this is not far to seek. The attractive practices enjoined in the Tantras, combined with the scandalously superstitious nature of the Indian people proved very lucrative for the unscrupulous priests who continued to fan the fire all along. All *Sampradāyas* as they are called are nothing but organisations for feeding worthless and idle priesthood. They are supposed to minister to those householders who are constantly practising impious actions and daily gaining in sins. These gigantic organisations therefore are more or less the outcome of superstitious belief on the part of ordinary mortals and in these alone the residue of the once popular Tāṇḍitism now finds its expression.

Further, the Vajrayana incorporated many leading tenets of Mantrayana which was a form of Mahāyāna Buddhism, where Mantras, Mudrās, Maṇḍalas, and gods were given the greatest prominence for the attainment of *Siddhis* or else Nirvāṇa or omniscience. The earliest book of this class is the *Vidyādhara-piṭaka* which has been characterised by Hiuen Thsang as belonging to the canonical literature of the Mahāsāṅghikas. But this unfortunately is not available to us in original Sanskrit and we cannot say anything with regard to its subject matter or the particular tenets inculcated therein. But the case of the other work entitled the *Mañjuśrīmūlakalpa* discovered by the world famous scholar the late Mahānāthopadhyaya T. Ganapati Sastri is otherwise. The text of the book which forms a part of the *Vaipulya-sūtras* of the Mahāyāna school is decidedly the earliest work of Mantrayāna at present available. It is written in the Sāgīti form, and in the same style as other Mahāyārasūtras are, in prose and verse, and in an archaic style very closely resembling the Gathā style. This book must have been very popular even after the destruction of Buddhism in India as will be evident from the fact that the book was copied only about four hundred years back in a monastery of Southern India by Ravicandra the head of the monastery called the Mālagboṭa Vibhāra. The *Mañjuśrīmūlakalpa* deals with the formulae and practices which lead to the material prosperity of the followers of Mahāyāna, and probably belongs to the early centuries A.D. but decidedly after the time of the composition of the *Amitāyus Sūtra* or the *Sukhāvatī Vyūha* which ushered in the conceptions of Amitābha or Amṛta-yas and Avalokiteśvara for the first time in Mahāyāna. The *Amitāyus Sūtra* was first translated into Chinese at a period between A.D. 148 and A.D. 170 and hence the time of its composition may be fixed at about 100 A.D. or a little later. The *Mañjuśrī-*

mūlakalpa in that case would be only about a hundred years later than the *Amitāyus Sūtra*. If we take the *Guhyasamāja* as the very first and the most authoritative work of the Vajrayāna School we must admit also that much time must have elapsed between the age of *Mañjuśrīmūlakalpa* and the age of the *Guhyasamāja*, which cannot be very much later than the time of Asaṅga who is traditionally regarded as the author of the new introduction.

The beginning of the Saṅgīti in the *Mūlakalpa* is in the orthodox style in opposition to the Tāntric style which is decidedly later and where in the very opening scene Buddha is introduced in the company of a large number of women instead of an assembly of pure and pious Bodhisattvas as in the case of the earlier Saṅgītis. The doctrine of the five Dhyāni Buddhas or even their names and Mudrās and their families are all absent in the *Mūlakalpa* while all these are present in the *Guhyasamāja*. Moreover, the Mantras and Mudrās which were later on systematised in the Vajrayāna book are found scattered in the body of the text of the *Mūlakalpa* in a disorganised manner. The Mantras of some of the Dhyāni Buddhas themselves are found in the *Mūlakalpa* though not exactly with the same meaning or form in which they are met with in the *Guhyasamāja*. Furthermore, the example of a Bodhisattva disobeying all rules of morality and discipline, and obtaining emancipation by the five *Makaras* and other prohibited rites and practices, has not made its appearance in the *Mūlakalpa*. The *Mūlakalpa* indeed speaks of the Mantrayāna but it does not refer to Vajrayāna which is mentioned for the first time in the *Guhyasamāja*. Under these circumstances we may be justified in calling the *Mūlakalpa* as one of the earliest Mahayana Sūtra works on which perhaps is based the subsequent evolution of the Vajrayāna system. Yet *Mañjuśrīmūlakalpa* very

carefully will not fail to notice that it is the product behind which there is a history of development of several centuries. And probably, if we could go to the root of this Mantrayāna, we would have voiced the opinion of Śāntarakṣita and Kamalaśīla that instructions on Tantras, Mantras, Mudrās, and Maṇḍalas were delivered by Buddha himself for the benefit of such of his followers who cared more for the material prosperity than the spiritual.

We can thus see that the Vajrayāna took into account all the good things, tenets, philosophical notions and theories, and incorporated all that was best in Buddhism and probably in Hinduism also, and it was owing to this that it attained great popularity. It satisfied everybody, the cultured and the uncultured, the pious and the habitual sinners, the lower and the higher ranks of people and devotees. The Vajrayāna which was in essence a very demoralising religion and went against all the teachings of Buddha and of the great patriarchs of Buddhism, could be popular only because it could cater for all tastes and because it was cosmopolitan in character.

It is difficult to suggest the exact place where Tāntrism originated. The introduction of Sakti worship in religion is so un-Indian that we are constrained to admit it as an external or foreign influence. Some of the Tantras also support this view.¹ But these Tāntrics who incorporated Sakti worship into their religion had some strongholds of their own from where the Tantras

¹ For instance Nepal Catalogue, Vol. II, p. 148 under the description of the *Sodasanyō Tantra*:

तत्रं मदुलं भूषणे नवनायैरकल्पयत् ।
स्वयं सैर्वते सम्बन्धं वाप्ते कर्त्त्वे विष्णवाते ।

M. M. Haraprasad Shastry informed us that he had discovered a Tantra where Siva gives instruction to Pārvatī—गृहं तं भावते वर्त्ते चाविदामास्तु ताता, and asks her to preach the Tantra to all and then:

were disseminated amongst the Indian public and became popular. In the *Sādhanamālā*¹ we find mention of four Pīthas or sacred spots of the Vajrayānists, namely, Kāmākhyā, Sirihatṭa, Pūrṇagiri and Uddiyāna.² The identification of the first two is certain. Both are situated in the province of Assam. Kāmākhyā is now known both as Kāmākhyā or Kāmarūpa which is a few miles off from Gauhati. Sirihatṭa is modern Sylhet. The identification of the two others has given rise to much speculation and theorizing. Pūrṇagiri is sometimes identified with modern Poona but this is very doubtful, though at this stage it is extremely difficult to suggest any new identification. Uddiyāna is by far the most frequently mentioned among the four Pīthas and its exact situation has been a matter of great controversy. L. A. Waddel identified this Uddiyana with Udyāna in the Swat Valley. M. Sylvain Levi will place Uddiyāna somewhere in Kashgarh. M.M. Haraprasad Shastri definitely placed it in Orissa. We supported the third theory in several instances and assigned our grounds.³ Indrabhūti is described as a king of Uddiyāna, and Guru Padmasambhava as his son.⁴ Padmasambhava married a sister of Śāntarakṣita in the latter's native place in Zāhor.⁵ (Modern Sabhar in the District of Dacca.) Śāntarakṣita belonged to the royal family of Zahor, and therefore it is hardly possible that the king of this place would allow his daughter to be married to a vagabond who comes from such a long distance as Kashgarh or Udyāna in Swat, being driven out of the kingdom by his father Indrabhūti.⁶

¹ Op. cit. pp. 453, 455.

² Also spelt as Oddiyāna, Odiyāna, Odryāna.

³ Bhāskarabhāya : *Indian Buddhist Iconography*, Intro. p. xxvii, and *Glimpses of Vajrayāna* (in the Proceedings of the Madras Oriental Conference), p. 133.

⁴ Waddel, *Lumādīm*, p. 280.

⁵ Op. cit. p. 202. Zahor is identified by Waddel with Lahore with a query.

We can explain this marriage only if Uddiyāna and Zāhor are believed to be nearer to each other. Moreover, Uddiyāna is mentioned along with Kāmākhyā and Sirihaṭṭa which, as we can see, are very near each other, and it is hardly possible that Uddiyāna should be associated with the other two even though the distance may be very considerable.¹

Uddiyāna,² according to the authority of *Pag Sam Jon Zan*, is the place where Tāntric Buddhism first developed. In the history of the eighty-four Siddhas Uddiyāna is described as containing 500,000 towns and divided into two kingdoms. In the one called Sambhala Indrabhūti ruled, and in the other Laṅkāpuri³ Jalendra ruled, whose son had for his wife Indrabhūti's sister Lakṣmīñkarā who became a Siddha after which Indrabhūti handed over the kingdom to his son.⁴

This also does not clear up our difficulties but the identification of Uddiyāna becomes dependent on that of Laṅkāpuri which is generally identified with either (1) a peak in the Amarakanṭaka mountain, or (2) a place in Assam, or (3) Central India, or (4) Ceylon.⁵ But Laṅka is never taken to the Northernmost and Westernmost part of India such as either Kashgarh or Swat even in a remote fashion. Now if we accept the identification of Lankā in Assam then Uddiyāna will have to be located in the same country probably in the Western part of it, and this seems to be more likely as Kāmākhyā and Sylhet are both situated in Assam which was till recently formed part of the province of Bengal.

Moreover, the first Siddhācāryya Luipā in the *Pag Sam Jon Zan* is described as sprung from the fisherman

¹ Compare Waddel, op. cit p. 182 "and to the cemetery of Lankā (Ortsge-pa) in the country of Zāhor, where he was named 'Padmasambhava.' Note this Lankā was a part of the kingdom of Uddiyāna.

² S. C. Das wrongly writes Udyāna for Uddiyāna as he might have thought the two to be definitely identical.

³ Note in Waddel, op. cit, p. 182, Lankā is associated with Zāhor.

⁴ *Tantraśāstra*, 325.

⁵ IHQ. Vol. LI, June, 304.

caste of Uḍḍiyāna who rose to be the writer in the employ of the king of Uḍḍiyāna and was then known as Samantaśubha. He met Śavarīpā who initiated him into the mysteries of Tāntrism.¹ But in the Tangyur Catalogue he is characterised as a Mahāyogīśvara and what is important as a Bengali.² M.M. Haraprasad Shastri has discovered some Bengali songs composed by him and published them in his now classical work *Buddha Gan O Doha* with a short account of the author and his songs in the introduction.³ Luiपā seems to have composed a book of songs entitled *Luhipādagītikā*, which is now preserved in Tibetan translation only and from which only a few songs are extant in the original language.

There is then an apparent discrepancy in the two statements about the native place of Luiपā, the testimony of *Pag Sam Jon Zan* will take it to be Uḍḍiyāna whereas the Tangyur Catalogue will have it in Bengal. There is, however, in our opinion no discrepancy in the two statements, because Luiपā can belong to Uḍḍiyāna and still be a Bengali. The identification of Uḍḍiyāna not being settled under the circumstances enumerated above it is quite possible to locate it in Bengal. If however Laṅkāpura, the counterpart of Uḍḍiyāna, is located according to Prof. Jacobi in Assam, then Uḍḍiyāna also will have to be located in Assam possibly in the Western part of it which is also a part of Bengal.⁴

It is then in Uḍḍiyāna that Tāntrism first developed and was probably transmitted to the other Pithas Kāmākhyā, Sirihatṭa and Pūrnagiri (which must be somewhere near) and thence to the rest of India.

¹ Op. cit. Index, cxv.

² P. Cordier: *Catalogue du Fonds Tibétain de la Bibliothèque Nationale*, 2e partie, p. 33 under No. xii, 8.

³ Op. cit. p. 20.

⁴ In the *Sādhanamālā*, pp. 80 and 83 Sarahaपā is also associated with Uḍḍiyāna. Saraha wrote a number of Bengali songs. *Buddha Gan O Dohā* intro. p. 28. He is said to have been born in the kingdom of Rājñī (?) in Eastern India. *Pag Sam Jon Zan*, index, p. xxvi.

§ 4. Chronology of Vajrayāna.

From the foregoing it will appear that it is indeed very difficult to trace the origin of this strange religion, but it is much more difficult and hazardous with the present materials to attempt to build a chronology of Vajrayāna. But a beginning has to be made somewhere. Let us attempt, therefore, to make out a beginning in a way which may be above adverse criticism. It has already been pointed out that Vajrayāna is a field of literature entirely unexplored, and any research made in the beginning is bound to be faulty and not altogether free from error; and this, especially, when we have to depend for information on works of highly questionable authority like the *Pag Sam Jon Zan* or Tārānāth's *Geschichte*.

The Buddhists generally believe that the Tantras were introduced into Buddhism by Asaṅga, the elder brother of Vasubandhu, who flourished as we have shown elsewhere¹ between A.D. 280–360. But what he taught and what he introduced the history does not tell. We may however hold that he introduced something very questionable into Buddhism. The accounts of Tārānāth² point unmistakably to the fact that the Tāntric knowledge was handed down in secret in a period between Asaṅga and Dharmakīrti; but the material to construct the chronology of the Vajrayāna literature consists in some important *Guruparamparās* or the succession lists of Gurus and disciples through whom a particular Tantra has been handed down. Two such lists prove very valuable in determining the chronology of Vajrayāna: one given in the Tangyur Catalogue of P. Cordier and another in the *Pag Sam Jon Zan* quoted in the edition of the *Chakra Sambhava*.

¹ *Forward to the Taittivasaṃgraha* (GOS No. XXX) p. lxvi.

² Tārānāth, 201.

(sic) *Tantra* by the late Kazi Dawasam Dup.¹ The first gives the succession as follows:—

1. Padmavajra, 2. Anangavajra, 3. Indrabhūti,
4. Bhagavati Lakṣmī, 5. Līlāvajra, 6. Dārikapā,
7. Sahajayoginī Cintā, 8. Dombi Heruka.

The second succession list on which we can rely for the present is the list of Gurus and disciples through whom the *Cakrasamvara Tantra* was handed down, namely : 1. Saraha, 2. Nāgārjuna, 3. Śavaripā, 4. Luipā, 5. Vajraghantā, 6. Kacchapā, 7. Jālandhari, 8. Kṛṣṇācāryya, 9. Guhya, 10. Vijayapā, 11. Tailopā (or Tilipa), 12. Nāropā.

It is natural to assume that the Tāntric Gurus were very particular about their succession lists and each important Tantra may be believed to have a list of this kind. When these Tantras were translated into Tibetan the translators occasionally noted down the tradition of the Tantras as it was handed down through a succession of Gurus and disciples. It is in this way some lists have been preserved and at present constitute our only authentic material in determining the chronology of this extensive literature.

The two lists above stated are pretty long and cover a considerably long period, and seem to be fairly authentic. In these two lists the point of contact is represented by Jālandhari who in the second list was the first to profess the *Hevajratantra* and to compose a work on the subject. The *Hevajratantra* was introduced by Padmavajra who must therefore be earlier than

---

¹ In determining the chronology importance has been laid on the sequence of works composed by each author and on ascertaining from the titles or actual works how far one is indebted to the other. When such information cannot be had, help from Tārnāth and such other authorities has been freely taken. No reliance has however been placed on the mere words of these Tibetan authorities when evidence of borrowing is manifested in the actual works composed by the authors.

Jālandhari by at least one generation.¹ The second point of contact is that Kamalaśīla who was removed by one generation from Indrabhūti wrote a book in which he closely followed a commentary composed by Saraha. The third point of contact is that Dārikapā one of his songs reverentially mentions the name of Luipā who must therefore be earlier.

Now in the first list the name of Indrabhūti is by this time quite familiar; he was the father of Guru Padmasambhava who was invited by a king of Tibet and who along with Śāntarakṣita the author of the *Tattvasaṅgraha* erected a monastery at Samye in the year 749 A.D. We have elsewhere² discussed this question and have shown that the time when Indrabhūti lived can be fixed to a period between A.D. 687–717 onwards. If we take A.D. 717 as the starting point and 12 years between each succession of a Guru and his disciple then the approximate time of the first succession list will be as follows :—

1. Padmavajra	..	cir. 693 A.D.
2. Anaṅgavajra	..	cir. 705 A.D.
3. Indrabhūti	..	cir. 717 A.D.
4. Lakṣmīñkarā	..	cir. 729 A.D.
5. Līlāvajra	..	cir. 741 A.D.
6. Dārikapā	..	cir. 753 A.D.
7. Sahajayoginī Cintā	..	cir. 765 A.D.
8. Dombī Heruka	..	cir. 777 A.D.

Now if Jālandhari is taken to be removed by only one generation from Padmavajra who introduced the *Hevajratantra* for the first time, and an interval of 12 years is taken between each succession the chronological order of the second succession will be as follows :—

¹ If however we believe in the story that he along with Gorakṣa, Kāshyapa and Gopadeva belonged to the reign of Devapīla (cir. 820 A.D.), then according to our calculation A.D. 784 will have to be assigned to Luipā who is mentioned by Dārikapā (753 A.D.)! But this is absurd. See *infra*.

1. Saraha	..	cir. 633 A.D.
2. Nāgārjuna	..	cir. 645 A.D.
3. Śavaripā	..	cir. 657 A.D.
4. Luipā	..	cir. 669 A.D.
5. Vajraghaṇṭā	..	cir. 681 A.D.
6. Kacchapā	..	cir. 693 A.D.
7. Jālandharipā	..	cir. 705 A.D.
8. Kṛṣṇācāryya	..	cir. 717 A.D.
9. Guhya	..	cir. 729 A.D.
10. Vijayapā	..	cir. 741 A.D.
	* * * *	
11. Tailopā (or Tilipa)	..	cir. 978 A.D.
12. Nāropā	..	cir. 990 A.D.

When we fix the time of Saraha we practically go to the root of the Buddhist Tantra or Tantrayāna, because Saraha is reputed to be one of the chief promulgators of the Tāntric religion. Both Tārānāth and the author of the *Pag Sam Jon Zan* admit that Saraha was one of the earliest writers and diffusers of Tāntric doctrines and practices. While mentioning the origin of some of the most important Tantras, Tārānāth gives us the information¹ that Saraha (633 A.D.) introduced the *Buddhakapāla Tantra*, Luipā (669 A.D.) the *Yogini Sañcaryā*, Kambala and Padmavajra (693 A.D.) the *Hevajratantra*, Kṛṣṇācāryya (717 A.D.) the *Sampuṭatilaka*, Lalitavajra (693 A.D.) the three divisions of the *Kṛṣṇayamāritantra*, Gambhiravajra the *Vajrāmṛta*, Kukkuri (693 A.D.) the *Mahāmāyā*, and Pito (?) the *Kālacakra*. It is interesting to note that the name of Saraha has also been placed on the top of the succession list of a Tantra of no less celebrity than the *Cakrasamvara Tan-*

¹ There was, it seems, a big gap before Tailopā and all the intermediate Gurus were not mentioned. Tilipā was a contemporary of Mahipāla, probably the first Mahipāla of the Pāla Dynasty while Nāropā succeeded Jetāri, also a contemporary of Mahipāla as a Dynapapitta of Vikramasīla. *Pag Sam Jon Zan*, index, pp. xii, xv.

² *Tārānāth*, p. 275 f.

tra and that the names of at least four among the Gurus in Tārānātha's list are in chronological order, namely, Saraha, Luipā, Padmavajra, and Kṛṣṇācārya in accordance with the proposed calculation.

Let us now see how the account of Saraha as given by Tārānāth is corroborated by the author of the *Pag Sam Jon Zan*. According to him Rāhulabhadra or Saraha was the name of a Buddhist sage born of a Brāhmaṇin and a Dākini, in the city of Rājñī(?) in the Eastern country. He was an adept both in the Brahmanical and the Buddhist lores and flourished during the reign of King Candanpāla of Prācyā. He worked some miracles in the presence of king Ratna Phala and his Brāhmaṇin minister and thereby converted them to the Buddhist faith. Afterwards he became the high priest of Nālanda. It is also related of him that he visited Orissa where from one Covesa Kalpa he learnt the Mantrayāna, and from there proceeded to Mahārāṣṭra. There he united in Yoga with a female ascetic who had approached him in the guise of an archer's daughter. Having performed the *Mahāmudrā* ritual of mysticism with her he attained to Siddhi. He was thenceforward called Saraha. He used to sing the *Dohā* (hymns) of mysticism and thereby converted 5,000 people and their king to Buddhism. He is characterised as the earliest diffuser of Tāntric Buddhism. He composed a large number of works in Sanskrit and several among them are preserved in the Tibetan Tangyur.

All our authorities, namely, Tārānāth, the author of the *Pag Sam Jon Zan* and the Cakrasamvara succession list are agreed on one point at least that Sarahapāda, also known as Sarahapā, Sarahabhadra and Rāhulabhadra, was one of the earliest Buddhists responsible for diffusing the Tāntric knowledge and popularising it. It is noteworthy that our calculation makes him a con-

temporary of Dharmakirti (600–650 A.D.) during or after whose time according to Tārānāth the Tantras got publicity.

The next author of importance is Nāgārjuna (A.D. 645) who is, of course, different from the author of the same name who is regarded as the founder of the Madhyamaka school of Buddhist philosophy. Absurd accounts are recorded about the life of this Nāgārjuna and wild stories are told of his stupendous magical feats. M. Walleser,¹ after a thorough investigation of the accounts of Nāgārjuna from Tibetan and Chinese sources, has come to the conclusion that there was no such person as Nāgārjuna existent on the face of the earth. From his learned and scholarly observations it can be easily seen that the Tibetan sources have hopelessly mixed up together the accounts of the Nāgārjuna the disciple of Āsvaghoṣa with the Nāgārjuna who was a disciple of Saraha. One flourished in the first and second quarter of the second century and was the Guru of Āryadeva, while the other flourished somewhere in the middle of the seventh century, the two names thus being separated by nearly five hundred years. But as these two are taken erroneously to mean one and the same person a serious confusion has arisen. The Chinese version which does not take into account the Tāntric Nāgārjuna is less confusing though it also abounds in absurd stories about his life. We are not, however, here concerned with the accounts of Nāgārjuna, the founder of the Madhyamaka school, but we can easily prove the second or the Tāntric Nāgārjuna to be a historical person and a follower of Vajrayāna. Two Sādhanas of his are recorded in the *Sādhanamālā*, one for the worship of Vajratārā,² while the other relates to the worship of Ekajatā.³ In the colophon⁴ of the latter

¹ *The Life of Nāgārjuna from Tibetan and Chinese Sources*, p. 1.
² p. 193 f.

³ p. 265 f.

⁴ आर्यामार्जुनयादैः भोदेषु अद्वन्म् ॥

it is distinctly said that Nāgārjuna rescued this Sādhana from the country of Bhoṭa which may be identified with Tibet. The worship of Ekajatā appears to have been current in Tibet, and the goddess probably belonged to the primitive Bon religion of that country, and it was Nāgārjuna who for the first time introduced this goddess into Buddhism. We can thus see that Ekajatā, variously known as Ugratārā, Mahācīnatārā, etc., is comparatively a recent introduction in Indian religions, and definitely say that any work, Buddhist or Hindu, which may refer to this goddess must be later than the time in which Nāgārjuna flourished. Nāgārjuna was quite famous and wrote a large number of Tāntric works the translations of many of which are still preserved in the Tibetan Tangyur.¹

Savaripa (657 A.D.) is our third author in chronological order. In the *Pag Sam Jon Zan*² he is described as having belonged to the hill tribe called the Šavaras or huntsmen in Bāngālā where he met Nāgārjuna during the latter's residence in that country, and embraced Tāntrism, and after being initiated by him, along with his two wives Lokī and Guṇī attained to sainthood. This Šavaripā was also a historical person and has composed a Sādhana of Kurukullā which is published in the *Sādhanamālā*, for the first time.³ He is also the author of a number of melodious songs in the vernacular of his country which according to the authority of *Pag Sam Jon Zan* was Bāngālā. This Sādhana above referred to has been found in only one manuscript, namely, the one from Cambridge which bears a date in Newari Era equivalent to A.D. 1165. In this Sādhana also there is a *Dohā* in vernacular.⁴

Luipā (A.D. 669) is our next author in chronological

¹ See *Infra*.

² Op cit, Index, p. cxxxii.

³ p. 285.

⁴ See *Infra* and *Sādhanamālā*, p. 287.

order. He is termed the first Siddhacāryya or magician and is even now respected by the Tibetan Buddhists. In the Tangyur Catalogue of P. Cordier, he is distinctly called a Bengali.¹ He is further said to have sprung up from the fisherman caste of Uḍḍiyāna and was very fond of the entrails of fish. He was formerly a clerk in the employ of the king of Uḍḍiyāna and was known as Samantaśubha.² Several *Dohās* of his are recorded in the *Caryācaryaniniśaya*³ which has been published in Bengali characters by Mahamahopadhyaya Dr. Haraprasad Shastri of Calcutta.

Leaving aside the next two Gurus such as Vajraghāṇṭā and Kacchapa about whom we have practically very little historical information, we pass on to another great name in Tāntric Buddhism. This is Padmavajra (A.D. 693) the first name in the first "succession list" above referred to and the author of a large number of works out of which only two are extant in Sanskrit while many others are preserved in translations in Tibetan Tangyur. According to Tarānāth he was the first to introduce the *Herajratantra* in Vajrayāna, which he did along with his collaborator, Kambalapāda. Padmavajra is also said to be a contemporary of Indrabhūti, Lalitavajra and Kukkuripā.⁴ This Lalitavajra is probably the senior Lalitavajra who is said to have introduced the three divisions of the *Kṛṣṇayamāritantra*,⁵ and therefore should be distinguished from the later Lalitagupta who was a disciple of Advayavajra.⁶ Kukkuripāda another contemporary of his is believed to have introduced into Vajrayāna the *Mahāmāyātantra*.

Padmavajra was a historical figure and we have discovered a very interesting work of his entitled the

¹ op. cit., Vol. II, p. 33.

² *Pag Sam Jon Zan*, index, p. cxv.

³ *Buddha Gān O Dohā*, p. 1-76.

⁴ Tarānāth, p. 188.

⁵ Tarānāth, p. 275f.

⁶ see below.

Guhyasiddhi,¹ which seems to have been a work of great authority in Tibet even so late as 1747 A.D. when *Pag Sam Jon Zan* was written.² The whole work is written in what is called the *twilight language* but still it can be easily seen that he advocates mystic and objectionable rites and practices, which he terms secret rites. According to Padmavajra such practices and rites were first formulated by the Buddha and were first recorded in the *Srisamāja* which is only another name of the *Guhyasamaja*. Beyond the *Śrīsamāja* he says there is no better treasure in the three worlds.³ Further, he says: how wonderful are the teachings of Vajrayāna which is the most secret of all secrets, and is without *Svabhāva* (real nature) and is pure and incomparable.⁴ He advocates the meditation on the Prajñā (wisdom) and the Upāya (means) and the remembrance of the admantine mind, all of which are more secret than all secrets and which are not possible of attainment without the female element or the Śakti.⁵ He asks his followers to enjoy the Mahāmudrā conjoined with the Upāya which is in his own body. The knowledge of Mahāmudrā which is most auspicious is of a peculiar nature which can be realized by one's own self.⁶ Padmavajra, in accordance with the

¹ One copy exists in the Oriental Institute MSS. Library and another is with MM. H.P. Shastri of Calcutta.

² See op. cit., p. Ixiii, index.

³ श्रीसमाजात् परं भासि रत्नभूतं विद्धातुके ।

⁴ एहो गुप्तातिगुप्तस्य वक्तव्यात्मया देशवा ।

विःख्यात्मया शशवा विद्युते यस्य बोधमा ॥

⁵ अत्यन्त विद्युते गुप्तं प्रज्ञोपाधिभावम् ।

अरथं विभवत्यग्न्यात् गुप्तात् गुप्तवरं परम् ।

वे च आनन्दि तं ध्येयं सद्देहेऽपि व्यवसितम् ।

विद्विति तं पदं दिष्टं तेषां सम्यक् प्रवीच्यतम् ।

मवाकुद्दी विवेदेत लदेहीषाशब्दयुतात् ।

सप्तविद्या हि च विद्या मवाकुद्दी परा ध्येया ।

teachings of *Guhyasamāja*, follows the doctrine of the five Dhyāni Buddhas, and says that by these five forms alone Sambodhi can be attained in accordance with the pronouncement of the Tathāgatas. The five forms are: Śāśvata (Vairocana) Akṣobhya, Ratna, Āyus, (Amitābha) and Kulādya (Amoghasiddhi).¹ *Siddhi* or perfection is indeed very difficult to attain in one life; but those who so desire should, according to Padmavajra, take up the secret rite which is the destroyer of all dual thoughts. If he is initiated in the Tantra of Śrīsamāja which is the cause of all happiness he may obtain divine perfection by coming in contact with the Mahā-mudrā. But in order to do so the initiation (Abhiṣeka) must be taken from a Guru without whose kind assistance no success can follow.² Throughout *Guhyasiddhi* similar ideas occur and it is useless to enumerate the practices inculcated therein. The long and short of the whole work is that without Mahāmudrā (great woman) no emancipation or success in any rite is possible. But if you are initiated into the Mahāmudrā cult success is assured even if you do things which are against all laws, social or religious.³

Jālandharipā, also known as Hādipā (705 A.D.), whom we place one generation after Padmavajra or Saroruhavajra is made by Tārānāth⁴ a contemporary of

¹ चक्राकाराभिः समोक्तिरेष श्रीकासाधावते ।
शास्त्राचार्यव्याप्तामायुक्तादौः समवस्थातम् ॥

² अनेन लक्ष्मा उपर्युक्तं यः ब्रह्मिदभिवाच्छति ।
येन मुद्रापतं भावे चर्वेष्वलिपदम् ।
ब्रह्मिक्ते उमाकाशे तन्त्रे सर्वेषु चोदये ।
महाकृष्णाभिवेतेन दिवचितिप्रदायिका ॥
ततः कर्माद्यमात्राक वादिश्वोजैकतत्परः ।
कर्माद्यमात्राक तु गुणात्मादिगिरक्षतः ॥

³ येव येव तप्त्वा तप्त्वा तौदक्षमेषाः ।
शीषावेष तु वैषेष तृष्णामेषाः परव्यवसात् ।

⁴ Op. cit., p. 195.

several important personalities such as Bhartrhari, Vimalacandra, Kṛṣṇācāryya, Tāntipā and even Dharmakīrti. In the *Pag Sam Jon Zan*¹ it is said that he was buried in a hole underground by the order of the King Gopicandra of Cātigāon, who was afterwards converted to mysticism by the Ācārya.

It is indeed very difficult to place him correctly from the above accounts and all that can be said now is that Jālandhari was regarded as a very ancient Siddhācāryya as may be evidenced by Tārānāth's making him a contemporary of Dharmakīrti whose time is definitely known to be the first half of the seventh century A.D. His other contemporaries are mostly mysterious persons and none can say, with any measure of accuracy, as to the time when they flourished. The very fact that Jālandhari wrote a commentary on a work of Saroruhavajra² and followed the *Hevajratantra* introduced by him³ places him one generation after Padmavajra who flourished at the end of the seventh century.

Anāngavajra (705 A.D.), the disciple of Padmavajra, is characterised in the history of the Eighty-four Siddhapurusas, as the son of King Gopāla of the Eastern India.⁴ The time of Gopāla has been fixed by V. A. Smith⁵ as *cir* 730 A.D. But S. C. Vidyabhūṣaṇa places him between 695 and 705 A.D.⁶ Dr. S. Krisnaswami Iyengar also doubts this date; and in the absence of any inscriptive or monumental evidence we are more in favour of accepting the earlier date. Anāngavajra's date will there-

¹ Op. cit. index, p. xvii. The same story is repeated in Sulur Muhammad's *Gopicāṇḍer Saṁyāsa*, edited by N. K. Bhattachari of Dacca. See pp. 11 f.

² *Cat. des Fonds Tibétain*, II, p. 18.

³ Tārānāth p. 275f.

⁴ See Anāngavajra in op. cit.

⁵ *Early History of India*, 3rd edition, p. 413.

⁶ *History of Indian Logic*, p. 323, "Gopāla who reigned about 700 A.D."

fore be in consonance with the theory advanced in the history of the Eighty-four Mahāsiddhas. Anaṅgavajrā seems to be a fairly well-known author as can be seen from the number of works written by him whose translations now find place in the *Tibetan Tangyur*. One of his famous compositions is the *Prajñopāyaviniścayasiddhi*, copies of which are available in the Nepal Durbar Library¹ and the Library of the Asiatic Society of Bengal.² The work is characterised by its boldness of spirit and by the lucidity of his teachings. It is now in the course of publication in the *Gaekwad's Oriental Series*. Like Jālāndharīpā who is probably his contemporary, he also wrote several works on the *Hevajratantra*³ which was for the first time introduced into Buddhism by his Guru Padmavajra.

The next author of importance is Indrabhūti, (717 A.D.), the King of Uddiyāna, which is generally identified with Orissa but which may also conceivably be a part of Bengal.⁴ He was the father of Padmasambhava who conjointly with the famous logician Śāntarakṣita erected the monastery of Samye in Tibet in the year 749 A.D.⁵ His sister was Lakṣmīnkarā who was married according to the History of the Eighty-four Siddhas⁶ to the Prince of Sambhala and attained Siddhi. Indrabhūti was regarded as an authority on Vajrayāna and Tantra long after his time.⁷ He has written a large number of works and at least twenty-three among them are preserved in the pages of the *Tibetan Tangyur* in translations.⁸ We have, however, been fortunate to discover

¹ Nepal Catalogue, Vol. II, p. 64f.

² Descriptive Catalogue Govt. Collection, vol. I, p. 110.

³ As we know from the index to *Buddha Gītā O Dohā*, p. v.

⁴ See Supra, p. xxxix; see also B. Bhattacharyya; *Glimpses of Vajrayāna* (in the Proceedings, Madras Oriental Conference), p. 133.

⁵ Waddal; *Zemainism*, p. 576.

⁶ Dr. Gorakshwar Rao Lourwar; see Indrabhūti.

⁷ Nepal Catalogue, p. 64.

⁸ *Buddha Gītā O Dohā*, app. p. 14.

at least two of his works in original Sanskrit, namely, the *Kurukullasādhana* which appears in the *Sādhanamāla* itself, while the other is called *Jñānasiddhi*.¹ This latter has been taken up for publication in the *Gaekwad's Oriental Series* and we hope to publish it at no very distant date. The *Jñānasiddhi*² is an extremely interesting work in twenty-two chapters, giving in a nut-shell many leading doctrines and rites of Vajrayāna which throw immense light on this obscure religion.

As the title indicates the thesis of the *Jñānasiddhi* is that emancipation or perfection can only be attained through the medium of knowledge which is nothing but the knowledge of the five Tathāgatas or the Dhyāni Buddhas. In the first chapter which is entitled *Tattvanirdeśa* the author says that Vajrayāna is the essence of all Tantras, and those who do not know it move about in the sea of Samsāra. Emancipation cannot be obtained either by Mudrā or Mantra, or Mandala or by the learned or by the fools, or by any one who is devoid of knowledge. Those who are conversant with the kind of knowledge which is preached here can attain Bodhi even if they indulge in actions which are against law and morality, such as, animal food, strong drinks, etc. The knowledge, the author says, cannot be obtained without the kind offices of the Guru or the preceptor whose characteristics he describes. The knowledge is then defined as the knowledge of the Tathāgatas which is also known by the three terms Vajrajñāna 'admantine knowledge,' Samantabhadra 'auspicious all round' or Mahāmudrā 'great woman'. This knowledge is subdivided into five Ādarśajñāna, Samatājñāna, Pratyavekṣaṇajñāna, Kṛtyānusthānajñāna and Suviśuddha jñāna each

¹ One copy is in the possession of MM. Haraprasad Shastri and two copies are in the Baroda Oriental Institute.

² For a comprehensive summary see *Glimpses of Vajrayāna*, Op. p. 151.

of which is represented by one of the five Dhyāni Bud-dhas. Armed with these five kinds of knowledge the ascetic should think himself as Sūnya in essence and all else as Sūnya, and with all the paraphernalia of worship should worship none but himself. There is no restriction of food nor is any class of women forbidden. Women of the lowest classes such as the Caṇḍālas or the Dombis are especially recommended for the purposes of Ma-hamudrā perfection, though daughters of higher castes such as Brahmins are also recommended with the re-mark that the worshipper must take care that his mind is not in any way troubled, always bearing in mind that there is no better truth than that which is experienced by himself.

The next author in chronological order is Kṛṣṇā-cāryya (717 A.D.). In Tangyur¹ we meet with several Kṛṣṇācāryyas, and it is indeed difficult to differentiate between them in the absence of more definite materials. Tārānāth makes Kṛṣṇācāryya a contemporary of Jālan-dhāri, Bhartrhāri, Gopicandra and even Dharmakīrti. Tārānāth is probably wrong in making him a contempor-ary of Dharmakīrti who, as we defin-itely know, flour-ished in the first half of the seventh century. Kṛṣṇā-cāryya seems to be a contemporary of Jālandhāri and Gopicandra² both of whom in all probability flourished in the first quarter of the 8th century.

According to the *Pag Sam Jon Za*ⁿ this Kṛṣṇa was born of a Brahmin family of Orissa and was initiated into the mystic cult by Jālandharipa. His disciple was a weaver (Tāntipā).³ Kṛṣṇa is credit-ed in the same work with having introduced the Tantī as in which the male and female divinities sit clasping each other.⁴

¹ *Buddha Gītā O Dohā*, app. p. 21ff.

² Sakor Muhammad: *Gopicandra Sannyāsa*, intro, p. 2.

³ Index, p. v.

⁴ Index, p. lvii.

Kṛṣṇācārya wrote in *Dohās* also, in his own vernacular, which was probably Uriyā and had great affinity towards the old Bengali language. Twelve songs of his are available in the original vernacular and are printed in the *Bauddha Gān O Doha*. The following¹ is only a specimen showing his language:—

जिम जिम करिणा करिणारै रिसच
तिम तिम तथता मचगल वरिसच ॥ श्रु ॥
दश्वलरच्चया हरिच दश्वदिस
विद्या करि दमकूँ बकिलेसे ॥ श्रु ॥

In the history of Vajrayāna the name of Lakṣmīmukarā (729 A.D.) is interesting not only because she is a woman but also because of the novel doctrines she preached without reserve and with great confidence and emphasis. Born in a royal family of Uddiyāna as sister of Indrabhūti she showed remarkable boldness in preaching her own peculiar theories in a small but interesting work, entitled, *The Advayasiddhi*.² This work was long lost in the original Sanskrit but was preserved in the Tibetan *Tangyur* in translation.³ To this work attention of scholars was first drawn by MM. Haraprasad Shastri in one of the stray numbers of an extremely irregular journal which goes by the name of the *Dacca Review*. We have since had an opportunity of studying this book more carefully and the leading ideas revealed by its study are summarised below. Throughout this work the influence of Indrabhūti's *Jñānasiddhi* is very perceptible and this is due probably to the fact that Lakṣmīmukarā was not only a sister of Indrabhūti but also one of his favourite disciples.⁴

¹ Op. cit. p. 18.

² One copy of this MS is in the Oriental Institute while the original is with MM. Haraprasad Shastri.

³ Catalogue du Fonds Tibétain, 2e partie, p. 211.

⁴ Catalogues du Fonds Tibétain. II, p. 211.

In the *Advayasiddhi* a most remarkable and bold innovation has been introduced by the authoress. Hitherto the Vajrayānists advocated the worship of the five Dhyāni Buddhas and their innumerable emanations, but what Lakṣmīñkarā advocated was quite out of the way and strange, even though since her time this new teaching has gradually won for it many adherents who are styled Sahajayānists, and who are still to be met with among the Nādhā Nādhīs of Bengal and especially among the Bāuls. Lakṣmīñkarā declares: “There is no need of undergoing suffering; no fastings, and no rites, nor bathing nor purification and other rules of society. Nor do you need to bow down before the images of gods which are prepared of wood, stone or mud. But with concentration offer worship only to your body where all the gods reside.”¹

She explains later on, without however openly declaring the truth, that when the truth is known there is no restriction for the worshipper. He can eat anything, he can drink anything, violate any laws, human or divine. Towards women, she specially declares, no hatred should be displayed because they are the embodiments of the Prajñā in restraint.²

¹ न कष्टकर्त्त्वात् कुर्वात् लोपवासो न च क्रिधाम् ।

कार्यं ब्रौचं न चेवाच पापधर्मविवर्जनम् ॥

न चापि वृद्धिदेवात् काष्ठपावाहस्यात्यात् ।

पूजामस्त्रीय काष्ठस्त्र कुर्वन्नित्यं समाप्तिः ॥

—
पूजाविदेवतात् देव देवस्थान् तस्यभावनः ॥

वस्त्रावस्थाविकर्त्त्वात् भक्षाभक्षणवैष च ।

पैदाविष्टं त्रुष्णा भग्नो कुर्वाद्विव चमाप्तिः ॥

उद्यन्तविकर्त्त्वात् कुरुत्वा देव बोधितः ।

देव भवती भक्षा उत्तुत्वा इच्छानिता ॥

Later on, she says, that the instructions on Nirvāna should always be obtained from the preceptor. In the whole of the moveable and immoveable world there is nothing better than a Guru through whose kind offices the wise obtain many kinds of perfections.¹

Bhagavati Lakṣmi or Lakṣmīmīkarā's direct disciple was Līlāvajra² (741 A.D.) who was also a Vajrācāryya of great repute and wrote a large number of authoritative works. So far as we know none of his works is existent in the original Sanskrit but some are indeed preserved in Tibetan translation in the Tangyur collection. The following is a list of books written by Līlāvajra and translations of these in Tibetan are still extant³ :—

1. Śrī Sahajaguhyasamājasādhana.
2. Śrī Sahajasiddhi.
3. Āryanāmasaṅgititikā.
4. Yamāntakamantramūlārtha Vajraprabheda.
5. Dākinivajrapañjara-pañcadākinisādhana..
6. Kṛṣṇayamāritantrasya pañjikā.
7. Mahātilakakrama.
8. Guhyasamājatantranidāna gurūpadeśa bhāṣya.
9. Vajrasattvaśadhananibandhana.

From these titles it can easily be seen that both Vajrayāna and Sahjayāna were in a flourishing condition and that the *Guhyasamājatantra* and the *Kṛṣṇayamāritantra* were regarded as very authoritative. It appears from the Tangyur that he also acknowledged another Guru by name Vilāsavajra⁴ besides the one already mentioned. In the same way besides Dārika-

¹ आचार्यात् परतरप्राक्ति चैसोऽप्य उच्चाच्चरे।
यस्म प्रसादात् प्राप्यन्ते विशद्योग्निकथा दुष्टः ॥ fol. 74.

² Catalogue du Fonds Tibétain, II, p. 212.

³ Bouddha Gān O Dohā, app. p. 76.

⁴ Catalogue du Fonds Tibétain, II, p. 87.

pāda he had another devoted disciple who called himself Karuṇācala. This latter was a poet of a high order and several of his compositions appear in the *Sādhana-mālā*. His compositions are distinguished by easy-flowing diction and devotional language. In the end of the *Sādhana* of Vajramahākāla he has mentioned the name of his Guru Lilāvajra.¹

The name of Dārikapāda (753 A.D.), the disciple of Lilavajra,² is fairly well known through the publication of MM. Haraprasad Shastri's *Bauddha Gān O Dohā*. From this work it appears that Dārika was a Bengali and wrote a number of songs in his vernacular some of which are recorded in the work above referred to.³ In one of his songs he offers his obeisance to Luipa⁴ and this leads the editor MM. Shastri to think that Dārika was a direct disciple of Lui.⁵ Luipa, as we have shown, belonged to an earlier age and as such any close connection between the two is hardly admissible. We can, however, explain this by holding that Dārika probably mentioned Lui as he was the first Siddhācāryya, and this seems to be a more reasonable explanation. A specimen of his song is given below :—

मुन कश्चारि अभिमवारै कायवाकृच्छ्व ।
विलसइ दारिक गच्छत पारिम कुलै ॥
राष्ट्रा राष्ट्रा राष्ट्रारे अवर राष्ट्रा मोहेश वाधा ।
लुइ पाष्ठ पर दारिक दादध्य मुवने जाधा ॥

Dārika composed a pretty large number of works in Sanskrit but none of them is found to be existent in the

¹ शीकावद्वारोः प्रदम्ब चरणं भवा तदाङ्गामयौ
मासोऽवर्णनि चाप्तं विवित्तुरीपासां विला क्षमम् ।
यद्युक्तं कश्चारिम विवित्तुरीपासां विवित्तुरीपासां । etc.

² Catalogue du Fonds Tibétain, II, p. 212.

³ Op. cit intro., p. 30.

⁴ Op. cit., p. 53.

⁵ Op. cit., intro., p. 20.

मुन कश्चारि अभिमवारै कायवाकृच्छ्व ।

original Sanskrit at the present time. He has written books on the *Cakrasamvara*, *Kālacakra* and *Vajrayogini* Tantras. Several of his works were translated into Tibetan and the following among them are now extant¹:—

1. Śrī Kālacakratantrasya Sekaprakriyāvṛtti.
2. Tathāgatadṛṣṭi.
3. Cakrasamvarasādhanatattvasaṅgraha.
4. Cakrasamvaraṁḍalavidhi tattvāvatāra.
5. Cakrasamvarastotra sarvārthasiddhi viśuddha chūḍamaṇi.
6. Yogānusāriṇī nāma Vajrayogini tīkā.
7. Vajrayogini pūjāvidhi.
8. Kāmakalā tāraṇā sādhana.
9. Śrī Oddiyānavinirgata Mahāguhyatattvopadeśa.
10. Prajñāpāramitā hṛdayasādhana.

Next comes Sahajayoginī Cintā (765 A.D.) a female ascetic and a disciple of Dārikapāda who is known to us as the authoress of the *Vyaktabhāvānugata-tattva-siddhi* a small work in Sanskrit.² A translation of this in Tibetan also exists.³

It appears from her work that she was a follower of the Vijñānavādin school and laid particular stress on the Universe being nothing but the creation of the *citta* or mind. It is the mind, she says, which begets miseries and in consequence creates all the external objects. The Prajñā and Upāya are also creations of the mind and when they combine give rise to Mahāsukha in the mind which fancies the whole external world to be the forms of Mahāsukha. The mind has its vagaries and its own ways: sometimes it is sleeping, sometimes it is

¹ Op. cit., pp. 39, 40.

² This MS. was discovered by us and a copy is preserved in the Oriental Institute.

³ *Buddha Gān*, index, p. 96.

awake and active, sometimes it begets desires, sometimes it is pure and sometimes it is impure, sometimes it has many forms and sometimes it is in an undescribable state. The Yогin who is able to realize the voidness of the external world and keep his mind free from reflection in all its different states and in all its vagaries and ways, is really the emancipated, and Buddhahood for him is easy of attainment. At the end of the work the authoress describes Vajrasattva in most eloquent language and characterises him as one who is realized by self alone, who defies comparison, is omnipresent, all-pervading, who is the creator, destroyer and the lord of the Universe and who brings into prominence the manifestations of the mind.¹

Next comes Dombī Heruka (777 A.D.) the disciple of Sahajayogini who like Dārika is well-known to many through the publication of the *Buddha Gān O Dohā* already referred to. He was a king of Magadha but became an ascetic.² In the Tibetan Tangyur he is sometimes called Ācāryya or Mahācāryya or Siddhācāryya. Dombī Heruka is recognized as one of the eighty-four Siddhas. He wrote books on Sahajayāna and Vajrayāna, and composed a book of songs entitled the *Dombī-Gītikā*. The songs given in the *Buddha Gān O Dohā* are taken probably from this *Dombī Gītikā* composed by him. The following is a characteristic sample :

गङ्गा जलना माझे रे वहई नाई ।
तंहि बुद्धिजि मातझी पोहच्या लौके पार करेई ।
वाहतु डोम्बी वाहजो डोम्बी वाटत भइल उळारा ।
सद्गुर पाच पण जाइव पुनु जिनऊरा ॥³

¹ प्रवाक्कवेद्यो भवत्वात् उपमावर्जितः प्रभुः ।
सर्वज्ञः सर्वज्ञापी च जर्ता इतर्ण जगत्पतिः ॥
त्रीमात्र वज्रसच्चोऽसी वज्रभावप्रकाशकः ।

² Tārānāth, p. 323; *Pag Sam Jon Zan*, index, p. cxlii.

³ Op. cit. p. 25,

Dombī Heruka composed a Sādhana of the goddess Nairātmā and this is recorded in the *Sādhanamālā*. It appears from the very opening lines of this Sādhana that he followed the *Herajra Tāntra*:

दोम्बीहेकपादैर्वैचकस्य भावना कथिता ।

सच्चिन्त्य सकलं तत्त्वं हेवकात् योगिनोत्तमात् ॥

He wrote a fairly large number of works; the Tibetan translations of the following among others are extant.²

1. Daśatattva.
2. Yogiyoginī nāma sādhāraṇārthopadeśa.
4. Nairātmāyoginī sādhana.
5. Gaṇacakravidhi.
6. Ekavīrasādhana.
7. Nāmasaṅgitivṛtti.
8. Guhyavajratantrarāja-vṛtti.

Besides these he wrote another work, entitled, the *Sahajasiddhi*³ which we have discovered in the original Sanskrit. This is a highly interesting work even though it is short and consists of three small chapters, and probably does not exceed even a hundred *slolas* in all. In it there are certain topics of absorbing interest, and we take this opportunity of recording some of the views expressed by the author.

Dombī formulates that the worship of *Kula* is the most important in Tāntric religion. Without it no success can be achieved, but with it great success is possible of attainment.⁴ While explaining the word *Kula*, he says, they are five in number and they originate from the five Dhyāni Buddhas, Akṣobhya, Vairocana, Amitābhā, Ratnasambhava and Amoghasiddhi.

¹ *Sādhanamālā*, Vol. II, p. 443.

² *Baudha Gōn*, app. p. 34.

³ Copy of this is preserved in the Oriental Institute.

⁴ दुष्टैवात् भवेत् सिद्धिः वरेकामप्रदा यज्ञम् ।

and this is the reason why they are called *Kuleśas* or the Lords of the *Kulas* (families). The thunderbolt family originates from Akṣobhya, the Lotus family from Amītabha, the Jewel family from Ratnasambhava, [the Disc family from] Vairocana and the Action family from Amoghasiddhi.¹

From the word *Kula* the words *Kulācāra*, *Kaulika* are derived. The Kaulas declare themselves to be Tāntric Hindus. From the literature of the extant Kaulaism the meaning of the word *Kula* is not clear. Moreover, in some instances a large number of interpretations of the word appear which shows definitely that Hindus were not certain about the meaning of the word.² But the meaning in the Buddhist sense is quite clear and unequivocal ; they gave not more than one interpretation to the word. The Kaulas according to them, mean the worshippers or the followers of the originators of the five families, namely, of the five Dhyani Buddhas. The question will then arise as to whether the Kaulas are really Hindus or Buddhists. We are not here to discuss this great question which should remain open until sufficient materials are at hand to prove either. There is indeed very little difference between the *Kulācāra* and the Tāntric *Baudhācāra*, because in both the desire to do improper and illegal things in the fullest extent is present.

Dombī Heruka has written about the theory of Mahāsukha, and the happiness obtainable therefrom has been fully dealt with. The happiness which can best be obtained by one's own experience, according to him, has four successive stages : Ānanda, Paramānanda, Vir-

i चर्चीव वज्रमित्युक्तं चमिताभः पद्मसेष च ।

रत्नसम्बूद्धो भावरतः वैरोचनसम्बादतः ।

चक्रीवः चक्रीविमुक्तं कुष्ठामेतामि संचिरेत् ।

mānanda, and Sahajānanda. By the combination of the two elements Prajñā and Upāya these four stages of great happiness can be obtained.¹ It can only be experienced by one's own self and when so realized then only emancipation or perfection can be obtained.² In the 11th century Advayavavajra also voiced the same opinion.³ Dombī Heruka was also responsible for the introduction of certain new elements into the Vajrayāna system.

The next period of the development of the Tāntric culture amongst the Buddhists is probably represented by a set of most powerful writers and popular gurus like Dipaṅkara (980-1053), Advayavajra or Avadhūtipā, his disciple Lalitagupta,⁴ Tilopā of Cātigāon, Ratnākaraśānti, Prajñākaramati and Nāropā all of whom were contemporaries of King Mahipāla I of the Pāla Dynasty who according to V. A. Smith flourished between A.D. 978 to 1030.⁵

§ 5. Leading Tenets of Vajrayāna.

(i) *Conception of Guru.*

In ancient India for all kinds of religious and secular knowledge the necessity of a *Guru* or preceptor was always felt, but nowhere is reverence to the *Guru* so much in evidence as in Vajrayāna. Nothing, they affirm, can be achieved without a preceptor. It is

1 आमन्देन सुखं किञ्चित् परमानन्दं ततोऽधिकम् ।
विरमानन्दं विरामः स्थात् सहजानन्दं तु शेषतः ॥

2 तेषामेव पारतन्त्रात् स्वसंवेद्यं महासुखम् ।
स्वसंवेद्ये भवेत् चिदिः स्वसंवेद्य चि भावना ॥

³ Cf. p. 32, *Gos*, No. 40.

⁴ त्रीमद्ब्रह्मचार्यं गुरोर्मत्वा पदाभ्युजय ।
त्रीमद्विजितमुपेत तारासाधनसुचते ।

⁵ For detailed information see N. K. Bhattachari; ed.: *Gopinātha Banerji*,
Indian Teachers of Buddhist Universities, p. 158.

impossible to follow mystic doctrines and practices without a preceptor. What particular Mantra or mystic practice is suitable to a person who is already initiated must be told by the preceptor whose duty it is also to inform him of the way in which it should be repeated and the number of times it should be muttered in order to obtain the different kinds of perfections (*Siddhis*). The Buddhists always had preceptors practically since the time of Buddha, but the more Buddhism became mystified in its later stages the greater was the necessity of preceptors that was felt, and, in Vajrayāna, we find the position of the *Guru* altogether paramount. He is idolized as the Buddha, he is the Sugata, he is Dharmakāya, and the bestowal of emancipation lies in his power; he is omniscient and without his kindness nothing can be achieved. In every Tāntric work there is an evidence of the high esteem in which the *Gurus* were held¹ and, in many works, the characteristics of the *Guru* and the disciple are enumerated.² Simply because a Mantra is known it does not necessarily follow that by muttering it one can attain perfection. It is impossible, and it is against the principles of Vajrayāna. The worshipper is first to be initiated by a *Guru*, and he must obtain the different kinds of *Abhiṣeka* from the *Guru*, and then, if all his instructions are followed in the most precise manner possible, then and then alone *Siddhi* or perfection is possible of attainment. *Guruship* is a position which is very difficult to attain; and unless one answers to the characteristics laid down in Vajrayāna literature he is no *Guru* but a cheat.³

¹ See, for instance, the prayer to the Guru by the disciple in the *Prajñopāyaviniścayasiddhi*, GOS, p. 12, ślokas 9–16.

² See, for instance, *Jñānasiddhi* GOS, chapters 13 and 14, on pp. 71 ff.

³ Cf. *Jñānasiddhi*, GOS, p. 72—

तथे च तुरवः आत्मा विद्याक्षामाभिसाधिः ।

तद्वादेष्व प्रवर्तयि वर्तेत रित्वा पराम् ।

(ii) *Regulations for worshippers.*

In view of the conflicting statements regarding the restrictions imposed on the worshippers in the *Sādhana-māla*, it becomes difficult to say as to how the lives of the worshippers were regulated in those times, and what mandates of the Church they had to follow. We find, for instance, that the worshippers must abstain from taking non-vegetarian and all objectionable items of food, such as, onions, oil, salt, etc., and must not violate the rules of strict celibacy.¹ In other places it is said that the offerings should consist of flesh, wine and other objectionable articles.² In one place it is said that worship should be done after purifying the body by bath and by observing the rules of celibacy.³ In other places, again, contrary to the above, no restriction is laid down either of place or of any particular food.⁴ Again, we also meet with a general rule that the worshipper obtains perfection by the muttering of the Mantras only, even without drawing the *Mandala* (magic circle) or purifying himself by fasting.⁵

The reason for this contradiction seems to be that the Vajrayānists recognized the existence of different grades among the worshippers, and legislated for the different classes beginning from a strict observance of *Vinaya* rules in the lowest ranks to the stage of no restriction in the highest ranks. Indrabhūti recognized three classes of disciples, as *Mrdu*, *Madhya* and *Adhimātra*, who had different degrees of mental development, and

¹ p. 251 विकाशकार्यो मटुप्राप्तवसापसाद्युतैलक्ष्मविवर्जितसिकासं जपेत् ।

p. 333 ब्रह्मचर्चमित्यागमद्यापानविवर्जनम् ।

प्रत्यक्षं खामित्येव विधिरज्ञोपदिष्टते ।

² p. 585 मांसजन्मदिकामद्युप्युषपविलेपम् etc.

³ p. 336 व्यापमित्य विधानेन प्रकृत्यात् ब्रह्मचर्यसः ।

⁴ p. 338 चतु व्यापनियमो नाहि नापि भोजने विषयः । चतु भजनामापद्युति त्रियम् । तत्त्वा स अविष्ट् ग्रन्थेति तत्त्वा कर्त्तव्यः ।

⁵ p. 231 त्रिवा व्याप्तविवर्जितानोपवाचेत् विवर्जनं व्यापमाप्तेव विदति ।

prescribed for them according to their mental capacities different regulations for their spiritual uplift.¹ Advaya-vajra classified the Buddhists as Śaikṣas and Aśaikṣas and prescribed the strictest rules for the Śaikṣas who were less advanced.² The Aśaikṣas being much more advanced in the matter of spiritual progress were allowed to follow such advanced practices as are prescribed in the *Anuttarayogatantras*.

Our late lamented friend Kazi Dawasam Dup has given us also a classification of the Vajrayāna; he divides it into six stages, though, of course, he regarded the different divisions as pertaining to Mantrayāna.³ The aforesaid divisions are :—

1. Kriyātantrayāna.
2. Caryā(Upāya)tantrayāna.
3. Yogatantrayāna.
4. Mahāyogatantrayāna.
5. Anuttarayogatantrayāna.
6. Atiyogatantrayāna.

We do not know on what authority this classification is based and there is little hope of knowing ; the reverend Kazi is now no more. It is to be pointed out in this connection that this elaborate classification was unknown in India where only the (1) Kriyātantra, (2) Caryātantra, (3) Yogatantra and (4) Anuttarayogatantra⁴ were known. These four terms are more or less frequently met with in Buddhist Tāntric literature and as such they make their appearance in the *Sādhanamālā* also. Beginners and initiates into the mystery of Vajrayāna were, of course, admitted in the lower ranks, for instance, in the Kriyātantra where stri

¹ *Jñānasiddhi*, chapters 18, 19 and 20, pp. 95ff.

² *Advayavajrasaṅgraha*, chapter 1, p. 1.

³ *Vajracūḍākāra-tantra* (Tāntric texts), intro., p. xxii.

⁴ See Wardell: *Lanacism*, p. 153.

rules, discipline, and celibacy were enjoined on them until they were considered fit to be raised to the higher class. The Yogatantra appears to have been reserved for those who were considered fit to come in contact with the Saktis, while the Anuttarayogins belonged to the highest class and were immune from all laws, human or divine. They were called *Siddhas* and were believed, to be in possession of extraordinary powers of working miracles and performing prodigious feats. The traditional number of the Siddhas is recognized as eighty-four and they mostly belonged to the Pāla period of Bengal History.¹ The Tibetans are supposed to have preserved a history of these eighty-four Siddhas and this has been translated into German by A. Grunwedel published as *Die Geschichten der Vierundachtzig (Mahāsiddhas)* in the Baessler Archiv, Band V,

(iii) *Mantras.*

The Mantras or mystic syllables constitute the bone of Tāntric worship and of Vajrayāna; they of innumerable varieties, such as, Bija, Hṛdaya, ahṛdaya, Puja, Arghya, Puṣpa, Dhūpa, Dīpa, Naiveya, Netra, Śikhā, Astra, Rakṣa, and so forth. These Mantras are mostly unmeaning words but they sometimes disclose distinctly the influence of a language now unknown.² It is however impossible to say how these Mantras were introduced in ancient India; the Vedic hymns were indeed called Mantras but they had their meaning. But these Tāntric Mantras are in most cases meaningless strings of words, sometimes giving absolute no sense. The Vajrayānists, of course, in several instances, attempted to trace the origin of certain Mantras which point unmistakably to Buddha himself as

¹ Kern: *Manual of Buddhism*, p. 133.

² See for instance the Mantra of Jāṇḍuli for prevention of snake bite and killing snakes. *Siddhar-mālā*, p. 249-50.

their originator.¹ The Mantras of Vajrayāna seem to be a development of the Dhāraṇis contained in the *Vidyādhara-piṭaka* to which a reference has been given by Hiuen Thsang. These Dhāraṇis according to Kern existed in Buddhism from very ancient times,² and seemed to have been introduced into Buddhism for the benefit of the less advanced followers who did not care so much for their Nirvāṇa as they did for their material prosperity in this world. Such recruits to Buddhism were enjoined to read some of the Sūtras which however proved to be beyond their intelligence. For their benefit these had to be shortened into Dhāraṇis and they had to commit them to memory. This seems to be the process in which the Sūtras underwent a change in very ancient times, and ultimately when they were further reduced they gave rise to Mantra. Take for instance, the example of *Aṣṭasāhasrikā Prajñāpāramitā* which in itself is too stupendous for any tolerably learned Buddhist to read through and understand, not to speak of the illiterate mass which were mostly responsible for the great popularity of Mahāyāna. They cannot indeed read this vast literature for acquiring merit; for them something shorter was necessary. *Prajñāpāramitā* with its eight thousand stanzas was therefore reduced to a hundred, and, ultimately, to a very few stanzas which became known as the *Prajñāpāramitā Hṛdaya Sūtra* which was further reduced to make room for the *Prajñāpāramitā* Dhāraṇi. The next step in this chain of evolution is in the formation of a *Prajñāpāramitā* Mantra which makes its appearance in the *Sādhana-mālā*, and this again led to the conception of her Bija in one syllable *Pram* in response to which the Sūnya may transform itself in the form of the god-

¹ Cf. p. 334 प्रज्ञादिवापत्तिरुपग्रहिणः।

p. 335 प्राचारामापत्तिरुपग्रहिणः च यत् सर्वसंख्यः कविलादिभः।

² *Manual of Buddhist Canon*, p. 6.

des Prajñāpāramitā, a veritable metamorphosis of the Prajñāpāramitā literature. The origin of the Tāntric Mantra thus can be traced through the successive stages of the Buddhist literature; when, however, we turn our attention to Hindu literature we are surprised to find that the Tāntric Mantras suddenly make their entry in the Hindu Tāntric literature without showing even a faint trace of the earlier and crude stages of development. To our mind this seems to be a sufficient reason for believing the Hindu Māntric system to be later than the Buddhist Vajrayāna and for holding that they were incorporated into Hinduism bodily from Buddhism.

In the *Sādhanamālā* the sādhana for Jānguli which is in the form of a Saṅgīti is said to have been delivered by Buddha himself.¹ In the sādhana of Vajrasarasvatī it is said that this sādhana has been composed in accordance with the instructions of the Sugata.² With reference to the Mantra *Om picu picu prajñāvardhani jvala jvala mehāvardhani dhiri dhiri buddhivardhani svāhā* the sādhana says that this Mantra was delivered by Buddha himself.³ The famous logician Sāntarakṣita and his erudite disciple Kamalaśīla both of whom belonged to the eighth century are of opinion that the Buddha instructed the people in the Mantras, Maṇḍalas, etc. so that they might obtain prosperity in this world.⁴ From these facts we can easily maintain that Buddha introduced some sort of mysticism into his religion which, in later times owing to a variety of influences, developed

¹ See p. 248ff.

² p. 334 : प्रज्ञादित्याधमनिदं सुवर्णोपदिष्टः ।

³ p. 335 : लालानां कवितः स एष सुवर्णैसंबन्धः कविलादिभः ।

⁴ *Tattvasaṅgraha*, p. 905 : तदुक्तं मन्त्रयोगादिविद्यमाहित्यवाक्यमात् । etc.

Kamalaśīla adds:—

तेव अवश्योऽप्यादी मन्त्रयोगादिविद्यमातेर्ति विषयः ।

योगः उपाधिः । आदिशब्देन सुवर्णवचानीपरिचयः ।

a full fledged mystic system in the form of Vajrayāna.

The Vajrayānists maintain that the Mantras are endowed with great powers and blindly believe in them. In the *Sādhanamālā*, passages showing this blind faith on their part are too frequent and eloquent. In one place it is said: What is there impossible for the Mantras to perform if they are applied according to rules?¹ In another place it is said that through the repeated mutterings of the Mantra, so much power is generated that it can astonish the whole world.² The Mantras by their power can even confer the Buddhahood³; the merits that accrue from the mutterings of the Mantra of Mahākāla are so numerous that all the Buddhas taken together cannot count them even if they were to count without cessation for a number of days and nights.⁴ The five greatest sins according to Buddhism are the five Ānantaryas but these can be easily washed away and perfection can be gained if the Mantra of Lokanātha is repeated.⁵ By the repetition of the Mantra of Khasarpana the Buddhahood becomes as easy of access as the *Badaraka* fruit on the palm of the hand.⁶ By the Dhāraṇī of Avalokiteśvara even an ass can keep three hundred stanzas in memory.⁷ The Mantra of Ekajaṭā is said to be so powerful that the moment it is muttered a man becomes free from danger, he is always followed by good fortune and his enemies are all destroyed and without doubt he becomes

¹ p. 575: किमस्युपायं मन्त्राणां वोजितानां चक्षविधि ।

² p. 334: विज्ञविलापने प्रत्यरक्षादस्योपज्ञायते ।

³ p. 270: चक्षं मन्त्राणां चुदृशमपि हृदाति किं तु नरन्याः सिक्षयः ।

⁴ p. 600: सर्वदुर्बलम् मन्त्राणामस्म चक्षिद्विनेत्रं पुष्ट्यस्थारं तत्त्वयितुं च समर्थो चुदृशान्विद्वस्यिच्छाधारणा देवा चक्षि तत् पुष्ट्यं तत्त्वयितुं च समर्थः ।

⁵ p. 31: प्रद्युम्नर्वस्त्रातीतीति वोजितानां चिक्षविधि ।

⁶ p. 82: वर्णान्तिष्ठुर्वं चुदृशमपि देवा प्रत्यरक्षावलीवयद्वक्षविवादितिहृषि ।

⁷ p. 87: मन्त्रोद्धृष्टिं प्रत्यरक्षान्तरं सहाति ।

as pious as the Buddha.¹ Examples of this kind can easily be multiplied from the *Sādhanamālā*. Lest the people prove doubting, which they are always apt to do, the *Sādhanamālā* gives from time to time the assurance that the power of the mind is extraordinary and one should not doubt what is said about the efficacy of the Mantras.²

It is said that the Mantras are only powerful when they are applied strictly in accordance with the rules. The rules are so strict and minute, and so numerous that it is extremely improbable that any Mantra is capable of being applied in strict conformity to rules, and this is a factor which is apt to discourage enthusiasts and new recruits. But whether the Mantras which are not recited according to the letter of the rules, but in conformity with them as far as is possible, can give any results, is answered in the *Sādhanamālā* probably in token of encouragement to new-comers and enthusiasts. "You should not be sorry," says Kumudākaramati, "because you are not able to apply the Mantra in accordance with the rules stated before. At least you should perform the rite of self-protection and thinking of the closure of the boundary (*Sīmābandhana*) and of worship you should repeat the Mantras as long as you can and aim at perfection. In accordance with your powers and actions you will certainly obtain results. The testimony of the Tantras in this connection is that such a worshipper can alone give protection to the world."³ The repetition of the Mantras, however, has to be done with the greatest care and, in several instances, the *Sādhanamālā* gives

¹ p. 282 : देवा एकाङ्गाधारात् मन्त्रराजो महावक्षः । etc.

² p. 330 : संश्ली मैर कर्मणे विचित्रा भाववस्थायः ।

³ p. 18 यतोऽप्नोऽप्न इति नावर्त्तिः इति । अन्त एकाङ्गाधारर्हा तत्त्वा वीचावद्यं पूर्वादिकं एव विचित्रा तत्प्रभावानुषार्यं आपदिष्टं अवैत् चापवेदा । वीचोऽप्नोऽप्न इत्यानुषारं चावर्त्तमेव विचित्रमि । यतोऽपि वीचोऽप्न रक्षितुं चापति तत्प्रभावात् ।

directions for proper repetition. For instance, they should not be recited too quickly, nor too slowly. The mind at the time of recitation should be free from all bad thoughts and completely concentrated on the letters of the Mantra which should be repeated so long as there is no tired feeling.¹

The Mantras are considered most sacred by the Vajrayānists and the accuracy of these Mantras were zealously guarded by them, in much the same way as the Vedic Mantras, by means of several devices. These Mantras are composed usually in ordinary prose but occasionally in an enigmatic language the meaning of which sometimes becomes very difficult to understand. The Mantras are done into prose as well into mnemonic verses for the obvious purpose of memorising. These verses are extremely curious and give practically no meaning to ordinary readers. Let us take, for instance, the verse :

आदौ चक्रधरस्तः पिञ्चयुगात् प्रज्ञान्वितो वर्जनि ।
तस्माच्च ज्वलयुम्मस्य च परे मेधा परे वर्जनि ।
एतस्माच्चरमं घिरिद्यमतो बुद्धिस्तथा वर्जनि ।
साहान्तः कथितः स एष सुगतैर्मनः कवित्वादिभूः ² ॥

At first sight it gives no meaning unless you know that it is the statement of a Mantra done into verse which when translated will give the following meaning. "In the beginning there is Cakradhara, who is followed by two *Picus* and *Vardhani* joined with *Prajñā*; after that are two *Jvalas* which are followed by *Vardhani* after *Medhā*; even at the end there are two *dhiris*, *Buddhi* and *Vardhani* ending in *Svāhā*. This Mantra which has power to confer the cleverness of a poet was introduced by the Sugata."

¹ p. 10. अ त्रुट्टे च विलम्बितं चक्रत्प्रस्त्रपद्यमितं भन्नाचरमतिथितं तावज्जपेत् यावत् खेदो च भवति ।

² p. 386.

Now the above is nothing but the statement of the Mantra of Vajravīñāsaravatī which runs as : *Om picu picu prajñāvardhani jvala jvala medhāvardhani dhiri dhiri buddhivardhani svāhā.*

Another example of a similar nature is the Bija-mantra of Sarasvatī which is stated in the *Sādhana-mālā* as :

सप्तमस्य दितीयस्थमस्य चतुर्थकम् ।

प्रथमस्य चतुर्थेन भूषितं तत् सविन्द्रकम्¹ ॥

“It stands on the second syllable of the seventh ; and is the fourth of the eighth, it is accompanied by the fourth of the first and decorated with the spot.” The explanation seems to be: the second syllable of the seventh class (Antahstha) is R, fourth of eighth (Uṣma) is H, fourth of the first (Svara) is I, the spot is M and therefore the resultant Bija is HRIM, (ॐ) the Bija of Sarasvatī.

Let us take up a third interesting example of this kind where the Mantra of Ekajatā is expressed in mnemonic verse² :—

हामं ऊताग्नस्य च चतुर्थस्त्रभेदितम् ॥
 विन्दमस्त्रक्षसंभिन्नं खण्डिन्दसहितं पुनः ॥
 एतद्वौजं महद्वौजं दितीयं पट्ट्या साम्रातम् ।
 तामं उक्षिसमायुक्तं पुनर्लोकैव भेदितम् ॥
 नादविन्दुसमायुक्तं दितीयं भवति स्थिरम् ।
 द्वौजवं तु पुनर्बौजं कथयामि प्रयत्नतः ॥
 हामं शुक्लाकामामं नादविन्दुसमन्वितम् ।
 एतद्वौजवं श्रेष्ठं ज्वलोक्यदहनात्मकम् ॥
 कथयामि चतुर्थं च यथा लुड्ग भाषितम् ।
 पामं शुद्धं सुतेजाण्डं सर्वसिद्धिप्रदात्रकम् ॥

¹ p. 335.

² p. 261f.

पृथ्वी चर्दाक्षरं सम्यक् मन्त्रनिष्पत्तिकारणम् ।
टान्त्रमविहोगनु उचारेण तु रक्षणम् ॥

"It ends in H placed on Fire, is pierced by the fourth vowel and is accompanied by the head of a sparrow and the half moon. This first Bija is a great Bija. Now hear of the second which ends in T with Fire, is pierced by the same and is accompanied by *Nādabindu*. The third also I state carefully which ends in H trampling on the sixth vowel and is accompanied by *Nādabindu*. This Bija is the most powerful and is able to set the three worlds on fire. I state now as was done before by the Buddha, the fourth syllable which ends in PHA and gives all kinds of perfections. In order to complete the Mantra hear the half syllable ending in T which is devoid of A and by mere utterance saves all."

The first Bija consists of H, R (fire), Ī (fourth vowel), Ḥ (spots) and Ṃ and the resultant syllable is H R Ī Ḥ Ṃ (ह्रीः). The second Bija includes T, R (fire), Ī and Ṃ which together makes T R Ī Ṃ (त्रीः). The third has H, ḫ (sixth vowel), and Ṃ, which together give H ḫ Ṃ (हः). The fourth is PHA while the fifth letter is T which is deprived of its A and therefore considered as a half letter. The last two will give P H A T. So the whole Mantra stands as ह्रीः त्रीः हूं फट (Hrīṁ Trīṁ Hūṁ Phat).

(iv) *Bodhicitta.*

The Vajrayānist conception of the Bodhi mind appears to be the same as that of the Yogācāra School started by Asaṅga and the literature of which included among others such excellent works as the *Tattvasaṅgraha* of Śāntarakṣita. The human mind, or as it is called in Buddhism, the Bodhi mind is something like a continuous stream of consciousness which changes every moment, the consciousness of the previous moment giving rise to the consciousness of the succeeding moment,

the first being the cause of the next. This chain of momentary consciousness is without a beginning, or at best, its starting point cannot be traced, and Buddhism, more or less, is not so much concerned with the beginnings of things as it is with the future or the emancipation of the chain of *Vijñāna*. This chain of momentary consciousness operating in unison with the all powerful act-force leads the chain either to degradation or emancipation according as the actions done are good or bad. The Bodhi mind is by nature surcharged with bad conformations, memory, desires, etc., which consequently make it impure. To purify this chain of *Vijñāna* there should be an attempt on the part of its owner to remove the many impurities, and until the impurities are not so removed the Bodhi mind will be subject to a series of transmigrations, not necessarily in the world of men, but in one of the numerous heavens if the actions done are good or in the world of animals, ghosts, etc., if the actions done are bad.¹

According as are the impurities removed one after another from the Bodhi Mind the mind commences an upward march in the different spiritual spheres named by the Mahāyānists as, the Bhūmis, and stays in the different spheres only so long as he is not qualified enough to rise still higher. The number of these Bhūmis is recognized generally as ten, and the Sūtra which describes these ten Bhūmis is the famous *Daśabhūmikasūtra* of which we have just got a magnificent edition from Dr. J. Rahder. The Bhūmis are named on page 5 of this book, and their names are Pramuditā, Vimalā, Pra-bhākari, Arcīsmati, Sudurjayā, Abhimukhi, Duraṅgamā, Acalā, Sādhumati, and Dharmāmedhyā. When the Bodhi Mind obtains emancipation, or in other words, when it crosses the ten Bhūmis mentioned above, it is rewarded with Omniscience. Now then the question

¹ B. Bhattacharyya : *Foreword to the Tattvasaṅgraha*, p. xxix.

arises as to the place where the Omniscient Bodhi Mind can reside in the real cosmological structure as conceived originally by Buddha. The Bhūmis, it may be remembered, were not meant for the Hīnayānists but were exclusively meant for the Mahāyānists whose followers went by the name of the Bodhisattva. No Buddhist will be called a Bodhisattva who has no compassion for suffering humanity or who will not be prepared to sacrifice his Nirvāṇa, even though entitled to it, until all the creatures of the universe are in possession of the Bodhi knowledge. Thus we can see how the Srāvaka and Pratyekas are not entitled to the name of a Bodhisattva which also accounts for their being called Hīnayānists because they selfishly look forward for their own benefit and are not at all moved by the intense sufferings of other less advanced brethren.

The Hīnayānists before obtaining their Nirvāṇa, have a place in the world structure, but their individuality is lost when they actually obtain Nirvāṇa. They have not to wait for the emancipation of others and as such their continuing to hold on to existence is not at all necessary. But the Bodhi Mind of a Bodhisattva is entirely different. Even when he is entitled to his Nirvāṇa he has to continue for the benefit of all living beings and work vigorously. But to the question, where do they live after their attainment of Omnicience?—a satisfactory answer has been given by Śāntarakṣita in his famous work the *Tattvasaṅgraha* where he says:

*Akaniṣṭhapure ramye śuddhāvāsavivarjite!
Buddhyante yatra sambuddhā nirmitastviha Bud-
dhyate!!*

“In the excellent Akaniṣṭha heaven which leaves aside the Śuddhāvāsa gods, the Bodhisattva attains Omnicience and (under his influence) a Buddha is born in this world.”

Kamalaśīla while commenting on this passage says that above the Akaniṣṭha heaven there is the *Maheśvara-bhavana* or the abode of Maheśvara where the chain of consciousness of the compassionate Bodhisattva attains Omniiscience.

The Vajrayānist conception and definition of Bodhicitta is in accordance with the tenets of the Bodhisattvayāna, and was first promulgated in the *Guhyasamāja*. According to this authority the Bodhi Mind is there where voidness and compassion work in unison.¹

At this stage it is necessary to explain the conception of the external objects from the viewpoint of Vajrayāna. In the eye of a Vajrayānist the external world has much the same significance as it appears in Yogācāra. In the *Sādhanamālā* also there is ample evidence to show how the external world is treated in the philosophy of Vajrayāna. In one place it characterises the external world with its movable and immovable objects like the pot, picture, carriage, house, house of statues, mountains, etc., as reduced by reason to mere appearances in much the same way as magic and dream are considered as appearances.² Therefore the Vajrayānists held that external objects have no more reality than magic, mirage, shadow or dream and that their reality could not be proved by reason.

(v) *Ahamkāra*.

A peculiar feature of Vajrayāna worship lies in its doctrine of Ahamkāra or identification of the Bodhicitta

¹ p. 111 quoted from the *Guhyasamāja*—

प्रमुकावशाभिन्नं बोधिविज्ञनिति स्मृतम् ।

See also *Jñānaśiddhi* p. 75 where the identical sloka is also quoted.

² p. 139: यदेतत् अठपद्मकदभयदेवकुलर्पवतादि चराचरं तत् उर्वे प्रतिभासमाचं विकारेण प्रतिभासीयम् मायालभ्रसद्वर्म, चरमपि विश्वमायः कामीषम् एतम् प्रत्येष भावयन् । etc.

with the deity worshipped. The *Sādhanamālā* explains this doctrine of *Ahamkāra* clearly in several places and the word occurs in almost every *Sādhana*. It is explained as "I am the goddess and the goddess is in me."¹ After *Ahamkāra* the worshipper should conceive himself as the deity with the same complexion, form and limbs as described in the *Sādhana* and should instead of worshipping any external object worship himself. It was suggested elsewhere that this identification of the worshipper with the deity worshipped was a new feature introduced by the Buddhists into Tāntrism. This has met with a general criticism from a number of noteworthy scholars and journalists including Dr. A. C. Coomar-swami of Boston and Mr. O. C. Ganguli of Calcutta. It has been urged that in view of the great antiquity of the Yoga Philosophy the view that the doctrine of *Ahamkāra* is a new introduction is untenable. To this it may be said here that the theory of the absorption of the individual self with the Primordial Matter or union of the self with a Personal God by the practice of Yoga, and thereby the attainment of perfect knowledge and the consequential freedom from the bondage of transmigration, was started in India from very ancient times, and traces of it can be found in the *Upaniṣads* of very great antiquity, even greater than that of the Yoga System. Nothing therefore can be said to be a new introduction. But still we say, for instance, that the *Vedānta* doctrines originated with Śaṅkara though previous to that there was a school of *Aupaniṣada* philosophers; that Śaṅkara systematised the doctrine of *Māyā* though Buddhists from Nāgārjuna's time all acknowledged and wrote about the same doctrine in their works. When it is said that this element of *Ahamkāra* was introduced by

¹ See for instance, p. 318: आ भगवतोऽप्यापारमिता चाच्च चोऽहं सा भगवतो
अपारमिता।

Vajrayāna for the first time it was said with reference to the identification of the worshipper with the deity who is a transformation of the great Reality known as Śunya not only for the purpose of obtaining emancipation as is found in Yoga but also for bewitching women, destroying men and their dwelling houses and even for the extraction of snake poison or for relieving a woman of the pains of labour. The Ahamkāra in fact is imperative in the Vajrayāna form of worship and this introduction is considered to be new in view of the multifarious purposes it was called upon to serve.

In some of the Hindu Tantras the doctrine of identification or Ahamkāra is indeed to be met with, and this fact gives rise to the controversy as to which Tantras, those of Hinduism or Buddhism, are older. We have sufficient reasons to hold that the Hindu Tantras were introduced on the model of the Buddhist Tantras and the Hindus among other things borrowed many Buddhist customs, practices, deities, and Mantras. The very Kulācāra seems to have been originally conceived by the Buddhists and probably the forefathers of a large number of Kaulas to-day were direct disciples of Buddhists in the Tāntrik Age.

(vi) *Advaya*.

To understand the significance of the Vajrayānic conception of Advaya, the theory of Śūnyatā and Karuṇā will first have to be taken into consideration. Voidness and compassion together constitute what is called the Bodhicitta or the Bodhi Mind. This idea probably for the first time makes its appearance in the *Uhyasamāja*. The mixing up of the two elements Śūnyatā and Karuṇā is what is known as Advaya.

The Śūnyatā as conceived by the Vajrayānists is very forcibly expressed in the *Sādhanamāla*, p. 111.

Here it is mentioned that Śūnyatā consists in thinking or realizing all *Dharmas* (elements or objects) as transitory, momentary, non-ego, mistaken (as realities) by the mind, similar to objects seen in a dream or magic, endowed with a beginning and end, and natural purity, non-existent, unborn, and void like the place of Ta-thatā.¹

The conception of Karuṇā or compassion of the Vajrayānists finds also a lucid expression in the *Sādhana-mālā*: Compassion is defined as the determination on the part of the Bodhisattva to lead and finally to place all beings in Nirvāṇa including beings born from eggs, uterus, perspiration, or beings endowed with shoes like horses (*Aupapāduka*) or endowed with a form or formless, or endowed with consciousness or unconsciousness, or beings who abide neither in consciousness nor unconsciousness.² In another place Karuṇā is expressed as a strong determination to diffuse right knowledge among the people who owing to desire (*trṣṇā*) are blinded by ignorance and cannot realize the continuous transmigration as caused by the act force, in order that they may lead a life in accordance with the law of Dependent Origination.³

The commingling of Śūnyatā with Karuṇā is what is designated by the Vajrayānists as Advaya and it is a theory which is very important for understanding the underlying features of Vajrayāna, for, on this alone, the foundation of Śakti worship is based. The *Sādhana-*

¹ p. 111: शून्यताः करुणा निराकारः विमाविद्यतः समेतजात्सद्ब्रह्मः प्रतिमासमाका आदित्याका: प्रकृतिपरिमुद्रा अभावा अकाता अगुप्तदा: तथताभूतकोटिग्रन्थ्या प्रवृथमाः etc.

² p. 26: बाह्यतः उच्चाः सलसंयोगे संगटीताः करुणा वा जरायुजा वा संसेद्धा इव औषधाकुका वा इविको वा वाहयिषो वा संग्निनो वा अवंशिनो वा नेवसंज्ञानासंज्ञिनो इव चर्वे मता अनुविशेषजिवार्यधातौ प्रतिडायतव्या ।

³ p. 111: इत्यावश्यात् चली चला विद्याव्यीकृता वक्तव्यिपाकदर्शितः तेभ्यो इतीत्युपादानात्मिकावाचारात् चर्वे हैवविकालोति करवावा विविष्टम् ।

mālā also quite clearly explains the theory by characterizing the effects of Advaya by means of a simile: as copper leaves its dirty colour (and becomes gold) when it comes in contact with the magic tincture, similarly the body leaves off its attachment, hatred, etc., when it comes in contact with the tincture of Advaya.¹ This Advaya is a form of cognition which is all important in Vajrayāna and in many instances the craving for this knowledge finds expression in the *Sādhanamālā*. In the same way as other ideas were deified in Vajrayāna, Advaya was also deified and we find two deities Heruka and Prajñā, the embodiments of Śūnyata and Karuṇā, commingled in Advaya, and fused together in embrace in the Yukanaddha or the *Yab-yum* form. The duality merges into one even as salt commingles with water.

§ 6. Aims and objects of the Tāntrics.

The *Sādhanamālā* is a collection of Sādhanas. The word *Sādhana* is closely connected with the word *Siddhi* and the *Sādhana* is a procedure by which *Siddhi* or perfection can be obtained, provided the directions therein given are practised with patience and zeal. The Hindus generally recognize eight Siddhis though occasionally eighteen and twenty-four Siddhis are also acknowledged. The eight Siddhis are: *Animā*, *Mahimā*, *Laghimā*, *Prāpti*, *Prākāmya*, *Iśitva*, *Vasitva*, *Kāmāvastiyitva*.

In the *Brahmavaivarta Purāṇa*² mention is made of thirty-four kinds of Siddhis, including the eight already cited. Some of them are: *Dūraśravaṇa*, *Parakāyapraveśa*, *Manoyātitva*, *Sarvajñatva*, *Vahnistambha*, *Jalastambha*, *Cirajīvitva*, *Vāyustambha*, *Kṣutpipāsanidrā*.

¹ p. 82 : यता सिद्धिरेव विदं तां जाग्रता त्वयति महा श्रौतसिद्धिरेव विद्युत्तमादिष्वं त्वयति ।

² *Kṛṣṇajana-Khaṇḍa*, Ch. 78, St. 20-29.

tambha, Kāyavyūhapraveśa, Vāksiddha, Mṛtānayana, Prāṇākarṣaṇa, Prāṇadāna, Indriyastambha, and Buddhastambha. One who is able to attain by a particular process many of the foregoing powers is called a Siddhapuruṣa “ Perfected Man.” In the mediæval times it is said there were many Siddhapuruṣas in India, and the Buddhists recognize their number as eighty-four. Pictures of these are still prepared in Nepal and Tibet and they are even now venerated in these countries.

The Siddhas again are of three varieties according to *Tantrasāra*:¹ *Uttama, Madhyama, and Adhama*. The characteristics of each class are also given in the same work ; and a Siddha, for instance, will be recognized as belonging to the first class when he is able to fulfil all his desires by mere wish, or in other words, as soon as a desire arises in his mind that very moment it is fulfilled. The second class Siddha is able to conquer death, commune with gods, enter unperceived into the bodies and homes of others, move in the air, hear the gods talk in the firmament, understand all terrestrial truths, obtain conveyances, ornaments, etc., and a long life, bewitch people, perform miracles, remove diseases by a mere glance, extract poison, obtain erudition in the Śāstras, renounce all wordly enjoyments, practise Yoga in all the eight divisions, show compassion to all beings, obtain omniscience, etc., etc. The third or the lowest class of Siddha obtains : fame, long life, conveyances, ornaments, familiarity with the king, popularity with royal personages and the people, power of bewitching, wealth and prosperity, children and family.

It can be easily seen from the above that the third class of Siddhas were never designated as Siddhapuruṣas ; those were attached either to the first or the second

¹ *Vishabopa*, (Bengali) : arts. on শিব and পুরি।

class. In all Tantras, Hindu or Buddhist, general directions are always given as to the manner of obtaining Siddhi by muttering the mantras. In case legitimate muttering of the mantras and the conformity to the regulations do not bestow the desired Siddhi, the Tantras also give directions as how it can be obtained by seven different processes.¹

Having thus described the nature of the Sādhakas or Magicians let us now proceed to characterise the different Siddhis or perfections, the possession of one or the other of which entitles a man to be called a Siddha or a Magician. The word *Siddhi* may be defined as the attainment of superhuman powers of the mind, body or the sense-organs. The Siddhi is generally known to be of five varieties:² (1) *Janmaja*, co-existent with birth, (2) *Ausadhija*, due to some drug, (3) *Mantraja*, due to the agency of magic syllables, (4) *Tapoja*-due to austerities, (5) *Samādhija*, due to intense meditation. The mind is compared to a river in the rainy season with all the exits closed except one through which the water rushes with tremendous vigour. When mind in the same way is concentrated on one particular thought it is able to acquire great strength which we call Siddhi (Perfection).

Siddhis are of various kinds and range from success in love affairs to the attainment of the highest emancipation. But the Siddhis with which we are concerned in the *Sādhanamālā* owe their origin to *mantras* or magic syllables. If we examine the kind of Siddhis for

1

साधायाकृत्त कर्तव्याः सप्त शङ्खरभाविताः ।

भास्त्रं रोधनं वज्रं पीडनं घोषयोषवद् ।

दहनाणं ग्रामात् कुर्यात् ततः लिङ्गो भवेत्तमः ।

Sabdakalpadruma from *Tantraśāstra*: see art. on लिङ्गः ।

2

अक्षीरपित्तमात्रपः उत्तमादित्ताः चित्तवः ।

Patiñjala Darśana p. 1.

obtaining which the Buddhists of the Tāntric Age busied themselves in muttering *mantras* and executing Tāntric practices, we will be able to understand the aims and objects of the people and their mentality. Hence a study of these practices is not considered redundant as it is capable of throwing a flood of light on the state of Tāntric culture.

In the Sādhanas great anxiety is shown for averting and curing diseases,¹ and for the extraction of snake-poison.² Next in importance to the above desire is the longing for acquiring a knowledge of the Śāstras without study but only through the agency of the *mantras*. Another characteristic feature of the Sādhanas is presented by their craving for the Bodhi which again is to be obtained only through the help of the *mantras*.³ Then come the six cruel rites and the attainment of the eight great perfections (*Aṣṭamahāśid-dhayāḥ*).⁴ Great anxiety is also shown for the attainment of Sarvajñatva,⁵ or omniscience, or emancipation, or the position of a Buddha—all signifying one and the same thing,—namely, emancipation. The Tāntric Buddhists also possessed a great desire to have the mighty Hindu gods as their servants, whom they believed to be conquerable by *mantras*, and willing to do menial work for the magician.⁶

¹ A good example of this is the group of three Sādhanas No. 17, 84, and 312. Expressions like the following are very common: अगद्याधिविनाशनम् । बाधाद्युपमे मरानुकृष्टः । एवमाधिचरं गुणं, etc.

² All the Sādhanas of Jānguli and some of Kurukullā are examples of this kind.

³ Cf. for instance, रूपादिकामान् भूषाणो निरक्षादेषकरप्तः ।

भ्रान्तोत्पत्तरात् बोधिमविरात् साधकोत्तमः ॥

⁴ As in Nos. 71, 144, etc.

⁵ For instance in S. 81.

एवं ज्ञानं बाधिरादेष भवति ।

⁶ As in S. 172, 280.

The Tāntric Buddhists also believed that the benign act of protection could be granted by divine agencies and also secured by *mantras*.¹ Curiously enough, the aid of the *mantras* was widely availed of by the Tāntric Buddhists for vanquishing their opponents in public discussions.² From this it appears clear that religious discussions in public assemblies were very common, and victory in these assemblies was eagerly sought by all classes of people including the Buddhists, and it is no wonder that gods and *mantras* were invented in order that the Sādhaka may easily obtain victory in learned discussions without being qualified for it. This leads us to believe in the stories recorded in the *Pag Sam Jon Zan* that in public assemblies disputants of different religious sects used to assemble and take part, either staking his own religion. Thus people were converted and reconverted to different religions. A great desire is also shown for performing miracles³ probably for creating an impression on the public mind. In spite of acquiring such spiritual powers, however, the monks were habituated to go out for alms, as is evident from the devices invented by them, which miraculously induced people to offer alms of their own accord.⁴

Their conception of future happiness was also of a strange character. In one of the Sādhas a wish is expressed for a Siddhi which will enable the worshipper to remain in a state of rapture in the company of numberless Auspicious, in the land of the Vidyādharas where

¹ Cf. S. No. 206.

² Cf. S. 151—यस्यां भावितमाचार्यां निप्रहः सर्ववादिकाम् । S. 155 यस्योदयेन विज्ञाति वादिनां मुखपद्मजास् । S. 218 पर्वदग्धिभवनौयो वादौ; S. 256 सर्वत्र याहे विजिता; etc.

³ S. 222—दाहं दर्शयति, .. पुनरपश्चमयति । ..चतुरहत्यां दर्शयति..प्रत्याक्षयत्वं कालं भवति, etc.

⁴ S. 235—ततः चिन्दूरेष गन्धावर्णाङ्गतिनिष्ठकं विधाव आवं प्रविष्टेत् । यथा तत् तिष्ठते चंद्रान्म हस्तवे तं वर्णेनाराधयेत् ।

the Lord of Heaven will hold the parasol over his head, Brahmā acting as councillor, Vemacitri as the army-commander, Hari as the gate-keeper, and the naked God Śaṅkara discoursing on the different virtues.¹ The monks usually led a poor life but they were nevertheless anxious for wealth, and believed that wealth could be obtained by the muttering of *mantras* alone. Jambhala, the God of Wealth, was created by them and different images and *mantras* were invented and a large number of Sādhanas were devoted to his worship. These and similar instances are evidence of the attraction the poor monks had for wealth.²

The Buddhists also acknowledged the eight great Siddhis though they were somewhat different from the eight Siddhis acknowledged by the Hindus. With the Buddhists the eight Siddhis are : (1) Khadga, (2) Añjana, (3) Pādalepa, (4) Antardhāna, (5) Rasa-Rasāyana, (6) Khecara, (7) Bhūcara, (8) Pātāla.³ It is difficult to get an explanation of the nature of these perfections correctly from any Buddhist work. But, evidently, the *first* signifies the perfection which enables a man to conquer a battle with the help of a sword on which *mantras* have been muttered. The *second* evidently means the magic unguent which enables the wearer to perceive the treasures buried under earth or otherwise hidden from the eyes. The *third* refers to the mysterious ointment which when applied to the legs enables a man to move about everywhere without his body

¹ S. 260— अनेकाभिरस्तरेति: परिष्टतः पुरस्तुतः विद्याधरस्याने बहुतुच्छमनुभवम् एव लिङ्गति, देवेण्द्रः इषधरो भवति, ब्रह्मा च मन्त्रौ, वेष्मित्रौ सेन्यपतिः चति: प्रतिष्ठारः । .. नद्राचार्यः शृङ्खरः समस्तगुणानुपदर्शयति । etc.

² Cf. for instance, S. 293—लिंगपद्मति अविकासवस्थवर्द्धारित्यदा वद्वनं सूक्ष्म-योग्यि वस्त्र ॥ also S. 296—एवंप्रकारैः उक्तिहप्रदानैः सम्भृतिगो त्रिविषाधिराजः । एवेदु भगवान्मृश्यत्यभिभाव्यति तत्त्वात् यथो यत्परेण वाच्यम् ॥ etc.

³ p. 360— कज्ञाङ्गावसाद्येषामार्थांगरसावस्त्रेष्वभूत्यरपाताङ्गितिप्रसुताः सिद्धौ: साधनैः ।

being perceived by anybody. The *fourth*, similarly, refers to the mysterious power which enables a man to disappear miraculously before the very eyes of other people. The *fifth* refers probably to the magic solution which turns baser metals into gold, or the medicine which gives immunity from death. The *sixth* is the power which enables one to move in the firmament. The *seventh* gives one power to go at will anywhere in this world in a moment, and the *eighth* refers to the power of going to the nether regions. Such feats were considered superhuman and the monks of the Tāntric Age directed their attention to executing such superhuman feats through the agency of the *mantras* which, they thought, develops psychic power.

The most important among the different rites of the Tāntrics are probably what are known as the *Saṅkarma* or six rites, and it is necessary here to give some idea of the different rites with which the old monks always busied themselves. These six rites are: Śānti, Vaśikaraṇa, Stambhana, Vidveṣaṇa, Uccāṭana and Māraṇa. The *first* rite is the one which is calculated to remove diseases and save men from the terrible consequences of evil stars, or of bad actions done in the previous births. The *second* Vaśikaraṇa is the rite which when performed gives the performer the power to bewitch all other men or women or even animals and gods, and get work done by them. The *third* Stambhana is the rite by the performance of which power is conferred on the worshipper for stopping all actions of others, and even when a cause is operating to stop its effect. Thus the burning power of fire can be stopped; so that even if the fire be there it will not burn; it is the rite by which all actions of human beings can be stopped at will. The *fourth* Vidveṣaṇa is another interesting rite which gives the power to separate two friends, relatives, lovers from each other and so forth. The *fifth* Uccāṭana is the

rite which when performed gives the performer special power to make his enemy flee from the country with all attendant disgrace. From the *Sādhanamālā* it may be inferred that *Uccāṭana* was employed in destroying the dwelling houses of enemies by incantations of *mantras* and by other means. The sixth is *Māraṇa*, which is perhaps the most cruel among the six cruel rites of Tāntrism. This consists in killing enemies by means of apparently harmless practices.¹

These are known as *Saṭkarma* and it is said that experienced Tāntrics get results immediately these rites are performed. It is nevertheless difficult for ordinary laymen to obtain any successful result because the rites have to be performed in accordance with Time, Star, and the appropriate gods and *mantras* which are known only to specialists.

The *mantras* are of primary importance in all cruel rites and no less than six methods of application are generally formulated:—

(1) *Grathana* consists of reciting *mantras* on each of the letters of the name of the medium (*Sādhya*)—generally required in *Sānti* or protective rites.

(2) *Vidarbha* consists in writing the letters of the name of the medium, between the letters of the *Mantra* used mostly in *Vaśikaraṇa* or bewitching.

(3) *Sampūṭa* consists in writing the *mantra* in the beginning and at the end of the name of the medium—mostly required in *Stambhana*.

(4) *Rodhana* consists in applying the *mantra* in the beginning, middle and the end of the name of the medium—necessary in *Vidvesaṇa*.

(5) *Yoga* consists in reciting the name of the medium at the end of the *mantra*—required in *Uccāṭana*.

---

¹ *Viśvakosa*, article on वृद्धम्।

(6) *Pallava* consists in applying the *mantra* at the end of the name of the medium, and this is required in the Māraṇa or destructive rite.¹

Many more technical matters of absorbing interest to those interested in Mysticism, may be brought in and discussed here, but want of space prevents us from entering into the subject more in detail. So before closing this Section it is necessary to give a few references to the text of the *Sādhanamālā* itself which will provide more information on this subject. These observations contained in the *Sādhanamālā*, are of special value because there are at present only a few people who are acquainted with the purely Tāntric doctrines and practices which were current amongst the Buddhists in the Tāntric Age.

If page 368ff of the *Sādhanamālā* on the Sādhana of Śukla Kurukullā is referred to, it will be seen that a number of general rules for the different practices have been given there. Some of these details may be of general interest. For instance, the Tantra insists that the mental condition in different rites should be different. “In Śānti the mind should be peaceful, in Pauṣṭika it should be thriving, in Vaśikaraṇa it should display anxiety, and in Māraṇa it should be in a greatly troubled state.”² “Śānti should be performed on the first day of the lunar fortnight, Pauṣṭika on the full Moon day, Abhicāra (Māraṇa) on the 14th day of the Moon and Vaśikaraṇa on the eighth day.”³ The worshipper should sit with his face Northwards in Śānti, Eastwards in Paus-

¹ *Ibid.*

² शान्तिके शान्तिक्षेत्रम् उद्दिष्टके पुष्टिक्षेत्रस्था ।

वश्ये चोत्कर्षचित्तेन उद्दिष्टेन तु मारणे ॥ p. 368.

³

प्रतिपत्तु शान्तिकं द्वौमं पौष्टिकमास्यां तु पौष्टिकम् ।

अभिषारं चतुर्दशां चाहस्यां चत्त्वां चत्त्वां चत्त्वां चत्त्वां ॥ p. 368.

ṭika; Southwards in Abhicāra and Westwards in the rites of attraction and Uccāṭana.”¹ “Śānti should be performed in Autumn, Pauṣṭika in Hemanta and the Abhicāras in the Summer season.”² “Śānti should be performed in the evening, Pauṣṭika in early morning, and the Abhicāras in the noon or at mid-night.”³

It is unnecessary to point out in this connection that the deity worshipped in the different rites may be the same, but the same deity will have different colours, weapons and forms in accordance with the rules guiding the rites, and it is precisely in this way that the deities were multiplied.

§ 7. Authors of Sādhanas.

Arranged alphabetically.

The Sādhanas, as has already been said, are short works of different authors where the procedure for worshipping Buddhist gods and goddesses are given. The Sādhanas are mostly of anonymous authors, but amongst the total of 312 Sādhanas, quite a large number of names of authors are mentioned. Out of these many are known in the Tibetan Tangyur, but there are also many who were unknown to Tangyur. In the following pages attempts have been made to arrange the names of authors alphabetically (as chthonological arrangement is fairly impossible) and to indicate their literary services and, if possible, to give their approximate time.

¹ उत्तराभिमुखो भूत्वा सन्तो शान्तिकामारभेत् ।

पौष्टिकं तु सदा पूर्वे अभिचारं तु दक्षिणे ॥

पश्चिमे तु सदा प्रीत्तं आकर्षयोषाढनाहिकम् ॥ p. 369.

² शान्तिकं शरकाके तु बेसमे पौष्टिकं सथा ।

शीघ्राभिचारकर्माणि कुर्यात् सर्वादि साधकः ॥ p. 369.

³ प्रदेवे शान्तिकं प्रीत्तं प्रत्येवे पौष्टिकं सथा ।

सम्भाके शरदरात्रे शा प्रकुर्यादभिचारकम् ॥ p. 369.

1. *Abhayākaragupta* (No. 295).
cir. A.D. 1084-1130.

This author was well-known both in India and Tibet. He was well-versed in Tibetan and translated many works in that language. He hailed from Bengal, got his training from Magadha and made himself famous in the Vikramashila Monastery. Mr. P. N. Bose in his *Indian Teachers of Buddhist Universities*¹ has given good ground for placing him in the reign of Rāma Pāla of Bengal who according to the latest authorities flourished between A.D. 1084-1130.

Abhayākara was a great writer and translator into Tibetan, and the following list from Tangyur² will show how many works he wrote and how many he translated :—³

- T 1. Kālacakrāvatāra.
- 2. Śrī Cakrasamvaramahābhisaṁmaya.
- T 3. Abhiṣekaprakaraṇa.
- 4. Svādhiṣṭhānakramopadeśa.
- 5. Cakrasamvarābhisaṁmayaopadeśa.
- 6. Āmnāyamañjari, a commentary on Śrī Sampūtatantrarāja.
- 7. Jñānaḍākinīsādhana.
- 8. Jñānaḍākinīmantra.
- 9. Abhayapaddhati, a commentary on Śrī Buddhalāpālāmahātantrarāja.
- T 10. Śrī Mahākālasādhana.
- T 11. Śrī Mahākālāntarasādhana.
- 12. Candraprabhā, a commentary on Pañcakramamata.
- 13. Raktayamāntakanispannayoga.
- 14. Vajrayānāpattimañjari.
- 15. Gaṇacakravidhi.

¹ p. 82.

² *Buddha Gan O Doha*, app. p. 9.

³ T indicates books composed and translated by him.

16. Vajrāvalī nāma Maṇḍalopāyikā.
17. Niśpannayogāvalī.
18. Jyotirmañjari nāma Homopāyikā.

In Tangyur he is sometimes called Paṇḍita, Maṭha-paṇḍita, Ācāryya, Siddha and Sthavira. He is described in the Tangyur as a resident of Magadha.

2. *Advayavajra* (Nos. 17, 217, 251).

cir. 978–1030 A.D.

Advayavajra popularly known as Avadhūtipā is here represented as the author of three Sādhanas: for Simhanāda, Vajravārāhī and Saptāksara, but curiously enough, he is also mentioned in one of the Sādhanas (No. 128) composed by Lalitagupta who calls himself a disciple of Advayavajra. We have no means to ascertain whether the Advayavajra mentioned in this latter Sādhana is the same as the author of the three Sādhanas above referred, but in all probability the two Advayavajras seem to be one and the same person. And this gives a good clue to fix his date with some reasonable probability. Now the Cambridge MS in which the Sādhana of Lalitagupta has been found is already known to have been written in the year 1165 A.D. We can thus take 1100 A.D. as the probable date of Lalitagupta, and Advayavajra about one generation earlier. But as Tārānāth mentions him as a contemporary of King Mahipāla the Pāla King, Dīpañkara the great reformer, Naropā and several others, his time should be approximately taken to be the time of Mahipāla who reigned between A.D., 978 to 1030. Advaya wrote a large number of works and twenty-one among them have been recovered by MM. Haraprasad Shastri in original Sanskrit, and these short works are now published in the *Gaekwad's Oriental Series* (No. XL).

In the Tibetan *Tangyur*¹ Advayavajra stands as the author or translator² of the following works.

1. Śrī Kālacakropadeśa-śādāṅgayogatantra-pañcikā.
2. Saptākṣarasādhana.
3. Śrī Cakrasamvaropadeśa.
4. Śrī Cakrasaṁvarapratīṣṭhā.
5. Sarvārthasiddhisādhana.
6. Vajravārahīsādhana.
7. Vajravāhikalpasarvārthasādhana.
8. Vajrayoginīsukhottarasamvara - nirṇayasvār thakamaṇḍala.
9. Hevajrasādhana.
10. Viśuddhanidhi nāma Hevajrasādhana.
11. Nairātmaprakāśa.
12. Śmāhomavidhi.
- T 13. Mahāmāyāsādhana.
14. Raktaikajatāsādhana.
15. Śrī Mahākālastotra.
16. Namasaṅgītyupasamihāravītarka.
17. Āryamañjuśrī-nāmasaṅgītiṭīkā sāropāyikā.
18. Āryajñānasattva-mañjuśrī-upāyikā.
19. Jñānasattvamañjuśrīupāyikā.
20. Jñānasattvamañjuśrī-vimalaratnamudrāvidhi.
21. Svabhavavāsamantracaryādaśaka.
22. Svapnekṣā.
23. Buddhabodhisamādhiviviṣaghātadīpa.
24. Jñānasattvamañjuśrīsārasiddhi.
25. Kudṛṣṭinirghāta.
26. Kudṛṣṭinirghātacintā.
27. Svaphanirdeśa.
28. Māyanirukti.
29. Aprasahaprakāśa.
30. Tattvadaśaka.

¹ *Baudha Gūn*, app. p. 3.

² T indicates books composed and translated by }

31. Yugaṇaddhaṇprakāśa.
32. Mahāsukhaṇprakāśa.
33. Tattvaratnāvalī.
34. Tattvaṇprakāśa.
35. Pañcatathāgata mudrāvivaraṇa.
36. Sevakārthaṇgraḥa.
37. Saṃkṣiptasekaṇprakriyā.
38. Pañcasvabhāva.
39. Prajñopāyoda yapañcaka.
40. Dohānidhi nāma Tattvopadeśa.
41. Mahāyāna viṁśati.
42. Amanasikāra.
43. Tattva mahāyāna viṁśati.
44. Dohākoṣa pañjikā.
45. Dohānidhi koṣa pariṇagiti nāma nija tattva-
prakāśa ṭāṭikā.
46. Dohākoṣa hṛdayārtha gītā ṭīkā.
47. Caturmudropadeśa.
48. Sarvadharma prasaha-deśaka-tattvārtha-gāthā-
vṛtti.
49. Abodhabodhaka.
50. Caturavajragītikā.
51. Prajñārambhāvadhi-parikathā.
- T 52. Sevārthanirukti.
53. Jñāna sattva mañjuśri Ādibuddha nāma sādhana-
na.
54. Piṇḍikṛtacaitanya sādhana.

In the Tangyur various epithets are given to him, such as, Pañdita, Mahāpañdita, Brāhmaṇa, Ācārya, Mahācārya, Avadhūta, Upādhyāya, etc. He is definitely said to be a Bengali.

3. Ajitamitra (No. 55).

Only one Sādhana of his is recorded in the *Sādhana-māla*. It is devoted to the worship of Arapacana, a **of Mañjuśri**, but the verses are remarkable by

reason of their sweet and melodious language and by their artistic adjustment of words. The following works are ascribed to him in the Tibetan Tangyur.¹

1. Śrīyakṣabhrātṛdvayasādhana.
2. Sugataśāsanaratnavohittha.
3. Arapacanasādhana.
4. Pratiṣṭhāvidhi.

The epithets given to him in the Tangyur are : Acārya, Mahāpañdita, Siddha, and Siddhācāryya. His time is unknown but as the Sādhana appears in the MS Ab the time of the author may be taken to be somewhat earlier than the 12th century.

4. *Anupamaraksita* (Nos. 24, 98).

This writer stands as an author of the two most elaborate Sādhanas for Khasarpaṇa and Tārā. His Sādhanas are very learned and informing with details on the different doctrines of the Vajrayāna. In Tangyur² he is reputed to be the author of the following works:—

1. Śadaṅgayoga.
2. Āryatārābhāttārikāsādhana.
3. Ārya Mañjuśrī nāmasaṅgitivṛtti.
4. Sarakṣācakrādhiṣṭhānaprṣṭhopadeśa.
5. Khasarpaṇa-Lokeśvara-vistara-sādhana.

He is given in the Tangyur the epithets of Sthavira, Siddha, Mahāpañdita, Upādhyāya, Pañdita and is described as an Indian. Nothing definite is known about his time.

5. *Asaṅga* (No. 159).

cir. 270–350 A.D.

In Tangyur he is mentioned as the author of only one work *Dharmakāyāśraya-Sāmānya-Guṇastotra*, and the titles given to him there are Ācāryya and Ārya. In the *Sādhanamālā* he stands as the author of one Sādhana of

¹ *Buddha Gau O Dokā*, app., p. 3.

² *Loc. cit.*, app., p. 6.

Prajñāpāramitā and we are inclined to identify this Asaṅga with the famous Asaṅga the great expounder of the Yogācāra School who was the brother of the celebrated monk and scholar Vasubandhu (A.D. 280-360).¹ The theory that all deities should be stamped with the miniature of the parental Dhyāni Buddha was already current in the beginning of the 4th century, and by that time the theory of the five Dhyāni Buddhas as presiding over the five Skandhas was also well-established.² This shows at least that the Sādhana in question, its author and the *Guhyasamāja* where the Dhyāni Buddha theory was definitely systematized, were very likely contemporaneous.

6. *Cintāmanī Datta* (No. 47).

From the materials at our disposal it is not possible to say whether this author is unknown in Tangyur, but so far it has not been possible to trace him in Tangyur through the catalogues. But the Sādhana of Vādirāṭ composed by Cintāmanī Datta exhibits his aptitude as a poet. He has introduced a variety of metres in composing the few stanzas he devoted to the Sādhana of Vādirāṭ. From all this it is evident that he was a poet of no mean order.

7. *Dharmākaramati* (Nos. 97, 210).

The name of this author likewise could not be traced in the catalogue of Tibetan Tangyur. He stands as the author of two Sādhanas, one of Tārā and the other of Dhvajāgrakeyūrā. One colophon characterises him as a Mahāpandita and Sthavira, while the other designates him as a Pandita and as Mādhyamakaruchiḥ

¹ *Tattvasaṃgraha*, Foreword, p. lxviii.

² This is evident from the elaborate *Pūjā* offered to all the five Dhyāni Buddhas and their Śaktis and the manner in which their place has been fixed in the hierarchy.

or as 'one who believes in the Madhyamaka system of Philosophy.' It is not correct, therefore, to say that the Madhyamakas or the earlier Mahāyānists did not believe in gods and goddesses, and at least we find one instance here where a Madhyamaka composes Sādhanas for the worship of Tāntric deities. The Vajrayānists must have included in their folds the Mahāyānists of all sorts.

8. *Durjayacandra* (No. 250).

He is reputed to be the author of a large number of works and the following among others are mentioned in Tibetan Tangyur¹ :—

1. Dākinivajrapañjarapañcadāka-Sādhana.
2. Śaḍaṅganāma-Sādhana.
3. Sarvabhūtabali.
4. Nairātmadevipañcadāśastotra.
5. Saptākṣarasādhana.
6. Śricakrasamvarasādhana-Amṛtākṣara.
7. Kaumudi Hevajrapañjikā.
8. Ratnacchaṭā nāma pañjikā.
9. Suparigraha nāma Maṇḍalopāyikavidhi.
10. Nairātmāsādhana.
11. Māyāvati Mahāmāyātantrasya Pañjikā.

In Tibetan Tangyur he is differently styled as Ācārya, Pandita, Mahācārya, Mahāpaṇḍita, and Vandya. From the *Sādhanamālā* he appears to be a follower of the Heruka cult, and of the Anuttarayoga division. This god is called Vajradāka and Saptākṣara; the latter name is given to him because of his seven-syllabled Mantra. Saptākṣara is here associated with his Śakti Vajravārahī whose form and weapons are the same as those of the principal deity.

¹ Loc. cit., app., p. 45.

9. *Garbha* (No. 142).

In Tangyur he is styled as Mahācārya and is reputed to be the author of only one work, viz.: *Vajrayāna-mūlāpattiśikā*. But in the *Sādhanamālā* he appears as an author of the Mārīcisādhana which is in accordance with the *Kalpa*. This Mārīcī is three-faced and eight-armed, which is by far the most common type of Mārīcī up till now found. Nothing further is known about the author or his time.

10. *Guṇakaragupta* (No. 272).

This author is called in Tangyur both as Guṇakara and as Guṇakaragupta and the following works are ascribed to him¹ :—

1. Bodhicittavivaraṇa.
2. Guhyasamājābhisaṁaya-nāma-Sādhana.
3. Śrī Mahākāla Sādhana.
4. Maṇḍalavidhi.

He is styled as Upādhyāya, Pañḍita, Ācārya, Mahācārya, Paiṇḍapātika and is definitely said to be an Indian.

In the *Sādhanamālā* he stands as the author of a Sādhana devoted to Raktayamāri and in the colophon designates himself as a Paiṇḍapātika Bhikṣu which is also corroborated by Tangyur. His Sādhana is in verse and the stanzas are written in a lucid and forceful style. They are written in several different metres and show at once the devotion and skill of the author in composition.

11. *Hariharu* (No. 53).

He is not mentioned in the Tibetan Tangyur but in the *Sādhanamālā* his name stands as the author of a very short and solitary Sādhana. This is devoted

---

¹ *Ibid*, p. 41.

to the worship of Vādirāṭ, a form of Mañjuśrī, and it contains a verse which gives the Bijamantra of the deity (*प्रतीकः*):

12. *Indrabhūti*¹ (No. 174).

In Tangyur he is reputed to be the author of the following works² :—

1. Śrī Cakrasamvara-tantrarāja-samvara-samuccaya nāma vṛtti.
2. Śrī Cakrasamvara-stotra.
3. Cakrasamvarānubandha-saṅgraha.
4. Siddha-Vajrayoginīsādhana.
5. Vajrayoginī-mantratattva - svādhiṣṭhāna - nirdeśa.
6. Sukla-Vajrayoginīsādhana.
7. Dākinīvajrapañjaramahātantrarājasya Pañjikā Prathama paṭala sukhabandha nāma.
8. Kulikāmatatattvanirṇaya.
9. Śrī Sampuṭatilaka nāma Yogini tantrarājasya ṭīkā Smṛti sandarśanāloka.
10. Śrī Ānandapuṣpamālā.
11. Śrī Tattvāmṛtopadeśa.
12. Mahāmāya Sādhana.
13. Śrī Sarvabuddhasamayoga nāma Tantrapāñjikā.
14. Śrī Sarvabuddhasamayoga-Dākinījālasamvara-tantrārthaṭīkā.
15. Sarvabuddhasamayoga-gaṇavidhi.
16. Vajrasattvopāyika.
17. Śrī Sarvabuddhasamayoga-Dākinījālasamvara-mahātantrarāja nāma maṇḍalopāyikā.
18. Jñānasiddhi nāma Sādhanopāyikā.³
19. Sahajasiddhi.
20. Tattvāṣṭakadrṣṭi.

¹ For his time and other details see Supra, § 4, p. li.

² Loc. cit., app., p. 14.

³ In the course of publication in the *Gækvad's Oriental Series*.

21. Ratnacakrābhīṣekopadeśa.
22. Ārya Mañjuśrī nāmasaṅgītivṛtti.
23. Kurukullā Sādhanaṁ.

He is styled as Mahācārya, Odiyānasiddhi, Ācārya, Avadhūta, etc., and is definitely mentioned as the king of Uddiyāna or Odiyāna.

13. *Kalyānagarbha* (No. 242).

His name is not mentioned in Tangyur, but in the *Sādhanamālā* he stands as the author of a Sādhana of Heruka of the two-armed single variety. He calls himself as “one who is afraid of being too elaborate.” Nothing tangible is however known about this author.

14. *Karuṇā* (Nos. 187, 303).

cir. 753 A.D.

This author, who is also known as Karuṇācala, seems to be an author of considerable parts, but none of his works is preserved in translation in Tibetan Tangyur. Here Karuṇā stands as the author of two Sādhanas, one of Kurukullā and the other of Mahākāla. He was a follower of the *Hevajratantra* and he twice called Lilāśāni or Līlāvajra as his preceptor, who, as has already been pointed out, flourished about A.D. 741. If Karuṇā, his disciple, is taken to be twelve years his junior then his time will fall somewhere near 753 A.D.

15. *Kokadatta* (No. 218).

In the Tibetan Tangyur he stands as the author of the following works¹ :—

1. Śukla Vajravārāhī Sādhana.
2. Śrī Vajrayoginī manasāgopyā-homavidhi.
3. Śrī Vajrayoginyabhipretahomavidhi.
4. Vajravārāhīprajñāloka kṛtyāstotra.

¹ Loc. cit., app., p. 23.

He is styled as Ācārya or Mahācārya and was also known as Konkanapāda.

In the *Sādhanamālā* he stands as the author of one single Sādhana which is devoted to the worship of Vajravārāhi who is designated as Prajñāloka. It is rather an elaborate Sādhana where instructions are given for reciting Mantras while sitting on a corpse. The Mantra of Prajñāloka according to him is so powerful that the ‘careless repetition of the same only two lakh times enabled him to compose the Sādhana even though he never made any efforts to learn the Śāstras.’¹ This Sādhana is included in the MS. B which shows that the author cannot be later than 1100 A.D.²

16. *Kṛṣṇapāda* (No. 181).

In Tangyur the following works are attributed to him³:

1. Vajragīti.
2. Gaṇacakravidhi.
3. Kṛṣṇayamāriśmahomavidhi.
4. Sarvabhūtabalividhi.
5. Hevajrasādhanatattvoddyotakara.
6. Ārya-Ādākinīvajrapāñjara nāma Mahātantrā-
rāja-kalpamukhabandha.
7. Stūpavidhi.
8. Mṛtyuvidhi.
9. Guhyapativajrapāñi-Sādhana.
10. Guhyapativajra-Sādhana.
11. Kṛṣṇayamāribuddhasādhana.
12. Dharmakāyadīpavidhi.

¹ Cf. p. 431—मयापि जड़धृत्या शास्त्रे अहतक्षेत्रेन विशिष्टप्रेतसा अस्य मन्त्रस्य काचाइय-
कारिण इदं प्रश्नाक्षोक्तव्याधनं करन्मः।

² If, however, this Konkana is identified with Kaṅkana of the school of Kambala who in collaboration with Padmavajra (in 693 A.D.) introduced the Hēvajratantra, Kokedatta's time will fall somewhere in the beginning of the 8th century. Cordier, op. cit., p. 231.

³ Loc. cit., app., p. 23.

In Tangyur a large number of Kṛṣṇas are mentioned, and it is very difficult to distinguish one from the other. The works above stated are definitely ascribed to Kṛṣṇapāda and not to Kṛṣṇa, Kāhnu, or Kṛṣṇavajra. This author is styled as Ācārya, Mahācārya, Mahāpandita and Yogi.

In the *Sādhanamālā* he stands as the author of a Sādhana of Kurukullā who is described as six-armed and decked in ornaments of snakes. The author in the colophon further gives the information that the Sādhana has been taken from the *Māyājāla Tantra* which extends to sixteen thousand granthas. The Sādhana also gives some directions for the extraction of snake-poison.

17. Śrī Kṛṣṇarāja.

cir. 717 A.D.

Kṛṣṇarāja is mentioned in S. 161 and is there stated as having introduced the goddess Vajrasarasvatī in the *Kṛṣṇayamāri Tantra*. It is very difficult to say which Kṛṣṇa among the many mentioned in the Tangyur really composed this work and what other works are ascribed to him. But he seems to be different from the Kṛṣṇa who composed the Kurukullā Sādhana because the latter appears to be only an humble follower of the *Kṛṣṇayamāri Tantra*. The *Kṛṣṇayamāritantra* was introduced according to Tārānāth by Lalitavajra who was a contemporary of Padmavajra (693 A.D.). Kṛṣṇācārya (717 A.D.) who also introduced the *Sampuṭatilaka Tantra* might have introduced the worship of Vajrasarasvatī, and we are tempted to take this Kṛṣṇarāja as identical with Kṛṣṇācārya.¹

---

¹ See Supra § 4 p. liii.

18. *Kukkuri pāda* (No. 240).

cir. 693 A.D.

In Tangyur he is also known as Ācāryya, Kukurāja or Kukkurarāja and a larger number of works are attributed to him. The following works are said to have been composed by him.¹

1. Śrī Vajrasattva-guhyārtha-dharavyūha.
2. Śrī Vajraheruka-guhyārthadharavyūha.
3. Śrī Padmanartteśvara-guhyārthadharavyūha.
4. Śrī Vajraratnaprabha-guhyārthadharavyūha.
5. Śrī Sughoṭalalita-guhyārthadharavyūha.
6. Sarvamaṇḍalānusāreṇa pañcavidhi.
7. Śrī Sarvabuddha-samayoga-maṇḍalavidhi.
8. Mahāmāyātantrānusāriṇī Herukasādhanopāyikā.
9. Vajrasattvasādhana.
10. Mohataruṇa-Kalpa.
11. Mahāmāyā sādhana maṇḍala vidhi.
12. Śrī Mahāmāyā maṇḍala deva stotra.
13. Śrī Mahāmāyātattvasukhabhāvanānusāri Yagabhbāvanopadeśa.
14. Sravaparicchedana.

In the *Sādhanamālā*, he stands as the author of the *Mahāmāyāsādhana* where *Mahāmāyā* represents Heruka in the embrace of Buddhaḍākinī as four-armed and four-faced and surrounded by four Yognīs. In this Sādhana the word Heruka is analysed, dissected and each particle thereof explained. It contains also one song in Vernacular which is very probably Bengali. Some of his songs are also recorded in the *Bauddha Gān O Dohā*.

According to Tārānath he introduced the *Mahāmāyātantra* and was a contemporary of Kambalapāda, Padmavajra and Lalitavajra. We have already shown

---

¹ Loc. cit., app. 18ff.

that Padmavajra flourished in *cir.* A.D. 693 and therefore the time of Kukkuri also should be placed somewhere near.

19. *Kula [datta]* (No. 154).

cir. A.D. 1100.

He is the son of Saṅghadatta and in the Tangyur, where he is styled as Ācārya and Mahāpaṇḍita, only one work entitled *Kriyāsamgraha* is ascribed to him.¹

In the *Sādhanamālā* he also calls himself as the son of Saṅghadatta, and stands as the author of a Sādhana devoted to the worship of Prajñāpārāmitā—a deification of the Prajñāpāramitā literature. As this Sādhana is found in the MS. B which bears a date corresponding to A.D. 1165 his time cannot be later than A.D. 1100.

20. *Kumārakaragupta* (No. 293).

His name is not mentioned in the Tangyur, but he stands in the *Sādhanamālā* as the author of a particularly interesting Sādhana in verse devoted to the worship of Ucchuṣma Jambhala, a fierce form of the Buddhist God of Wealth, Jambhala. This Sādhana also describes the Mantra of the god in three stanzas. The author calls himself as a Paṇḍita and Sthavira, but nothing else unfortunately is known about him.

21. *Kumudākaramati* (No. 1).

In the Tangyur² he is styled as Mahāpaṇḍita and is credited with only one Sādhana namely the one which heads the list in the *Sādhanamālā*. The Sādhana composed by Kumudākaramati is a pretty long one and is taken from the *Trisamayarājatantra*. It serves more or less as an introduction to the whole book because of its treating many preliminary and elementary subjects including descriptions of a number of Mudrās and their

¹ Cordier: op. cit. p. 265.

² Ibid, p. 371.

Mantras. From an obscure reference on p. 13¹ it appears very probable that Trisamayarāja was only another name of Amoghasiddhi one of the five Dhyāni Buddhas. This same Sādhāna holds out some hope to the beginners where the author confidently declares that in accordance with the intensity of concentration, some amount of psychic culture is bound to follow.²

22. *Lalitagupta* (No. 128).

cir. A.D. 1050.

He calls himself a direct disciple of Advayavajra and in the Tangyur³ he is credited with only one work, the same in fact, which appears in the *Sādhanamālā*.

This Sādhana is devoted to a peculiar form of Eka-jatā with two arms carrying the rosary in the right and the blue lotus in the left. The goddess is an emanation of the Dhyāni Buddha Akṣobhya and naturally presents a very fierce appearance. This Sādhana is found only in the MS. B which bears a date corresponding to A.D. 1165, and, therefore, the time of Lalitagupta should not be taken as later than A.D. 1100. But it will be more reasonable to place him approximately in A.D. 1050 as Advayavajra belonged to *circa* A.D. 978–1030.⁴

23. *Maṅgalasena* (No. 273).

Though the name of this author cannot be traced in the Tangyur catalogue, he stands in the *Sādhanamālā* as an author of a Sādhana of Kṛṣṇayamāri. He has employed a variety of metres in the composition of the Sādhana which is almost wholly written in verse except for the Mantras. In this Sādhana Yamāri is associated closely with Mañjuśrī to whom a panegyric is addressed.

¹ p. 13 अमोघसिद्धिशायं चिष्मथराजः विवेच्छसिद्धिशः ।

² See p. 13.

³ Cordier, op. cit., p. 122.

⁴ Supra, p. xci.

It also contains another *Stotra* for the five Dhyāni Buddhas. Nothing else is known about him or his time.

24. *Manoratha Rakṣita* (No. 164).

This name is not mentioned in the Tibetan Tangyur, but he stands as an author of a Sādhana of Vajrasarasvatī written wholly in verse. The author seems to be a follower of the Avalokiteśvara cult, and did not belong to the higher strata of Vajrayāna, as we understand from his advocacy of Brahmacarya “celibacy” and discouragement of drinking habits. He shows himself a firm believer in the efficacy of the Mantra as is evident from the line:—

विश्वविस्मापने शक्तिरस्मादस्योपजायते ।

25. *Mañjughoṣa*.

His name is mentioned in S. 28 and the way in which the reference is given clearly shows that Mañjughoṣa represented the author's Guru and not the god Mañjuśrī. In the Tibetan Tangyur we find an author of the same name to whom the undernoted works are ascribed¹:—

1. Samādhibhāṣātikā.
2. Āryāparimitāyurjñāna sādhana.

He is styled as Upādhyāya, and Paṇḍita and is described as an Indian. This author should be distinguished from the author Mañjughoṣakīrti who wrote a work on Grammar.² Our Mañjughoṣa, however, is the Guru of Prajñāpālita who composed a Sādhana of Hāla-hala Lokeśvara.

26. *Muktaka* (Nos. 45, 56, 172).

cir. 1100 A.D.

His other name appears to be Padmākara as can be understood by a reference to the Sādhana No. 56.

¹ Loc. cit., app. p. 64.

² Cordier op. cit., p. 20.

Muktaka is not mentioned in the Tibetan Tangyur but to Padmākara the following original works and translations are attributed¹ :—

1. Āryanilāmbaradhara Vajrapāṇi Sādhānopāyi-
kā Tīkā.
2. Guhyapatrikā.
3. Vajravidarāṇī nāma dhāraṇī vyākhyāna Vajrā-
loka nāma.
4. Alimanmatha Sādhana.
- T 5. Hevajratantradvikalapaṭīkā.
- T 6. Tattvapradīpa nāma Vajrapāṇi sarvasādhana
niśpannālaṅkārā.
- T 7. Sugatapañcatrimśat stotra nāma ratnamālā.

He is styled as Ācārya, Mahācārya, Mahopādhyāya, Pañḍita and Upādhyāya. His Sādhanās in the *Sādhānamālā* are to be found in the MS. B and, therefore, the time of Muktaka cannot be later than A.D. 1100.

Out of the three Sādhanas included in the present work, one is for Sthiracakra, the second is for Arapacana and the third for Tārodbhava Kurukullā.

27. Nāgārjuna, (Nos. 96, 127).

cir. 645 A.D.

Though the *Sādhānamālā* only records two Sādhanas of Nāgārjuna he must be regarded as a prolific writer of Sādhanas and other Tāntric works, and the Tibetan Tangyur records a large number of works composed by him. A list of his works is given below² :—

1. Mantrālaṅkārasādhana.
2. Kakṣapuṭa.
3. Piṇḍikṛtasādhana.
4. Śrī Guhyasamājamaṇḍalavidhi.
5. Sekacaturaprakaraṇa.

¹ Loc. cit., app. p. 32. T represents works translated by the author.

² See loc. cit., app. p. 49.

6. Bodhicittavivaraṇa.
7. Pañcakrama.
8. Āryanilāmbaradhara Vajrapāṇisarva manḍala niśpannavidhi.
9. Svabhāvāsiddhyupadeśa.
10. Vajrayānasthūlāpatti.
11. Prajñāpāramitāhṛdaya sādhana.
12. Āryanilāmbaradhara-Vajrapāṇikalpa   nāma
dhāraṇī tīkā.
13. Lokēsvara sādhana.
14. Nīlāmbaropasiddhi.
15. Vajrapāṇimaṇḍalavidhi.
16. Hayagrīvasādhana.
17. Dharmadhātu Stotra.
18. Nirupamastava.
19. Lokātīta stava.
20. Cittavajra Stava.
21. Paramārtha Stava.
22. Kālatraya Stotra.
23. Sattvārādhana stava.
24. Prajñāpāramitā stotra.
25. Acintyastava.
26. Stutyatītastava.
27. Niruttarastava
28. Ārya-Mañjuśrī-Bhaṭṭāraka-paramārtha-stuti.
29. Ārya-Mañjuśribhaṭṭāraka karuṇā Stotra.
30. Aṣṭamahāsthānā-caitya-stotra.
31. Dvādaśakāranyāyastotra.
32. Vandānāstotra.
33. Narakoddhāra.
34. Samādhibhāṣātīkā.
35. Mahakāruṇika Ārya-tārā sādhana   nāmanyabhi-
samaya.
36. Saprajña-Śrī-Mahākāla-sādhana.
37. Śrī-Mahākālasya stotra aṣṭamantra.
38. Śrī Mahākalasya stotra-padāṣṭaka.

39. Bodhicitta-Vivarana.
40. Āryasahasrabhujāvalokiteśvara sādhana.
41. Ārya Lokeśvara ṣaḍakṣara sādhana.
42. Saptāṅga sādhana.
43. Ārya Pratisarā Mahāvidyā-cakranibandhana.
44. Vajramahākālāṣṭaka stotra.
45. Śrī Guhyasamāja tantrasya Tantraṭīka.
46. Śrī Guhyasamājamahāyogatantropatti-Krama-sādhana-sūtra-melāpaka.
47. Kalyāṇa-Kāmadhenu.
48. Tārāsādhana.
49. Tārāsādhana-saṃkṣepa.
50. Śrī Mahākāla-sādhana.
51. Krodhavajra Caṇḍadeva-pañca nāma maṇḍala-vidhi.
52. Vajrapāṇi mārgāṣṭaka.
53. Tattvapradipa nāma vajrapāṇi sarva-sādhāna-niṣpannālaṅkāra.
54. Pratiṣṭhāpanālaṅkāra.
55. Prāyaścittāmṛta.
56. Śrī Mahākālasya stotra Bhāvasañcara.
57. Vajrapavitra-Karmasambhāra.
58. Aṣṭādaśa-paṭala-vistara-vyākhyā.
59. Mañjuśrī-prajñā-vardhana.

He is styled as Ācārya, Mahācārya, Ārya, Bhikṣu, and Bhaṭṭāraka.

Out of the two Sādhanas composed by him one is devoted to the worship of Vajratārā who exhibits the Varada Mudrā in the right hand and the Utpala in the left, and sits in the Vajraparyāṅka attitude. The second is devoted to Ekajaṭā and according to a statement in the colophon the Sādhana was restored from Bhoṭa country by Nāgārjuna.¹

---

¹ आचार्यामार्जुनपादैभोटिषु उद्धृतम् । For other details see Supra, p. xiv.

28. *Padmavardhana*, (No. 155.)

This author is not mentioned in the Tibetan Tangyur but his name stands in the *Sādhanamālā* as an author of a sādhana of Prajñāpāramitā, who ‘when manifested makes the lotus face of the disputant (in discussion) sleep in peace.’¹ Nothing else is known of this author.

29. *Padmākaramati*, (No. 14).

The name of Prajñākaramati appears in the Tibetan Tangyur where only one sādhana is attributed to him.² In the *Sādhanamālā* he stands as the author of one sādhana only, and the Tangyur sādhana is very probably the translation of the same thing.

The sādhana refers to the worship of Khasarpaṇa, a form of Lokeśvara who is accompanied by four deities: Sudhanakumāra, Hayagrīva, Tārā and Bhṛkuṭī.

30. *Prabhākarakīrti*, (No. 85).

A.D. 1100.

Prabhākarakīrti’s name is mentioned in the Tibetan Tangyur and only one sādhana is attributed to him.³ In the *Sādhanamālā* also one sādhana is attributed to him. The latter seems to be the Sanskrit original and the former represents its Tibetan translation.

This sādhana refers to the ritual of Caṇḍamahāroṣaṇa, and gives directions for the application of the mantra in different functions. The sādhana appears in MS. B and therefore, the time of Prabhākarakīrti cannot be later than A.D. 1100.

¹ ब्रह्मोदयेन निद्राति वादिना मुखपङ्कजम् ।

Cordier: op. cit p. 373.

² Ibid p. 357.

31. *Prajñāpālita.* (No. 28.)

This author wrote a large number of sādhanas and the following among others are preserved in translations in the Tibetan Tangyur¹ :—

1. Raktayamari karmāvali sādhana cintāmaṇi.
2. Ratipriya sādhana.
3. Yakṣa naṭanaṇī sādhana.
4. Yakṣinī parthivī lakṣmī sādhana.
5. Yakṣa Nandikara sādhana.
6. Yakṣarāja Kilikila sādhana.
7. Piḍana mahāyakṣasenāpati sādhana.
8. Śrī Candradevi nāma sādhana.
9. Kuṇḍaladhārinī Hārītī sādhana.
10. Ratnamālā.
11. Nāgi sādhana.
12. Nāgi Vasupālamukhi sādhana.
13. Nagyāphunāmopāya.
14. Manohāri sādhana.
15. Subhagā sādhana.
16. Viśālanetrī sādhana.
17. Ratirāga sādhana.
18. Aparājita nāma sādhana.
19. Adhijayājītā sādhana.
20. Purnabhadrā sādhana.
21. Bhūtisundarī sādhana.
22. Śrī Jayasundarī sādhana
23. Vimalasundarī sādhana.
24. Piśāca Pilupāla sādhana.
25. Piśāca Munidhara sādhana.
26. Kṛṣṇa piśāca sādhana.
27. Piśāca Kṛṣṇasāra sādhana.
28. Piśācihanā sādhana.
29. Ālukā nāma sādhana.
30. Alaguptā nāma sādhana.

31. Kharamukhī sādhana.
32. Ālumbini pīśācī sādhana.
33. Ucchuṣmā nāma sādhana.
34. Kṣukṣuśrī kūṇḍalī sādhana.
35. Pīśācī Karṇagṛhyā sādhana.
36. Pīśācī Kṛṣṇamukhī sādhana.
37. Yamāricintāmaṇi-mālā nāma sādhana.
38. Pratiṣṭhā-vidhi.

He is sometimes styled as Ācārya in the Tibetan Tangyur. Prajñāpālita appears in the *Sādhanamāla* as the composer of a solitary sādhana of Halahala which is found only in MS. Ab. From the concluding verse it may be surmised that he accepted one Mañjughoṣa as his *guru*. In the sādhana a long Dhāraṇī of Halahala is a distinguishing feature.

32. Ratnākara Śānti. (No. 110.)

cir. 978–1030.

He should be distinguished from Ratnākara the author of the sādhana No. 73, as there are no grounds to suppose that they were one and the same person. The following works are attributed to Ratnākara Śānti in the Tibetan Tangyur¹ :—

1. Khasamā nāma ṭikā.
2. Hevajra-pañjikā (Muktikavali nāma).
3. Sukha-duḥkhadvaya-parityāgadristi.
4. Bhrama hara nāmā sādhana.
5. Sahaja rati saṁyoga.
6. Sahaja yoga krama.
7. Piṇḍikṛta sādhanopāyikā vṛtti Ratnavali nāma.
8. Kṛṣṇayamāri sādhana Protfulla-kumuda nāma.
9. Vajrabhairava gaṇacakra.
10. Śrī sarva rahasya nibandha pradīpa.
11. Pratisarā-rakṣācakra-lekhopāya.
12. Pañcarakṣā-vidhi.

¹ loc. cit. app. p. 72.

13. Vajratārā sādhana.
14. Guṇavatī śri Mahāmāyā tīkā.
15. Mahāmāyā sādhana.
16. Śrī Kṛṣṇayamāri mahātantrarāja-pañjikā-ratnapradīpa.
17. Abhiṣeka-nirukti.
18. Kusumāñjali nāma Guhyasamāja-nibandha.

He is styled as Ācāryya and Mahāpaṇḍita. He is also known by the name of Śānti only. In the *Sādhanamālā* his name appears as the author of a sādhana devoted to the worship of Vajratārā and containing a large number of applications of the mantra of Vajratārā : *Oṁ Tāre tuttāre ture svāhā*. All these applications refer mostly to the enchantment of women and similar other purposes. In another sādhana of an anonymous author, probably composed by one of his disciples, his name is mentioned in connection with the diffusion of the worship of Trailokyākṣepa, a form of Heruka (page 474).

Ratnākara Śānti was a fairly well-known scholar and he is said to have been in charge of the Eastern gate of the Vikramaśila monastery. King Mahipālā I (A.D. 978–1030) Dīpañkarā Śrijñāna, Avadhūtipā or Advayavajra, Prajñakaramati, and Nāropa were all his contemporaries.¹

33. *Ratnākara*, (No. 73.)

cir. 1100 A.D.

He should be distinguished from both Ratnākara-Śānti and Ratnākaragupta whose names are separately mentioned in the Tangyur where separate sets of books are ascribed to their authorship. In the Tibetan Tangyur the undernoted works are attributed to him.²

¹ See Supra § 4, p. xci. Also P. N. Bose, *Indian Teachers*, p. 55.

² loc. cit. app. p. 72. T indicates translations.

1. Nairātmā sādhana pauṣṭika nirdeśa.
- T 2. Simhanāda-sādhana.
- T 3. Trailokyavaśamkara Lokésvara-sādhana.
- T 4. Padmanarttésvara-sādhana.

He is styled as Ācāryya, Pañdita and Mahāpañdita. He appears in the *Sādhanamālā* as the author of a sādhana of Alimanmatha also known as Bhṛīganaṅga who is regarded as a form of Mañjuśrī as well as Heruka. At the end of the sādhana a couplet in vernacular appears and from *Rayanāmikareṇa raiam* we understand that he was its author.

The sādhana is found in MS. B and therefore the author cannot be later than 1100 A.D.

34. *Ratnākaragupta*, (Nos. 2 and 255).

cir. 1100 A.D.

He should be distinguished from Ratnākara and Ratnākara Śānti as they seem to be different persons. In Tangyur the following works are attributed to Ratnākaragupta¹:

1. Ārya Mañjuśrī Nāmasaṅgiti-pañjikā saṅgraha.
2. Trisamayasādhana.
- T 3. Khasarpaṇa sādhana.

He is styled as Mahāpañdita. His name appears in the *Sādhanamālā* twice as an author of the Trisamayarāja sādhana as also for the sādhana of Sambara. In the first he gives elaborate directions and rules of discipline to be observed by all followers of the Trisamayarājatantra, though in the second the author talks of things which pertain to the highest class of Yogatantra which cannot be practised without the assistance of Śaktis.

¹ *Ibid.* p. 72.

The sādhana of Sambara is found in MS. B and therefore the author cannot be later than A.D. 1100.

35. *Rārigupta* (No. 79).

The name of the author is not mentioned in the Tibetan Tangyur, but he appears in the *Sādhanamālā* as the author of a short sādhana where directions are given for miraculously increasing knowledge by muttering continuously the Bijamantra of Mañjúsri which is *Hūm*. Nothing tangible, however, is known about him.

36. *Śabara* (Nos. 185, 235).

cir. A.D. 657.

Śabarapāda who is styled in the *Sādhanamālā* as a Siddha (one who has attained perfection) is represented in the present work as the author of S. 185, and he seems to have been the originator of the Vajrayogini cult where this particular deity with red colour is worshipped as we understand from the colophon of the sādhana No. 235. In the Tibetan Tangyur he has several names such as Śabari, Śabariśvara or Śabareśvara. He is one of the eighty-four Siddhas famous in Buddhist Tāntrism, and the authorship of the following works is attributed to him in the Tibetan Tangyur¹ :—

1. Vajrayoginī sādhana.
2. Kūrmapādasiddhi sādhana.
3. Āryanilāmbaradhara Vajrapāṇirudra-trivinīta
nāma tantravṛtti.
4. Siṣyānugrahavidhi.
5. Vajrayoginyabhiṣeka saṃkṣepa.
6. Vajrayoginī gaṇacakra vidhi.
7. Sunyatā dr̥ṣṭi.
8. Adhiṣṭhāna Mahākāla sādhana.

¹ loc. cit. app. p. 86.

9. Vajravidāraṇī nāma dhāraṇī vṛtti Ratnamālā nāma.
10. Vajravidāraṇī nāma dhāraṇī maṇḍalavidhi Ratnadyuti nāma.
11. Krodhvajramāranakrama sādhana.
12. Vajravidāraṇī nāma dhāraṇī Caṇḍamahāroṣaṇa sādhana.
13. Śaḍāṅgayoga.
14. Citta guhya gambhirārtha gīti.
15. Mahāmudrā vajra gīti.
16. Raktavajrayoginī sādhana.

He is styled as Ācāryya, Mahācāryya, and Siddha.¹

37. *Sahajavilāsa* (Nos. 183, 231).

Only three works are attributed to this author in the Tibetan Tangyur² :—

1. Samasta mukha praveśa raśmī vimaloṣṇiṣa-prabhāsa sarvatathāgata hṛdaya samaya vilokinī nāma dhāraṇī-vivṛti.
2. Śrī Heruka sādhana.
3. Hevajrodbhava Kurukullā sādhana.

He is sometimes styled as Mahācāryya. *Sahajavilāsa* appears in the *Sādhanamālā* as the author of two sādhanas, one for the worship of Kurukullā and the other for that of Nairātmā. In the first sādhana he gives two ślokas in vernacular describing Mahāsukha. It appears probable that he followed the *Hevajra Tantra*.

38. *Saṅghadatta*.

cir. 1075 A.D.

Saṅghadatta's name is mentioned in the sādhana No. 154 composed by his son Kula or Kuladatta in the praise of Prajñāpāramitā. He was very probably an

author of no consequence as his name is not to be found in the Tibetan Tangyur. His son Kuladatta however outshone his father by composing a fairly large number of important books.

Kuladatta's sādhana is to be found in the MS B. and therefore he cannot be later than A.D. 1100. Saṅghadatta's time, therefore, can be placed in *cir.* 1075 A.D.

39. *Saraha.*

cir. A.D. 633.

The name of this author appears in the two Sādhanas for Rakta Lokeśvara. These Sādhanas were very probably written by one who followed Saraha's teachings or belonged to his school.

In the Tibetan Tangyur the undermentioned works are attributed to Saraha¹ :—

1. Śrī Vajrayoginī sādhana.
2. Kāyakoṣa-amṛtavajraṭikā.
3. Vākkoṣarucirasvaravajragitā.
4. Trailokyavaśāñkaralokeśvara sādhana.
5. Cittakoṣa Ajavajragitā.
6. Sarvabhūtabalividhi.
7. Śrī Buddhakapāla nāma maṇḍalavidhi krama-pradyotana.
8. Śrī Buddhakapāla sādhana.
9. Śrī Buddhakapālasya pañjikā Jñānavatī nāma.
10. Dohākoṣagiti.
11. Tattvopadeśa-śikharadohāgiti.
12. Dohākoṣa nāma caryāgiti.
13. Dohākoṣa upadeśa gīti.
14. Kakhasya Dohā.
15. Svādhiṣṭhāna-krama.

---

¹ loc. cit. app. p. 94.

16. Kakhasya Dohātippaṇa.
17. Mahāmudropadeśavajraguhyaagiti.
18. Dvādaśopadeśa gathā.
19. Dohākoṣa nāma Mahāmudropadeśa.
20. Bhāvanādṛṣṭicaryāphala dohākoṣa-gītikā.
21. Kāya-vāk-citta manasikāra.

He is styled as Ācāryya, Mahācāryya, Siddha, Yogi, Mahāyogi, Yogiśvara, Mahabrahmaṇa, Mahāśavara, etc.¹

40. Śāśvatavajra (No. 101).

cir. A.D. 1100.

Śāśvatavajra is well-known as a great author and the following works are attributed to him in the Tibetan Tangyur.²

1. Śrī Samvara-vṛtti tattvaviśāratdā.
2. Samvara Luhipādābhisaṁyaya vṛtti.
3. Tārāsādhana.
4. Cakrasamvarasekakriyā.
5. Āryogratārā sādhana.
6. Ekajaṭāsādhana.
7. Krodha-tarābalyupahāra.
8. Ekajaṭā-tārāmativardhana.
9. Tārādevī pañca sādhana.
10. Karuṇatārā sādhana.
11. Pr̥ṣṭhacakra.
12. Tārāguhya sādhana.
13. Karuṇa-tārā viśva-karma sādhana.
14. Kākāsyatulākoṭi kāli.
15. Ādarśaprasāda nāma Tārābhāṭṭārikopadeśa.

He is styled as Ācāryya, and Mahāpaṇḍita. He is mentioned in the *Sādhanamālā* as the author of three Sādhanas: one refers to the worship of Mahācinatārā while the two others refer to the worship of Cakrasamvara, the hero of the famous *Cakrasamvara Tantra*.

The first Sādhana which is in verse appears in the MS. B and therefore, the time of Śāsvatavajra cannot be later than *cir.* A.D. 1100.

41. *Sarvajñamitra.*

cir. 1050 A.D.

In the Tibetan Tangyur there is none who is styled as Sarvajñamitra but there is one with a similar name, Sarvajña-śrī-mitra. In the *Sādhanamālā* Sarvajñamitra is associated with a Sādhana (S. 109) of rather a peculiar deity by name Sragdhārā, and in the Tangyur Sarvajñaśrīmitra stands as an author of certain *stotras* in the praise of the same deity Sragdhārā. It is therefore, highly probable, if not certain that the two names represent one and the same person. In the Tangyur he is credited with the following works.¹

1. Sragdhārastotra.
2. Āryatārā Sragdhārā-stotra.
3. Devitārā kuvākyādhyesaṇa nāma stotra.
4. Āryatārā sādhana.

He is styled as Ācāryya, Mahācāryya, and Mahā-paṇḍita and it is definitely stated both in the *Sādhanamālā* and in the Tangyur that he hailed from Kasmir. It is stated in the *Sādhanamālā* that Sarvajñamitra when once in great difficulty wanted death to overtake him and addressed his last prayer to his favourite goddess Tārā with his face upwards and a garland in his hands, Sragdhārā miraculously appeared before him.

42. *Śridhara* (No. 161).

cir. A.D. 1100.

In the Tibetan Tangyur he is credited with the undermentioned works² :—

¹ loc. cit. p. 95.

² loc. cit. p. 92.

1. **Krodhavārāhī Vajrayoginī sādhana.**
2. **Śrī Yamāritantra-pañjikā Sahajāloka.**
3. **Kṛṣṇayamāri sādhana.**
4. **Kṛṣṇayamārimaṇḍalopāyikā.**
5. **Vajrasarasvatīstotra.**
6. **Mahiśānanasya sādhana.**
7. **Raktāricatulīśaktipr̥thak sādhana.**
8. **Raktayamāri samādhividhi.**
9. **Raktayamāri balividhi.**
10. **Svacittodhva-saṅkrāmaṇopadeśa.**
11. **Devīprabhādharādhishṭhāna.**
12. **Raktayamāri maṇḍalopāyikā.**
13. **Raktayamāryadhiṣṭhāna kramopadeśanā.**
14. **Caturyogatattva nāma Svādhishṭhānopadeśa.**
15. **Raktayamāri sādhana.**
16. **Āloka-caturaṇikā.**
17. **Raktayamāri mantra saṅgraha.**

He is styled as Ācārya, Mahāpaṇḍita, Mahāyogi, Brāhmaṇa, Mahācārya, Siddhācārya, Mahopādhyāya, etc.

In the *Sādhanamālā* he is mentioned as the author of a Sādhana written wholly in verse for the worship of Vajrasarasvatī. The whole Sādhana shows the author's mastery over the language and brings forcibly to the mind of the reader that he was a great adept in the art of versification. This Sādhana appears in the MS B and therefore, the author cannot be later than *cir.* 1100 A.D.

43. Sujanabhadra (Nos. 66, 296).
cir. A.D. 1100.

Sujanabhadra's name appears in the Tangyur catalogue more or less as an insignificant author and only one Sādhana is attributed to his authorship.¹

---

¹ Cordier P: op. cit.

In the *Sādhanamālā* he stands as an author of two Sādhanaś, one for Vāk, a variety of Mañjuśrī, and the other for Jambhala. From the first it can be easily seen that he possessed rare powers of composition and of versification and his language is always sweet, melodious and forcible. The Vāksādhana appears in the MS B and therefore, he cannot be placed later than *cir.* 1100 A.D.

44. *Sumatibhadra* (No. 306).

In the *Sādhanamālā* only one Sādhana of four lines for the worship of Mahākāla is attributed to this author whose name is not expressly mentioned in the Tibetan Tangyur, unless however, he is identified with Sumati or Sumatikirti, but this identification is doubtful.

45. *Trailokyavajra* (No. 266).

cir. 1100 A.D.

This author is not mentioned in the Tibetan Tangyur but he stands in the *Sādhanamālā* as the author of a Sādhana which refers to the worship of Bhūtadāmara, a fierce deity of the Buddhist Pantheon, who is believed to confer great powers to his devotees. The Sādhana is found in the MS B and therefore, the time of the author cannot be later than *cir.* 1100 A.D.

46. *Vairocana Raksita* (Nos. 264, 271).

cir. A.D. 728-764.

Several Vairocanas figure prominently in the Tangyur list. The *Sādhanamālā*, for instance, mentions one as Vairocana and the other as Vairocana Rakṣita, and in the Tangyur there is a third Vairocana Vajra. It is, however, quite possible to identify the first two names because the works *Vajrabhairava maṇḍalavidhi prakāśa* and *Dohakoṣa* are ascribed in one instance to Vairocana

and in another to Vairocana Rakṣita in the *Tangyur* catalogue itself.¹

The following original works and translations are attributed to Vairocana²:

- T 1.** Śrīguhyasūtra-tantrājaṭikā.
- T 2.** Śukla Vajrayogini sādhana.
- T 3.** Śrīvajrabhairava-maṇḍalavidhi prakāśa.
- T 4.** Bhagavad ḥe-vajrasādhana—tatva—catur-krama.
- 5. Kalpasaptaka cīti.
- T 6.** Śrī Vajrabhairava sādhana—vajraprakaśa-nama.
- T 7.** Dohākoṣa nāma Mahāmudropadeśa.
- T 8.** Prajñāpāramitā-ḍayasādhana.
- 9. Raktayamāri sādhana.
- T 10.** Mahisānanasya sādhana.

He is styled as Guru, Pāṇḍita, Upādhyaya, Pāṇḍita, Mahāpāṇḍita, and Mahācarya.

In the *Sādhanamālā* he appears as the author of two Sādhanas: one for Bhutadāmara and the other for Raktayamāri. Vairocana Rakṣita is said to have been a disciple of guru Padmasambhava who went to Tibet to reform the Buddhism of that country when king Khri Sron Ide Btan was reigning in Tibet. This king is believed to have reigned between A.D. 728 to 764 and as Vairocana Rakṣita was his contemporary he must have flourished in the second and third quarters of the 8th century.³

47. *Virūpakṣa* (No. 312).

This author's name does not appear in the *Tangyur* Catalogue unless of course he is identified with the

¹ See loc. cit. app. p. 85.

² Ibid, p. 85. T indicates works translated by him.

³ P. N. Bose: *Indian Teachers in Indian Universities*, p. 42.

Siddhācāryya Virupākṣa nicknamed Virupā who stands as an author of the following works¹ :—

1. Cehinnamunḍā sādhana.
2. Uḍḍiyāna śrī yogiyoginī svayambhū sambhoga śmaśānakalpa.
3. Karmacandālī dohākoṣa gīti.
4. Raktayamāri sādhana.
5. Balividhi.
6. Prabhāsodaya krama.
7. Suniṣprapañca tattvopadeśa.
8. Yamāri yantrāvalī.
9. Amṛtādhiṣṭhāna.
10. Śri Virūpapāda caturaśiti.
11. Dohākoṣa.
12. Mārgaphalānvitāvavādaka.
13. Amṛtasiddhimūla.

He is styled as Mahācāryya, Yogiśvara, and Mahāyogī. In the *Sādhanamālā* he appears as the author of the last Sādhana which refers to the worship of a very furious form of Mahākāla with eight faces sixteen arms and four legs. In the Sādhana a whole Maṇḍala of Mahākāla with attendant deities is described in detail and numerous applications are mentioned of the mantra of Mahākāla for a variety of purposes beginning from relieving the pain of a woman in labour and ending in the scaring of animals. Virupākṣa was a native of Tripurā and wrote many songs in his vernacular some of which are published in the *Bauddha Gān O Dohā*.

§ 8. Vajrayāna Deities.

(i) Their significance.

The deities of the Vajrayānists are all manifestations of Śūnya.² Advayavajra says in a very characteris-

¹ loc. cit. p. 83.

² For a discussion see *Indian Buddhist Iconography*, p. 166.

tic stanza that the deities are nothing but manifestations of Śūnya and are by nature non-existent, and whenever there is manifestation it must be Śūnya in essence.¹ In the *Sādhanamālā* the process of evolution of deities from Śūnya is explained in another very interesting stanza which is also found in one of the works of Advayavajra. The process of evolution has four stages: the first is the right perception of the Śūnyatā or voidness, the second is its connection with the germ syllable, the third is the conception of an icon and the fourth is the external representation of the deity.² This statement which occurs both in the *Sādhanamālā* and in Advayavajra is a very strong argument against the theory that later Buddhism was nothing but gross idolatry. This shows on the other hand that their conception of godhead was philosophically most profound, a parallel to which is scarcely to be met with in any other Indian religion.

Occasionally the *Sādhanamālā* gives us information as to the residence of the Vajrayāna deities and as far as it can be gathered from some stray references we can definitely say that the abode of these gods was in the Akaniṣṭha heaven which is the topmost of the Rūpa heavens.³

As has been pointed out before, the deities of the Vajrayāna system represent the Śūnya and they are Śūnya in essence with the three elements Śūnya, Vijñāna and Mahāsukha. They are rather the voluntary mani-

¹ *Advayavajrasaṅgraha* (GOS), p. 51—

स्फूर्तिश्च देवताकारा निःस्वभावः स्मृतः १८ ।

यथा यथा भवेत् स्फूर्तिः सः तथा गृह्णनश्चिका ॥

² op. cit. p. 50—

शून्यताबोधितो बीजं बीजादिमयं प्रजापयते ।

बिन्दे च न्यासविन्यासो etc. ॥

³ pp. 47, 64.

festations of the Śūnya in accordance with the Bijamantras uttered by the worshippers, with an appearance suitable for the function he has to discharge. In the *Sādhanamālā* in one instance while characterising Mañjuśrī it gives us a piece of very important information and calls him as equal to all Tathāgatas who are none but the five Dhyāni Buddhas.¹ This implies that the deity is an embodiment of the five Skandhas over each of which one Dhyāni Buddha presides,² such as Akṣobhya for Vijnāna, Vairocana for Rūpa, Ratnasambhava for Vedanā, Amitābha for Samjñā and Amoghasiddhi for Saṃskāra. When one element among the five predominates the deity is considered to be the emanation of that Dhyāni Buddha who presides over the element in question. When such deity is represented in art he bears on his head the same Dhyāni Buddha and is considered as his offspring and as belonging to his family. The five Dhyāni Buddhas are generally represented on the aureole over the head of the principal deity.

(ii) *Their appearance.*

It may be noticed that the *Sādhanamālā* is very particular in having a colour applied to all the deities. This colour has a deep significance and is a thing which should not be passed over unnoticed. The Dhyāni Buddhas, it may be remembered, have each a different colour and they preside over one or the other of the Skandhas, also five in number. The deities emanating from each of these five Dhyāni Buddhas constitute the family of each. Ordinarily the whole family of a parti-

¹ p. 117 सर्वतथागतस्त्रूपं मञ्जुश्रीरूपमास्त्रान् etc.

² *Jñānasiddhi*, op. cit. p. 41—

पञ्चद्रुष्मधावत्वात् पञ्चस्त्रम्भा जिताः सृताः ।

धातवो लोचनाद्यास्तु बुद्धकायस्त्री भावते ॥

also *Sādhanamālā*, पञ्चस्त्रम्भा पञ्चतथागतस्त्रूपा भावते ; p. 391 पञ्चमुद्राभरतपरिषदं पञ्चमुद्रामेव ।

cular Dhyāni Buddha should have the same colour as that of their spiritual father. Thus the family of Aksobhya, the embodiment of Vijñāna Skandha, should have the blue colour because it is the colour of the Dhyāni Buddha Aksobhya. This is, of course, the general rule but numerous exceptions are also met with. Take, for instance, a deity, who is very popular and has the power to grant success in a variety of protective and destructive rites. The deity cannot have the same colour in all the rites because the difference in rite demands a difference in form and colour, posture, and so forth.¹ In the *Sādhanamālā*² it is said that the colour of the deities vary in accordance with the functions they have to discharge but we refrain from saying more on the point as details such as these should be learnt from the Gurus and the comprehensive Tantras because these are beyond the scope of the *Sādhana*.

It may be frequently seen from the text of the *Sādhanamālā* that the deities sometimes, present a very fierce appearance and are invoked in terrible rites such as for the destruction of men (Māraṇa) and their houses (Uccātana) and, so forth. This, perhaps, the authors of *Sādhana*s considered incompatible with the theory of compassion and a few indirect explanations to clear up the point are not wanting in the *Sādhanamālā*. Two characteristic passages are quoted below, one with reference to the fierce form of Yamari and the other in respect of Ucchuṣma Jambhala :

1. Śrīmantam antahkarunamayam tam
Sattvārthahetor vahirugraruṇam

¹ See for instance the details prescribed for the different rites in which Yamari is worshipped with different attributes, p. 533 ff.

² p. 556, कर्मानुरूपतो वर्णं नीकमस्यातिविसरात् ।

मुरुपदेशमस्य चिन्हं वाञ्छतसिद्धये ॥

also p. 395, कर्मानुरूपतः शूलादिवर्ष्युक्तां etc.

p. 582, रक्षणापीतसितवर्णं कर्मानुरूपतो ध्येयम् ।

Nāthata Yamārim praṇipatya mūrdhnā
Likhāmi tatsādhanam iṣṭahetoh.¹

“After making my obeisance by my head to Lord Yamāri who is of dignified appearance, internally compassionate but externally terrific for the good of all beings, I write this procedure of worship for the benefit of all.”

2. Dāridryaduḥkhāhatamānasānām
kā cittavṛttiḥ Sugatasya kṛtteḥ
Ataśca kopād iva Jambhalo’ sau.
Ucchuṣmarūpaṁ bhayadarin cakāra.²

“People who are stricken down with the misery of poverty what desire can they have for the rites laid down by Sugata? It is for this reason it seems that Jambhala in his anger assumed the terrific form of Ucchuṣma.”

Mahākāla is another very terrible deity with terrible appearance and is invoked to discharge terrible functions. Neither his appearance nor his functions are in keeping with the doctrine of Karuṇā or compassion. But a very excellent explanation to clear up the point has been offered by the author of the Sādhana. He says:

Acaryye yaḥ sadā dvesī kupito ratnatraye’pi yaḥ
Anekasattvavidhvamī Mahākālena khādyate.³

“One who is persistently a hater of the preceptor and is adversely disposed towards the three Jewels (Buddha, Dharma and Saṅgha) and immolates many animals is eaten up raw by Mahākāla.”

Now in a case like this we can easily understand that the conception of the fierce form of Mahākāla is quite in keeping with the doctrine of Compassion because such a man is incorrigible and he alone and un-

¹ p. 550.

² p. 570.

³ p. 586.

accompanied does harm to many beings, and a mischievous man like him ought to be removed by a fierce deity like Mahākāla for the good of many. We do not see however the necessity of eating the poor offered raw unless of course it is assumed that his mental condition will change in the next birth by undergoing a transformation in the compassionate stomach of Mahākāla.

(iii) *Buddhist worship and idolatry.*

Idolatry means worship of idols. It has many drawbacks but it is very useful for society as a whole. The formless abstract and unseen power which we characterise as God is a thing very difficult to be conceived even by great sages, not to speak of the common people, who have no idea as to what attributes God actually represents. If, of course, as we generally do, through the medium of images, we can make the mass believe in the great unseen power and his unbounded compassion for suffering humanity and make them fear sin and love purity then we must necessarily admit that idol worship is fraught with great utility and is of great social service. But that is no reason why we should call idol worship scientific unless we can definitely prove the actual possession of the image by God when a few apparently meaningless Mantras are uttered for the alleged infusion of the image with life. This is indeed very difficult to believe in this scientific age, and it is one of the reasons why image worship has been characterised as grossly superstitious, and the image worshippers as idolators. Idol worship has its utilities in its own sphere and has in India been considered as a necessity from very ancient times. But on the ground of public utility as such it can have no scientific value because we have never authoritatively known that a deity ever actually entered into an image.

prepared for the purpose. The Hindus worship idols in this way and believe that their Mantras can infuse the image with life and therefore they are for all intents and purposes idolators.

The Jains regard the images as remembrancers (*smārakas*). By seeing the images of the Tirthāṅkaras they call to mind their noble lives, good deeds, their lofty preachings and high ideals, and to their memory they offer various articles of worship, in token of reverence. Their idol worship is not exactly what is known as idolatry in so far as these Tirthāṅkaras are concerned, but the moment they leave this sphere and offer objects of worship to hypothetical beings such as the Yakṣas and Yakṣinīs with four faces and eight arms and with strange vehicles, they are relegated to the sphere of idolatry, for here also we cannot prove that these strange creatures ever existed on the face of the Earth.

But the Buddhist mode of worship as can be seen from numerous Sādhanas in the present work is entirely different from that of the Hindus or of the Jains. To the Buddhist the external world has no existence, the body with the sense organs are unreal; the real noumenon is only Śūnya which together with Karuṇā, constitute the Bodhicitta. The Bodhi Mind then is also a reality; in fact it has the same reality as that of Śūnya, and beyond the mind there is nothing in the external world. The body as such being external does not exist and it has no reality. This is the conception about the mind and the external world in the Vajrayāna. To the followers of Vajrayāna, therefore, how can there be reality in an image, a grossly external object, to which worship may be offered. The Vajrayāna theory of godhead is so peculiar and had such successive stages of development traceable through Buddhist literature for several centuries that when-

ever similar conceptions or theories are met with in the literature of other sects we can easily put our finger on them and characterize them as borrowed from the Vajrayāna.

Bodhisattva after following the prescribed procedure according to the instructions of the Guru or according to the Sādhana should regard himself as nothing but as a chain of momentary consciousness full of compassion for suffering humanity, and invoke the aid of Śūnya the ultimate reality with the three elements, Śūnya, Vijñāna and Mahāsukha. This aid can only be invoked when the Bodhi Mind of the Bodhisattva is also identified with the Śūnya; and only when this is done, the Śūnya responds. In accordance with the Bijamantra or in accordance with the purpose for which the aid of the Śūnya has been invoked, the Śūnya transforms itself in the form of a divinity with which the Bodhi Mind is identified. When the commingling of the Bodhi Mind with the deity takes place, the former develops great power, and is able to do the work for which the deity has been invoked until he is dismissed from the mind with the proper formula. A glance at the list of deities and the aims and objects of the Vajrayānist will show how many multifarious duties the Śūnya had to perform and into how many forms it had to transform itself.

(It can indeed be pointed out that because a large number of images of gods and goddesses of the Vajrayāna Pantheon were made and subsequently discovered from under the earth, therefore the Buddhists must be considered as idolators. Against this we can point out that it is not an easy task to conceive the outward appearances of gods and goddesses of an extensive Pantheon for the purpose of meditation, without the help of images or pictures, and it is in order to supply this

most important aid to the numerous worshippers that innumerable images had to be carved out of stone. We have also evidence that pictures were painted for the same purpose and even now in Nepal the Vajracāryas keep a large stock of paintings and pictures of numerous deities for their numerous clients. It must be definitely understood that no attempt is here made to represent the case of the Buddhist with regard to the charge of idolatry especially levelled at them. From a study of their literature we can definitely proclaim that Vajrayāna was no idolatry but if some ignorant lay disciples in imitation of the Hindu and Jain customs throw a few flowers at the feet of an image need not impinge on the pure doctrine of the Sāstras.)

(iv) *Hindu gods versus Buddhist gods.*

The Vajrayānists displayed a great hatred towards the gods of the Hindu religion and a large number of remarks made by a number of Vajrayana authors on the Hindu gods in the *Sādhanamāla* fully bears us out. They were not only hostile to the Hindu gods but their hostility towards the Hindu gods prove further that they had a great hatred towards the members of other religions also. This fact was for the first time pointed out in the *Indian Buddhist Iconography* but it met with violent criticism from eminent scholars especially from the famous art critic, Dr. A. Coomarswami of the Boston Museum¹ who did not relish the idea mainly on the ground of sentiment. This has necessitated further comment on the point and we shall here enumerate a number of passages from the body of the text from which it will be possible to judge whether we were not justified in saying that the Vajrayānists displayed great hatred towards the gods of the Hindu faith. Dr.

Coomarswami maintains that the Brahmaśiras which is carried by a number of gods of the Buddhist Pantheon has a very deep spiritual significance. This of course sounds very ingenious but is a little out of point, and uncorroborated by facts. It shows nothing but that the Buddhist gods are so powerful that they destroy the Hindu gods and carry their heads in their hands thereby displaying wonderful hatred towards the Hindu gods in particular and Hinduism in general. This can also be proved by various other examples from the *Sādhanamālā* itself. Take, for instance, the description of Harihariharivāhanodbhava, a form of Avalokiteśvara, the all compassionate Bodhisattva, and it will be found that his Vāhana or favourite animal is Viṣṇu, the second God of the Hindu Trinity.¹ The latter cannot be mistaken for any other god or thing, because here his own favourite animal, the mythical bird, Garuḍa, is also present. In another place while describing Caṇḍarоṣaṇa the author of the Sādhana says that the god carries the noose in order to bind the enemies who cause sufferings to humanity, such as Viṣṇu, Śiva, Brahmā who are terrified by the raised index fingers of the god.² Further on, in the same Sādhana the author says that Caṇḍarоṣaṇa should be conceived as looking towards the miserable people who are subjected to constant revolution in the cycle of existence by the wicked gods such as Viṣṇu, Brahmā and Śiva and Kandarpa the god of love.³ By Caṇḍarоṣaṇa's intervention the hosts of Māras who are terrified, weeping, nude, with dishevelled hair, hopeless and in despair, are hacked to pieces with the sword. Caṇḍarоṣaṇa gives their life back and places them near his feet so that they may perform pious duties in

¹ p. 77, चिंहवदविष्णुस्तम्भस्त्रिमादानं भास्त्रा, etc.

² p. 174, तर्जनीतिर्जन्मथाकुलानेकविश्वरहित्यगर्भादिक्षेभवद्वारिष्वभाष्य, etc.

³ p. 175, विश्वरहित्यगर्भाद्वर्पादिभिः भवत्तज्ज्ञे भास्त्रान् पश्येत्।

future.¹ Further on, while enumerating the benefits that accrue from the worship of Mṛtyuvañcana Tārā the author says that the worshipper conquers death as though emancipated, and even the ends of his hair cannot be destroyed by Hindu gods like Brahmā, Indra, Viṣṇu, Moon, the Sun, Siva, deities of the quarters, Yama and Maninatha.² Again, while describing Māricī the principal Hindu gods are brought to the humiliating position of making obeisance to Māricī. Some of them are actually trampled under her feet while others obey her orders like her servants.³ In another place the author of a Sādhana says that the ascetic who pleases the goddess Kurukullā, to him Brahmā, Rudra, Indra Nārāyaṇa and others come and meet his wants whatever they may be, like servants.⁴ While describing Vajrajvālānalārka he is characterised as trampling under his foot not only Viṣṇu but also his consort Lakṣmī.⁵ Bhūtadāmara is described as one who is an expert in destroying the pride of Indra, Brahmā, Kuvera and others.⁶ Ucchuṣma Jambhala is described in one place as pressing Kuvera under his feet so that he vomits blood (or jewels).⁷ The severed head of Brahmā is carried by Māricī, Vajrasarasvatī, Prasannas tārā and several others. Trailokyavijaya trample-

¹ p. 175, ततो हनमन्वस्युरिनैमंहाक्रोधराजेरनेकस्थान् मारदण्डान् ससैन्यान् दिग्मवरान् मुक्तकेणान् कन्दमानान् अचाणान् वचपादेन वज्रनीय विघ्नस्य विचूर्ण तौत्तेन खड्गल चिद्वा भेदं चित्तेन पुनर्निमाय धर्मं विनेतुं स्वपदान्तिके स्वापयेत् ।

² p. 211, ब्रह्मन्दविष्णुचन्द्रकर्षदिक्षालभमन्नयै ।

अथस्त्रियस्तर्तामायो यद्यु जयति मुक्तवत् ॥

³ p. 300, वचपाशरष्ट्रदीहुर्गदृवदितं .. च्छो वरिचरत्रस्त्रादथो मर्दितः .... एसुलोकपालः नर्वं भट्टारिकावद्यत्वात्ताजां च युर्वनः स्थिताः ।

⁴ p. 350, ब्रह्मन्दगदनारात्माप्रस्त्रयः समाकृष्टाः समागम्य किञ्चरतामुपगम्य साधकामिलयितं सम्यादयन्ति ।

⁵ p. 512, सप्तलोके तिथ्ये आलोढपदेनाक्रम्यावस्थितं ।

⁶ p. 512, भक्तश्वर्मुखं रात्मदिविघ्नसंकोविदम् ।

⁷ p. 571 .. . वक्ष च रक्तोऽक्षं

आक्रम्यात्मियुगेन भूतलगत रोधान् कुवेरं स्थितम् ।

upon the head of Śiva and the bosom of Gaṇī who lies on the ground in opposite directions.¹ Prasāmatara is described as trampling upon Indra and Upendri and pressing Rudra and Brahmā between the two.² Paramāśva is described as four-legged and as trampling with the first right leg on Indrāṇī and Laks̄mī, with the second Rati and Priti, with the first left Indra and Madhukara, and with the second Jayakara and Vasanta.³ While describing the merits and advantages to be gained by worshipping Hayagrīva the author of a Sādhana holds before us an exceedingly attractive prospect but not without calumniating Hindu gods. It says, when perfection is attained in this Sādhana the ascetic goes to the Vidyādhara land and enjoys all sorts of pleasures; Devendra becomes his parasol bearer, Brahmā his minister, Vemacitri (Kārtška) his general, and Hari his gate-keeper; all the gods flock together; Śaṅkara, the nude preceptor, lectures on the different virtues, and so forth.⁴ Aparajita is described as a goddess whose parasol is raised over her head by wicked and mischievous gods, like Brahmā and others.⁵

Now the above are a few among many instances where Hindu gods are insulted and made subservient to Buddhist gods. But these are instances met with in writing; in practice also they did the same. A large number of images were carved by the followers of Vajrayāna where the Hindu gods were represented in stone and in pictures as humiliated by Buddhist gods. Readers who are interested in the subjects may refer to our remarks in the *Indian Buddhist Iconography* on page

¹ p. 511 प्रत्याक्षीडेन वामपादाक्रान्तमधेरुभस्तकं दक्षिणपादाबृष्टवृगौरीकानयुग्मां।

² p. 241 वामपादैनेन्द्र इक्षिणपादैनोपेन्द्र पददृश्यमध्ये रहन्तं व्रक्षाणं चाक्राण्य लिङ्गां।

³ p. 510 दक्षिणपादैनेन्द्राणीं त्रियं चाक्राण्य स्थितं द्वितीयदक्षिणचरणेन एति ग्रीति च वामप्रथमपादैनेन्द्रं सधुकरं च वामद्वितीयपादेन जायकरं वसनं च।

⁴ op. cit. § 6.

⁵ p. 403 व्रक्षादिदुहरोऽदेवमापरिकरोच्छमस्त्रा चेति।

162 and the respective plates referred to therein. From the above let us hope that our critics will be able to derive ample materials for revising their opinion with regard to the relation of later Buddhism towards Hinduism and Hindu gods and not lightly throw overboard well-considered opinions as though suggestions of a "Victorian Missionary." No matter what attitude earlier Buddhism might have shown to the Hindu faith, the later Buddhists maintained an aggressively hostile attitude against Hinduism and the Hindu pet theories of emancipation and this is conclusively proved by a very interesting passage in the *Cittasodhana-prakarana*¹ of Āryadeva. The passage in question contains a scathing indictment of the Hindu belief that bathing in holy places can confer merit and proves its futility in forcible but unequivocal language—

प्रतरम्भिः गंगायां नैव शा सुद्धिमहंति ।
तस्माद्भूमधियां पुसां तौर्धस्तानं तु निष्पलम् ॥
धर्मो यदि भवेत् ज्ञानात् कैवर्तनां ज्ञातार्थेता ।
नक्षत्रिवं प्रविष्टानां मत्स्यादौनं तु का कथा ॥
पापक्षयोऽपि ज्ञानेन नैव स्यादिति निष्पयः ।
यतो रागादिबुद्धिष्ठ दृश्यते तौर्धसेविनाम् ॥

"A dog swimming in the Ganges is not considered pure, therefore bathing in holy places is futile for pious men. If bathing can confer merit, the fishermen must be most meritorious, not to speak of fish and other aquatic animals who are always in water day and night. It is certain that by bathing even sin is not dissipated, because people who are in the habit of making pilgrimages are full of passion, hatred and other vices."

¹ This work was first brought to the notice of Scholars by MM. H. P. Shastri in JASB, 1898, pp. 117 ff. It was written by the Tantric Buddhist writer Āyadeva or Āryadeva, but was wrongly attributed to the earlier Āryadeva, the pupil of Nāgārjuna.

§ 9. Iconography.

(1) *Importance of the study.*

(The study of Iconography has revealed certain important facts of primary importance, and here it is proposed to deal with one aspect of the importance of the study of Iconography, namely, how Buddhism, especially Tāntric Buddhism, influenced other religions of India, especially Hinduism. It is well-known that the Paurāṇic pantheon of the Hindus likewise influenced Tāntric Buddhism, which was led to accept such gods as Ganeśa, Sarasvatī, etc., as gods in their own pantheon, but the point we want to emphasise here is that in purely Tāntric matters it was Buddhism which took the lead. From the discussion below it will be clear that the weight of evidence is in favour of Buddhism, and that Tāntric Hinduism drew its inspiration almost wholly from Tāntric Buddhism. With the text of the *Sādhanamālā* in hand it is now easy to track this vexed question.)

It is well-known that the Hindus recognize a set of ten *Siddhamantras* with ten deities presiding over them. One of these goddesses is known as Tārā whose *Vidyā* or *Mantra* is stated to be: Om Hrīm Stein Hūm Phat. The Hindus claim this deity as their own and in the *Tārārahasya* of Brahmananda who flourished in the middle of the 16th century and in the *Tantrasara*, a still later authority, we meet with the following *Dhyāna* in which the form of Tārā is given in detail:—

प्रवालौढपदां ओरां सुगडमालाविभूषिताम् ।
 खर्वं लम्बोदरीं भौमां आत्र वर्माद्वितां कटौ ॥
 नवयैवनसम्पदां पञ्चमुक्ताविभूषिताम् ।
 चतुर्भुजां लोलजिह्वां महाभौमां वरप्रदाम् ।
 खड्कचिंसमायुक्त-सव्येतरसुजद्वयाम् ।
 कपालोत्पासंयुक्त-सव्यपाणियुगान्विताम् ॥

१०
 तु कुरुते गता ध्यायेभीकारतोभ्यमूषिताम् ।
 अस्त्राक्षमवश्वाकाम वृषभवश्विताम् ॥
 उच्चस्थितामथगते एव दो कर्त्रालभीम् ।
 साविष्टमेहवदना शुभ्रानामध्याप्तिम् ॥
 निष्वलापद्मीर्षा लक्ष्मीपद्मीस्थिताम् ।
 अक्षोभ्यादिवृषभवश्वामीनामस्तपृष्ठकृ ॥

From this it would appear that Tārā is a fairly awe-inspiring divinity standing in Pratyaliṣṭha attitude with a garland of skulls round her neck, having a fierce face, protruding tongue and bare fangs. She is four-armed and carries in the two principal bands the Kartri and the Kusīra while in two others she carries the sword in the right and the blue lotus in the left. She is decked in five Mudrās, has one tuft of hair on her head which is ornamented with Aksobhya.

Now for the purpose of comparison three points are of special value: Tārā is Ekajaṭā (*lit.* one tuft of hair), is decked in five Mudrās (पञ्चमुद्राक्षमूषिताम्) and has Aksobhya on her crown. Why is she called Ekajaṭā, what the five Mudrās are, and who is Aksobhya? These are three questions which cannot be explained in accordance with Hindu traditions.

The Hindus have no deity known as Ekajaṭā, but they have a Tārā who is regarded as a different form of Ekajaṭā. They have a variety of Mudrās but no Mudrā can be employed as an ornament, much less the five Mudrās or six Mudrās which are unknown to them. The deities recognized by the Hindus are divided into two great divisions as Śaivaite and Viṣṇuite. Even as early as Megasthenes's time the Hindus of India were divided into two mighty sections, Viṣṇuites and Śaivaites; and it is no wonder that the deities who are completely

¹ See for instance, *Mātrasām*, Bengali edition, 415 ff.

at the mercy of the imagination of their devotees, should lose their universal character and become divided into two sections. As the hostility between these two sections increased, their gods also were represented as possessing hostile nature. Hindu deities thus divided were never known to have any other deity on their heads. This is not in the least necessary for Hindu representation of deities, but why should this Tārā we are discussing have Akṣobhya on her crown? None of the points raised, therefore, is explained according to Hindu traditions.

Let us try to explain the three points with the help of Buddhist traditions. The Buddhists have a deity called Ekajatā and the Sādhanas Nos. 100,101,123,124, 125,126,127, and 128 all relate to the worship which is offered to this deity who is conceived in a variety of different forms. In the *Sādhanamālā* this deity is variously known as Ugratārā, Mahācīnatārā, Ekajatā, Vidyujjvālakarālī, etc. Out of these the form known as Mahācīnatārā agrees in all details with the description of Tārā quoted previously. As regards the second point concerning the ornament of five Mudrās, the *Sādhanamālā* offers a solution. According to a śloka the Buddhists recognized six Mudrās or ornaments all made of human remains representing the six Pāramitās well-known in early Buddhism. It says¹ :—

कण्ठिकाबृचकं रत्नमेखलं भस्मसूत्रकम् ।
षट् वै पारमिता एता मुक्तारूपेण योजिता ॥

“The Torque, the (two) Bracelets, a bejewelled girdle, ashes and the sacred thread represent the six Pāramitās and are applied in the form of Mudrās.”

It might, therefore, be inferred that the adjective पञ्चमुक्ताविभूषिताम् stands for “a goddess decked in five ornate

ments (made of human bones)'' and this explanation is quite in keeping with the form and nature of the deity under discussion. The third point about the goddess having Akṣobhya on her head can easily be explained by a reference to Buddhist Iconography. The Buddhists recognize five Dhyāni Buddhas as presiding over the five Skandhas which are responsible for creation. The names of the five are given in the following couplet¹ :—

जिनो वैरोचनो ख्यातो रत्नसम्भव एव च ।

अमिताभामोगसिद्धिरक्षोभ्यश्च प्रकौर्तितः ॥

The Bodhisattvas emanate from the five Dhyāni Buddhas, Vairocana, Ratnasambhava, Amitābha, Amoghasiddhi and Akṣobhya, and do the work of creation, protection and destruction. All Bodhisattvas and Buddha-saktis emanating from a particular Dhyāni Buddha are required to bear a small figure of the parental Dhyāni Buddha on their heads. In a large number of Sādhanas the deities are described as अक्षोभ्यसुकूटिनौ, अमिताभविराजित-शिरस्त्रं, वैरोचनभूषितां, etc., and those who have carefully examined the sculptures of Buddhist deities preserved in different museums must have noticed the very interesting miniature of the parental Dhyāni Buddha appearing on the heads of most of the sculptures.²

Thus we can explain all the three points raised in connection with the Hindu deity Tārā by means of Buddhist traditions. Let us now try to find out whether the identical deity can be found in the Buddhist Tāntric literature. In a Sādhana composed by Śāśvata-

¹ *Sādhana-mālā*, p. 568.

² But an absurd explanation of this phenomenon of keeping the figure of Akṣobhya on the crown is given in the *Todala-tantra* :—

सहृदयस्थे देति कालकूटं समुद्दितम् ।
सर्वे देवाश्च देवत्य भवाश्चोभसवाप्नुयुः ॥
चोभादिरितं यथात् पौसं चालाकृतं विषम् ।
चतुर्वर्ण मध्येशानि अक्षोभ्यः परिकौर्तितः ॥
तेऽपि शार्ङ्गं महाभायः नारिणौ रमते चदा ।

vajra we find the description of a deity identical in form and nature as our Hindu deity Tārā. There we read—

प्रत्यालौकपदं घोरां मुण्डमालापलभिताम् ।
खर्दजमोदरां भीमां नीलनीश्चरणाजिताम् ॥
च्यव्वकैकमुखां दिव्यां घोषाद्वज्ञासमासुराम् ।
सुप्रहृष्टां ग्रहारुद्धे नामाशुक्लविभूषिताम् ॥
रक्षवर्तुलेचां च अद्वयमीहतां कटौ ।
नवयौवनसम्पन्नां सम्प्रदातिभूषिताम् ॥
ललच्छिङ्गां महामृतां शोलटभीषणाम् ।
खड्कत्रिकशं संक्षेपां शुक्रधालघाम् ।
पिङ्गीयैकजटां धारां विष्वासोभ्यभूषिताम् ॥

This Mahācīnatārā also like the Hindu deity Tārā, presents a fearful appearance with legs arranged in the Pratyālidha attitude; she wears a garland of skulls, and her face is rendered terrible by a protruding tongue and fangs. She carries in the upper joined hands the Kartri and the Kapāla, while the two others she carries the sword in the right and the shield in the left. She is decked in five Mudras, and bears the figure of Akṣobhya on the crown. The close resemblance between the two is clear and complete. It is only the time of Śāsvatavajra is not known except that he must be earlier than A.D. 1100, as his Sādhana is to be found in the MS B which was written in A.D. 1165. But fortunately, there is, however, another way of finding out when the deity Ekajaṭā entered the Buddhist pantheon. In the colophon of the Sādhana No. 127 of Ekajaṭā we meet with a remarkable sentence¹—

आर्यनागर्जुनपदिः पाटेषु उद्भृतम् ।

“Restored by Ārya Nāgarjuna-pada from the country of Bhota.”

This fact points to Nāgarjuna as the pioneer to bring to India the worship of Ekajaṭā from the country

¹ *Sādhana-mālā*, p. 210.

² Ibid., p. 287.

of Bhoṭa, also known as Mahācīna, which accounts for the name of the city Mahācīnatārā. We may be pretty certain, therefore, that before the time of Nāgārjuna India knew of no deity as Ekajaṭā. The accurate time of Nāgārjuna for the present remains an open question but from what has been said about him in §4 we can place him *cir.* A.D. 645.

In this connection another fact is to be noticed, namely, the mention of the tradition in connection with the origin of Mahācīnatārā according to purely Hindu traditions. In the *Tārātantra* Bhairavī asks Bhairava the nature of the Mantra by which Buddha and Vaśiṣṭha obtained perfection (Siddhi) and Bhairava in reply gave out the secret Tantra to her—a Tantra belonging to the Yogatantra class prescribing revolting practices. In the *Rūḍrayāmala* again we read of Vaśiṣṭha being asked to go to Cinabhūmi where the Buddha was residing,¹ Vaśiṣṭha went there and saw the Buddha surrounded by a large number of women drinking wine and engaged in obscene rites.² At this Vaśiṣṭha had great fears and asked the Buddha to clear up his doubts. He eventually got his doubts cleared up and ultimately obtained perfection by muttering the Mantra and by the free use of the five *Makāras*.³

In the *Brahmayāmala* also the same story is repeated with some modification. Vaśiṣṭha went to Mahācīna

¹ सतो सुनिवरः त्रुत्वा महाविद्यासरस्वतीम् ॥

जगाम चौनभूमौ च यत् तुः प्रतिभिरः ।

² तवाचारं समाज्ञोक्तं भयानि सन्ति मे हृदि ॥

तद्वाश्रयं सम हित्र्यं दुर्बुद्धिं वेदमामित्रैम् ।

कथमेतत्प्रकारं च मदां मांसं तथाह्नाम् ॥

सर्वे दिग्मवराः सिद्धाः रक्षपाणीद्युताः वराः ।

मुक्तर्मङ्गः प्रपिबन्ति रमयन्ति वराहनाम् ॥

³ मद्यं मांसं तथा मत्यं मुडा मैथुलमेव च ।

पुबः पुजः सः खिला पूर्वयोजनै वर्त्तय च ॥

and witnessed the same scene as he had seen in the *brahmamala*. Vaśiṣṭha as a true follower of the Vedas got horrified and was on the point of fainting when there was a mysterious voice from behind which explained these strange rites as *Chandas* intended him to follow the same for the attainment of perfection. Vaśiṣṭha was pleased and eventually came to the Buddha when he was in a deeply drunken state.¹ The latter after hailing him gave Vaśiṣṭha all he desired.

In Hinduism the *Purayamala* and *Brahmamala* are regarded as *Texts* of the greatest authority. The evidence of these and Mantras as well as of the *Tantra* leads us to suppose that this Tārā was worshipped in Melneira by the native inhabitants, who professed probably the primitive Bon religion of Tibet and that the Hindus got this *Tārā* from the Buddha or in other words from the Buddhists. It is very probable that Nagarjuna who flourished in the middle of the 7th century, was the pioneer to introduce the worship of Mahācintāmatī in India. The Mantra, Om Hrim Strim Hūm Phat, was first invented by the Buddhists and the Hindus quickly took it and found it to be a powerful charm, invariably awarding Siddhi, and that is probably the reason why the Mantra was designated as one of the *Siddhamantras*.

In this connection it should be borne in mind that the ancient people believed that the Mantras with superstitious awe were believed that if the Mantra were changed or distorted it would either give no result or

प्रेमि त्रैष्विकी द्वयां प्रसाद्यप्याः ।
स्त्रेषु च लक्ष्मी द्वयां विश्वासी न द्वयः ॥
स्त्री द्वितीय द्वयां लक्ष्मी द्वयामाः ।
स्त्री द्वयामाः प्रत्यं द्वयां विश्वा सुव्रतः ॥
१ अथात् त समाजे कर्मदर्शनमहानक्षत्रः ।
प्रत्यं वदः प्रसाद्यप्याः विश्वी द्वयामाः ॥

produce great harm. Thus, though Ekajatā's name was changed to Tārā, her Dhyāna was changed from the ungrammatical Buddhist language to grammatical, the Hindus did not change the Mantra, which remained the same. This is a very important factor for all who will take up this line of investigation, because by comparing the Mantras alone it will be possible to detect the common deities in different religions, to trace their origin and to know how they entered into the different pantheons.

Taking the similarity of Mantras as a guiding factor let us proceed to examine another deity who is included by the Hindus in the ten Mahāvidyā group and who is called by them Chinnamastā. She is described in the *Tantrasāra*¹ and *Chinnamastā Kalpa*² in the following words :—

मध्ये तु तां महादेवौं सूर्यकोटिसमप्रभाम् ।
 च्छमस्तां करे वामे धारयन्तीं समस्तकम् ॥
 पिबन्तीं शैधिरौं धारां निजकण्ठविनिर्गताम् ।
 (दक्षिणे च करे कर्चीं सुख्खमालाविभूषिताम्) ॥
 दिग्म्बरां महाभौमां प्रत्याक्षीठपदस्थिताम् ।
 अस्थिमालाधरां देवौं नागयज्ञोपवौतिनीम् ॥
 रत्निकामोपविशृङ्गां तां केच्छिद्वायन्ति मन्त्रिणः ।
 डाकिनीवर्णिनौयुक्तां वामदक्षिण्योगतः ॥
 दक्षिणे वर्णिनौं ध्यायेत् डाकिनौं वामके तथा ।
 वर्णिनौं लोहितां सौम्यां मुक्तकेशौं दिग्म्बराम् ॥
 कपालकर्चिकाइक्षां वामदक्षिण्योगतः ।
 देवौगलोच्छलक्ष्माधारापानं प्रकुर्वतौम् ॥
 डाकिनौं वामपाञ्चे तु कोटिसूर्यनिलोपमाम् ।
 दंडाकराकवदनां पौनोऽन्तपयोधराम् ॥

¹ Or. Inst. MS. No. 4995, fol. 309 ff. Quoted from an earlier work called the *Bhairavatantra*.

² *Chinnamastākalpa*, Or. Inst. MS. No. 1692, fol. 3b ff.

महादेवौ महानोरां मुक्तकेणौ दिग्मन्त्रास् ।
 लेलिहानमहाजिङ्गं मुख्यमालाविभूषिताम् ॥
 कपालकर्त्रिकाहस्तां वामदक्षिणायोगतः ।
 देवीगलोक्यस्तकधारापानं प्रकुर्वतौम् ॥

From this Dhyāna the principal goddess Chinnamastā may be imagined to have a very awe-inspiring external appearance. She holds her own severed head in her left hand and from her severed neck issues forth a stream of blood falling into the mouth of the severed head. She is nude, of fierce appearance, with legs arranged in the Pratyalidha attitude. She wears a garland of heads and carries in her right hand the Kartri, and according to some stands on Rati and Kāma. She is accompanied by two attendants, Dākini and Varnmi on the right and the left sides respectively. They are identical in form and appearance and carry the Kartri in the right hand and the Kapala in the left, and drink the blood which issues in a stream from the severed neck of the principal deity.

Now, that we have a definite idea about the form of this powerful goddess from the Hindu sources let us turn to the *Sādhanamālā* and see if we can find a deity identical in appearance and form with the Hindu goddess Chinnamasta. The *Sādhanamālā* contains the description of a deity who is named Vajrayoginī and resembles in all respects the form of Chinnamastā we have been discussing. There the Dhyāna is¹ :—

पौत्रवर्णा स्वयमेव स्वर्कर्त्रितस्वमस्तकवाभहस्तस्थितां दक्षिणाहस्तकर्त्रि-
 सहितां ऊर्ध्वविस्तृतवामवाहुं अधो नमितदक्षिणाहुं वासःशून्यां प्रसारित-
 दक्षिणापादां सञ्चितवामपादां भावयेत् । कब्याद्विश्वायास्त्रग्धारा स्वमुखे
 प्रविश्वति, अपरे उभयोः पार्श्वयोगिन्योमुखे प्रविश्वति । वामदक्षिणापादयोः
 इयामवर्णवच्चर्णनीपौत्रवर्णवच्चवैरोचन्यौ वामदक्षिणाहस्तकर्त्रिसहिते दक्षिण-

¹ *Sādhanamālā*, p. 452.

वामहस्तकर्परसहिते प्रसारितवामपादप्रसारितदक्षिणापादे सङ्खुचितेतरपादे
मुक्तकेश्वौ भावचेत् ॥

According to Buddhist tradition, therefore, the deity should be nude and should carry her own head severed by herself with her own Kartri which she carries in her right hand. She stands in the Pratyāliṣha attitude with her left hand raised and the right lowered. She is accompanied by Vajravarṇā and Vajravāirocanī who carry the Kartri and Karpara (skull) and stand in the Pratyāliṣha attitude. From the neck of the principal deity issue forth streams of blood, one falling into her own mouth and two others into the mouths of the two companions.

It is, therefore, apparent that the two deities though designated by two different names, Chinnamastā and Vajrayogini, are remarkably similar. And yet one is Hindu and the other is Buddhist. There thus arises the necessity to explain the origin of the deity and to ascertain whether she was originally Hindu or Buddhist. The *Tantrasāra* is very late, and the *Bhairavatantra* from which the Dhyāna is quoted is of uncertain date. Therefore, these dates will not help. The *Sādhanamālā* however, gives valuable data in ascertaining the antiquity of this deity. First of all, the sādhana appears in the MS B which shows that the sādhana must have been composed at least before 1100 A.D. The remarks contained in the *Sādhanamālā*;— एवं बन्धावर्त्तनं सिद्धशबरपादैयमतवच्योगिन्याशाधनविधिः— show further that Siddha Sabarapāda was the ascetic responsible for the introduction of a new cult of Vajrayogini. This fact shows that the cult of Vajrayogini existed even before the time of Siddha Sabara who very probably flourished in Cir. A.D. 657 as shown before in § 4. The origin of the deity may, therefore, be dated still earlier. At this stage it is also necessary to refer

to the Mantras in question, which are likely to throw decisive light on this point. But unfortunately as much time has elapsed since the introduction of the Vajrayogini cult many copies of MSS containing the ritual of her worship have failed to bring out the original accuracy of the Mantras and the practices. Very probably owing to this, errors and modifications are noticeable in the MSS now extant in the Mantra of the goddess in Hindu literature, but it is still to be hoped that there remains enough to prove that the cult was originally Buddhist.

Quite naturally the Mantra given in the *Sādhana-mālā* runs as :—

ओं ओं ओं सर्वबुद्धाकिनीये वचवर्णनीये वचवैरोचनीये हूँ हूँ हूँ
फट् फट् खाहा ।

The three ओं letters are given to the three deities so also the three हूँ letters and three फट्. The principal deity is called in the Mantra Sarva-Buddhadākinī, while the attendant to her left is Vajravarṇanī and to her right, Vajravairocanī. The prefix "Vajra" shows that the deities belong to Vajrayāna. Thus we can see that the Mantra is the natural consequence of the form of the deity according to the canons of Vajrayāna. The epithet सर्वबुद्धाकिनी clearly shows the Buddhist character of the Mantra. In the Buddhist tradition the principal deity is Dākinī and the companions are Vajravarṇanī and Vajravairqcanī. In the Hindu literature the principal deity is designated Chinnamastā while the companions are named Dākinī and Varnanī with the prefix वच dropped altogether. But the difficulty arises when we take up the Mantra of the deity as given in Hindu Tantras. Different MSS show different Mantras; the *Chhinnamastākalpa*¹ enumerates several Mantras as alternatives. The Mantra given in *Tantrasāra* is सर्वसिद्धिवर्णनीये

¹ Oriental Institute MS. No. 4995 fol. 812a.

सर्वसिद्धिलक्ष्मीये वचैरोचनौये इहावह इहावह etc.¹ In this also the three names Dākini, Varnani, and Vairocani, all appear, but why the prefixes are changed from सर्वसिद्धि in the first two instances to वच in the third instance, we fail to understand. The change, however, appears to be more or less deliberate as will be evident from the Mantra given in the *Chhinnamastākalpa*, namely, ओं वचैरोचनौये सर्वबुद्धिलक्ष्मीये वचैरोचनौये हूँ हूँ पट् साहा।² From this it can definitely be said that the original of सर्वसिद्धि was सर्वबुद्धि as is evident from सर्वबुद्धि of the *Chhinnamastākalpa*. If the original is taken in view of the circumstances noted above to be सर्व बुद्धि there remains very little to show that the origin of the goddess is Buddhist.

Thus we can realize the importance of the study of iconography, especially in determining the origin of certain deities and certain Mantras. In this connection there are more facts which are noteworthy. It may be remembered that the Vajrayānists described the idea of Mahāsukha as a state when Bodhicitta merges itself in Śūnyatā as salt melts in water, and to symbolize this the followers of Vajrayāna conceived the idea of *Yab-yum* (or Yuganaddha) deities, or deities in embrace. So *Yab-yum* deities are an outcome of purely Vajrayānic idea, which was unknown to Hinduism before the Tāntric Age, and even now does not fit in well with Hindu ideas or traditions. If there be any deity of a *Yab-yum* character in the Hindu pantheon, there is a strong suspicion that the deity may be of Buddhist origin. When Kālī, for instance, is described as *Viparitaratātūrām* we have at once to regard the deity as of Buddhist origin. Kālī according to Buddhist traditions is *Kādi* or *Kakārādi*, or in other words, all consonants of the alphabet, as the vowels were designated आजि or अकारादि, and it is

¹ Oriental Institute MS. No. 4995 fol. 312 a.

² Oriental Institute MS. No. 1692 fol. 2 b.

not to be wondered at if a deity is conceived by the Buddhists as Kālī belonging to the Yogatantra class and in whom all the consonants of the alphabet are deified. In the Yogatantra and Anuttarayogatantra all gods are represented as embracing their Śaktis and feeling the bliss of Nirvāṇa.

Another important fact to be noticed in fixing the origin of deities is their Dhyāna. If the names of the deities end or begin with the word Vajra in ninety per cent. of cases we may rest assured that they take their origin in Buddhism and where gods and goddesses are described as nude and lustful their origin also may be regarded for certain as Buddhistic. When deities are described with ornaments of Mudrās representing the Pāramitās and composed of human bodies such as पञ्चमुक्ताविभूषिति or चतुर्मुक्ताविभूषिति, etc., they may be taken to have sprung from Buddhism. And lastly, whenever gods and goddesses are described as bearing a miniature figure of one of the following deities, Amitābha, Vairocana, Amoghasiddhi, Akṣobhya and Ratnasambhava—on their crown they must be taken to be Buddhist in origin.

* * *

II. Some Identifications.

How potent the Sādhanas are in determining the identification of images in stone or metal or in paintings, has already been shown by Professor A. Foucher of the Paris University in his two volumes of *Etudes Sur l'Iconographie Bouddhique de l'Inde* and subsequently by the present writer in his *Indian Buddhist Iconography*. Now that the text of the *Sādhanamālā* is published it is likely to offer fuller details and render fuller assistance in correcting identifications already proposed in the earlier works on the subject. To show how Sādhanas and images mutually help to explain each

other, we shall take up the identification of a few images including some unique specimens from the State Museum and Picture-Gallery at Baroda, and demonstrate the picture correspondence as fully as possible within this limited space.

1. *Vājrāsana* (*Pl. I.*).¹

This beautiful sculpture is now preserved in the Indian Museum, Calcutta. The main figure wears the monkish dress of the Buddhists, the *Tricīvara*, with the right arm bare and left covered. The pose of sitting is usual in meditation, cross-legged in the Indian fashion with the soles of both feet turned upwards. The finger tips of the right hand touches the lotus seat in what is called the *Bhūmisparśa* mudrā and the left hand rests on the left lap. The seat of the deity is on the double conventional lotus placed on a pedestal supported by three lions and two elephants, showing that the seat may represent a *simhāsana* or a lion throne. The head of the deity is covered with wavy hair and ear-rings adorn the ears. Behind the head is the circular halo (Prabhāmaṇḍala) over which is seen the effigy of the Bo-tree, the symbol of the Buddha. On the top and on the two sides two *Vidyādhara*s are seen flying in the air, each holding a garland in his hand. The principal figure is accompanied by two more figures, one on either side, in a standing posture. The figure to the left of the principal figure carries a *chowrie* in the right hand resting against his shoulder, while the left rests against the hip holding the stem of a lotus which appears above. The figure to the right carries in the left hand the *chowrie* against the shoulder while the right carries very probably a bunch of flowers. Both are richly decorated with a bejewelled tiara, torque, bracelets, armlets and ear-ornaments.

---

¹ From a photo purchased from the Indian Museum, Calcutta.

VAJRASANA (वज्रासन)

(Indian Museum).

SADAKSARI LOKEVARA (षडक्षरी-लोकेश्वर)

(Baroda Museum).

To identify this figure we turn to page 22 of the text of *Sādhanamālā* and find the following description which agrees completely with the sculpture in question. There we read of a god designated Vajrāsana and described in the following terms:—**श्रीमद्वासनबुद्धभट्टारकमात्मां .....**
दिभुजैकसुखं पौतं चतुर्मारसंघटितमहासिंहासनवरं तदुपरि विश्वपद्मवचे वच-
पर्यं झुक्संस्थितं बामोत्पङ्क्षितवामकरं भूस्पर्शमुद्रादक्षिणाकरं बन्धुकरागादणा-
वस्त्रावगृणितततुं ... !

तदत् भगवतो दक्षिणे भेदैयं बोधिसत्त्वं सुवर्णगौरं दिभुजं जटासुकुट-
धारिणं मृहौतचामरदक्षिणाकरं नागकेश्वरपङ्क्षवधरवामकरम् ।

तथा वामे लोकेश्वरं बोधिसत्त्वं शुलं जटासुकुटिनं चामरधारिदक्षिण-
भुजं कमलधारिवामकरम् । एतद्वयं भगवन्मुखमभिवौच्छमाणं पश्यते ।

This Dhyāna shows that the principal figure in the sculpture may be identified with Vajrāsana, and the two companions with Maitreya on the right, and with Lokeśvara on the left. The pose of sitting is called the Vajraparyāṇka attitude and the posture of the right hand is the Bhūmisparśa mudrā. The description of the image and the description contained in the Sādhana correspond in a way which makes the identification certain.

2. *Sadaksari Lokeśvara* (*Pl. II*).¹

Here the picture represents a goddess sitting in the attitude of Samādhi, with legs crossed and the soles of the feet turned upwards. The deity is endowed with one face and four arms and is decked with many ornaments, such as the girdle, necklace, bracelets, armlets, ear-ornaments and a richly bejewelled tiara. The eyes are half closed in token of meditation and the whole face presents a peaceful, benign, and graceful appearance. The two principal hands are joined together against the breast in *añjali*. The second right hand carries the rosary while the second left carries a lotus. This metal

¹ From a photo purchased from the Baroda Museum.

figure is a product of the Nepalese art and the execution of the image is of no ordinary merit. From the appearance of the image it looks as though it were about three hundred years old.

For the identification of the image let us again turn to page 29 of the text of the first volume and quote the relevant Dhyāna which is expressed in the following words :

श्रीमल्लोकनायं वचपद्मगर्भचक्रस्यां वचपर्यञ्जां शशिप्रभं कुन्देन्दुवर्णसुञ्चलं
जटासुकुटधरं शान्तं अमिताभकृतशेखरं व्याघ्रचर्मनिवसनं नागालङ्घारभूषितं
दक्षिणं करं अच्छमलाधरं, वामकरं पद्ममणिविभूषितम् । द्वौ हस्तौ संयुक्तौ
सर्वराजेन्द्रसुका हृदि संस्थितं ... ।

The principal figure presented in the image can thus be definitely identified with Lokeśvara, who is the presiding deity of the famous mantra or *vidyā* or formula of the Buddhists *Om Mani Padme Hūm* consisting of six syllables only. The Lokeśvara here described, therefore, has another name, of Śadakṣari-Lokeśvara. He is an emanation of the Dhyāni-Buddha Amitābha and that is the reason why he has to wear on his crown the miniature figure of Amitābha. But as in art sometimes this super-imposition is made optional no miniature appears on the head of this metal figure. The mudrā of clasped hand is here called the Sarvarājendra-mudrā. Thus from the accurate correspondence of form and symbols, it can be seen how the image and the Sādhana mutually explain each other.

3. *Sadakṣari Mandala* (Pl. III).¹

The word *mandala* in Tāntric usage means a magic circle which contains within it the figures of deities or their symbols in the form of letters of the alphabet or

¹ From a photo purchased from the Indian Museum, Calcutta.

5470

THE SADAKSARI GROUP (षडक्षरीमण्डलम्)

Indian Museum.

KHASARPANA LOKESVARA (खसर्पण-लोकेश्वर)

(*Vikrampur, Dacca*).

their geometric figures (*Yantra*). The mandalas may contain from a minimum of two to a considerable number of deities or their symbols. In the present sculpture three figures of deities are to be seen, though one to the right seems to be much mutilated. The principal figure has all the characteristics of the previous figure identified as Śādakṣari-Lokeśvara. But this time it is accompanied with two other figures and is not alone as in the previous case. The two principal hands are joined together and they rest against the breast. Two other hands hold, the rosary in the right, and the lotus in the left. The lotus, however, is much mutilated but it can be traced by following the stalk which is clearly seen on the stone. The figure to the right of the principal god is entirely broken, but the Śādhana will show what it was and what symbols it had in its hands. The figure to the left, however, is intact and presents a goddess sitting on a lotus in what is called the *Vīrāsana*, with one face and four arms showing in the two principal hands the *añjali* mudrā and in two others the rosary in the right and the lotus in the left. To identify the mandala thus presented, and to determine the form and character of the broken figure let us again turn to page 27 of the text where the following description is preserved :—

आत्मानं लोकेश्वररूपं सर्वालङ्घारभूषितं शुद्धवर्णं चतुर्भुजं वासतः पद्मधरं
दक्षिणातो अक्षमाकाघरं अपराभ्यां हस्ताभ्यां हृदि सम्पुटाङ्गलिस्थितं धायात् ।
दक्षिणे मणिधरं तददर्शसुजान्वितं पद्मान्तरोपरिस्थं वामे तथैव अपरपद्मशां
षडक्षरौं महाविद्याम् ।

Lokeśvara is here described as four-armed with two hands carrying the rosary in the right and the lotus in the left and showing the *añjali* in the remaining two hands. He is accompanied by Maṇidhara on the right whose colour, hands and symbols are the same as those of the principal god, seated on another lotus. On a

third lotus is seated Śadakṣari Mahāvidyā who in appearance, colour and symbols in the four hands resembles the principal god. Therefore, on the strength of the Sādhana we can definitely describe the broken figure to the right of the principal figure on the stone sculpture as that of Maṇidhara, four-armed carrying the rosary in the right hand and the lotus in the left with the remaining two showing the *añjali* against the breast. It has to be pointed out in this connection that though the principal figure sits in the Vajraparyaṅka attitude, the companions whose forms ought to agree entirely with the principal figure show the Virāsana instead. In Sādhana No. 11 the goddess Śadakṣari Mahāvidyā is indeed described with the Virāsana, but there her symbols are different from those met with in the present image. Here, however, the different attitude of sitting must be ascribed to the liberties taken by the artist.

4. *Khasarpaṇa Lokeśvara* (*Pl. IV*).¹

The image represented is one of the finest the Bengal School of mediaeval art produced and the nature, technique, and execution of the sculpture compare favourably with those of the best specimens of Indian art of any other school. All the figures in the sculpture are well balanced, neatly carved and present a most graceful appearance. The execution of details is excellent and the workmanship is of a very high order. In this image also a maṇḍala is represented with the principal figure in the middle who is accompanied by four figures standing on double conventional lotuses on the two sides. On the arch over the head of the principal figure there are seven niches each containing a small figure. Right on the top is the figure of the parental Dhyāni Buddha who is distinguished further from the other Dhyāni Buddhas by the two attendants appearing on the two sides.

---

¹. From a photograph kindly supplied by Mr. R. D. Banerjee, M.A.

Below and all round the niches, a thick foliage is represented and within this are seen lively figures of monkeys, peacocks and other animals. On the pedestal below are to be found several sacred symbols of the Buddhists.

The principal figure sits on a double conventional lotus with its right leg unsupported and the left resting on the seat. He is profusely adorned with a variety of ornaments, and presents a benign and peaceful appearance with eyes half-closed in meditation. He wears a *Jaṭāmukuta* and on the crown there is the miniature figure of a Dhyāni Buddha represented in the Samādhi mudrā.

In the right two more figures appear, one in a sitting and the other in a standing attitude. The standing figure represents a goddess with the blue lotus in the left hand. This figure has also a calm and peaceful appearance and the mode of standing has a grace of its own. The sitting figure represents a male deity, with ornaments and a tiara and hands clasped against his breast and a book in the left arm-pit.

There are similarly two figures to the left of the principal deity, one in a sitting and another in a standing attitude. Here also the sitting figure represents a god and the standing figure a goddess. The sitting figure has a fierce countenance with bare fangs and eyes rolling in anger. It carries a mace in the left hand and shows a corpulent belly. The standing figure represents a goddess with one face and four arms, showing the *namaskāra* mudrā, and the rosary in the two right and the Tridāṇḍi and the Kamandalu in the two left hands.

For the purpose of identifying this sculpture with the principal and the attendant deities let us again turn to page 43 of the *Sādhānamālā* where we have the following

description of Khasarpaṇa Lokeśvara with four attendant deities:—

स च श्रस्त्वाक्षगौरः जटामुकुटी शिरसि अमिताभधारौ सर्वाङ्गारभूषितः रत्नसिंहासनोपरि सञ्चलपद्मस्थः लजिताद्येषः दिभुजैकमुखः वामेन पद्मधारौ दक्षिणामृतधारास्त्रवहरदः सत्त्वपर्यग्नासीनः ।

अग्रतस्तारा कनकश्यामवर्णा उम्बलपौनपयोधरा सर्वाङ्गारभूषिता उत्पलकलिकासद्वकरदयार्पितनेत्रा ।

तदनु सुधनकुमारः कनकोच्चलः रत्नाभरणो रत्नमुकुटी वामकच्छावसक्तकमलिकः (?) छताङ्गलिपुटः ।

तदनु मृकुटी जटामुकुटिनी मूर्धि चैत्यालङ्घुता कनकोच्चला रक्तवस्त्रपरिधाना दक्षिणाहस्तेन नमस्कारं कुर्वया अपरेणाङ्गमालाधरा वामकराभ्यां त्रिदण्डोकमण्डलुय्यामा ।

तदनु हययौवो ज्वलद्वासुरः पिङ्गलोर्धकेशः नागाभरणो रक्तवर्णो लम्बोदरो व्याघ्रचर्मभरः दण्डहस्तः ।

When this description is compared with the description of the sculpture given above it will be seen that they correspond most remarkably. And as a result of this we can identify the principal deity as Khasarpaṇa, one of the many forms of Lokeśvara—an emanation of Amitabha, whose effigy appears on his crown in the sculpture. Though the right hand of the image is broken we can definitely say on the strength of the Sādhana that it showed the Varada or the gift-bestowing attitude. The standing figure to the right according to the Dhyāna is Tārā while the sitting figure represent Sudhanakumāra. The standing figure to the left, of course, represents Bhr̥kuṭī as we can assert from her characteristic Kamaṇḍalu, while the sitting figure represents the fearful god Hayagrīva. In the niches of the arch are represented the five Dhyāni Buddhas with Amitābha and his two attendants in the middle, while the two lowermost figures very probably represent the Pretas (like Śūcimūkha) whom Avalokiteśvara seems to have saved from eternal miseries.

One thing noticeable in this Sādhana is that the principal deity is here described as sitting in the Lalita attitude on a *sattvaparyāṅka*. The attitude of sitting adopted by the principal figure in letting down the right leg while the left is placed on a pedestal is what is called the Lalita attitude of sitting. What the *Sattvaparyāṅka* is, is a matter of longstanding controversy. It was pointed out once that the *Sattvaparyāṅka* may represent the animal seat but Professor Foucher mistrusted this interpretation. From the present image it appears very probable that by *sattvaparyāṅka* is meant the seat on which are carved the figures of animals other than the lion, because if the lion was there it would no longer be called the *Sattvaparyāṅka* but an actual *Siṁhāsana*.

5. *Lokanātha* (*Pl. V*).¹

This picture represents the stone image of a god seated on what is called the Ardhaparyāṅkāsana attitude with the right knee raised up and the left leg placed on the seat. The figure is exceedingly artistic with a well-balanced body, a round face, pointed and well-shaped, and eyes completely but artistically closed in token of meditation. He wears a *Jāṭamukuṭa*, the ear-rings, the deer-skin and the sacred thread besides the bracelets and the armlets. The left hand rests on the seat behind the left thigh and holds the stem of a full-blown lotus which appears above. On the right also a full-blown lotus is to be seen. On the whole the figure presents a most pleasant and mystic appearance and brings to the mind of the observer an atmosphere of serenity and peace.

For the purpose of identification we have to notice the two lotuses on the two sides which are the well-known symbols of Padmapāṇi, the emanation of Amitābha.

¹ From a photograph kindly supplied by Mr. Prayag Dayal of the Lucknow Museum.

Lokanātha is that form of Padmapāṇi in which he may or may not be associated with any other deity of the Khasarpaṇa maṇḍala, such as, Sudhana, Hayagrīva, Tārā and Bhṛkuṭī ; but when all the four are present he is to be recognized as Khasarpaṇa. Moreover, Khasarpaṇa generally is described as sitting in the Lalita attitude, but Lokanātha may take any attitude such as the Ardhaparyāṅka attitude in the present figure ; even standing figures of Lokanātha are not at all uncommon in art.

The figure represented in Plate XIb from a metal image in the Baroda Museum responds to the description contained in the Sādhana in as complete a manner as could be expected and shows the Varada Mudrā in the right and holds the stalk of a lotus in his left hand. The lotus to the right in the present figure may be ascribed to the vagaries of the artist and the addition may be due to the desire on his part to have a lotus parallel to the one on the left.

6. *Simhanāda Lokeśvara* (*Pl. VII*).¹

The present picture represents a sculpture of wonderful beauty, and its execution in art is perfect. This can be pronounced to be one of the very best specimens of Oriental Art and represents one of the treasures of the Lucknow Museum. The calm, dignified and mystic expression, the superb grace in the attitude of sitting on a lion, and the beautiful delineation of a well-balanced figure, all contribute to the greatness of the unknown artist who shaped the lifeless stone into this exquisite image. The figure wears the Jāṭamukuṭa on the crown and several tufts of hair are shown on the shoulders in the most artistic fashion ; it has no ornaments except perhaps

---

¹ From a photograph kindly supplied by Mr. Prayag Dayal of the Lucknow Museum.

LOKANATHA (लोकनाथ)

(*Mahabha*)

PLATE VI.

SIMHANADA LOKESVARA (सिंहनाद-लोकेश्वर)

the Yajñopavīta if it can be called an ornament. The left hand rests on the seat behind the thigh. Probably the stalk of a lotus is held in his left hand and by following the stalk we come to the full blown lotus above, near the left shoulder, and the small sword which appears on the lotus. To the left appears the trident or the triśūla on to which a snake is entwined. In the right hand the figure carries a rosary. The seat is on the back of a roaring lion who holds up his head towards the rider in the most life-like fashion.

For the purpose of identification let us refer to page 63 of the present text where the description of a deity similar in appearance is described in the following words :—

आत्मानं सिंहनादलोकेश्वररूपं भावयेत् । श्रेतवर्णं चिनेत्रं जटासुकुटिं
गिर्भूषणं आघ्रचर्मप्रावृतं सिंहासनस्यं महाराजजीलं चन्द्रासनं चन्द्रप्रभं
भावयेत् । दक्षिणे सितपश्चिमेष्टिं चिशूलं श्रेतं वामे गानासुगच्छिकुसम-
परिपूरितपद्मभाजनं वामहस्तादुत्थपद्मोपरि उचलत्खड़ं.....

With the help of this Sādhana we can identify the present image as of Simhanāda Lokesvara because the description of the image and that of the deity in the Sādhana correspond in all possible details. Only in two details, however, the present image does not agree ; the rosary carried by the figure in the right hand is not mentioned in the Sādhana, and the lotus vessel containing various fragrant flowers mentioned in the Sādhana does not appear in the image. But in spite of these two discrepancies it is easy to testify to the correctness of the identification.

7. *Arapacana Mañjuśrī (Pl. VII).*¹

The picture represents a figure with one hand and the tiara broken. It does not present a satisfactory

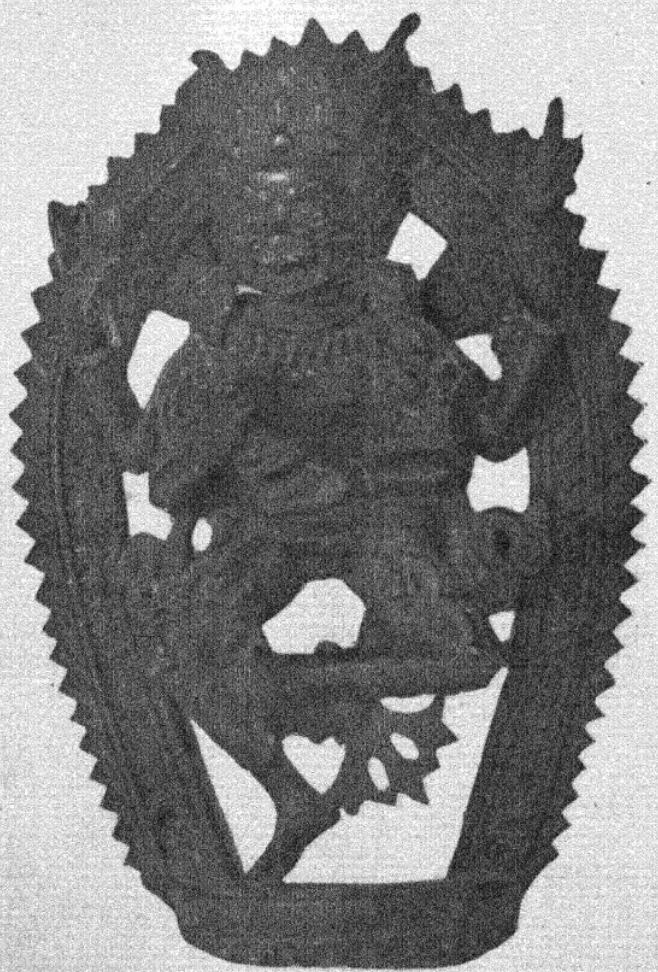
¹ From a photograph kindly supplied by Mr. N. K. Bhattachari of the Dacca Museum.

impression because of the mutilation. The image is however rich in details and in workmanship but poor in execution. The sunken eyes, a clumsy hand and feminine narrowness of the waist do not redound to the credit of the sculptor. The sculpture, therefore, connot be designated as a good specimen of art. The central figure, however, is richly decorated with all Bodhisattva ornaments such as the mukuta, ear-rings, torque, necklace, armlets, bracelets, the girdle and the anklets; the upper part of the body is bare though there is a fashionable scarf which can be recognized by the overflowing ends shown on the aureole on both sides. The lower part of the body is covered by thin loin cloth which is rendered most beautiful by means of stripes. The legs are arranged in the meditative attitude like that of Vajrasana and Sadakṣari previously described. The right hand is gone and it is not possible to say at present what symbol it held. But the left hand which lies against the breast carries a book.

But on the sculpture there are many more figures besides the principal one. Below the lotus seat and on the pedestal in front two figures are seen supporting the seat with all their might; behind them there are figures on the left and the right who represent some unknown devotees or perhaps the donor and his family. But between the two demons there appears a figure as if set up against the lotus seat. Similar figures are also seen to the right and the left of the principal deity and one on the top of the sculpture just above the crown of the principal figure. Besides these four, some more figures, sculptured on the upper part of the aureole behind, are to be seen representing the five Dhyāni Buddhas except Akṣobhya,—the Dhyāni Buddha with the Bhūsparsā-mudrā—whose place has been taken by one of the four mysterious figures surrounding the principal deity in the front and the rear and on the right and the left. All

ARAPACANA MANJUSRI. (अरपचन-मञ्जुश्री)

BUDDHAKAPALA (बुद्धकपाल)

(Baroda Museum).

these four figures present the same appearance with legs arranged in the Samādhimudrā and carrying a raised sword in the right hand and a book in the left. They all wear ornaments and in other respects resemble the principal deity in appearance and character.

Here also the sculpture represents a Maṇḍala or magic circle and for its identification let us turn to page 118 of the text where we meet with a description of a deity by the name of Arapacana who is accompanied by four minor deities. It runs as follows:—

शुभ्राकाशनिष्पमरपचनाखं सितं सर्वालङ्घारभूषितं हृष्टं धानैकनिष्ठं
वच्चपर्यङ्गेनोपविष्टं दक्षिणवामकराभ्यां असिपुस्तकौ धारयन्तं ..... तस्य पुरतः
शुक्लरेषोद्भवजालिनीप्रभं अस्पचनवद् दिभुजादियुक्तं ..... तदनु सुष्ठुतः
सितपकाशनिष्पमं चन्द्रप्रभं ..... ततो दक्षिणे शुभ्रचक्रार्थनिष्पद्मां केशिनीं
सितां सर्वालङ्घारभूषितां पौनपथोधरां सव्यासद्येनासिपुस्तकधरां ..... तत
उत्तरेण शुक्लनकाशनिष्पमासुपकेशिनीं ..... सर्वानश्यचनसदृशान् विचिन्तयेत् ॥

According to the dictum laid down in the Sādhana the whole sculpture may be identified as that of the Arapacana Maṇḍala. The principal god represents Arapacana Mañjuśrī, the figure in front Jāliniprabha, the one behind Candraprabha, that to the right Keśinī, and the one to the left Upakesinī. The principal as well as the minor deities of the Maṇḍala should present the same appearance and symbols as we find in the Dacca specimen now before us. The Sādhana further says that the principal deity originates from the germ syllable अ, Jāliniprabha from र, Candraprabha from प, Keśinī from उ, and Upakesinī from ऊ, and this probably accounts for the name of the deity, Arapacana (अरपचन).

8. *Buddhakapāla* (*Pl. VIII*).¹

The present image which is now preserved in the Baroda Museum, though coarse in execution is unique in

¹ From a photograph supplied by the Baroda Museum.

character from an iconographer's point of view. Here we find that the figure presents a fierce appearance with three blood-shot eyes rolling in anger, distorted face, canine teeth, ornaments made of bones, a garland of severed heads and an attitude of menacing dance. The right leg rests on the pedestal while the left is placed on the right thigh. The hair on its head rises upwards like a flame of fire. The figure is four-armed and in the two principal hands are shown the Kartri and the Kapāla against the breast, and in the two remaining hands it carries the Damaru (drum) in the right and the Khaṭvāṅga (magic wand) surmounted with a trident in the left. In order to identify this figure let us again refer to the text¹ where we find the following description which corresponds with the picture presented in the image now under discussion:—

नौलवर्णो महावपुः अस्थाभरणमर्जपर्दश्चन्द्रस्य सुखमालाविभूषितं सुकुटे
अक्षोभ्यधारिणं एकवक्त्रं चतुर्मुखं वामे खद्वाङ्कपालं दक्षिणे कर्त्तिं दमबक्तं
प्रचालिष्टितम् ।

The image, therefore, may be identified with Buddhakapāla who represents a different form of Heruka, the most popular deity of the Vajrayāna Pantheon. But it must be remarked that Buddhakapāla is described in the Sādhana as associated with his Śakti Citrasenā in close embrace. Images of Buddhakapāla are extremely rare, and probably wherever found will be of the *Yab-yum* type. The image preserved in the Baroda Museum is peculiar because it represents Buddhakapāla without the Śakti, and as such it is unique.

9. *Jambhala* (*Pl. IX*).²

From the fierce presence of Buddhakapāla let us pass on to the pleasing figure of Jambhala who is repre-

¹ pp. 501-2.

² From a photo kindly supplied by Mr. N. K. Bhattachari, M.A. of the Dacca Museum.

JAMBHALA (जम्मल)

(*Vikrampur, Dacca*).

PLATE X.

HERUKA (हेरुक)

(*Dacca Museum*).

sented as a typical land-holder with some financial resistance. The figure presents an easily excitable temperament with a flabby, phlegmatic constitution and a bulging belly, but it is well decorated with jewellery and costly ornaments and dress. The figure is one-faced and two-armed and holds very peculiar symbols in the hands, namely the citron in the right and the mongoose in the left ; the mongoose vomits jewels as the result of the pressure exerted by the hands of the master. For the identification of the image let us again open the text where the following description is given of a god who is called Jambhala¹ :—

भगवन्नं जम्भलं धायात् सुवर्णवर्णं लक्षोदरं सर्वालङ्घाग्रधरं वामदक्षिणा
हस्ताभ्यां नकुलौबीजपूरकधरं रत्नसम्बवमुकुटं उत्पलमालाधरम् ।

The image, therefore, represents the Buddhist god of wealth who is well-known amongst the Vajrayāna ascetics as the deity possessing extraordinary powers of conferring wealth on his devotees. He must have been extensively and eagerly worshipped by the poor ascetics to whom wealth was denied by Providence.

10. *Heruka* (*Pl. X.*).²

This plate in which a Dacca Museum image is represented shows the figure of a slender, well-built deity dancing in the Ardhaparyāṅka attitude with the right leg placed on the left thigh. The face is rendered ferocious by the gaping mouth, canine teeth, blood-shot eyes and an angry expression. The hair rises on the head in the shape of a flame of fire and forms the back-ground for a tiny little figure sitting on the head. The right hand is broken from the shoulder and the arms together with the symbols have disappeared. But from the marks remaining on the stone it can be seen that the right hand was raised above menacingly in the attitude of throwing

¹ p. 580.

² From a photo kindly supplied by Mr. N. K. Bhattachari, M.A.

something. The left hand is also injured but it can be easily inferred from the marks on the stone that it rested against the breast and held something like a vessel. The figure wears a garland of severed heads and ornaments made of bones. From his left shoulder hangs a Khaṭvāṅga with flowing banners and small bells attached to the extremities of the flags. The workmanship of the whole sculpture is simple but expressive, but the beauty is somewhat marred because of mutilation.

To identify this sculpture let us turn to page 469 of the text where we find a description of a god Heruka, which corresponds exactly with the descripton just given. There he is described as :—

गौलं नरचम्भटं कपालमालाक्षोभ्यालङ्घृतश्चिरस्तं ज्वलदूर्धपिङ्गलकेषं
रक्षवर्तुलाक्षं अन्वसंयथितमुङ्गमालावलभितं नरास्त्रिरचिताभरणं द्विभुजैकमुखं
दंडाकरालवदनं दक्षिणकरेण वच्छारिणं वामकरेण पूर्वकपालं वामस्त्रान्वासक-
चलहृष्टिकापताकानश्चिरोविश्ववचालङ्घृतपञ्चसूचिकवचश्चिखरमधं एक-
सूचिकवचाकारं यज्ञोपवीतवत् खद्वाङ्गं, विश्वपञ्चसूर्ये वामपादं तस्यैवोरै
दक्षिणचरणं विन्यस्य नव्यं कुर्वन्तं हेरुकानौरं भावयेत् ॥

By comparing the two descriptions we can definitely say that the miniature figure on the crown in the sculpture represents Akṣobhya; in the right hand which is broken Heruka wielded the Vajra, and in the left hand the Kapāla [full of blood] was held against the breast. The figure wears garments of human skin, and ornaments made of human bones, and the Khaṭvāṅga is composed of bones and a human skull. The garland is made of severed human heads and they are held together by means of guts. Thus the whole sculpture is identified by means of the Sādhana and now it is possible to see how the Sādhana and the sculpture mutually throw light on each other.

PLATE XI.

LOKANATHA (लोकनाथ)

(Baroda Museum).

HERUKA (हेरुक)

(Baroda Museum).

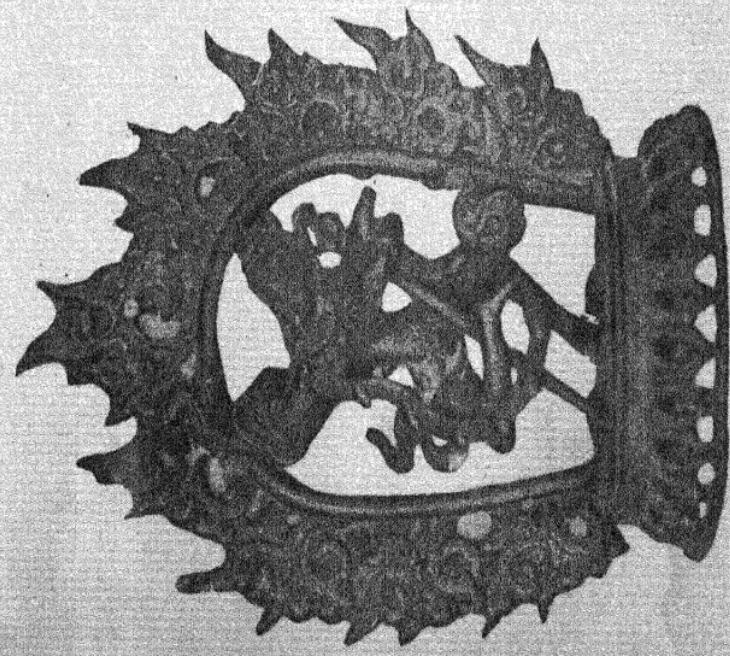
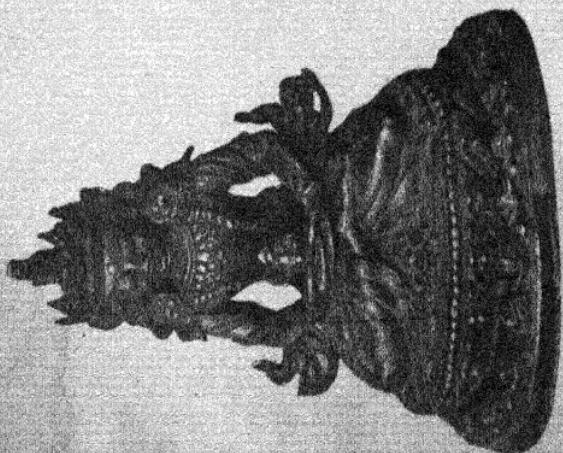

PLATE XII

MAHATTARI TARA (महातरी तारा)

(Baroda Museum).

VAJRAPAGA MANJUSRI (वज्रपाग-मञ्जुश्री)

(Baroda Museum).

In plate XI¹ is represented a metal figure of Heruka preserved in the Baroda Museum. In this figure the hand to the right holds a Kartri instead of the Vajra but in all other respects presents the same features as in the previous figure.

11. *Vajrarāga Mañjuśrī* (Pl. XII a).²

The male figure represented from a metal specimen in the Baroda Museum is a unique and rare specimen from the point of view of iconography. The figure sits on a double conventional lotus in the meditative attitude with the soles of both feet turned upwards. It is fully adorned with costly upper and under garments and rich ornaments such as the tiara, torque, necklace, ear-rings, bracelets and armlets. The hands are placed one upon the other on the lap over which a vessel is placed. The image is not very old and though some serenity of expression has been given to the face, it cannot be other than the product of an ordinary artisan. For its identification see page 157³ of the text where the description of a deity is given who is variously referred to as Vāk, Vajrarāga Mañjuśrī, and Dharmasāṅkha-samādhi.

In the image under discussion the remarkable feature is the Samādhi mudrā and that serves as a distinguishing factor for identification. Amitābha, the Dhyāni Buddha, it may be remembered, exhibits the Samādhi mudrā when represented in art. Nilakantha when represented also shows the Samādhi mudrā, and Vajrarāga Mañjuśrī is the third two-armed deity exhibiting the same Samādhi mudrā. The Dhyāni Buddha Amitābha has a peculiar ascetic appearance and dress without any ornaments or embellishments of any sort. Nilakantha is

¹ From a photo supplied by the Baroda Museum.

² From a photo supplied by the Baroda Museum.

³ वज्ररागोनीपविहो मञ्जुश्रीस्पपराहगममिताधरपमाकानं धर्मधातुसमं प्रभास्यं भाष्वेत्।

described as completely shorn of ornaments and as accompanied by two serpents. Thus we can say that the present image cannot represent either the Dhyāni Buddha, Amitābha or Nilakaṇṭha who is another form of Lokesvara. Therefore, as the image is decorated richly from head to foot it is to be identified with that of Mañjuśrī who is described as a prince (Kumāra), and always wears costly garments and ornaments whenever represented in stone or metal. The bowl is placed in accordance with an artistic convention current amongst the Nepalese artisans who place the bowl on the hand whenever they exhibit the Samādhi mūdrā in art.

12. *Mahattarī Tārā* (*Pl. XII. b*).¹

This also represents a metal figure of a goddess preserved in the State Museum and Picture-Gallery at Baroda. The figure wears elaborate ornaments and sits on the conventional lotus with one leg placed above the other (paryāṅkāsana). The right hand exhibits the Varada or the gift-bestowing attitude and in the left she holds the stalk of a lotus against the breast. The lotus appears just above the shoulder, but there is another to the right which is placed there in conformity with an artistic convention with favoured parallelism. For its identification we turn to page 176 where a deity by the name of Mahattarī Tārā is described. There we read :—

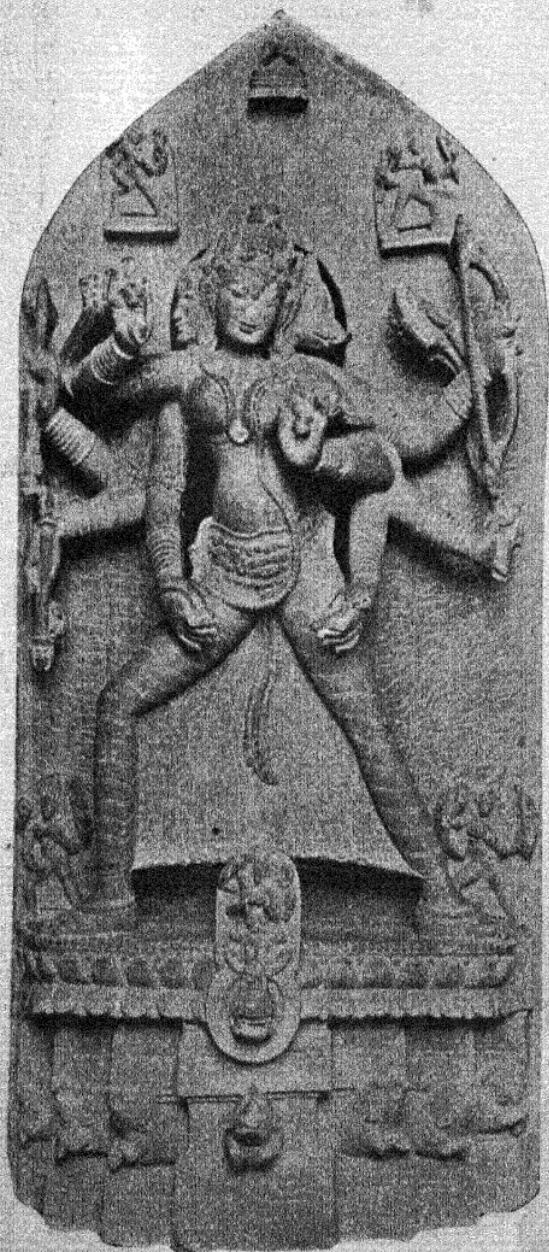
तारां श्वाम्यां दिगुभां दक्षिणे वरदां वामे सनातेन्द्रोवरधरां सर्वाभरण-
भूषितां पद्मचक्रासने पर्यञ्जनिक्षम्यां चिन्मयेत् ॥

13. *Mārīcī* (*Pl. XIII.*)²

This picture is the representation of one of the most artistic sculptures now preserved in the Indian Museum, Calcutta. It delineates a goddess standing in the attitude of an archer with the right leg bent and the left

¹ From a photo obtained from the Baroda Museum.

² From a photo obtained from the Indian Museum, Calcutta.

MARICI (मारीचि)

(*Indian Museum*).

PLATE XIV.

USNISAVIJAYA (उण्णीषविजया)

(Indian Museum).

straight. The principal figure has three heads out of which, the one to the left, has the appearance of a sow. It has eight arms and ornaments everywhere. In the four right hands the figure shows the needle, the elephant goad, the arrow and the thunderbolt, while the four left hands carry the string, the Aśoka leaves, the bow and the raised index finger with a noose. On the top of the sculpture there is a figure of a Dhyāni Buddha exhibiting the Dharmacakra mudrā. There are five more figures in the four corners with one in the front. Below the figure in the front is the fierce figure of Rāhu trying to devour the sun and the moon and below him are sculptured seven figures of sows in a most life-like fashion. Behind the principal figure on the back-ground, lines are drawn to show flames of fire. On the whole the sculpture is remarkable for its boldness of expression and accuracy of delineation, but the face in the front being somewhat mutilated much of its merits is at a discount ; obvious mistakes of technique are also noticeable, where beauty has given place to ugliness.

To identify this sculpture let us turn to page 282 of the text where a deity called Marici is described, and this description agrees most accurately with the description just given of the sculpture in question. There we read of Marici as :—

चैत्यगर्भस्थां सप्तश्रूकरस्यारुणां मारीचौं विभावते॑ । रथस्याधस्तात्
यंकारज्ञवायुमङ्गले हङ्कारनिर्मितो राज्ञः । तत्र भगवतौं रबमुकुटां अदभुतां
चिनेत्रां चिसुखां सुपीतां मूलमुखं पौतं बन्धुकज्ञवाकुस्मसवृशाधरं दक्षिणं
रक्तं वर्तुलं वामं वाशाहं सरोवं नौलं लजञ्जिङ्गं विष्णुतवदनं भौषणं भक्तौकराजां
वामे तर्जनिकापाशं धनुशशोकपङ्खवं सूत्रं च दक्षिणे सूचाङ्गाशौ शरं वचं च
नामावस्थादिसर्वभृष्टितां विष्णुरक्षुकोत्तरौयां प्रवालोऽस्यां
चतुर्देवोपरिष्ठतां चिनते॑ ।

पूर्वसो वर्तकौं आलोऽस्थितां चतुर्मुखां वराहैकमुखौं रक्तां दक्षिणे
सूचाङ्गाशरां वामे पाशपङ्खवौ ।

दक्षिणे वदालौ प्रत्यालौठस्थितं चतुर्भुजं वराहैकमुखीं पौतवर्णीं दक्षिणे
सप्तश्वाशोकपञ्चवस्तुचसूचन्द्रधरां वामे पाशवच्छधराम् ।

पश्चिमे वदालौ आलौठस्थां चतुर्भुजां पौतवर्णीं वराहैकमुखीं दक्षिणे
वच्छूचीधरां वामे पाशाशोकपञ्चवधराम् ॥

तर्थवोत्तरे वराहमुखीं गतां उदितादित्यवर्णोच्चलां प्रत्यालौठस्थितां
चतुर्भुजां दक्षिणे प्रश्वच्छधरां वामे चापाशोकपञ्चवधराम् ॥

According to the Sādhana, therefore, the principal deity is installed on a chariot drawn by seven sows. Just above the sow in front there appears the fierce head of Rāhu trying to devour both the sun and the moon. The principal figure represented as the goddess Māricī agrees in all details with the description just cited from the Sādhana. She has three faces one among which in the left is distorted sow-like. She stands in the Pratyālidha attitude with the left leg stretched and the right bent showing the archer's attitude. On the top of the sculpture there is the figure of the Dhyāni Buddha Vairocana—the parental Buddha of the deity. She is accompanied by four goddesses all one-faced and four-armed, namely, Vartālī, Vadālī, Varālī, and Varāhamukhī. In this sculpture in addition to the companions mentioned in the Sādhana there appears over the figure of Rāhu in the front a female figure as charioteer very probably in imitation of Aruṇa in the images of the Hindu Sun-god. But for this the correspondence between the image and Sādhana is remarkable.

14. *Uṣṇīśavijayā* (*Pl. XIV*).¹

We next pass on to another delightful sculpture now preserved in the Indian Museum representing a female figure with three faces and eight arms sitting in the Vajraparyāṅka attitude in meditation. In spite of

¹ From a photo purchased from the Indian Museum, Calcutta.

the obvious signs of vandalism on the sculpture there is sufficient evidence to show that it is one of the finest products of Indian art. It is tastefully decorated with all possible ornaments, the under-garment and a jacket. The Mukuṭa is worth studying; it is rich in details and represents one of the most artistic specimens by virtue of its grandeur of execution and details. The Mukuṭa is highest in the centre which is surrounded by smaller Mukuṭas over the three remaining heads of the figure. It shows in its three right hands the Buddha on a lotus, the arrow and the Varada pose. The fourth right hand is gone. The four left hands carry the bow, the noose with the raised index finger and show the Abhaya mudrā and the water-vessel. On the top of the figure the miniature of Akṣobhya is to be seen, under a small Caitya. The whole sculpture is characterised by bold and clear outlines and sharpness of details, and skill in imparting to the stone a divine expression on all the three faces especially on the two at the sides.

To identify this image let us again refer to the text of the *Sādhanamālā* where we meet with several descriptions of a deity known as Uṣṇīśavijayā which corresponds in all respects to the description just given. There the following Dhyāna is given:—

उष्णीशविजयां चैत्यगुहान्तस्थां सितवर्णां त्रिमुखां त्रिनेत्रां अष्टभुजां
सर्वालङ्घणरभूषितां विश्वदलकमलचन्दस्थां बद्धवचपर्यङ्कां प्रथमसितवदनां दक्षिणो
पौत्रमुखां वामे नौलमुखां दंडापुटावश्वबौष्ठां दक्षिणचतुर्सुजेषु विश्ववचरक्षार-
विन्दस्थ-अमिताभजिनश्रवदहस्तां वामचतुर्सुजेषु धनुः-तर्जनीपाण्ड-अभयभद्र-
घटहस्तां वैरोचनमुकुटिनौ दिव्यवसनपरिधानोत्तरीयां सितप्रभामालिनौ
पश्येत् ।

Thus as the two descriptions, one in the Sādhana and the other of the image under discussion correspond in all details there cannot be any doubt regarding the

correctness of the identification of the image as that of Uṣṇīśavijayā. On the strength of the description contained in the Sādhana we may assume without any hesitation that the broken right hand in the original condition held the double conventional thunderbolt or the Viśvavajra.

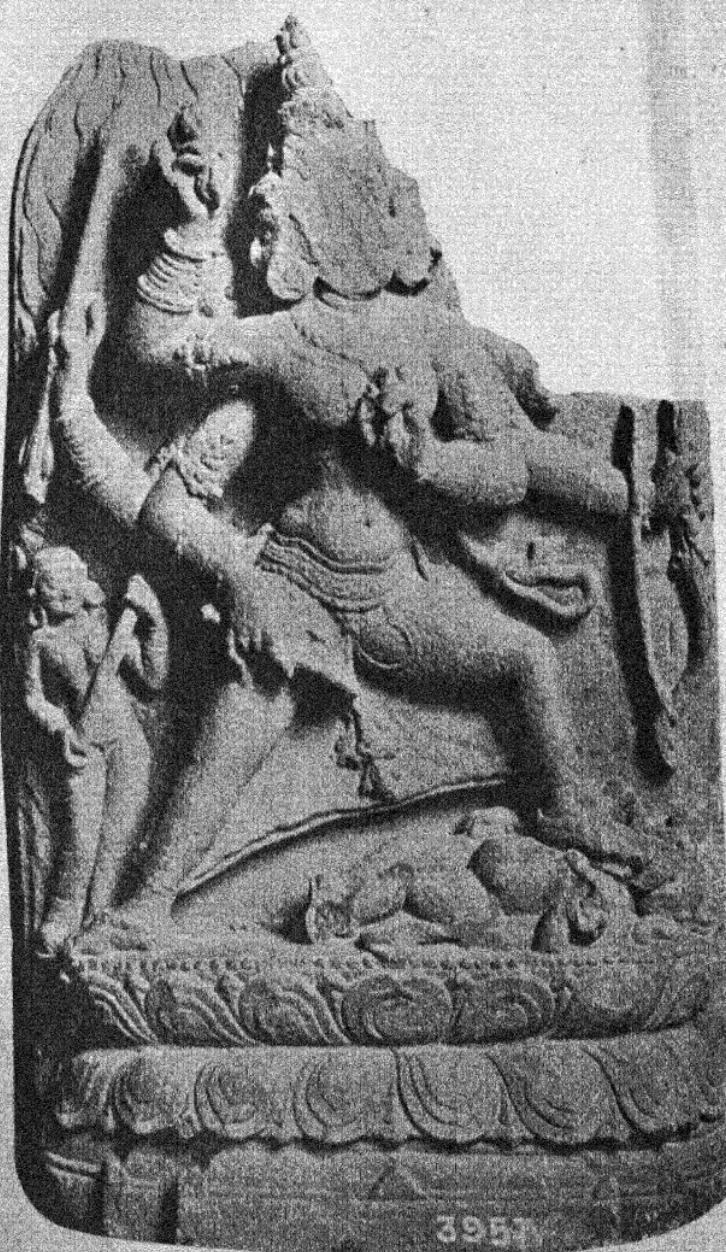
The Buddha on a lotus is a symbol peculiar to this goddess and this symbol alone may be taken as the recognition symbol of Uṣṇīśavijayā. The three miniature Caityas one on the top and two others on the two top corners symbolise that the abode of the deity is in the sanctum or the middle of the Caitya. But in this connection it may be remarked that the presence of the Dhyāni Buddha Akṣobhya on the top of the goddess is contrary to the description of the Sādhana; because there Uṣṇīśavijayā is regarded as an offspring of Vairocana with the Dharmacakra mudrā instead of Akṣobhya with the Bhumiśparśa Mudrā. To understand this anomaly we have to enter into the question of the different cults and subdivisions of the Vajrayāna. Some sections hold that one of the five Dhyāni Buddhas is the Ādi or the Primordial Buddha and more powerful than the others; others again say that the Ādi Buddha is the creator even of the five Dhyāni Buddhas. Some again take the Bodhisattvas such as Samantabhadra, Vajrapāṇi and others as the Ādi Buddha and make the Dhyāni Buddhas subservient to them. Those who take Akṣobhya, for instance, as the Ādi Buddha make all their deities emanate from him and from none else, though this is contrary to the Sādhanas.

In the present image as it belonged very probably to some one professing the Akṣobhya cult, we find also the Dhyāni Buddha Akṣobhya installed as the parental Buddha instead of Vairocana.

NAIRATMA (नैरात्मा)

(*Indian Museum*).

PARNASAVARI (पर्णशवरी)

(*Indian Museum*).

15. *Nairātmā (Pl. XV).*¹

In this plate a small sculpture in red sandstone, preserved in the Indian Museum, Calcutta, is represented. The image is much mutilated and part of the stone in the right upper corner is gone, but the figure of the deity in the centre is an image of unique importance from the point of view of iconography. The principal figure is represented in a dancing attitude, in a way similar to Heruka's previously described, on the chest of a dead body placed on a double conventional lotus. The figure of the goddess presents an awe-inspiring spectacle with three blood-shot eyes, protruding tongue and canine teeth. The garland of severed heads add grandeur to the spectacle while the flames of fire that radiate from her body make the scene more terrible. The hair of her head rises up in the shape of a flame of fire and with this as background appears the tiny little figure of the Dhyāni Buddha with the Bhūsparśa mudrā as the parental Buddha. The right hand carries a knife held in a threatening attitude. The left hand, as appears probable from the broken marks, carried something like a vessel against the breast. From the left shoulder hangs a rod-like thing.

To identify this interesting sculpture let us again refer to the text on page 451 where we meet with the description of a deity called Nairātmā which corresponds pretty accurately with the description just given. There we have the following description :—

श्वरुचक्रस्यार्दपर्यङ्गनात्यस्थितां नैरात्मा क्षमां एकमुखां ऊर्जपिण्डाल-
केशां अचोभ्यमुकुटिणौ दण्डाकराललतज्ञिहां दक्षिणे कर्तिधारिणौ वामे
कपाळखडाक्षधारिणौ रक्तवर्तुलत्रिनेत्रां पञ्चमुद्राविभूषणाम् ।

The dead body, the dancing attitude in Ardha-paryanka, the miniature figure of Akṣobhya on the crown, the fearful face with blood-shot eyes and the Kartri in

¹ From a photo obtained from the Indian Museum, Calcutta.

the right hand and the Khaṭvāṅga (magic stick) in the left—all these are present in the image and in the description of the deity in the Sadhana and, therefore, the image is to be identified as that of Nairatmā. On the strength of the Sādhana also we may affirm that the broken left hand carried the Kapāla or the skull cup against the breast in the original image.

16. *Parṇaśarvari* (*Pl. XVI,*¹ *XVII*).²

In plate XVI an old and much damaged image now preserved in the Indian Museum, Calcutta, is represented. Here the actual figure is six-armed and apparently three-faced as we can understand from the remains left of the head and faces on the original stone. The face in the centre has entirely peeled off, leaving the remnants of the nose, eyes, the temple just visible in the right face, while only the nose and the lips are visible of the left face. In the three right hands are carried the thunderbolt, the arrow and the axe. Out of the three left hands one on the top is broken, the second holds the bow, part of which is gone, and in the third against the breast there is the noose with the raised index finger. The principal figure stands in the Ālidha attitude with the right leg stretched and the left bent. The left leg presses on the prostrate figure of Ganeśa with his corpulent belly, elephant trunk turned towards the left and face hidden under the foot of the deity. Towards the right of the goddess on the same pedestal there is the figure of a female attendant holding a rod which represents probably the handle of a parasol which must have been destroyed along with the upper portion of the sculpture. Though the image is much mutilated and much corroded, there is, however, sufficient evidence to show that originally it was an artistic specimen of a high order as can be seen

¹ From a photo obtained from the Indian Museum Calcutta.

² From a photo kindly supplied by Mr. N. K. Bhattachari, M.A. of the Dacca Museum.

from the majestic pose of standing with hands which show different ways of handling different instruments of destruction. The stature, the pose and the outlines of the body -all are proportionate and add to the beauty of the image.

The next figure represented in plate XVII also shows the same symbols in the hands and is endowed with the same number of faces, arms and legs. Here the figure of Gaṇeśa appears below the lotus seat instead of being directly under the feet as in the previous figure. Under the legs in this image are shown human beings apparently suffering from deadly diseases as is evident from the circular marks of small-pox on one of the persons. Instead of the female attendant holding the parasol we find in this two creatures running away to two opposite directions, one apparently mounting an ass and another to the right having the head of a horse. On the top of the image the miniature figures of the five Dhyāni Buddhas appear with Amoghasiddhi with the Abhaya mudrā in the middle showing that the principal deity is one of his emanations. The attitude of standing in the previous image is Āliḍha while in the second it is Pratyāliḍha. Though between the two images there are apparent discrepancies such as are noted above both present similar characteristics regarding their weapons, number of faces, hands and legs. The second also shows marked artistic peculiarities which are not to be found in the previous sculpture. Here the figure is more subdued in fierceness and all the faces show the two opposite sentiments of anger and joy. The belly is corpulent and the limbs are thick and clumsy and the different portions of the body seem to be less proportionate than in the previous one.

In order to identify the two images let us again turn to page 208 of the text where we meet with the description of a goddess named Parnaśavari which corresponds

pretty accurately with the details given in the two sculptures. She is described as :—

पर्णश्वरीं हस्तां चिमुखां चिनेत्रां षडभुजां क्षणशुक्लदक्षिणवामानन्दां
वचपरशुश्वरदक्षिणकरत्रयां कार्म्मकपञ्चक्षटासपाश्तर्जौवामकरत्रयां सक्रोध-
हसितानन्दां नवयौवनवतौ सपत्नमालाव्याघरचर्मगिवसनामीषक्षमोदरौ ऊर्ज-
संयतकेशौ अघोरशेषरोगमारैपदाकान्तां अमोघसिद्धिमुकुटीम् ।

On the strength of this Sādhana we can easily identify the Vikramapur image as that of Parnaśavari, as she is three-faced, six-armed and carries the Vajra, axe and the arrow in the three right hands, and the bow, the cluster of leaves and the noose round the raised index finger in the three left. Further, it shows the angry laugh, slightly protruding belly and hair rising upwards, trampling of diseases and pestilences in the form of men suffering from both, and the miniature figure of Amoghasiddhi on the crown strictly in accordance with the Sādhana.

The Indian Museum image has all the symbols of the one just described. Such as the Vajra, axe and the arrow in the three right hands, and the bow and the raised index finger with the noose in two out of the three left hands in accordance with the Sādhana. Had the sixth hand been intact we could easily expect to see the cluster of leaves which is one of the characteristic symbols of the goddess. To identify this specimen, therefore, we avail ourselves of the help of another Sādhana of Parnaśavari where she is described as an emanation of Akṣobhya. And it is this latter which is responsible for all the differences noticeable in the two images of the same deity. Here we do not find the diseases and pestilences under the feet of the goddess. She is described instead as :—

अघो विज्ञान् निपात्य सितपञ्चक्षटासने प्रत्यालौढम्या हहामसुक्षितर्ज-
न्याधो विज्ञगखान् सक्तव्यं दक्षिणवचमुक्तिप्रहाराभिवशान् ।

PLATE XVIII.

KHADIRAVANI TARA (खदिरवणीतारा)

(*Mahabha*).
5470

PLATE XVII.

PARNASAVARI (पर्णसावरी)

or in other words—as trampling on the *Vighnas* and after threatening them with the *Tarjanī* about to hurl the *Vajra* held in the right hand. *Ganēśa* it may be remembered in the Buddhist Pantheon was regarded as *Vighna* or obstacle personified ; according to the Hindus he is the *Vighneśa* or the lord of all obstacles. In order to represent *Vighnas* over which the goddess is triumphant, a prostrate figure of *Ganēśa* is placed below the foot of *Parnaśavari* while representing him as an emanation of the *Dhyāni* Buddha *Aksobhya*.

17. *Khadiravanī Tārā* (*Pl. XVIII*).¹

In this picture a female figure is represented as sitting in the *Vajraparyāṅka* attitude on the seat placed on a double conventional lotus. The figure wears an under-garment tied by a girdle with the upper part of the body entirely bare. It is decorated with all known ornaments and an elaborate head-dress ; their placing and workmanship add to the beauty of the sculpture. It has thin waist, deep navel and heavy breasts all of which are considered to be signs of beauty in India. The figure shows the *Varada* mudrā and on the palm is marked a jewel.² The left holds the stem of an *Utpala* which may be contrasted with an ordinary lotus which appears in the right as a parallel to the *Utpala* in the left and to embellish the sculpture. Towards the right of the principal figure appears a female figure holding a *Vajra* in the right hand and the *Aśoka* leaves in the left. To the left there is another female figure fierce and awe-inspiring with blood-shot eyes, protruding teeth, and holding the *Kartri* and the *Kapāla* in the two hands. Over the head of the principal figure there are sculptured the five *Dhyāni* Buddhas with *Amoghasiddhi* with the *Abhaya* mudrā right in the centre showing that the principal deity is one

¹ From a photograph kindly supplied by Mr. Prayag Dayal.

² This form of *Varada* mudrā is technically called the रक्षस्युपरम् !

of his emanations. But for the clumsy and somewhat coarse face of the main figure the sculpture will pass as one of the first class specimens of Indian art. The execution of proportions, details and the placing of the different deities at regular distances are some of the features of the image worthy of appreciation.

To identify let us again turn to page 176 of the text where we meet with the description of a goddess known as Khadiravaṇī Tārā which corresponds with the present figure in all details. There we read of Tārā described as :—

इस्तां अमोघसिद्धिसुकूटौ वरदोत्पलधारिदक्षिणवामकरां अशोक-
कान्नामारौचेकजटाव्ययदक्षिणवामदिभागं दिव्यकुमारौ अलङ्घासवतीम् ।

Thus the figure under discussion must be identified with Khadiravaṇī Tārā, one of the many varieties of Tārā because she bears the miniature figure of Amoghasiddhi on her crown, as also because she shows the Varada mudrā in the right hand and carries the Utpala in the left hand and is accompanied by two goddesses Aśokakāntā Māricī and Ekajaṭā on the two sides. The distinguishing symbol of Aśokakāntā is the Aśoka while the Kartri and Kapāla point to Ekajaṭā.

18. *Mahāśrī Tārā* (*Pl. XIX*).¹

This picture and the last one in this series presents a very interesting specimen of Indian sculptural art. In this image a goddess is represented as sitting in the Lalitāsana with the right leg dangling below and resting on a lotus the left remaining on the lotus seat. The figure shows the Dharmacakra mudrā against the breast and from under the two armpits rise the blue lotus in the left, and an ordinary lotus in the right. The figure

---

¹ From a photo supplied by the Indian Museum, Calcutta.

46

MAHASRI TARA (महाश्री तारा)

is profusely decorated with rich ornaments, such as a lovely tiara on the head and the necklace, bracelets, armlets, anklets, etc., arranged artistically in their appropriate places. It is clothed in beautiful and rich muslin made more attractive by the stripes at intervals, and held fast by the richly bejewelled girdle. The upper limbs are covered by a jacket to match the cloth of the undergarment. The principal figure is accompanied by two more figures on the two sides; below the lotus seat, again, there are two more, and as all of them have lotus seats, they must be taken as companion goddesses. On the top, arranged in a semicircle, are to be seen the five miniature figures of the five Dhyāni Buddhas the central place being occupied by Amoghasiddhi to show that the principal goddess is one of his emanations. The whole piece of sculpture is an admirable product of Indian art; it is profusely but delicately ornamented. All figures have clear and bold outlines, the symbols are definite and clear cut and the execution in these matters may be said to be perfect. The principal figure has a sharp but serene and peaceful appearance and is pervaded with a divine dignity. The limbs are delicate, fleshy but not flabby or fat and therefore, symbolize perfect health. The slender beauty of form, the forcible but delicate expression and the superb dignity of the goddess make the image one of the finest productions of Oriental art and a worthy rival of the celebrated image of Prajñāpāramitā from Java.

To identify the sculpture which represents the Maṇḍala of a goddess let us again turn to p. 244 of the text where we meet with a description of Mahāśrī Tārā which corresponds in every detail with that of the present image. There she is described as:—

महाश्रीतारा चक्रासनस्ता ग्रामवर्णी दिव्यां हृष्टदेवेन आत्मानमुदाधरा दक्षस्ता कर्णकाशारभूषिता पाञ्चदेवेनोत्पक्षशोभा सुवर्णसिंहासनोपरि

अपा(आपादा ?) अयादिश्वेभां नानापुष्टाश्रोकचम्पकनागेश्वरपाहिजातकादिभो-
राजितमसोघसिद्धिमकुटिनौम् ।

महाश्रीतारायाः पार्श्वे एकजटामर्जपर्यङ्गोपविष्णुं नौलवर्णां कर्त्तिकपाल-
धर्मं सक्रोधां लम्बोदग्ं पिङ्गलजटाविमूर्खितां आव्रचमर्मवरधराम् ।

दक्षिणे पार्श्वे अश्रोककान्तां पौत्रवर्णां इलमुकुटिनौ वचाश्रोकधराम् ।

एनवर्मे आर्यजाङ्गलौ श्यामवर्णां सर्पवरदहस्ताम् ।

दक्षिणे महामायूरौ मयूरपिच्छवरदहस्ताम् ।

Thus when we compare the description with the image we find that the Vyākhyāna mudrā, the two lotuses on either sides, the parental Dhyāni Buddha Amogha-siddhi and four companions are common to both and therefore, the identification is definite and unquestionable. To the right of the goddess we see the familiar figure of Aśokakāntā carrying the Vajra and the Aśoka flowers in the right and left hands respectively, and to the left likewise is seen the fierce figure of Ekajaṭā carrying the Vajra and the Kapāla in the two hands, and sitting in the Ardhaparyāṅka attitude. In the two figures below, the symbols unfortunately are not properly distinguished, but they represent according to the Sādhana the goddesses Mahāmāyūrī in the right and Āryajānguli in the left, carrying the peacock's feather and the serpent respectively.

These few examples will show the potency of the Sādhana in elucidating the meanings of the images and identifying them. But these are not all, and there are many more Dhyānas hidden in the Tāntric sculptures of the Buddhists as well as of the Hindus, and to-day there are hundreds of unidentified images amongst those hitherto discovered. Many Sādhanas are lost in the original Sanskrit and their translations are preserved in the Tibetan Tangyur. It is extremely necessary, therefore, that the attention of scholars should be drawn to

this branch of study which may at first seem very uninteresting, but is likely to yield great historical information, because we should not forget that the cultural history of India for the whole of the Tāntric period from the 7th century to the advent of the Muhammadans in India is locked up in this mass of uninteresting and apparently much neglected and much hated literature of Tāntrism.

विषयानुक्रमणिका ।

✓171.	तारोद्भवकुरुक्षुलासाधनम् (कल्पोक्तम्)	...	...	३४३
✓172.	तारोद्भवकुरुक्षुलासाधनम् (मुक्तकेन)	...	...	३४७
✓173.	षष्ठभुजकुरुक्षुलासाधनम्	...	...	३५०
✓174.	चतुर्भुजकुरुक्षुलासाधनम् (इन्द्रभूतेः)	...	...	३५३
✓175.	अमरीयोगकुरुक्षुलासाधनम्	...	...	३५३
✓176.	कुरुक्षुलोपदेशकमः	...	...	३५४
177.	कुरुक्षुलासाधनम्	...	...	३५६
178.	आर्य औमती कुरुक्षुलासाधनम्	...	...	३५८
✓179.	उद्वियानविनिर्गतकुरुक्षुलासाधनम्	...	...	३५८
✓180.	शुद्धकुरुक्षुलासाधनम्	...	...	३६२
181.	कुरुक्षुलासाधनम् (आचार्यश्रीकृष्णपादानां-मायाजाल- महायोगतन्त्रादाक्षम्)	...	...	३६२
✓182.	षष्ठभुजकुरुक्षुलाभट्टरिकासाधनम्	...	...	३७६
183.	खाधिष्ठानकुरुक्षुलासाधनम् (सहजविजातस्य- हेवच्यतन्त्रकामेण)	...	...	३७९
184.	सह्यकुरुक्षुलासाधनम्	...	...	३८४
185.	सितकुरुक्षुलासाधनम् (सिद्धप्रवरपादानाम्)	...	...	३८४
✓186.	हेवच्यकमकुरुक्षुलासाधनम्	...	...	३८८
187.	कुरुक्षुलासाधनम् (कर्त्ताचलस्य-हेवच्यतन्त्रज्ञतम्)	...	३८८	३८८
✓188.	कुरुक्षुलासाधनम्	...	...	३९१
189.	कर्मप्रसरप्रयोगः	...	...	३९२
190.	कुरुक्षुलावलिविधिः	...	...	३९४
191.	उत्थीष्विजयासाधनम्	...	...	३९४
192.	आर्यवितातपचापररजितासाधनम्	...	...	३९५
193.	वच्चवर्चिकासाधनम्	...	...	३९५
194.	महाप्रतिसरासाधनम्	...	...	३९६
195.	महाप्रतिसरासाधनम्	...	...	३९७
✓196.	प्रतिसरासाधनम्	...	...	३९८
197.	आर्यमहामायूरौसाधनम्	...	...	४००
198.	आर्यमहासाहस्रप्रमदेनोत्तासाधनम्	...	...	४००

199.	आर्यमहामन्त्रानुसारिगौसाधनम्	...	...	...	80१
200.	आर्यमहासितवतौसाधनम्	...	...	...	80१
✓201.	महापञ्चकासाधनम्	...	...	...	80१
202.	महाप्रत्यक्षिरासाधनम्	...	...	...	80२
203.	ध्वजायकेयरासाधनम्	...	...	...	80३
204.	अपराजितासाधनम्	...	...	...	80३
205.	वचगान्धारौसाधनम्	...	...	...	80३
✓206.	पञ्चरक्ताविधानम्	...	...	...	80४
207.	वचपटद्वलासाधनम्	...	...	...	81३
208.	वचपटद्वलासाधनम् (आस्त्रायान्तरेण)	...	...	...	81४
209.	वचपटद्वलासाधनोपायिका	...	...	...	81४
210.	ध्वजायकेयरासाधनम् (मध्यमकर्त्त्वेर्धमर्किरमतेः)	...	...	...	81५
✓211.	आर्योश्चीषविजयासाधनम्	...	...	...	81७
212.	उष्णीषविजयासाधनम्	...	...	...	81८
✓213.	वसुधारासाधनम्	...	...	...	82१
✓214.	वसुधारासाधनम्	...	...	...	82२
✓215.	वसुधारासाधनम्	...	...	...	82२
✓216.	वसुधाराधारण्यपदेशः	...	...	...	82३
217.	वचवाराहौसाधनम् (अवघूतश्रीमद्दयवच्चपादानाम्)	...	...	...	82४
218.	प्रज्ञालोकसाधनम् (कोकदत्तस्य)	...	...	...	82६
219.	वचवाराहौसाधनम्	...	...	...	82८
220.	वचवाराहौवश्यविधिः	...	...	...	82९
221.	ज्वालामुखौसाधनप्रयोगः	...	...	...	83४
222.	महामायाच्यालामुखौवच्चवाराहौप्रयोगसाधनम्	...	...	...	83६
223.	महामायादेव्याः प्रभाशानम्	...	...	...	83७
224.	वचवाराहौसाधनम्	...	...	...	83७
225.	ऊर्जपादवच्चवाराहौसाधनम् (ओडियानवच्चपौठ- विनिर्गतम्)	...	...	...	83८
226.	सङ्क्षिपवच्चवाराहौसाधनम्	...	...	...	84०
227.	सङ्क्षिपवच्चवाराहौसाधनम्	...	...	...	84१
228.	अमृतप्रभा नाम साधनोपायिका (लोम्बोहेष्वकस्य हेवचतन्त्रोद्भुता)	...	...	...	84२
229.	नैशात्यामद्वलयोगिनौविशुद्धिः	...	...	...	84३
230.	केवलनैशात्यासाधनम्	...	...	...	84०
231.	नैशात्यासाधनम् (सहजविजासस्य)	...	...	...	84१
✓232.	वचयोगिनौसाधनम्	...	...	...	84२

233.	वचयोगिनौसाधनम्	...	...	...	...	848
234.	वचयोगिनौसाधनम्	...	...	...	...	844
235.	वचयोगिन्यासाधनविधिः (सिङ्गशब्दप्रादीया)	...	...	...	...	846
236.	वचयोगिनौसाधनम्	...	...	...	...	846
237.	वचयोगिन्युपदेशः	...	...	...	...	847
238.	वचयोगिन्या वलिविधिः	...	...	...	...	848
239.	महामायासाधनम्	...	...	...	...	848
240.	महामायासाधनोपायिका (कुकुरिपादानाम्)	...	...	...	...	848
241.	हेशकसाधनम्	...	...	...	...	848
242.	हेशकसाधनम् (कल्याणगर्भस्य)	...	...	...	...	849
243.	हेशकसाधनम्	...	...	...	...	849
244.	सङ्कृप्तिभुजहेशकसाधनम्	...	...	...	...	849
245.	द्विभुजहेशकसाधनम् (ग्राहनिपादस्य)	...	...	...	...	849
246.	[पुरक्षोभविधिः]	...	...	...	...	849
247.	बाल्यपूजाविधिसङ्कहः	...	...	...	...	849
248.	हेशकसाधनोपायिका (महामायातक्त्वानुसारेणा)	...	...	...	...	849
249.	वलिविधिः (महामायातत्त्वस्य)	...	...	...	...	849
250.	सप्ताक्षरसाधनम् (दुर्जयचन्द्रोद्धतम्)	...	...	...	...	849
251.	सप्ताक्षरसाधनम् (व्याद्यवच्चपादानाम्)	...	...	...	...	849
252.	बाल्यपूजाविधिसङ्कहः (ग्राहतत्वस्य)	...	...	...	...	849
253.	हस्तपूजाविधिः (ग्राहतत्वस्य)	...	...	...	...	849
254.	बुद्धकपालसाधनम्	...	...	...	...	850
255.	द्विभुजसम्बरोपदेशः (रत्नाकरपादानाम्)	...	...	...	...	850
256.	[हृदयमन्त्रसिङ्गुपदेशः]	...	...	...	...	850
257.	वचहृद्दारसाधनम्	...	...	...	...	850
258.	महाबलसाधनम्	...	...	...	...	850
259.	हययौवसाधनम्	...	...	...	...	850
260.	हययौवसाधनम् (सप्तशतिकल्पोक्तम्)	...	...	...	...	850
261.	परमाश्रसाधनम्	...	...	...	...	850
262.	चैलोक्यविधयसाधनम्	...	...	...	...	851
263.	वचउवालालाक्तसाधनम्	...	...	...	...	851
264.	भूतडामरसङ्कृप्तसाधनम् (वैरोचनस्य)	...	...	...	...	852
265.	भूतडामरसाधनम्	...	...	...	...	852
266.	भूतडामरसाधनम् (चैलोक्यवच्चस्य)	...	...	...	...	852
267.	भूतडामरसाधनम्	...	...	...	...	852
268.	रत्नयमारिसाधनम्	...	...	...	...	852

269.	रक्षयमारिसाधनम्	...	...	...	...	५३०
270.	रक्षयमारिसाधनम्	...	...	...	...	५३१
271.	खाधिक्षानरक्षयमारिसाधनम् (वैरोचनहस्तिस्य)	...	...	...	...	५३४
272.	रक्षयमारिसाधनम् (गुणाकरगुप्तस्य)	...	...	...	...	५३७
273.	यमारिसाधनम् (मङ्गलसेनस्य)	...	...	...	...	५४२
274.	कृष्णयमारिसाधनम्	...	...	...	...	५४६
275.	कृष्णयमारिसाधनम्	...	...	...	...	५४७
276.	कृष्णयमारिसाधनम्	...	...	...	...	५४८
277.	कृष्णयमारिसाधनम्	...	...	...	...	५४०
278.	कृष्णयमारिसाधनम्	...	...	...	...	५४४
279.	यमान्तकसाधनम्	...	...	...	...	५४५
280.	यमान्तकसाधनम्	...	...	...	...	५४६
281.	विष्वान्तकसाधनम्	...	...	...	...	५४८
282.	[यमान्तकस्य बलिमन्त्रः]	...	...	...	...	५४९
283.	मैत्रेयसाधनम्	...	...	...	...	५५०
284.	जम्भलसाधनम्	...	...	...	...	५५०
285.	विस्तरजम्भलसाधनम्	...	...	...	...	५५२
286.	आम्रायान्तरेण जम्भलसाधनम्	...	...	...	...	५५४
287.	जम्भलसाधनम् (सङ्क्रिप्तम्)	...	...	...	...	५५४
288.	जम्भलसाधनम् (सङ्क्रिप्तम्)	...	...	...	...	५५५
289.	जम्भलसाधनम्	...	...	...	...	५५६
290.	[जम्भलस्य चुलुकदानविधिः]	...	...	...	...	५५८
291.	उच्छुश्यजम्भलसाधनम्	...	...	...	...	५६८
292.	उच्छुश्यजम्भलसाधनम्	...	...	...	...	५७०
293.	उच्छुश्यजम्भलसाधनम् (कुमाराकरगुप्तस्य)	...	...	...	...	५७२
294.	उच्छुश्यजम्भलसाधनम्	...	...	...	...	५७४
295.	उच्छुश्यजम्भलसाधनम् (अभयाकरगुप्तस्य)	...	...	...	...	५७६
296.	जम्भलसाधनम् (सुजनभद्रस्य)	...	...	...	...	५७८
297.	जम्भलसाधनम्	...	...	...	...	५८१
298.	वश्यजम्भलविधिः	...	...	...	...	५८२
299.	जम्भलजलदानोपदेशः	...	...	...	...	५८२
300.	महाकालसाधनम्	...	...	...	...	५८३
301.	महाकालसाधनम्	...	...	...	...	५८४
302.	महाकालसाधनम्	...	...	...	...	५८५
303.	महाकालसाधनम् (करुणाचलस्य)	...	...	...	...	५८६
304.	षड्भुजमहाकालसाधनम्	...	...	...	...	५८७
						५८०

305.	चतुर्भुजमहाकालसाधनम् ...	...	...	५६९
306.	महाकालसाधनम् (सुमतिभद्रस्य) ...	...	...	५६२
307.	गणपतिसाधनम् ...	...	...	५६२
308.	सद्गमीवतारिणीहात्रात्रीतारासाधनम्	...	...	५६३
309.	तारास्त्रुतिः ...	...	...	५६४
310.	पौठतारासाधनम्	...	...	५६५
311.	भगवत्या मालामत्वः	...	...	५६६
312.	षोडशभुजमहाकालसाधनम् (विश्वपात्रः) ...	...	...	५६७

साधनमाला

द्वितीयो भागः ।

171.

नमस्तारोद्भवकुरुक्षायै ।

प्रथमं तावन्मन्त्रौ क्वचिन्मनोहरे स्थाने मृदुमखर-
काद्युपविष्टः पटादिगतां भगवतीमवतार्य बाह्यपूजां
क्षत्वा स्वहृदि निर्मलं पूर्णचन्द्राभमादिस्वरसमुद्भवं चन्द्रं
विभाव्य बीजं 'तस्योपरि न्यसेत् ।

ऊष्माणां च चतुर्थं तु अग्निवर्णोपरि स्थितम् ।

ईकांरेण समायुक्तमाकाशदयभूषितम् ॥

तस्य चिचमयूखाभिः क्षत्वा निर्मलिनं जगत् ।

सहादिधातुकं शोध्य कुरुकुल्लं पर्वते गताम् ॥

सञ्चोद्य च तथा तारामानयित्वा पुरश्चरेत् ।

तस्माद् बीजात् महापूजामेघांश्च स्फारयेद् बुधः ॥

पुष्यधूपतथादौपगन्धनैवेद्यसञ्चयैः ।

खास्यमाल्यनृत्यगौतवाद्यपूजादिभिस्तथा ॥

* A इका० ।

* A • पूजे० ।

रत्नचयं से शरणं सर्वं प्रतिदिशाम्यघम् ।
अनुमोदे जगत्पुण्यं बुद्धबोधौ दधे मनः ।
इति मन्त्रं चिधा वाच्यं ततः^१ क्षन्तव्यमित्यपि ॥

तच्चेयं गाथा—

यत् कृतं दुष्कृतं किञ्चित् मया मूढधिया पुनः ।
क्षन्तव्यं तत् त्वया देवि यतस्वाताऽसि देहिनाम् ॥
चित्तं मैत्री विहारे [च] निवेष्टव्यं पुनस्तदा ।
करुणाचित्तमुत्पाद्य प्रमोदचित्तमावहेत् ॥
पश्चादुपेक्षते सर्वं चित्तमाच्चव्यवस्थया ।
चित्तं शून्यं ततः कुर्यात् प्रकृताकारहानये ॥
शून्यतावहिना दग्धाः पञ्चस्तन्याः पुनर्भवाः ।
[पठित्वा] ॐ शून्यताङ्गानवज्ज्वभावात्मकोऽहम् ॥
मुहूर्तं शून्यतायोगं कुर्यात् चित्तस्य विश्रमम् ।
प्रतिज्ञां प्राक्तनौ स्मृत्वा बौजमाचं पुनः स्मरेत् ॥
प्रतारिता मया सच्चा एकान्तपरिनिर्वताः ।
कथं तान् उद्धरिष्यामि अगाधाद् भवसागरात् ॥
इति सच्चवपाविष्टो निश्चेष्टां शून्यतां त्यजेत् ।
धर्मधातुमयं चित्तमुत्पादयति चेतसा ॥
बुद्धाधिष्ठानतो बौजमुत्पलास्यं ततो भवेत् ।
उत्पले चन्द्रविम्बं तु अकारस्वरसम्भवम् ॥
तस्मिंश्वन्दे पुनर्बौजं तस्माद् गमस्तयो गताः ।
ताभिर्विशेषिता ध्येया निःशेषा खोकधातवः ॥

^१ A omits.

^२ A omits.

^३ AC ताक्षाः ।

^४ A हृ ।

^५ A • ताहिना ।

^६ AC ।

श्रोधं बोधं तथा सर्वं रश्मिभिर्बुद्धकोटयः ।
 'विश्वस्तस्तानुत्पले ध्यायात् ततस्तारोदयो भवेत् ॥
 (चतुर्भुजां रक्तवर्णां रक्तपद्मासनस्थिताम् ।
 रक्तवस्त्वयुगां भव्यां रक्तताटङ्गमौलिकाम् ॥
 सव्यभुजाभ्यामभयं शरं च दधतीं पुनः ।
 अवसव्यद्वितये चापरक्तोत्पलधारिणीम् ॥
 कुरुक्षाद्विगुह्यान्तस्थामारोलिकमौलिकाम् ।
 रक्तपद्मासनाधस्तात् राहुस्तस्योपरि स्थितम् ॥
 कामदेवः सप्तलौको भावनौयोऽतिविह्वलः ।
 राहोरुपरि सप्तलौककामदेवस्थितासनाम् ।
 वज्रपर्यङ्गिनौं तत्र सर्वचिच्चकलावतीम् ॥
 ध्यात्वा भगवतौं सम्यक् सर्वालङ्कारभूषिताम् ।
 समयमूर्त्तिं समासाद्य ज्ञानचक्रं समाहृयेत् ॥
 भट्टित्याकारनिष्पन्नं ज्ञानचक्रं पुरःस्थितम् ।
 जः हुँ वँ होरित्या(नेना)क्षण्य प्रवेश्य बद्धा तोषयेत् ॥
 समयमुद्राप्रयोगेण 'सुखमार्गे निवेशयेत् ।
 पाणिभ्यामञ्जलिं कृत्वा मांसलौ नामितौ यदा ॥
 दीर्घाभ्यां तु कृता सूचिः 'सूचिमध्ये त्वनामिके ।
 लताभ्यां मध्यमौ स्त्रिष्ठौ द्वावङ्गुष्ठावधोगतौ ॥
 अनेन बन्धयेत् समयो(नया) ज्ञानचक्रं प्रवेशयेत् ।
 ततोऽभिषेकं प्रार्थयेत् बुद्धानिति' पठन् कृतौ ॥

^१ AC विर्गतः ।

^२ A मालोः ।

^३ AC सुखः ।

^४ N होमाभ्याः ।

^५ AC ०क्षादियह्या० ।

^६ AC रातमस्यो० ।

^७ AN ०लैर्नमितो ।

^८ AC omit सूचि० ।

^९ The MSS add गायं after this, which makes the metre faulty.

बोधिवज्रेण बुद्धानां यथा दत्तो महामङ्गः ।
 ममापि चाणनार्थाय खवजाद्यं ददाहि मे ॥
 ते ददन्ति महङ्गूता राज्याभिषेकनामतः ।
 पुण्याभिषेकवत्प्राज्ञः पञ्चभिस्तीर्चनादिभिः ॥
 अभिषेकं महावज्रं वैधातुकनमङ्गतम् ।
 ददामि सर्वबुद्धानां चिगुद्धालयसम्भवम् ॥
 बुद्धाभिषेकतस्ताराधर्मचूडामणिर्भवेत् ।
 रक्तचित्तप्रभाभाभिर्भासंयन्त्रौ जगच्चयम् ॥
 प्राप्ताभिषेकरत्नस्तु सर्वसिद्धिं प्रसाधयेत् ।
 वर्षाङ्गं च दृढावेशात् यथोक्तविधिना पुरः ॥
 चिसन्ध्यासु बलिं दत्त्वा भावनाक्रमपूर्वकः ।
 ताराहृदयेनानेन जपेत् मन्त्रं समाहितः ॥

ॐ कुरुकुले ह्लौः^३ हुँ स्वाहा । ततः पूर्वसेवामक्षर-
 लक्ष्मं जप्त्वा पश्चात् कर्म समारभेत् ।
 अंशेन वर्जते प्रज्ञा अपरांशेन वश्यक्षत् ।
 अंशेनैव तृतीयेन विषाकष्टौ^५ भवेन्नरः ॥
 सर्वस्य लोकस्य भवेत् स पूज्यः^६
 स्त्रीणां मदेनापि हि गर्वितानाम् ।
 यथेच्छया मन्त्रौ वरो विभुड़क्ते
 अभ्यासयोगात् सुरसुन्दरीणाम् ॥

^१ A मङ्गा० C सङ्गा० ।

^२ AC र्भम० ।

^३ A ह्लौ० ।

^४ AC चङ्गे० ।

^५ AC कर्व० ।

^६ A सम्पृटा० ।

^७ AC गर्विणीणां ।

^८ NCB मन्त्रधरो ।

झीःकारं मदनातपचनिहितं स्त्रीणां भवेत् स्वावकं
जिज्ञायां च तदेव बुद्धिजननं हृष्मध्यके चैव तत् ।
दष्टानां परिभावितं विषहरं धर्माक्षरं स्वक्षरं
ताराया हृदयं चिलोकविजयि ज्ञेयं क्षपाशालिभिः ॥

कुरुक्षां विभाव्य स्वां तारोद्भूतां सरोरुहे ।
साध्यमन्तर्गतं क्षत्वा भावयेत् कामविह्वलाम् ॥
ज्ञानसच्चाङ्गपौयूषधारां तन्मूर्द्धि चिन्तयेत् ।
पतन्तीमिति सप्ताहं चिमन्यं भावयेत् क्षती ॥
क्रमाभ्यासात् शुद्धसिद्धिं साधयित्वा विचक्षणः ।
साधयेच महासिद्धिं सर्वथा नाच संशयः ॥

॥ कल्पोक्तं तारोद्भवकुरुक्षासाधनं समाप्तम् ॥

172.

नमस्तारोद्भवं कुरुक्षायै ।

यस्याः स्मरणमाचेण सदेवासुरमानुषाः ।
भ्रुवं किङ्करतां यान्ति तां नमस्यामि तारिणौम् ॥

प्रथमं तावन्मन्त्रौ क्वचिं नमोऽनुकूले स्थाने स्त्रीजन-
संसर्गादिरहि ते सुखां सौनः स्वहृदि प्रथमस्वरपरिणत-
चन्द्रमण्डलोपरि सरश्मिकहौः कारबीजविनिर्गतरक्त-
मयूखसमूहैर्जगद्वभासनपूर्वकं कुरुक्षपर्वतस्थितकुर-

¹ N खभावो ।

² Ab adds °कल्पाश्रायोक्तक्रमाय before कुरु ॥

³ Ba अनोइटेसुख्ये ।

⁴ Bb सुखावगान् ।

⁵ Ab °तेष ।

⁶ Ab °कारणिःस्फृत ॥

⁷ Ab omits °क्षपर्वत ..... तदित्य ।

कुक्षां भगवतीं सञ्जोद्यानीय 'पुरतो 'गगनदेशे सञ्चिक्त्य
हहौजरश्मिनिर्मितविविधपुष्पधूपादिपूजाभिः पूजयेत् ।
तदनु वन्दना पापदेशना पुण्यानुमोदना परिणामना
चिशरणगमनं बोधिचित्तोत्पादपूर्वकम्—

रत्नचयं मे शरणं सर्वं प्रतिदिशास्यधम् ।

अनुमोदे जगत्पुण्यं बुद्धबोधौ दधे मनः ॥

इति चिथा पठेत् । ततश्चतुर्बहुविहारभावनापूर्वकं
सर्वधर्मशून्यतां विभाव्य तदधिष्ठानमन्वं पठेत्— ॐ
शून्यताज्ञानवज्रस्वभावात्मकोऽहम् । तदनु सकलं जगत्
दुःखितं करुणायाऽवलम्ब्य स्वचित्तं बौजरूपमवलोक्य
तत्परिणामं रक्तकुवलयोपरि प्रथमस्वरपरिणतचन्द्रस्थित-
बौजरश्मिभिः पूर्ववत् जगद्वभास्यानन्ततयागतकोटीः
सञ्जोद्यानीयान्तर्भावयेत् । (तदुत्पलादिपरिणामं रक्तवर्णां
रक्तपद्मचन्द्रासनां रक्तपटांशुकोत्तरीयां रक्तप्रभावलयां
रक्तताटङ्किरीटिनौ चतुर्भुजां सर्वे अभयप्रदां हितौये
समापुरितशरां वामे रत्नचापधरां हितौये रक्तोत्पल-
धरां अमिताभतयागतमुकुटां^१ कुरुकुस्तं पर्वतगुहास्थित-
राहुमस्तकस्थितसपल्लीककामदेवोपरिस्थितां शृङ्गार-
रसान्वितप्रथमयौवनोपेतां कुरुकुस्तां भावयेत् ।) एवं
समयसत्त्वं निष्पाद्य भट्टिति ज्ञानसत्त्वं पुरतः समानीय

^१ ANC Ba पुरो ।

^२ ANCAb गमव० ।

^३ AbBa ०दग० ।

^४ Ba ताढ० ।

^५ Ab ०टिनै ।

^६ Ab ०मुक्ता ।

^७ Ba रसोज्ज्वल०, Ab रसोज्ज्वल० ।

^८ AC omit एवं ... ०भावयेत् ।

सम्यूज्य समयमुद्रया^१ सुखमार्गेण अन्तर्भावयेत् । तच्चैव^२
समयमुद्रा— सम्युटाङ्गलेमध्यमाहूचिमध्ये अनामिके
प्रवेश्य मध्यमापृष्ठे सताद्वयं संस्थितं द्वावङ्गुष्टावधः
प्रवेश्योत्पलमुद्रा तदाकारा^३ । तदनु—

बोधिवज्रेण बुद्धानां यथा दत्तो महामहः ।

ममापि चाणनार्थाय स्ववज्राद्यं ददाहि मे ॥

इति प्रार्थ्य—

अभिषेकं महावज्रं चैधातुकनमस्तुतम् ।

ददामि सर्वबुद्धानां चिगुह्यालयसम्भवम् ॥

इति पठन्तौभिर्बुद्धाङ्गया लोचनादिभिरभिषेकं दीय-
मानं ध्यायात् । मकुटे अमिताभो व्यवस्थितः । एवं
भावनां कृत्वा जपं कुर्यात्, न द्रुतं न विलम्बितं नास्पष्टं
न माचाहीनं असत्सङ्घल्पवर्जितम्— ऊँ कुरुकुस्ते हीः हुँ
स्वाहा । एवं चिसन्ध्यकमेण पिष्टकंशकरादिबलिदान-
पुरःसरं 'सादर'निरलरहडावेशेन घण्टासान् भावयेत्,
सिद्धिनिमित्तानि भवन्ति । तदनु प्रथमे मासे रोगाद्युप-
(द्रव)शमं भवति, द्वितीयमासे भोजनं प्रणीतमयाचितम्,
तृतीये नानाविधवस्वलाभः, चतुर्थे तामूलं नानाविध-
मनवरतं लभेत्, पञ्चमे विचिच्छूपादिगुणसमुदित-
स्त्रौंसङ्गमः, षष्ठे मासे सदेवनागयक्षगन्धर्वकिन्नरादिदिव्य-

^१ Ab. •मुक्ता ।

^२ Ab तच्चैवं ।

^३ NCBa omit.

^४ AC झोः लाद्वा, N झोः झः लाद्वा ।

^५ ANC Ba पिष्ट० ।

^६ Ab omits लाद्वर० ... , ७मयाचितं ।

^७ AC लावर० ।

^८ ANC Ba •सङ्गम ।

स्त्रीसङ्गमः । प्रायेण भगवतौ भावयतः स्त्रीलालेषोपद्रवो
भवति । तदेतानि मारकमर्माणि परित्यज्य भावयतो
भगवत्याः स्वप्ने साक्षात् वा प्रत्यादेशो भवति । खड्डाञ्जनयाद-
लेपान्तर्ढानं रसरसायनखेचरभूचरपातालसिद्धिप्रमुखाः
सिद्धौः साधयेत् । यदि प्रत्यादेशो न भवति तदा
पूर्वोक्तमुद्रां बद्धा पूजाबलिदानादिपूर्वकं घण्टासान्ते
पूर्णमास्यां सकलां राचिं जपेत् । ततो ज्वलति सिद्ध-
श्च भवति । तया मुद्रया ब्रह्मेन्द्ररुद्रनारायणप्रभृतयः
समाकृष्टाः समागम्य किञ्चरतामुपगम्य साधकाभिलिपितं
सम्पादयन्ति । ततः प्रभृति जन्मजरामरणरहितः सिद्धो
लोकधातृन् गत्वा तथागतान् पश्यति, भूमि-
धारण्यादिकं प्राप्नोति ।

॥ मुक्तकेन तारोऽवकुरुक्षां साधनं समाप्तम् ॥

173.

नमः कुरुकुरुष्टायै ।

आदौ मन्त्रौ सुखासनोपविष्टः स्वहौशरस्मिभिरग्रतो
भगवतौ बुद्धबोधिसत्त्वांश्चानीय सम्पूर्ज्य विश्वरण-
गमनादिकं कुर्यात् । ततः शून्यतामधिमुख्यं मन्त्रेणा-

¹ Ab. चेत् ।

² ०८० only in Ab.

³ ACBa omit. भूचर० ।

⁴ ANCBA ब्रह्मीपेण्ड०

⁵ ANCBA धातुं ।

⁶ Ab आर्यताराकल्पकमेण कुरुकुरुष्टां ।

⁷ A omits गमन० ।

धिष्ठय अकारसमभवचन्द्रमण्डले ताँकारं रश्मिमालिनं
विचिन्त्य तत्परिणतां कुरुकुल्लां भगवतौ पश्येत् रक्तां
रक्ताष्टदलं पद्मस्थर्यासने वज्रपर्यङ्गनिषेणां पद्मभुजां
सव्यावसव्यप्रथमभुजाभ्यां चैलोक्यविजयमुद्राधरां द्वितीय-
दक्षिणावामकराभ्यां अङ्गुशरक्तोत्पलधरां परिशिष्टभुजद्वये-
नाकर्णपूरितधनुःशरां रक्ताम्बरधरां पञ्चतयागतमकुटिं
साध्यस्य हृदि रक्तोत्पलवरटके चन्द्रमण्डले रक्तवर्णं ताँकारं
विभाव्य वायुमण्डलारूढं तं हृद्यकुशेन विष्णाऽनीय हृदये
तस्योपविश्य रक्तोत्पलकलिकाशरेण साध्यं पुनः पुनः विध्यन्
मन्त्रं जपेत् । तचायं मन्त्रः—ॐ^१ कुरुकुल्ले ह्लौः अमुकं मे
वशमानय ह्लौः स्वाहा । ततस्तं विहङ्गलं वशीभूतं पादयो-
र्निपतितं दृष्ट्वा प्रेषयेत् । एवं शक्रमपि वशमानयति ।

॥ इति “पद्मभुजकुरुक्षासाधनम् ॥

174.

नमः कुरुकुल्लायै ।

पूर्व[व]त् शून्यतापर्यन्तं विभाव्य रेफेण परिणतस्त्वर्ये
ह्लौःकारं स्फारसंहारविग्रहं च ध्यात्वा भटिति तत्परि-
णामतः कुरुकुल्लां भगवतौ अष्टभुजां रक्तवर्णां रक्ताष्ट-
दलसमस्त्वर्ये वज्रपर्यङ्गनिषेणां क्लाटागारं मध्यनिवासिनौ

^१ B अंशा० ।

^२ B omits.

^३ N श्लौ० ।

^४ B शुद्धिमखलौ० ।

^५ BAb omit रक्ताष्टदल०

^६ B अक्षा० ।

^७ Ab omits बड़सुज० ।

^८ Ab भूरेष्टहरव० ।

प्रथमकरदयेन चैलोक्यविजयमुद्राधरां अवशिष्टदक्षिण-
करैः अङ्गुशं आकर्णपूरितशरं वरदमुद्रां दधानां परि-
शिष्टवामभुजैः पाशं चापं उत्पलं दधानां सकलासङ्कार-
वतौं भावयेत् । पूर्वदले प्रसन्नतारां दक्षिणदले निष्पन्न-
तारां पश्चिमदले जयतारां उत्तरदले कर्णतारां ऐशानदले
चुन्दां आग्नेयदले अपराजितां नैर्भृत्यदले प्रदीपतारां
वायव्यदले गौरीतारां च धायात् । एताश्च सर्वा रक्त-
वर्णाः पञ्चतथागतमुकुटा वज्रपर्यङ्कनिष्ठा दक्षिण-
भुजाभ्यां वरदमुद्राऽऽकर्णपूरितशरधरा वामभुजाभ्यां
उत्पलचापधराः । पूर्वदारे वज्रवेतालौ सम्बोदरां
विष्णतमुखौं रक्तवर्णां^१ अक्षोभ्यमुकुटां दक्षिणहस्ताभ्यां
तर्जन्यङ्कुशधरां वामकराभ्यां वज्रघण्टापाशधराम्, दक्षिण-
दारे अपराजितां पौत्रवर्णां रत्नसम्भवमुकुटां दक्षिण-
हस्ताभ्यां दण्डाङ्कुशधरां वामहस्ताभ्यां घण्टापाशधराम्,
पश्चिमदारे एकजटां कृष्णवर्णां जर्जकेशां सम्बोदरां
दन्तावष्टव्यौष्ठां अमिताभमुकुटां दक्षिणकराभ्यां वज्रा-
ङ्कुशधरां वामकराभ्यां घण्टापाशधराम्, उत्तरदारे वज्र-
^२ गान्धारौं कनकश्यामां अमोघसिद्धिमुकुटां विष्णतमुखौं
सम्बोदरां दक्षिणभुजाभ्यां खड्डाङ्कुशधरां वामभुजाभ्यां
घण्टापाशधरां चिन्तयेत् । एताश्चतस्र आलौढपदस्थाः ।
तत्रेयं चैलोक्यविजयमुद्रा— तलौ पृष्ठलग्नौ, अनामिकाद्यं
यन्ति द्रव्या कनिष्ठां मध्यमाङ्गुष्ठेनावष्टव्य तर्जन्यौ

^१ A चूम्हां ।

^२ Ba वायव्ये ।

^३ B ठिन्हा ।

^४ A omits.

^५ ACAb गन्धा ।

^६ Ab खड्डाङ्का ।

सलीलं ललाटदेशे धारयेत् । भावनाखिन्नो
भवन्ति । ॐ कुरुक्षे ह्यौः स्वाहा । अयुतजापेन
सर्वे जनां वश्या भवन्ति, नियुतेन मन्त्रिणः, लक्ष्मेण
राजानः । उत्पलं दृतमधाक्तं अश्वत्यसमिधश्च जुह्यात्,
इष्टं पदं प्राप्नोति । श्रीफलकाष्ठेनाग्निं प्रज्वाल्य दृत-
मधाक्तानां श्रीफलानां लक्ष्मं जुह्यात्, राज-
मन्त्रिणो वश्या भवन्ति इति । उत्पलसहस्रं जुह्यात्,
दृतप्रदौपसहस्रं देव्या अयतो निवेदयेत् । सर्वे राजानों
वश्या भवन्तीति ।

॥ अष्टभुजकुरुक्षासाधनं समाप्तम् ।

। क्वतिरियमिन्द्रभूतिपादानाम् ॥

175.

अथ मन्त्रौ स्वौपुरुषौ वशीकर्तुकामः शुक्लप्रतिपद-
मारभ्य चिसन्ध्यमयुतमेकं प्रत्यहं जपेत् भगवतौमवलम्ब्य
रक्तवस्त्रं परिधाय गाच्च च प्रावृत्य । तचायं क्रमः—
स्वहृदि रविस्थरक्तह्यौःकारजरक्ताष्टदलकमलं योनि-
पर्थन्तगतनालं विचिन्त्य तद्देष्टुष्टु^१सु भ्रमरानष्टौ
आ ई ऊ रू लू^२ ऐ औ अः इत्यष्टस्वरपरिणतान्
अतिहृष्टपुष्टकुडरक्तवर्णननुक्रमस्थितान् स्वनासिकापवन-

^१ ANC add ऊ after this.

^२ N चिय० ।

^३ AC आश्वय०, Ba अश्वत्येन ।

^४ B omits.

^५ B जपेत् ।

^६ B omits अष्टमुज० ।

^७ A दलकमलानष्टौ० ।

^८ ANC omit.

^९ ANC ऊ अः ।

प्रेरितान् द्वज्ञा स्ववामनासिकाविवरेण निःस्तु
 दक्षिणासिकाविवरप्रविष्टानां सूनविशीर्णतद् ३
 च एव ए ओ अं इति हस्ता दृस्वरपरिणतान् तन् ध्यात्वा
 आकर्णपूरितरक्तोत्पलकलिकाशरनिकरैः साध्यायाः
 किञ्चल्कं विज्ञा तत्परिणतशरानादाय तद्वामनासिका-
 विवरेण निःसृत्य योगौ दक्षिणासिकया^१ तान् स्वहृदि
 प्रविष्टान् विचिन्तयेत् । पञ्चादुत्पलनालेन गलके बद्धा
 योनिं च विज्ञा अङ्गुष्ठेन पौडियित्वा रश्मिज्वालया पर-
 वशीकृत्य च तामारुह्यं सानन्दो मन्त्रं जपेत् — ऊँ कुरु-
 कुम्भे हौः अमुकौं मे वशमानय स्वाहा । सप्ताहात्
 सिद्धतीति ।

॥ भ्रमरौयोगकुरुकुम्भासाधनम् ॥

176.

प्रणम्य कुरुकुम्भकां मातरं सिद्धिदायिनौम् ।
 उपदेशो लिख्यतेऽस्याः सर्वसिद्धिप्रदायकः ।
 कुरुकुम्भायोगयुक्तो भावयेदुपदेशकम् ॥

हत्सूर्यरक्तोत्पलकिञ्चल्कस्थितहौःकारनिर्गतपाशाङ्गुष्ठो-
 त्पलरूपैरंशुभिर्नामावामपुटेन निर्गत्य साध्यस्य दक्षिणपुटे
 प्रविश्य साध्यं ज्ञानदेहं रक्तवर्णं पाशेन गलके बद्धा
 अङ्गुष्ठेन हृदि विज्ञा नासापुटेन निश्चार्यं यँकार-
 परिणतवात्मण्डलारुढः, उत्पलेन हृदि भगे वाऽताष्ण

^१ A झत्वा ।

^२ B काया ।

^३ ANCBA साध्या ।

^४ N यज्ञा ।

तमानौय वामपार्श्वे उत्तानं संस्थाप्य रथमौन् स्वहृदि
हौःकारेण^१ दक्षिणपुटेन प्रवेशयेत् । पश्चात् पुनः हृदौजो-
त्थितरक्तोत्पलाकाररथिमरेखाभ्यन्तरेणैव भूविवरमागम्य
वामकण्ठं संस्पृश्य मस्तकं वेष्टयित्वा दक्षिणकर्णविवरेण
निर्गत्य तथा कलिकाररथिमरेख्या आकर्णकष्टोत्पल-
कलिकानालशरणुषिरे प्रवेश्य किञ्चित् कलिकामुखं
विकाश्य^२ साध्यस्य लिङ्गे भगे वा यसनन्यायेन भुद्धमुहु-
वेधयेत् । बौजेनेति केचित् । शराघातप्रविष्टरथिमना
सर्वाङ्गे व्यासं स्ववन्तं विहृलं अशरणं पश्येत् । यदि
उत्थितं ताडयेत् तदा स्वपादतले पतितं साध्यं विचिन्त्य
पुनस्तथैव वेधमनुष्ठयेत् । यदा तु वेधनासमर्थो भवति
तदा हृदौजरन्ध्रे साध्यमुत्याप्य नाभिकमस्तोपरि उत्तानं
कृत्वा वामपार्श्वस्थमस्तकं संस्थाप्य बौजररथिमना तुपार-
कणासमूहवत् सर्वाङ्गव्यासं विहृलीभूतं विचिन्त्य मन्त्र-
मावर्त्तयेत्— ऊँ कुरुक्षेत्रे हौः स्वाहा । स्वाधिष्ठान-
क्रमोपदेशश्चायमन्योऽपि ।

॥ कुरुक्षेत्रोपदेशकमः ॥

^१ AN ०कारे ।

^२ AC ०वामशरणिरे ।

^३ AC विहृत्यास्य ।

^४ AC ०रथिमनागतरन्ध्रे ।

177.

ॐ नमः कुरुकुल्लात्मे ।

प्रथमं सुखासनोपविष्टः कुरुकुल्लारुपं क्षत्वा 'सकल-
सच्च वशं कर्तुमारभेत । स्वहृदि स्त्र्यमण्डलं तस्योपरि
रक्तवर्णताँकारं ततः पञ्च रश्मयो निःसृत्य तथागतान्
सम्पूज्य रत्नवयं मे शरणमित्यादिना पापदेशनादिकं
क्षत्वा शून्यतां विभाव्य पश्चाद् रक्तोत्पलं तस्योपरि स्त्र्य-
मण्डलं तस्योपरि रक्तताँकारं एतत् सर्वं परिणम्य
(कुरुकुल्लाभद्रारिकां रक्तवर्णां चतुर्भुजां दक्षिणभुजे शराभय-
हस्तां वामे धनुरुत्पलधरां वज्रपर्थक्षस्थितां रक्त-
कञ्जुकोत्तरौयां आत्मानं भावयेत् ॥) अधसि कामदेवं
सपत्नीकं चिन्तयेत् । पश्चात् मन्त्रं जपेत् भावनान्वितः—
ॐ कुरुकुल्ले [ह्लौः] स्वाहा ।

॥ कुरुकुल्लासाधनम् ॥

178.

'हच्छन्द्रमण्डले ह्लौःकारजं ह्लौःकाराकान्तमध्यं' रक्तोत्पलं
ध्यात्वा ॥ तत्परिणतामार्थकुरुकुलां ५ रक्तवर्णां रक्तपद्म-
चन्द्रासनां रक्तप्रभामण्डलां रक्तविचिच्छवसनोत्तरौयां
अमिताभमुकुटां चतुर्भुजां मूलभुजाभ्यां आकर्णाङ्गष्टरक्तो-
त्पलकलिकाशरविराजितकुसुमं बाणचापधरां वामेन

¹ A omits सकल० ।

² N लक्ष्म० ।

³ Ab. ○ जातं ।

⁴ ANC मध्ये ।

⁵ Ab omits ○ बाण०, ACBa ○ वाम० ।

स' कन्दविकचरकोत्पलधरां दक्षिणेन वरदां महा॑ शङ्कार-
रसो उज्ज्वलां) हृष्टा ज्ञानसच्चेनैकीकृत्य स्वशरौराहणकिरणा-
कुशालाष्टान् देवासुरगरुडकिन्नरमहोरगयक्षनरनारौशत-
महस्तादिगणान् प्रणतविग्रहान्तिभक्तान् परवशान् दशसु-
दिष्टु पश्यन् ॐ कुरुकुस्ते हौः स्वाहा इति मन्त्रं जपेत्
लक्ष्मारभ्य यावत्पर्यन्तं भगवतौ साक्षात् [न] कुर्यात् ।

अथ कश्चित् वशीकर्त्तुकामः कृतलक्ष्मापो यथोक्त्योगं
विधाय भक्तिप्रणतः सुरासुरादिमध्यवर्त्तिस्वदेहरप्यकुशा-
क्षां साध्या॑ मग्रतः मंस्थाप्य स्वहृदि षोडशदलरक्तोत्पलं
तद्वृदि च विचिन्त्य पूर्ववत् आर्यवज्रान्नद्वैतकमेण
धर्मराङ्कुशभावनया तन्नामाक्षरं स्वहृदि मन्त्रेण गाढ-
माँकम् । तथैव शरेण हृदि विद्धा महारागमूर्च्छितां च
कोदण्डेन पादयोरुत्पलपाशेन च गले बद्धा समाक्षय
स्वपादयोर्निपात्य— पुरुषं चेदङ्कुशेन हृदि "विन्देत्, स्त्रियं
चेत् धर्मोदये— ॐ कुरुकुस्ते अमुकं अमुकीं वा आकर्षय
हौः स्वाहेति मन्त्रं जपेत् । आकृष्टे तु "साध्ये तमेव मन्त्रं
वशमानयेति विद्भ्य जपेत् । शतजापेन सामान्येन नर-
नारौ॑ गणो राजामात्यश्च वशो भवति, अयुतेन प्रजासोकः,

^१ Ab.०कन्त्य ।

^२ महा० omitted in ACBa.

^३ ANC जपन् ।

^४ ANCBa साध्य० ।

^५ AC ०समो० ।

^६ AC विवक्षेत्, AbBa वक्षवेत् ।

^७ Ba साध्य, Ab साध्याद्य० ।

^८ A संपद्येत् ।

^९ Ab.०त्तं ।

^{१०} ANCAb तद्वृति ।

^{११} A समा० ।

^{१२} ANCBa ०गणा ।

लक्षणे राजा,) सप्तलक्षणे सुरा सुरकन्याश्च, कोव्या गरुडै-
रावतादयो दिव्यपश्वः सामान्यपश्वं श्च, सादरं निरन्तर-
दीर्घकालमनन्तजापेन विभुवनमपि वशीकुर्यादिति ।

॥ 'आर्यश्रीमतीकुरुकुलासाधनम् ॥

179.

प्रथमं तावत् भावनादौ पञ्चगन्धानुलिङ्गे पृथिवी-
प्रदेशे हृष्टचेता ब्रतौ समाहित उपविश्य मृदुविष्टरे ततः
पश्चात् हृदि रेफपरिणवं स्त्र्यमण्डलं ज्वालामाला-
करालिनं तस्य नाभौ रक्तहौःकारं विचिन्तयेत् । ततो
हौःकारान्निःस्त्र्य मरौचिजालैर्दशदिशावस्थितं सत्त्वधातृ-
नवभास्य श्रीकुरुकुलारूपेणावस्थाय पुनरागत्य तस्मिन्नेव
प्रविष्टं मरौचिज्वालां विभावयेत् । ततः पश्चादाकाशे
पुरतोऽद्विरक्षुर्वर्षाकारां ज्वलत्पिङ्गलोर्ढमूर्छजां पञ्चकपाल-
शिरोधरां शवारूढां मुण्डमालालङ्घतहारां अर्द्धपर्यङ्ग-
नावस्थां ईपद्वंशाकरालवद्नां ललज्जिङ्गां चक्रीकुण्डल-
कण्ठिकाकेयूरमेखलानूपुरकृतभूषणां व्याघ्रचर्मनिवसनां
चलद्रक्तवर्तुलचापारोपितचिनेचां अमिताभनाथमुकुटौं
चतुर्भुजां आकर्णपूरितरक्तोत्पलं कलिकाशरपूरितरक्त-
कुसुमधनुर्ढरां श्रेष्ठदिभुजाभ्यां रक्तपुष्पकृताङ्गुशरक्तोत्पल-
धारिणौं विचिन्तयेत् ॥ तस्या एव पूजार्थं स्वहृत्सूर्य-

^१ AC ० सुराश्च ।

^२ A omits सामान्यपश्व ० ।

^३ A श्चामादर्श ० ।

^४ Ab omit आर्यश्रीमती ० ।

^५ Ba ० सत्य ० ।

^६ AC पुरतोष ० Ba पुरतोरक्ष ० ।

^७ ANC Ba ० वामारो ० ।

^८ A omits ० कलिका ० . . . . रक्तोत्पल ० ।

मण्डस्थह्नौः कारोङ्गवपञ्चोपचारपूजाभिः पुष्टधूपदीप-
गन्धनैवेद्यादिभिः पूजयेत् । पूजयित्वा परमकारुणिको
योगी भक्तिनम्बः कायादिना कायादिवन्दनया(ना)
वन्दते । ततो यदकारि मया पापं कारितमनुमोदितं च
तद् भगवत्याः प्रत्यक्षे देशयति । तदनु संसारसागरपतित-
सच्चधातृङ्गरणरूपं बोधिचित्तं विभर्ति । ततश्चतुर्ब्रह्मविहारं
भावयेत् । तदनु शून्यताभावना । तत्र चित्तमात्रमधि-
तिष्ठेदनेन मन्त्रेण,—ॐ शून्यताज्ञानवज्रस्वभावात्मको-
ऽहम् । इति चित्ताधिष्ठानम् । तदनु आकाशदेशे रेफपरिणतं
सूर्यमण्डलं ज्वालाकरालिनं विभावयेत् । तस्योपरि
क्षणाहुँकारपरिणतं विश्ववज्रं प्राकारं पञ्चरबन्धनं च
वज्रमयौ भूमिं विभावयेत् इति रक्षाचक्रम् । ततो मध्ये
एकाराकृतिं^१ दिव्यं धर्मोदयज्ञानं शुक्लवर्णं विभावयेत् ।
तन्मध्ये रक्तह्नौः कारोङ्गवरक्ताष्टदलं पञ्चकमलं तस्योपरि
किञ्चल्लके रेफपरिणतं^२ रविं तदुपरि शरं पुनरपि तस्योपरि
पूर्णेन्दुधवलं द्वाचिंशत्क्षणात्मकं तदुपरि पुनरपि सूर्य-
मण्डलं चतुरशीतिव्यञ्जनरूपं रक्तवर्णं तयोर्मध्ये
रक्तह्नौः कारपरिणतरक्तोत्पलकलिकाशरैः^३ स्वचित्प्रविष्टं
विभावयेत् । पश्चात् चन्द्रसूर्यशरैरेकीभूतं द्रवमिवात्मानं
पूर्ववत् कुरुकुम्भारूपं विभावयेत् । विभाव्य स्वहृदि^४ रेफेण

^१ AC भक्तिनमस्कारा० ।

^२ ANC Ba omit.

^३ ANC ऋतं ।

^४ A omits रविं...रक्तह्नौः कारपरिणतं^५ and repeats इति
रक्षाचक्रं ..... तस्योपरि from above.^६ Ba also repeats
the same.

^५ NBa ऋते ।

^६ ४८

^३ ANC Ba ०३

^५ Ba omits SOCIETY O.

^६ Ba also repeats

^७ A अस्तित्वे Law Collector

^८ १०४ LIBRARY *

द्वर्ष्यमण्डलं तत्राभौ ह्यैःकारं पुनरपि भावयेत् । तदुद्गव-
रश्मिभिराक्षयामिताभ॑ नाथमानीय गुद्येतरपूजाभिः
सम्पूज्य चाभिषेकं याचयेत् । तचेयं याचना, अभिषिञ्चतु
माममितनाथ इति । ततस्तेनामितनाथेन पञ्चामृत-
पूर्णान् स्वहृदयात् स्फुरितान् पञ्चकलशान् विभावयेत् ।
ततस्तैः पञ्चामृतपरिपूर्णकलशैरभिस्त्राप॑यित्वा स्वहृदि
कलशान् प्रवेशयेत् । तच प्रवेश्य योगी शिरसि अमिता-
भनाथं भावयेदिति चिसन्ध्यं विभाव्य मन्त्रं जपेत् । ततः
मन्त्रः ॐ कुरुकुष्ठे ह्यैः स्वाहा । रक्तचन्दनेन विशेषतो
जापः । ॐ आः हुँ इति मुखाधिष्ठानं कार्यम् ।

अथ मन्त्रौ स्त्रीपुरुषौ वशीकर्त्तुकामः शुक्रप्रतिपद-
मारभ्य चिसन्ध्यमयुतमेकं प्रतिदिनं भगवतौमूर्तिमवलम्ब्य
रक्तवस्त्रं परिधाय प्रावृत्य गाच्च च तदनु स्वहृदि
रविस्थ॑स्वहृदवस्थितरक्तह्यैःकारपरिणतरक्त॑मष्टदलकमलं
योनिपर्यन्तगतनालं विभावयेत् । तद्देष्टु चमरान्
अष्टान्तःस्वरपरिणतानतिहृष्टपुष्टकुद्धरक्ताननुक्रमपरि-
पठितान् स्वनासिकापवनप्रेरितानुहौय॑ सव्येतरनासिका-
विवरेण निःसृत्य साधय सक्षिणनासिकाविवरेण
प्रविष्टान् सरभसमा¹⁰ लूनविशीर्ण¹¹ तयाऽऽद्याष्टस्वरान्

¹ ANC Ba ०मित० ।

² AC मोच० ।

³ AC ०मामित० Ba मां नाथ० ।

⁴ B omits ततस्तेनाभ॑ .....प्रवेशयेत् । ⁵ AN omit ज्ञापयित्वा ।

⁶ AC तदवस्थित, N स्वहृदवस्थितो, Ba ख[ह]विस्थ ।

⁷ ANC Ba omit ०रक्त० ।

⁸ N ०परिणि०

⁹ Ba उद्दीरय ।

¹⁰ B ०लून० ।

¹¹ ANC Ba ०विलोर्ण० ।

किञ्चिद्रक्तान् पचयुतान् विचूप्येत् इति पश्येद् योगी ।
 पश्चादाकर्णपूरितरक्तोत्पलकलिकाशरेण हृष्टमुष्टियुतो
 मन्त्री किञ्चलकं प्रतिवेधयेत् । ततस्ते भ्रमराः स्वसमयेन
 चोदिता वामनासिकाविवरेण निःसृत्य एकैकं स्वरं
 गृहीत्वा योगिनो दक्षिणानासाविवरेण प्रविष्टा इति स्वहृदि
 स्वपरं ज्ञानेनैकीभावं कुर्यात् । पश्चात् उत्पलेन गले बङ्गा
 योनिमङ्गुशेन तु पौडितां शरजालैर्विचिन्त्य वशमानयेत् ।
 अखातचंक्रारुढां साध्यामानयेत् मन्त्ररूपेण साधकः—

सदानन्दो जपेन्मन्त्रं सोपदेशं सुनिर्णयः ।

ॐ कुरुक्षे ह्वैः अमुकौं मे वशमानय स्वाहा ।
 समस्तं चैतदहर्त्रिंशं कुर्यात् । ततः सा विह्वलीभूता
 सतौँ आगच्छति मन्त्रचोदिता ।

मुक्तकेशौ विवस्वा वा चानन्दविवशातुरा ।

तां प्राप्य स्वेष्टयोगेन पूजयेद् बुद्धमण्डलम् ॥

विपुला सिञ्चिन्नं केनापि विहन्यते ।

॥ इति उद्दियानविनिर्गतकुरुक्षासाधनम्^{१०} ॥

^१ AC विभाव०, Ba विभूष० ।

^२ Ba प्रविवेश्येत् ।

^३ Ba oशानसेक्ती० ।

^४ B oनासिका० ।

^५ AB साथ० ।

^६ ACBa कुरटां ।

^७ Ba चोहि० ।

^८ B omits.

^९ Ba चोहि० । ^{१०} B adds औँ तिङ्गि after Colophon.

180.

कुरुकुल्षां नमस्त्रियं वालानां बुद्धिदृष्टये ।
गुरुपादप्रसादेन कथ्यते भावनाक्रमः ॥

प्रथमं मन्त्रिणा सर्वसत्त्वानात्मानं च सर्वदुःखेभ्यो
विमोक्षुकामेन प्रभातसन्ध्यायामुत्थाय^१ मुखप्रक्षालनादिकं
कृत्वा मनोऽनुकूले स्थाने सुखासने चोपविश्य सर्वचिन्ता-
पराद्भुखेन चितत्त्वमन्वेण स्थानात्मयोगरक्षां कृत्वा स्वहृदये
शुभ्रशशाङ्कमण्डलं भावयेत् । तदुपरि निजबीजं स्फुरद्र-
श्मिकं तैरश्मिर्भिर्भूमधातौ भगवतीमाळघ्य पुरतः संस्थाप्य
नानाविधविचित्तसुगन्धिपूजाभिः सम्पूज्य वन्दनादिकं
विधाय क्षमापयित्वा पुण्यं परिणाम्य प्रणिधानं विदधीत^२ ।
पश्चात् ऊँ शून्यताज्ञानवज्रस्वभावात्मकोऽहमित्यनेन
मन्वेण शून्यतां विभाव्य चितत्त्वेनाधिष्ठाय पुनरात्मान-
माकाशे^३ चित्तलिखितमिव प्रभास्वररूपं चिन्तयेत् । तद-
नन्तरं स्वहृदये शुभ्रचन्द्रमण्डलं तदुपरि ह्रौःकारबीज-
जनितेन्द्रीवरं तदुपरि अमृताङ्कमण्डलमूर्द्धस्थितबीजा-
धिष्ठितं स्फुरणसंहरणं कृत्वा चितत्त्वमन्वेणात्मानं भगवती-
मक्षहृत्वोत्पलामृतकुण्डौ सव्यावस्थपाणिभ्यां दधानां
चिनेचां पद्मधक्कप्रमुखैः सर्वतथागतैः वौणादिषोडशदेवौ-
भिरभिषिक्तां अमिताभविराजितनानापुष्पोपशेभितजटा-
मुकुटां शङ्खरादिरसोपेतां किञ्चित्सव्यपाणिपक्षवस्थाक्ष-
स्त्रहृत्वमालोकमानां क्षीरामोधिश्वेतवर्णाङ्गस्थाममृताङ्को-

^१ A प्रमुख० ।^२ ACBa ० घेत् ।^३ Ba omits.^४ Ba चित्त० ।^५ ABa omit.

परि सत्त्वपर्यङ्गासनस्थां कङ्गणकेयूरकुण्डलनूपुरमुक्ता-
हारदिव्यवस्त्रादिविभूषितां नौलानन्तवङ्गकेशौं पौयष-
वर्णवासुकिङ्गतहारां रक्ततश्कक्षतकर्णेयकुण्डलां दूर्वा-
श्यामकर्कोटकक्षतयज्ञोपवीतां शुक्लपद्मनागेन्द्रकृतं हारां
मृणालवर्णमहापद्मकृतनूपुरां पौतशङ्खपालकृतकङ्गणां
धूमाभवत्कुलिकक्षतकेयूरां शुभ्रवर्णां स्वदम्बृतविग्रहां
करुणार्द्दचित्तां भावयेत् । तदनन्तरं स्वहृदये विधु-
मण्डलोपरि पूर्वबौजं स्फुरद्रश्मिकं विभाव्य तद्रश्मिभिः
सर्वसत्त्वान् भगवतौरूपं निष्पाद्यानौय ऊँ जः हुँ वँ होः
इत्यनेन मन्त्रेण क्षौरोदकमिव एकलोक्षीकृत्य स्वशरौरे
प्रवेश्य पूर्वार्चितभगवतौं च चित्तेन शुक्लरक्तकण्ठेन
सन्तोष्य हृषीकृत्य शिरःकण्ठहृदि मुद्रयेत् । तदनु हृषीज-
स्फारितरश्मिभिः सुखावतौसहादिलोकधातुस्थान् अमित-
नाथप्रमुखान् सर्वतथागतान् वीणादिघोडशदेवौसमन्वि-
तान् पञ्चतथागतात्मकपञ्चामृतकर्पूरकुङ्गुमकस्तूरिसुगन्ध-
परिपूरितगृहीतकलशान् आनौयाभिषेकं गृह्णीयात्
गाथा^१पाठपूर्वकम् । तत्रेयं गाथा—

‘बोधिवज्रेण बुद्धानां यथा दत्तो महामहः ।

ममापि चाणनार्थाय खवजाद्यं ददाहि मे ॥

^१ A omits रक्ततश्कृत...कृतहारां ।

^२ N डोरां ।

^३ ACBa ०मार्कु० ।

^४ A सूत्र० ।

^५ ABa ०गादि० ।

^६ A ०महादि० ।

^७ ANC गन्धि० ।

^८ A पठेत् पूर्वकं, Ba पठेत् ।

^९ Instead of this *Sloka* Ba reads बोधिवज्रेण बुद्धा
मामित्वादिगा ।

अभिषेकं महावज्रं चैधातुकनमस्त् ।
यत्कामि सर्वबुद्धानां चिगुद्धाखयसम्भवम् ॥
यथा हि जातमाचेण स्नापिताः सर्वतदागताः ।
तथाहं स्नापयिष्यामि शुद्धं दिव्येन वारिणा ॥

अभिषिञ्चन्तु माममितनाथप्रमुखाः सर्वतथागता
बौणादिषोऽशदेवौसमन्विताः । ॐ सर्वतथागताभिषेक-
समयश्रिये आः हुँ इत्यनेन तेऽप्यभिषिञ्च्य मुकुटे
प्रविष्टा अमिताभश्च शिरसि स्थितो नायकत्वेन—अभि-
षेकग्रहणम् । तदनु स्वनामौ कमलस्थेन्द्रौ ऊर्जस्थितमग्नि-
बौजारूढं सान्तमिन्दुबिन्दुनादचतुर्थस्वरयुतं अस्तिकालि-
स्फुरन्तं सुधामयं शुभ्रं दौपात् प्रदीपमिव देवीप्यमानं
सुखदारेण निश्चार्यं सर्वमणिमन्त्रौषधीनां प्रभावं भट्टिति
गृहौत्वा नाभिदारेण नादे प्रवेशयेत् । पुनः पुनर्योगी
‘स्वरूपस्मृतियुक्तः कुमारौकर्त्तितद्वचेण नवगुणं कृत्वा
एकपञ्चाशतस्फटिकगुल्लिकयाऽक्षरूचं विधाय पञ्चङ्गीवेन(?)
वा मध्यमाङ्गुष्ठाभ्यां गृहौत्वा शान्तिके एकाधिकशतकेन
कोधाङ्गुष्ठाभ्यां चिसन्ध्यं चतुःसन्ध्यं वा चिरं विभाव्य
ज्ञानाकर्पणयोगतः तमेव मन्त्राक्षरं जपेत् । हठचित्तन
निमग्नमानसः पूर्वसेवाकृतलक्ष्मः प्रतिदिनायुतजापेन
सार्डमासदयेन कविर्भवति, विषनाशं कुरुते । मन्दपुण्योऽपि
चिसमलक्ष्मजापेन चिसमाभिमन्वितां कठिनौं हस्तं वा
चिसमाभिमन्वितं यस्य हस्ते मस्तके [वा] दीयते स मूर्खोऽपि

ANC चिधा भित्रं ।

A स्य इच्छौ ।

ACBa ग्रन्थः ।

२ AC ० समश्रिते ।

३ A खर० ।

४ AC ० रागं ।

सन् कविर्भवति । पर्षदनभिमवनीयो वादौ च भवति
मञ्जुश्रीसमप्रभः । अश्रुतान्यपि सर्वशास्त्राणि चिन्तयति ।
इदं वा मन्त्रं गुरुपदेशतो जपत्वं प्रश्नादृष्टये— ॐ कुरुकुले
हौः वद॑ वद॒ वाग्वादिनि स्वाहा । सप्ताक्षरमन्त्रोऽक्षरलक्ष्मा-
जापेन होमाक्षविधानयुक्तचिमधुराक्षगुल्मपुष्पाशीति-
सहस्रोमेन नागकन्या॑मपि आकर्षयति, अप्रार्थितदिव्य-
मानुषौ च लभते । नाश्वर्यं सिद्धमेतत् । अचिन्त्यो भगवान्
बुद्धः, बुद्धधर्मा अप्यचिन्त्याः॑, अचिन्त्या बुद्धसिद्धयः,
अचिन्त्यो हि मणिमन्त्रौषधीनां प्रभाव इति । पूर्ववत्
कुमारौकर्त्तितहृत्वेण कृतपोषधतन्त्रवायेण(य)ः चित्करेण
च पट्टं विधाय चिक्कालमग्रीकृत्यु सुगन्धिपुष्पैरभ्यर्च्य
साहस्रारो मन्त्रो जपत्वो मैत्रचित्तेन । स्थानसिद्धौद्वय-
विचिकित्सालयसंशययुक्तस्यान्यचित्तस्य मन्दस्य दृथैवेत्याह
सर्वविदितवचनात् । एते स्थानादयश्चित्तस्याशु निग्रहाय
यत्वतः परिवर्जनीयाः । दशाक्षरतारामन्त्रस्य जपत्वोऽनेन
कुरुकुल्यायोगेन सर्वविद्वोपशान्तये सत्त्वानां वशाय
ताराकुरुकुल्यारभदात् ।

प्रज्ञाविधिः

एहाभिधानपत्राणि शटौं यष्टिमधु तथा ।

आह्नौं [च] मागधौं चैव सक्षौद्रां भक्षयेत् कृतौ ॥

अस्यायमुपदेशः— सप्ताक्षरमन्त्रेण सप्तवारानभिमन्त्र्य
मैषज्यमनृतमयं निष्पाद्य आत्मानं भगवतौरूपमालम्ब्य

^१ A वद ।

^२ ABa वाखा० ।

^३ Ba मन्त्रा० ।

^४ A नागाङ्गाना N नागाङ्गना ।

^५ AC चिन्तया, Ba चिन्तया ।

^६ AC चिन्तया० ।

^७ A भवत्तिः ।

पठादिगतां भगवतीमवतार्याभ्यर्च्च कल्ये भक्षयेत् ।
शयनकाले च पोटुलिकां कृत्वा मुखे प्रक्षिप्य सुप्यात् ।
एतेन महाप्राञ्छो भवति । ॐ कुरुकुष्मे स्वाहेति—
प्रज्ञातन्त्रविधिः ।

ष्टतं तग्रमूलं च चक्राङ्कितं तथैव च ।
दंष्ट्राघातप्रलेपेन पानेन च हरेद् विषम् ॥
विषतन्त्रम् ।

पूर्वोदितचिह्नबौजरक्तवर्णपरिणतां भगवतौं करुणार्द-
चित्तपर्यन्तां विभाव्य स्वहृदि रक्तचन्द्रोपरि^४ षट्कोणचक्रस्थं
ॐ कुरुकुष्मे स्वाहेति सप्तबौजस्फुरद्र॑श्मभिर्भगवतौं
ज्ञानसञ्चरुपामानौय^५ सुखदारेण पूर्वोक्तमन्वेण पूर्ववत्
प्रवेश्य एकलोलौकित्य सर्वं चितस्वादिकं कृत्वा हृदौ-
जरश्मभिराकृष्टां साध्यामक्षसूत्रपाशेन बङ्गाऽनौय पाद-
तले निपात्य मुक्तकेशां विहृलां^६ मृतामिव दृष्टा तेनैवाक्ष-
सूत्रपाशेन^७ कृताङ्कुशेन^८ महासुखदारेण अवधूतौरन्ध्रेण
साध्यस्य भगद्वारेण विज्ञानमाकृष्ट्य रक्तचन्दनेन^९ प्रवालेन
वा षड्विंशतिगुणाक्षसूत्रेणानामिकाङ्गुष्ठगृहीतेन संरक्त-
चित्तेन सप्ताक्षरमन्वं जपेत् । पूर्ववत् रक्तहौःकारं पुनः
कमलकिञ्चल्क^{१०} कर्णिके द्रष्टव्यम् ।

वश्यविधिः ।

^१ AC योङ्ग० ।

^२ A omits.

^३ AC सङ्काश० ।

^४ AC Ba o स्फरणर० ।

^५ Ba मुख० ।

^६ AC add विहृलं गर्णा० ।

^७ AC सूत्रेण० ।

^८ AC add अक्षसूत्रपाशेण० ।

^९ AC गुड० ।

^{१०} A वा प्रवा०, N वा नवा०

^{११} Ba o स्फे० ।

पुनरपि प्रमदां वशीकर्त्तुका^१ मेनाशोकाष्टम्यां अशोक-
वृक्षतस्मे गत्वा रक्ताम्बरं परिधाय एकाग्रचित्तेन अतीवो-
त्कणिताशयो भूत्वा कुरुकुल्लायोगं विधाय मदनं फलं
भक्षयित्वा कार्मचिका^(?) रसेन तिलकं [परिधाय]
‘वश्यानुरक्तचित्तेन मन्वं जपत्वम् । तत्वायं मन्वः— उँ
‘हौः अमुकौ’ मे ‘वशमानय स्वाहा । सप्ताक्षरमन्वेण वा
स्वाहान्तेन वा नाम’ प्रविदर्थं मन्वं जपेत् । देवतान्
वशं करोति किं पुनः क्षुद्रमानवान् । महाकालोऽपि वशी-
क्षतो हारौत्या महायष्टिग्रह्या अनेन कुरुकुल्लामन्वेणेति—

वश्यविधिः ।

जारौ चण्डालिका चैव स्लेहमङ्गौ^२ स्वशुक्रकम् ।
मृताश्वोदरकौटाश्व वशं कुर्वन्ति भक्षणे ॥
मृतस्य नेत्रं हृदयं च लोकं
^३ लक्षाटमांसं च तथैव नासिकाम्^४ ।
संगृह्य पित्ता च विपच्य तैले
पुष्टे^५ च ऋष्टे वशकं जनस्य ॥
वश्यतन्त्रविधिः ।

उँ^६ कुरुकुल्ले सर्वदुष्टान् नाशय नाशय कौलय कौलय
भज्जय भज्जय मर्हय मर्हय ध्वंसय ध्वंसय अपसारय अप-
सारय अभिमतं मे कुरु शान्तिं मे कुरु पुष्टिं मे कुरु सर्व-

^१ Ba.०मेनमद० ।

^२ Ba.०कलहृ ।

^३ ACBa किरकं ।

^४ ANC वन्द्या० ।

^५ ANC झौं ।

^६ N.०कौ ।

^७ N.वशीभवतु ।

^८ AN omit.

^९ AC.० महै ।

^{१०} N.मांस only.

^{११} A.०गालच ।

^{१२} AC.पुष्टे ।

मन्त्रान् वश्यान् मे कुरु स्वाहा ॐ ह्रीं श्रीं हुँ ह हुँ^१
हाः अनेन मन्त्रेण वाद्यग्रिमण्डलोपरि "मण्डलस्थपद्म-
भाजने भक्तादिकमन्त्रतमयं पारदसहशं हृष्टा अक्षरेणाधि-
ष्टाय भगवत्यै सर्वभूतेभ्यो दीयते । ॐ मुरित्यनेन सर्व-
पूजादिकं विसर्जयेत् । एतेन महाविघ्नशान्तिर्भवति ।

बलिविधिः ।

"अथ होमकुण्डविधिं वश्ये—

शान्तिके शान्तचित्तेन पुष्टिके पुष्टिचेतसा ।
वश्ये चोत्कण्ठचित्तेन उद्दिग्नेन तु मारणे ॥
शान्तिके मण्डला^२कारं वाद्याकारं तु पौष्टिके ।
वश्ये चार्जुचन्द्राख्यं खधातुरिव मारणे ॥
इस्ता^३ यामं भवेच्छान्तौ द्विइस्तौ पौष्टिके ततः ।
यथा वश्ये तथाऽङ्गाष्टौ मारणे विंशत्यङ्गुलम् ॥
इस्तार्द्वं च भवेच्छान्तौ इस्तमार्चं तु पौष्टिके ।
द्विपञ्च मारणेऽङ्गुष्ठं यथाऽङ्गाष्टौ "तु वश्यके ॥
प्रति^५पत्सु शान्तिकं होमं पौर्णमास्यां तु पौष्टिकम् ।
अभिचारं चतुर्द्वश्यां अष्टम्यां वश्यकमर्मणि ॥

इति । अपरे—

तत्सु [वि]लिखेत् मन्त्रं होमकुण्ड^६प्रमाणतः ।
शान्तिकं वर्तुलं कार्यं हस्तमार्चं तु स्तुचयेत् ॥

^१ N श्रीं ।

^२ A omits.

^३ NC हृँ ।

^४ N हाः ।

^५ A होः ।

^६ N चिमख्वः ।

^७ ANCBa चक्ष० ।

^८ अथ...वक्त्रे only in Ba.

^९ Ba मण्डा० ।

^{१०} ACBa चार्ज० ।

^{११} AC तथा वश्यं, NBa तथा वश्ये ।

^{१२} AC चक्ष०, Ba चक्ष० ।

^{१३} AC चुख्ल० ।

अर्जुहस्तं खनेद् भूमौ श्रेतरङ्गं तु दापयेत् ।
 पार्श्वयोन्नु समालिख्य चक्राकारं समन्ततः ॥
 पौष्टिकं तु द्विहस्तकं^१ एकहस्तं ततः खनेत् ।
 चतुरसं समं तेन^२ लेख्यं च पौतगैरिकैः ॥
 अभिचारकं चिकोणं तु विंशत्यज्ञुसविस्तरम् ।
 खनित्वा विंशत्यर्द्धं च ज्वालामालाकुलं लिखेत् ।
 अर्जुचन्द्रं समालेख्यं वश्याकर्षणयोस्तथा ।
 होमकुण्डं समुद्दिष्टं दिशो भागं विनिर्दिशेत् ॥
 उत्तराभिमुखो भूत्वा मन्त्रौ शान्तिकमारभेत् ।
 पौष्टिकं तु सदा “पूर्वे अभिचारं तु दक्षिणे ॥
 पश्चिमे” तु सदा प्रोक्तं आकर्षेऽकाटनादिकम् ।
 अभिचारं सदा क्षणं पञ्चरङ्गेन वश्ययोः ॥
 तिस्रतएडुक्षौरेण दृतेन मधुना सह ।
 पञ्चामृतेन(त) युक्तेन शान्तिकं पौष्टिकं मतम् ॥
 समिधानि च सर्वाणि श्रीरवृक्षसुगन्धयोः ।
 भृश्यं नानाविधं दद्यात् बलिं वा सार्वभौतिकम् ॥
 शान्तिकं शरत्काले तु हेमन्ते पौष्टिकं तथा ।
 ग्रीष्मेऽभिचारकर्माणि कुर्यात् सर्वाणि साधकः ॥
 प्रदोषे शान्तिकं प्रोक्तं प्रत्यूषे पौष्टिकं तथा ।
 मध्याह्ने अर्जुराते वा प्रकुर्यादभिचारकम् ॥
 न हि^३ होमकर्मणः सङ्ख्यां ये चैव वदन्ति च ।
 ते आचार्या महाशान्ता बुद्धशासनसम्मताः ॥

^१ AC ऊर्द्धं ।

^२ AC • इत्ते, Ba • इत्ते ।

^३ ANC समन्ते च ।

^४ Ba • शब्दू ।

^५ Ba • यस्ते ।

^६ AC पूर्वे ।

^७ ANC • मेव ।

^८ Ba नाहं ।

^९ ACBa इत्तिं ।

रागचेतसस्त्वन्ये [च] हे॑ विणः परदूषकाः ।
गर्विता मोहयुक्तास्ते वर्जिता बुद्धशासने ॥
इति होमकुण्डविधिः ।

अन्यथा कालदृष्टे यस्तु कामेन^१ गुरुपदेशतः कालं
ज्ञात्वा आत्मानं शेष^२ नागरूपं ध्यात्वा सितवर्णं स्वहृदृष्ट-
दलकमलोपरि प्रज्ञामण्डलस्थप्रज्ञाबौजं महासुखामृतं
पिबन्तं चक्षुभ्यां निश्चार्यं साध्यं शिरश्चक्षुर्मुखहस्तगुद्य-
पादपर्यन्तं स्वन्तं एकाग्रहडचित्तेन ध्यातव्यम् । नोचेद् वा
पोषधयुक्तां अनामिकां पूर्वोक्तमण्डलबौजस्थां सुसाध्वी-
कृत्य बौजयुक्तेन घण्टाधः स्पृशेत् । खगुडं दत्त्वा तर्जनिकया
वा जीवस्थया वस्त्रेणाच्छाद्य नोचेदनाहतेन पूर्वोक्तस्थानेषु
स्पृशेत् । पूर्वपोषधं दातव्यं नोचेत् शशिमण्डलस्थं स्वन्तं
ध्यातव्यम् । सुरघोषटङ्कनं मधुना पानं दातव्यम् । अङ्ग-
न्यासं हस्तेन सदा कर्तव्यम् । चितस्वेन दृष्टं मोक्षितव्यं
एतेनोच्चिषेच्च सन्देहः । पुनः फणीन्द्रेण गले बङ्गा दृष्टं
चक्षुपौडितं खं नौयमानं खगेन्द्रेण खं प्रविष्टं निर्विषं
भवेत् । अपक्षरत् सतारकाच्चन्द्रादधो ध्यातं जलाविल-
कपालिकमिव नृत्य(लौ)निर्विषं भवति नान्यथा । हृष्टं
गोविन्दमिव दृष्टं सुप्रभनन्तभोगोपरि क्षीरामोधिपयः-
स्तां निर्विषं भवति नान्यथा ।

^१ A सिद्धै० ।

^२ Ba omits the concluding portion from here.

^३ AC कायेन ।

^४ A ऋग० ।

^५ AC ऋद्ये अ० ।

^६ N द्वाषोपध० ।

^७ A ऋचाक्षय०, N ऋचाक्षय० ।

AN सुवघोषटङ्कन० ।

^८ A वङ्ग० ।

अस्तातौतं च शान्तं स्तोभनं कुरुते परम् ।
 शुक्रं विषहरं ज्ञेयं पौतं स्तम्भकरं पुनः ॥
 [संक्रामणं च रक्तेन] क्षणेन चालनं मतम् ।
 चतुर्भुजं यथायोगं चतुर्बीजसमन्वितम् ।
 स्तम्भनोच्चाटनं न्यासं स्तोभनं कुरुते ध्रुवम् ॥

परस्तम्भमेहः प्रयोक्तव्यः किन्तु स्तोभनं चालनं कर्तव्य-
 मानान्वितं प्रणिधानं यो रुणद्वि स्वहस्ताभ्यां मुखाद्विक-
 र्णनासिकां स गुरुपदेशतो हंसोच्चारणेन विषं हन्ति ।
 मुष्ठा विषमाकृष्टं संक्रामयेन्न सन्देहः । स्वविरेचकयोगत-
 स्तच्चं व्योषभक्षणाद् विषं नश्यति । समुद्रजसौवौरं पान-
 योगाच्च विषं हन्ति । चक्राङ्गितं श्वेतफणिनं पुनर्नरै-
 निःशङ्कं प्रियं ते (फणी) ।—

गुहो सिहो^१ चन्द्रो सुजो एक येमां सापुड ।
 'रुठेल्ल काल'^२ कि करइ सो बापुड ॥^{१०}

॥ शुक्रकुरुक्षासाधनं समाप्तम् ॥

^१ A तौरं ।

^३ N भूतं ।

^२ AC नामाया ।

^४ A पुनर्बी ।

^५ AC प्रिय० ।

^६ N मिहो ।

^७ C एकआंसां ।

^८ AC पठेल्ल ।

^९ C कालि ।

^{१०} छाया-

गुहः सिंहसनः सूर्य एको येवा सर्पः (? समाप्तः
 रुठः कालः किं करोति स वराकः ॥

नमः कुरुकुस्त्रै ।

अलिङ्गुलितविकाशमोजसङ्काशनेषा-
मभिनववनलक्ष्मीहारिसर्वाङ्गशेभाम् ।
स्फुटवल्लयचापस्फूर्जदिष्टाङ्गुशाङ्गां
प्रणमत कुरुकुस्त्रां कामसर्पापहन्त्रौम् ॥

प्रथमं तावत् भावनादौ पञ्चगन्धोपस्थिते विजने पृथिवी-
प्रदेशे हृष्टचेता व्रतौ मुदुविष्टरे चोपविश्य ततः पश्चात्
हृदि रक्तरेफेण स्तर्यमण्डलं ज्वालामालाकरालिनं ततः
स्वहृदयाद्यस्वरेण चन्द्रमण्डलं ततः सपरं बौजमधो वह्नि-
विभूषितं चतुर्थस्वरभेदितं ततो बौजान्निःसृत्य मरीचि-
जालैर्दशदिक्स्थितान् सर्वलोकधातृनवभास्य श्रीकुरु-
कुस्त्रारूपेणावस्थाप्य पुनरागत्य तस्मिन्वेव बौजे प्रविष्टान्
मरीचिजालान् विभावयेत् । ततः पश्चादाकाशदेशे पुरतः
द्विष्टवर्षीकारां ज्वलितपिङ्गोर्झमूर्झजां पञ्चकपालशिरो-
धरां तार्ष्यासनां वज्रपर्यङ्गनिष्ठां शुक्रप्रभामण्डलान्वितां
षड्भुजां सव्यावसव्यप्रथमकराभ्यां वैलोक्यविजयमुद्रा-
धरां द्वितीयवामदक्षिणकराभ्यामभयसितं कुन्दकस्त्रिका-
धरां परिशिष्टभुजदयेनाक्षत्रचक्रमण्डलुधरां समृङ्गाररसं
चिभतौं कनकवल्लयपूरितबाहुलतिकां नवयौवनगर्वितां
सितवस्त्रपरिधानां शुक्रकञ्जुकोत्तरौयां सर्वाभरणभूषितां
पञ्चतथागतमुकुटां हृदि सितोत्पलवरटके चन्द्रमण्डले
तदौजं विन्यस्य विभाव्य च एवमहङ्कारं कुर्यात् अहमेव

^१ AC विस्तरोप० ।

^२ AC उद्घाः० ।

^३ AC कुरु ।

^४ A महाकारं ।

कुरुकुष्ठा भट्टारिकेति ॥ ततः स्वहृदि आदिस्वरमभूतचन्द्र-
मण्डलस्थमष्टमं बौजं तस्योद्भवपञ्चोपचारपूजान्वितो
नानाविधदेवैः पूजाभजालविसरैः पूजयेदिति पूजा,
पूजयित्वा परमकारुणिको योगी भक्तिनमः कायवाक्-
चित्तेन वन्दयेदिति वन्दना, वन्दयित्वा च पापदेशना-
‘पुण्यानुमोदनादिकं कुरुते । यत् कृतं मया पापकं कर्म
कारितमनुमोदितं तदद्य^१ भगवत्याः प्रत्यक्षतो देशितं
सर्वमिति । तदनु बोधिचित्तं विभर्ति । भवसागरे पतितान्
सच्चान् तेषामुद्धरणं कर्तुं चित्तवज्रं श्रेष्ठं करोम्यहं इति
बोधिचित्तोत्पादः । ततः पश्चात् चतुर्ब्रह्मविहारान् तान्
भावयेत् । तदनु सर्वभावान् विचार्यं प्राकृतकायपरि-
त्यागाय स्वभावशुद्धमन्वमामुखौकुर्वन् शून्यतां चैलोक्या-
तिमिकां विभाव्य मन्त्रेणानेन स्वचित्तमधितिष्ठेत्—ॐ
शून्यताज्ञानवज्रस्वभावात्मकोऽहम् । पश्चात् पूर्वाहितप्रणि-
धानबलात् सच्चार्थमभिवौक्षमाणो मन्त्रौ दिव्यकाय-
मुत्पादयेत् । मन्त्रन्यासक्रमेण दिव्यकायस्तुचना । तदन्वा-
काशदेशेऽष्टमं बौजं तेन निष्पन्नं पुण्डरीकं विकसितं
तस्योपर्यष्टमं^२ बौजमर्जेन्दुबिन्दुभूषितमधः षष्ठस्वरभेदितं
तत्परिणतं विश्ववज्रं तेन वज्रमयौ ‘भूमिं वज्रवितानं
वज्रप्राकारं च चिन्तयेत् । ततो मध्ये एकाराकृति दिव्यं
धर्मोदयज्ञानं शुक्रं विभावयेत् । तन्मध्ये शुक्रमष्टमं बौज-
मधो^३ वश्छियभूषितं मूर्जनि चतुर्थस्वरभेदितं सविसर्गं

^१ AC omit •पुण्यानुमोदना• ।

^२ A तदया, C तदये ।

^३ AC omit.

^४ N •क्षमं, C •ब्रह्ममं ।

^५ N •पर्वतम् ।

^६ AC omit.

^७ AN •मधे ।

तस्योऽवशुक्लाष्टदलकमलं तस्योपरि किञ्चल्के सप्तमं बौजं
 तस्योऽज्ञवं सूर्यं तस्योपर्याद्यस्वरसम्भूतं चन्द्रसूर्यं अशीत्यनु-
 व्यञ्जनैव्यञ्जितं चन्द्रमा दर्शनमकं दाचिंशस्त्रक्षणविभू-
 पितं अनयोर्मध्ये शुक्रतद्वौजपरिणतशुक्रोत्पलकलिकायां
 स्वचित्तं प्रविष्टं चिन्तयेत् । पश्चात् चन्द्रासनरवीन्दुचित्तै-
 रेकौभूतं द्रवमिवात्मानं विभाव्य ततः पूर्वमुक्तकुरुक्षा-
 रुपमात्मानं विभाव्येत् । ततो विभाव्य स्वहृदि रेफेण
 सूर्यं विभाव्य तन्नामौ बौजं पुनरपि भावयेत् । तदुऽज्ञवं
 रथमिहराकृष्णमिताभनाथमानौय गुह्येतराभिः पूजाभिः
 तं सम्पूर्ज्य चाभिषेकं याचयेत् । तचैषा याचना, अभि-
 पिच्छन्तु माममिताभनाथ इति । ततस्तेनामिताभनाथेन
 पञ्चामृतपूर्णान् स्वहृदयात् स्फारितान् कलशान्
 विभावयेत् । ततस्तैः पञ्चामृतपूर्णकलशैः संस्नापयेद् भग-
 वन्तमिति । ततस्तान् कलशान् स्वहृदि प्रविष्टान् चिन्तयेत् ।
 ततो विन्यस्य मूर्धमिताभनाथं चिन्तयेदिति । तत-
 स्त्रिसन्ध्यं भावनां विभाव्य न्यामं कृत्वा मन्त्रं जपेत् । न्यास-
 मन्त्रस्योऽपारः— घषस्य तृतीयबौजमर्ङ्गेन्दुविन्दुभूषितमधः
 पञ्चस्वरभेदितं स्तनादूर्ध्वं शिखरभागपर्यन्तं न्यसेत्, शुक्र-
 माद्यस्वरसम्भूतमर्ङ्गेन्दुविभूषितं न्यसेत् करणे, रक्तं तृतीयस्य
 तृतीयं बौजमर्ङ्गेन्दुविभूषितं अधो वह्निविभूषितं चतुर्थ-
 स्वरभेदितं न्यसेत् नाभ्यधीबस्तिपर्यन्तं, पौतं प्रथमस्य
 द्वितीयं बौजमर्ङ्गेन्दुविभूषितं न्यसेत् पादहृयपर्यन्तं, हरितं
 पृथिव्यभेजोवायुराकाशस्थ पञ्चमं श्रीं जँ खँ गँ स्लँ सँ जः हुँ
 वँ होः खँ रँ शिरसि च हृदये मूर्ढ्वं नामौ च करणे कृत्वा

न्यासं हरति विषं कालकूटादिसम्भवम् । अथातो मूल-
मन्त्रस्योद्धारः— आदौ वर्णेश्वरं दत्त्वा ततः पञ्चमस्य
पञ्चमम्, सप्तमस्य पञ्चमं चान्ते^१ तद्दिन्दुद्वयभूषितम्, ततः
प्रथमस्य प्रथमं बौजं पञ्चमस्वरभेदितम्, पष्ठस्य द्वितीयं
बौजं पञ्चमस्वरभेदितम्, पुनः प्रथमस्य प्रथमं बौजं पञ्चम-
स्वरभेदितम्, पष्ठस्य द्वितीयं बौजं [पुनः पष्ठस्य द्वितीयं बौजं]
तत् प्रथ[मैकादशे]न विभूषितम्, सप्तमस्य चतुर्थं बौजं
अधो वह्निविभूषितं मूर्डि चतुर्थस्वरभेदितं कृत्वा अन्ते
सविसर्गकम्—

नमश्वान्ते पुनर्हत्वा वौषट्नं तु योजयेत् ।

स्वाहा चैव पुनश्वान्ते एवं सर्वचं कारयेत् ॥

एतैः पञ्चदशभिर्बौजैर्मन्त्रमस्त्ररसङ्ख्यया ।

जपेष्टाणं होमयेद्वशांशकेन कुसुमादिकाः ॥

सव्ये प्राणप्रवेशेन सरविश्वशिगतैर्बन्धनम् ।

सव्ये वामे च कृत्वा प्राणबन्धं कुर्याद् जापं सदा मन्त्रौ ॥

स्फटिकमुक्ताफलेनाक्षस्त्रकेणाष्टोत्तरशतेन गुलिकाः
स्त्रैर्यन्धयेत् । प्राणनिर्गमकाले न चालयेद् गुलिकाम्—

प्राणवेशे जपेन्मन्त्रं यदीच्छेत् सिद्धिमात्मनः ।

ॐ क्षः कुरुकुष्ठे ह्रीः नमो वौषट् स्वाहा— देव्या
हृदयमन्त्रः । ॐ श्रेते हुँ फट् शिरः, ॐ श्रेतजटिनि,
स्वाहा शिखा, ॐ रत्नामिताभपद्म[सम्भ]वायेति कवचम्
ॐ (चक्षु)समन्तचक्षुविशेधने स्वाहा नेत्रम्, ॐ भयनाशनि

^१ AC repeat.

^२ AC repeat पष्ठस्य.....भेदितम् ।

^३ AC ओड़ ।

^४ AC ओन्ताक्षर ।

^५ A गते ब० ।

^६ C ओन्तन ।

^७ AC स्त्रैर्य ।

^८ A ओङ् ।

चासनि^१ चास चास^२ चासय चासय^३ सर्वनागयक्षभूतान्
मृष्टि^४ तटि वैतडि^५ श्रेते श्रेतजटिनि हुँ हुँ फट फट^६
खाहा अस्त्रम् । मुक्ताफलाक्षस्त्रवेण मन्त्रजापः । पञ्चामृतं
भृथं शोधयित्वा मन्त्रितं ॐ^७ आः हुँ इति अक्षरेण ।
चित्तचैस्तदधिष्ठानम्, अधिष्ठानात् मन्त्रसिद्धिरिति ।

स्वहृदि आदिस्वरं ध्यात्वा कपालचयोपरि पश्चभाण्डं
तन्मध्ये पञ्चबौजानि ततो बौजान्निःसृत्य पुल्लौरमलयं
गत्वा पुनर्जालन्धरं यावत् ततो जालन्धरगतान् तथा-
गतान् बोधयेत् । तान् सर्वानेकौभूतान् द्रुतं चन्द्रमण्डल-
रूपं पश्येदमृतम्, घण्टिकारन्ध्रमार्गेण स्वदमृतं स्कन्ध-
धात्वायतनानि प्रौणयेत् । प्रौणयित्वा तत्याचे च तिष्ठति ।
तत्र घण्टिकोपरि हुँकारमध्ये मुखविलम्बितं तचोपरि
ॐ^८कारं पश्येत् । ततः स्वहृत्पश्चभाण्डे ज्ञानामृतं स्वच्छम्,
ततो यँकारपरिणतं वायुमण्डलं धजाङ्कं धन्वामं नौलम्,
तचोपरि रेफेणाग्निमण्डलं चिकोणाकारं ज्वालाङ्कितम्,
दीप्यमानांशुतेजसा तस्योपरि नाभ्यजं शुक्रमष्टपचसंयुक्तं
सकर्णिकं मनालं मेद्रंगतपर्यन्तं चिन्तयेत् । तन्मध्ये
हौःकारं ज्वालामालाकुलं सुदौसं तत्परिणतां कुरुकुञ्जां
भगवतौ ज्ञानामृतेन सन्तर्पयेत् । पञ्चतथागतैरधिष्ठितां
तां विभावयेत् । एतज्ज्ञानामृतवर्षिणौ ध्यात्वा सर्ववारं
विपाभिभूतानां योजयेत् मन्त्रवित् सदा ।

^१ AC omit.

^२ AC चासे चासे ।

^३ AC भासय भासय ।

^४ AC भृति ।

^५ A वैरटि ।

^६ one फट is omitted in AC.

^७ AN ऋकामात् ।

^८ C ओविड० ।

^९ AC मेद्र० ।

अथ मन्त्रौ विषमपहन्तुकामः शुक्लप्रतिपदमारभ्य
चुसन्ध्या यामयुतमेकैकमेवं प्रतिदिनं भगवतौमूर्त्ति-
मवलम्ब्य शुक्लस्त्रं परिधाय प्रावृत्य च गाचं तदनु-
स्वहृदि चन्द्रस्थशुक्लहीःकारपरिणतमष्टदलकमलं योनि-
पर्यन्तगतनालं विभावयेत् । तद्वेष्टष्ट भमरान् अष्ट-
स्वरपरिणतान् हृष्टतुष्टपुष्टक्षणाननुक्रमपठितान्
स्वनासिकापवने प्रेरितान् उड्हौय स्वनासिकासव्येतरेण
निःसृत्य साध्यस्य विषातुरस्य दक्षिणनासिकाविवरेण
प्रविष्टान् सरभसमालूनविशीर्णतया निर्विषीकृत्य अष्टा-
द्यस्वरान् किञ्चित् शुक्लान् पञ्चयुतान् विचूषयेत् । इति
विचिन्त्य विषातुरस्य दक्षिणनासापुटविवरेण निःसृता
इति चिन्तयन् योगी पश्चादक्षमालाभिघातं कमण्डलु-
जलाभिषेचनं कृत्वा विषार्त्तमृत्यापयति ।

कालचयं विभावौ स्यात् तार्श्यचूडामणिः स्वयम् ।

अस्त्रातचक्ररूपेण मन्त्ररूपेण साधकः ।

सदानन्दो जपेद् योगी सोपदेशः सुनिर्णयम् ॥

अनन्तादिकुलिकान्तान नागान न्यसेत् सर्वेषु स्थानेषु—

अक्षराणां पुरा न्यासं स्वराणां च विशेषतः ।

तत्पञ्चादननकुलिकौ केशबन्धनस्थितौ ॥

हेमाभस्तकः कर्णभूषाङ्कतोद्यमः शिरः ।

मणिवन्धे महापझलसत्त्वामौकरप्रभः ॥

१ A सन्धा० ।

² Comits.

* AC omit •पुणे ।

+ C ०परिपठि० ।

ACB& विभूषण ।

⁶ ANC omit.

यज्ञोपवीतक्रिया स्थितः कर्कीटकः सितः ।
वासुकिर्मेखलायां तु रक्तपद्मामलद्युतिः ॥
कुन्दबन्धुकसङ्गाशौ पद्मशङ्कौ च पादयोः ।
ईदृष्टराभरणं हर्षभृषितो मन्त्रवित् सदा ॥

कुरुकुम्भारुपसंस्थितः गरुडोपरि समाप्तैः साधयेत्
मचराचरं यवभनेनानुकरेण ।

साधको भावितात्मा त्यात् तार्ष्यचूडामणिः स्वयम् ।
तत्त्वस्थश्च अपेक्ष्यन्त्वा चिमत्यं सुममाहितः ॥

अनेनैव च मन्त्रेण दध्यन्तमर्कपञ्चकं कृत्वा भोजयन्
मन्त्रौ हरेऽ विष्णुगरान् । पूर्णकुम्भं दक्षिणावर्तशङ्कं वा
एकविंशतिवारान् परिजप्तं उदकं पाययेत् विषातुरान् ।
शुक्रं ध्यानं लक्ष्माण्डि चिन्दुरूपं निर्विषीकरीति । पौतं
ध्यानं सूक्ष्मानं करीति । रक्तं ध्यानं नागरूपं विषस्तोभं
करुते । शङ्कं ध्यानं विषभंकामणं करुते । हरितं ध्यानं
प्रत्युज्जीवनं करुते । इति ध्यानविशेषः कथितः ।

॥ श्रीमन्दायाजालमहायांगतन्त्रात् योडशसाहस्रिका-
दाकृष्णकुम्भासाधनं समाप्तम् ।

। कुन्दित्यमाचार्यश्रीकृष्णपादानाम् ॥

¹ A दशद्वयच ॥

² ANC बहुत्वान् ॥

³ The author's name is given only in N.

⁴ AC यापयेत् ।

182.

संक्षेपेण तारोद्भवकुरुकुस्तारूपमात्मानं विचिन्य
धर्मोदये साध्यं दृष्टा स्वहृदयस्थज्ञानरश्मिना तमभिपित्त्य
परिशुद्धं सम्पुटाञ्जलिकं वशीभूतमारक्तवर्णं ध्यायादिति
वश्यविधिः ।

अथ भगवत्याः कुरुकुस्तायाः साधनं वक्ष्ये । प्रथमं ताव-
न्मन्त्रौ सुखासनोपविष्टः पटादिगतां कुरुकुस्तां बुद्धबोधि-
सत्त्वांश्च पुरतोऽवलम्ब्य मनोमयौ पूजां विधाय प्रणिपत्य
चिशरणगमनादिकं कुर्यादनेन—

रत्नत्रयं मे शरणं सर्वं प्रतिदिशाम्यघम् ।

अनुमोदे जगत्पुण्यं बुद्धबोधौ दधे मनः ॥

उत्पादयामि वरबोधिचिन्तं

निमन्त्रयामि बहु सर्वसत्त्वान् ।

इष्टां चरिष्ये वरबोधिचर्यां

बुद्धो भवेयं जगतो हिताय ॥

इत्यादिना बोधिचिन्तं उत्पादयेत् ।

तदनन्तरं ऊँ स्वभावशुद्धाः सर्वधर्माः स्वभावशुद्धोऽहं
इति वारचयमुच्चार्यं स्वभावशुद्धमधिमुच्य शून्यतां विभाव्य
स्वहृदयस्वरसम्बवे चन्द्रमण्डले ताँकारं रश्मिमालिनं
विचिन्यं तदुद्भवरश्मिसमूहैर्शदिग्लोकधातूनवभाव्य सर्व-
सत्त्वान् वशीकृत्य तस्मिन् बौजे कुरुकुस्तात्मदेहं प्रवेशेना-
त्मानं कुरुकुस्तारूपं पश्येत्^१(रक्तवर्णां पद्मस्थर्यासनवज्र-
पर्यङ्कनिषेदां सुप्रभामण्डलां घड्भुजां सव्यावसव्यप्रथम-

^१ इत्यादिना...०इतेत् is found only in Ba. ^२ N सकुरु० ।

भुजाभ्यां चैलोक्यविजयमुद्राधरां द्वितीयदक्षिणवामकराभ्यां
अङ्गशरक्तोत्पलधरां परिशिष्टकरद्वयेन आकर्णपूरित-
धनुःशरां समृङ्गररसविभ्रमां कनकवलयपूरितवाहु-
लतिकां नवयौवनोऽतां रक्तवस्त्रपरिधानां रक्तकच्छु-
कोत्तरीयां सर्वाभरणभृषितां पञ्चतथागतमुकुटाम् ॥ हृदि
रक्तोत्पलवरटके चन्द्रमण्डले बन्धुकजवाकुसुमसन्निभं
ताँकारं विन्यस्य एवं विभाव्या हङ्कारं कुर्यात् अहमेव
कुरुकुस्त्राभट्टारिक्तति । ततो नानाविधदेवताभिः पूजाभ्र-
जालविमरादिस्मिः पूजितं संस्तुतं हृष्ट्वा वायुमण्डलारूढं
हृदि अङ्गशेन विद्धा साधनौयस्य हृदये उपविश्य 'साटोप-
मुखारयेत् । रक्तोत्पलकस्तिकानिभेन शरेण साध्यं पुनः
पुनर्विवन्धयेत् । तत्रायं मन्त्रः—ॐ कुरुकुस्त्रे ह्लौः अमुकं
वशमानय ह्लौः स्वाहा । ततः साध्यं विहृत्वाभूतं
पादयोर्निपत्तिं हृष्ट्वा प्रेषयेत् । एवं चिसम्यं भावयतो
नित्यं शक्रलिपि वशमानयति । पूर्वसेवाऽस्य अभिनवपटे
केशाद्यपगते इष्टधिकेन चित्तकरेण प्रचक्षन्ते प्रदेशे पटो
लेखयितव्यः । एवं निष्पत्ते पटे प्रतिष्ठिते शुभे 'अहनि
तत्यायतः नित्यवन्दनेन मण्डलकमुपलिष्य' षट्प्रदीपं
प्रज्ञात्य एवं एवार्भगवतौ च सम्पूज्य अयुतं जपेत् ।
तत्रायं मन्त्रः—ॐ कुरुकुस्त्रे ह्लौः स्वाहा । ततः सर्वकर्म-
समर्थो भवति ।

॥ पद्मभुजकुसुमाभट्टारिकायाः साधनं समाप्तम् ॥

^१ AN 10.० वृत्तां ।

^२ A सामर्पय ।

^३ A हृदि ।

^४ ACBa जाले

^५ A ओ॒को ।

^६ AC ऊजिल्ला ।

* 183.

हेवज्ञतन्त्रसम्बन्धां चैलोक्यवशकारिणीम् ।

कुरुकुलासाधनं नत्वा वद्ये तत्साधनं स्फुटम् ॥

इह तन्त्रे भावनाधिक्तो मन्त्रो प्रातः शयनादुत्थाय हृदये रँकारपरिणतस्थूर्यमण्डले रक्तहीःकारं हृष्टा तत्किरणीर्वक्ष्यमाणकुरुकुलाभगवतौ अग्रतो हृष्टा पञ्चोपचारमेघैः सम्पूर्ज्य तस्याः पुरतो रत्नवर्णं मे शरणमित्यादिगाथां चिः पठेत् । ततस्त्रिवदुःखदुःखितान् सत्त्वान् मनसाऽवस्था तदुःखोद्वरणलक्षणां महाकरुणां भावयेत् । ततो धर्मपुङ्गलयोर्धायाहकस्वभावयोरभावस्वभावामद्य विज्ञप्तिलक्षणां श्रून्यतां विभाव्य तन्मन्त्रेणाधितिष्ठेत्— ऊँ श्रून्यताज्ञानवज्रस्वभावात्मकोऽहमिति । ततस्तदेवाद्यचित्तमाकाशे स्थूर्यमण्डलं हृष्टा तन्मध्ये रक्तहीःकारपरिणतरक्तोत्पलकर्णिकास्थूर्ये तदेव बौजं ततः स्फुरणसंहरणां क्षत्वा तचैव प्रवेश्य तत्सर्वं परिणम्य श्रीकुरुकुलारूपमात्मानं पश्येत् । रक्तादृदलकमलमध्ये शवहृत्सूर्योपरि अर्द्धपर्यङ्के तारण्डवेन स्थितां स्थूर्यप्रभामण्डलां दिग्विदिशु अष्टमशानपरिवृतां रक्तवर्णां दिरह्षाव्दा उर्ध्वपिङ्गलकेशीं शिरसि पञ्चबुद्धमयौ पञ्चकपालधारिणीं सद्योमुण्डमालालङ्घतहारां दंद्राकरालवद्नां लक्ष्मिज्जिह्वां रक्तवर्तुलवामादोपितचिनेषां क्रोधमृग्गाररसा । अस्थिमयवचीकुण्डलकस्त्रिकारुचकमेखलानेयूरन्मुरहतभूषणां मूलभुजाभ्यां आकर्णपूरितरक्तो-

त्पलकलिकाशरयुक्तरक्तकुसुमचापधरां शेषभुजाभ्यां रक्तो-
त्पलपाशाङ्गशधादिणौं चिन्तयेत् ।] तच्छ्रःकण्ठहृदयेषु
ॐ आः हुँकारान् पश्येत् । ततः स्वहृत्सूर्यस्थरक्तीत्पल-
कर्णिकाहृर्ये रक्तहौःकारं दृष्टा तद्रश्मिभिः सर्वतथागतान्
सञ्चोद्यानौथ प्रार्थ्य पञ्चामृतपूर्णकलशैः अभिषिञ्चते ।
अभिषिञ्चमानाया मुकुटे भगवान्मिताभ उत्पद्यते ।
ततः स्वहृदौजादृष्टौ देवौनिंश्चार्थ्य स्वस्वबोधिचित्तादि-
द्रव्यैः सम्पूज्य तस्मिन्ब्रेव बौजे संहरेत् ।

अक्त्वरमन्तविवज्जियओ

न उं सो विन्द ण वित्त ।

एसो परममहासुहओ

न उ फेडिअ ण उ खित्त ॥

इत्यनेन ख्यात् । ततोऽमृतास्वादविधिना पञ्चामृत-
प्रदीपं निष्पाद्य सितहुँकारजवज्ञमयौं जिह्वां कृत्वा
चक्षरेणाधिष्ठाय तेन कुरुकृष्णारूपमात्मानं प्रौणयेत् ।
धानखिनो मन्त्रौ मन्त्रं जपेत् । तथैव हौःकारं संवेष्य
स्थितां ॐ कुरुकृष्णे हौः स्वाहा इत्यष्टाक्षरमन्त्रमालां
दीपमालामिव चलन्तौं मनसाभिलिख्य द्रुतविलम्बितादि-
दोषरहितो रक्तचन्दनाक्षमालया जपेत् । कोटिजापेन

^१ AC विक्वैः ।

^२ AC मन्त्रं ।

^३ A विवर्ज्य ।

^४ AC भोड़ ।

^५ A सुहो ।

^६ A णउ चित्त । क्षाया—

अक्त्वरमन्तविवज्जितो न तु स विन्दन छत्तः ।

एष परममहासुखदो न तु स्फोटितो न तृतीक्षणः ॥

^७ A समापि ।

^८ AC omit.

^९ A प्रमेणा ।

षड्गतिचक्रपतितान् सच्चान् वशीकरोति । सन्ध्यान्तरे तु भट्टिति निष्ठन्तं कुरुक्षारूपभात्मानं विचिन्त्य पूजास्तु-
त्यादिकं कुर्यात् । श्रुतव्याख्यानादिसर्वक्रियां कुर्वाणो
भगवत्यहङ्कारेणैव कुर्यात् । ततो यथाशयनप्रणिधानानि
कुर्यादिति ।

उपदेशश्चाच गुरुपरम्परायातो लिख्यते । स्वहङ्कौजं
स्वदस्तुतद्रवं हृदयादुत्थाय मस्तकं वामावर्त्तेन मंबेष्य
दक्षिणकर्णविवरेण निष्कृम्य दक्षिणकरे धनुर्गुणस्थशर-
पुङ्गविवरेण तत्कलिकाकर्णिकायां प्रवेश्य तद्रश्मिना तान्
विकाश्य स्फुरणेन विभवगत सच्चहृदयेषु प्रवेश्य तत्क-
मलानि सञ्चोद्यानौय पुनस्तचैव प्रवेश्य कलिकां कृत्वा
शरात् कर्णविवरेण मस्तकं दक्षिणावर्त्तैक्त्य धूमध्ये स्थित्वा
अवधूतैमार्गेण कण्ठहृदयनाभिपर्यन्तमहासुखास्तोक-
स्थानां यथोपदेशं प्रविशेत् । ततः प्रज्ञोपायामलसमाधि-
समूतसत्सुखापूर्णमिव स्वदेहं चैलोक्यं च पश्येत् ।
तत्क्षणमिमां गाथां च स्मरेत्—

आइ ण अन्त ण मञ्जु नहि न उ भव ण उ निव्वाण ।

एहु सो परममहासुहश्चो ण उ पर ण उ अप्पाण ॥

एवं [पुनः] पुनर्यावत् सच्चान् वशीकृत्य तान् महाबोधौ
साक्षादेवं नियोजनक्षमो भवेदिति । एवं साध्यस्य साध्याया
वा कुरुक्षारूपभावितायास्तङ्गौजं तथैव साधकशरात्

^१ AN ०न्तरेण ।

^२ AN ०कमावर्त्तेन

^३ NAN चिभगवत् ० ।

^४ N ०हृदयनाभिं ।

^५ शाया—

जादिर्गम्भो न मधो नहि न तु भवो न तु निर्वाणम् ।

स्वरूपं परममहासुखदो न तु परो न त्वामौयः ॥

साध्यकरम्यशरकलिकायां तद्रश्मिविबुद्धायां तथा दक्षिण-
कर्णेन प्रवेश्य तथैव गत्वा तथैव स्थित्वा तथैव प्रविश्य
तत्स्थानं गत्वा तथैव तिष्ठेत् श्रीकुरुक्षुरुपेण च
ह्रौःकारं मदनातण्डनिहितमित्याद्युक्तम् । ततोऽवश्यं सा
साध्यसाधकपरवशाहृदया सर्वकार्यकरणोत्सुका भवतीति ।

विधायामादितं पुण्यं कुरुक्षुरात्मसाधनम् ।
तेन सर्वजनाः सन्तु वश्यबोधिनियोजने ॥

॥ श्रीहेवज्जतन्त्रकमेणा स्वाधिष्ठानकुरुक्षुरासाधनं समाप्तम् ।

। कृतिरियं महजविलासस्य ॥

184.

नमः कुरुक्षुरायै ।

पूर्वोक्तविधानं न किन्तु स्वहृदीन्दौ ह्रौःकारबीज-
निष्पन्नां रक्तवर्णां दक्षिणेन शरीद्यतहस्तां वामेन रक्तो-
त्यलधनुर्धारिणौ ध्यायात् । तत आकर्णपूरितधनूरक्तो-
त्यलकलिकानिभश्चेणा साध्यं पुरतो विचिन्त्य हृदि
विन्धयेत् । पूर्वोक्तमुद्रया हृदूर्णाकण्ठमूर्ढसु विन्धस्य ततो
जापः—ॐ कुरुक्षुरु ह्रौः देवदत्तं वशमानय स्वाहा ।

॥ संक्षिप्तकुरुक्षुरासाधनं समाप्तम्

¹ A सत्त्वास्तये० ।

² A omits •रुपेण ।

³ This *Sādhana* is found only in AC: see fol. 34.

185.

१ नमः सुखकुरुकुलायै ।

कुरुकुलां नमस्यामि सितवर्णां चतुर्भुजाम् ।
इषुकार्मुकहस्ताभ्यां सितोत्पलाभयप्रदाम् ॥
पद्मासनस्थितां दिव्यां [रक्तताठङ्गमौलिकाम्] ।
दंडाकरालचिनेचां पिङ्गोर्द्धकेशमूर्द्धजाम् ॥

अथ सुखासनोपविष्टः स्वहृदये चन्द्रमण्डलं तदुपरि
ह्रीःकारं हृष्टा सितवर्णस्फटिकोऽयं शुभ्रज्योतीरश्मिविस्फु-
रितान् तद्रश्म्याकृष्टशुभ्रुद्वबोधिसत्त्वान् पुरतः पूजयित्वा
शिरसा प्रणम्य तदग्रतः पापदेशनापुण्यानुमोदनां ततः
परिणामनां चिशरणगमनबोधिचित्तोत्पादनं कृत्वा चतु-
ब्र्ह्मविहारान् भावयेत् । परहितचिन्तां मैचौं परदुःखनाश-
क्रियां करुणां परसुखतुष्टिं मुदितां परदोषोपेश्वामुपेश्वां
भावयेत् । ततः शून्यतामन्त्रमुचरेत् ऊँ शून्यताज्ञान-
वज्रस्वभावात्मकोऽहम् । अथ पूर्वोक्तह्रीँकारेण स्फुरण-
संहरणं कृत्वा आदिकमेण सितवर्णां कुरुकुलामात्मानं
भावयेत् । स्वहृदये सितवर्णाष्टदलपद्मं लौनं तदुपरि
स्फुर्यमण्डलं तर्षैव ह्रीँकारसम्भवां देवौं विचिच्छूपां
३ सितवर्णां चतुर्भुजां वामे चापधरां दक्षिणेनाकर्णपूरित-
शरां वामे सितोत्पलां दक्षिणेनाभयहस्तां पद्मासनस्थितां
दिव्यवस्त्रशोभितां श्रेतपद्मांशुकोत्तरीयां विकटदंडां चिनेचां
जर्द्धपिङ्गलकेशां अभिताभमुकुटिनौं स्फुर्यासने स्फुर्यप्रभां
नानाभरणभूषितां नीलानन्तवद्वकेशां रक्ततष्टककुण्डलां
पीतशङ्खपालकण्ठिकां विश्व[वर्ण]कुलिककेयूरां हरित-

कक्षाटिकयज्ञोपवीतां सितवासुकिमेखलां भृणालधवलमहा-
पद्महारभूषणां सितनन्दपनन्दोनागराजेन कृतपाद-
नूपुराम् । अथ पुनरष्टकुरुक्षानागाः कृताञ्जल्योँ भूत्वा
पादतले निवसन्ति । एवं समयसत्त्वं निष्पाद्य ज्ञानसत्त्वेन
सहैकीकृत्य भावयन् पूजयेदिति । पूर्वादिदिक्षु अक्षोभ्य-
वैरोचनरत्नसम्भवामोघसिद्धिः । अग्निकोणादिषु लोचना-
मामकीपाण्डराताराः ।

एता[अ] भावनाः कृत्वा पूजयेत् क्रमयोगतः ।

पूजां कृत्वा दृढीकृत्य जापमन्त्रमनुस्मरेत् ।

यस्या[अ] जापमाचेण चैलोक्यं वशमानयेत् ॥

ॐ कुरुक्षे ह्रौः स्वाहा । एतज्जापमाचेण चैलोक्य-
विजयौ भवति । सितवर्णेन निर्विषीकरणं स्फटिकेन
खमते प्रज्ञां हेमेन वश्यां पुष्करेण विनाशनम् ।

अथ पुरक्षोभमन्त्रं कथयिष्यामि येन सिध्यन्ति
चिदशाः । ॐ कुरुक्षे अमुक च ट त प य श ह्रौँ फट
स्वाहा । अष्टसिद्धिनाम मन्त्रमिदम् । अष्टौ परौक्षा-
प्रदायिकां अष्टैश्वर्यतां भावयेत् । चिदशैरपि पूज्यते ।
अथापरध्यानं वश्ये—

गुह्यात् गुह्यतरं जापं कथितं सिद्धिहेतुना ।

मस्तकतालुकरेषु हृदये स्तनयुग्मके ॥

कश्यां वक्षे पादद्वये न्यसेत् मन्त्रम् । योऽर्थसिद्धये क्षोभयेत्
भुवननागान् आकर्षयेच्चासुरदेवता अपि ब्रह्मरुद्रादि-
देवानपि किं पुनः क्षुद्रमानुषान् । उच्चारितो हि मन्त्राणां

^१ MS. ऋष्णगाग० ।

^२ MS. उग्रर० ।

^३ MS. इलियो

अनुच्छारितोऽयुतं जपेत्, उच्चारोऽनुच्छारवर्जितः अयुतसहस्रं
जपेत् । एवं जापमाणेण चैलोक्यव्यापी योगी गच्छेत्
भुवनचतुर्दशम् । स्वेच्छादर्शनं ददाति । कथितं मन्त्र-
साधने—

लक्ष्मैकेन देवराजा प्रजा[लोकोऽ]युतेन तु ।

पशुपक्ष्यादयः कोद्या सप्तलक्ष्मेण चासुराः ॥

शतसहस्रेण मन्त्रेण वज्रगर्भाभिसम्बोधिपदं लभते ।

अचोपदेशोऽयम् —

तं कुरुकुष्ठारूप करिये ह्यात्र

अहणिसि वौच्र हन्ते देह्यत्र ।

गुरुवच्छणे दिढ करि माणहु

भणात्र सबरपा विसढा करे हाणहु ॥

चैलोक्यो[त्तमो]त्तमा विद्या सितकुरुक्षायाः ।

साधनं विषदन्तस्य सर्वकर्मकरं शुभम् ॥

॥ सितकुरुक्षासाधनं समाप्तम् ।

। क्षतिरियं सिद्धशबरपादानाम् ॥

काणा—

पत् उरुक्षाक्षेषं छत्रा चे द्वयेऽहर्विशं बोजं झीः ते ददत्ये ।
उरुक्षाक्षेषे वक्तुं छत्रा मानं भवति शबरपादो विकाळां कुरुत इतिम् ।

186.

प्रथमं स्वहृदि रक्तवर्णं चन्द्रमण्डलं विभाव्य रक्तवर्णं
ह्रौःकारं पश्येत् । ततः पापदेशनादिकं निवेदयेत् ।
पश्चात् शून्यतां भावयेत् । शून्यतायां स्थितो योगी रेफेण
द्व्यर्थं पुरतो विभाव्य तदुपरि हुँकारं नौसवर्णं विभावयेत्
मतिमान् । तत्परिणतं विश्ववज्रं तत्परिणतां वज्रमयौं
भूमिं वज्रप्राकारं वज्रपञ्चरबन्धनं च । ॐ रक्ष रक्ष
हुँ हुँ हुँ फट् फट् फट् स्वाहा । पश्चाद् योगी रक्तवर्णं पश्चं
तदुपरि चन्द्रमण्डलं तदुपरि रक्तवर्णह्रौःकारपरिणतं
रक्तोत्पलम्, तदुपरि पुनश्चन्द्रमण्डलम्, तत्परिणतां
कुरुकुस्तामात्मानं विचिन्तयेत् अर्द्धपर्यङ्केन नाश्वस्यां
च व्याघ्रचर्मावृतकटिं पञ्चमुद्राविभूषितां जर्द्धकेशां
पिङ्गलकचां अभिताभनाथशेभितशिखां धनुर्बाण-
तथोत्पलाङ्गुशहस्राम् । अच स्थाननियमो नास्ति, नापि
भोजने नियमः । अच मन्त्रजापस्तु क्रियमाणः यथा न
कश्चित् प्रत्येति तथा कर्तव्यः । ॐ कुरुकुस्ते ह्रौः स्वाहा ।

लक्ष्मैकेन वशो राजा प्रजालोकोऽयुतेन तु ।
पशुपश्यादयः कोश्या सप्तलाक्ष्मेण चासुराः ॥

॥ हेवज्रकमकुरुकुस्तासाधनं समाप्तम् ॥

¹ A वचेष्व वस्त्रं ।

² AC omit तदुपरि चन्द्रमण्डलं ।

³ C तत्परिणतः ।

187.

नमः

प्रातः प्रोन्मीलदर्क्ष्युतिमतिमस्तुणज्योतिरक्षीणलक्षी-
मुह्नास्वद्रागवज्जस्फुरदुरुकिरणासङ्गिपिङ्गोर्द्धकेशीम् ।
यामेकां विचिन्त्य चिदशपुरवधूदोर्लतावन्धनानि
प्राप्यन्ते^१ तां नमामो जगदसमवशीकारभैषज्यसिङ्गिम् ॥
अथासैनः शमशाने गहनगिरिगुहागह्वरक्रोधसन्ध्यौ
दृष्टे वाऽथ स्वगेहे^२ क्वचिदपि विगतोपद्रवे वा प्रदेशे ।
श्रीहेवजक्रमेण चिभवपरिणतज्ञाननित्यन्दमूर्तिं
ध्यायाद् रक्तोत्पलास्तु द्युतिदलितजगद्वन्द्वनिर्वाण-
मायाम् ॥

आदौ सत्त्वेषु^३ मैत्रौ हिततनयगतस्तेहरूपां विचिन्त्य
म्लानैकापत्यबोधात् तदनु करुणया भावयन् सर्व-
सत्त्वान् ।

पश्यस्तत्^४ सौख्यसम्पद्मरमतिमुदितः सत्परार्थैकमूर्तिं
ध्यायात्तसर्वसत्त्वेष्ठहितहितमतिम्लानशून्यामुपेक्षाम् ॥
एतत् सर्वं समाप्य स्वहृदयकलितस्फूर्जदर्कस्थरक-
हीःकारांशुयुतांस्तैर्गुरुसुगतसुतैः सार्वमात्राथ्य बुद्धान् ।
यत्किञ्चिज्जन्मसुकृतमनुमतं कारितं वा तदेषु
म्लानं कर्म प्रकाश्य कुशलमपि तथैवानुमोद्यं च तेषाम् ॥
सर्वं कालव्यतीतं तदनु भगवतः सङ्गुरोराज्ञवैव
शात्रा ध्यायात् तदग्रं सहजमनुपमं धर्मरूपं जिनानाम् ।

^१ AC प्रोक्षन्ते ।

^२ A त्वर्गेहे ।

^३ A °पकाश° ।

^४ AC जगद्वर्व ।

^५ N वर्गेत्व ।

^६ AC एष्यं तत् ।

^७ A °स्फुर° ।

तत्सार्वज्ञं तदेव चिभुवनमखिलं तत्तदाभागमूर्च्छा॑
 सर्वासां पारमीणां परमपरिणतं मञ्जु॑ तत्त्वं तदेव ॥
 निर्मग्नस्तत्र योगी प्रणिधिघटनया धर्मकायस्वभावो ।
 जातः समोगरूपारजनितकिरणस्फारमेकार्कचक्रम् ।

हुँकारस्तत्र नौलद्युतिरथजनये १ विश्ववज्रं तदात्म-
 प्राकारं पञ्चरं च प्रबलवरमहामारवौरभेद्यम् ॥
 पश्चाद् रक्तारविन्दप्रणयि॒ नौतरणौ भासमानं कणाभं
 ह्रौःकारोङ्गूतरक्तोत्पलमुपरि ततो विस्फुरत् स्वर्थविम्बम् ।
 तस्मिन्द्योऽनिवश्वभ्रमदरुणमहारोचिराभासुरो ह्रौः
 देवौ स्यादुग्रमारव्यतिकरदहनोहामतौव्रानलश्रौः ॥
 प्राचैनार्कप्रकाशां निरतिशयमहायौवनव्यक्तगर्वां
 भास्वत्पिङ्गोङ्गेकेशौ॒ स्तनजघनभरां मुदु॑श्वनार-

साराम् ।

वामासक्तारुणाभचिनयनकिरणस्पृष्टदंड्हाकरालां
 प्रस्फूर्जदक्तगर्भभ्रमदुरसनाकोटिरुहामरोचिः ॥
 विश्वाग्निस्फारदीपौ॒ द्युतिसृमरश्वासक्तवामाङ्गुकोटि-
 विन्यस्योङ्गं स्फुरन्ती तदितरचरणं वामजानोरुपान्ते ।
 विस्तीर्णदीपिदेहच्छदकस्तितगुरुओणिभारालसाङ्गि
 निर्यद्रक्ताम्बुधारामुरसि नरशिरश्वकमालां वहन्ती ॥
 उन्नासोन्द्रमुखस्फुरदरुणविशालोत्पलद्वैतकृपृ-
 क्रीडल्कोदण्डकाण्डप्रकटितचिकणकर्णसन्धानपूर्णम् ।
 आकृष्णोग्राङ्गुणेन चिभुवनमखिलं पालयन्तीव धाचौ॒
 रक्ताङ्गं वामपाणौ निरुपमसहजं रागराज्यं तदेव ॥

१ AN मञ्जु० ।

२ AC धर्मचक्रं ।

३ A प्रणिधि० ।

४ A भरोम्बृद्ध०, N भरोमुद० ।

५ N दीप० ।

६ AC इरारा० ।

स्वच्छन्देन्दुप्रकाशश्रियमुपहसतः पञ्चमौलौ कपालान्
पञ्चाङ्गं पञ्चमुद्राभरणपरिणतं पञ्चबुद्धकमेण ।
विद्वाणा रागवज्रं शिरसि भगवती तन्मयः साधकेन्द्र-
स्तनमन्तं 'लौवजापो जपति यदि सुरैर्वन्दनौयस्तदद्विः ॥
एतत् साधनमुत्तमं भगवतो लौलाशनेराज्ञया
यत् कृत्वा करुणाभिधानकविना पुण्यं समाप्तादेतम् ।
तेनास्तामतिनिष्कलङ्घविमलप्रज्ञोदयस्फारितां
स्वच्छन्दप्रसरप्रभास्वरमहासौख्यप्रतिष्ठं जगत् ॥
॥ कुरुकुल्लायाः साधनं श्रीहेवज्ञतन्मोऽनुतं समाप्तम् ।
। कृतिरियं कवेः करुणाभिधानस्य । एवं स्तोकाः १२ ॥

188.

^२ॐ कुरुकुल्लायै नमः ।

यस्याः स्मरणमाचेण सदेवासुरमानुषाः ।
ध्रुवं किञ्चरतां यान्ति कुरुकुलां नमामि ताम् ॥
आदौ मन्त्रौ कृतमुखशौचादिकः सुखासनस्थः ^३स्वहृद्य-
कारजचन्द्रस्थितहीःकाररश्मिसमानौतकुरुकुलादेवौं हृदौ-
जनिर्यात् पूजाविशेषैः सम्पूज्य वन्दनां पापदेशनां पुण्यानु-
मोदनां तत्परिणामनां चिशरणगमनं बोधिचित्तोत्पादनं
चतुर्ब्रह्मविहारीभावनां च कृत्वा शून्यतां विभाव्य मन्त्रेण
चाधिष्ठाय हृदौजनिष्ठस्वरक्तकुवलये अकारजचन्द्रमण्डले

^१ AC लौवजापा ।

^२ B gives the *Namaskara*; other MSS have only ^ॐ

^३ B अकारजचन्द्रस्वरक्तकुवलये रक्तप्रोकार० ।

^४ B निर्जात० ।

तां विभाव्य तत्सर्वपरिणामां भगवतौं रक्षवर्णां रक्षचन्द्र-
पद्मासनां रक्षाम्बरां रक्षकिरीटवतौं चतुर्भुजां सब्दे
अभयग्रदां अन्येन समापूरितशरां वामेन एकेन रक्ष-
चापधरां अपरेण रक्षोत्पलधरां अमिताभमुकुटौं कुरु-
कुस्तापर्वतोदरनिवासिनौं शृङ्गाररसोऽज्ज्वलां नवयौवनां
कुरुकुस्तां भावयेत् यावत् खेदो न भवति, खेदे तु मन्त्रं
जपेत् । तचायं मन्त्रः—ॐ^१ कुरुकुस्ते ह्रीः स्वाहा । साध्यं
वशीकर्तुकामस्तु रक्षाशेकतले सिन्दूरेण चिकोणमण्डलकं
कृत्वा तत्र रक्षकुसुमैर्देवौ सम्पूज्य स्वयं तु रक्षाम्बरः साध्यं
पादेन आक्रम्य नग्नं विह्रसं मुक्तकेशां हृदि रक्षोत्पल-
कलिकथा विध्यन्विव जपेन्मन्त्रः । तचैष मन्त्रः—ॐ^२
कुरुकुस्ते ह्रीः अमुकं मे वशीकरु स्वाहा ।

॥ इति कुरुकुस्तासाधनम् ॥

189.

नमः कुरुकुस्तायै ।

ॐ^३ कुरुकुस्ते स्वाहा । आर्यताराया हृदयं अप्रतिहत-
शक्तिं चिभुवनवशकर्मणि प्रथितं पूर्वोक्तसमाधिस्थोऽस्त्र-
स्त्रां जपेत् । पश्चात् पुष्पधूपविलेपनगन्धचूर्णताम्बूजादि-
यस्यानेनाभिमन्त्र्य दीयते स वशो भवति । सुगन्धिधूपेन

^१ N. तारापादानां ।

^२ सुगन्धिनिविव भवति is omitted in A.

स्वमात्मानं धूपयेत्, सर्वजनप्रियो भवति । बन्धुक^१-
कुसुमानि होमयेत् यस्य नामा स वशो भवति । खानं
पानं चाभिमन्त्र्य यस्य दीयते स वशो भवति । महा-
पुरुषवशीकरणे श्वेतसर्षपो होतव्यः । पश्चात् सुतिथि-
नक्षत्रादिना च भगवत्याः पूजादिकं कृत्वा कुङ्गुम-
गोरोचनाकर्पूराद्यैः भूर्जे वस्त्रे वा षोडशारमुत्पलपत्राकारं
चक्रमभिलिख्य चक्रमध्ये मन्त्रसहितं साध्यसाध्यानां नाम
लिखनौयम् । पञ्चेषु कु रु कु ल्ले अक्षरचतुष्टययन्त्रितं
साध्यस्य केवलं नाम लिखनौयम् । बहिराःकारेण चिंगुणी-
कृतं चक्रं रक्तद्वचेण संवेष्य मद्दनमयपुत्तलिकाया हृदय-
मध्ये निश्चिप्य खदिराङ्गारेण तापयेत्, पादाङ्गाण्डिं कुरुते ।
पुरुषस्य स्त्रियो वा वशीकरणे ताम्रस्त्रच्या योनौ पादयो-
र्विङ्गा तापयेत्, वशीभवत्यच न संशयः । महत्या
श्रद्धया इमं मन्त्रराजं भगवत्याः पूजां कृत्वा जपत्वम् ।
एवमनेन क्रमेण सर्वसिद्धिर्भवति ।

॥ 'इति कर्मप्रसरप्रयोगः ॥

^१ Ba रक्तः ।

^२ A ऋगमम् ।

^३ AC धूपम् ।

^४ A तपः ।

^५ N omits this Colophon.

190.

गँ रँ वँ यँ पँ शँ चँ डँ ॐ कुरुकुस्ते सर्वदुष्टान् नाशय
 नाशय कीलय कीलय भज्जय भज्जय मर्हय मर्हय ध्वंसय
 ध्वंसय अपसारय अपसारय शान्तिं मे कुरु पुष्टिं मे कुरु
 अभिमतं मे कुरु सर्वसच्चान् १वश्यं मे कुरु ह्लौः स्वाहा ।
 ॐ ह्लौँ श्रीं हुँ हेँ हाँ हाः ।

॥ कुरुकुस्ताया बस्तिविधिः ॥

191.

नम उष्णीषविजयायै ।

पूर्वोक्तविधानेन चन्द्रे सितभूँकारजां शुक्रां चिमुखां
 चिनेत्रां नवयौवनां नानालङ्घारधरां अष्टभुजां भगवतौ
 चिन्तयेत् पौत्राषणदक्षिणेतरवदनां दक्षिणचतुर्भुजैः
 विश्ववज्रपद्मस्थबुद्धबाणवरदमुद्राधरां वामचतुर्भुजैः चाप-
 तर्जनीपाशअभयहस्तपूर्णकुम्भाः २ वैत्यगुहागर्भस्थितां
 वैरोचनमुकुटिनौ निष्पाद्य स्वबौजं पद्मस्थं हृदि॑ ध्यायात् ।
 तदनु शिखाललाटकण्ठनाभिचरणेषु यथाक्रमं हुँ चाँ
 ह्लौः ३ अं ४ अः इति पञ्चाक्षराणि पश्येत् । ततो मन्त्रं
 जपेत्, ॐ भूँ स्वाहा ।

॥ उष्णीषविजयासाधनम् ॥

¹ गँ...डँ is omitted in NBa.

² N reads अभिमतं मे कुरु after the second अपसारय ।

³ B वैरोचने ।   ⁴ C च० ।

⁵ AN ऋ० ।

⁶ Ab च० ।

192.

पूर्वोक्तविधानेन हृदि चन्द्रमण्डले सितॐकारजां
सितातपचापराजितां भगवतौं चिमुखां पदभुजां
प्रतिमुखं चिनयनां शुक्रां नौखालणदक्षिणवाममुखौं
चक्राङ्गुशधनुर्द्वरदक्षिणकरां सितवज्रशरपाशतर्जनौधर-
वामकरां सक्रोधहष्टिकां सर्वग्रहविध्वंसिनौं दिव्यालङ्घार-
वस्त्रवतौं वैरोचननायकां ध्यात्वा मुद्रां बन्धयेत् । दक्षिण-
हस्तमुष्टितर्जनौं हृदि संस्थाप्य वामहस्तमुष्टिमुत्थापयेत् ।
जापः— ऊं सितातपचापराजिते सर्वग्रहान् चासय
चासय हन हन हुँ हुँ हुँ फट स्वाहा ।

॥ इत्यार्थसितातपचापराजितासाधनम् ॥

193.

पूर्वोक्तविधानेन शून्यताभावनानन्तरं अष्टदलकमलो-
परि सूर्यस्थदुँकारजवजं वँकाराधिष्ठितवरटकं ध्यात्वा
तत्परिणतां वज्रचर्चिकां चिनेचामेकमुखीमर्दपर्यङ्ग-
तामण्डवां मृतकासनस्थां क्षणाङ्गौं दंप्रोलटभैरवां
नरशिरोमालाविभूषितकण्ठदेशं मस्थाभरणविभूषितां
पञ्चमुद्राधारिणीमक्षोभ्यमुकुटिनौं व्याघ्रचर्मनिवसनां
मुक्तकेशौं पदभुजां दक्षिणे वज्रखड्ढकधारिणौं
वामे कपालमणिकमलधरां रक्तवर्णां कर्मानुरूपतः
शुक्रादिवर्णयुक्तां च ध्यात्वा स्वहृङ्कारकरानौतज्जानचक्रं

^१ C begins with ऊ । ^२ ANC ०लङ्घारवतौं ।

^३ ANC हन हन हन हन । ^४ C झं झं ।

^५ ANC ऊं झं फट फट । ^६ B ०तात्प० ।

^७ B रं । ^८ AC ०वेष्टा० ।

पुरः^१ संस्थाप्य पूजादिकं निर्वच्य प्रवेशयेत् ततो मन्त्रं
जपेत्— ऊँ वज्रचर्चिके हुँ स्वाहा ।

॥ इति वज्रचर्चिकासाधनम् ॥

194.

नमो महाप्रतिसरायै ।

पूर्वोक्तविधानेन श्रुन्यताभावनानन्तरम् कारजेन्दु-
मण्डले पौत्रप्रेक्षकारजं छतविविधरश्मिपरार्थं परिणम्य
भगवतौ महाप्रतिसरां भट्टित्यात्मानं निष्पादयेत्, पौत्रां
चतुर्मुखां चिनेचां अष्टभुजां प्रथममुखं पौत्रं दक्षिणं
सितं पश्चिमं नौलं वामं रक्तं दक्षिणमुजैः खड्गचक्र-
चिशूलशरधरां वामभुजैः परशुचापपाशवज्रधरां विश्व-
पद्मचन्द्रासने ललिताक्षेपसंस्थितां रक्तप्रभामण्डलां
सर्वाभरणभूषितां विचित्रवस्त्रवसनां पट्टांशुकोशरौयां
नानारत्नमुकुटीम् । एवं विचिन्त्य ततः कायवाकृचित्तचन्द्रेषु
ऊँ आः हुँ सितपौत्रनौलच्छराणि चिन्तयेत् । ततः
स्तनान्तरे चन्द्रस्थप्रेक्षारं विचिन्त्य नानाविधदेवतीभि-
रात्मानं पूजितं दृष्ट्वा तावद् भावयेत् यावत् खेदो न
जायते । खेदे सति स्वहृच्छन्द्रे मुक्ताहारोपमं मन्त्रं
पश्यन् जपेत्— ऊँ मणिधरि वज्रिणि महाप्रतिसरे हुँ हुँ
फट् फट् स्वाहा ।

॥ महाप्रतिसरासाधनम् ॥

^१ B एवः ।

^२ B ऋत् ।

^३ B ऋम् ।

^४ Ab ऋचन्द्र । ^५ ANC ऋय० । ^६ Ab omit ऋत०...भगवतौ ।

^७ AC ऋकुत्तरे ।

^८ Ah ऋत० R ऋचन्द्रि ।

195.

प्रथमं योग्नी समाहितचित्तो भूत्वा हृदि पँकारपरिणतं
 विश्वपद्मं तचोपरि अकारपरिणतं चन्द्रमगडलं तत्र पौतं
 प्रँकारं विन्यस्य तद्विनिर्गतरश्मिभिः गुरुबुद्धबोधिसच्चान्
 मच्छोद्यानौयायतो विचित्रासनोपविष्टान् वन्दनापूजना-
 पापदेशनापुण्यानुमोदनाविशरणगमनबोधिचित्तोत्पाद-
 पुण्यपरिणामनाश्रमापनाः कुर्यात् । ततो मैत्रीकरुणा-
 मुदितोपेक्षाभावना । ॐ शून्यताज्ञानवज्ज्ञभावात्मको-
 ऽहमित्युच्चार्थं शून्यं विभाव्य ततः स्वचित्ते भट्टिति चन्द्रं
 पौतप्रँकारं [च] विभाव्य तत्परिणामेन प्रतिसरां सुपौतां
 रत्नमुकुटिनौं पौतशुक्रपौतरक्तचतुर्मुखौं चिनेचामष्टभुजां
 दश्मिणभुजैः खड्गचक्रचिशूलशरधारिणौं वामभुजैः पाश-
 परशुचापवज्रधारिणौं पद्मचन्द्रासने ललिताश्चेष्टस्थितां
 नानारत्नाभरणविभूषितां विभाव्य तस्याः शिरःकण्ठ-
 हृदयोपहृदयेषु चन्द्रस्यशुक्लरक्तपौतकषणान् ॐ आः ॥
 हुँकारान् विन्यस्य एतन्मन्त्रोच्चारेणात्मानं देवौरूपमधिति-
 ष्टेत् । ततः स्वहृदयान्विर्गतरश्मिभिरक्षोभ्यादैन् मच्छोद्या-
 नौयं अभिषेकं गृहौत्ता मुकुटे अधिपतिमक्षोभ्यं चिन्तयेत् ।

¹ N पं ।² A पं ।

³ After this the MS. A adds a long fragment, which is unnecessary here, consisting of the *Sādhanas* of *Saptaśatika Hayagriva* (end only), *Trailokyavijaya* and *Vajrajjvālānalārka* (beginning). It repeats this portion again at the end. The reason seems to be that some leaves of the original codex were not in order. See *Infra*.

ततः स्वहृदयात् पूजादेवीः गंस्यार्थं पूजयित्वा शताक्षर-
अन्वमावर्त्त्य च तावद् भावयेत् दावत् खेदो न आयते ।
स्थिते चित्ते सति मन्त्रं त्रयेत्—^३ उं मणिधरि वज्रिणि
महाप्रतिसरे हुँ हुँ फट् फट् स्वाहा^१ । ततोऽपि मन्त्रः—
उं वज्रसत्त्वं समयनन्पालय वज्रसत्त्वत्वेनोपतिष्ठ हडो मे
भव सुतीष्यो मे भव सुपीष्यो मे भव अनुरक्तो मे भव
सर्वभित्तिं मे इथच्छ सर्वकर्मसु च मे चित्तं श्रेयः कुरु हुँ
हहहहहहोः भगवन् सर्वतथागतवज्र मा मे मुच्च वज्रीभव
महासमयसत्त्व आ— शताक्षरमन्त्रः । उत्थानकालसमये
पूजादिकं कृत्वा श्रामापयेत् ।

॥ इति महाप्रतिसरायाः साधनं समाप्तम् ॥

196.

मैत्रौं सर्वजनेत्रियं जन्ममरणव्याधिव्यथा'विश्वले
कारुण्यं भुदितामुपेक्षणमतिं कृत्वोपदेशादतः ।
साटाभ्यप्नमसं समयमखिलैः शून्यं विकल्पैर्जगत्
विश्वार्नकवपुविभाव्य पुरतो मन्त्रौ ततस्तेन च ॥
शुधाकारणाङ्गाङ्गविम्बं लुठितां पौताङ्गतिं प्रङ्गतिं
कुर्वाणां निजरश्मिभिः प्रतिदिशं विश्वस्य सद्गच्छितम् ।

¹ One षट् is dropped in N.

³ B चित्तं मे :

¹ A विलु० ।

² AC omit.

⁴ AN शास्त्रोपापारम्

ध्यावा विश्वसरोजगर्भविष्णुसच्चन्द्रासनस्थायिनौ
पौतापौतसितासितारुणमुखं नेचचया सङ्कृतम् ॥

मौखीरत्नमयं विचित्रवसनं रक्षप्रभामण्डलं
लौलाक्षिभूषयोधरयुगासक्तोत्तरौयांशुकम् ।

खड्गं चक्रशरचिशूलपरशुश्रौपाशवजं धनु-
र्विश्वाणा भुजपस्त्रैः प्रतिसरा भूयात् स्वयं साधकः ॥

ॐ आः हुँ इति चाक्षरैः पटुमतिर्देहे गिरिस्वान्तके
हृष्टा चन्द्रगतं सितं विधियुतं पौतं च नौलात्मकम् ।

सच्चन्द्रे कुच्युगममध्यमिलितप्रकारजन्मार्चिषा
निघन्नैः परिपूरितं निजवपुर्धायात् स देवीगणैः ॥

एवं च स्फुरणेऽपि संहतिविधौ सञ्जातखेदो यदा
मुक्तादामनिभं तदा स्थिरमतिः रश्मिप्रतानोज्ज्वलम् ।

हृष्टन्द्रे परि मन्त्रराजमसमं ध्यायन् जपेदौहशं
नित्यं सादरमञ्जसा बहुतरं कालं विशुद्धाशयः ॥

तचायं मन्त्रराजः— ॐ मणिधरि वज्रिणि महाप्रति-
सरे हुँ हुँ फट फट स्वाहा ।

॥ प्रतिसरासाधनम् ॥

१ A० संख्यूते ।

२ A० संविक्रमकुरुयुगा० ।

३ A० अन्तः ।

४ A यद०

५ N कुर०

197.

पूर्वोक्तविधानेन विश्वपद्मचन्द्रे हरितमाँकारजां महा-
मायूरौं हरितवर्णां चिमुखां पडभुजां प्रतिमुखं चिनेचां
कृष्णशुक्रादक्षिणेतरवदनां दक्षिणचिह्नस्तेषु यथाक्रमं
भयूरपिच्छबाणवरदमुद्राः तथा वामचिह्नस्तेषु रक्ष्यटा-
चापोत्सङ्गस्यकलशा विचिचाभरणां शृङ्गाररसां नव-
यौवनां चन्द्रासने चन्द्रप्रभावतौ अर्द्धपर्यङ्किनौममोघ-
सिङ्गिमकुटां भावयेदात्मानम् । ततोऽस्याः शिरःकण्ठ-
हृदयनाभिस्थचन्द्रेषु यथाक्रमं ऊँ आः माँ हुँ इत्यक्षर-
चतुष्टयं विभाव्य स्फुरणसंहरणं कुव्वैत् । ततो मन्त्रं
जपेत्— ऊँ महामायूरौ विद्याराज्ञौ हुँ हुँ फट् फट्
स्वाहा ।

॥ इत्यार्थमहामायूरौसाधनम् ॥

198.

पूर्वोक्तविधानेन विश्वपद्मचन्द्रे बुँकारोङ्गवां महा-
माहसप्रमर्हनौमात्मानं ध्यायात् शुक्रामेकमुखौ पड-
भुजां दक्षिणचिभुजेषु खङ्गबाणवरदमुद्राः, वामचिभुजेषु
धनुःपाशं परश्वः, विचिचालङ्कारधरां रूपयौवन-
शृङ्गारवतौ वैरोचनकिरीटंयुक्तां पद्मचन्द्रासनप्रभाम् ।

॥ इत्यार्थमहासाहसप्रमर्हनौसाधनम् ॥

¹ N .सन० ।

² Ba .सपाश्च० ।

¹ B कुर्वते ।

² ANBBa .ठि०

199.

महामन्वानुसारिणी चतुर्भुजैकमुखी क्षणा दक्षिण-
भुजद्वये वज्रवरद्वती वामभुजद्वये परशुपाणवती हँकार-
बीजा अष्टोभ्यकिरीटिनी स्फूर्यासनप्रभा चेति ।

॥ इत्यार्थमहामन्वानुसारिणीसाधनम् ॥

200.

महासितवती चतुर्भुजैकमुखी रक्ता दक्षिणभुजद्वये
अष्टोभ्यवरद्वती वामभुजद्वये वज्राङ्गुशहतप्रदेशस्थ-
पुस्तकवती जींबीजा अमिताभमुकुटी अङ्गैपर्यक्षस्थिता
नानालक्षारवती स्फूर्यासनप्रभा चेति ।

॥ इत्यार्थमहासितवतीसाधनम् ॥

201.

अथान्नायान्तरेण पञ्चमहादेवत्यो गिर्दिश्वन्ते । तत्र
महाप्रतिसरा पौता चिमुखी प्रतिमुखं चिनयना दग्ध-
भुजा क्षणसितदक्षिणेतरवदना दक्षिणपञ्चभुजेषु यथा-
क्रमं खड्डवज्रं बाणवरदहृदयशायिहस्तस्थक्षेचाणि तथा

B begins with नमः । ANC ० वेति ।

BBa ० शोत० ।

NO ची० ।

ANC शोत० ।

A omits वामभुज०... लक्ष्मीनवती

A पञ्चदे० ।

ACBa ० षाश० ।

वामपञ्चभुजेषु चापध्वजरत्नच्छटा परशुशङ्खाः रत्नसम्बव-
मुकुटौ कृष्णकञ्चुकरक्तोत्तरौया अर्द्धपर्यङ्कलस्तिताक्षेपा
दिव्याभरणवस्त्रभूषिता चेति ।

महामायूरौ हरिता द्विभुजैकमुखौ दिव्या मयूरपिञ्च-
वरददक्षिणवामभुजा येति ।

महासाहस्रप्रमर्दनौ पूर्ववदेव ।

महामन्त्रानुसारिणौ चतुर्भुजैकमुखौ कृष्णा दक्षिण-
भुजयोरसिवरदौ वामभुजयोः परशुपाशौ चेति ।

महासितवतौ चतुर्भुजैकमुखौ रक्ता दक्षिणभुजयो-
रसिवरदौ वामभुजयोः परशुपाशाविति ।

च्यष्टराङ्गिताः स्वबौजमध्याः स्वनामसहिता अमूर्धा-
मन्त्राः ।

महापञ्चरक्षासाधनम्

202.

महाप्रत्यङ्गिरा कृष्णा पडभुजैकमुखा खड्डाङ्गुशवरद-
दक्षिणहस्ता रक्तपद्मचिशूलहृदयस्थमपाशतज्जनौयुक्तवाम-
हस्ता हुँबीजा अक्षोभ्यमुकुटा मर्वालङ्कारवतौ रूप-
यौवनसम्पन्ना ।

॥ इति महाप्रत्यङ्गिरासाधनम् ॥

A. उच्चता ।

B. मुखदिव्या

Ba. शौल ।

* This Colophon is found in Nb only.

203.

ध्वजाग्रकेयूरा क्षणा चिमुखौ चतुर्भुजा रक्तश्याम-
दक्षिणवाममुखौ खड़पाशधारिदक्षिणकरदया वज्राङ्कित-
खड्डाङ्कचक्रवामहस्तदया ऊर्ज्जपिङ्गलकेशौ शुष्कपञ्च-
मुण्डालङ्कतश्चिरस्का व्याघ्रजिनवसना दंष्ट्राकरालमुखौ
प्रलम्बोदरी प्रत्यालौढपदा स्फर्यासनप्रभा पौत्रवस्त्र-
कञ्चुकिनी हुँबौजा अशोभ्यमुकुटा ।

॥ इति ध्वजाग्रकेयूरासाधनम् ॥

204.

अपराजिता पौता दिभुजैकमुखौ नानारबोपशोभिता
गणपतिसमाक्रान्ता चपेटदानाभिनयदक्षिणकरा गृहीत-
पाशतर्जनिकहृदयस्थितवामभुजा अतिभयङ्करकराल-
रौद्रमुखौ अशेषमारनिर्दलनी ब्रह्मादिदृष्टरौद्रदेवता-
परिकरोच्छितच्छचा चेति ।

॥ इति अपराजितासाधनम् ॥

205.

वज्रगान्धारी क्षणा परमुखौ द्वादशभुजा ऊर्ज्जपिङ्गल-
केशौ प्रत्यालौढपदा दंष्ट्राकरालवदना प्रतिमुखं चिनेचा^१
दक्षिणषड्भुजेषु यथाक्रमं वज्रवज्रघण्टाखड़चिशूलवाण-

^१ Comits oचक० ।

^२ This Colophon is given in Nb only.

^३ ACN oलन० ।

^४ Ba oगयवा ।

^५ Omitted in NCBBa.

चक्राणि, वामपद्भुजेषु खद्वाङ्गाङ्कुशधनुः परभुपाश-
हृतज्जन्यः, प्रथममुखं क्षणां अपराणि^१ मुखानि पञ्चवर्णानि
विश्वपद्महर्यासना चेति । ॐ हुँ हुँ हुँ स्वाहेति
जापमन्त्रः ।

अत्रैव भवति धारिणी— नमो रत्नचयाय, नमश्चरण-
वज्रपाणये महायक्षसेनापतये, नमो भगवति महा-
वज्रगान्धारि अनेकशतसहस्रपञ्चलितदीपतेजायै उग्र-
भौमभयानकायै योगिनीयै^२ भौमभगिनीयै^३ द्वादश-
भुजायै विकीर्णकेशीयै अनेकरूपविविधवेशधारिणीयै,
एह्येहि भगवति महावज्रगान्धारि चयाणां रत्नानां
सत्येन आकट आकट बलदेवादिकं ये चान्ये समये न
तिष्ठन्ति तानावर्त्तयिष्यामि, "शीघ्रं यत्तु यत्तु यत्तु"^४ ॐ
अल अल अल अल हुलु हुलु मुलु मुलु चुलु चुलु
धम धम^५ रक्ष रक्ष^६ रक्षापय रक्षापय पूरय पूरय
आविश आविश भगवति महावज्रगान्धारि सिद्धचरण-
वज्रपाणिराजापयति^७ ह्रौः हः हुँ फट् स्वाहा । अस्याः
कर्मप्रसरोऽनेकविधिः ।

॥^८ इति वज्रगान्धारीसाधनम् ॥

^१ A. बालचक्रां ।

^२ मुखानि only in Ba.

^३ ANCB omit.

^४ After this A again states the same *Sādhana*.

^५ AC. अङ्ग० ।

^६ Repeated in A.

^७ In Ba the terminations are in ा॒ये and not in ा॒यै ।

^८ Ba spells the name as गन्धा० । ^९ Repeated in C.

^{१०} Ba omits.

^{११} C रक्ष २ ।

^{१२} C रक्षापय २ । ^{१३} N ऋौः हः हहहह ऊः C ऋौः हः हहे ऊः

^{१४} This Colophon is given only in Nb.

206.

नम न्यार्थप्रतिसरये ।

प्रथमं तावन्मन्त्री मुखशैचादिकं कृत्वा मनोऽनुकूले
स्थाने सुखासने उपविश्य ॐ आः हुँ रक्ष रक्ष हुँ फट्
स्वाहेति स्थानात्मयोगेन रक्षामधितिष्ठेत् । ततः स्वहृदि
अकारजं चन्द्रमण्डलं तस्योपरि पँकाररश्मिनिर्गतान् गुरु-
बुद्धबोधिसञ्चानवभास्य पुरतो दृष्ट्वा महाप्रतिसराप्रमुखान्
सगणपरिवारान् पूजयेत् । पुष्पधूपदीपगन्धबल्लिनैवेद्या-
दीनि ढौकयित्वा पापं प्रतिदेशयेत्, चिरत्वशरणं गच्छेत्,
बोधिचिन्तमुत्पादयेत्, कुशलमूलं परिणाम्य क्षमापयेत्,
ततश्चतुर्ब्रह्मविहारान् भावयेत्— तदुःखोदरणा करुणा
सुखप्रतिष्ठापना भैच्ची स्थिरसुखत्वेन मुदिता तथतारूपत्वो-
पेष्टा । ततः सर्वधर्मान् मनसाऽवलम्ब्य निर्विकल्पकं
विचिन्त्य ॐ शून्यताज्ञानवज्ज्ञमावात्मकोऽहम् । ततो
हुँकारेण विश्ववज्रमयौ भूमिं अधितिष्ठेत् । तेनैव च
वज्रेण वज्रपञ्चरं वज्रप्राकारं वज्रवितानं च विचिन्त्य
तन्मध्ये सुँकारपरिणतं सुमेरुपर्वतं महामोशपुरभवनं
नानाकुमुमाभिकीर्णम्, तस्योपरि हुँकारेण विश्ववज्रं
पँकारपरिणतं विश्वपद्मं कर्णिकाकेशरान्वितम्, तस्योपरि
चन्द्रमण्डलमध्ये पँकाररश्मिं संस्फार्य तैः पञ्चज्ञानात्मकं
आकृष्य सर्वतथागतैः सदैकीकृत्य द्रवीभूतबीज-
परिणामेन वक्ष्यमाणवर्णाङ्कतिः महाप्रतिसरा गौरवर्णा
द्विष्टवर्षाङ्कतिः चैत्यालङ्घतमूर्झा चन्द्रासनस्था हृष्य-
मण्डलालौढा वज्रपर्यङ्किनौ चिनेचा अष्टभुजा चल-

त्कण्डलशोभिता वारवृपुरभूषिता
 भेषजला सत्त्वास्त्रिलस्यादिती, तस्या भगवत्याः प्रब्रह्मसुखं
 नीतवर्णं दर्शयन्ति कार्यं इति वीतं वामे रक्तम्, दक्षिणप्रब्रह्मभुवे
 चक्र दितीते वामे शरीरं शरं चतुर्थं खङ्गं, वामप्रब्रह्मभुवे
 यज्ञपाशं दितीते विद्वत् वृत्तीये धनुः चतुर्थं परशुं,
 वायधिश्चापशोभिता नानापुष्पफलाद्यसङ्कृता ब्रह्माविष्णु-
 महेश्वरनन्दिकश्चरादिभिः संस्तुता, देवनागयक्षगन्धव्य-
 दक्षिणापाश्च सत्त्वरणीया, इन्द्र्यमवरुणवैश्रवणासुरगरुड-
 किन्नरमहोरगादिभिः दिवैः स्तुता, रागदेषमोहवासनानु-
 सन्धिपाशच्छेदनकरौ, परमन्त्रमुद्राविषकासोईचूर्णप्रयोग-
 विज्ञेषणाभिचारकाणां च दृष्टचित्तानां विघ्वंसनकरौ,
 सर्वबुद्ध्वोधिसत्त्वार्थगणवरपूजाभिरतानां परिपालनकरौ,
 महायानोऽहणलिखनपठनवाचनं स्वाध्ययनश्रवणधार-
 णाभियुक्तानां परिरक्षणकरौ । एवंभूतां भगवतीं
 स्फुरणसंहरणायोगेन सादरनिरन्तराभ्यासेनावलम्ब्य तस्या
 जापमन्त्रः— ॐ मणिधरि वज्रिणि महाप्रतिसरे हुँ हुँ
 फट् फट् स्वाहा ।

तस्या महाप्रतिसरायाः पूर्वस्यां दिशि तथैव पूर्व-
 योगमधिकत्य विश्वपद्ममध्ये हुँकारेण वज्रचिह्नपरिखामेन
 महाभासप्रमर्दनी क्षणवर्णा पिङ्गलोद्धकेशा नर-
 कपालालङ्कृता भूम्भुक्तिदंप्राकरालवदना
 मण्डलासना ललिताक्षेपेण महाभूतमहायसामा
 माणा कटककेयूरमण्डिता हारनूपुरभूषिता, तस्या दीर्घा

AC oचाह० ।

२ C omits oच० ।

३ Ba oरूपां ।

४ C बीज० ।

प्रब्रह्मभुजे वरदवजं द्वितीये असुशं तृतीये शरं चतुर्थे
खडं वामप्रथमभुजे तर्जनीपाशं द्वितीये परशुं तृतीये
धनुः चतुर्थे पद्मोपरि षोडशंलम्, तस्या मूलमुखं क्षणं
दक्षिणे श्वेतं पृष्ठे पौतं वामे हरितं सर्वं चिनेचम्, नाना-
रत्नाद्यलक्ष्मतशरौरा महाबलापराक्रमा रौद्रवेशा वटवक्षोप-
शेभिता सप्तमाचादिदेवतासन्तासनकरौ रेवत्यादिग्रहाणां
सन्तासितमनाः वासुदेवाद्यष्टनागसन्तासनकरौ वात-
पितृस्त्रेष्मादिसंशोधनकरौ रौद्रतमोऽन्धकारमेघस्फुटनकरौ
सर्वापमृत्युनिवारणकरौ । तस्या जापमन्त्रः— ऊँ अमृत-
वरे वरप्रवरविशुद्धे हुँ हुँ फट् फट् स्वाहा ।

ततो महाप्रतिसराया दक्षिणादिग्रभवने विश्वपद्मोपरि
चन्द्रमण्डलमध्ये माँकारबीजपरिणामेन भटिति महा-
मायूरौ पौतवर्णा द्व्यर्थमण्डलालौढा सच्चर्पर्यङ्किनौ
चिमुखा चिनेचा अष्टभुजा रत्नमुकुटिनौ सर्वाभरणभूषिता
तस्या दक्षिणप्रब्रह्मभुजे वरदं द्वितीये रत्नघटधरा तृतीये
चक्रं चतुर्थे खडं वामप्रथमभुजे पात्रोपरि भिक्षां(षुः) द्वितीये
मयरपिच्छं तृतीये घण्टोपरि विश्ववजं चतुर्थे रत्नधजम्,
ततो मूलमुखं पौतं दक्षिणे क्षणं वामे रक्तम्, अशोक-
शस्त्रोपशेभिता तत्याश्र्वस्थिता, सप्तसविषसञ्चादनकरौ
सरोद्रकपिलादिराक्षसीविधंसनकरौ समस्तनागादौनां
सन्तासनकरौ देवनागयक्षगन्धवर्व्वर्नमस्तरणीया सप्तस-
विंशनक्षणादिमवध्रहादिभिः सेवनीया सस्थावरजङ्गम-

^१ AC omits परशुः ट्रॉपे ।

^२ The second फट् is omitted in AC.

^३ A. १०८८-१०८९ ।

^४ AC. क्षत्रयहा० ।

'विषविमोचनीया' सदेवदैत्यासुरसम्बोहनकरौ । तस्या
भगवत्या जापमन्त्रः— ^ॐ अस्तुतविश्वोक्तिनि गर्भसंरक्षणि
आकर्षणि हुँ हुँ फट् फट् स्वाहा ।

तस्याः प्रतिसरणायाः पश्चिमदिशि विश्वपद्मोपरि चन्द्र-
मण्डलमध्ये मँकारदौजपरिणामजां महामन्त्रानुसारिणीं
भावयेत् शुक्लवर्णां शारदश्वभुजां चिमुखां चिनेचां स्फुरत्सूर्य-
मण्डलालौढां रवमुकुर्काटिनीं सर्वालङ्कारशेभितां नव-
द्यौवनोपेतां चारनृपुराकुरण्डलालङ्कारां शिरीषदृष्टेष्ठाप-
णीनिताम्, तस्याः प्रथमभुजाभ्यां धर्मचक्रमुद्रा द्वितीय-
भुजाभ्यां सप्तापिमुद्रा त्रृतीये वर्षाः चतुर्थे अभयः पञ्चमे
वज्रं पष्ठे शरः त्रृतीये तर्जनीनौपाशः चतुर्थे धनुः पञ्चमे
रक्षस्त्रा पष्ठे पद्माङ्कितकलशः^१, मूलमुखं शुक्लं दक्षिणे
तथां वासे रक्तम्, नानाकुसुमाभिकीर्णा साष्ठ्लोक-
पालादिदेवैः संपूजनीया सचतुर्महाराजिकादेवसङ्ख्यैः
भस्तुता सप्तालविद्याधरैरर्चिता । तस्या जापमन्त्रः— ^ॐ
विमले विमले अद्वदरे अस्तुते विरजे हुँ हुँ फट् फट् स्वाहा ।

ततो सदायात्मवगाथा उत्तरस्यां दिशि विश्वपद्मोपरि
चन्द्रमण्डलमध्ये वृषभीजपरिणामजा महासित^२वती
हरितवस्त्री स्त्रीराघवलालौढा चिमुखा चिनेचा षड्भुजा
तथागतमुकुर्काटिनीं सर्वालङ्कारलङ्काता दिव्यवस्त्रोपच्छादनी,

^१ Only depicted in AC.

^२ C. omissis.

^३ A. omissis.

^४ All MSS. (V. Na) read कमलः which is absurd.
Here कमलः is substituted as in images कमलः is
generally seen in one of the twelve bonds of
महामन्त्रानुसारिणी ।

^५ AC. omissis.

^६ AC omit.

तस्याः प्राप्तमसुभि अभयं द्वितीये वज्रं तृतीये शरं वाम-
प्राप्तमसुभि तत्त्वानीपाशं द्वितीये धनः तृतीये रक्षधजम्,
मूलसुखं इति दक्षिणे शुक्रं वामे रक्षम्, चत्पक्वदशोप-
ग्रोभिता सकामदेवादिप्रसुखैः सम्पूर्णं स्तुता महागीत्यादि-
व्याप्तयादिलोचित्वं समकरी काकाजुकगृध्रश्येनकपोतादि-
सिद्धापत्तकरी सभूतप्रेतपिशाच्छ्रेनाल्पराश्रादिभिर्मोहन-
करी । अस्या जापमन्त्रः— ॐ भर भर सम्भर सम्भर
इन्द्रियबलविशोधनि हुँ हुँ फट् फट् स्वाहा ।

एवं यथानिर्दिष्टं मण्डलं विभाव्य तस्या रश्मिसमूह-
स्थापात् स्वखबौजात् रश्मीन् नियाष्टं तात्र रश्मयः
समस्तचेष्ठातुकमभिव्याप्तं तत्त्ववाक्यरी^१ प्रवेशयेत् । पुन-
र्गेगमजुहरे स्फारयित्वा शान्तचक्रमात्रात्यं सम्पूर्णं सञ्चार्यं
स्वसमयचक्रे प्रवेशयेत् । ततो द्रव्यं निकालान्मीमृतं विभाव्य
तस्मात् रश्मिभिः सर्वतद्यागतानां कृष्णं भस्यत्यं प्रार्थये-
दभिषेकम्, सिद्धमानमात्रान् [८] पश्येत् । पूजास्तुत्य-
स्तुतास्वादपूर्वकं भावयेत् विचक्षणः— अप्यथामोहवज्री
महाप्रतिसरा, श्रोत्रयोर्द्वेषवज्री महाशाखा, रुद्रनी, ग्राणे
मात्सर्यवज्री महामादूरी, वज्रं रागवं, महामन्त्रानु-
सारिलो, स्पर्शे ईर्ष्यावज्री महाभिलवती, उपवेदना-
संवादस्त्रारविज्ञानस्कन्धधात्वान्प्राप्तमन्त्राद्वया इति देवता-
सिद्धिते आतव्या विशेषतः । ततो तथयो भृत्वा मन्त्रं
अप्यनेत् विधिना । यान्त्येव मात्सर्यारविष्ट्रायन्ते तानि
द्विष्ट्रायीगतं साथ्यनामविट्टितेन शक्तिभानसेन अवि-
क्षेपत् ।

ज्वरे गरे^१ तथा रोगे मंग्रामे च तथैव च ।
 डाकिनौ[स]भूतोच्छुष्मनदीशबुपपौडिते ॥
 अशनिविद्युन्मेघानां पर्वते वनमार्गयोः ।
 तस्मान्मन्त्रं स्मरेन्नित्यं सर्वशङ्कानिस्तृदनम् ॥

क्रमः—

सर्वमत्त्वहितार्थाय सर्वसत्त्वहितोदयम् ।
 येन केनचिदध्येष्यमायुषो दृष्टिहेतुतः ॥
 पञ्चरक्षाविधानं च लिख्यते^२ स्वस्त्ययनं मदा ।
 सत्त्वानां च हितार्थाय वर्त्तयन् मण्डलं शुभम् ॥
 शुचिभूम्यां शुभे रम्ये गोमयेनोपलेपिते ।
 वितानवितते चैव नानावस्त्रप्रस्त्रमिते ॥
 समज्ञास्त्रिमगन्धेन चन्दनेन विशेषतः ।
 दिंशाष्ट(क)मङ्गुस्त्रिं हत्वा मण्डलं वर्त्तयेन् ततः ॥
 श्रुतेन रक्तचूर्णेन शान्तिकर्म प्रशस्यते ।
 प्रदात्यादृदलं कुर्यात् कर्णिकाकेशराच्चितम् ॥
 कलशात् पञ्च संस्थाप्य स्वगदामवस्त्रशोभितम् ।
 लक्षणाकासंयुक्तप्रस्त्रवेन तु छादितम् ॥
 पुस्तकं धर्मधातुं च पटं चायावस्त्रमितम् ।
 पुण्यं पूर्णं च गन्धं च बलिनैवेष्यठोकितम् ॥
 दूर्क्षोनुसृद्वमायुक्तं शुक्लपुष्पं विशेषतः ।
 दिरितदिशं च दूवानां पूजयेत् यथाविधि ॥
 शुद्धमत्त्र शुद्धपूर्णं पायसं च विशेषतः ।
 गव्यव्याप्तो चन्द्रं दत्त्वा पूर्वस्थाने तु स्थापयेत् ॥

^१ NL अर्थः

^२ ACC. लेपयेत्

^३ A तस्यावास्त्रया ।

विश्वाणुसुरापूर्णं भृत्यमांसपलारडकैः ।
 कुम्भारडानां बलिं दद्यात् दक्षिणे दिशि स्थापयेत् ॥
 पायसं दधि क्षीरं च सर्जनं च विशेषतः ।
 पश्चिमायां दिशि स्थाप्य नागानां च महाबलिम् ॥
 माघमुहूर्कुल्यानां जाम्बुडीसीधुमेव च ।
 उत्तरस्यां दिशि स्थाप्य यक्षाणां तु बलिं ददेत् ॥
 ईशानों दिशमारभ्य यावद् वा पथगोचरे ।
 शुक्ररक्तं च हरितं सग्रहाम च प्रलभ्वितम् ॥
 मध्यश्वेतं सग्रहाम नानापुष्पविशेषतः ।
 क्षीररुधिरशरावाणां सर्जरगन्धमेव च ॥
 तत्तदस्तु [वि]शेषाणां अर्धं दक्षिणा यथार्थतः ।
 फलाफलं यथाप्राप्तं लहुमोदकशङ्कुलि ॥
 पिष्ठकादि यथोक्तं च खण्डक्षीरविशेषतः ।
 दक्षिणे बलिं संस्थाप्य अष्टचिह्नेन शोभितम् ॥

तथा च—

धर्मभाणक आचार्यः कर्मवज्रौ तथैव च ।
 स्थानं कृत्वा शुचिर्वस्त्रं आसनं च शुचिर्मतम् ॥
 पूर्वाभिमुखं तिष्ठयेत् पाठयेत् मौलिनं सदा ।
 पिण्डप्रातिकभिक्षूणां शुचि शौलं प्रशस्यते ॥
 आचार्याङ्गुलिमा कश्चित् पाठयेत् परिशुद्धिः ।
 एकवारादिकारभ्यैकविंशादि प्रवर्तयेत् ॥

¹ ANB • योर्मा ।

² AC • श्रावण ।

³ A • वाराणि ।

¹ AC शौतहरितम् ।

² AC सल्लिर० ।

न्यनाधिकविधौ पाठे सम्यक्षिद्विनं जायते ।
 शब्दोऽथेण सम्बन्धः करुणासच्चाथमुद्यमात् ॥
 तेन स्वस्थयनं कुर्यात् पूर्वबुद्धेन भाषितम् ।
 शुक्रभाजनभक्तानां आमिषं च विवर्जयेत् ॥
 सर्वं निराभिपं कृत्वा सर्वशस्त्रे तु समातम् ।
 उत्तराभिमुखाचार्यः तत्र कर्म समारभेत् ॥
 भावयेत् पूर्वमुद्दिष्टं देवतालम्बनं प्रति ।
 स्तुतिपृजासमायुक्तो घण्टावादनत्परः ॥
 नमोऽस्तु बुद्धाय अनन्तगोचरे
 नमोऽस्तु ते सत्यप्रकाशके मुने ।
 सत्ये प्रतिष्ठाय प्रजाय मोचके
 सर्वं च कामाः सफला भवन्तु ॥
 नमस्ति पुरुपवीर नमस्ते तु तथागताः ।
 नमस्ते देवताः सर्वा धर्मधातो नमोऽस्तु ते ॥
 दूर्ब्लाकुन्दसमायुक्तं साध्यनामविदर्भितम् ।
 अच्छयेद् देवतामूर्धि धर्मधातुं तथैव च ॥
 सकृदुच्चार्यं मन्त्रेण सकृद् योगेन अच्छयेत् ।
 अयुतेन तु कर्मण आयुर्वर्द्धति सर्ववित् ॥
 येन केनचिदध्येष्यं (तस्या) मण्डलं च प्रवर्तयेत् ।
 'राज्यं राष्ट्रं तथा ग्रामं गोष्ठमुद्यानमेव च ॥
 अमनुष्यावताररोगमडकदुर्भिक्षं नश्यति ।
 तेन कर्मण रक्षन्ते शुष्कदारूण्यपि स्वयम् ॥

¹ A adds मन् after this.

² Repeated in A.

कार्तुमिष्ठति

ततो रक्षाविधानेन रक्षा भवति निश्चितम् ॥
 वातजाः पित्तजा रोगाः श्वेष्मजाः सन्निपातजाः
 निहताः सर्वरोगाश्च स्वस्ति भवति सर्वदा ।
 पाठस्वाध्याययोगेन निर्विघ्ने भवति निश्चितम् ॥

॥ पञ्चरक्षाविधानम् ॥

207.

नमो वज्रशृङ्खलायै ।

पूर्वोक्तविधानेन हृदि चन्द्रमण्डले हरितहुँकारज्ञान-
 निष्ठानां वज्रशृङ्खलां चिमुखां पडभुजां नौलशुक्र-
 दक्षिणतरमुखौं चिनेचां वज्रशृङ्खलशरवदक्षिणकरचयां
 तर्जनौपाशचापवद्वामकरचयां हरितश्यामवर्णां ईषद्व-
 मितभुखौं सर्वासङ्कारां दुष्टसच्चनिहृदनौमात्मानं ध्यात्वा
 भुद्रां बन्धयेत् । हस्तहयेन पृथक् पृथक् वज्रमुष्टिं कृत्वा
 कनीयसौं तर्जनौं च शृङ्खलाकारेण बन्धयेत् । ऊँ
 वज्रशृङ्खले हुँ फट स्वाहा इति जापमन्त्रः ।

॥ वज्रशृङ्खलासाधनम् ॥

208.

पूर्वोक्तविधानेन श्रून्यताभावनानन्तरं विश्ववस्तु-
स्थूर्यस्थहरितश्चामहुँकारजां ॥३६॥ चिमुखां अष्टभुजां
प्रथमसुखमीषड्हासरसं दक्षिणं कपिलां कपिलाखोचनं ॥
वामं रक्तं भुकुटीदंड्हाकरालं दक्षिणेषु चतुःकरेषु अभय-
वज्रमृद्गलशरधरां वामचतुःकरै रुधिरपूर्खकपालतर्जनी-
पाशचापधरां ललिताक्षेपासनस्थां मार्जारचमोत्तरौयां
अमोघसिङ्गभूषितोर्धपिङ्गलकेशां विचिन्त्य ॐ वज्रमृद्गले
हुँ फट् स्वाहेति मन्त्रं जपेत् ।

॥ इति आनायान्तरेण वज्रमृद्गलासाधनम् ॥

209.

आदौ तावनमन्त्रौ सुखासनोपविष्टः श्रून्याः सर्वधर्मा
इत्येवमुच्चार्थं एवमायेभ्यः श्रून्या धर्माः प्रभवन्तौ-
त्येव हृष्टसम्पत्तिमुत्पाद्य रत्नचयशरणादिगमनं कुर्यात् ।
ततो यावन्तः सत्त्वाः सत्त्वसंग्रहेण संग्रहीताः, ते सर्वे मया
सर्वज्ञाने प्रतिष्ठापयितव्या इति । ततो हृष्टये विश्वदक्ष-
कमलं तदुपरि स्तुर्यमण्डलं ततो हुँकारनिष्ठवां वस्त्र-
मृद्गलात्मिकां सर्वबन्धच्छेदनौ दुष्टसत्त्वगिन्द्रियनौ आमा-
चिमुखौ चिनेचां द्वितीयैकपिङ्गलखोचनां जामे भुकुटी-
मुखौ रक्तदंड्हाकरालां प्रथमे र्षष्टसितानां चाष्टभुजां
प्रथमदक्षिणकरेणाभयददां द्वितीये वज्रं दूतीये वस्त्र-
मृद्गलां चतुर्वें शरं वामकरे रुधिरपूरितकपालं वित्तीये ।

^१ AC omit हरितां...मुखां ।

^२ AC •माये• ।

^३ AC •माये• ।

^४ A omits वस्त्रं ।

^५ AC •माये• ।

तर्जनिकां तृतीये पाशं चतुर्थे धनुः, सहस्रान्तौं बुद्धमेघान्
सुखलितासनस्थां मार्जारचमोत्तरीयां भावयेत् (ॐ)
वज्रशृङ्खलाम् । द्वयेन प्राप्यते बोधिः किं पुनः लाः सिद्धयः ।
ॐ वज्रशृङ्खले हुँ फट् स्वाहा ।

॥ वज्रशृङ्खलासाधनोपायिका सभास्त्र ॥

210.

नभो ध्वजायकेयूरायै ।

नत्वा ध्वजायकेयूरां सर्वपायभधापहाम् ।

तस्याः साधनसंसिद्धिर्लिख्यते श्रहया मया ॥

आदौ तावन्मन्त्रौ मुखगौचादिकं कृत्वा मनोऽनुकूले
प्रदेशे सुखासनोपविष्टः—

सन्मैच्यादिमनःशुद्धो द्वानपारमितापरः ।

भावयेन्मारविध्वंसकारिणौ तारिणौ रणे ॥

ॐ चन्द्रार्कविमले स्वाहेति मन्त्रमुच्चार्य सहदि
अँकाराकारपरिणतचन्द्रस्तर्थसम्पुटोपरि ध्वंकारपौत-
रश्मिभिराकाशदेशे बुद्धबोधिसच्चान् द्वष्टा मनोभद्रपृथा-
दिभिः सम्पज्य चिशरणगाथां पठेत् । तदनलरं ॐ स्वभाव-
शृङ्खाः सर्वधर्माः स्वभावशुद्धोऽहमिति मन्त्रमुच्चार्य मुहूर्तं
शून्यतां भावयेत् । ततः ॐ शून्यताज्ञानवज्रस्वभावात्म-
कोऽहमित्यहङ्कारमुत्पाद्य सच्चाद्युद्धरणाशयः प्रतिबिम्ब-
सदिभं चन्द्रस्तर्थसम्पुटोपरि ध्वंकारपौतरश्मिभिरनन्त-
सच्चान् बुद्धबोधिसच्चरूपेणालङ्कृत्य तद्वृदि प्रविश्य पुनरा-

¹ N देश ।

² AC omit.

³ AC अकारपरिः ।

गत्य रश्मिसमूहं बौजे प्रविशन्तं भावयेत् । तत् सर्वे
परिणम्य संग्रामतारिणौ देवौं पौत्रवर्णां मनोरमां चतु-
र्वक्षभुजां कुञ्जां प्रत्यालौढां लम्बोदरौं गुर्भां रक्तवर्तुल-
चिनेचां सुनीलाम्बरधारिणौं असि'चक्रसव्यहस्तां वामाभ्यां
तर्जनीपाशक्षणवज्ञाङ्कितश्वेतमूषलधरां वामाङ्गाश्छिष्ट-
चिश्रुलां प्रथमं पौत्राननां वामे रक्षेतरसितां ऊर्जविक्षत-
धूमाभां रक्तपिङ्गोर्जजटाबडां कपालपञ्चशोभनां पद्म-
स्थायभृथस्थां आत्मानं भावयेत् स्थिरम् । एवं समयसम्बन्धं
निष्ठादृश्यस्थहदौजरश्मिना ज्ञानसम्बन्धमानौय सम्पूर्ज्य
जः हुँ वे होः अभिरक्षरैराक्षण्य प्रवेश्य बद्धा वशं नयेत् ।
ततस्तथागतान् याचयेत्—अभिषिञ्चन्तु मां सर्व-
तथागताः । ततोऽशोभ्यादिभिः तथागतैः स्वहृदयात्
विस्कारितपञ्चामृतपरिपूरितकनककलशहस्तैरभिषिच्य-
मानमात्मानं भावयेत् । तत्रेयं अभिषेकगाथा—

अभिषेकं महावज्रं चैधातुकनमस्तुतम् ।

दटामि सर्वबुद्धानां चिगुद्धालयसम्भवम् ॥

ॐ सर्वतथागताभिषेकसमयश्रिये आः हुँ स्वाहा ।
ततः परिशिष्टपानौयं परिणम्य मुकुटे अक्षोभ्यो जायते ।

मन्त्रमावर्तयेन्नित्यं सत्यवादौ दयापरः ।

ॐ भगवति धजाग्रकेयूरे परसैन्यविधंसनकरि
स्वसैन्यपरिपालनि ऊर्णामुखि ख ख खाहि खाहि पर-
सैन्यं अनन्तमुखेन अनन्तभुजेन प्रहर प्रहर हुँ हुँ फद-
फद स्वाहा—हृदयमन्त्रः । ॐ सर्वग्रहनक्षत्रध्यामी

स्वामी— उपहृदयमन्तः । मालामन्त्रतु धारण्यां द्रष्टव्यः ।

कृतो वः सर्वसस्वार्थः सिद्धिर्दत्ता यथानुगा ।
गच्छधर्व बुद्धिषयं पुनरागमनाय मुः ॥
इत्यनेन मन्त्रेण विसर्ज्यित्वा विहरेत् ।
॥ इति धजाग्रकेयूरासाधनं समाप्तम् ।
॥ क्षतिरियं परिणितमध्यमकरुचेष्टम्भाकरमते: ॥

211.

नम आर्योश्शौषविज्ञायै ।

प्रथमं तावन्मन्त्रौ मुखशौचादिकं कृत्वा सुखासनोप-
विष्टः चतुर्ब्रह्मविहारान् भावयेत् । तदनन्तरं स्वहृदयकार-
परिणतं चन्द्रमण्डलं ध्यात्वा तदुपरि सितभ्रुँकारं हृष्टा
तद्विनिर्गतरश्मिममूहैर्जगद्वभास्य पुरतः सर्वबुद्धिबोधि-
सस्वान् विचिन्त्य पूजापापदेशनादिकं कुर्यात् । ततः
ॐ श्रून्यताज्ञानवज्रस्वभावात्मकोऽहम् । ततः पुनरपि
स्वहृदौन्दौ पङ्कारजं विश्वदलकमलं ध्यात्वा तदुपरि
चन्द्रविम्बमध्यशंसितभ्रुँकारं हृष्टा तत्परिणतां उष्णीष-
विम्बां वैत्यगुहान्तःस्थां सितवर्णां चिमुखां चिनेचां अष्ट-
कारभूषितां विश्वदलकमलचन्द्रस्थां बह-
प्रथमसितवदनां दक्षिणे पौतमुखां वामे
दक्षिणचतुर्भुजेषु विश्ववज्र-
वामचतुर्भुजेषु

धनुःतर्जनीपाशश्रभयभद्रघटहस्तां वैरोचनमुकुटिनौ
दिव्यवसनपरिधानोत्तरोदयां सितप्रभासालिनौ पश्येत् ।

तस्या दक्षिणे लोकेश्वरो वामे पद्मधारी दक्षिणे चामर-
हस्तः, वामे वज्रपाणिः कुवलयदस्तथामः वामे कुवलयस्थ-
वज्रधारी दक्षिणे चामरहस्तः । एतौ निष्ठासौ चिन्तनीयौ ।
ततः पूर्वदक्षिणपश्चिमोत्तरेषु अचलटक्किराजनीलदण्ड-
महाबलाः । सर्वे नौला दिभुजा गकमुखाः चिनेचाः
प्रत्यालौढा आग्रचम्माम्बरा ऊङ्केशा अष्टनागाभरणा
विश्वदलकमलसूर्याक्रान्ता वामे तर्जनीपाशहस्ता
दक्षिणे खड्डश्वरवज्रदण्डहस्ता भावनीयाः । उपरि
शुद्धावासकायिकौ देवपुत्रौ चिन्तनीयौ पूर्णकम्भृतमृतं
प्रवर्षमाणौ ।

एवं सपरिवारां भगवतौ ध्यात्वा न्यासं कुर्यात् । ॐ
शिरसि, आः कण्ठे, हुँकारं हृदये, चाँ ललाटे, ह्रौः
नाभौ, अं अः पादयोः । ततो मुद्रां बन्धयेत् सम्पुटाञ्जलिं
कृत्वा तर्जन्यौ सङ्कोच्य । ज्येष्ठाङ्गुष्ठाभ्यां भाधुकारं दत्ता
ॐ्कारचयसहितां धारणैमेकवारमावर्त्य पश्चात् विना
मुद्रया आवर्तयेत् । ॐ भुँ स्वाहा—हृदयमन्त्रः । ॐ
अमृतायुर्देदे स्वाहा—उपहृदयमन्त्रः । ॐ अमिते
अमितोऽहे अमितचक्रान्ते अमितगाचे अमितगामिनि
अमितायुर्देदे गगनकौर्त्तिकरि सर्वलेशक्षयंकरौये
स्वाहा—इति मालामन्त्रः ।

॥ आर्योष्णीषविजयासाधनं समाप्तम् ॥

212.

प्रणम्य पद्मं जगन्नाथं धानासङ्गजगत्प्रियम् ।
 उष्णीषाराधनं वस्त्रे स्वस्मरणाय साधनम् ॥
 क्षचिद् हेशे विहारे वा भूधरादौ मनोरमे ।
 सुकुमारासनासीनो योगी चित्ते विचिन्तयेत् ॥
 सत्त्वानां शङ्करं तत्र सञ्चुकारं स्फुरत्प्रभम् ।
 बुद्धान् तस्यावभासेन पूजयेत् अध्वर्त्तिनः ॥
 सम्पूज्य पुरतस्त्वेषां पापं कायादिकर्मजम् ।
 छतादिभेदसञ्जातं देशयेदुपदेशवित् ॥
 अनुमोद्यं शुभं सर्वं तत्प्रस्तुतं विशेषयेत् ।
 चिरलश्चरणं गच्छेत् सप्रपञ्चं यथाक्रमम् ॥
 उपदेशं हृषीकेत्य यावदाबोधिसाधनम् ।
 आलम्ब्य कृपया सत्त्वान् बोधिचित्तं विभावयेत् ॥
 निर्मितं च निरालम्बं निःस्वभावं खधातुवत् ।
 तचाकारोऽङ्गामोजस्थिते शीतांशुमण्डले ॥
 हैर्वौं तदौजसम्भूतां चिमुखौं च चिलोचनाम् ।
 नवदौवनसम्पन्नां शङ्कारादिरसास्पदाम् ॥
 सर्वबुद्धगुणाकौरीणां सर्वालङ्कारभूषिताम् ।
 प्रभालीरुद्धं सर्वाशां शरङ्गनसन्निभाम् ॥
 आमूनदप्रभाकारां शान्तसव्याननोऽचलाम् ।
 प्रलयामोधरोऽङ्गासिभौमतीव्रतराननाम् ॥

विश्वहृदयसंसक्तकुलिशं सव्यपाणिना ।
 द्वितीयेनाम्बुजासीनं बुद्धमन्थेन मार्गणम् ॥
 वरदानं चतुर्थेन वामेनापि यथाक्रमम् ।
 तर्जनीनिहितं पाशं चापं चापि तथाभयम् ॥
 दधानां पूर्णकम्भं च ध्यायात् चैत्यगुहालयम् ।
 सबौजं चिन्तयेत् पद्मं तद्वृदिस्थमनुत्तरम् ॥
 तस्य भुक्तप्रभाजालचोदनाशीलितं नमः ।
 बुद्धमेधैर्महाव्यूहैर्बोधिसच्चैः समन्ततः ॥
 महाकृपामकास्तेऽपि मन्त्रेण अध्वर्त्तिनः ।
 चिन्तनौयाः प्रथनेन सदा सेकप्रदायिनः ॥
 चैत्यान्तर्गतमेँकारं चामाकारं प्रभास्वरम् ।
 हुँ हौः अं अः इत्येतद् बौजजातं यथाक्रमम् ॥
 शिखाललाटकण्ठस्थं हन्नाभिचरणस्थितम् ।
 चन्द्रमण्डलमध्यस्थं ध्यायात् योगी महेश्वरम् ॥
 शरदिन्दुप्रभाकारौ स्फुरङ्गभस्तिमालिनौ ।
 कसलवज्रसमूतौ सव्ये चामरधारिणौ ॥
 पद्मवज्रधरौ तस्याः पार्श्वयोः सव्यवामयोः ।
 केकरं पुरतोऽत्युग्रं टक्किराजं च दक्षिणे ॥
 नौलदण्डं तु पृष्ठस्थं वामे महाबलं न्यसेत् ।
 क्षपाणाङ्गुशसद्वदण्डसमूतपाणयः ॥
 सद्विद्युद्वज्रसम्पातप्रखलयामोदनिःस्वनाः ।
 ग्रीष्मार्कनयनालोकं दुष्प्राणहरा अमौ ॥

सत्ये तर्जनिकापादीरवसत्यकरोचताः ।
ज्ञात्वा मात्साकुला धेया विश्वपद्मार्कमण्डुते ॥
इत्यमहर्निशं मन्त्री भावयेद् यत्तु योगवित् ।
स प्राप्नोत्यचिराद् बोधिं वज्रयानप्रवर्त्तनीम् ॥

॥ इत्युष्णीषविजयासाधनम् ॥

213.

वसुधारायै नमः ।

पूर्ववच्छून्धतापर्यन्तं विभाव्य भर्टिति जम्बलरूप-
मात्मानं ध्यात्वा स्वहृदये चन्द्रमण्डलमध्ये वँकारबौज-
निर्जातां (वसुधारां भगवतौ ध्यायात कनकवर्णां
सकलालङ्कारवतौं द्विष्टवर्षाकृतिं दक्षिणकरेण वरदां
वामकरेण धान्यमञ्जरौधरामक्षोभ्यधारिणीम् । पुरतो
भगवतौं श्रीवसुन्धरां दक्षिणतो वसुश्रियं पश्चिमतः श्रीवसु-
मुखौं वामतो वसुमतिश्रियम् । एताश्चाद्याक्षरबौजाः स्वना-
यिकासमानरूपाश्चिन्तनौयाः ।) एवं विभाव्य मन्त्र-
मावर्तयेत्— उं वसुधारिणि स्वाहा, उं वसु स्वाहा,
उं वसुश्रिये स्वाहा, उं वसुमुखि स्वाहा, उं वसु-
मतिश्रिये स्वाहा । प्रत्यहं गोमयेन द्विहस्तप्रमाणं चतु-
रसं मण्डलकां कृत्वा चिसन्ध्यं सुगन्धिकुसुमैरभ्यर्थं सद्भ-

¹ AC सर्वे ।

² C नन्तरं ।

³ N धारा ।

* A has चाम्बकरेण वरदा again.

चतुर्दश उपर्युक्तस्त्रियोऽपि पूर्वाधिति । अथा-
स्त्रियकामसाधारणं चतुर्दशीं तदेव महती श्रीभवति ।

॥ वसुधारासाधनम् ॥

214.

अथ एव भवयितुमिच्छति, तदा सर्वमेव
पूर्ववत् एव वृत्त्य दृतौयकं बौजं अर्द्धेन्दुविन्दु-
भूषितं तेजेष्व लघ्ननां (वसुधारां पौत्रवर्णां धान्य-
मञ्चरौनानारलवप्तमाणवटवामहस्तां दक्षिणेन वरदां
सर्वालङ्कारभूषितां सखीजनपरिष्ठां भावयेत्) अहमेव
वसुधारेति । हस्तदयेन मुष्टि वङ्गा मध्यमादृतौयपर्वभग्ना
वसुधारामुद्रेयम् । ततो जापं कुर्यात्—ॐ श्रीवसुनिधान-
शंक्रं स्वाहा । पटगतां भगवतीं श्रवतार्थं महतीं पूजां
कल्या भावयेत् स्वपेच । ततः सिञ्चा भवति 'भगवती' ।

॥ वसुधारासाधनम् ॥

215.

पूर्वोक्तविधानेन पौत्रवँकारपरिष्ठां (दिभुजैकमुखीं
पौत्रां नवयोवनाभरणवस्त्रविभूषितां धान्यमञ्चरौनाना-
रलवप्तमहस्तां दक्षिणेन वरदां अनेकस्त्रीजनपर्व-
वृतां विश्वपद्मचन्द्रासनस्थां रलसम्भवमुद्दितीं) सखीक-

B पृ० ।

N ३३

A N read इसे after this.

५८ अनेक विधान वसुधारा

हृदयां भृतिति निष्पाद्य मुद्रां बन्धयेत् । हस्तब्दयेन मुष्टिं
क्षत्वा मध्यमा तृतीयपर्वभग्ना— वसुधारामुद्रा । ततः
ॐ वसुधारा रत्ननिधानस्तेचे स्वाहा इति मन्त्रं जपेत् ।

॥ वसुधारासाधनम् ॥

216.

वसुधारायाः पटस्य प्रतिमाया वा अग्रतश्चन्दनेन चतु-
रसं मण्डलकं क्षत्वा तत्र भगवतौ मनसाऽरोप्य पूजयित्वा
चन्दनालिपत्पाणिः वसुधारा धीरणौ पुस्तकं स्वचावबद्ध-
कुसुममालां पुरतः स्थापितोदकभाजनेन निश्चिय सर्व-
सत्त्वेषु महामैचौचित्तमालम्ब्याभिमतसिद्धौ हृदयमाधाय
वसुधाराधारणौ पठेत् । पठंश्च स्वाहान्वितमन्वाणां
स्वाहाशब्दसुचारयन् सितपुष्पदूर्ब्बासहिताक्षतं तण्डुला-
न्युदकभाजने दद्यात् षण्मासं यावत् । पाठावसाने च
शुचिप्रदेशे तदुदकं विसर्जयेदिति ।

॥ वसुधाराधारण्युपदेशः ॥

217.

नमो वज्वाराहौ ।

प्रातरुत्थाय योगी मुखशैचादिकं कृत्वा समयं गुलिकां
 मुखे प्रक्षिप्य गिरिगङ्गरादिमनोरमे स्थाने विश्ववज्जा-
 सनासौन आलिकालिं वारचयमुच्चार्थं अहं वज्वाराहौ
 भूत्वा तटाकारं जगत् सर्वं करिष्यामौति कृतनिश्चयः
 स्वहं दक्षतर्थं रक्तवँकारं पश्येत् । तदौयरक्तरश्मिभिः
 प्रदृष्टान्वलदृशहेऽकनिष्ठभुवनवर्त्तिनौ वज्वाराहौं वल्य-
 मामभूतात्मां गुरुबुद्धोधिसत्त्वां आनौयाकाशे पुरतः
 संस्थाप्य द्रवश्मिविनिर्गतपूजाभिः सम्भूत्य च तद्यतः
 पापर्वत्तान्वानुमोदना पुण्यपरिणामना विशरणगमन-
 योपचित्तीत्यादादिकं कृत्वा चतुर्बहुविहारान् विभाव्य
 ततः ॐ शून्यताज्ञानवज्ज्वभावात्मकोऽहमिति मन्त्रार्थ-
 भास्मार्थोकर्वन् मुहूर्तमप्रतिष्ठरूपेण तिष्ठेत पूर्वप्रणिधान-
 वज्जात् । समाधेव्युत्थाय आकाशे येऽर्वं स्तंपरिणतानि
 भद्रुस्तिथोग्यवर्त्तुलचतुरसाणि हरिन्द्रीलरक्तश्वेतानि चतु-
 र्महाभूतस्याद्वानि उपर्युपरि पश्येत् । तदुपरि सुकार-
 सम्भावं सुमेहं चतुरसं च चतूरलमयं अष्टशृङ्गोपशेभितं
 विद्यित्य तदुपरि ॐ मेदिनी वज्रीभव वज्रबन्धं हुँ, ॐ
 वज्रप्रभावर हुँ वँ हुँ, ॐ वज्रपञ्चर हुँ पँ हुँ, ॐ वज्रवितान
 हुँ वँ हुँ, ॐ वज्रशरजाल चाँ शँ चाँ, ॐ वज्रज्वालानलार्क

¹ ANC गुडिं ।

² A .०८

³ Ab adds अकरणसम्बर ।

⁴ AC omit उपर्युपरिणामना ।

⁵ N adds तथा शून्यताज्ञानवज्ज्वभावाः सर्वघर्माः ।

⁶ A .०८० ।

⁷ Ab .वज्रज्वालराजार्क ।

हुँ हुँ हुँ— एतैर्भूत्वैर्वज्जभूम्यादिषट्कं विधाय तदभ्यन्तरे
चतुरसादिसर्वलक्षणसंयुक्तं कृठागारं विचिन्य तमध्ये
रक्तपॅकारजमष्टद्लपद्मं तद्रट्के आसिकालिपरिणतचन्द्र-
स्थर्यसम्पुटमध्ये रक्तवज्ञान्तर्गतं रक्तवॅकारं प्रकृतिप्रभास्वरं
पश्येत् । एतत्सर्वपरिणामेनात्मानं भगवतौ वज्र-
वाराहौ दाडिमकुसुमप्रख्यां दिभुजां दक्षिणेन वज्र-
तज्जनिकाकरा वामेन करोटकखद्वाङ्घरां एकाननां
चिनेचां मुक्तकेशां पण्मुद्रामुद्रितां दिग्म्बरां पञ्चज्ञाना-
त्मिकां भहजानन्दस्वभावां प्रत्यालौढपदाकान्तभैरवकाल-
राचिकां साद्रेमुण्डमालालङ्घृतगाचां स्वद्रुधिरं पिबन्तौ
भावयेत् ।

तथा पूर्वादिचतुर्दलेषु यथाक्रमं वामावर्त्तेन डाकिनौ-
लामाखण्डरोहारूपिणीः कृष्णश्यामरक्तगौरा: ; एता
एकवक्त्राः चतुर्भुजा वामे कपालखद्वाङ्घकपालहस्ताः
दक्षिणे उमरुकचिंकाः चिनेचा मुक्तकेशा नगा आलौडासन-
संस्थिताः पञ्चमुद्राविभूषिता भावयेत् । विदिग्दलेषु
चत्वारि बोधिचित्तादिपूर्णानि कपालानि विचिन्तयेत् ।

तदनु भगवतौहृदौजविनिर्गतरश्मिभिर्जःकारेण ज्ञान-
चक्रमानौय हुँकारेण स्वसमयचक्रजले अङ्गमिव प्रवेश्य
वॅकारेण वन्धनं होःकारेण तोषणं कुर्यात् । ततः भुँहुँखँ-
आःँडाँडँकारेणायतनानि बोधयेत् । घड्देवा

^१ A •टाङ्गा० ।

^२ Ab reads दक्षिणेन...०खद्वाङ्घरां after सहजानन्दस्वभावां ।

^३ A •मुकुट० ।

^४ ANC सार्क्ष० ।

^५ A •विमं ।

^६ Ab हो हूँ, C हो हूँ, A हो ऊँ ।

^७ A घडे० ।

मन्त्रपैर्मगवतौ कवचयेत् । उँ वै नाभौ, हाँ याँ
हृदि, हीं माँ वक्त्रे, हे शौं मूर्डि, हुँ हुँ शिखायां, फट्
फट् सर्वाङ्गेष्वस्वम् । ततो भगवतौकायवाक् चित्तपयेषु उँ
आः हुँ इत्यर्पयेत् । ध्यानात् खिन्नो मन्त्रं अपेत् । तत्
मन्त्रः— उँ वज्रवैरोचनौये हुँ हुँ फट् स्वाहा । चिसम्ब्यं
बलिपूर्वकं भगवतौ भावयेत् । भावयन् भगवतौरूपेण
सर्वदा विहरेदिति ।

॥ वज्रवाराहौसाधनं समाप्तम् ॥

॥ ऋतिरियं महापण्डितावधूतश्रीमद्दय-
वज्रपादानामिति ॥

218.

नमो वज्रवाराहौ ।

कुमतिदहनदक्षां धस्तदौर्बाच्य पक्षां
विषहतजनराग्नेहेष्वयोपात्तमोक्षाम् ।
प्रश्नमसुखसमृद्धां वज्रवाराहिदेवौ
सिखति निचयमस्याः कोकटो हि नत्वा ॥

तचार्द्यामावशेषायां रजन्यां^१ विधिनोत्थितः क्षणित्
अशानादौ मनोऽनुकूले स्थाने सञ्चन्दनाद्युपस्थिते नाना-
पुष्पप्रकरोपशोभिते साक्षात् शवासने वा यथा सुखसुपर्यक्षितम्
मैत्रादिभावनापूर्वकं स्वहृदि ‘अङ्कारजहर्यमस्तुते

^१ C omits. ^२ ANAb चौ ^३ ANC विहरन् । ^४ A. दोषवृत्तम् ।

^५ A omits a considerable portion of the *Sadhana* and resumes again after धारयन्तौ in the middle of the *Dhyana* (p. 428, l. 15). ^६ N. L.

सितङ्गीःकारजं रस्मि जालैः प्रकाशीष्टत्य वज्रवाराहौ-
प्रमुखगुह्योगिनीबोधिसत्त्वतथागतान् यथास्थाने पुरः
संबोध्य हृदौजनिर्गत-प्रचण्डा-चण्डाक्षी-प्रभावतौ-महा-
नाशा - वौरमतौ - खर्वरौ - सङ्केश्वरौ - द्रुमस्त्राया - चित्त-
चक्राष्टाभिः ; ऐरावतौ - महाभैरवा - वायुवेगा - सुराभक्षी-
श्यामादेवौ-सुभद्रा-हयकर्णा-खगानना - वाकृचक्राष्टाभिः ;
चक्रवेगा-खण्डरोहा-शैणिडनौ-चक्रवर्भिणी-सुवीरा-महा-
बला - चक्रवर्तिनी - महावीर्या - कायचक्राष्टाभिः' ; नौस-
रक्तसितवर्णाभिः अक्षोभ्याभिताभवैरोचनशिरोधराभिः,
चन्द्रासनचिनेचपञ्चमुद्राधराभिः, वज्रपद्मचक्रकपालमाला-
वबङ्गचिशिखालङ्घृतशिरोभिः, कर्चिकपालखद्वाङ्गान्वित-
पूजाव्यग्रकरपक्षवाभिः, अर्धादिपुरःसरं पूजयित्वा वन्दना-
पापदेशनाअकरणसंवरपुण्यानुमोदनाचिशरणगमनबोधि-
चित्तोत्पादमार्गश्रयणआत्मभावनिर्यातनाअध्येषणाया-
चना विधिवद् विधाय पुण्यं परिणाम्य शून्यताज्ञानप्रति-
पत्तये शिरसि सम्पुटाञ्जलिं कृत्वा गाथापाठपूर्व्यकं
तथागतान् अध्येषयेत् । तत्रेयं गाथा—ॐ सर्वतथा-
गताः शंसिताः सर्वसत्त्वानां सर्वसिद्धयः संपद्यन्तां
सर्वतथागताश्चाधितिष्ठन्तु ॐ स्वभावशुद्धाः सर्वधर्माः
स्वभावशुद्धोऽहमिति । तदनन्तरं पूज्यपूजापूजकान्
सर्वधर्मांश्च शून्यानिमित्ताप्रणिहिताकारेण स्वप्न-
प्रत्ययवत् प्रत्यात्मवेद्यमधिमुञ्चन् हन्मन्त्रकिरणजालै-

¹ N घोः० ।

² N adds °ङ्गीःकारज° again.

³ BC एवः ।

⁴ N adds देवीभिः after this.

⁵ C अर्जा० ।

⁶ C वज्रा० ।

⁷ B °जालकिरण० ।

निराभासीकृत्य ॐ श्रव्यताज्ञानवज्रस्वभावात्मकोऽहमित्य-
हङ्कारं कुर्यात् ।

ततः स्वचित्तं रक्तपँकाररूपेण परिनिष्पद्धं तत् परि-
णम्य १ रक्तपद्मोपरि शँकारजतरणिमण्डले सितहुँ-
कारेण स्तुर्यस्थङ्गीःकाराधिष्ठितारुणपञ्चस्त्रुचिकवज्रं ध्यात्वा
स्फुरणमंहरणपूर्वकं तत्परिणतां षोडशवर्षाकारां शर-
दिन्दुधवलां रक्तवर्तुलचिनेचां ईषहङ्कारालवद्नां नाना-
कुसुमविराजितमुक्तकेशार्ङ्गबङ्ग॑विराजितां कृष्णवज्रावलौ-
द्वयमध्यैकृतकपालमालावङ्गचिशिखां चक्रीकुरुण्डलकण्ठो-
रुचकमेखलालङ्कृतां विलासन्निपताकोऽज्ज्वलासव्यकरपञ्चव-
स्थितपूर्वोक्तवज्रेण अज्ञानपुरुषस्य भयानुविधायिनौ अव-
मव्येन अध एकहृ॒[चि]कोर्ध्वङ्गाणपञ्चहृ॒[चि]कसितदण्डानु-
गतशुष्कसार्द्धशिरोविश्ववज्रकानकालशमूलविनिर्गतरण-
त्मूक्षमधण्टिकान्वितविश्वपताकाविराजितवाहुण्डण्डासंसक्त-
खङ्गाङ्गं चतुर्मारास्तगापूर्ण॑पद्मभाजनं धारयन्तौ शरद्वुधिर-
साद्रान्वयथितपञ्चाशच्छिरोमालाप्रस्तुम्बिनौ रक्तपद्मोपरि
स्तुर्यस्थङ्गालपुरुषे आलौढपदस्थां विष्वस्त्रां प्रचण्डस्तुर्य-
प्रभां २ ममालिनौ प्रतिविम्बसमां शृङ्गारादिरसोपेतां
नानावृत्तिः ३ उद्दिशदिक्षु जगदर्थपरां स्तुर्यस्थङ्गीःकाराधि-
ष्ठित ४ वज्रहृदयां वज्रवाराहीमालानं ध्यायात् ।
ततो ५ उद्दिश्यमित्यालैः सर्वसत्त्वान् तद्रूपापद्मां निष्पाद्य
आत्मानि ६ प्रवेश्याहमेव भगवती ७ वज्रवाराहीत्यहङ्कारं

¹ C reads: ...पद्मो...तत्परिणतां after ...कुसुमविराजित.

² B adds: ...र्ध्वं after this.

³ C: वृत्ति ।

⁴ N: वृत्ति ।

⁵ N: उद्दिश्यमित्यालैः ।

तदनु^१ स्वनाभौ विश्वपद्मारणस्थर्यं मण्डले सित-
हीःकारं दृष्टा तन्मन्त्रमालामक्षस्थाकारां सितां चक्र-
भ्रमणयोगेन वदनविवरेण निश्चार्यं बुद्धगुणगणमणिमन्त्रौ-
पधिचन्द्रतारालिपिशस्वकलादिप्रभावमादाय नाभिविवरे
प्रविशन्तौ स्वपरेणां सर्वाज्ञानदहनात्मिकां ध्यायात् ।
ततो हृदौजरश्मसञ्चोदितगगनस्थां ज्ञानदेवौ पुरतो
दृष्टा पूर्वोक्तदेवौगणैरथादिपुरःसरं पूजयित्वा 'फेलार-
मन्त्रपाठपूर्वकं ज्वालामुद्रां दृष्टा ललाटे वामावर्त्तेन
आमयन् तामावाहयेत् । तत्र एकलोलौभावामन्त्रा-
हस्तारं कुर्यात् । तत्रायं मन्त्रः— उँ योगशुद्धाः सर्वधर्माः
योगशुद्धोऽहम् । ततस्तदृदौजसञ्चोदितान् गगनस्थान्
आक्षोभ्यादितथागतानानीय तैः पञ्चामृतमृतपञ्चतथा-
गतात्मककलशौः तन्निर्मितनानानात्रूर्थशङ्खमृदङ्गपणवौणा-
वेणुगौतधनिभिः देवासुरैश्च जोजोलारपरायणैः कुञ्जम-
कर्पूरकस्त्ररौसुगन्धिकुसुमप्रवर्षिभिः—

यथा हि जातमाचेण स्नापिताः सर्वतथागताः ।

तथाहं स्नापयिष्यामि शुद्धं तु दिव्येन वारिणा ॥

गाथां पठन्तीभिरात्मानमभिषिच्य उँ सर्वतथागता-
भिषेकं समयश्रिये हुँ इत्यनेनाधिष्ठाय तां विश्वपद्म-
स्थर्यस्थाक्षोभ्याधिष्ठितशिरस्कां चिन्तयेत् । ततस्तन्निर्मित-
प्रचण्डादिदेवौभिः तन्निर्मितनानानाविधपूजाभिः आत्मान-
मभिपूज्य वस्त्रमाणकमेणामृतास्वादं कृत्वा यावदिच्छं

^१ A तदत्र ।

^२ A °सुधमा°, C °मुम्भ° ।

^३ B °स्नाप्तामा° ।

^४ C है° ।

^५ A °समस्ति° ।

^६ AC omit °प्रचण्डादिदेवौभिः तन्निर्मित° ।

थात्वा स्फुरणमंहरणपूर्वकं द्रुतादिदोषरहितं मन्त्रं
जपेत् । तचायं मन्त्रः— ह्लौः । यदा उत्थातुकामः तदा
मन्त्रमालां नाभिष्ठहौः कारे अन्तर्भव्य पूजापुरःसरं प्रणि-
धानं विधाय पुण्यं परिणाम्य शताक्षरं च चिदोच्चार्थं
देव्यहङ्कारमुद्भवं सर्वधर्मांश्च तद्रूपापन्नान् पश्यन् यथा-
सुखं विहरेदिति ।

तचायं शताक्षरमन्त्रः— (ॐ आः) ॐ वज्रसच्च
समयमनुपालय वज्रसम्बत्वेनोपतिष्ठ हठो मे भव सुतोष्टो
मे भव सुपोष्टो मे भव अनुरक्षो मे भव सर्वसिद्धिं मे प्रयच्छ
सर्वकर्मसु च मे चित्तं श्रेयः कुरु हुँ हहहह होः भगवन्
सर्वतथागतवज्र मा मे मुच्च वज्रौभव महासमयसच्च
आः (हुँ) इति ।

सन्ध्यान्तरेऽपि भृष्टिति देव्याकारमभिमुखीकृत्य पूजादि-
पुरःसरं यावदिच्छं विभाव्य प्राग्वन्मन्त्रं जप्त्वा पूर्ववत्
सर्वं कुर्यात् । अर्द्धरात्रसन्ध्यायां तु पूर्ववत् सर्वं कृत्वा
शयनकाले शिरःस्थाने गुरुबुद्धबोधिसच्चान् दृष्ट्वा सम्पूर्ज्य
अष्टाङ्गपातप्रणामाशयेन सिंहशश्यायां ^१सुप्यात् । ततः
प्रभातसन्ध्यायां देवीप्रबोधितः सन् पूर्ववत् सर्वं कुर्या-
दिति । यदा अनेन क्रमेण क्वचित् प्रदेशे शबपर्यङ्केन
सुखासनोपविष्टः कृपयाऽवलम्ब्य सर्वसच्चान् पापदे-
शनामारभ्य यावदोधिचित्तात्पादपूर्वकं आःकारपरि-
णतायां स्वजिह्वायां पद्मदलाकारायां ह्लौःकारं ज्वलङ्गसुरं
यावदिच्छं विभाव्य स्थिरौकृत्य शतार्द्धगुलिकामालाक्षद्वयेण

१ AC •रोज्ज्वला• ।

२ AC यावदाक्षोधि ।

३ AC सुप्येत् ।

चिसन्धं चतुःसन्धं जपेत् योगी । सुषुप्तः पूर्वविधिना
 'सुप्यात् । एवं जपभावनात्मको विधिवत् लभानुज्ञो
 अष्टलोकधर्मनिर्मुक्तः आङ्गः समयसंवरस्थः कृपावान्
 कल्याणमिच्छाराधनतत्परो योगी 'सप्तलक्ष्मजापेन सर्व-
 शास्त्रकलाकलापेषु 'अभिज्ञो भवति । मेधावी शूरो
 विशारदः 'पर्षदनभिभवनौयो वादी च भवति । ज्वरगर-
 विषडाकिन्यादिभिरनुपद्रुतो भवति । यद्य भश्यति तदस्तुं
 भवति । सिद्धे सति मन्त्रजापेऽस्मिन् एतन्मन्त्राभि-
 मन्त्रिता कठिनौ यस्यै हस्ते दीयते स मूर्खोऽपि कवि-
 र्भवति । तस्य गन्धमाचेण पञ्चगादयः मन्त्रिहिता न
 भवन्ति । एभिरुपद्रवैरुपद्रुतानामन्त्रियामपि मव्योपिकार-
 समर्थो भवति । किं बहुनोक्तेन मध्यापि जडधिया शास्त्रे
 अष्टतक्तेशेन विद्धिसचेतसा अस्य मन्त्रस्य लक्षदध्यजापेन
 इदं प्रज्ञालोकसाधनं कृतम् । ये पुनः स्थिरचतुर्मः अनन्त-
 रोक्तगुण्यरुक्ता भवन्ति तेषां सुतरां सिद्धिः स्यादिनि ।

॥ प्रज्ञालोकसाधनं ॥ समाप्तम् ॥

^१ AC सप्तसः ।

^२ ANB खपेत् ।

^३ B अष्ट० ।

^४ AC चाभिं ।

^५ ANC परिषद० ।

^६ ANC चेन ।

^७ ANC नविधिः ।

219.

सत्त्वान् वशीकृत्य चतुरार्थसत्येऽवतारणाय वक्ष्यविधि-
रुच्यते । ततः पुष्टिक्रमेण निष्ठानां भगवतौ एवं रक्त-
बौजचिह्नपरिणामतो रक्तवर्णां विभाव्य सम्पूज्य सुतिं
कुर्यात् अक्षोभ्यवज्रत्यादिगाथाभिः । चितस्वनिर्व्याताधो-
मुखकरोटवर्णोपरि रक्तश्चाःकारज्जवज्यग्रभाण्डे दश-
समयान् षोडशस्वरककारादिच्छतुस्त्रिंशृज्ञनैरधिष्ठिता-
नधो वर्यंपरिणतवाव्यग्निमण्डलाभ्यां ज्वालानस्तापनं
क्षत्वा समयन्यस्तबौजरश्मिचोदिततथागतसमृष्टान् आनौय
तचान्तर्भाव्य आद्यस्वरजात्चन्द्रोपरि हुँकारजचन्द्रस्यं
तदधिष्ठितसितपञ्चस्त्रुचिक्षवज्रस्फुरितरश्मिजालैर्वज्रधर-
मपि चन्द्रवज्रस्य च प्रवेशात्, उत्पातकताविचिकित्सादि-
दोषापगते तदुपरि औंकारं ध्यात्वा तत्किरणैस्तथा-
गतानमृतरूपापन्नान् नानालोकधातुस्थानृतमपि तच्च
प्रवेश्य प्रणवस्य च प्रवेशात् । यथार्दिष्यमनमृतं दृष्टा
वारचयं चितस्वैरधिष्ठाय विधिवद्मृताखादं हात्वा याव-
दिच्छ्रं विभाव्य स्वनामाक्षरपरिणतं साध्यं पुरोवर्तिनं
दृष्टा तन्मन्त्रमालानिर्गतरश्मिभिः तमानौय तचान्तर्भाव्य
तस्य चित्तमकारपरिणतं आरक्तचन्द्रमण्डलाकारं ध्यात्वा
तन्मन्त्रमालानिर्गतां देवौ रक्तवर्णां वामकरेण श्वैःकार-
पाशधरां दक्षिणकरेण रक्तोत्पलकलिकानिभवज्ञाङ्गधरां

^१ ANC omits ०वच्च० ।

^२ AC तान् दृष्टा ।

^३ B ०चन्द्रमण्डलो० ।

^४ B ०त्पात्रता० ।

^५ B ०माकार० ।

^६ AC ०गतुलमा० ।

^७ AC ०मण्डा० ।

'साध्यपुरोवर्तिनौ दृष्टा उँ आः ह्रौः अभुकस्य चित्तमा-
कर्षय हुँ जः इति तामाज्ञापयति योगी । ततः सा देवी
विधिवत् प्रविश्य पाशेन संबेद्याङ्गुशेन चोदयन्ती यथा-
वदानीय स्वचित्ते प्रवेशयेत् । देवी तु मन्त्रमालान्तर्गता
द्रष्टव्या । ततस्तं मुक्तशिरं विहस्तं विहस्तं गलं (?)
रन्तुकामेच्छ्या एकान्तपरवशीभूतं क्षतकरपुटाञ्जलिकं
माधकाभिमुखं किं करोमैति [बूते] ।

॥ वज्रवाराहौसाधनं समाप्तम् ॥

220.

दिग्म्बरा मुक्तकेशौ वज्रवाराहौ नाभिरेणि कर्त्ति
कपालधारिणौ दृत्यन्ती चिन्था । वशं भवतीति ।

॥ वज्रवाराहा वशविधिः ॥

221.

ॐ नमो भगवत्ये आर्यवच्चवाराहौ ।

अथातो भगवतौनां गुह्येश्वरीणां सर्वदेवतौनां महाधियानां—

महान्तं च महागुह्यं महामायां महेश्वरीम् ।

चैलोक्यं भवत्येषा चैलोक्यं सृजते^१ पुनः ॥

गुह्याकामामियं माता महामायेति विश्रुता ।

चैलोक्याकामनौ विद्या प्रपद्येयं महेश्वरी ॥

यथा विज्ञातमाच्या विद्यया साधकेश्वरः ।

मदेवगन्धविगणान् सथक्षासुरमानुषान् ॥

विद्याधरपिशाचांश्च राक्षसोरगकिन्नरान् ।

वशमानयति भूतानि जलजस्थलजानि च ॥

महाश्वर्यकरौ विद्या इन्द्रजालकरौ तथा ।

मोहनं सम्भनं चैव विदेषोचाटनादिकम् ॥

वश्याकर्पणं जम्भं चानेकविधकुतूहलम् ।

पठिता कुरुते विद्या वाचां सिद्धिं च साधके ॥

न जपं न व्रतं तस्य नोपवासो विधीयते ।

अक्लेशतो भवेत् सिद्धिर्देवि सत्यं वदाम्यहम् ॥

मन्त्रं तव महामाये सर्वचैलोक्यसाधिके ।

प्रवश्यामि महायोगे दिव्यैरक्षरपञ्चक्षिभिः ॥

ॐ नमो भगवति वज्राराहि आर्यापराजिते
चैलोक्यमाचे महाविद्ये सर्वभूतभयां वहे महावज्रे वज्रा^{१०}—

^१ AC omit गुह्येश्वरीणां सर्वदेवतौना ।

^२ A ऋका ।

^३ ACB सृजते ।

^४ ANC काममर्य ।

^५ A प्रशस्येयं, NB प्रपद्येयं ।

^६ AC नाम ।

^७ ABC जम्भनं ।

^८ AC महावैद्य, Ab विद्ये ।

^९ B यहे ।

^{१०} Ab वज्रादि ।

सने अजिते अपराजिते वश्यद्वारि १० चलामणि ११ विध-
शेधनि १२ क्रोधनि करालिनि सन्त्वासमि १३ इति १४ सुप्र-
भेदनि १५ पराजये विजये जमनि सत्त्वानि १६ इति १७ वज्ञ-
वाराहि महायोगिनि १८ कामेश्वरि खंग तन्त्राणि १९ इति २० त्वं
हन हन प्राणान् किङ्गिणि किङ्गिणि २१ इति २२ धुन धुन
धुन धुन वज्रहस्ते शोषय शोषय २३ इति २४ यात्यादिति २५
२५ महापिंशितमांसासनि मनुष्यान्वप्राणते भाट्टेनशिरो
मालायथितधारिणि सुमनिसुम्भे हन हन प्राणान्
२६ सर्वपापसत्त्वानां २७ सर्वपश्चानां २८ मांसच्छेदनि क्रोधमूर्ते
दंडाकरालिनि महा२९ मुद्रे श्रीहेरुकदेवस्य अग्रमहिपि
सहस्रशिरे सहस्रबाहवे शतसहस्रानने ज्वलिततेजस्मे
ज्वालामुखि ३० पिङ्गललोचने वज्रशरीरे वज्रासने ३१ मिलि
३१ मिलि तिमिलि तिमिलि हे हे हुँ हुँ ख ख धु धु धु
धुरु मुरु मुरु अदैते महायोगिनि पठितसिंहे ३२ इति ३३ ध्रुं ध्रुं
ध्रुं ध्रुं ध्रुं ध्रुं हे हे ह ह भौमे हस हस वौरे हा हा हो हो
हुँ हुँ चैलोक्यविनाशनि शतसहस्रकोटितथागतपरिवारिते
हुँ ३४ फट सिंहरूपे खः गजरूपे गः चैलोक्योदरे महासमुद्र-
३५ भेषख्ले ग्रस ग्रस हुँ हुँ फट वौरादैते हुँ हुँ हा हा महा-

१ ANCB नेत्र०।

२ AC विशेषणि, NAb विधशेषणि।

३ Ab क्रोधक।

४ Ab मानिनि। ५ Ab ०दहरणि।

६ Ab भाम०।

७ AB प्रोगतंगे औतंगे।

८ AC खिंखिं०।

९ Ab adds वच० before this.

१० Ab ०मदापिंशितसि०।

११ B सर्वपाप०।

१२ Omitted in Ab.

१३ Ab महामांस०।

१४ Ab ०मद्रे।

१५ AC ०सखि।

१६ Ab मिलितचिलिते कशालिनि। १७ N चलि। १८ इति प्रे०।

१९ Ab खं। २० Ab खं। २१ Ab झं झं। २२ AC ०केलने।

पशुमोहनि योगेश्वरि त्वं डाकिनि 'सर्वलोकानां वन्दनि
सद्यः प्रत्ययकारिणि हुँ फट् भूतचासनि महावीरे परम-
सिद्धे 'महाविद्येश्वरि हुँ हुँ फट् हुँ हुँ फट् स्वाहा' ।

॥ ज्वालामुखौसाधनप्रयोगः ॥

222.

एषा भगवतौ महाभाया पठितसिद्धा । अस्याः साधनं
भवति । सोमग्रहे स्तुर्यग्रहे वा ग्रहमपश्यन् एकविंशति-
वारान् प्रवर्त्तयेत् । ततः सिद्धो भवति । यावदावर्त्तयति तावत्
स्त्रौसहस्रैरनुगम्यते । सद्गुरुशारितेनाकर्षयति मारयति
क्रुद्धचेतसा उच्चाटनविद्वेषणस्तम्भनं च कुरुते । इच्छावशात्
कुसुमं सकृत् परिजप्याकाशे क्षिपेत् ब्रह्मा'दीनाकर्षयति ।
भूमशानाङ्गारं सकृज्जसं गृहे ग्रामे नगरे वा क्षिपेत्, दाहं
दर्शयति, मयूरपिच्छकं सकृज्जसं आकाशे भ्रामयेत्, मुन-
रुपशमयति । शर्करां सकृज्जसां चतुर्द्विंशं क्षिपेत्, चतु-
रङ्गबलं दर्शयति । मयूरपिच्छकं विपरीतं भ्रामयेत्, प्रत्या-
नयनं कृतं भवतीति ।

॥ महाभायाज्वालामुखौवज्रवाराहौप्रयोगसाधनम् ॥

^१ सर्वं only in Ab.   ^२ महा only in B.

^३ After the end of the mantra Ab repeats the portion
beginning from ^ॐ नमो भगवति...कामेश्वरि खगे adding
^ॐ फट् at the end.

^४ This colophon is found only in Nb.

^५ ANC. दीनाकर्षयति ।

223.

अधुना महामायायाः श्मशानान्युच्यन्ते । पूर्वादि-
दिग्भागे मण्डलस्य साधकानुग्रहं नाम श्मशानं
उत्तरेणादैतकरं पश्चिमे क्रोधाननं दक्षिणे घोरान्धकारं
आग्रेष्यां महाप्रस्तयं नैऋत्यां महामेलापक्योगबहुलं
वायव्ये सिंहनादमहाफेल्कारं ऐशाने सरोजबौजं नाम
श्मशानम् । एषु च यथायोगं दग्धार्जदग्धार्जखण्डताङ्गार्ज-
खण्डताङ्गविभीषणाकारं भयङ्करं शूलभिन्नोर्ज्ञार्जश्वाः
पाटलकङ्केलिचूडाशिरौषौ दुम्बरवटाश्वत्यनागकेशरपादपा-
यथाक्रमेण महिषमार्जारभल्लुकव्याघ्राश्वगृष्णकरपिशाच-
मुखा महर्जिका यक्षाः समन्ततस्थं श्मशानाष्टके शृगाल-
यश्चोलूकवायसाश्च वेतालभूतादय इति ।

॥ महामायादेव्याः श्मशानम् ॥

224.

नमो वचवाराहौ ।

ॐ 'ह्रौ' घातय सर्वदुष्टान् हुँ फट् स्वाहा । बलिं
दत्ता ध्यानं कुर्यात् । नाभिमध्ये रँभवं चिकोणमग्नि-
मण्डलं तन्मध्ये चतुर्दलपद्मं रक्तवर्णं तदुपरि 'ह्रौ'कार-
कल्पा 'ग्रिवद् देहौप्यमानं तत्परिणतमात्मानं वज्रवाराहौ
रक्तवर्णं चतुर्दलेषु पञ्चासृतमृतपद्मभाजनं ध्यात्व-
प्रेतासनस्थां आसौढपदां नग्रां ऊर्ज्जकेशां कपालमुकुट-

¹ A पृष्ठ० ।   ² A °दुम्ब० ।   ³ N °नन्तरं ।

⁴ AN omit.

⁵ ANC झीःकारं, B झोँ ।

⁶ B °मिदहौ ।

⁷ B omits चतु०...माजन्

पञ्चमुद्रोपेतां चतुर्भुजां दक्षिणे १ वज्रवज्जाङ्गुशधरां वामे
कपालखड्वाङ्गतर्जनौपाशधरां एकमुखौं त्रिनेत्रां भृकुटी-
करालवदनां वज्रघोणां सुभौषणां वृहदुदरां खलजिह्वां
भावयेत् । ॐ वज्रवाराहि आवेशय सर्वदुष्टान् ह्लौं
स्वाहा—उपहृदयस्, ॐ हुँ ह्लौं ह्लौं—हृदयं लक्ष्मं
जपेत् समाहितो भृत्वा । सिध्यति नाच संशयः ।

ॐ अः ह्लौं हुँ ह्लौं हः । अनेन मन्त्रेण महामांसचूर्णं
कृत्वा धूपं दद्यात् पटाग्रतः । सिध्यति दिनैकविंशत्या
यावन्नान्यथा । ॐ ह्लौं हुँ ह्लौं हः हः हः ह्लौः ह्लौः हे
हः फेल्कारं दद्यान्निशायां बलिम् सर्वमारप्रशमनार्थम् ।
निशाबलिः पञ्चोपचारेण दातव्यः । यस्य कस्यचिन्न
कथनौयम् । वज्रयोगिन्योऽधितिष्ठन्ति तत्राच संशयः ।
श्रीवज्रवाराहौकल्पः सर्वार्थसाधकः ।

॥ वज्रवाराहौसाधनम् ॥

225.

पँकारपरिणतं रक्तपद्मं तस्योपरि यँकारपरिणतं वायु-
मण्डलं कृषां धन्वाकारं धजाङ्गं रेफपरिणतं रक्तं चिकौण-
मग्निमण्डलं ज्वालाङ्गं वँभवं अब्मण्डलं श्रेतं वर्तुलं घटाङ्गं
लँकारजं पृथिवौमण्डलं चतुरसं हरितं सुँकारसम्भवं सुमेहं

¹ ANC वचाङ् ॥

² AN हा, C हा

³ ANC झँ ॥

⁴ ANC हौ ॥

⁵ AC फँ कँ फँ, N फँ कौ फँ ॥

⁶ B • ग्रन्थं ॥

⁷ This colophon is found only in Nb.

⁸ AC धन्वाभैः ॥

स्तुरसं चतुर्दारं अष्टशृङ्गोपशीभितं तन्मध्ये पँकारपरिणतं
पद्मं तस्योपरि हुँसम्भवं विश्ववज्रं तद्वरटके आलिकालि-
योगं तन्मध्ये वँकारपरिणतं वज्रम् । एतत्परिणतां वज्र-
वाराहौं रक्तां चिनेत्रां मुक्तकेशां नम्मां खण्डमण्डितमेखलां
शतार्द्धसार्द्धनरश्चिरोमालाप्रलम्बितां वामभुजे कपालं
दुष्टमाराद्यस्तुग्धरं दक्षिणे—

तर्ज्जयन्तीं दिशः सर्वं दुष्टतर्ज्जनवज्रिकाम् ।

कल्पवह्निमहातेजां स्ववन्तीं रुधिरप्रियाम् ॥

जर्ज्जपादस्थितां भावयेत् । पद्मस्य पूर्वादिपचे—

डाकिनौं तु तथा सामां खण्डरोहां तु रूपिणीम् ।

विदिकृपचे तथा भाव्याः कर्णाटाश्चत्वारः शोभनाः ॥

मन्त्रं चाच—ॐ सर्वबुद्धडाकिनीये वज्रवर्णनीये हुँ हुँ
फट फट^१ स्वाहा ।

॥ श्री ओडियानवज्रपौठविनिर्गत जर्ज्जपादवज्र-
वाराहौसाधनं समाप्तम् ॥

^१ AC •सार्द्ध• ।

^२ N adds a third ऊँ ।

^३ B •ओआन• ।

^४ B सर्वा ।

^५ BC फट only.

^६ B omits •जर्ज्जपाद• ।

226.

प्रथमं तावद् योगी श्मशानादौ मनोरमे स्थाने
 स्वहृदौन्दौ ऊँकारकिरणैरुवुबोधिसत्त्वानानीय पुरतो-
 इवलम्ब्य पूजापापदेशनादिकां छत्वा खसमं चैधातुकं
 विचिन्त्य हुँवज्जीकृतभूमौ श्मशानाष्टकमध्ये धर्मो-
 दयान्तर्गतपद्मवरटके चन्द्रस्थरविसोमसम्पुटस्थवैकारवज्ञं
 तदौजसमुद्भवां भगवतौ वज्रवाराहौ प्रस्तावनलसन्निभां
 एकवक्त्रां दिभुजां दक्षिणे—

तज्ज्यन्तौ दिशः सर्वदृष्टतज्ज्ञनवज्ज्ञाम् ।

वामे कपालं विश्वपताकाविराजितवाहुदण्डासक्त-
 खद्वाङ्गधरां भैरवकालरात्याकाल्तां प्रत्यालीठेन ताण्डवां
 दिग्वासां मुक्तकेशां खण्डमण्डितमेललां दण्डाकरालवदनां
 चिनेद्वां विळताननां विश्ववज्जधरां मूर्ध्नि वज्रमालाकपाल-
 शीभितां मुण्डसग्दामदेहोभयशोभां सर्वालक्ष्मारभूषिताहौं
 सर्वबुद्धाभिषेकजां वैरोचनकुलोद्धवां सर्वसिद्धिप्रदायिका-
 स्फुरतंहारविग्रहाम्—

पूजास्तुत्यं दृष्टास्वादं छत्वा योगी समाहितः ।

सादरं भावयन् नित्यं लक्ष्मुदृष्टसम्भूते ॥

भावनां छत्वा न्यासं कुर्यात् वस्ति च दृष्टाद् योगितः ।
 ऊँ वै वज्रवाराहौ नाभौ, हाँ याँ यामिलौ हाहि, हीं भीं

¹ ANC कपालखण्डाङ्गधरां ।

² A. दृष्टा ॥ ।

³ AG १ ।

⁴ ANC दृष्टा ॥ ३ ॥ ।

⁵ ANC दृष्टा ॥ ४ ॥ ।

मोहनौ वशे, हैँ छीं सञ्चालनौ शिरसि, हुं हुं सन्त्रासनौ
शिखायाम्, फट् फट् चण्डका॑ सर्वाङ्गेष्टस्तम् —

नाभौ हृदि तथा बक्ते शिरः शिखास्त्वम् च ।

कृत्यायग्रंथा खलु मध्यहृचौ

अङ्गुष्ठवज्जो हठं संप्रपौद्य ।

संस्थाप्तामधो ललाटदेशे

आवर्ण्यावर्त्तेन च विद्यामयेत् ॥

आक्रान्तपादोङ्गेष्टस्तु मूर्धा फेंकारनादतः दण्डि-
ग्लोकधातुस्या वौरघोगिनौः आकर्षयेत् — ॐ योगशुद्धाः
सर्वधर्माः योगशुद्धोऽहं ॐ अचग्निः हीः जः हुं वं होः
वज्रडाकिन्यः समयस्त्वं हश्यहोः। वज्राञ्जल्या जट्टविकचबलिं
दद्यान्निशार्दके — ॐ ख ख खाहि खाहि सर्वेयद्यराक्षस-
भूतप्रितपिशाचोन्मादापस्मारडाकडाकिन्यादथ इमं बलिं
गृह्णन्तु समयं रक्षन्तु समयं सिद्धिं प्रयच्छन्तु यथैवं यथेष्टं
भुज्ज्यथ पिवथ मातिकमय मम॑ सर्वाकारसत्सुखविगुड्ये
सहायका भवन्तु हुं हुं फट् फट् स्वाहा — बलिमन्त्रः। ॐ
वज्रवैरोचनौये हुं फट् स्वाहा — हृदयमन्त्रं दशाक्षरम् ।
ॐ सर्वबुद्धडाकिनौये वज्रवर्णनौये हुं हुं फट् फट् स्वाहा ।
उपहृदयमेकविंशत्यक्षरम् । ॐ सर्ववज्रकामिनि सर्वभक्षयं
शोधय गुह्यवज्रिणि हुं स्वाहा — सर्वभक्षयशोधनमन्त्रः ।

¹ AN ऋ ।

² The MS B ends here.

³ The metre in this Sloka is faulty.

⁴ AC आरलि ।

⁵ AC सम ।

⁶ AC omit.

⁷ Comits.

⁸ Comits.

ह ।

⁹ Comits.

अथवा उपदेशः— स्वचिरं प्रियतीकर्त्तुकामः स्वनाभि-
कमलोपरि सोमपुष्टान्तम्भसर्थपत्त्वस्थवैकारविनिर्गतमृणाल-
तन्वाकाररश्मिं जापत्, चैधातुंकं प्रभास्वरं महा-
सुखाकारं पर्याप्तम् ॥

॥ अथवा उपदेशाहीसाधनं समाप्तम् ॥

227.

समो वज्रवाराहौ ।

नमोऽनिष्टं जगन्मत्वा सम्बोधिं च तथा मनः ।

स्थापयथासि जगट् बोधौ वज्रवाराहिकात्मकः ॥

मनोऽनुकूले प्रश्नानादौ स्वहृदि चन्द्रे औंकार-
किम् नैभसि वृक्षबुद्धोधिसत्त्वान् दृष्टा पापदेशनादिकं
कुर्यात् । ततो निरालम्बशून्यतां भावयेत् । हुँवज्री-
भूतमूर्यादौ प्रश्नानाष्टकमध्ये धर्मधातुमयधर्मोदयान्त-
र्गतपञ्चवरष्टके चन्द्रस्थरविसोमसम्पुष्टस्थवैकारवज्रसम्भवां
भगवतौ भावयेत् वज्रवाराहौं प्रलयानलसन्निभां
द्विसूजीकर्यतां दशिणे तर्जयन्तौं दुष्टतर्जनवज्रिकां वामे
कामालवद्वाङ्मधरां भैरवकालरात्राक्रान्तां प्रत्याख्याडेन
समाप्तयों दिग्म्बरां मुक्तकेशां खण्डमण्डितमेष्वलां दंडा-
करलवदनां चिनेचां विश्ववज्रधरां वज्रमालाकपोषमूर्त्यां
मुण्डसृष्टामदेहशीभां सर्वालङ्कारशोभितां सर्ववृहाभि-
षेका वरोचनकुलोद्भवां सर्वसिञ्चिप्रदायिकां स्फुर-
त्संहारविग्रहाम् ।

पूजास्तुत्यमृतास्वादं छत्वा^१ योगपरायणः ।

सादरं भावयन् नित्यं लघु बुद्धत्वमामृयात् ।

भावनाखिनो मन्त्रं जपेत्—ॐ वज्रवैरोचनौये
स्वाहा । अचोपदेशः स्वनाभिकमलोपरि सोमसम्पुटान्त-
र्गतमृणालतञ्चाकाररश्मिं ध्यायात् । ततः चैधातुकं प्रभा-
स्वरतया तत् चित्तं सुखशान्तमाद्यमनुत्पन्नं पश्येदिति ।

॥ संक्षिप्तवज्रवाराहौसाधनं समाप्तम् ॥

228.

नमो नैरात्म्यायै ।

डोम्बीहेरुकपादैर्देवीचक्रस्य भावना कथिता ।

सञ्चिन्त्य सकलं तत्त्वं हेरुजात् योगिनौतन्वात् ॥

नभसि भट्टारकं दृष्ट्वा गुरुकुलिशेश्वरं प्रभुम् ।

पूजयेत् वन्दयेत् धीमानक्षोभ्यप्रतिष्ठपकम् ॥

स्वबीजं हृदये ध्यात्वा पूजामेघं प्रकल्पयेत् ।

अष्टाभिर्मातृभिर्नित्यं पञ्चामृतप्रयोगतः ॥

*गौर्याद्याः पञ्च योगिन्यः पञ्चामृतधरा मताः ।

शबरी चण्डालौ^२ डोम्बी^३ रसाद्रालिङ्गंनैर्युताः ॥

अघं च देश्येन्नित्यं पुरायं चैवानुमोदयेत् ।

चिरलशरणं यायाद् बोधौ चित्तं विभर्ति च ॥

^१ AC ० स्तानं

^२ N adds योगी after this.

^३ AC ० चण्डो ।

^४ This sloka is omitted in A.

^५ C न्ताः ।

^६ N ० लिनी ।

^७ A रसमुखसर्वा, C रसमव्वा (?), N रसइमव्व (?).

प्रथमं ध्यायामीषीं तदनु करुणां विभावयेत् ।

पुनरपि मुदितां ध्यायादुपेक्षां सर्वभेषणः ॥

तदनु जिनमन्त्रं पठेत्—ॐ शून्यताज्ञानकञ्चन्त्रभावा-
त्मकोऽहम् । स्वपरं विभाव्य शून्यं प्रणिधानमनुस्मरेद् योगी ।

रेफेण स्त्र्यं पुरतो विभाव्य

तस्मिन् रवौ हुँभवविश्ववज्म् ।

तेनैव वज्रेण विभावयेच्च

प्राकारतत्पञ्चरबन्धनं च ॥

खधातौ चिन्तयेद् धौमान् प्रज्ञानेकाररूपिणीम् ।

तस्मिन् विभावयेत् पृथ्वौ चतुरसां हरौतिकाम् ॥

पृथ्वीमण्डलमध्यस्थां अद्भुतमण्डलं विभावयेत् ।

अप्सु तेजः पुनर्धायादग्नौ च मरुमण्डलम् ॥

मरुमण्डलमध्यस्थं आत्मानं चिन्तयेत् ततः ।

मिश्रीभूय भवेच्चक्रमेका कारेण चात्मना ॥

चतुष्कोणं चतुर्द्वारं अष्टस्तम्भोपशेभितम् ।

हारार्द्धहारसंयुक्तं वज्रस्त्रैरलक्ष्मतम् ॥

तस्मिंश्चक्रं गतप्राणान् पञ्चदशं विभावयेत् ।

योगिनौकुभोदे शात् आसनं पञ्चदशं मतम् ॥

आसनोपरि चन्द्रं च चन्द्रस्योपरि भास्तरम् ।

अनयोर्मध्यगतं बैजं मूलस्वरादिकं स्वसेत् ॥

आदर्शसमताज्ञानौ चन्द्रस्त्र्यौ प्रकौर्तितौ ।

अङ्कारसम्भवा कर्त्रिः प्रत्यवेक्षणमुच्छते ॥

एशामिक्षमनुष्ठानं निष्पत्तिः शुद्धधर्मता ।
 पञ्चशानात्मकं देहं योगिनीनां प्रकौर्तितम् ॥
 चन्द्राकार्यां च कर्त्त्वा शबलौभूतं यथा जलम् ।
 मिश्रीभूय पुनः पश्चात् ज्ञेया नैरात्म्ययोगिनौ ॥
 काषणवर्णा महाघोरा पञ्चमुद्राविभूषिता ।
 सब्ये कर्त्त्विमहाभौमाऽवसब्ये पञ्चभाजनम् ।
 अवसब्ये वज्रखडाङ्गं व्याघ्रचर्मा वृत्ता कर्तौ ॥

अ आ इ ई उ च वशितानि तु नैरात्म्यादीनाम्, ऊ क
 कृ ख इति च प्रोक्तानि पुक्षस्थादीनाम्, खृ ए ए ओ
 बौजानैति गौर्यादीनाम्, औ अं बौजे पुनरपि कश्चित्
 अधोर्ष्ववासिन्याः; चित्तशाश्वतरत्नेशामिताभागोधमिहिभिः
 तान् मुद्रयेत् नैरात्म्यादीन् प्रज्ञापुटे व्यवस्थितान् ।

चित्तशाश्वतरत्नेशामितायुस्तथागतैः ।
 विदिक्ष्यान् पुक्षस्थादीन् मुद्रयदनुलोमतः ॥
 हेषमोहपिशुनैस्तु रागवज्रेण मुद्रणम् ।
 (योगिनीनां चतस्राणां द्वारस्थानां मदैव तु ॥
 कायवाङ्मुद्रणं कुर्यात् अधोर्ष्वेषु समाहितः ।
 मुद्रयते लक्षणेनेति मुद्रणं तेन भरयते ॥
 इन्द्रे वज्रा यमे गौरी वास्तवां वारियोगिनौ ।
 कौबेरे वज्रडाकौ च मध्ये नैरात्म्ययोगिनौ ॥
 ऐशाने पुक्षसौ स्थाता पावके शबरौ तथा ।
 चरणाल्लौ राक्षसाशयां वायव्ये डोम्बिनौ तथा ॥

^१ द्रवा कटि: in ANC.

^२ AC उक्ता ।

^३ A omitta मुद्रयेत्...एकास्थादीत् ।

^४ A मुद्रा ।

^५ N तेवेति ।

^६ AC एकीनी ।

पूर्वद्वारे पुनर्गौरी दण्डिणे चौरिका तथा ।
 वेताली पश्चिमे द्वारे उत्तरे घस्मरी तथा ॥
 अधरे भूचरी खाता ऊर्द्धे च खेचरी सृता ।
 परमानन्ददाः सर्वा यथा नैरात्म्ययोगिनी ॥
 स्वबौजं कुड़ये ध्यात्वा रश्मीन् निश्चारयेत् ततः ।
 आकृष्ण नैन सम्बुद्धान् पूजयेदृष्टमातृभिः ॥
 पश्चादसुताभूतैः कुम्भैरभिषिच्यते बुधः ।
 मेचयन् सर्वेसम्बुद्धैः चित्तेशमुकुटो भवेत् ॥
 प्रथमं भावयेत् कण्ठां द्वितीये रक्तां विभावयेत् ।
 तृतीये भावयेत् पौतां चतुर्थे हरितां तथा ॥
 पञ्चमे नौलवर्णाभां पष्टे सुशुक्लदेहिकाम् ।
 यड़ङ्गां भावयेद् योगी पश्चाद् वर्णविवर्जिताम् ॥
 रूपस्तन्ये भवेद् वज्रा गौरी वेदनायां सृता ।
 मंजायां वारियोगिनी संस्कारे वज्रडाकिनी ॥
 विज्ञानस्कन्धस्तपेण स्थिता नैरात्म्ययोगिनी ।
 मण्डने सा स्थिता भौमा भयस्यापि भयङ्गरी ॥
 पृथिवौ पुक्सौ खाता अव्यातुः शबरी मता ।
 तेजश्चण्डालिनी ज्ञेया वायुर्दीन्मौ प्रकौर्तिता ॥
 रूपे गौरी सदा खाता शब्दे चौरीं प्रकौर्तिता
 वेताली गन्धविषये रसे च घस्मरी तथा ॥

स्पर्शे च भूतरी ख्याता खेचरी धर्मधातुतः ।
 सदा इसारविशुद्धा वै सिद्धन्ति तत्त्वयोगिनः ॥
 चक्षुषोर्मोहवज्जौ च कर्णयोर्देववज्रिका ।
 ग्राणे मात्सर्थकौ ख्याता वक्ते च रागवज्रिका ।
 स्पर्शे ईर्ध्वावज्जौ च मनो नैरात्म्ययोगिनौ ॥
 कवचमेभिर्महाशुद्धा इन्द्रियाणां विशुद्धये ।
 नवमार्थं धृतं मुण्डं कर्त्तिका देवक्षेदनौ ॥
 कपालक्षेशमुण्डेन स्वन्धस्योपरि चाशनम् ।
 गुर्वाचार्येष्टदेवस्य नमनार्थं चक्रिका धृता ॥
 दुर्भाषस्याश्रवणाय गुरोर्वज्रधरस्य च ।
 कुण्डलं श्रवणयोर्धार्यं मन्त्रं जसुं च कण्ठिका ॥
 हृचकः प्राणिवधं त्यक्तुं मुद्रां भजितुं च मेखलाम् ।
 पञ्चबुद्धस्य द्वचेण शरीरं मुद्रितं सदा ॥

मन्त्रः । ॐ अ आ इ ई उ ऊ ऋ ऋ उ उ ए
 ओ औ अं अः स्वाहा । मात्राविशुद्धिं कथयामि—

अक्षोभ्यशक्रिरूपेणामिताभः कुण्डलात्मकः ।
 रत्नेशः कण्ठमालायां हस्ते वैरोचनः स्मृतः ॥
 मेखलायां स्थितोऽमोघः पञ्चते शुद्धमाचिकाः ।
 दोषपरिहाणितो धार्या योगिनौभिः सदा धृताः ॥

अध्यात्मरूपं कथयामि—

स्त्रीरूपेण वशं सोके क्रोधरूपेण चासनम् ।
 आलिकालिसमापन्न्या बाह्यदन्तं निषेवितम् ॥

¹ AC .तिर्योः ।

² AC omit this line.

¹ AC चासनः ।

² AC .तत्त्वं ।

¹ AC वाह्यदन्तः ।

² A omits वाह्य...रूपेण ।

॥— अक्षटलयस सदा । सार्वभौतिक
वलिमनः— ॐ अकारो मुखं सर्वभौतिकमाद्यमनुत्पन्न
त्वात् ॐ आः हुँ फट स्वाहा ।

नैरात्म्ययोगिन्या[श्रैव] संवरं कथयामि ते ।

महासुद्रा स्थिता नाभौ महासुखं करा शुभा ।

तौश्चात्वादग्निरूपेण रथिता सा तु मात्रभिः ॥

आदिस्वरस्वभावा सा धीति चुडैः प्रकल्पिता ।

व्याघ्र तिष्ठति चैधा'तुं न ज्ञाता सा पृथग्जनैः ॥

नैरात्म्यकमध्यस्य च अनाहतमधोमुखम् ।

सवत्यनिर्वर्तकयोगेन वोधिचित्तं सदैव तु ॥

तस्मात् कायेऽच ये (नाशो) लखनारसनावधूतयः ।

कायवाकृचित्तरूपेणावतीर्णाः कर्मिंसुद्रिकाः ॥

लखना प्रज्ञास्वभावेन रसनोपायेन संस्थिता ।

अवधूतौ मध्यदेशे तु महासुखाधाररूपिणी ॥

अक्षोभ्यावहा लखना रसना रक्षप्रवाहिनी ।

अवधूत्यमितनाथस्य आधारभाविनी सदा ॥

कर्मसुद्रासुखावत्यां चयो नाशः स्वकालतः ।

सवन्ति कायवाकृचित्तं वज्ररक्षां अस्मिन्म् ॥

मूचकालस्तु वज्रस्य वमनं

अभिसंबुद्धरूपेणामितनाथस्य

सदैवोत्पद्यते ज्ञानमुक्तं वावस्तरेऽपि वा ।

सहजं परमं सौख्यं पिचोरपि सुखावहम् ॥

MSS. कालिका or कारिका

AC. नृष्ण ।

AC नाशः ।

A. नाशे राजा ।

AC प्रवर्णः ।

N. कर्म ।

AC अभावः ।

यथा निशायां हि भुनक्ति कश्चित्

वेशमालरे दीपितदीपकः सन् ।

पर्येष्टिकर्तुस्तनुभिस्तमोवत्

मोहान्धकारेण सुखं तथा स्वात् ॥

ज्ञात्वैवं भवसागरं विषजसं रागादिनक्राकुलं

गम्भौरालहरौलताविधटितं सौख्यैकतौरं महत् ।

कस्मात् बोधिधियो जनाः क्षणमपि स्वार्थैकनिष्ठोद्यताः

पारं यान्ति न मोहपाशवसनं त्यक्ता प्रयान्त्यहुतम् ॥

उत्पत्तिक्रमभावनां प्रथमतः कुर्यात् सुधीः प्राश्वतं

मुद्रामन्त्रविशुद्धिमाचकवचं सर्वाङ्गं वै विस्मरेत् ।

पश्चादुत्तर्षमन्वितः प्रतिमुहुस्तस्त्रैकचेताः सुधी-

रुत्पत्तिक्रमभावनाभवभिदं ध्यायात् समस्तं सदा ॥

ब्याद्वासौनश्चरेद् यो विविधफलिवरैर्भूषितो यः क्षमावान्

बाढं सम्भोगयुते विविधमधुयुते कङ्गेहास्यनामि ।

तेनेदं साधनेऽन्द्रं परहितरुचिना गुह्यं प्रज्ञानसङ्गं

लोकार्थोऽङ्गासितं यत् क्षमत जिनसुता भावितं यन्मयेदम् ॥

॥ अनृतप्रभा नाम साधनोपायिका समाप्ता ॥

229.

कुलेजन्मानुन्मादी समयौ हेवज्जदेशकः ।
 क्षपावान् गुरुभक्तश्च भवेयं जन्मजन्मनि ॥
 वज्रघण्टारणत्याणिंगमौरधर्मपाठकः ।
 योषिच्छुक्रसमाहारौ भवेयं जन्मजन्मनि ॥
 मोहवज्ञौ कथं कृष्णा मोहवज्रस्वभावतः ।
 रूपस्कन्धो भवेन्मोहो रूपश्चित्तेश्वराद्वितम् ॥
 अनुरागैकहेतुत्वादतीतीर्वाहणं मनः ।
 अनुरागिमनश्चिह्नं रागवज्ञाभलक्षणम् ॥
 रागवज्ञा कथं श्यामा रागो रक्तो यतो मतः
 चतुर्वर्णेरियं यस्मान्विष्वना श्यामवर्णतः ॥
 घटतथागतरूपोऽयममोघसम्बो मतः ।
 आस्याः पञ्चसरूपिण्याः श्यामत्वेनोपलक्षणम् ॥
 ईर्ष्या मोहस[मु]द्भूता मोहो वैरोचनो मतः ।
 प्रज्ञोपायादतश्चेर्ष्या चित्तवज्ञाभलक्षण ॥
 चित्तमेव मनो यस्मात् ज्ञानसम्बाः कथं सिताः ।
 मनोरूपादतं न स्यात् तेनेयं रूपमुद्रिता ॥
 घट् विज्ञसिः सदा षाढा योगिनौमूर्तिवर्जिताः ।
 पूर्वपक्षपरीहारस्फटीकृतेन यत् शुभम् ॥
 मयासं तेन ते लोका मन्त्रमार्गं सुनिष्वयम् ।
 बुद्धा बुद्धत्वमभान्या प्राप्नुवन्तु क्षमादमी ॥
 ॥ नैरात्म्यामण्डलयोगिनौविज्ञुतिः समाप्ता ॥

230.

पूर्वोक्तविधानेन शून्यतानल्लरं चन्द्रमण्डले नौल-
अँकारजंसबौजकचिं स्फुरणादिपूर्वकं परिणम्य शव-
हृचन्द्रस्थार्हपर्यङ्कं नैरात्यां कृष्णां एकमुखां
उर्जपिङ्गलकेशां अक्षोभ्यमुकुटिनौं दंष्ट्राकरालललच्छिह्नां
दक्षिणेन कर्त्तिवारिणीं वामे कपालखड्डाङ्गधारिणीं रक्त-
वर्तुलचिनेचां पञ्चमुद्राविभूषणां तच्छिरःकण्ठहृदयेषु ॐ
आः हुँकारान्, हृचन्द्रकर्त्तिमुष्टिचन्द्रे अँकारं हृष्टा इमं
मन्त्रं जपेत्— ॐ आ इ ई उ ऊ ऊ ऊ लू लू ए ए
ओ ओ अं अः स्वाहा ।

॥ केवलनैरात्यासाधनं समाप्तम्

✓ 231.

प्रथमं सर्वसच्चाभ्युहरणसाक्षणां करुणां विभाव्य
सबाह्नाभ्यन्तरशून्यतां चालम्ब्य अन्तरीक्षे चन्द्रमण्डले
अँकारेण कर्त्तिं तन्मुष्टिचन्द्रे अँकारं चिन्तयेत् । ततो
योगिनीचक्रस्फुरणसंहरणं हृष्टा तत्सर्वं परिणाम्य शवहृ-
चन्द्रमण्डले (भगवतौं नैरात्यां कृष्णवर्णां कर्त्तिकपाल-
खड्डाङ्गहौतदिक्षुभासेकमुखौं रक्तवर्तुलचिनेचां उर्ज-
पिङ्गलकेशां चिन्तयेत् ।) शिरःकण्ठहृदयेषु ॐ आः

AC लोग० ।

ANC पर्यङ्क० ।

B omits ए च ।

ANC लम्बा ।

ANC लोग० ।

ANC अ० ।

B अ० ।

AC लम्बा० ।

हुँकारान् हृष्टम्भकर्त्तिमुष्टिचन्द्रे शँकारं हृष्टा मन्त्रं जपेत् ।
ॐ आ आ इ ई उ ऊ च चृ ल्ल ल्ल ए ए ओ ओ अं [अः]
स्वाहा— जापमन्त्रः ।

॥ नैरात्म्यासाधनम् ।
। कृतिः सहजविलासस्य ॥

232.

नमो वज्रयोगिन्यै ।

ॐ आः हुँ । प्रथमं तावन्मूली क्वचित् कस्मिन्नपि प्रदेशे
कस्मिन्नप्यामने उपविश्य वज्रयोगिनौभावनामारभेत् । तच
स्वनामौ विकसितं शुक्रवर्णं पद्मं भावयेत् । तचोपरि
अतिरक्तवर्णसूर्यमण्डलं भावयेत् । तचोपरि सिन्दूरवर्णं
मध्यहङ्कारस्थितां धर्मोदयां भावयेत् । तचाप्युपरि
भट्टारिकां वज्रयोगिनौ तचस्थितश्चौँकारपरिणामां
पौत्रवर्णां स्वयमेव स्वकर्त्तिकर्त्तिस्वमस्तकवामहस्तस्थितां
दक्षिणहस्तकर्त्तिसहितां ऊर्जविस्तृतवामवाहुं अधोनमिति-
दक्षिणवाहुं वासःशून्यां प्रसारितदक्षिणपादां सञ्जुचित-
वामपादां भावयेत् । कवन्धान्निःसृत्यासृग्धारा लक्ष्मये
प्रविशति, अपरे उभयोः पार्श्वयोगिन्यामुखे प्रविशति
इति भावयेत् । वामदक्षिणपार्श्वयोः श्यामवर्णवज्रवर्णनौ-

B omits the author.

AC प्रार्थयोः ।

३-८८१

पैतवर्णवज्रवैरेचन्यौ वामदक्षिणहस्तकर्त्त्वं पर्महिते दक्षिणा-
वामहस्तकर्त्त्वं पर्महिते प्रसारितवामपादप्रसारितदक्षिणा-
पाद सङ्कुचितेतरपादे मुक्तकेश्यौ भावयेत् । उभयोः
पार्श्वयोरुभयोर्योगिन्योर्मध्ये अन्तरीक्षे अनिभयाकुलं
शमशानं भावयेत्— इति भावना ।

पूजोच्यते— मण्डलं कृत्वा धर्मोदयां स्त्र्यालयलग्नां
लिखेत् मध्यङ्गौँकारसहितां ततः पूर्वोक्तभावनया
भट्टारिकां मध्ये आरोप्य ॐ सर्वबुद्धडाकिनीये इत्यादि-
मन्त्रेण धर्मोदयमध्ये पूजयेत् । पश्चादर्घः । ॐ सर्व-
बुद्धडाकिनीये हुँ स्वाहेति मन्त्रेण, पश्चाद् वामपार्श्वे ॐ
वज्रवर्णनीये हुँ स्वाहेति मन्त्रेण, पश्चाद् दक्षिणपार्श्वे ॐ
वज्रवैरोचनीये हुँ स्वाहेति अनेन, पश्चात् पुनरपि
ओडियान पूर्णगिरि कामाख्या सिरिहट्ट इत्यनेन पूजयेत् ।
पुनरपि धर्मसम्मोगनिर्माणमहासुख इत्यनेन । ॐ ॐ
ॐ सर्वबुद्धडाकिनीये वज्रवर्णनीये वज्रवैरोचनीये हुँ हुँ
हुँ फट् फट् फट् स्वाहा— इति जपमन्त्रः ।

॥ वज्रयोगिनीसाधनं समाप्तम् ॥

233.

ॐ नमो वज्रयोगिण्यै ।

प्रथमं वँकारमध्ये पँकारजविश्वपद्मवरटके रक्तरँकार-
 परिणतस्त्वर्थमण्डलोपरि हुँकारपरिणामेन भगवतौ वज्र-
 योगिणीौ मुक्तकेशां उग्रकिरणां नग्रां प्रत्यालौढस्थितां
 द्विभुजां पौनोन्नतपद्योधरां रक्तवर्णां चलतप्रचण्डवर्तुल-
 चिनयनां सभ्रभङ्गभृकुटिनौ दंश्करालालालद्रसनां उग्र-
 शवारूढां नवयौवनां हारार्द्धहारकिञ्चित्तेज्जालावनह-
 नितम्बां विचित्रतालङ्घतनूपुरधरां षण्मुद्रोपेतां वामे
 खड्डाङ्गकरोटधरां दक्षिणे वज्रधरां अतिभौमरूपिणौं
 श्मशानादौ भावयेत् । भावनाखिन्ना मन्त्रौ मन्त्रं जपेत् ।
 तत्रायं मूलमन्त्रः— ॐ सर्वबुद्धडाकिनौये ॐ वज्रवर्णनौये
 ॐ वज्रवैरोचनौये हुँ हुँ फट् फट् फट् स्वाहा । ॐ
 वज्रडाकिनौ ह्वौः हुँ फट् स्वाहा—हृदयमन्त्रः । ॐ वज्र-
 योगिणीौ हुँ फट्—उपहृदयः । अथ बलिमन्त्रः— ॐ वज्र-
 डाकिनौ इमं बलिं गृल् गृल् हहहह खखखख (यययय)
 अअअअ अ मम सिद्धिं प्रयच्छ हुँ फट् स्वाहा । अष्टम्यां
 चतुर्दश्यां च नियमेन पूजादिकं श्मशानादौ कर्तव्यमिति ।

॥ वज्रयोगिणीौ साधनं समाप्तम् ॥

234.

वच्चयोगिन्यै नमः ।

हृषि नानावर्णपंकारपरिणामेन विश्वपद्मं भावयेत् ।
 तत्रोपरि रक्तवर्णरेफपरिणामेन स्फुर्यमण्डले धर्मोदयं
 समधिकरक्तवर्णं भावयेत् । धर्मोदयोपरि रक्तवर्णं ह्रौं-
 कारम् । ह्रौंकारादिभिः पूर्वोक्तैः समस्तैः परिणामेन
 वज्रयोगिनौं कनकश्यामां स्फुर्यासने पद्ममध्ये तथाच पार्श्वे
 डाकिनौद्वयं भावयेत् कर्चिकरोटकधरां आलौढपद-
 संस्थिताम् । ॐ सर्वबुद्धाकिनौ वज्रपुष्पे हुँ स्वाहा,
 मध्ये । अयतः, ॐ बुद्धाकिनौ पौत्रवर्णा वज्रपुष्पे स्वाहा ।
 दक्षिणे, ॐ वज्रवर्णनौ श्यामवर्णा वज्रपुष्पे स्वाहा ।
 पश्चिमे, ॐ वज्रवैरोचनौ गौरवर्णा वज्रपुष्पे स्वाहा । ॐ
 धर्मकाय वज्रपुष्पे स्वाहा, ॐ समांगकाय वज्रपुष्पे स्वाहा,
 ॐ निर्माणकाय वज्रपुष्पे स्वाहा, मध्ये— ॐ महासुख-
 वज्रपुष्पे स्वाहा । ॐ ओडियानवज्रपुष्पे स्वाहा, ॐ
 पूर्णगिरिवज्रपुष्पे स्वाहा, ॐ कामरूपवज्रपुष्पे स्वाहा,
 मध्ये— ॐ श्रीहट्टवज्रपुष्पे स्वाहा । पुनर्भूष्मी— ॐ नमः
 सर्वगुरुबुद्धबोधिसत्त्ववज्रपुष्पे स्वाहा । ॐ नमः सर्ववुद्ध-
 डाकिनौ ॐ नमः सर्ववज्रवर्णनौ ॐ नमः ह्रौं सर्व-
 बुद्धवैरोचनौ हुँ हुँ हुँ फट् फट् फट् स्वाहा ।

॥ वज्रयोगिनौसाधनं समाप्तम् ॥

A omits धर्मोदयं...भावयेत् ।

AN नौवे ।

AC सुखकाय ॥

AC omit श्रीहट्ट

AN छ स्वाहा ।

235.

नमो वज्रयोगिनै ।

अत्यन्तनिर्भृष्टदर्पणदले अष्टम्यां सिन्दूरं पातयित्वा तच्च
धर्मोदयमुद्रां लिखित्वा कोणेषु 'बाह्यवैबीजं विलिख्य
मध्यमन्त्रं च धर्मोदयबाह्ये चतुःपार्श्वेषु वामावर्त्तेन नन्द्या-
वर्त्ति लिखित्वा पुष्पादिभिः सम्पूज्य यथाशक्ति मन्त्रं परि-
ज्ञय मिन्दूरं तदेकत्र भागडे स्थापयेत् । एवं षण्मासं
यावत् कुर्यात् । ततो लाङ्गलिकया विषनालनलिकामध्ये
तत् मिन्दूरं प्रशिष्य श्मशाने निखन्य बलिं पूजां च विधाय
मन्त्रं जपेत् । यथाक्रमं एवं प्रत्यहं मासमेकं कुर्यात् ।
ततः मिन्दूरेण नन्द्यावर्त्ताकृतितिलकं विधाय भिक्षार्थं ग्रामं
प्रविशेत् । यत्र तत् तिलकं संक्रान्तं हश्यते तं यत्नेनारा-
धयेत् इति ।

॥ एवं नन्द्यावर्त्तेन सिद्धशब्दपादौयमत-
वज्रयोगिन्याराधनविधिः ॥

236.

प्रथममेव रँकारमध्ये पँकारजविश्वदलवरटके रक्त-
रँकारपरिणतस्त्रूर्यमण्डलोपरि रक्तहुँकारपरिणतमात्मानं
भगवतौ वज्रयोगिनौ मुग्रकिरणां नग्नां प्रत्यालौढपदस्थितां
द्विभुजां पौनोन्नतपयोधरां रक्तवर्णां महारामखभावां
चलत्पचण्डवर्तुलचिनयनां सभूभङ्गभुकुटिनौ दंडाकराल-

१ C. निस्पृष्ट ।

२ A. दृश्यं ततो ।

३ C. वीक्ष्य ।

४ AC. वोक्तव्यम् ।

बदना लसजिङ्गां जर्ज्ज्वलितरक्तकेशां शवारुढां नव-
यौवनभाग्यां हारार्ज्ज्वलिकिणीशब्दघुर्घुरवविचित्रां
रत्नालक्ष्मतनूपुररवां पञ्चमुद्रोपेतां वासे कपालं देवासुर-
रुधिरपूरितं दक्षिणकरे कर्त्तिर्जननौधरां अतिभीम-
रूपिणी श्मशानादौ भावयेत् । भावनाखिनो मन्त्रं जपेत् ।
तच्चायं मन्त्रः— ॐ सर्वबुद्धडाकिनीये ॐ वज्रवर्णनौये
ॐ वज्रपैरोचनौये हुँ हुँ हुँ फट् फट् फट् स्वाहा— मूल-
मन्त्रः । ॐ वज्रडाकिनीये ह्लौँ हुँ फट् स्वाहा— हृदय-
मन्त्रः । ॐ वज्रयोगिनीये हुँ फट्—उपहृदयमन्त्रः । बलि-
मन्त्रः— ॐ वज्रडाकिनी इदं बलि गृल्ल गृल्ल हहहह खख
खख अअअअ मम सिङ्गि प्रयच्छ हुँ फट् स्वाहा । अष्टम्यां
पञ्चम्यां चतुर्दश्यां बलिपूजादिकं श्मशाने कर्त्तव्यम् ।

॥ वज्रयोगिनीसाधनं समाप्तम् ॥

237.

बिन्दुमध्यगते देवि कुटिले चार्ज्जचन्द्रिके ।
तुषारकणिकाभासे^१ हृदजसमतेजसे ॥
तदेवं चित्तमालोक्य प्रभास्वरमनाविलम् ।
जायन्ते तु सर्वकामाश्चिन्तामणिरहर्निशम् ।
अरूपिणं यथाकाशं व्यापिलक्षणवर्जितम् ।
महामुद्रात्मकं तच्च(था) चित्तरत्नं प्रकाशते ॥

॥ इति वज्रयोगिन्युपदेशः ॥

^१ AC ० गृहुर० ।

^२ A कर्त्तित० ।

* Omitted in AN.

* AC ० भास्त०

* AN ० रिवाह० ।

238.

ॐ श्रीवज्रयोगिनि सर्वभूतप्रेतपिशाचादैन् साधय
साधय हन हन दह दह यस यस सर्वसिद्धिसाधनानि
प्रयच्छ सर्वाश्रां परिपुरय स्वाहा । ॐ श्रीवज्रयोगिनि
सर्वसिद्धिं कुरु कुरु सर्वविद्विनायकान् हन हन
सम्यक्संबोधये मम बलिं गृह्ण हुँ हुँ हुँ फट फट फट
स्वाहा ।

॥ [वज्रयोगिन्या बलिविधिः] ॥

239.

महामायाहृयं देवं चतुर्मुखं चतुर्भुजम् ।

अङ्गे यत्य तथा देवी चतस्रो दिक्षु चापराः ॥

महावज्रधरस्यैव कृपया भौषणाकृतेः ।

महामायाभिधानस्य साधनं साधु कथ्यते ॥

इह भावनाधिकृतो मन्त्रौ चतुर्भुवीगीतिचोदनाविबुद्धः
प्रातरुद्याय स्वहत्सूर्यस्थहुँकाररश्मिभिरात्मानं विशेषध
क्षतमुखशौचादिकः हुँफडितिस्थानात्मयोगरक्षां क्षत्वा
ध्यानालयं प्रविश्य हुँकारेण अर्थं परिजप्त्य सुखा-
मनोपविष्टः पुरस्तादन्तरौक्षे भगवन्तं सपरिवारमालोक्य
हन्मन्त्रकिरणोद्भवैः पञ्चोपहारमेघैः सम्पूज्य पापहेशना-
दिकमिति कुर्यात् । देशयाम्यहं आत्मनः पापम्, अनु-
मोदे सर्वपुण्यानि, सर्वबुद्ध्योधिसत्त्वार्थपृथग्मनानां
परिणामयामि सर्वमात्मनः कुशलमनुत्तरार्थां
सम्बोधौ, आबोधेस्त्रौणि रत्नानि शरणं गच्छामि, पुरात्म

धर्मरत्नं संघरणम्, अहो बताहमनुत्तरां सम्यकसम्बोधिं
अधिगच्छेयं सर्वसत्त्वानामर्थाय हिताय धावदेतेषां
शत्यन्तनिष्ठे निर्वाणे निरुत्तरे च तथागतज्ञाने प्रतिप्रा-
पनाय । तदनु चित्तमाचमेवेहं सर्वमसत्येव तेज तेजा-
कारेण प्रख्याति । तद्यथा स्वप्र इत्यधिमुच्य सर्वाकाशान्
परित्यज्य निर्मलनभोनिभं निराभासमनलं प्रकाशमाचं
पश्येत्, उँ शून्यताज्ञानवज्रस्वभादात्मकोऽहमिति चाधि-
तिष्ठेत् । अनन्तरं पुरस्तादन्तरौषस्त्रये हुँकारणं विश्रवज्जं
विचिन्त्य तद्वैपरश्मिस्फुरणैरधोवज्जमधौ शुद्धं निर्य-
वज्जप्राकारमुपरि वज्रपञ्चरं मध्ये धीरश्चगानं यिमाच्य
तमध्ये कृटागारं मेकपुटं सर्वरत्नमध्ये पश्येत्—

चतुरसं चतुर्द्वारं चतुर्मोरणभूषितम् ।

हाराद्यैरप्सरोभिश्च भास्वदेवदीचतुष्टयम् ॥

तमध्ये रक्तकमलमंष्टदलं ध्यात्वा तत्कर्णिकायामनादि-
निधनं तारमुक्ताफलनिभं ज्ञानामृतविन्दुं ध्यायात् ।
इत्ययमनादियोगो नाम प्रथमः समाधिः ।

मध्यविन्दुत एव चतुरो विन्दूनष्टिरुद्दलेषु मंसकालं
बौजाकारपरिणतान् पश्येत् यथाक्रमं हुँ स्वा आ हः ।
यथाक्रमं तेभ्यो वज्रमणिपद्मकर्मकुलेशान् तत्कुलानि च
संस्कार्यं पुनर्स्तेष्वेव संहत्य तत्परिणताश्रतसो योगिनौः
पश्येत् । पूर्वदले वज्रडाकिनौं नौलवर्णां नौलपौत्रितमित-

¹ AC गच्छ० ।

² AC छेति ।

³ A सर्वतैव ।

⁴ N omits.

⁵ AC ऋष्म० ।

⁶ AC भाव० ।

⁷ AC सादित्त० ।

हरितवदनां वज्रकपालधण्डाखद्वाङ्गं धारिणीम्, दक्षिण-
दले रुद्राकिनौं पौतवर्णां पौतनौलसितहरितवदनां
रत्नच्छटाच्चशूलग्रीवानिपौडितजम्बूकपताकाधारिणीम्,
पश्चिमदले पद्माकिनौं सितवर्णां सितपौतनौलहरित-
वदनां विश्वकर्मलशरकपालचापधराम्, उत्तरदले विश्व-
डाकिनौं हरितवर्णां हरितपौतसितनौलवदनां असि-
डमलयाशकपालधराम्। बन्द्रासनप्रभाः सर्वाः शेषमासां
प्रभुस्तिव लायमुत्यापयेयुस्ता वज्रगौतिकयाऽनया—

हले सहि विअसित्र कमलुं पबोहित वज्रे॑ ।

अललललहो महासुहेण आरोहित णचे॑ ॥

रविकिरणेण पफुस्तित कमलु महासुहेण ।

अललललहो महासुहेण आरोहित णचे॑ ॥

अथ गौतिकानुभावेन भगवान् बिन्दुरूपतां हित्वा
बौजद्वयाकारेणाविभवति । ॐ हुँ । ततः ॐकाराद् वैरो-
चनं तत्कुलं च संस्कार्यं संहरेत्, हुँकारात् पञ्च जिनान्
तत्कुलानि च । ततः ॐकारोऽवया बुद्धाकिन्या
भगवान् हेहको हुँकारादुत्पद्यते ।

भस्मनोऽन्तिः क्षणो ललितार्कासनप्रभः ।

कपिशोऽन्तिवन्तकेशः कपालमकुटोल्कटः ॥

¹ AN. कपालः ।

² A omits रत्न...वदनां ।

³ C omits हरितः ।

⁴ AC. समासां ।

⁵ क्षाया—

इले सर्वि ! विकसितं कमलं प्रबोधितं वचेण ।

अललललहो महासुखेनारोपितो न्यवेन ।

रविकिरणेन प्रकुप्तं कमलं महासुखेण ।

अललललहो महासुखेनारोपितो न्यवेन ।

⁶ A पठोहित ।

नौलपीतमहाश्वेतहरिताद्यचतुर्भुवः ।
 कपालशरखद्वाङ्मापधारिचतुर्भुजः ॥
 पञ्चबुद्धविशुद्धा तु पञ्चमुद्राविभूषितः ।
 चक्रीकुण्डलकण्ठौ च हस्ते रुचकमेखलाम् ॥
 नरचर्माम्बरधरो द्वादशारुण्णलोचनः ।
 ज्वालामालाकुलक्रोधः परमानन्दसुन्दरः ॥
 अर्घपर्यङ्के नाश्वस्यो नवनाश्वरसैर्युतः ।
 अन्तःकरणोऽग्नीर्णश्च जनैर्धैर्जगदर्थकृत् ॥
 प्रियतुल्यायुधा रक्ता तल्कण्ठाश्वेषिदोर्दया ।
 श्रीबुद्धडाकिनी रक्तपौतश्वेतहरिन्मुखौ ॥
 बुद्धो भिषेका शबरौ हेवअं गौयते यथा ।
 तथेह बुद्धडाकिन्या हेस्कः संप्रपूज्यते ॥
 बुद्धो रक्तोऽत्र सत्त्वानां बुद्धकायेन रञ्जनात् ।
 शुद्धा धर्म्माः प्रकृत्येति वागीशस्यैव शुक्लता ॥

तदनु भगवतः चक्षुरिन्द्रिये ऊँकारं रक्तं श्रोत्रेन्द्रिये
 हुँकारं नौलं ग्राणेन्द्रिये चौकारं पौतं जिह्वेन्द्रिये आःकारं
 सितं उष्णीषस्थाने रेफं हरितं मनसि खकारं सितं
 चिन्तयेत् इति घडिन्द्रिये घडक्षरन्यासः कवचम् । ऊँ आः
 हुँ इति कायवाक् चित्ताधिष्ठानं यथाक्रमं शिरःकण्ठ-
 हृदयेषु । स्तनां नरे स्त्रीये स्वदेवताबौजं तज्ज्ञानस्वभावं
 दृष्टा तत्किरणाङ्कुशैर्ज्ञानमण्डलमाण्डष्ट हुँकारेण विद्वानु-
 त्सार्थं अर्थं दत्त्वा जः हुँ वँ होः इत्याकृष्टं प्रवेश्य बृद्धा

AC • नन्दनः ।

AC • युज्यः ।

AC • लक्षणः ।

² AC वचा० ।

³ AC रि० ।

शैक्षय तेन सहैकालालौभृतं समथमण्डलं पश्येत् ।
 तो ज्ञानबौजरशिंचोदितथागतप्रेषिताः पञ्चयोगिन्य-
 प्रागत्य पञ्चज्ञानाम्भुपूर्णे रत्नकलशैर्भगवन्तं योगिन्य-
 वाभिषिञ्चेयुः । अभिषिच्यमानानां शिरसि स्वकुलेश
 इत्पद्धते । भगवतोऽक्षोभ्यः, बुद्धाकिन्यादीनां यथाक्रमं
 एश्वताक्षोभ्यरत्नेशवागीशमोघसिद्धयः । ततो ज्ञानबौज-
 रशिं मुखस्फारिताभिः पञ्चोपहारपञ्चकामगुणपूजाभि-
 र्गवन्तं भगवतौ च पूजयेत् । ततो भगवन्तं देवीनां मुखैः
 द्वयात्—

दंष्ट्रोल्कटमहाभौममुण्डसगदामभूषितम् ।

महामाणं महामांसं श्रीहेरुकं नमाभ्यहम् ॥

इति । ततो दिग्देव्यः स्फुरणयोगेन बुद्धाकिन्यामन्त-
 र्वेयुः । ततोऽस्याः शिरसि हृदि नाभौ गुह्ये ऊर्वोश्च
 यथाक्रमं उँ हुँ स्वा आ हा इत्येतान् विभाव्य तैरन्योन्या-
 धि स्फुरद्धिरस्याः शरीरमभिव्याप्य तथा ह्रौःकारजरक्त-
 कमलया अकारजमुक्ताकर्णिकया तद्वत् हुँकारजकुलिश-
 उँकारजमग्नि प्रारभेत रति अनुरागं यामीत्यनेन
 मन्त्रेण । ततो मणिद्यरशिंचोदितास्तथागता आगत्य
 मुखे प्रविश्य विलौय कमलदले पतेयुः । तत् पञ्च-
 ज्ञानामृतं जिह्वाग्रस्तलितेन गृह्ण्यमाणं चिन्तयेदिति ।

। श्रीमण्डलराजाश्रीनाम द्वितीयः समाधिः ।

ततो भगवचोदिता बुद्धाकिन्यादयः पञ्च^१सु पञ्च-
 भगवत्कायमेघस्फुरणैः^२ सत्त्वानामर्थं यथाक्रमं आदर्शशान-

^१ AC ० सुख० ।

^२ A भवो० ।

^३ AC जाता० ।

^४ AC ० श्रो० ।

^५ AC ० लक्ष्मी० ।

^६ AC भरता० ।

सुविशुद्धधर्मधातुज्ञानं समताज्ञानं प्रत्यवेक्षणज्ञानं कृत्या-
नुष्ठानज्ञानं महावज्रधरपदं चोत्याद्य स्वकायमेधान् मूल-
काये संइरेयुरिति ।

। कर्मराजाग्रीनाम द्रृतीयः समाधिः ।

यदि पुनर्येगौ चित्तं स्थिरौकर्तुमिच्छेत् सर्वसमाधी-
नामयनिष्ठतये, तदा समासतः समाधिच्चयं विभाव्य
नाभिकमस्तकर्णिकार्या रविसोमसम्पुटप्रान्तेषु निःसन्धिं
ध्यात्वा तमध्ये सर्षपस्त्रश्मसितस्वच्छज्ञानं विन्दुरुपं महा-
सुखमयं वौरं विचिन्त्य तद्रश्मिरेखां सृणालतन्तुनिभां
चन्द्रमध्येन निर्गत्य सम्पुटं तिर्थक् चिभिर्वैष्टैः संयम्य
स्थितां दृष्ट्वा चन्द्रोपरि स्थितेषु चिषु वेष्टार्देषु प्रथितान्
प्रत्येकं घोडश वर्णान् पश्येत् । उत्तां हि सम्बरोत्तरे—

ककारादिदकारान्तं डंत्र्वर्जं निवेशयेत् ।

धकारादिहकारान्तं आलिदयं समालिखेत् ।

मध्यस्थेन त्वकारालिन्द्यस्तव्यः शशिमण्डले ॥

इति । इहाप्युक्तं दिव्यमस्त्ररपक्षभिरिति । एवं नाभिमध्ये
कमस्तकर्णिकारविसोमसंपुटगर्भे वौरं भावयन् भावना-
परिपाकमधिमुच्य तस्मादेव हितीयस्त्रश्मरश्मिरेखा-
उच्चितैकज्ञालावदवस्थितां पश्येत् । तस्याः प्रभावेन
स्वदमृतपूरज्ञावितो वौरः मा च रश्मिरेखा सितीभवेत् ।
ततो वौरे नियमितचित्तस्तं पश्येत् यावत् चेतसः
स्थैर्यलाभं निमित्तैरुपलक्षयेत् । उपलक्षिते स्थैर्ये तस्या
रश्मिरेखम्याः स्फुटमालोकमनन्तं विश्वमवभासयन्तं

विचिन्त्य सर्वं करतलामलकवत् पश्येत्, सर्वसमाधीं-
आशु निष्पादयेत् ।

इति विन्दुयोगः ।

जपविद्यात्य लिङ्गिरिति जप उच्यते । तथैव षड्देवता-
चक्रं योगौ नाभिकमलकर्णिकावस्थितरविसोमसम्पुटगर्भे
चिरं विचिन्त्य तथैव च तद्रश्मिरेखाया वर्णावलीचय-
ग्रथितया वेष्टव्यमंयुते मन्त्रं जपेत् । इह तत्त्वे आक्षरा
मन्त्राः । तत्र भगवतां मन्त्रः, ॐ हुँ हुँ । बुद्धाकिन्या-
दीनां यथाक्रमम्— ॐ ॐ हुँ, ॐ हुँ हुँ, ॐ स्वा हुँ,
ॐ आ हुँ, ॐ हा हुँ । कथं जपेत् ? संपुटगर्भं जप्य
बौजाक्षरं विन्यस्य तच्छौर्षे वौरमुत्याप्य ॐकारमुच्चारयन्
वौराद् रश्मिरेखामुच्छासवायुना सहोत्याप्य तयावभास्य
जगद् बुद्धमयं कुर्यात् । बौजाक्षरमुच्चारयन् तेषु सर्वबुद्धेषु
स्वदेवतास्वभावतामधिमुच्चेत् । अन्तहुँकारं उच्चारयन्
निश्चासवायुना समाकृष्य तदुद्भवयं जगद् वौरे
संहरेत् । एवं पुनः पुनः कुर्यात् यावत् खेदो न
भवति । सति खेदे विश्रम्य सर्वमिदं कुशलमनुत्तरायै
सम्यक्सम्बोधयेऽभिमतफलसिद्धये च परिणमय्य पूर्ववत्
पूजां कृत्वा स्वहृदौजाक्षरे मण्डलमन्तर्भाव्य, तत्
उत्थाय स्वदेवतात्मकमात्मानमधिमुच्य सर्वं कुर्वते ।
सर्वं च भोज्यं पञ्चभिर्बैजैः पञ्चज्ञानामृतमयं कृत्वा स्वहृ-
दये च देवताचक्रमधिमुच्य विचिन्त्य च तज्ज्ञासु तदमृतं
जुह्यात् । स्तानं कुर्वन् देवताभिषेकविधिं ध्यायात् ।

^१ A.०वाप्ते ।

^२ AC.हा ।

^३ AC.कुर्वति ।

^४ A.०सम्पुटे ।

^५ AC.बुद्धे ।

^६ AC.०षेकैर्विदध्यात् ।

मध्याह्नसायाह्नसन्ध्योस्तु मण्डलगृहं प्रविश्य स्वहङ्गीज-
रश्मिभिराधारमण्डलं निर्माय त[स्मा]देव बौजात् चतस्रो
योगिनौः क्रमेण संस्कार्य यथास्थानं निवेश्य पूर्ववद-
भिषेकादिकं सर्वविधिमनुष्ठाय मण्डलमन्तर्भाव्य तत
उत्थाय पूर्ववत् समाहितयोगं कुर्यात् । अर्जुराच्चमन्धायां
त्वयं विशेषः— संपूज्यार्थं इत्वा ॐ वज्रमुरिति ज्ञान-
मण्डलमुत्सृज्य स्वज्ञानबौजे समयमण्डलमन्तर्भाव्य
निराभासं सम्बोधिचित्तमधिमुच्य सुप्यात् । एवं दिना-
न्तरेष्वपि देवैसङ्गीतिचोदनोत्थापितः सर्वं पूर्ववत्
कुर्यात् । एवं प्रत्यहं यावत् सिद्धिनिमित्तानि लभते । तत्र
मण्डलेश्वरस्य मन्त्रो लक्ष्मजापेन मिथ्यति, शेषानामयुत-
जापेन । माला मन्त्राश्च तन्वान्तरादानेतत्याः । तान्
स्वहृतस्तथ्ये हच्चन्द्रे वा यथायोगं मण्डलीकृत्य प्रदीपमाला-
वउच्चलतश्चेत्साऽभिलिख्य मनसा वाचयन्निव जपेदिति ।

ब्रुवतैवं महामायासाधनं यन्मयार्जितम् ।
कुशलं तेन बुद्धः स्यां वशी॑ विश्वार्थमाधने ॥

॥ महामायासाधनं समाप्तम् ॥

240.

नमो वचडाकाय ।

प्रथमं मुखशौचादिकं कृत्वा नृदुविष्टरोपविष्टः स्वहृदि
 स्त्र्यमण्डले हुँकारबीजं दृष्ट्वा पुरतः करुणाचलवज्रं वस्त्र-
 माणकवर्णभुजायुधं विचिन्त्य पूजापापदेशनापुण्यानु-
 मोदनापुण्यपरिणामनाचिशरणगमनादिग्रसिधिं च कृत्वा
 स्वकायवाकुचित्ते नामाक्षरं भावयेत् । तच्च नामाक्षरम्—हे
 इति हेत्वपगताः सर्वधर्माः, ह इति हान्युत्पादिताः सर्व-
 धर्माः, ए इति पर्येषणविमुक्ताः सर्वधर्माः, रु इति
 प्रतिश्रुतकोपमाः सर्वधर्माः, र इति रतिसमायुक्ताः सर्व-
 धर्माः, उ इति उत्पादव्ययधर्मिणः सर्वधर्माः, क इति सर्व-
 सौख्यसमायुक्ताः सर्वधर्माः, अ इति आकारो मुखं सर्व-
 धर्माणामाद्यनुत्पन्नत्वात् । इति कृत्वा शून्यतां विभाव्य
 मन्त्रमुच्चारयेत्—ॐ शून्यताज्ञानवज्रस्वभावात्मकोऽहम् ।
 हुँकारेण विघ्नमुत्सार्थं वज्रपञ्चरं विभाव्य श्मशानाष्टकमध्ये
 रक्तचतुर्दशकमलपद्मवरटकस्त्र्यमण्डले हुँकारबीजं दृष्ट्वा
 मैचौकरुणामुदितोपेक्षास्वभावात्मिकाच्छतुर्दश्यः सञ्चोदयन्ति
 श्रीवज्रगौत्या अभ्यन्तरसाधने—

‘हले सहि विअसिअ कमलु पबोहिउ वज्रे’ ।

‘अललललहो महासुहेण आरोहिउ नृत्ये’ ॥

¹ N हान्युत्पादावहिता, A हान्युत्पादवहिता ।

² A नु ।

³ AN अलललभव० ।

कृत्या—

‘हले मरिव ! विकसितं कमलं प्रबोधितं वचेष ।

अललललहो महामुखेनारोपितो नृत्येन ॥

र्विकसितं कमलं महासुहेण ।

अललललहो महामुखेनारोपितो नृत्येन ॥

⁴ AN भव० ।

रविकिरणेण पफुल्लित्र कमलु महामाया
[अललललहो महासुहेण] आरोदित नहो ॥

वज्रडाकिनीनृत्येन वज्रमच्चं निवेशयेत् ॥

इति गौतिसमनन्तरं माया वज्रस्तु संविद् । मनसा
हुँकारो द्वूतं करुणाचलवज्रं नौलपौतसितः ॥ भचतुर्भुखं
चतुर्भुजं दक्षिणे भुजे कपालशरधरं वामे खद्वाङ्गधन्द्वरं
रौद्रासनस्थं चिनेत्रं मार्द्धमुण्डसंगदाममालिनं कपाल-
मालाभिः शिरसि भूषितं अस्थां लङ्घारविभूषितं ईषद्वंशा-
करालवदनं पिङ्गलोद्धर्केशं— काये चौकारं पौतं चक्षुषोः
ॐकारं सितं श्रोत्रयोः हुँकारं रक्तं नासिकायां खकारं
सितं कण्ठे आःकारं सितं हृदये रेफं गतं— षड्ड-
न्यासनक्षितं स्वाभप्रज्ञालिङ्गितं व्योमावकाशिनं वज्रधर-
भिषेकिनं कायवाक् चित्ताधिष्ठितं सुविशुद्धधर्मधातुज्ञान-
स्वभावमात्मानं विभाव्य ; तच पूर्वदले वज्रडाकिनी नौल-
वर्णं नौलपौतरक्तश्यामचतुर्भुखा चतुर्भुजा वामभुजे
खद्वाङ्गधण्टां दक्षिणे वज्रकपालहस्ता पृथिवीपद्मद्वादृश-
ज्ञानस्वभावा, दक्षिणदले रत्नडाकिनी पौतवर्णं च उत्तर-
रक्तश्यामचतुर्भुखा चतुर्भुजा वामभुजे पताका^१ च उत्तर-
दक्षिणे चिश्छलरत्नहस्ता अव्यातुसमताज्ञानस्वभावा,
पश्चिमदले पद्मडाकिनी सितारुणवर्णं रक्तपौतनो च उत्तर-
चतुर्भुखा चतुर्भुजा वामभुजे धनुः कपालं दक्षिणे शरविश्व-
पद्महस्ता तेजोधातुप्रत्यवेक्षणाज्ञानस्वभावा, उत्तर-

A ० वज्रास्तु संविद्यां, C ० वज्रास्तु संविद्या ।

A अस्था० ।

A omits चण्टां ।

^१ AC धौ० ।

AN ० चम्बकश्च

विश्वडाकिनी श्यामवरणा श्यामपौत्रकल्पनौलचतुर्मुखा
चतुर्मुजा वामभुजे पाशकपालं दक्षिणे खद्वाङ्गडमरुहस्ता
वायुधातुकत्यानुष्ठानस्वभावा ; देव्यः सर्वा रौद्रासनस्थाः
कपालमाला[भिः] शिरसि विभूषिताः साद्रेमुण्डस्तगदाम-
मालिन्यस्तिनेत्रा ईपद्वंश्चकरालवदना ज्वलितोर्ज्जपिङ्गल-
केशः स्फुरद्रश्मिमालिन्यः ; एवं चतुर्हृषीसमावृतमात्मानं
करुणाचलवज्रं ध्यात्वा शिरसि हृषि नाभौ गुह्ये वायु-
माहेन्द्रवरुणग्निमण्डलेषु यथोपदेशं विभाव्य नपुंसकजापं
कुर्यात् मन्त्री । खिन्ने सति मन्त्रजापं क्षत्वा ॐ आः हौँ
हुँ फट् एवं भवसम्सर्वभावस्वभावमन्त्रसंस्थानधर्मात्मा
योगी सर्वविषयादिक्लयं कुर्यात् प्राकृतकल्पमुक्त[ये] इति ।

॥ महामायासाधनोपायिका समाप्ता ।
। क्रतिरियं कुक्कुरिपादानामिति ॥

241.

नमो हेतुकाय ।

पर्वतादौ ध्यानालयं सुखासनोपविष्टो मैचीकरुणा-
शयः स्वहृष्टि विश्वकर्मलस्त्र्ये नौलह्नीःकारस्फुरद्रश्मिकं
विन्यस्य^१ तद्रश्मिसञ्चोदितगुरुबुद्धोधिसञ्चान् सम्पूज्य
चिशरणगमनादिकं कुर्यात् । ततः सर्वधर्मान् स्वकार्यं च
निःस्वभावतया व्यवलोक्य ॐ शून्यताज्ञानादिकं पठेत् ।
(ततो हौःकारनिष्पन्नं नौलकरालवज्रं हौःकाराधिष्ठित-

१ N. खङ्ग० ।

२ AC. सविभवे ।

३ N. छपा० ।

४ AC. विषस्य ।

५ A. धि०, C. हौ० ।

धरटके ध्यात्वा तत्सर्वदरिणतं नौलं नरचर्मभृतं कपाल-
मालाश्चोभ्यालङ्घतश्चिरस्कं ज्वलदूर्ध्वपिङ्गलकेशं रक्तवर्तु-
लाक्षं अन्वसंग्रथितमुण्डमाला वस्त्रम्बितं नरास्थिरचिता-
भरणं द्विभुजैकमुखं दंष्ट्राकरालवदनं दक्षिणकरेण वज्र-
धारिणं वामकरेण पूर्णकपालं वामस्त्रन्यासक्तचलद्विपटका-
पताकानरशिरोविश्ववज्रालङ्घतपञ्चद्वचिकं वज्रशिखवरभृ-
णकद्वचिकवज्राकारं यज्ञोपवौतवत्खद्वाङ्गं विश्वपद्मस्त्रये
वामपादं तस्यैवोरौ दक्षिणचरणं विन्यस्य वृत्तं कुर्वन्तं
हेहुकवीरं भावयेत् । ततस्तदाकारं ज्ञानसत्त्वं दृष्ट्वा तज्जृ-
दयस्थह्नौःकाररश्मिभिर्ज्ञानसत्त्वहेहुकमानौय अर्धादिकं
दस्त्वा आत्मन्यन्तर्भाव्यं हृत्कण्ठमूर्धि समयमुद्या रक्षा-
मधिष्ठापयेत् । तत्रेयं समयमुद्रा—वज्रमुष्टिदयं बद्धा
तर्ज्जनौभ्यां ग्रन्थ्यं ज्येष्ठाभ्यां मध्यमाभ्यां च यथाक्रममध
जद्धं स्त्रैचौकृत्वा शेषाङ्गुलो ज्वालाकारेण स्थापयेत् । ततो
भावनाखिनो जपेनमन्त्रम्—ॐ हेहुक वज्रसमय ह्नौः
सर्वसत्त्वदुष्टसमयमुद्राप्रभञ्जक हुँ फद् । ततो विसर्जयेत् ।
श्मशानप्रवेशे वज्रमुष्टिदयं बद्धा कनिष्ठाभ्यां शृङ्गलौकृत्वा
तर्ज्जनौभ्यां स्त्रैचौकृत्वा ललाटे धारयन् मुद्रारश्मिनिर्यात-
पौतस्त्रश्ववज्रश्मिस्फुरणौः सर्वाङ्गमभिव्याप्य कायवाक्-
चित्तं ध्यात्वा पूर्वोक्तमन्त्रं जपेत् । श्मशानं प्रविशेत्,
अभेद्या रक्षा भवति ।

। संक्षेपतो हेहुकसाधनं समाप्तम् ॥

✓ 242.

आकाशलक्षणं सर्वमाकाशं आयस्तक्षणम् ।
 मायोपमं च 'सर्वं वै चेषातुकमशेषतः ॥
 हश्यते स्पृश्यते चैव यदा माया हि सर्वतः ।
 न चोपलभ्यते चैव सर्वस्य जगतः स्थितिः ॥

इत्यर्थं मनसाधिमुच्य एकानेकविद्योगात् स्वशरीरं च
 सकलं च नौलादिवस्तुजातं शून्यमाकलय, स्वचित्तं मनो-
 विज्ञानाख्यमनन्तरमकारं स्फङ्गं 'निस्तरङ्गमप्रतिंघं निरु-
 पमवर्णसंस्थानं धान्तिम[द]युपकारा[य]यचाभ्यन्तरं निरु-
 तये इत्यारोप्य, लक्ष्यस्थिरौकरणार्थं खद्योताकारमधिमुच्य,
 तच्च शून्यताकरुणागर्भं सकलकलापरिपूर्णचन्द्रमरडलाकारं
 विचिन्तयेत् । एतस्मिन् चन्द्रमरडले उपचितपुण्यसम्भार-
 लक्षणे उपचितज्ञानसम्भारलक्षणं ह्रीःकारं नौलवर्णं
 'पश्येत्, तत्परिणतं च नौलज्वालावज्जमादर्शज्ञानस्वभावं
 चिन्तयेत्, चन्द्रवज्जाकारपरिणतं जिननिवहमन्यूद्धव-
 श्रौकरुणाचलकोप्यं हेरुकाख्यमात्मानं विभावयेत्, अधो-
 मुखस्य शवस्योपरि विश्वपद्मं तस्योपरि स्फृथ्यमरडलं तन्मध्ये
 समुपविष्टं एकस्योर्झभुजद्दयं इति वचनात् अर्हपर्यद्विनं
 भस्मोद्भूस्तिरक्तप्रभामालिनं पिङ्गलोर्झकेशं अक्षोभ्यामल-
 ङ्गतकपालमालामुकुटिनं दक्षिणकरेण चिपताकायूषीत-
 नौलकरालवज्जं वामस्कन्धावसक्तवज्रसङ्घाङ्गं रक्तपरिपूर्ण-
 कपालवामकरं सार्दनरमस्तकमालाद्यात्स्वरदामदंडा-

AC सर्वतः ।

A च ।

इति ।

AC . रंगु ।

AC विदि ।

C . विदि ।

करालवद्वं चलद्वर्तुसाकाररक्ताक्षं सविभमभूकुटिर्वं
परमार्थतो वाच्चं विचारश्चन्यत्वात्, संदत्या स्वप्रसौदा-
मिनौगच्छ्वर्वनगरच्छायामायोपमं चतुर्मुद्रामुद्रितम् स्वेष्ट-
देवताविग्रहः सर्वसिद्धिप्रदो भवति— महामुद्रा समयमुद्रा
धर्ममुद्रा कर्ममुद्रा ।) स्वहृदि चन्द्रमण्डलस्योपरि वज्रं
विभाव्य पञ्चसूचिकं वर्णभुजसंस्थानोपेतं चिह्नसहितं
श्रीहेष्मवासाधनं विभावयेत् इति महामुद्रा । तच्चैव स्वहृदि
चन्द्रवज्रं विभाव्य वज्राङ्गलिं मूर्धिं विकर्त्त्वां बद्धा तर्जनी-
दयं कुरुडाकारेणावस्थाप्य अङ्गुष्ठदयं पार्श्वदयेन भग्नं
कुर्यात्— समयमुद्रा । जिह्वायां चन्द्रमण्डलस्योपरि शुल्कं
वज्रं विन्यस्य मन्त्रमुच्चारयेत्, उँ सुभगे त्वमहं देवि हिरि
सिरि तिरिणि प्रिये— धर्ममुद्रा । स्वहृदि चन्द्रमण्डलस्य-
ोपरि आःकारनिर्यातविश्ववज्रं विचिन्त्य तलवज्रवन्धं
बद्धाऽङ्गुष्ठदयेन तर्जनीदयमाच्छाद्य भग्नं कुर्यात्— कपाल-
मुद्रेयं भगवतः कर्ममुद्रा । उँ श्रीहेष्मवज्र समयमुद्रा
हैः सर्वदृष्टमुद्राप्रभज्ञक हुँ रुलु रुलु स्वाहा हुँ फट् ।

इति साधनविधिरयं भगवतः संक्षिप्तो [वि]हितः
कल्याणगर्भेणातिविस्तरभीरुणा ।

॥ श्रीहेष्मवासाधनम् ॥

243.

श्रीहेहुको जगन्नाथो भूत्वा सर्वार्थसम्पदः ।
 कुर्यात् जगद्वितार्थयेत्येवमादौ विभावयेत् ॥
 'चस्थधर्मोदयान्तःस्थकूटागारोदयाश्रया ।
 विश्ववर्णाङ्गं सच्चन्द्रे वज्रासनशशिप्रभम् ॥
 स्फटिकन्दङ्गमूलास्यनौलसव्यास्तरम् ।
 स्वाभप्रज्ञाश्वेषिकण्ठं वज्रासिमणिपद्मिनम् ॥
 वज्रसत्त्वं विभाव्यैवं स्वचित्तं चक्षरौक्षतम् ।
 तद्वक्त्रेणाङ्गसंविष्टं सर्वरागाग्निना द्रुतम् ॥
 लोचनादिस्वसङ्गौत्या दुर्द्वयार्थाय चोदितम् ।
 प्रलयाग्निमहाज्वालावज्रहीःकारसम्भवम् ॥
 तदुद्गवं कृपाक्रोधं महाभैरवदामकम् ।
 भ्रमज्ञोद्द्वज्जलत्केशं नौलदंष्ट्रान्वितं सितम् ॥
 'सव्येतरे' [तु] रक्तं च भस्मोदूसितविग्रहम् ।
 स्वाभाङ्गना भुजैः श्वेषि रौद्रादिष्ट्रसान्वितम् ॥
 कृष्णवज्रासिखद्वाङ्गमणिराजकरथ्रहम् ।
 नृकरङ्गशिरोमालासद्वस्वाभरणप्रियम् ॥
 दक्षिणाङ्गितलाक्रान्तं वामोरुतलपौडनम् ।
 रौद्रासनं समास्थाय हेहुकं स्वं प्रभावयेत् ॥)

AN अप्र० ।

AN वैनं ।

A omits this and the next line.

N सर्वेत्तरा ।

AC आदि० ।

AC शब्द० ।

N सद० ।

C शब्द० ।

सम्बुद्धेन्द्रियं सद्योगकायवाकृचित्तच्छरम् ।
हृउशानसत्त्वमष्टोभ्यमौलिनं रत्नशालिनम् ॥
परमानन्दसुखास्वादस्फुरत्संहाररूपिणम् ।
सञ्चिन्त्य ज्ञानसौन्दर्यं योगी योगं समाप्तयात् ॥

॥ श्रीहेहकसाधनम् ॥

244.

शमशानाष्टकमध्यस्थो निःसङ्गो हष्टमानसः ।
प्रज्ञोपायविधानेन चन्द्रसूर्यप्रयोगतः ॥
आलिकालिसमायोगात् भावयेत् सूर्यमण्डलम् ।
तत्र हुँकारसम्भूतं वज्रशूकसमन्वितम् ॥
शबस्थमर्द्धपर्यङ्कं नरचर्मसुवाससम् ।
भस्मोऽशुलितगाचं च स्फुरद्वजं च दक्षिणम् ॥
चलत्यताकाखडाङ्गं वासे रक्तकरोटकम् ।
शतार्द्धमुण्डमालाभिः क्षतहारमनोरमम् ॥
ईघहंश्वाकरालास्यं रक्तनेचं विलासिनम् ।
पिङ्गोऽर्द्धकेशमष्टोभ्यमकुटं कर्णकुण्डलम् ॥
अस्थ्याभरणशोभं तु शिरःपञ्चकपालकम् ।
बुद्धत्वदायिनं ध्यायात् जगन्मारनिवारणम् ॥
मन्त्रः—ॐ हुँ फट् स्वाहा ।

॥ इति संक्षिप्तिभुजहेहकसाधनम् ॥

245.

प्रणम्य श्रीगुरुं नाथं चैलोक्याष्टेपहेरुकम् ।
 तत्साधनविधिः शान्तिपादोक्तः प्रविभज्यते ॥
 दिभुजैकमुखं वीरं नैरात्म्याश्लिष्टकन्धरम् ।
 चक्रांद्याभरणैर्युक्तं चिनेचं द्युष्मिराजितम् ॥

इह तन्वे भावनाधिकतो योगी प्रभाते शयनादुत्थाय स्वहृदये स्तूर्यस्थहुँकारं दृष्टा तद्रश्मिभिः श्रीहेरुकमध्यभास्यानौय पुष्पादिपञ्चोपचारेण सम्पूज्य तस्याग्रतः पापदेशनापुण्यानुमोदनाचिशरणगमनं च कृत्वा महाबोधिचित्तमुत्पाद्य सर्वसत्त्वेषु दिव्यसुखोपसंहाराकारां मैचौं सर्वदुःखापहाराकारां करुणां तत्सुखाविच्छेदनियमाकारां मुदितां क्लेशोपलेशग्राह्यग्राहकाद्यमनसिकारलक्षणामुपेक्षां च भावयेत् । ततो धर्मपुज्ञलादिविकल्पकलङ्घवर्जितरूपां शरन्निर्मलमध्याह्नभोनिभां अद्यज्ञानैकरूपां शून्यतां विभाव्य ॐ शून्यताज्ञानवज्रस्वभावात्मकोऽहमित्यधितिष्ठेत् । ततो विबुद्धा नभोदेशे स्तूर्यमरुडलस्थहुँकारं दृष्टा तत्परिणतवज्रवरटकस्थहुँकारं पश्येत् । तत्किरणविनिर्गतैः श्रीहेरुकरूपैः सकलजगदर्थं कृत्वा तच्चैव प्रवेश्य तत्परिणामं (श्रीहेरुकं विश्वदलकमलस्थितं शबोपरि स्तूर्यमरुडलस्थं दिभुजं चिनेचं दक्षिणकरे वज्रं वामे वज्राङ्कितकपालधरं सतारुडवं व्याघ्रचर्मनिवसनं

¹ Omitted in B.

* AC. चात०।

² ANC व्याघ्रराजकं।

* AC. द्वारं मै०।

³ Comits दृष्टा...ङ्कारं।

* AC. कल्पो०।

त्रिरस्यक्षो भ्यात्मकनरश्चिरोघटितचक्रीधरं कर्णे असिता-
भ्यात्मकनरास्थिकुण्डलिनं करणे रत्नसम्भवात्मककण्ठिका-
युक्तं हस्ते वैरोचनात्मकरुचकधरं कल्याममोघसिद्धात्मक-
मेखलायुक्तं केशयज्ञोपवीतकेयूरनूपुरैर्युक्तं जर्णपिङ्गलकेशं
द्विभुजैकमुखया कर्त्तिकपालधारिण्या नैरात्म्ययाऽऽलिङ्गिनं
एवम्भूतमात्मानं विभाव्य, ततोऽस्य श्रोते नैरात्म्यां चक्षुषि
वज्जां ग्राणे गुप्तगौरौ जिह्वायां वारियोगिनौं कायेन्द्रिये
वज्जडाकिनौं मनसि नैरात्म्यामधिमुच्चेत् । ततः शिरसि
द्वाचिंशहलकमलोपरि अधोमुखं हँकारं करणे षोडशदल-
कमलोपरि ऊर्ध्मुखमँकारं हृदये अष्टदलकमलोपरि
अधोमुखं हँकारं नाभौ चतुःषष्ठिदलकमलोपरि ऊर्ध्मुखमँकारं
चिन्तयेत् । ततः समयसञ्चसद्वशं ज्ञानसञ्च-
मानौय जः हुँ वँ होरित्यनेन मन्त्रेणाकृष्ण प्रबेश्य वज्ञा
वशीकृत्य श्वीरोदकवत् समरस्वीकुर्यात् । तदनन्तरं
स्वहृत्सूर्यवज्जवरटकस्थहँकाररश्मीन् निश्चार्य तत्किरणैः
सर्वतथागतस्वभावहेहुकमानौय पूजां कृत्वा अभिषिञ्चन्तु
मा सर्वतथागता इति प्रार्थयेत् । तैः पञ्चामृतपूर्णमणि-
कलशैरभिषक्तमात्मानं अक्षोभ्यनाथमुकुटिनं ध्यायात् ।
ततः सर्वयोगिनौष्टव्येन स्वस्वबोधिचित्तादिद्रव्येन पूजा
कुर्यात् । ततः—

इंश्वोल्कटमहाभौममुण्डस्तगदामभूषितम् ।

भक्षमाणं महामांसं श्रीहेहुकं नमाम्यहम् ॥

इत्यनेन स्तुतिं कुर्यात् । ततो नभसि हुँकारपरिणतं
वज्रं तदध आःकारपरिणतं पद्मभाजनं तन्मध्ये उँका-
राङ्गितानि गोकुटदहनमारमुण्डविद्वाविसमयवत्वनि
वज्रपद्मसमायोगादमिञ्चालनं तेन इत्यानां तापनं
पाकात् द्रवीकृत्य सर्वतथागतरूपदर्शकज्ञानसूर्यकिरणं
तज्ज्ञानवैजकिरणेभ्यः सर्वतथागतज्ञानामृतमाकृष्ट तैर्व-
स्तुभिः सहैकौकृत्य उँ आः हुँ इति 'चक्षरेणाधिष्ठाय
शुक्रहुँकारजां वज्रमयौ जिह्वां कृत्वा आत्मानं तेन
प्रीणयेत् । ततो हृत्सूर्यमण्डलवज्रवरटके हुँकारं संवेष्य
स्थितां उँ चैलोक्याक्षेप हुँ हुँ हुँ फट् स्वाहा इति द्वाद-
शाक्षरमन्त्रमालां प्रदीपमालामिव ज्वलन्तौ मनसाऽभि-
लिख्य क्रमात् वाचयन्निव निभृतं जपेत् । मध्याह्नसायाह्न-
मन्थयोन्तु भट्टिति श्रीहेरुकरूपमात्मानं आरच्य
ततश्चक्षुरादिविशुद्धिश्चतुश्चक्रमावनापूजास्तुत्यमृतास्वाद-
जपादिकं कुर्यात् ।

चैलोक्याक्षेपवैरस्य कृत्वा साधनमुत्तमम् ।

यत् पुण्यमर्जितं तेन जनः सर्वोऽस्तु वज्रृक् ॥

॥ दिभुजं हेरुकसाधनम् ॥

^१ N लूयात् ।

^२ Omitted in AC.

^३ Na ० वचहे० ।

AC ० विभावि०

AC अच्छ० ।

246.

भटिति हेरुकं सप्रज्ञं विभाव्य तद्वृदये रक्षाष्टदलकमलं
विचिन्तयेत् । तत्य पूर्वदक्षिणपश्चिमोत्तरेषु यथाक्रमं
अ क च ट तथाग्रेयनैर्कर्त्तिवाथव्यैशानदलेषु त प य स
मध्यवरटके पूर्वे स्वा मध्ये ऊँ पश्चिमे हा । सर्वाणीमानि
स्फूर्यमण्डलस्थानि रक्तवर्णानि । एषां चाङ्गुशाकारा
रश्मयो रोमकृपेभ्यो निर्गत्य साध्यानाकृष्ण साधकस्य
पादयोः पातयित्वा एष्वेव प्रविशन्तीति ।

आम्रायः ।

वरगुरुचरणं नत्वा शास्तारं सकलं शास्त्रदातारम् ।
वक्ष्ये सिङ्गाभायं नगरस्त्रोभस्य मन्त्रराजोऽहम् ॥
सम्यक्ततत्त्वमनस्को गुरुभक्तः स्वाधिदैवताभिरतः ।
निशि पर्यटनविधिज्ञा निःशङ्कः साधयेन्मन्त्रम् ॥
हृदि पङ्कजाष्टदलके दिचतुष्कं व्यञ्जनं खरांशुयुतम् ।
वरटकमध्ये प्रणवं पूजाष्टरमंयुतं रक्तम् ॥
तरुतणवर्णान् पार्वतपुरपौरानर्कसन्निभान् मन्त्रौ ।
ध्यायन् प्रणतानात्मनि विंशत्यर्द्धं जपेदयुतम् ॥
इति विहितपूर्वसेवो गणवरचक्रं शवालये कुर्यात् ।
आज्ञां प्रस्तुश्य तेभ्यः सिङ्गिवरं चाशु सिङ्गार्थम् ॥
कतिचित् पदानि गत्वा सम्पूर्यं चिकं शुभं तु मामक्याः ।
हृत्वा पादतले तत् संस्पृश्य स्वपेदुत्थानम् ॥

^१ ANC ० ऋत्व० ।

^२ A सुम० ।

^३ A ० शास्त्रदानं, N ० गौतमानारं ।

^४ AC पैकारज्ञा० ।

^५ AC ० गर्णिपचित० ।

^६ AC ० गतात्म० ।

पूर्वशिरः संजप्यायुतमेकं संपिबेत् तमुत्थाय ।
 सक्षदप्येव समस्तं गच्छेत् गगनं मण्डलं तदनु ॥
 निविशेत् यस्मिन् देशे पुनरयुतं संजपेद् विवरयोगम् ।
 एवं क्षतवरयोगो हेवज्रसमो जगति सम्पूर्ज्यः ॥

पुरक्षोभोपदेशः ।

अकचटतपथमशब्देन आलिकालिं नौतार्थेनोक्ता ।

आलिकालिजापेन चैलोक्यं क्षोभयेन्मन्त्रौ ॥

लक्ष्मजापेन । किं पुनरेकमाचमिति ? आलिकालि
 उच्यते— तद्यथा, अ आ इ ई ऊ ऊ ऊ ऊ ऊ ऊ ऊ अ
 आ ए ए अर् आर् ओ औ अल् आल् ह हा य या र
 रा व वा ल ला इति स्तृष्टिक्रमेणालिजापः श्वास-
 प्रवेशेन ।

श्वासनिर्गमे कालिः— क का ख खा ग गा घ घा ङ ङा
 च चा छ छा ज जा भ भा अ आ ट टा ठ ठा ड डा
 ढ ढा ण णा प पा फ फा ब बा भ भा म मा त ता
 थ था द दा ध धा न ना स सा ह हा ष षा श शा
 क्ष क्षा इति । आदौ ऊँकारं दत्त्वा क्षोभणे आकृष्टावन्ते
 वौषट् प्रदेयम् । एवं पुरक्षोभमन्त्रः । इति कालचक्रे निबहुम् ।

॥ [पुरक्षोभविधिः] ॥

247.

प्रणम्य नाथं हेवज्जं सर्वधर्मैकसंवरम् ।

संगृह्णते यथामायं बाह्यपूजाविधिर्मया ॥

ततः श्रीहेवज्जयोगवान् मन्त्रौ प्रत्युषे यथावसरं वा
क्षतसम्मार्ज्जनादिके भूभागे हस्तं इत्वा ॐ रक्ष रक्ष
हुँ हुँ फट् स्वाहा इति भूमिमधिष्ठाय तच पञ्चामृत-
सुगम्भादिवटिक्या तत्तद्भूम्यधिमोक्षपूर्वकं पौटोपपौट-
क्षेचोपक्षेचश्चन्दोपच्छन्दमेलापकोपमेलापकपौल्चोपपौल-
चंश्मशानोपश्मशान इत्युच्चारयन् चतुरसं मण्डल-
मुपलिष्य ॐ वज्रेरेखे हुँ इत्यभिमन्त्र्य हृदज्जकिरणाकृष्टं
भगवन्तं समण्डलं सर्ववौरवौरेश्वरौसङ्केपरूपं तचारोप्य
अर्थपाद्यादिदानपूर्वकमष्टमात्रभिः सम्पूज्य हुँकारजं
तदभिमन्त्रितपुष्पादिकं तस्मै दद्यात् । तच अक्षर-
हृदयोपहृदयमन्त्रैर्भगवते स्वमन्त्राभ्यां भगवत्यै । ॐ
गौरि हुँ हुँ हुँ हुँ फट् स्वाहा । ॐ चौरि हुँ हुँ हुँ हुँ फट्
स्वाहा । ॐ वेतालि हुँ हुँ हुँ फट् स्वाहा । ॐ घस्मरि
हुँ हुँ हुँ हुँ फट् स्वाहा । ॐ पुक्सि हुँ हुँ हुँ फट् स्वाहा ।
ॐ शबरि हुँ हुँ हुँ फट् स्वाहा । ॐ चण्डालि हुँ हुँ हुँ
फट् स्वाहा । ॐ डोम्बि हुँ हुँ हुँ फट् स्वाहा । इति
मन्त्रैर्यथास्थानं गौर्यादौनां ततो बाह्यादिसर्वपूजा-
दिभिः सम्पूज्य अक्षरवर्जितपुष्पदानमन्त्रैः । ॐ अष्टा-
नमाय हुँ हुँ हुँ फट् स्वाहा । ॐ पिङ्गलोर्केशवतस्त्वे
हुँ हुँ हुँ फट् स्वाहा । ॐ चतुर्विशतिसौयाय हुँ हुँ हुँ

फट् स्वाहा । ॐ षोडशभुजाय हुँ हुँ हुँ फट् स्वाहा ।
 ॐ कृष्णजीमूतवपुषे हुँ हुँ हुँ फट् स्वाहा । ॐ कपाल-
 मालाधारिणि हुँ हुँ हुँ फट् स्वाहा । ॐ आधात-
 कृतचिन्नाय हुँ हुँ हुँ फट् स्वाहा । ॐ अर्जदंप्रिणे
 हुँ हुँ हुँ फट् स्वाहा । इति मन्त्रैश्च संस्तुत्य यथायोग-
 मन्त्रत् स्तुतिः यथानादिकं च छात्वा शताक्षरमन्त्रेण
 ढढोक्त्वा इतः— ॐ वज्रसञ्च समयमनुपालय वज्र-
 मन्त्रत्वेणीपतिष्ठ ढढो मे भव सुपोष्यो मे भव सुतोष्यो मे
 भव अनुरक्तो मे भव सर्वसिद्धिं मे प्रयच्छ सर्वकर्मसु च
 मे चित्तं श्रेयः कुरु हुँ हहहह हीः भगवन् सर्वतथागत-
 वज्र मा मे मुच्च वज्रौभव महासमयसञ्च आः इति । ततः—

क्रतो वः सर्वसञ्चार्थः सिद्धिर्दत्ता यथानुगा ।

गच्छ च बुद्धिविषयं पुनरागमनाय मुः ॥

इति विसर्ज्य चक्रमात्मन्त्रभाव्य रेखालोपादिकं
 कुर्यात् । नैरात्म्यापूजनमपि तर्थैव मण्डलकमुपस्थित्या-
 रोप्य च मण्डलचक्रं अक्षरस्वहन्मालामन्त्रेण नायि-
 कायै अन्यासां प्रणवस्वाहाविदर्भितस्वबौजमन्त्रैः पुष्या-
 दिकं यथास्थानं दत्त्वा अक्षररहितपुष्यदानमन्त्रैः स्तुतिं
 च कुर्यात् । शेषं पूर्ववदिति ।

वाह्यपूजाविधेः स्मृत्यै संग्रहाद् यन्मयार्जितम् ।

पुण्यं तेनास्तु लोकोऽयं सत्पूजाभाजनं परम् ॥

॥ पूजाविधिसंग्रहः समाप्तः ॥

248.

वज्रडाकं नमस्त्वय महामायात्मकं जिनम् ।
 आम्नायसङ्गतस्तस्य स्तुच्यते साधनक्रमः ॥
 आङ्गो मैत्रीकृपायोगात् संबोधौ कृतमानमः ।
 दानशैलादियुक्तोऽष्टलोकधर्मैः समाश्रयः ॥
 मन्त्रतन्त्रादिसिद्धिजो धोगाचारस्थमः क्वचित् ।
 स्थाने सुखोपविष्टः सन् हृत्सूर्ये न्यस्तहुँकृतिः ॥
 तत्प्रभोङ्गवपूजाभिः सम्पूज्य पुरतो धियम् ।
 कृत्वार्घ्यदेशनाद्यं तु शून्यतां भावयेत् ततः ॥
 ॐ शून्यताज्ञानवज्रस्वभावात्मकोऽर्हसिति मनसा पठेत्
 व्योम्नि रक्तचतुर्घचपद्मस्ये स्तुर्यमगङ्गले ।
 पञ्च बिन्दून् सितान् ध्यात्वा स्फुरत्संहारकारकान् ॥
 चतुर्द्विष्टिन्दुसम्भूता नृत्यन्त्यः सङ्गमोत्सुकाः ।
 पूर्वाभ्यस्तमहामैत्रीकरणादिस्वभाविकाः ॥
 चतस्रोऽपि च डाकिन्यश्चोदयन्तीति चिन्तयेत् ।
 हले सहि विअसित्र कमलु पबोहिउ वज्जे ॥
 अललललहो महासुहेण आरोहिउ नृत्ये ।
 रविकिरण पफुलिउ कमलु महासुहेण ॥

^१ AC मुच्य० ।

AC आङ्गं

^२ AC योगं ।

AN द्वामे ।

^३ AC चान् ।

^४ A चतुर्मिविन्दु, N चतुर्द्विष्टिन्दु०

^५ छाया—

हले सर्वि ! विकसितं कमलं प्रबोध्यते इकेण ।

अललललहो स छासुखेनारोपितो नृत्य० ॥

रविकिरणीः पफुलं कमलं महासुखेन ।

^६ C वज्जं ।

^७ C नृत्ये, AN दारेन ।

ततः संभारदुःखेभ्यः सच्चा भ्युद्धरणाशयः ।
 मायोपमं जगत्तन्वं वशाभृतं विलोक्य मः ॥
 मध्यविन्दुद्धर्वं लीकं हुं वीजात् कसणामयम् ।
 पञ्चज्ञानचिकित्सामानन्दमन्तरम् ॥
 चतुर्मुखं समुद्राद् भज्जोद्गलितमस्य च ।
 भूमं शरीरविकृतं भुखं पौत्रं तु दस्तिणम् ॥
 पृथुतः सिद्धात्माम वामं मरकतीउच्चलम् ।
 चिन्तये न उच्चादिभुद्रायचक्षकभृपितम् ॥
 पिङ्गोद्गमुद्वजा श्राम्यं कपालमुकुटोल्टम् ।
 कपालं पापिन्मं भव्ये वासि खद्वाज्ञचापिनम् ।
 रश्मिकोटिभूर्जित्वुहैः कृनजगहितम् ॥
 स्वामया दुहस्तकिन्या संश्चिह्नं वा रतोत्सवे ।
 दृश्यन्तं हेतुके ध्यायात् चतुर्द्वीषीष्ठिताननम् ॥
 गकिसीनो चतुर्विष्णु चिह्नादिकमुच्यते —
 तत्त्वं अन्वेषन्ते वज्रदाकिनो नीलवणिका ।
 नीलपौत्रसिंहारक्षहरितामयचतुष्टया ॥
 पृथिव्याऽर्धतानादि गुडवज्रं कपालकम् ।
 सव्ये दधाति वासि तु घण्टाखद्वाज्ञधारिका ॥
 दृष्टिये सवत्तलालतोषधालभिरूपिका ।
 श्रीरब्दाविनी शब्दक्षटाविशूलहस्तिका ॥
 वासे निधीहितवीदे श्रीवज्रनन्दडाकिका ।

^१ A.N.५८३० ।

^२ A.कर्मदः ।

^३ AC. पिङ्गोद्गमु ८० ।

^४ AC. ध्यात्मा ।

^५ C. अन्वकसय० ।

^६ AC. मध्ये चन्द्रो० ।

^७ A.०सदा० ।

^८ A.०माली, C.०मालिन० ।

^९ AC.०क्ष० ।

पीतनैस्तिरक्तहरिताभचतुर्मुखौ ॥
 पश्चिमे तु दले पद्मडाकिनौ धवलारुणा ।
 स्यात् तेजःप्रत्यवेष्टादिस्वभावा नवैयौवना ॥
 सितारुणाद्रुतस्वर्णनीलहरितनिभानना ।
 विश्वपद्मं शरं सव्ये कपालं धनुरन्धतः ॥
 उत्तरे तु हरित्पीतशुक्ररक्तसितानना ।
 अत्वानुष्ठान वास्त्रादिविशुद्धा विश्वडाकिनौ ॥
 खद्वाङ्गडमरुकं सव्ये वासे पाशं कपालकम् ।
 मन्त्रिनेत्राश्वतुर्वक्त्राः सव्या देव्यश्वतुर्भुजाः ॥
 शृङ्गारादिरसासङ्गा लक्षणव्यञ्जनोऽञ्जलाः ।
 गौद्रामनस्या नव्यन्धो नाथाभा मुद्रिकादिभिः ॥
 कुर्यात् घडङ्गविन्यासं नाथस्यावाहनादिकम् ।
 अभिषेकं जिनैः पूजां स्तुत्यनुरागनादिकम् ॥
 लक्ष्माटकरात्योश्चष्टुःश्रीचंद्राणे हृदि न्यमेत् ।
 ऊँ आः खं चि र इत्येवं रेफादूर्ध्वं च हँक्तिः ॥
 वज्रच्छटासमायोगैरानीय ज्ञानमण्डलम् ।
 अर्घदानादिपूर्वं च प्रविश्यैकौकुर्यात् स्वयम् ॥
 मार्द्वं समयचक्रेण विशिष्टफलसिद्धये ।
 रसप्रवेशात् ताम्बादिरजतौभावसिद्धवत् ॥
 मञ्चाद्य दिग्गतान् नाथान् हृदयस्थृहृदर्चिष्ठा ।
 तत्प्रभोङ्गविद्याभिर्भृतकुम्भामृताम्भुधिः ॥
 अभिषेकात् प्रभोर्मौलीवक्षोभ्यो दिव्ययोषिताम् ।
 पुनः शाश्वतरत्नेशमिताभाभोधसिद्धयः ॥

¹ AN • वामव० ।

² AC • वाया० ।

³ AC खड्ड० ।

⁴ चित ।

⁵ C • भोर्मा० ।

समाध्युक्तृष्टेवीभिः सत्यजात्ययपाण्डिभिः ।
 पूजयेद् योगिनीश्वरामात्रान् हेरुकं स्तुयात् ॥
 दंप्रोक्तट्यहामीम् ॥ उत्तरामभूषितम् ।
 भष्टमाणं भवत्त्वान् श्रीहेरुकं नमाम्यहम् ॥

इति सूक्ष्मिः ।

शिर्दाहृकामिभुवेऽनु ऊरुयुग्मादिके क्रमात् ।
ॐ ह त्वा या हा बोजं ध्यात्वा पञ्चकुल्लात्मिकाम् ॥
ह्रीःकारं रुद्रगुह्याजां धूंभूतपौतकर्णिकाम् ।
ओदुहडाकलौ स्वाभां वैश्व रक्तां रतोक्षुकाम् ॥
गौत्या भज्वाद्यमानः सन् चतुर्देवीभिराज्ञया ।
ॐ जानमणिहूं वज्रविच्चिकरणादिभिः ॥
जिनाननुरागयामौत्यारभेत् रतिचिन्तया ।
वज्राङ्गकारफट्शब्दैरानौयास्ये प्रवेशितम् ॥
जिनहन्दं सखावेशात् द्रुतं वज्रविनिर्गतम् ।
पद्मे महित्तमासाद्य जिह्वया विधिवत् ततः ॥
चतुर्भूतस्वभावे हृद्रक्तं पद्मे चतुर्दले ।
स्फृथ्यस्थविन्दुच न्द्रेन सम्पृष्टिः सुवेष्टिः ॥

मृणालत्वं त्रोपमसार्वं सप्त-
रेखाभिराप्ताक्षरपद्मक्तिभिः सः ।
निश्चार्थं नादं तत जर्जमिन्दु-
च्छिद्रे प्रवेश्यानुगमागमः स्थात ॥

N सन् ।

३ AC सचिव।

६ AC. नदस्त।

AC. ० रुद्रा० ।

2 A. o. s. k. o.

• A.C. 390.

⁶ A omits •মসো•।

उच्चारयन् 'स्फुरत्प्राणैर्मन्त्रमायामस्तुतम् ।
अश्वरं च तथा कुर्यात् नाटप्रवेशनिर्गम्मौ ॥

जर्ज्जे निर्गच्छति वायौ अश्वरधनिर्गच्छति, प्रविशति सति प्रविशति, तिष्ठति सति वायौ स्फृष्टासितविन्दुमध्ये तिष्ठति । एवं ग्रथितस्वरव्यञ्जना सार्वसप्तगुणरेखा प्रवेशस्थितिनिर्गमा । मन्दं मन्दमन्यज्ञागता परा चिन्तेन निर्धेया । ॐ आः हुँ इति अश्वरजप्यमन्तः ।

उत्थातुकामः पूजाद्यं कृत्वा दृष्ट्वा च दुःखितम् ।
जगत्तत्त्वदृशामुक्तं कुशलं परिणामयेत् ॥
यन्मयोपचितं पुरुणं वज्रडाकस्य भावनात् ।
तेनाहं वज्रडाकः स्यां जगन्नाथपदामये ॥
उत्थाय पिण्डपातादिश्रुतव्याख्यादिकां क्रियाम् ।
स्वपरहेतुकाकारो मायाकार इवाचरेत् ॥
हुँकाराधिष्ठितं भोज्यं 'आःकारजकपालगम् ।
अधोवायव्यग्रिचक्रेणैः ज्वालितं निर्मलौकृतम् ॥
जर्ज्जमोँकारमाचिन्त्य अभिमन्त्रामृतायितम् ।
जिह्वावज्रांशुनलिकाक्षेनानेन तर्पयेत् ॥

ॐ आः हुँ गुद्धभष्यं भष्येऽहमिति अमृतास्वादमन्तः ।

प्रागेव स्नानवेलायां अभिषेकविधिं भजेत् ।

चतस्रष्ठपि सन्ध्यासु ध्यायादेवं समाप्तः ॥

^१ C स्तरेत् आयै० ।

^२ AC प्रचार० ।

^३ A र्जां ।

^१ AC प्रचार० ।

^२ C तात्पाना० ।

^३ C वर्णग ।

साधनं वज्रडाकस्य कृत्वा सर्वं शुभं मया ।
 यत् ते नार्थजनो भूयात् तदहं कृतभूषणः ॥
महामायातन्त्रानुसारेण हेहकसाधनोपायिका
समाप्ता ॥

249.

श्रीहेहकमहावज्र कटू कटू प्रवेशय प्रवेशय बन्ध बन्ध
 तोषय तोषय मर्ववज्रडाकिनीनां हृदयं हुँ हुँ हुँ फट् ।
 ऊँ मर्ववज्रडाकिनी प्रतीच्छेमं बलिं ऊँ फट् । ऊँ
 वज्रडाकिनी प्रतीच्छेमं बलिं हुँ फट् । ऊँ रत्नडाकिनी
 प्रतीच्छेमं बलिं हुँ फट् । ऊँ पद्मडाकिनी प्रतीच्छेमं
 बलिं ह्रौं फट् । ऊँ विश्वडाकिनी प्रतीच्छेमं बलिं हुँ
 फट् । ऊँ मर्वडाकिनी प्रतीच्छेमं बलिं हुँ ह्रौः हुँ हैः । ऊँ
 मर्वथोगिनी प्रतीच्छेमं बलिं हुँ ह्रौः हैः ।

॥ गवं महामायातन्त्रस्य बलिविधिः समाप्तः ॥

A. नानाद्यः ।

AC. वस्त्रः ।

C. ज्ञौः ।

C. नमो ओः ।

AC. वस्त्रः ।

250.

नमो वचडाकाय ।

विस्तरी दुर्ग्रहः प्रायो 'बालस्त्रीणां भवेदिति ।
संक्षिप्तमपि संक्षिप्य तत् सप्तांश्चरसाधनम् ॥
तत्पूजाशून्यताबोधिमन्त्रपर्यन्तमन्तरा ।
कृतवानङ्गमध्यङ्गं वज्रडाकं प्रसाधयेत् ॥
यं रँ वँ लँ चतुर्भूतमण्डलोपरि चिन्तयेत् ।
सुँकारसम्भवं मेरुं सप्तरत्नाष्टशङ्कम् ॥

ॐ मेदिनि वज्रैभव वज्रबन्ध हुँ । ॐ वज्रप्राकार
हुँ वँ हुँ । ॐ वज्रपञ्चर हुँ पँ हुँ । ॐ वज्रवितान हुँ
खँ हुँ । ॐ वज्रशरजाल चाँ शँ चाँ । ॐ वज्रज्ञाला-
नलाका हुँ हुँ हुँ—

(विधाय वज्रभूम्यादिषट्कं षडारमालिखेत् ।
विश्वाजसंस्थितं चक्रं विश्ववज्रावलौकितम् ॥
हुँभवं ध्यायेदचैव वज्रडाकं महासुखम् ।
षट्भुजं चिमुखं चक्रं सर्वलक्षणालक्षितम् ॥
व्यञ्जनाश्रीतिसंयुक्तं आलिकाल्युद्धवं प्रभुम् ।
वज्रघण्टासमापनं नरचर्मार्दिधारिणम् ॥
वामे कपालखद्वाङ्गचिशूलं दक्षिणे करे ।
कपालमालामुकुटिं विश्ववज्रजटाधरम् ॥
अर्द्धेन्दुशेखरं चैव षण्मुद्रादेहभूषणम् ।
नौलपौत्रितवक्त्रं व्याघ्रचर्मान्वरावृतम् ॥

¹ AC चल० ।

² N omits वच० ।

¹ AC • भवङ्ग० ।

आलौढधान्तस्त्वर्थमैरवकालराचिकम् ।
 यथा नाथस्य तथा वज्रवाराद्यापि भुजादिकम् ॥
 देवी जानु समाविश्य परमानन्दविहस्ता ।
 ज्ञानाकर्षणादिकं कुर्यात् जःहुँवँहोरेभिरक्षरैः ॥
 एड् योगिन्यः पदारेषु वामावर्तविवर्तनैः ।
 १३५ हस्तकौ प्रथमा देवी द्वितीया वज्रमैरवी ॥
 त्रृतीया घोरचण्डौ च चतुर्थौ वज्रभास्करौ ।
 पञ्चमौ वज्रौद्रौ च षष्ठौ स्याद् वज्रडाकिनी ॥
 नौला पौता रक्ता हरिता धूमा सिता देव्यः ।
 मुक्तकेशा महारौद्रा चिनेचाश्च दिगम्बराः ॥
 रणझुमरुघण्टा च हस्तेतरकरदये ।
 दधाना नरचर्माणि प्रेतस्त्वर्थोपरि स्थिताः ॥
 कपालमालामकुटा आलौढासनसंस्थिताः ।
 षडशरभवा भव्या देव्यः सर्वा यथाक्रमम् ॥
 लौँ माँ पाँ ताँ खँ इत्येभिः पञ्चधातुभिरधिष्ठिताः ।
 ऊँ अँ ह्रौँ हुँ होः ह्रौःकारैः स्कन्धान् रूपादिकानपि ॥
 भूँ हुँ खँ आः हो हँकारैरायतनानि शोधयेत् । ऊँ हः
 नमः ह्रौः स्वाहा हुँ वौषट् हुँ हुँ होः फट् फट्, उरः-
 शिरः स्कन्धनेचादिषु योजयेत् । ऊँ वँ हँ याँ ह्रौँ नौँ
 जँ ह्रौँ हुँ हुँ फट् फट्—
 नाभिहृदक्रेषु मूर्धि शिखायां मन्त्रज्ञ विन्यसेत् ।
 कायवाक्चित्त[चन्द्रे]षु ऊँ आः हुँकारमर्पयेत् ॥

^१ AC प्रत्यालौ० ।

^२ AN पूजाविधिः ।

^३ A ऊँ शिखा० C उरसि शिखा०

^१ AC सूर्यमै० ।

^२ AC स्त्रावतु० ।

^३ C वा स्त्रा०

घटचक्रवर्तिचक्रस्य देवौ वन्दकरमितैः ।
पञ्चामृतद्रवापूर्णैः कपालैरभिषेचयेत् ॥
पूजास्तुत्यमृतास्वादं कृत्वा च भावनां चरेत् ।
सप्ताक्षरं जपेन्मन्त्रै निर्विशङ्केन चेतसा ॥

होः ह ह हु हु फट् ।

ध्यानजापात् यदा खिन्नः तदा शुद्धिमनुस्मरेत् ।

स्मृतिसम्बोध्यङ्गं 'श्रीहेरुकः, धर्मप्रविचयसम्बोध्यङ्गं
हेरुकी, वीर्यसम्बोध्यङ्गं वज्रभैरवी, प्रीतिसम्बोध्यङ्गं
धोरचण्डी, प्रसव्यिसम्बोध्यङ्गं वज्रभास्करी, समाधि-
सम्बोध्यङ्गं वज्ररौद्री, उपेक्षासम्बोध्यङ्गं वज्रडाकिनी—
सप्तबोध्यङ्गं भावना ।

कणिका रुचकं रत्नकुण्डलं भस्म सूचकम् ।

घट् वै पारमिता एता मुद्रारूपेण योजिताः ॥

दुर्जयचन्द्रोऽतं सप्ताक्षरसाधनं समाप्तम्

^१ AC वचसा० । ^२ C अमन्त्रं । ^३ A पादखिन्नतः ।

^४ A omits श्रीहेरुकः—उपेक्षासम्बोध्यङ्गं । ^५ A सहृष्टा० ।

251.

नमः सम्बराय ।

(चिमुखं षड्भुजं नौलं स्त । नप्रज्ञाङ्गसङ्ग्निनम् ।
हुँजं षड्टेवतीनाथं नत्वा लिखामि साधनम् ॥)

योगी प्रातस्त्वाय समयगुलिकां मुखे प्रक्षिप्य गिरि-
गङ्गरादिमनोरमे स्थाने विश्ववज्रसमासौनो हृदि स्फूर्यस्थ-
नौलहुँकारं पश्येत् । तस्मात् हुँकारात् पञ्चाकारान्
रश्मौन् गगनकुहरे चैधातुकमभिव्याप्य संस्फार्य तैश्च
रश्मिभिरकनिष्ठभुवनवर्त्तिनं भगवन्तं वश्यमाणवर्ण-
भुजायुधं सर्वयोगिनौगुरुबुद्धबोधिसत्त्वांश्च तिलबिम्बो-
पमान् आनौयाकाशदेशे पुरतः संस्थाप्य तांश्च रश्मौन्
पुनः स्वबौजे संहरेत् । ततः स्वबौजात् संस्फार्य बाह्य-
गुह्यतत्त्वपूजाविशेषैर्भगवन्तं योगिनौगुरुबुद्धबोधिसत्त्वांश्च
यथाविधिना पूजयेत् वन्दयेत् । ततस्तेऽपां पुरतः पाप-
देशनापापाकरणसंवरं पुण्यानुमोदनाचिशरणगमनबोधि-
चित्तोत्पादआत्मभावनिर्यातनाश्रद्धेषणायाचनाश्च कृत्वा
तदनन्तरं चतुर्बहुविहारान् भावयेत् । ततः ॐ
शून्यताज्ञानवज्रस्वभावात्मकाः सर्वधर्माः ॐ शून्यता-
ज्ञानवज्रस्वभावात्मकोऽहमिति सकलवस्तुतत्त्वसारसंग्राहकं
मन्त्रार्थमामुखौकुर्वन् अजातानिरुद्धप्रभास्वरसमाधौ
मुहूर्तमप्रतिष्ठितरूपेण संतिष्ठेत् । ततः पूर्वप्रणिधानावेद-
सामर्थ्यात् प्रभास्वरादुत्थाय स्वप्रमायावत् विश्वं पश्यन्
अगदुत्थायात्मनः श्रीहेस्तत्वं विभावयन् य रँ लँ वँ

परिणतानि धनुस्त्रिकोणवर्तुलचतुरसाणि नौलरक्त-
श्वेतपीतानि चतुर्महाभूतमण्डलानि उपर्युधार पश्येत् ।
तदुपरि सुँकारसम्बवं सुमेरुं चतुरसं सप्तरत्नमयं अष्ट-
शृङ्गोपशोभितं तदुपरि ॐ मेदिनी वज्रीभव वज्रबन्ध हुँ,
ॐ वज्रप्राकार हुँ खं हुँ, ॐ वज्रपञ्चर हुँ पं हुँ, ॐ वज्र-
वितान हुँ खं हुँ, ॐ वज्रशरजाल चां शं चां, ॐ वज्र-
ज्ञालानलाकं हुँ हुँ हुँ— एतैर्भूत्वं वज्रभूम्यादिषट्कं
विधाय तदभ्यन्तरे चतुरसादिकाटागारं विभाव्य, तदभ्यन्तरे
विश्वपद्मस्थं पडारचक्रं ध्यायात् वज्रपद्मज्ञकावलीष्टतम् ।
तदभ्यन्तरे पद्मवरटकस्थं रङ्गवं सूर्यमण्डलं आलिकालि-
परिणतं चन्द्रसूर्यमण्डलसम्पृष्ठमध्यस्थं नौलहुँकारं वज्र-
सत्त्वरूपं भावयेत् । एतत् भव्यं परिणाम्य भगवन्तं वज्र-
डाकं हुँभवं वाराह्यालिङ्गितमहासुखं यथोपदेशं आ-
दर्शादिपञ्चज्ञानात्मकं पडभुजं मूलदक्षिणवामनौलपीत-
हरितचिमुखं चिनयनं हाचिंशस्त्रणाशौत्यनुव्यञ्जनात्मकं
प्रभुं आलिङ्गनभुजाभ्यां वज्रघण्टाधरं इतरोर्द्धभुजाभ्यां
नरचर्मधारिणं वामभुजासक्तखट्टाङ्कपालकलितकर
दक्षिणे चशूलधरं कपालमालाभरणोज्ज्वलं घण्मुद्राविभू-
षितं व्याघ्रचर्माभ्यराष्ट्रतकटिं विश्ववज्रार्द्दुमण्डितजटाजू-
आलौढपदाकालविश्वालसूर्यमध्यस्थभैरवकालराचिमस्त
कवामकर्णस्तनं भवनिर्वाणस्वभावं भावयेत् । यथा नाथस
तथा वज्रवाराह्या वर्णभुजादिकं किन्तु नरचर्म त्यक्त
तत्कराभ्यां धनुर्बाणधारिणी देवी भगवज्ञानुदयं समावेष

परमानन्दविहला भाव्या । ततः पदस्वारेषु वामावर्त्तेन
 पद्देवतौः पश्येत् । तत्र पूर्वारे फट्कारसम्भवा श्रीहेहकी
 प्रथमा देवी नौलवर्णा, अपरारे हुँकारसम्भूता हितीया
 वज्रभैरवी पौतवर्णा, अपरारे हाँकारजाता दृतीया
 घोरज्जर्डी रक्तवर्णा, अपरारे हुकारसम्भूता चतुर्थी वज्र-
 भास्करी हरिता, अपरारे हौःकारसज्जाता पञ्चमी वज्र-
 रौद्री धूम्रवर्णा, अपरारे ऊँकारनिष्ठवा पष्ठी वज्र-
 डाकिनी सितवर्णा; एता देव्य एकवक्राश्चतुर्भुजाः द्वाभ्यां
 रणहुमरुधण्टाधराः तदितराभ्यां नरचम्रोऽर्द्धधारिण्यः
 सर्वा महारौद्रास्त्रिनेत्रा मुक्तकेशिन्या दिग्म्बराः प्रैत-
 स्त्वर्योपरि स्थिताः कपालमालामुकुटा आलौढासन-
 संस्थिताः पञ्चमुद्राधराः सिद्धिसान्निध्यकारिका ध्यायात् ।
 तदनु भगवतो हृदौजनिर्गतरश्मिभिर्जःकारेण ज्ञानचक्र-
 मानौय हुँकारेण समयचक्रे जले जलमिव ज्ञानचक्रं
 प्रवेशयेत् । वँकारेण बन्धनं होःकारेण तोषणं कुर्यात् ।
 ज्ञानसच्चहृदौजं ध्यात्वा लोँ माँ पाँ ताँ खँ इत्येभिः
 पञ्च धातूनधिं तिष्ठेत्, ऊँ आः हौः होः हुँ हौःकारैः
 लक्ष्यरूपादिकानपि, भूँ हुँ खँ आः हँ हाँकारैराय-
 तनानि शोधयेत् । ततः पद्देवतात्मकमन्त्रकवचैरात्मानं
 कवचयेत् । ऊँ हः हृदये नमः हिः शिरसि स्वाहा हुँ
 शिखायां वौपद् हे लक्ष्यदये हुँ हुँ होः चक्षुषोः फट्
 हुँ सर्वाङ्गेष्टस्तम् । पद्देवतौविशुद्धिमन्त्रपदैर्भगवतौ

१ A किङ्करा० ।

२ AC बछ आ० ।

३ A फका०, C छतो० ।

४ AN औदेत् ।

५ C हौः० ।

६ AC शेष० ।

७ A ओतारू सकल० । ८ नामेक० ।

९ C ओमुड़ै ।

कवचयेत् । उँ व नाभौ हाँ योँ हृदि ह्यौ मो वक्त्रे हूँ
ह्यौ मूर्भि हुँ हुँ शिखायां फट् फट् सर्वाङ्गेष्टस्वम् ।
तदनु भगवतो भगवत्याथ कायवाक्चित्पथेषु ॐ आः
हुँ अपयेत् । ततः स्वहृदैजनिर्यातरश्मिभिः सञ्चोद्य सर्व-
तथागतानानीय अभिषेकमनुनाथयेत् भगवन्तः सर्व-
तथागता अभिषेकं ददन्तु मे इति । तथागतैर्बुद्धै-
निर्मितरूपवज्रादिभिः पञ्चामृतभूतकलशशहस्राभिषेका-
भिरानयेत् ।

अभिषेकं भवत्तुकनमस्तुतम् ।

ददामि सर्वविज्ञानां चिगच्छालयसम्बन्धम् ॥

ॐ सर्वतथागताभिषेकसम्प्रश्निये हुं इति पठित्वा
 अभिषिच्छमानश्चित्तेशमुकुटो भवेत् । देवपापशुनईर्घ्याराग-
 मोहधर्मधातुमुकुटिन्यो देवत्यो यथाक्रमं जायन्ते इति
 धायेत् । हुँकारजं कुलिशं देव्या एकारजं चिद्लकमलं
 आःकारजा कर्णिका ॐकारजं किञ्चलकं भावयेत् ।
 वज्राङ्गुशकाररश्म्याकष्टकमलालिकां मदनोकटविहृतां
 अनुरागयेत् । ॐ सर्वतथागतानुरागेण वज्रस्वभावात्म-
 कोऽहमिति ध्वनिभिः सञ्चोद्य सर्वतथागताननुप्रवेश्यानु-
 रक्ष्य हृदये द्रवीकृत्य वज्रमार्गेण पद्मदले स्फारयेत् ।
 षोडश्शपूजादेवीः संस्कार्य रोमक्रापाग्रसन्धिषु विधिवदर्थ्य-
 पाद्यादिकं दद्यात् । ॐ हेरुक अर्घं प्रतीच्छ स्वाहा ।
 ॐ हेरुक पाद्यं प्रतीच्छ स्वाहा । ॐ हेरुक आचमनं
 स्वाहा । पश्चात भूतडाकिनीभिर्गन्धैः पुण्यैः

पूजयेत् । यँकारचरिणतं वायुमण्डलं तदुपरि रेफपरिणतं
अग्निमण्डलं तदुपरि रक्तआःकारजं पश्चभाजनं तम्भये
वुँ आँ जँ खँ हुँ रत्तपरिणामेन पञ्चामृतपञ्चमदीयं
स्वबोजाङ्कितं तत्पिधानं औँकारं तदुपरि अकारजं शशिनं
तत्र हुँभववजं तदीजाङ्कितम् । वायुना वह्नौ ज्वलति
तत्पाकेन शुद्धाः सर्वतथागताः औँकारचन्द्रवज्ञाणि च
द्रवीभूय निपतन्ति तत्करोटके । ततः औँ आः हुँ इत्युच्चार्थ्य
सर्वदेवतानाममृतमाळाष्ठ तचैव प्रवेशयेत् । अनेनैवा-
धिष्ठाय जिह्वाये वँभवं यवफलप्रमाणं सितवजं वज्रनालि-
कया तदमृतमास्वादयेत् । मुखात् मुखं भगवत्यै दद्यात्
देवतौगणाय च । ततो ध्यानात् खिन्नः सम्बराकार-
मुद्दहन् मन्त्रं जपेत् । तच मन्त्रः औँ हौः ह ह हुँ हुँ फट् ।
जापात् खिन्नः शुद्धिमनुस्मरेत् । सृतिसम्बोध्यङ्गं श्री-
हेरुकः, धर्मप्रविचयसम्बोध्यङ्गं श्रीहेरुकी, वीर्यसम्बोध्यङ्गं
वज्रभैरवी, प्रौतिसम्बोध्यङ्गं घोरचण्डी, प्रसविसम्बोध्यङ्गं
वज्रभास्करी, समाधिसम्बोध्यङ्गं वज्रौद्री, उपेश्वासम्बो-
वज्रडाकिनी ।

कण्ठिका रुचकं रत्नकुण्डलं भस्म द्वचकम् ।

षट्पारमिताविशुद्धा बोध्यङ्गं बल्युपहारपूर्वकं चिसम्ब्यं
भगवन्तं ध्यायेत् । तच बस्तिः । 'योगी—

आलौढपदसंस्थित उच्चस्थानास्थितश्रितः ।

दक्षिणाभिमुखो नग्नो मुक्तशिखो निशार्दद्वे ।

आक्रान्तपादोर्ज्वर्द्धिलु मूर्धा फैँकारनालतः ॥

A omits चनेत्रे.....मालादेवत ।

लोकिते ।

वज्राजः लिमुद्देविकर्च
वर्तावर्तेन वीरयोगिनौ माक्षय उँ आः वज्र अरस्ति होः
अः हुँ वँ होः वज्राकिन्यः समयस्त्वं हृश्यहोः एवं चि चतुः
पञ्च वारान् उच्चार्थं आमन्त्रयेत् । तदनु उँ ख ख खाहि
खाहि सर्वयक्षराक्षसभूतप्रेतपिशाचोन्मादापस्मारडाकि-
न्यादय इमं बलिं गृह्णन्तु सर्वमिद्धिं मे प्रयच्छन्तु यथैवं
यथेष्टं भुज्ञय पिबय जिग्रय मातिक्रमय 'मम सर्वाकार-
तया शत् सुखसमृद्धये सहायका भवन्तु हुँ हुँ हुँ फट्
स्वाहा इत्यनेन बलिं दद्यात् । ततदलिं यथोपदेशं
सञ्चारं कृत्वा श्रीचक्रसम्बररूपेण निवारितेन्द्रियोँ योगी
मायोपमं जगदधिमुच्य यथा सुखं विहरेदिति ।

अद्येनाहयं कृत्वा यत् सप्ताक्षरसाधनम् ।

शुद्धं स्वर्वं शुभं तेन सोकोऽस्तु चक्रसम्बरः ।

॥ सप्ताक्षरसाधनं समाप्तम् ।

। कृतिरियं पण्डितावधूतश्रीमद्वयवज्रपादानाम् ॥

^१ N. o. k. i. : ऊर्जा ।

^२ A प्रयच्छैव ।

^३ AC सुखं प्रहृ ।

^४ AC अलरण्डि ।

^५ AC omit.

^६ AC add यथा after this.

252.

नमः श्रौचक्षसम्बराय ।

सद्गुरुचरणाभोजं प्रणम्य संगृह्णते यथाम्नायम् ।

सम्बरतन्त्राश्रयणाद् बाह्यपूजाविधिर्मया स्पष्टम् ॥

इह श्रौचक्षसम्बरं मण्डलके पूजयितुकामो योगी ग्रात-
रुथाय यथावसरं वा अविस्मृतदेवतायोगस्तथैव सुहृदन-
दहङ्कारवान्, विस्मृतदेवतायोगस्तु पञ्चस्तन्याद्यहङ्कारवान्,
स्वभावशुद्धमन्त्रोचारणपूर्वकं शून्यतामधिमुच्य स्वनामौ
निर्गमप्रवेशेन सह स्फुरणसंहरणपूर्वकं आलिकालि-
परिणतं चन्द्रं तत्र हुँकारं पारदवणेण विभाव्य तच्चन्द्र-
बौजपरिणामेन स्फुरणादिपूर्वकं श्रौसम्बरयोगवान् शुचि-
प्रदेशे पञ्चामृतसुगन्धादिवटिकया तदभावे अन्यतम-
द्रव्यमिश्रितसमयवटिकया वा संयुतं हस्तं दस्त्रा शुभ्र-
निशुभ्र इत्यादिकमुच्चार्थं चतुरस्तमण्डलकं उपलिप्य
ॐ वज्रेरेखे हुँ इत्यधिष्ठाय तम्भये हस्तं दस्त्रा पूजेत्यादि
चतुर्विंशत्यक्षराणि पौठोपपौठादिदशभूमिस्वभावानि
तत्तद्भूम्यधिभोक्षपूर्वकमुच्चारयेत् । ततस्तत्र मण्डले
भटिति चतुर्महाभूतस्थसुमेरूपरि विश्वचन्द्रे स्वहृदयवि-
निर्गतहुँकारमवस्थाप्य तद्वौजरश्मिभिर्दशदिक्स्यचिष्क-
देवतामानौय तत्र हुँकारे यथोपदेशं प्रविश्य तत्परिणतं
भगवन्तं सपरिवारं सर्वाकारनिष्ठनं पश्येत् । ततः हृदौज-
निर्गतबीणादिदेवौभिः संपूज्य सप्तरत्नादौनि च निर्गतानि

C श्रौसम्ब० ।

AC चन्द्र० ।

^१ N adds तत्र अ० । after this.

• AC • कोपलिपि ।

ढौकयित्वा यथाविधि शोधि तेन करेण मण्डलकमध्ये
अक्षरमन्त्रेण पुष्टं दद्यात् । पुनस्तत्त्वैव भगवद्गवतौ-
हृदयोपहृदयमन्त्रैस्ततो डाकिन्यादीनां यममथनौपर्यन्ना-
नामेतासामेव मन्त्रेण दिक्षु वामावर्त्तेन विदिक्षु दक्षिणा-
वर्त्तेन यथास्थानं पुष्टं मण्डलके दद्यात् । ततः कर-
विन्यस्तानां तत्तत्स्थानेषु तत्तन्मन्त्रेण ॐ हः इत्यादिना
पुष्टं दद्यात् । तत्स्लहामकरत्स्लगतपुष्टमष्टपदमन्त्रो-
च्चारणपूर्वकं मण्डलके प्रक्षिप्य शिरसि अञ्जलिकरण-
पूर्वकं ध्यानमन्त्रचक्रमात्मनि प्रवेशयेत् । ततो हृदया-
द्यष्टपदैस्तु मन्त्रैः स्तुतिपूर्वकं यथावर्त्तिस्तुतिभिश्च
संस्तुत्य यथाशक्ति पापदेशनादिङ्कं ध्यानमन्त्रजापप्रणि-
धानादिकं च विधाय शताक्षरमन्त्रमुच्चार्यं 'योगशुद्धा:
सर्वधर्मा योगशुद्धोऽहमिति मन्त्रसहितकमलावर्तमुद्रया
सन्तोष्य मुद्रोपसंहारे चाऽऽस्त्रिङ्गनाभिधानपूर्वकं अना-
मिकया भूमिं स्पृशन् ॐ वज्र मुरिति पठन् विसर्ज्य
तच्चकमात्मनि प्रवेश्य मण्डलकरेखाप्रोक्षणादिकं कुर्यात् ।

वाञ्छपूजाविधेः पुण्यं 'संग्रहाद् यन्मयार्जितम् ।

तेन भूयात् जगत् सर्वं बुद्धपूजापरायणम् ॥

॥ वाञ्छपूजाविधिसंग्रहः समाप्तः ।

। छतिः शाश्वतवज्रस्य ॥

¹ AC तात् ।

² A वाम० only.

³ N. अस्त्र० ।

⁴ C०पदान्त० ।

स्पृशन् ।

⁵ AC यहा० ।

253.

नमः श्रीचक्रसम्बराय ।

प्रणम्य वज्रवाराहौं योगिनीचक्रनायिकाम् ।

मंगल्यते यथाऽम्भायं हस्तपूजाविधिर्मया ॥

तत्र गणमरडलादौं श्रीचक्रसम्बरयोगवान् स्वाम-
करस्थान् पृथिव्यसेजोवाखाकाशधातृन् पातनी-मारणी-
आकर्षणी-नर्तन्श्वरी-पद्मजालिनी-स्वभावानधिमुच्य दृष्टा-
तर्जनीमध्यमानामिकाकनिष्ठातन्त्रखेषु वज्रसत्त्ववैरोचना-
मिताभास्त्रोभ्यरत्नसम्भवामोघसिद्धिस्वभावान् यथाक्रमं
शुक्रपौत्रतक्तव्याहरितवर्णेन ॐ हः नमः हि स्वाहा हुँ
बौषट् हे हुँ हुँ होः फट् हँकारान् विन्यसेत् । करतले
भटिति निष्पन्नं रक्तपञ्चदलकमलं ध्यात्वा तत्पूर्वदिग्दलेषु
वामावर्त्तेन यथाक्रमं यामिनी-मोहनी-सञ्चालिनी-
मन्त्रासिनी-चण्डिकास्वरूपाणीति नौलश्वेतपौत्रहरित-
धूमधूसरवर्णानि हाँ याँ श्लौँ माँ झैँ श्लौँ हुँ हुँ फट्
फट् इति बौजाक्षराणि पश्येत् । कर्णिकायां च वज्र-
वाराहौस्वभावं रक्तवर्णं ॐ वै इति बौजं यतत् प्रतिबिम्बं
चक्रचयं वा अधः करपृष्ठेऽपि स्फुटं पश्येत् । ततस्तत्कार-
गतानि बौजाक्षराणि "इवद्रव्येन स्वक्षयित्वा" सर्ववौर-
योगिन्यधिष्ठितचिचक्रस्वभावमधिमुच्य तत् इवादिद्रव्यं

^१ AC मण्ड० ।

^१ A adds नमः after this.

^२ AN यात० ।

^२ AC omit.

^३ N repeats ०पौत्रतक्त० ।

^३ A क्ति ।

^४ N चालि० ।

^४ A omits.

^५ AC ०इय० ।

^५ AC उपास० ।

^६ AC add तत्कारतलं ।

चक्ररमन्त्रेण अष्टपदमन्त्रेण वा दद्यात् । ततः संपूज्य
न्यूनाधिकविधिपूरणार्थं शताक्षरमन्त्रं पठित्वा चक्रा-
धिष्ठानाद्यर्थं अध्येष्य तद्व्यमपरस्मिन् द्रव्ये अन्यत्र वा
स्थापयित्वा हस्तलग्नेन द्रव्येन वामानामिकागृहीतेन
हज्जिह्वा शिरांसि हुँ आः ॐकारोच्चारणपूर्वकं ऋक्षयन्
तद्वेवतावन्दमात्मनि प्रविष्टमधिमुच्चेत् ।

इति लिखिता हस्तपूजा मयाऽस्य सम्बरतन्त्रसम्बद्धा ।

स्मृतये मन्दधियामपि शाश्वतवज्रेण गुरुवराम्नायतः ॥

अथ पूर्वोक्तविधिविशेषोधितवामकरानामिकया पौठोप-
पौठादि॑ चतुर्विंशत्यक्षराण्युच्चारयन् यथाविधिविशेषोधित-
मदनेन चिकोणचक्रदयमालिख्य तन्मध्ये च वर्तुलमण्डलम् ।
तच्च स्वहृदौजनिर्गततालिकरणाकृष्टं वा साधारणाधेयमण्डलं
विचिन्त्य तस्मै पञ्चामृतादिरूपेण निष्यादितं साद्यपेयादिकं
चक्षरेणाष्टपदमन्त्रेण वा दत्त्वा पद्मभाजनगतं अमृता-
यितमदनं वृद्धानामिकाभ्यां गृहीत्वा भगवन्तं भगवतौ च
स्वस्वहृदयोपहृदयमन्वाभ्यां डाकिन्यादियममथनोपर्यन्तां
यथास्वमेतासामेव मन्त्रेण तर्पयेत् । ततः सम्पूज्य
न्यूनातिरेकविधिपूरणार्थं शताक्षरमन्त्रं पठित्वा गणचक्रा-
धिष्ठानार्थं चाध्येष्य ॐ योगशुद्धाः सर्वधर्मा योगशुद्धो-
ऽहमिति पठन् कमलावर्त्तमुद्रया सन्तोष्य हन्मुद्रोपसंहारे
आलिङ्गनामिनयपूर्वकं अनामिकया भूमिं संस्तूशन् ॐ
वज्र मुरिति विमर्जयेत्, तत्त्वकमात्मनि प्रवेशयेत् । तत-

¹ AN. शिरसि ।

² AC. म्नायत् ।

³ N adds खभावमूलेत्वादि after this.

⁴ A adds न च after this.

⁵ A. श्वानेन ।

स्तद्भूमिगतमद्दनं वामानामिकाया एहीत्वा तेन हज्जिह्वा-
शिरांसि हुँ आः ॐकारोऽवारणपूर्वकं मक्षयन् तत्कर-
गतमपि देवताचक्रमात्मनि प्रविष्टमालोकयेदिति ।

चक्रमस्त्रनायस्य अस्तमण्डलवर्त्तिनः ।

एषा इमेन पूजोक्ता योगिनां हितकारिणी ॥

मस्तुज्य यन्मयाऽवासं हस्तपूजाविधिं शुभम् ।

तेन सर्वजनाः सन्तु हस्तपूजापरायणाः ॥

॥ हस्तपूजाविधिः समाप्तः ।

। कृतिः शाश्वतवज्रस्य ॥

254.

नमः श्रीबुद्धकपालाय ।

प्रथमं तावनमन्त्रौ मनोऽनुकूले भूभागे गत्वा दादशा-
र्धामृतेनोपलिप्य कल्पयेत् । स्वाधिष्ठाने प्रथमं ध्यात्वा
भूतभौतिकं स्फारयेत् । स्वहृदये हुताशनमक्षरं ध्यात्वा
स्त्र्यमण्डलं कल्पयेत् ॐकारेण चन्द्रमण्डलं इयोरेकौ-
भूय स्त्र्यमण्डलं परं हृश्यते । तस्योपरि हुँकारं विचिन्त्य
रश्मिमेषांश्च स्फारयेद् बुधः । तेन रश्मिना गुरुबुद्धबोधि-
मन्त्रानाकाष्य पुरतः संस्थाप्याच्छयेत् । पश्चात् स्त्रमापयेत् ।
स्वभावशुद्धादिमन्त्रमुच्चार्थं निस्तरङ्गं विभावयेत् पश्चाष-
दलं स्त्र्याकान्तम् । स्त्र्यस्योपरि न्यस्येत् अक्षरहृष्यम् ।
हुँकारेण प्रज्ञालिङ्गितहेतुकं भट्टित्याकारयोगेनात्मानं
विचिन्त्य पञ्चविंशतियोगिनौभिः सह एवं हृश्यते । हेरुका-

नार्थेन कामयेत् सर्व्योगिन्यः । सर्वे ते द्रवीभूय स्फूर्य-
मण्डलसमवस्थितं हृष्टा देवौ चोदयन् चतुर्योगिन्यो-
ऽप्यत्तरसाधने—

^१ किञ्चि णिच्चच्च विसाच्चगउ लोच्च णिमन्तिअ काईँ ।
^२ तह वत्ता ण जट् सम्भरसि उट्ठहिं सच्चल 'विसाई' ॥
कज्ज अप्पाण वि करिअ पिअ 'मा कर' सु विखवि चित्त ।
भवभञ्च पडिआ सच्चल जणु उट्ठहि जोइनिमित्त ॥
पूब्बपट् जट् सम्भरसि मा कर कज्ज 'विसाउ' ।
तह अथमित्ते सच्चल जणु परिअवज्ज गउसाउ ॥
मिछै माण वि मा करहि पिअ [उ]ट्ठइ सुखसहाव ।
कामहि 'जोइणि विन्द' ^३तुहु फिट्टउ अहवा भाव ॥
ईहशेन गौतेन चतुर्योगिन्यशोदयन्यः पूब्बवट् वक्त्रवर्णा-
चिह्नाद्ययोगिन्या सह । ततः—

उत्थितोऽसौ महावौरो घोरसंहारकारकः ॥

नौखरणी महावपुः अस्थाभरणमर्जपर्यङ्कन्तवस्यं
मुखमालाविभूषितं मुकुटे अक्षोभ्यधारिणं एकवक्त्रं चतुर्भुजं

^१ क्षाया —

क्षाये निश्चय(नित्यं च)विषादगतो लोको निमन्त्रते कथम् ।
तथा वार्तां न यदि संस्कारसि उत्तिष्ठति सकलो विषादेन ॥
कार्यमात्मनोऽपि क्षावा प्रिय ! मा कुरु दयमपि चित्तम् ।
भवभये पतिताः सकला जन्तव उत्तिष्ठ योगिनौमित्र ॥
पूब्बपट् यदि संस्कारसि मा कुरु कार्ये विषादम् ।
त्वयि अस्त्वमिते भक्तजन्मवः परिवर्जका गतोत्साह ॥
मिथ्या मानमपि मा कुरु प्रिय [उत्]तिष्ठ शून्यस्माय ।
कामय योगिनौवन्द त्वं भृशतु (स्फेटतु) अथवा भावः ॥

^२ AC तहवयाज्जइ ।   ^३ AC विवाच्च ।   ^४ C साक्षः ।
^५ C खस्म ।   ^६ C ०साहे ।   ^७ A इमन्ते ।
^८ AC अच्छहि ।   ^९ A ओइणि ।   ^{१०} N तडे ।

वामे खद्वाङ्कपालं दक्षिणे कर्त्तिंडमरुकं प्रज्ञासिन्निर्तं
वामे चित्तसेना मत्ता नग्ना मुक्तकेशी सर्वभयरहिता
देवी चम्बयन्तौ मुहुर्मुहुः । एवं आत्मानं ध्यात्वा 'स्फोट-
येद् योगिनौनां महद्विका दिशासु विदिशासु च ।

प्रथमाभ्यन्तरपुटे पूर्वे देवी सुमालिनी नीला उत्तरे
कयालिनी पौता पश्चिमे भौमा श्यामा दक्षिणे दुर्जया
शुक्ला ; द्वितीयपुटे पूर्वे शुभमेखला उत्तरे रूपिणी पश्चिमे
विद्या दक्षिणे कौवेरी ऐशान्यां कामिनी वायव्यां महो-
दधिः नैऋत्यां कारिणी आग्रेयां मारिणी ; तृतीयपुटे
पूर्वे भौमदर्शना उत्तरे 'अजया पश्चिमे शुभा दक्षिणे
ओस्तारकी ऐशान्यां सुरक्षिणी वायव्यां विकालरात्री
नैऋत्यां महायशा आग्रेयां सुन्दरी । कायवाकृचित्त-
विशुद्धितस्त्वयः पुटलक्षणाः चत्वारि हारपालिनौनां
नामानि कथयामि, पूर्वद्वारे सुन्दरा उत्तरे सुभगा पश्चिमे
प्रियदर्शना दक्षिणे नैरात्म्या । सर्वा देवो नीलवर्णा
दिभुजा एकवत्ता अस्थ्याभरणाः पिङ्गोर्छकेशा मुण्ड-
माला'रहिता वामे कपालं दक्षिणे कर्त्तिका अर्द्धपर्यह-
न्त्यस्थाः । आसां पञ्चविंशतिसूर्यासनानि इष्टव्यानि ।
मण्डलचक्रं तु भावयेत्—

चतुरसं चतुर्द्वारं चतुस्तोरणभूषितस् ।

अष्टस्तमोपशेभितं वेदिकापट्टिकायुतम् ॥

^१ AC. रहिता ।

^२ AC. सुरेणो ।

^३ N. चण ।

^४ A. अवेषा ।

^५ Comits. रहिताः ... शोभित ।

वाचतोऽष्ट अशानानि कालयेत् । सिवे सति मन्त्रं
जपेत्—ॐ महावज्रो हेहकवज्रो धरतुं धरतुं महाज्ञान-
स्पेष्टने शैवं साधय स्तम्भय कौलय हुं फट् स्वाहा ।

उत्पत्तिक्रमं कथितं उत्पन्नं गुरुगोचरम् ।
भूतभौतिकसंवरं योगिनीनां प्रकल्पितम् ॥
अद्ययोगज्ञानं तु प्रज्ञालिङ्गितहेहकम् ।
क्लोशानां वशीकारार्थं यावन्मुद्रः प्रकल्पितः ।
धौरो विनीतो मतिमान् सर्वाकुशलवर्जितः ॥
शुचिष्व गुरुभक्तस्त्र बुद्धकपालयोगतः ।
सिद्धन्ति घण्टासेनैव योगिनो नाच संशयः ॥

॥ श्रीमतो भगवतो बुद्धकपालस्य साधनम् ॥

✓ 255.

खमपनौय समस्तसौख्य-
माधातुमाभवमहं कुशलं चिलोक्यम् ।
बुद्धो भवेयं इति तु प्रणिधिं विधाय
प्रस्थानरूपमपरमुपद्मं हेषौयम् ॥
योगस्तु चिविधो^१ श्येयोऽधिष्ठानं च प्रकल्पितम् ।
निष्पद्धितविम्बस्य योगो बुद्धस्तु कल्पितः ॥
यदा भट्टिति योगेन वज्रडाकः स्वयं भवेत् ।
भावयित्वा विना बौज^२मुपपादकसम्बवत् ॥

^१ AC शृङ् ॥

^२ N धर धर ।

N addo धुर धुर ।

AND अविविधो ।

AC ध्रुव ॥

^१ N धर धर ।

^२ C परि ॥

AC ध्रुव ॥

ललाटस्थकपाला^१ नि चन्द्रार्द्धं मूर्धि धारयेत् ।
 षण्मुद्रा मुण्डमाली च विश्ववज्री चिलोचनः ॥
 आलौढपदविन्यासो विश्वाक्षरविवर्त्तनौम् ।
 सभैरवां कालराचिमारुडो व्याघ्रचर्मभृत् ॥
 अक्षोभ्यशेखरः कुञ्जो वज्रघण्टाजटान्वितः ।
 वौरोऽसौ वज्रवाराही वज्रास्त्रकृपूर्णकपालभृत् ॥
 खड्गाङ्गमेखला रक्ता चिनेचा मुण्डमालिनौ ।
 पञ्चमुद्रा मुक्तकेशी दिग्बस्त्रा बुद्धशेखरा ॥
 एवं भटिति निष्पन्नं भावयेदात्मविग्रहम् ।
 पञ्चज्ञानमयं स्वच्छं विस्फुरदुष्टरोचिषम् ॥
 एतदेव ^२चिरं चिन्त्यमेकगोचरचेतसा ।
 आरोप्य तत्पदे सञ्चान् ततो^३ इन्द्ररतिर्भवेत् ॥
 धर्मधातुध्वजासङ्गा नामन्दस्यन्दसम्पदा ।
 संविदानन्दसन्दोहस्यन्दिनौ समुद्देति या ॥
 तामुदारमनस्कारस्फारसंस्कृतसन्ततिः ।
 सततं भावयन्नेवं प्रभास्वरमनुस्मरेत् ॥
 विश्वारविन्दरविभैरवकालराचिका
     कान्तापतिद्युमणिपञ्चतथागताधः ।
 अङ्गोत्तमाङ्गसितदीधितिविन्दुनादः
     एते निरावृतिपदं क्रमशः प्रवेश्याः ॥
 श्वासवातो यथादश्रे लयं गच्छति सर्वतः ।
 भूतक्रोटिं तथा योगौ प्रविशेच्च मुहुर्मुहुः ॥

^१ Nb ○लानौच० ।

^२ AC omit.

^३ AC ○नभो ।

^४ AC च मन्द०, Nb ○दामन्द० ।

^५ AC ○मण्डार० ।

^६ A ○रचितै ।

^७ AC ○मणिच० ।

सर्वव्यापि निराभासं करुणैकरसं मनः ।
 आलिङ्गति भटित्येषा वृषस्यन्तीव शून्यता ॥

साकारा च निराकृतिर्भगवतौ प्रज्ञा तथाऽलिङ्गितः
 उत्पादव्ययवर्जितोऽक्षरसुखो हास्यादिसौख्यो छितः
 बुद्धानां जनकः चिकायसहितस्वैकायसंवेदकः
 'सर्वज्ञः परमादिबुद्धभगवान् वन्दे तमेवाद्यम् ॥

कं तत् सुखं रुणञ्जीति^१ करुणाज्ञानमक्षरम् ।
 शून्यताप्रति^२ मेनेव सर्वभावस्य दर्शनम् ॥

सर्वतः पाणिपादाद्यं सर्वतोऽक्षिशिरोमुखम् ।
 सर्वतः श्रुतिमान् लोके सर्वमावृत्य तिष्ठति ॥

'एकः स्वाभाविकः कायः शून्यताकरुणाद्यः ।
 नपुंसकमिति ख्यातो युगनङ्ग इति क्वचित् ॥

निरावरणधर्मेण स्कन्धादैनामिह स्थितम् ।
 सर्वमण्डलमेवेदं आधेयाधारलक्षणम् ॥

॥ दिभुजसम्बरोपदेशः समाप्तः ।
 । कृतिरियं महापण्डितरत्नाकरगुप्तानाम् ॥

^१ C. क्षीतिः ।

^२ A. काल्यसम्या०, Nb. काल्यस्त्वे० ।

AC. वरि० ।

AGNB. द्वौलि, NA. दीति ।

AC. स्त्रेनेव ।

AC. यथः ।

256.

‘श्लौ’ बुद्धभट्टारकस्य हृदयमिदं ‘त्तौ’^१
होः आर्यावलोकितेश्वरस्य हृदयमिदं धौः वज्रभौष्मस्य
हृदयमिदम्। अमौषां चतुर्णां हृदयानां मध्ये अन्यतमं
हृदयं जपतां स्वकस्वकदेवतायोगं कृत्वा वाग्मिता सेवो-
चिता श्रुतिधारिता असमानप्रतिभानता सर्वच वादे
विजयिता अल्पाधासात् पञ्चाभिज्ञाता सिध्यति। हृच्छन्द्र-
मण्डलमध्ये अशेषवाङ्मयशरौरं हृदयाक्षराणां मध्ये
अन्यतमदक्षरं ध्यायतां दूरदर्शिताद्यभिज्ञानानं प्रसिध्यति।

॥ [हृदयमन्तसिङ्गुपदेशः] ॥

257.

पूर्वोक्तविधानेन—

खधातुरेफजे स्थर्ये हुँकारं ज्वलद्वास्वरम् ।
कल्पानखमिवात्युग्रं कृष्णवर्णं महाद्युतिम् ॥
तदुत्पन्नं महारौद्रं वज्रहुँकारसंज्ञकम् ।
अट्टहासं महारौद्रं क्षेपयन्तं चिधातुकम् ॥
घण्टावज्रप्रयोगेन मुद्रा बडकरदयम् ।
प्रत्यालौढपदेनैव भैरवाक्रान्तभौकरम् ॥

^१ A ओं, C ओं ।

^२ A ओं, Nb ओं ।
^३ AC omit अल्पा० ... भिज्ञाता ।

^४ A ओं, Nb ओं ।

^५ AC ओं, Nb ओं ।

हृत्कण्ठमस्तकन्यसं ऊँ आः हुँ अद्वरचयम् ।
अभिषेकविधानेन चित्तवज्रेण मुद्रयेत् ॥
मन्त्रः । ऊँ हुँ हुँ फट् स्वाहा ।

॥ वज्रहुँकारसाधनम् ॥

258.

पूर्वोक्तविधानेन शून्यतानन्तरं सितपद्मस्थर्ये हुँभव-
महाबलमेकमुखं चतुर्भुजं सर्वाङ्गरक्तमूर्छपिङ्गलसर्पाव-
बहुकेशं दक्षिणभुजाभ्यां सितदण्डसितचामरधरं वाम-
भुजाभ्यां वन्दनाभिनयसपाश्तर्जनौकरं व्याघ्रचर्मनिवसनं
सर्पाभरणं प्रत्यालौढं दंडाकरालवदनं स्थर्यमण्डलप्रभा-
मालिनं अमिताभमुकुटिनं ध्यात्वा^१ मन्त्रं जपेत्— ऊँ
महाबल स्वाहा ।

॥ इति महाबलसाधनम् ॥

¹ AN omit लिख० ; A वामधरं, B चामरं
ANC ध्यायत् ।

259.

पूर्वोक्तविधानेन विश्वकर्मास्तुर्ये रत्नहँकारशान-
 निष्पत्रं आर्थहयग्रीवं रक्षणं चिमुखमष्टभुजं प्रतिमुखं
 चिनेत्रं नीलसितदक्षिणेतरवदनं सर्पाभरणं लखिताक्षेप-
 पदन्यासं सक्रोधहष्टनिरीक्षणं प्रथममुखं स्मरं लखजिह्वं
 दक्षिणमुखं दंप्रावष्टव्यौष्ठं वाममुखं व्याघ्रचर्मनिवसनं
 वज्रदण्डकरणमुद्राशरोद्यतदक्षिणकरचतुष्टयं ^१तर्जनिका-
 स्वकुच ग्रहपद्मधनुरुद्यतवामकरचतुष्टयं अक्षोभ्यमौ^२लिनं
 ध्यायादिति परमाश्रवज्जो नाम समाधिः । मन्त्रजापः—
 ऊँ हँ हयग्रीव स्वाहा ।

॥ हयग्रीवसाधनम् ॥)

260.

^३नमो हययोवाय ।

इहाद्यनुत्पन्नेनावस्थितः सर्वस्वभाव इति सौगतमतं
 विदित्वा ततः सुमेरुष्टमष्टासं सप्तरत्नमयं तन्मध्ये
 सहस्रयोजनप्रमाणं मह्वरकं ^४तचोपविश्य रत्नचयशरण-
 गमनादिपुरःसरं कायवाकृचित्तमधिष्ठाय तेनैवाकाश-

^१ ANC ○माणं ।^२ AC वचतर्ज० ।^३ B कर० ।^४ ANB ○लिं ।^५ ANC ○शामवचो ।^६ Only Ab gives the *Namaskara*.^७ ANC omit ○एठ० ; Nb ○संदृष्ट० ।^८ ACAb तच प्रवि० ।

व्यापिद्वर्थमण्डलमभिनिर्माय तेनैव हँकारं ज्वलद्वास्वरा-
कारं विचिन्त्य ततो 'नमः समन्तकायवाक् चित्तवज्ञाणां
अुँ आः हुँ इत्यनेन दशदिग्नन्तपर्यन्तलोकधातुव्यव-
स्थितान् सर्वबुद्ध्वोधिसच्चानानीय ज्ञानाकारेण प्रवेश्य
पुनर्द्वितीयहँकारेण हयस्कन्धरं सञ्चोद्यानीय प्रवेश्य
तृतीयहँकारेण हमेव हययौववज्ज्वभावात्मकोऽहं रक्तवर्णं
महाभयानकं चिनेचं कपिलशमश्रुरौद्रं वृहदुदरं दंष्ट्रा-
करालिनं दलौष्ठकपालमालिनं जटामुकुटिनं अमिता-
भशिरस्कं द्वितीयमुखं "भौमभयानकं नौसं" हयाननं
हीहीकारनादिनं ब्रह्माण्डशिखराकानं द्वितीयेन भवाय-
पर्यन्तं अष्टनागोपेतं खर्ववामज्ञाकारं व्याघ्रचर्मनिवसनं
सर्वालङ्कारभूषितं सकलदेवासुरं तर्ज्जयन्तं गृहीतवज्ज-
दरण्डं नानावर्णाश्च रश्मयः स्फुरणसंहरणपूर्वकं विचि-
न्तयेदिति ।) अस्य भगवतः प्रभावात् चिन्तामणिभद्रघट-
कल्पतरुरसरसायनादीनि सिद्धिसाधनानि अभिमुखी-
भवन्तीत्युक्तं सप्तशतिककल्पे । किञ्च भगवतो लक्ष्यव्य-
जापात् उभयचक्रवर्त्तिराज्यमासुखीभवति, अनेकाभि-
रस्सरोभिः परिवृतः पुरस्कृतो विद्याधर^{१०}स्थाने बहुलसुख-

^१ C मनः ।

^२ NAb ० यानीय ।

^३ ACNb omit.

^४ ACNb तर्म ।

^५ Ab omits.

^६ A breaks at this point and the present *Sādhana* ends there with the concluding portion of वच्चवाल-
गलाक्षेपाधन omitting the intermediate part which comes again at the end of the codex.

^७ ACNb ० दिति ।

^८ Ab ० चयं जपेत् ।

^९ ACNb ० ज्ञातः ।

^{१०} Ab ० स्त्र ।

मनुभवन् एव ति^१ष्टति, देवेन्द्रः स्वधरो भवति, ग्रहा च
मन्त्री, वैमचिच्चौ सैन्यपतिः, हरिः प्रतिष्ठारः । समस्तदेवा
अथलग्निं, नग्राचार्यं शङ्करः समस्तगुणानुपदर्शयति,
यावत् भगवान् मैत्रेयो नाभिसम्बुद्धति तावत् तिष्टति ।
अभिसंबुद्धे चानुत्तरायां सम्यक्शम्बोधौ 'व्याकरोतीति ।

॥ सप्तशतिककल्पोक्तं हयश्रीवसाधनं समाप्तम् ॥

261.

स्वर्ये नौखुँकारजं परमाश्रं रक्तं चतुर्मुखं
अष्टमुखं चतुश्चरणं प्रथममुखं क्रोधशृङ्गारं चिलोचनं
दक्षिणं रौद्रं वामं ब्रह्ममुखं मूर्धि ललितोद्भूलितोषं^२ हरि-
ताश्वमुखं एकेन दक्षिणचिपताकाधरकरेण विश्ववज्रसहिते-
नोत्तिष्ठाभिनयं कुर्वन्तं एकेन^३ वामखेटकं हस्तेन विश्व-
पद्मं धारयन्तं पुनर्दक्षिणचिपताकाकरेणोत्तिष्ठाभिनयं
कुर्वन्तं^४ पुनर्वामकरेण शक्तिं धारयन्तं पुनर्दक्षिणकराभ्यां
खड़ं^५ वाणं च अवशिष्टवामकराभ्यां दण्डं चापं च धारयन्तं
प्रत्यालौढेन दक्षिणपादैकेनेन्द्राणीं श्रियं चाक्षम् स्थितं

^१ Ab वंस्ति ।

^२ Ab वेस ।

^३ ANb च लग ।

^४ Ab लद्या ।

^५ Nb झेरतु । AC द्वैः चानु ।

^६ ACNb वालिष्वते

^७ B ललितोद्भूलितोष ।

^८ B एतेन ।

^९ B खड़ ।

^{१०} AC add इन्वामकरेणोत्तिष्ठाभिनयं कुर्वन्तं after this.

^{११} AC खटाङ्ग ।

द्वितीयदक्षिणचरणेन रतिं प्रौतिं च वामप्रथापादै-
केनेन्द्रं मधुकरं च वामद्वितीयपादेन जयकरं वसन्तं च
इत्यात्मानं ध्यायात् इति। मुद्रा— विश्ववज्रचिपताकोन्निष्ठा
परमाश्रमुद्रा । मन्त्रः— ऊँ शुभं निशुभं हुँ ।

॥ इति परमाश्रसाधनम् ॥

✓ 262.

पूर्वोक्तविधानेन स्थर्ये नौसहुँकारजं चैलोक्यविजय-
भट्टारकं नौसं चतुर्मुखं अष्टभुजं प्रथममुखं क्रोधशृङ्गारं
दक्षिणं रौद्रं वामं बौभत्सं पृष्ठं ब्रौररसं द्वाभ्यां घण्टा-
वज्रान्वितहस्ताभ्यां हृदि वज्रहुँकारमुद्राधरं दक्षिणचिकरैः
खद्वाङ्गाङ्गुशबाणधरं वामचिकरैश्वापपाशवज्रधरं प्रत्या-
खीठेन वामपादाक्रान्तमहेश्वरमस्तकं दक्षिणपादावष्टव्य-
गौरौस्तनयुग्लं बुद्धस्तगदाममालादिविचिचाम्बरा भरण-
धारिणं आत्मानं विचिन्त्य मुद्रां बन्धयेत् । तच मुष्टिद्वयं
पृष्ठलम्भं कृत्वा कनीयसौदियं शृङ्गलाकारेण योजयेदिनि ।
मन्त्रः— ऊँ शुभं निशुभं हुँ शृङ्गं शृङ्गं शृङ्गापय
शृङ्गापयं हुँ आनय होः भगवन् विद्याराज हुँ फट् ।

॥ चैलोक्यविजयसाधनम् ॥

AC. चवरा ।

* ANC add a third शृङ्ग ।

* ANC add a third शृङ्गापय

263.

तथैव शून्यतानन्तरं स्त्र्ये नौलहुँकारपरिणतं वज्र-
ज्वालानलाक्षं नौलवर्णं ज्वालामालाकुलप्रभं चतु-
मुखमष्टभुजं शृङ्गारवीरबीभत्सकरुणरसान्वितचतुर्मुखं
चतुर्भिर्दक्षिणकरैर्वज्रखड्डचक्रबाणधरं चतुर्वीमकरैर्धण्डा-
चापपाशखड्डाङ्गासक्तविचित्रपताकधरं ज्वलदनलकपिल-
शिखाकलापं अतिभीषणमहाहिवलयकङ्गणकटिस्त्रुचनूपुर-
कणिकाकुण्डलमुकुटाभरणं महामायाचक्ररचनं चतुरं
सपत्रीकं विष्णुमालौढपदेनाक्रम्यावस्थितं भावयेदिति ।
ततो मुद्रां बन्धयेत् तत्सवज्ज्वन्धाङ्गुलिज्वालागर्भमध्ये
अङ्गुष्ठद्वयमुत्थितं कृत्वा । मन्त्रं जपेत्— ऊँ वज्रज्वाला-
नलाक्षं हुँ इति ।

वज्रज्वालानलाक्षसाधनं समाप्तम् ॥

264.

नमो भूतडामराय ।

शक्वद्वद्वकुबेरादिमदविधंसकोविदम् ।
श्रीभूतडामरं नत्वा लिख्यते तस्य साधनम्
संश्लिष्टाभ्यायमंशुङ्गं संश्लिष्टरुचिरञ्जनम् ।
यक्षरक्षादिसंसिद्धिकौतुकैकाहृदा मया ॥

¹ AC ज्वालाकुलः ।

² AC ऊँ ज्वरः ।

³ ANC वरणः ।

प्रथमं तावन्मन्त्रौ स्वहृदौन्दौ विश्वविकाशिरश्मिसमा-
कुलकलेवरं रक्तरँबीजं विचिन्तयेत् । ततस्तद्विनिःसृता-
ङ्गुशाकाराद्वाषं पुरतो डामरमभिसम्पूज्य सप्तविधानुत्तर-
पूजाभिः श्रून्यतां भावयेत् । ततः—

कुन्दाभिनिर्मलविकाशिनिशाकरार्द्ध
शङ्खाभुङ्कतिक्षतास्पदविन्दुमध्ये ।
देदीप्यमानमखिलं परिणम्य सम्यक्
विश्वाष्टकोमलदख्लं कमलं प्रपश्येत् ॥

ततः तन्मध्ये अकारपरिणतौषधीशोपरि हुँकारगर्भं
हुँकारपरिणतनौलज्जालावज्रं विभाव्य पश्येत् तत्परि-
णतम्—

अटिति विकटनौलं भूतसन्त्वासश्रौलं
जगदुपक्षतिकर्तुव्यापिरक्तैकहेतिम् ।
हरिहरसरजन्माद्युग्रमारैकवौरं
विकटदशनमौषदिस्फुरत्कोधजालम् ॥
नौलपिङ्गोर्द्धवंडकेशं नौलवस्वादृततनुम् ।
दक्षिणे वज्रधरं वामे सपाशतर्जनौधरम् ॥

पञ्चकपालमकुटं वामे चिश्रूखकपालधरं दक्षिणे डमरु-
कर्त्तिकाधरं कपिलजटामुकुटिनं चिनेचं व्याघ्रचर्माम्बरं
सितं महाभूताधिपापराजितं प्रत्यालौढपदाकालम्—

इस्तद्वयसमाबद्धमुद्रं श्रीभूतडामरम् ॥

^१तचेयं मुद्रा—

अनामिकाद्वयं वेष्य कुञ्चयेत् तर्जनीद्वयम् ।

कनिष्ठां मध्यमां चैव ज्येष्ठाङ्गुष्ठेन चाक्रमेत् ॥

आष्टनागोपशोभितं तच शिरोवेष्टनं कर्कोटको नौसः
श्रीवाभरणं तासको रक्तः नन्दोपनन्दौ कर्णकुण्डलौ
पीतावेक एव ब्रह्मसूत्रमनन्तः सितः कटिसूत्रं वासुकिः
शुक्रः मुद्राभुजयोः केयूरं कुलिकः पारावतवर्णः
इतरभुजयोस्तथा शङ्खपालो धवलः नूपुरौ पद्ममहापद्मौ
रक्तावेक एव ।

रक्तचक्रुद्धयं चैव भूतं श्रीभूतडामरम् ।

चिन्तयेदति संक्रुद्धं जगदथैकतत्परः ।

हत्कण्ठोर्णमूर्धनं सततं रक्षार्थं मुद्रया स्पृशेत् ।

ध्यानात् खिन्नो जपेन्मनं वज्रवाचा क्रोधवाचा वा ॥

मन्त्रः । हुँ वज्र फट् इति

अभ्यर्थितोऽस्मि गुणिना खलु सज्जनेन ।

केनापि तेन लिखितं किमपि स्फुटं मे ॥

वैरोचनेन यदवाप्तमितः शुभं तत् ।

चैलोक्यलोककलुषापहरं शमन्तु ॥

॥ श्रीभूतडामरसंक्षिप्तसाधनं समाप्तम् ॥

265.

प्रणम्य डामरं भक्त्या द्वेषवज्रं महर्डिकम् ।
तस्यैव साधनं वश्ये यथातन्नानुसारतः ॥

साधको भूतडामरतन्मे लब्धाभिषेको गुरुभ्यरनुद्घातः
नदौसङ्गमे श्मशाने वा एकदृष्टे देवायतने श्रीकर्त्रधरगृहे
वा इत्येवमादिस्थाने स्थित्वा साधयेत् । प्रथमं तावत् हस्त-
द्वये अकारेण चन्द्रमण्डलं भावयेत् । तन्मध्ये हुँकारं
ज्वालामालाकुलम् । ॐ सिद्धिवज्रं हुँ । ततः सर्वपाप-
नाशनमन्वमुच्चारयेत् । हृदये चन्द्रमण्डलं ध्यात्वा रक्तरेफं
बिन्दुसहितं ज्वालामालाकुर्लं ध्यात्वा इमं मन्त्रमुच्चारयेत् ।
ॐ हन विधंसय नाशय पापं हुँ फट् । अस्य मुद्रा—
अन्योन्यमङ्गुलिं बेष्टयित्वा तर्जनीद्वयं प्रसारयेत्
तर्जनीद्वयौ क्षत्वा पापनाशनमुद्रा । अथ समन्वारं शून्यं
भावयेत् । पुनः कुन्दसफटिकमङ्गाशं वोधिचित्तचन्द्रं
पश्येत् । ततो हुँकारमष्टदलपद्मं चिन्तयेत् । तदुपरि
रँकारेण सूर्यमण्डलं तन्मध्ये हुँकारं ज्वालामालाकुलं
भावयेत्, अनेन क्रोधावेशेन मन्त्रेणावेशयेत् । ॐ क्रोधा-
वेश हुँहुँहुँ अः । अस्य मुद्रा—अन्योन्यमुष्टि अला
तर्जनीद्वयं बेष्टयेत् क्रोधावेशमुद्रा । पुनरन्यैव मुद्रां लक्षा
इदं मन्त्रमुच्चारयेत् । ॐ वज्रावेशय वेशय पात्य हुँ ।
ततः स्वदेवताकायं विचिन्तयेत् ।

^१ A भूतडा० ।

^२ C चतुर्म० ।

^३ AC वचाश्यतु ।

^४ AC ०८३८

^५ AC ०८३९

ज्ञानामालाकुञ्जं दीपं युगान्ताग्निसमप्रभम् ।
 भिन्नाज्ञनसहाकारं अद्वादृहासनादिनम् ॥
 [किंवयेद्विति संकुञ्जं] चैलोक्याधिपतिं प्रभुम् ।
 प्रस्यालीषु संस्यानमादित्यकोटितेजसम् ।
 कल्पालं लज्जलचक्षुः सन्ध्यार्कमिव वर्तुलम् ॥
 ऊङ्गलशं महाज्यालं कपालमालामुकुटम् ।
 दंप्रज्योतिशब्दवदनं लौलखच्छांशुवमनम् ॥
 नामारुकविभूषितं चायुभुजविराजितम् ।
 उमिति वज्रभूलाल्य [तज्ज्यन् वामपाणिना] ॥
 अथ लितापदाकान्तं मुद्रावन्धेन तिष्ठति ।
 अलाभिकाद्वयं वेष्ट्य तज्ज्यनीहयं कुच्चयेत् ॥
 कनिष्ठां मध्यमां चैव ज्येष्ठाङ्गुष्ठेन चाक्षमेत् ।
 एषा मुद्रा वरा श्रेष्ठा चैलोक्यसाधनी परा ॥

ततो वश्यमाणकमेण घडङ्गविन्यासं कुर्यात् । अन्योन्य-
 मुष्टिं कत्वा मध्यमाङ्गुल्यौ प्रसारयेत् शिरोमुद्रा । मन्त्रः
 ॐ हन वज्र हुँ । अस्या एव मुद्राया मध्यमाङ्गुल्यौ
 वेश्येत् तज्ज्यनीष्ठौ कत्वा शिखामुद्रा । मन्त्रः ॐ दह
 वज्र हुँ । अस्या एव मुद्राया अङ्गुष्ठौ पार्श्वतः दक्षिणाङ्गुष्ठ
 श्विलनेवे वामाङ्गुरुं वामनेवे [नेचमुद्रा] । मन्त्रः ॐ
 औषवज्र हुँ अन्योन्यमुष्टिं कत्वा कनिष्ठाद्वयं वेष्टयेत्

ANC सहित ।

All the MSS. read वामे तज्ज्यन् इविहरपितामहान् ; but
 this reading is here given after a comparison of
 the verses in the *Sādhanas* that follow.

ANC वेष्टयिता ।

तर्जनीं प्रसार्य हृदयमुद्रा । मन्त्रः ॐ वज्रधरेष्व इति ॥२४॥
 एव मुद्राया तर्जनीं कुण्डलीकृत्य कवचमुद्रा । मन्त्रः ॐ
 हृदयज्ञ हृं कवचः । अस्या एव मुद्रायास्तर्जनीहृदयं प्रसार्य
 अखतमुद्रा । मन्त्रः ॐ हन दह पच क्रोधवज्ञ भव्यदृष्टान्
 सारथं हृं फट् । एवं पठङ्गविन्यासं कृत्वा भगवन्-
 मादाहयेत् । अन्योन्यान्तरितं कृत्वा तर्जनीहृदयं कुञ्जितं
 ईपत् चालयेत् आवाहनमुद्रा । मन्त्रः ॐ वज्रधर-
 भहाक्रोध समयमनुपात्य शीघ्रमागच्छ ह्रीः जः हृं फट्
 स्वाहा । अनेन सर्वदेवतामादाहयेत् । एवमावाह्य स्तुति-
 विशेषं कृत्वा अर्धपादं दद्यात् अनेन मुद्रामन्त्रेण । उत्तान-
 मञ्जलिं कृत्वा अङ्गुष्ठौ पार्थिवः अर्धमुद्रा । मन्त्रः ॐ
 सर्वदेवता प्रसौद भगवन् भहाक्रोध प्रतीच्छ स्ववज्रार्घं ॐ
 हृं अः । ततः पादं दद्यात् अनेन मुद्रामन्त्रेण । सर्वाङ्गलिं
 कुण्डलीकुर्यात्, अङ्गुष्ठतर्जनीमुखसन्दर्शनं पुष्पमादाय
 निर्मन्त्रयित्वा भगवतो वामपार्थे शिष्येत् । मन्त्रः ॐ
 प्रवरंसंस्कारं प्रतीच्छ स्वाहा । तत आमनं दद्यात् ।
 वामहस्तमुत्तानं कृत्वा ज्येष्ठङ्गेन उच्चितेन दक्षिणहस्त-
 मुष्ठिना वामाङ्गुष्ठं श्वलौदात् दक्षिणाङ्गुष्ठेन उच्चितेना-
 पराजितमाक्रम्य वज्रधरस्य भूतामनमुद्रा । मन्त्रः ॐ
 जय जय क्रोधाविपन्नि क्रोधराज इति भूतामनं दर्शय रह
 प्रतिगृह्ण स्वाहा । अथ देवतामनं भवति । सर्वाङ्गलिं
 कृत्वा 'सर्वाङ्गलिविरलं' कृत्वा पद्ममुद्रा । मन्त्रः

^१ AN पञ्च ।

^२ A इव ।

^३ AC omits.

^४ AC omits ०र्णेन ।

^५ AN ०मन् ।

^६ A omits सर्वाङ्गलिं ०त्वारणं कृत्वः ।

अद्याद्यजनिषभाः सर्वदेवताः इत्तदा । ततो विष्णो-
कुलाभ्युपां कुला अनेन मुद्रामन्त्रेण अन्योन्यमुष्टिं कृत्वा
अङ्गुष्ठौ प्रसारयेत् आक्षेपमुद्रा । मन्त्रः ॐ नाशय सर्व-
दुष्टान् दह पच दुष्टान् भस्मौकुरु हुँ हुँ फट फट (आक्षेपः) ।
पुनर्दिग्बन्धने कृत्यात् अनेन मुद्रामन्त्रेण । अन्योन्यमुष्टिं
कृत्वा पुश्क्र पृथक् वामतर्जनौ प्रसार्य दक्षिणवाहुमूले
स्थापयेत्, दधिणाङ्गुष्ठेन कनौयसैनखमाक्रम्य शेषाङ्गुलौः
प्रसारयेत् संकुञ्जो दिग्बन्धमुद्रा । मन्त्रः ॐ वज्र-
क्रीय महाचण्ड बन्ध बन्ध दश दिशान् हुँ फट । ततो
भगवतो मूलमुद्रां बद्धा समयं दर्शयेत् वज्राक्षरं दद्धा
अनेन मन्त्रेण— हुँ वज्र फट । अन्योन्यमुष्टिं कृत्वा
कनिष्ठाद्वयं वेष्टयेत्, तर्जनौ प्रसार्य अङ्गुशाकारेण
भिन्नाकर्पणमुद्रा । मन्त्रः ॐ वज्ररोष महाक्रीध सिद्धा-
कर्पय हुँ जः । ततो वज्रमुखाल्य इदं ब्रूयात्—

क्रीधसिद्धि महाराज सिद्धिसंशयसाधने ।

सिद्ध्यन्तु सर्वदेवाश्च श्रीग्रं सिद्धिमनुत्तराम् ॥

अष्टभिः गुच्छपूजामिः पूजयेत् । ॐ वज्रलास्ये हुँ, ॐ
वज्रभास्ये हुँ, ॐ वज्रगीते हुँ, ॐ वज्रवृत्ये हुँ, ॐ वज्र-
पृष्ठे हुँ, ॐ वज्रधूपे हुँ, ॐ वज्रालोके हुँ । ततः पूजां
कृत्वा भगवन्नं स्वशरीरे प्रवेशयेत् वज्रावेशमुद्रां बद्धा,
इदं मन्त्रमुच्चारयेत् । ॐ प्रविश हुँहुँहुँ अः । मूलमुद्रां
त बद्धा इदं मन्त्रमुच्चारयेत् । ॐ वज्र फट । ज्ञानसत्त्वं

^१ ० विष्ण० ।

^२ ३० ०करिषय ।

^३ AC ०लासे ।

^४ AC अक्षय० ।

^५ AC add मे ।

समयसर्वं चाभेदतो भावयेत् । भावनाखिन्नो मन्त्रं जपेत्
अनेदितः । ऐहे सति पूजां कृत्वा अर्घपाद्यं दक्ष्वा अनेन
मन्त्रेण स्वयात्—

सर्वसिद्धि महाक्रोध सुखसिद्धिप्रदायक ।

दक्ष्वा च मन्त्रिणे (महा)सिद्धिं गच्छ सिद्धिमनुज्जराम् ॥

अथ मुद्रा भवति— सम्पुटमञ्जलिं कृत्वा किञ्चित्
प्रणमितश्चिरः पूर्णमुद्रा । मन्त्रः उँ सिद्धिवज्र आपूरय
आपूरय सर्वसत्त्वानां आशां अमुकसिद्धिं मे प्रयच्छ हुँ ।
अनेनोच्चारितमाचेण सर्वमुद्रा दृढीभवन्ति । पद्ममुद्रां च
बद्धा वामाङ्गुष्ठं समुत्क्षय्य विसर्जयेत् अनेन मन्त्रेण—
उँ सर सर विसर विसर गच्छ गच्छ श्रीवज्रधरः
समाज्ञापयति स्वाहा । विसर्जयन् कवचमुद्रां बद्धा
हृदूर्णाकण्ठमूर्ढसु बाहुमूलद्वयेन रक्षां कृत्वा तदहङ्कारेण
विहरेदिति ।

॥ भूतडामरसाधनं समाप्तम् ॥

266.

नमः श्रीभूतडामराय ।

प्रणाम्य उमरं कोधं भूतदर्पविनाशनम् ।
तस्यैव नाधनं वश्ये यथास्त्रीपदेशतः ॥

प्रथमं नावद् हस्तदये चन्द्रमण्डलं विभाव्य तस्मयं
हुँकारं ज्वालामालाकुलं ध्यात्वा इमं मन्त्रं उच्चारयेत्—
ॐ सिद्धिवत्रं हुँ । ततो मुद्रां वस्येत् । अन्योन्याङ्गुलिं
वेष्टयित्वा तर्जनीदयं सूचिवत् प्रसारयेत्^१ । हृदये चन्द्र-
मण्डलं विचिन्त्य तच रक्तरेफं रक्तबिन्दुभितं ज्वाला-
मालाकुलं ध्यात्वा इमं सर्वपापनाशनमन्त्रमुच्चारयेत्—
ॐ हन विघ्नसयं विघ्नसयं नाशय नाशय यापं हुँ फट्
ततः समनन्तरं शून्यं भावयेत्, पुनः कुन्दस्फटिकमङ्गाङ्गं
बोधिचित्तचन्द्रं पश्येत्, तच भये हुँकारम् । ह्रीःपरिणामष्ट-
दस्कमलं विचिन्त्य तदुपर्यकारनिर्यातं चन्द्रमण्डलम् ।
तस्मैव हुँकारं ज्वालामालाकुलं विभाव्य क्रोधावेशमुद्रां
मन्त्रेणावेशयेत् । अन्योन्यमुष्टिं बद्धा तर्जनीदयं वेष्टयेत् ।
ॐ क्रोधावेशं हुँ आः । तस्याः प्रभया सञ्चोद्याविश्य तस्मि-
न्वेवानेकक्रोधविथहान् प्रविशतश्चिन्तयेत् । तत्पुण्यज्ञानाभि-
निवृत्तं पञ्चसूचिकां ज्वालावज्रं नीलमनेकरञ्म्युपेतं
ज्वालामालाकुलं विभावयेत् । तद्वज्रादनेकक्रोधादयो
दशदिङ् निश्चार्यं मर्वसत्त्वार्थकङ्गादिं कुर्वतः पश्यन्
तस्मैव मुद्रामभिमुखमाकर्पयन् मन्त्रमुच्चारयन् तस्मिन्

^१ AC भूतडाऽ ।^२ N ०कुलाकुलं ।^३ C वस्त्रसिद्धि ।^४ AC omit.^५ AC ०आनेक० ।^६ AN ०रवेन् ।

वज्रे प्रविशतश्चिन्तयेत् । ॐ वज्रावेशा^१ वेशय पातय हुँ ।
ततो महाक्रोधरूपम्—

आत्मानं पश्येत् रौद्रं ज्वालामालाकुलप्रभम् ।
चतुर्भुजं महाक्रोधं भिन्नाञ्जनसमप्रभम् ॥
दक्षिणे वज्रमुखाल्यं तर्जयन् वामपाणिना ।
दंडाकरालवदनं नागाष्टकविभूषितम् ॥

^१ अनन्तब्रह्मसूत्रं वासुकिकटिसूत्रं शङ्खपालवलयं अपरे
चैते शुक्ला वामकरे कुस्तिकवलयं पारावताभनन्दोपनन्दौ
कुण्डलौ कण्ठे तक्षककेयूरानपरे चैते पौता रक्तपद्म-
महापद्मनूपुरं क्षणकर्त्तकशिरोवेष्टनम्—

कपालमालामुकुटं चैलोक्यमपि नाशनम् ।
^२ अदृहासं महानादं चैलोक्याधिष्ठितं प्रभुम् ॥
प्रत्यालौढसुसंस्थानं आदित्यकोटितेजसम् ।
अपराजितपदाकान्तं मुद्रावन्धेन तिष्ठति ॥
अनामिकाद्यं वेष्य तर्जनीद्यं कुञ्चयेत् ।
कनिष्ठां मध्यमां चैव ज्येष्ठाङ्गुष्ठेन चाक्रमेत् ।
एष मुद्रावरः श्रीमान् चैलोक्यराज्यसाधनम् ॥

ततः क्रोधाधिपतिः क्रोधराजमुद्रामन्त्रैः घडङ्गविन्यासं
कुर्यात् । अन्योन्यमुष्टिं कृत्वा मध्यमाङ्गुल्यौ प्रसारयेत्—
शिरोमुद्रा । मन्त्रः, ॐ^३ हनवज्र हुँ । अस्या एव मुद्राया
मध्यमाङ्गुल्यौ प्रवेश्य तर्जनीं सूचीं कृत्वा शिखामुद्रा ।
मन्त्रः, ॐ^४ दहवज्र हुँ । अस्या एव मुद्राया अङ्गुष्ठौ पार्श्वतः

^१ AC श्रोत्रम् ।

^२ N शुक्लम् ।

^३ ANC अदृहादृ ॥

^४ C राज्यम् ।

^५ A वज्रहन ।

दक्षिणाङ्गुष्ठं दक्षिणनेते वामाङ्गुष्ठं वामनेते [नेचमुद्रा] ।
 ऊँ दीपवज्र हुँ । अन्योन्यमुष्टि॒ क्षत्वा कनिष्ठादयं वेष्टयेत्
 तर्जनी॑ प्रसार्य हृदयमुद्रा । मन्त्रः, ऊँ वज्ररोष हुँ ।
 अस्या एव मुद्रायास्तर्जनी॑ कुण्डली॑ क्षत्वा कवचमुद्रा ।
 मन्त्रः, ऊँ हृदवज्र हुँ । हे तर्जन्यौ प्रसार्य ^१अख्लमुद्रा ।
 मन्त्रः, ऊँ हन दह पच क्रोधवज्र सर्वदुष्टान् मारय हुँ
 फट् । ततो वज्रक्रोध॑ मावाहयेत् । अन्योन्यान्तरितं क्षत्वा
 तर्जनीदयं कुच्छितम् । ऊँ वज्रक्रोध समयमनुपालय शैघ्र-
 मागच्छ ह्रौः ह्रौः जः हुँ फट् स्वाहा । ततोऽर्घमुत्तानमञ्जलिं
 क्षत्वाऽङ्गुष्ठौ पार्श्वतः कारयेत् । ऊँ सर्वदेवता प्रसौद
 भगवन् महावज्रक्रोध अर्घं प्रतीच्छ हुँ अः । तत आसनं
 दद्यात् । वामहस्तमुत्तानं क्षत्वा ज्येष्ठाङ्गुष्ठमुच्छ्रितदक्षिण-
 इस्तमुष्टिना वामाङ्गुष्ठं गृह्णीयात् दक्षिणाङ्गुष्ठमुच्छ्रियते ।
 ऊँ जय जय महाक्रोधाधिपति क्रोधराज इदं भूतासनं
 दर्शय रक्ष प्रतिगृह्ण स्वाहा । सम्पुटाञ्जलिं बद्धा सर्वाङ्गुष्ठिं
 विरस्ती॑ क्षत्वा पद्ममुद्रा विधीयते — आसनमुद्रा । मन्त्रः,
 ऊँ पद्मोद्धवनिधस्ताः सर्वदेवताः स्वाहा । तत आक्षेपं
 कुर्यात् । अन्योन्यमुष्टि॒ क्षत्वा अङ्गुष्ठं प्रसार्य वाममुष्टि॒
 हृदि स्थाप्य दक्षिणमुष्टि॒ प्रहाराभिनयेनोपस्थाप्य मन्त्र-
 मुच्छारयेत् । ऊँ नाशय सर्वदुष्टान् दह पच दुष्टान्
 भस्मौकुरु हुँ हुँ फंट फट् । ततो दिग्बन्धं कुर्यादनेन मन्त्रेण ।
 अन्योन्यमुष्टि॒ क्षत्वा पृथक् पृथक् वामतर्जनी॑ प्रसार्य
 दक्षिणबाहुमूले स्थापयेत्, दक्षिणाङ्गुष्ठेन कन्यसानख-

१ AC अठ०, B अच० ।

१ AC अमाह० ।

१ AC अच० ।

१ AN अतिंशस्ता ।

माक्रम्य शेषाङ्गलौः प्रसार्य दशसु दिशु भासयेत् । ॐ
वज्रक्रोध महाचण्ड बन्ध दशदिशं हुँ हुँ फट् फट् ।
ततो वज्रमुखालयन् इदमुच्चारयेत् ।

क्रोधसिद्धि महाराज सिद्धिसंशयसाधने ।

सिध्यन्तु सर्वदेवाश्च शौघ्रं सिद्धिमनुत्तराम् ॥

^१ घोडशलास्यापूजाभिः पूजयेत् । क्रोधराजमूलमुद्रां बद्धा
हुँ वज्र फट् । दृश्य समयं दद्यात् । ततो भगवतः पूजां
कृत्वा क्रोधावेशमुद्रां बद्धा वज्रक्रोधं स्वशरीरे प्रवेशयेत् ।
ॐ प्रविश वज्रक्रोध हुँ हुँ हुँ आः ज्ञालामालाकुखभौषण-
वज्र आः । स्व^२देहे अन्तर्भाव्य कवचादिकं कृत्वा सर्व-
मेतत् पूरणार्थं सम्पुटाङ्गलिं बद्धा पूरणमन्त्रमुच्चारयेत् ।
ॐ सिद्धिवज्र आपूरय आपूरय हुँ फट् । अनेन सर्व-
जनातिरिक्ताः परिपूर्णा भवन्ति । ततो वज्रक्रोधोऽहं इत्य-
हङ्कारमुत्पाद्य सर्वसिद्धिमाकर्षयेत् । अनेन मुद्रामन्त्रेण
अन्योन्यमुष्टिं कृत्वा कनिष्ठादयं वेष्टयेत्, तर्जनौ प्रसार्य
कुण्डलौं कृत्वा किञ्चिच्चालयेत्— ॐ वज्ररोष महाक्रोध-
सिद्ध आकर्षय हुँ जः । ततः स्वहृदये चन्द्रमण्डलस्थान्
ऊर्ध्वशिखान् अङ्गरान् विचिन्त्य नौलालौमिव पङ्क्तिः
ॐ^३ वज्र फट् । ततः सरोमकूपेभ्यः क्रोधविग्रहं स्फुरतसंहार-
कारकं विचिन्तयेत् । भावनाखिन्नो जपमारभेत तन्मान-
सो वर्णगतैकचित्तो जपेत् । खिन्ने क्रोधविग्रहं स्वहृदयेऽन्त-

^१ AC omit घोडश...पूजयेत् ।

^२ B वचस्कट् ।

^३ AC दृश्य, N दृश्य ।

^४ AC omit.

^५ AC देहम् ।

^६ AC

^७ ANC नेत्रार्थः ।

^८ ANC ऊँ

भाव्य सम्पुटाङ्गलिं^१ बङ्गा सर्वसिद्धिं प्रार्थयेत्, सिद्धिवज्ज्ञ
आपूरय सर्वसत्त्वानामाश्रणं सर्वसिद्धिं मे प्रयच्छ हुँ जः^२ ।
ततः पद्ममुद्रा द्वाभ्यां अङ्गुष्ठाभ्यां चालयेत् सर्वदेवता-
विसर्जनमुद्रा । मन्त्रः, ॐ^३ सर सर विसर विसर ४ गच्छ
गच्छ, सर्वदेवतान् श्रीवज्रधरः समाज्ञापयति स्वाहा । ततः
खशररौरं कवचयित्वा क्रोधाङ्गारमानसो विहरेद् यथासुखं
इत्यनेन क्रमेण । मन्त्रलक्ष्मं जपेत्, क्षिप्रं सिध्यति । अथ
मन्त्री अभिषिक्तोऽनुज्ञातः कृतपूर्वसेवो वज्रधरं साधयितु-
कामो मासमेकं चिसन्ध्यं सहस्रमेकं जपेत् । ततः पूर्ण-
मास्यां यथाविभवतः पूजां कृत्वा सुसमाहितः क्रोधमुद्रां
बङ्गा सकलां राचिं जपेत् । ततः प्रभाते भूः कम्पते,
मुद्रा ज्वलति, ज्वलितमाचेण वज्रधरसदृशो भवति,
अजरामरदिव्यरूपौ भवतीत्याह भगवान् वज्रधरः ।

॥ संक्षिप्तसम्पूर्णविस्पष्टक्रमसङ्गतभूतडामर-

साधनोपायिका

सकलसंचोक्तारणहेतोस्त्वैस्त्रोक्तवज्ररचिता समाप्ता ॥

^१ ANC छला ।

^२ N adds पूर्वोत्तमं पूर्णयेत् after this.

^३ C omits गच्छ गच्छ ।

^४ B •डामरोपायिका ।

^५ C •स्त्रोऽप्ता ।

^६ B •क्षिता ।

267.

‘नमो भूतडामराय ।

प्रज्ञोपायमयं क्रोधं बोधिचित्तसमुद्घवम् ।

प्रणम्याराधनं वश्ये भूतडामरसंज्ञकम् ॥

तत्र भावसाधकः प्रविष्टमण्डलः सर्वसमयाभिषिक्तोऽ-
नुज्ञातश्च कचित् गिरिगङ्गरादौ मनोऽनुकूले प्रदेशे पटाहि-
गतमूर्त्ति भगवन्तं धूपादिवाह्याध्यात्मिकपूजाभिः सम्पूज्य
पापदेशनादिकं कुर्यात् ।

रत्नचयं मे शरणं सर्वं प्रतिदिशाम्यधम् ।

अनुमोदे जगत्पुरुणं बुद्धबोधौ दधे मनः ॥

इति । हस्तदये अकारेण चन्द्रमण्डलं तदुपरि
ज्वलतहुँकारं थात्वा सम्पुटाञ्जलिं कुर्वन्निदं वदेत् ऊँ
सिङ्घवज्रं हुँ । हीःकारेण कण्ठेष्टदलं पद्मं जिह्वादसे
हुँकारेण शुभ्रवज्रं वज्रादिजिह्वेत्यधितिष्ठेत् । स्थानरक्षां
विदध्यात् अनेन विधिना । तत्रायं विधिः— हुँकार-
मुच्चारथन् भट्टिति क्रोधराजमात्मानं निष्याद्य रक्त-
स्त्रुचावबद्धरक्तपुष्पमालादिविभूषितानयोमयादिकौलकान्
हुँकारनिष्पन्नान् प्रावृणमेघनिभान् नाभिदेशादधः शूला-
काराननुर्झकोधाकृतीन् अधो विद्मान् तौश्छकौलेन मन्त्र-
मुच्चारथन् ऊँघ घ घातय घातय सर्वदुष्टान् कौलय
कौलय सर्वपापान् फट् हुँ हुँ हुँ वज्रधर आज्ञापयति
सर्वदुष्टकायवाक्चित्तं कौलय हुँ फट् ।

¹ This *Sādhana* is to be found in Ab only. See folia 40 et seq.

आःकारजं च तस्याग्रे रविविम्बकरोऽच्छलम् ।

दिशु सर्वासु कीलानि रश्मिज्ञालानि चिन्तयेत् ॥

परम्परावबद्धपञ्चरात्तर्गतं स्वहृदये अङ्कारेण
हृष्यें तत्रोपरि कल्पाग्निरिव रङ्कारमिति विन्यस्य अन्यो-
न्याङ्गुष्ठं प्रवेष्टव्यं तर्जन्यौ द्वौ प्रसार्य लक्षाटादारभ्य
पापास्फोटयोगेन स्फोटयेत् । ॐ इन विध्वंसय नाशय
पापान् हुँ फट् इत्यनेन सन्दह्य आत्मानं बाह्याध्यात्मिक-
विकल्पपापाश्च स्फाद्य ग्राह्यग्राहकविनिर्मुक्तं गगनमिव
चिन्तयेत् । ततो—

विधूतकल्पनाचित्तं स्वसंवेद्यं प्रभास्वरम् ।

हृत्कृतानन्दहुँकारं होकाराभ्यां विदर्भितम् ॥

मदधातुसमाक्रान्तं चित्तमाच्चप्रभावितम् ।

स्वचित्तेनैकतां कुर्यात् तौष्णीः किरणसञ्चयैः ॥

प्रतिबिम्बवत् अर्जेन्दुसंयुक्तं पश्येत् । तत अकारादि-
स्वरादौन् रविमण्डले न्यस्य हस्वस्वरान् पापकान् दीर्घान्
प्रज्ञातमकान् निश्चार्य बुद्धविकुर्वितान् छत्वा पुनस्लेषणं
स्वररश्मिषु स्वेनैव विश्वतः कल्पयोगेन व्यवस्थितान्
चिन्तयेत् । ककारादौन् पश्चात् तेनैव न्यायेन छण्णनम-
वर्जितांस्तथैव बोधिपक्षान् विचिन्तयेदिति । ततः पञ्च-
वर्णकान् बुद्धान् संस्कार्यं प्रवेश्यानेकगर्भस्तिमितं सितपद्मं
पश्येत् । तस्योपरि श्रीक्रोधराजः हुँ इत्युच्चार्यं ज्ञालाक्षाद्यं
आत्मानं भावयेत् । क्रोधावेशः— ततः क्रोधवज्रोऽहमित्य-
हक्षारं कुर्यात् । तल्कुलं पुनः निश्चार्यं प्रवेश्य श्रीभूत-
ज्ञामरोऽहमिति निश्चयमुत्पाद्य ॐ वज्रावेशय पातय हुँ ।

४ मन्त्रयक्षो वज्रावेशः । तत

वज्रक्रोधं निश्चित्य समयोऽहं समयमुद्रां बद्धा समयसच्चं
तिष्ठस्व मामिति वदेत् ।

अनामिकाद्वयं वेष्य तर्जनीद्वयं कुच्छयेत् ।

कनिष्ठां मध्यमां चैव ज्येष्ठाङ्गुष्ठेन चाक्रमेत् ॥

अस्य मन्त्रः— ऊँ वज्र फट् । हृदूर्सायां गले मूर्धि
प्रतिष्ठाप्याधितिष्ठेत् । ततः षडङ्गविन्यासं कुर्यात् तन्मुद्रा-
मन्त्रैः । अन्योन्यमुष्टिं कृत्वा मध्यमाङ्गुलिं प्रसारयेत्
शिरोमुद्रा । मन्त्रः, ऊँ हनवज्र हुँ, शिरः । अस्या एव
मध्यमाङ्गुल्योः प्रवेशं कृत्वा शिखामुद्रा । मन्त्रः, ऊँ
दहवज्र हुँ, शिखा । अस्या एव मुद्राया अङ्गुष्ठौ पार्श्वतः
दक्षिणं दक्षिणे वामं वामे नेत्रमुद्रा । मन्त्रः, दीपवज्र हुँ,
नेत्र । अन्योन्यमुष्टिं कृत्वा कनिष्ठिकाद्वयं वेष्ययेत् । तर्जनौ
प्रसार्ये हृदयमुद्रा । हुँकाराधिष्ठितं क्रोधवज्रं हृदये
थात्वा ऊँ वज्ररोष हुँ, हृदयम् । अस्था एव मुद्राया
तर्जनौ कुण्डलौ कृत्वा कवचमुद्रा । मन्त्रः, ऊँ दृढवज्र
हुँ, कवच । अस्या एव मुद्रायाः तर्जनीहयं प्रसार्य अस्त्व-
मुद्रा । मन्त्रः, ऊँ हन दह पच क्रोधवज्र दुष्टान् मारय
मारय हुँ फट्, अस्त्वमन्त्रः । चिरुच्चार्य हुँ अः ब्रुवन्
पुरतः सूर्यमण्डले नौलं क्रोधराजं न्यस्य वज्रोऽहमिति
वाग् ब्रुवन् परादृत्तिः क्रोधक्रोधोऽहमिति भावयेत् ।
ततो भगवन्तं सर्वदेवताभिः सहावाहयेत् । अन्योन्यान्त-
रितं कृत्वा तर्जनीद्वयं कुञ्चितं ईषद्वालयेदङ्गुष्ठाभ्यां

तर्जन्यावाकर्षयेत् । ॐ वज्रमहाक्रोध समयमनुपालय
भगवन् शैघ्रमागच्छ सर्वदेवताभिः सह ह्वीः जः हुँ
फट् स्वाहा ।

॥ भूतडामरसाधनं समाप्तम् ॥

268.

नमो यमान्तकाय ।

आदौ तावत् सुखासनोपविष्टः साधको रक्ताकार-
निष्ठन्नं स्त्र्यमण्डलं स्वहृदये विभाव्य तदुपरि रक्तहुँकारं
विन्यस्य पुरतो रक्तयमारिं ^१वश्यमाणाङ्कतिं गुरुबुद्ध-
बोधिसत्त्वांश्चालम्ब्य पुष्पादिभिः सम्पूज्य नमस्कृत्य चिशरण-
गमनादिकं कृत्वा शून्यतां भावयेत् ॐ ^२शून्यताज्ञानवज-
स्वभावात्मकोऽहमिति । तदनन्तरं रक्ताकारजस्त्र्य-
मण्डलोपरि हुँकारं तत्परिणतं सार्द्धमुण्डाङ्कितं सितदण्डं
हुँकाराधिष्ठितं विभावयेत् । एतत् सर्वं परिणम्य
यमान्तकं विचिन्तयेदात्मानं रक्तवर्णं प्रत्यालौढपदस्थितं
एकमुखं दिभुजं वामकरेण रक्तपरिपूर्णकपालं दक्षिणकरे
मुण्डाङ्कितसितदण्डधरं ^३सर्पाभरणभूषितं भयानकं
पिङ्गलोर्ड्धकेशं गलद्वाघचर्मान्वरं स्वाभप्रश्नया विचिचा-
भरणयाऽलौढपदस्थितया आलिङ्गितमात्मानं भावयेत् ।
पश्चात् भगवतो हृदि स्त्र्यमण्डलं हुँकाराधिष्ठितं तत्परि-

^१ N. श्वा० ।

^२ BNAb omit.

^३ N आशा० ।

^४ Ab ख्यते पदे ।

^५ A चर्वा० ।

^६ AC न्मालौ० ।

आर्यरक्तयमारिसाधनम् ।

गतं सार्दमुण्डाङ्गितं सितदण्डं निश्चलं विभाव्य तन्मध्ये
रक्तहृथ्यमण्डलस्थहुँकारं रक्तवर्णं 'विभावयेत् । ततो
गुद्धवज्जं हुँकारपरिणतं भगवत्या गुद्धाष्टदलकमलं रक्त-
आःकारेण । तदनु मन्त्रमुच्चारयेत् ॐ^३ सर्वतथागतानु-
रागेण^४ वज्रस्वभावात्मकोऽहम् । तदनु नाभेरधः सद्रक्ताष्ट-
दलकमलोपरि रक्तहौँकारं ज्वलन्तं विचिन्तयेत् । प्रज्ञा
तु मदविहँसा गलदंशुका दिभुजैकमुखौ भगवता सह
सम्पुटयोगेनावस्थिता । एवम्भूतं रक्तयमारिं महिषोपरि
विश्वदलकमलस्थं भावयेत् समयादिविधिपूर्वकम् । एतत्
द्विचिच्चतुःसन्ध्यं भावयेदिति । वुँ आँ जि॑ खँ हुँ समया-
धिष्ठानमन्त्रः । ॐ^५ ह्लौः द्व्लौः विक्तानन हुँ हुँ फट् फट्
स्वाहा, मूलमन्त्रः । ॐ^६ यमान्तक हुँ, हृदयमन्त्रः ।

॥ आर्यरक्तयमारिसाधनम् ॥

^१ Ab चिन्त ।   ^२ Ab ० रागल ।

^३ AC ० विक्त ।   ^४ A gives the name of the author
in the following words: ऋतिरिषं तिज्ञाचार्यविश्वपाद्य-
पातानामिति, which is omitted in all other MSS., viz.
C, Ab, N and B.

269.

तथैव पापदेशनादिपूर्वकं शून्यतां विचिन्त्य रक्त-
आकारजह्ये रक्तहँकारं तत्परिणतं सार्वपीतमुण्डाङ्गित-
सितदण्डं हुँकाराधिष्ठितं भावयेत् । तत्परिणामेनात्मानं
यमान्तकमेकमुखं दिभुजं प्रत्यालौढपदं रक्तपरिपूर्ण-
कपालवामकरं सार्वपीतमुण्डाङ्गितसितदण्डदक्षिणकरं
नागाभरणविभूषणं पिङ्गलोर्धकेशं व्याघ्रचर्माम्बरधरं
अक्षोभ्यमुकुटिनं 'स्वाभप्रज्ञालिङ्गितं महिषोपरि विश्व-
दलकमलस्त्र्यस्थं ध्यायात्, भगवतौ च दिभुजैकमुखौ
विचिच्चाभरणमालौढपदस्थितां 'मदविह्वलां खलद्वाग्र-
चर्मांशुकां भगवता सह सम्पुटयोगेन प्रत्यालौढेनावस्थितां
एवं विचिन्त्य हृदि स्त्र्यमण्डले [हुँ]परिणतमुण्डाङ्गित-
सितदण्डं स्त्र्यस्थहुँकारमध्यं विभावयेत् । ततो भगवतो
हुँकारपरिणतं वज्रं भगवत्याश्च आःकारपरिणतं पद्मं
विभाव्य ऊँ सर्वतथागतानुरागेण वज्रस्वभावात्मकोऽह-
मित्यधितिष्ठेत् । तदनु नाभेरधः^१ सद्रक्ताष्टदलकमलोपरि^२
रक्तहँकारं ज्वलनं चिन्तयेत् । ततः वुँ आँ जि खँ
हुँ इति मन्त्राक्षरैः समयद्रव्यसेवापूर्वकं द्विचिच्चतुःसन्ध्यं
भावयेत् इति । मन्त्रजापः— तद्यथा, ऊँ छीँ
विक्षतानन हुँ हुँ फट् फट् स्वाहा । ऊँ यमान्तक हुँ ।

॥ आर्यरक्तयमारिसाधनं समाप्तम् ॥

^१ A साहा० ।

^२ N मद्द० ।

^३ N वसद० ।

^४ AC बत्त० ।

270.

ॐ ह्लौः श्रौः विक्षतानन हुँ हुँ फट फट स्वाहा ।
 ॐ यमान्तक्षत् हुँ हुँ फट फट । आदौ तावन्मन्त्रौ
 सुखासनोपविष्टः रक्तआकारनिष्ठनं सूर्यमण्डलं स्वहृदि
 विभाव्य तन्मध्ये रक्तहुँकारं भावयेत् । तद्रश्मिनाक्षषं पुरतो
 रक्तयमारिमयलम्ब्य गुरुबुद्धबोधिसत्त्वांश्च पुष्पादिभिः
 सम्पूज्य नमस्कृत्य पापदेशनादिकं कुर्यात् । तच चैधातुक-
 मात्मानं च मायास्वप्नेन्द्रजालसहशमवलम्ब्य शून्यतां
 विचिन्तयेत् । ॐ शून्यताज्ञानवज्ज्वभावात्मकोऽहमिति
 चित्तमधितिष्ठेत् । ततो रक्तआकारपरिणतं सूर्यमण्डलं
 तदुपरि रक्तहुँकारपरिणतं सार्द्धमुण्डाङ्कितं सितदण्डं
 तन्मध्ये रक्तआकारपरिणतं सूर्यमण्डलं तन्मध्ये रक्तहुँकारं
 तत्सर्वं परिणम्य यमान्तकरूपमात्मानं चिन्तयेत् रक्तवर्णं
 प्रत्यालौढपदेन स्थितं दंशाकराललक्षजिह्वं विक्षताननं
 क्रूरनागाष्टविभूषितं ज्वलतिप्रिङ्गोद्धर्केशं गलद्याद्रचर्माम्बरं
 रक्तवर्णया विचित्राभरणया प्रज्ञयाऽलौढपदेनालिङ्गितं
 क्षत्वा भावयेत् । पश्चात् भगवतो हृदि पूर्ववीजपरिणत-
 स्त्र्यं तदुपरि हुँकारं तत्परिणतं सार्द्धमुण्डाङ्कितसितदण्डं
 निश्चलं भावयेत् । तस्य मुष्टौ स्त्र्यमण्डलस्थहुँकारं रक्तं
 विचिन्तयेत् । पश्चात् गुह्यवज्ज्वहुँकारपरिणतं सार्द्धमुण्डा-
 ङ्कितदण्डं चिन्तयेत् भगवत्या गुह्ये अष्टदलकमलं रक्त-
 आःकारेण । तदनु मन्त्रमुच्चारयेत् ॐ सर्वतथागतानु-

^१ AC न्तत्व ।

^२ AC तस्मै ।

^३ AN तत्त्वैः ।

^४ AC omit दण्ड...भग ॥

रागेण वज्रस्वभावात्मकोऽहम् । तदनु नाभेरधस्तात्
 रक्ताष्टदलकमलोपरि रक्तहीःकारं ज्वलन्तं चिन्तयेत् ।
 भगवानेकमुखो द्विभुजः वामकरेण रक्तपूर्णकपालं दक्षिणे
 मुण्डाङ्गितसितदण्डधरं महिषोपरि विश्वकमलस्थं भाव-
 येत्, प्रज्ञा तु मदविह्वला गलदंशुका द्विभुजैकमुखौ
 भगवता सह सम्पुटयोगेनावस्थिता । एवमूर्तं यमारिं
 भावयेत् । चिसन्ध्यं चतुःसन्ध्यं वा विभाव्य बलिं दद्यात् ।
 वुँ आँ जँ खँ हुँ, समयाधिष्ठानमन्त्रः । ॐ ख ख खाहि
 खाहि सर्व्यक्षराक्षसभूतप्रेतपिशचोमादकुम्भाण्डाप-
 स्मारँडाकडाकिन्यादय इमं बलिं गृह्णन्तु समयं रक्षन्तु
 सर्वसिद्धिं प्रयच्छन्तु यथैवं यथेष्टु भुज्ञय पिबथ मातिक्रमय
 सर्वसिद्धये सहायका भवय हुँ हुँ फट् फट् स्वाहा—सार्व-
 मौतिकबलिमन्त्रः । रक्तकषणपौतसितवर्णं कर्मानुरूपतो
 ध्येयम् । ततो जापमनुसरेत् ॐ ह्रीः ह्रीः विक्षतानन
 हुँ हुँ फट् फट् देवदत्तस्य शान्तिं कुरु नमः स्वाहा । पुष्टौ
 वौषट्, आकृष्टौ जः, वुँ मोहे, होः वश्ये, लँ स्तम्भे, हुँ फट्
 प्रेरणे, हुँ निग्रहे, अपराभ्यामुच्चाटनम् । एवं स्तम्भादीनि
 कर्मप्रसराणि विदर्भयेत् ।

शान्तिके रोचनया रक्षा भवति । सितनेचकर्षटे भूर्ज्जे-
 वंशत्वचविधौतकर्षटे वा चक्रद्वयमभिलिख्य^१ नमस्कार-
 विद्महितं अकालमूलादिरहिते शरावसम्पुटेऽवस्थाप्य
 घृतमधुमध्ये प्रश्निष्य सितसूचेण वेष्टयित्वा चिसन्ध्यं शुक्ल-

^१ AC काष्ठद ।

^२ AC omit ०दात० ।

^३ AC omit the second फट् ।

^४ AN ०कर्षटभूर्जे ।

^५ AC ०हवं लिख्य ।

पुष्पेणार्द्धयित्वा पूर्वाभिमुखं सितवर्णं यमान्तकरूपं
ध्यात्वा पुरतश्चन्द्रमण्डलोपविष्टं साध्यं हृष्टा सितकलशैः
चन्द्रामृतपरिपूर्णेरभिषिञ्चयन्तं ध्यात्वा मन्त्रं जपेत् ॐ
हौः श्रीः विक्षतानन देवदत्तस्य शान्तिं कुरु नमः स्वाहा ।

शान्तिकविधिः ।

पुरुषाणां शान्तिके पौष्टिके वा कुञ्जमेन चक्रद्वयमभि-
लिख्य वौषट्कारसहितं दृतमधुमध्ये प्रक्षिप्य शरावसम्पुट-
मध्येवस्थाप्य पौतसूचेण वेष्टयित्वा चिसन्ध्यं पौतपुष्पै-
रर्द्धयित्वा उत्तराभिमुखं पौतवर्णां यमान्तकमूर्तिमवलम्ब्य
पौतवर्णचतुर्मण्डलमध्यस्थं पौतक्लूनककलशैः पौतवर्णमृतैः-
रभिषिञ्चयन्तं ध्यात्वा मन्त्रं जपेत् ॐ हौः श्रीः विक्षता-
नन हुँ हुँ फट् फट् देवदत्तस्य पुष्टिं कुरु वौषट् स्वाहा ।

पौष्टिकविधिः ।

भूजे कर्पटे वा अलक्षकरक्तचन्दनेनानामिका-
रक्तमिश्रेण चक्रद्वयमभिलिख्य होःकारनामसहितं विद्भ्य
सुपरिपक्षलोहितशरावसम्पुटेवस्थाप्य दृतमधुमध्ये प्रक्षि-
प्यारक्तपुष्पैरभ्यर्च्य पश्चिमाभिमुखं रक्तयमारिरूपमात्मानं
ध्यात्वा रक्तचन्द्रमण्डलमध्यस्थं साध्यं विचिन्त्य स्वकाथ-
निर्गतरश्मिनाभिषिच्य विहलीभूतं पादयोर्निपतितं
विचिन्त्य मन्त्रं जपेत् ॐ हौः श्रीः विक्षतानन हुँ हुँ
फट् फट् देवदत्तस्य क्षते यज्ञदत्तं वशं कुरु होः स्वाहा ।
यदि वशं न गच्छति तदा दृतमधुरहितं तपेत् चक्रं

¹ AC वर्णसूचैः ।

² Omitted in AC.

³ C omits वशं कुरु होः स्वाहा ।

⁴ AC add वशिना ।

निर्धूमाङ्गारेण तापयेत् ॐ हौः प्रौः विक्षतानन हुँ
हुँ फट् फट् देवदत्तस्य द्रवते यज्ञदत्तं वशं कुरु होः इति
मन्त्रं जपेत् ।

वश्यविधिः ।

ग्रमशानकर्पटे रजस्वलाकर्पटे वा लाक्ष्मारसमिश्रेण
चक्रदयमभिलिख्य जःकारहौःकारेण नामाक्षरसहितेन
विदर्भं स्त्रौकपालसम्पुटेऽवस्थाप्य रक्तपुष्पैरभृत्य
सन्ध्यार्कनिभं यमान्तकरूपमात्मानं रक्तवर्णाङ्गुशपाश-
धारिणं ध्यात्वा तस्य हृदयं अङ्गुशेन विद्धा पाशेन गलके
बद्धा आगच्छन्तं चिन्तयेत् । यदि नागच्छति तदा
खदिराग्निषु तापयेत्, मन्त्रं जपेत् । इति कर्मप्रसराणि
तन्वे ज्ञातव्यानि ।

॥ रक्तयमारिसाधनं समाप्तम् ॥

271.

चैलोक्याभयदाननिर्भिततनुं^१ सौम्यस्वभावांशयं
रक्ताकारकरं भयङ्गरवं पुर्विश्वार्थसम्पादकम् ।
नत्वा मारचमूँ चमत्कृतिकरं श्रीरक्तकाञ्जिष्ठं
व्यक्तं विस्तरोक्तिमात्मन इदं तत्साधनं लिख्यते ॥
मन्त्यादौ सुखविष्टरः स्वहृदये रक्तं रवेर्मण्डलं
रक्ताकारजमन्त्वरक्तमसमं^२ हुँकाररूपं ज्वलत् ।

^१ AC • चिक् ।

^२ Ab खयं ।

^३ AC • विश्वं ।

^४ AC • झार०, N • झार० ।

^१ Ab • वतु० ।

^२ AC • गूर्वज्ञार्थ०

^३ AB खयं ।

^४ AB • सम्बलमर्त० ।

तत्संस्कारितरक्तरश्मिगहनाक्षषांश्च बुद्धान् गुरुन्
 श्रीमद्रक्तयमान्तकादिसहितानालग्न्य हुँकारतः ॥

नानापुष्पसुगन्धधूपविविधाकारेण पूजाविधिं
 निष्पाद्यात्मगतं यदस्ति कलुषं तद् देशयेत् तत्पुरः^१ ।
 पश्चात् शेषविधिं विधाय विधिवत् तच्छून्यतां भावयेत्
 ॐ शून्यादिकगाथया तदनु रक्ताकारजातारुणे^२ ॥

हुँकारेण विनिर्मितं शशधरामं सार्द्धमुण्डाङ्गितं
 दण्डं हुँकतिभूषितं च सकलं चैतत् चिरं वौश्यं च ।
 श्रीमद्रक्तयमान्तकं निजतनुं सञ्चिन्तयेत् भावकः
 प्रत्यालौढपदस्थितातिविक्षतं रक्ताङ्गमत्यङ्गुतम् ॥

कुड़^३ चैकमुखं भुजद्वययुतं सव्येतरे संस्थितं
 रक्तापूर्णकपालकं तदनु वै सव्ये च मुण्डाङ्गितम् ।
 दण्डं शुभ्रतनुं भुजङ्गनि चयैः प्रारब्धशोभाविधिं
 पिङ्गोर्धस्थशिरोरुहं क्षतगलच्छर्माम्बरं दिपिनः ॥

प्रत्यालिङ्गितकन्धरं सरभसं सत्खाभयाङ्गस्थया
 श्रोणिर्विच्युतवस्त्रया भुजयुगोपेतैकवक्त्राभया ।
 गाढा^४ लिङ्गनसम्पूटैकरसया चालौढपादस्थया
 पश्चान्नाथहृदि प्रचण्डकिरणं तद्वूपिहुँकारजम् ॥

दण्डं शुक्लतरं च सार्द्धशिरसा युक्तं स्फुरउच्चालिनं
 तन्मध्ये च सुरक्तहुँकतिवरं स्फूर्ज्जद्रविस्थं कृतौ ।

^१ ANC त्यनः० ।

^२ AC ०वच्छू० ।

^३ ANC ०रुणा० ।

^४ AC ज्ञूरं ।

^५ Ab सम्भू० ।

^६ ANC ०लाङ्ग० ।

^७ AC omit three lines from here.

^८ N ०ङ्गम० ।

^९ N ०क्षया० ।

^{१०} Ab ०जिङ्गित० ।

पश्येत् गुह्यविशेषणं भगवतो वज्रं च हुँसम्भवं
 सद्वीजात् परिणामजं भगवतौ गुह्याष्टपञ्चाम्बुजम् ॥

ॐ सर्वेति पुनश्च मन्त्रमसमं चोच्चारयेत् साधकः
 पश्चान्नाभितलेऽष्टपञ्चकमले संरक्षसम्यग्ज्वलत् ।

झैःकारं च विचिन्तयेत् तदुपरि व्यादौ धरेखां सितां
 आकाशाभिमुखं सुरक्षमसमं श्रीमद्यमारिप्रभुम् ॥

भावयेदौदृशं सर्वं जग्द्रक्षैकमानसम् ।
 सैरिभपृष्ठराजौ वसमासीनमनुत्तमम् ॥

यथोक्तसमयो युक्तो योगी समयपूर्वकम् ।
 चिसन्ध्यं भावयेत् सर्वं शङ्काविगतमानसः ॥

तस्यावश्यमयं जगज्ञुरुवरः संसिध्यति ध्यायतो
 'दुःखाभोधिनिमग्न'दुःखितजनोङ्गारैकचित्तस्थितिः ।

मन्त्रौ चापि ततः प्रमृत्यनुदिनं देवासुरस्वामिभि-
 'र्वन्द्योऽलङ्घ्यतरः सुखौ स नियतं दुष्टोऽन्धभूतादिभिः

श्रौमद्रक्तयमान्तकस्य रचनाद् यत् साधनं श्यामलं
 पुण्यप्राप्तमतुल्यसज्जुरुवचः पानात् मयाऽम्नायतः ।

यद् वैरोचनरक्षितेन जगतः सर्वार्थसम्पत्तये
 सम्भूयाद् भवपञ्चमग्नवपुषः 'हेशन्धकारद्विषः ॥

^१ ANC ○चन्द्राम्बु० Ab ○पात्राम्बु० । ^२ ANC ○क्षमनाः ।

^३ Ab ○इक्षासमाकुलं ।

^४ Instead of this line Ab has—लोकालोककरो विमूढकरणः प्रारब्धकोपक्रमः ।

^५ AC ○दुष्ट० ।

^६ ANC ○विंश्वो० ।

^७ AN ○पादा० ।

^८ ANC रागादिदोष० ।

ॐ आँ जि खँ वुँ हुँ, समयाधिष्ठानमन्त्रः । ॐ ह्लौः
द्वौः विष्टानन हुँ हुँ फट् फट्^१ स्वाहा । ॐ यमान्तक
हुँ फट् ।

॥ स्वाधिष्ठानं रक्तयमारिसाधनं समाप्तम् ॥

272.

नमो रक्तयमारथे ।

प्रत्यालौढपदोद्धकेसरसटाकोटिस्खलं तारका-
कुन्दापौडकरालभोगिपटलालङ्कारभीमास्पदम् ।
उद्यद्विशिणपाणिदण्डविकटं प्रज्ञासमालिङ्गितं
नत्वा रक्तयमारिमात्ममतये तत्साधनं ब्रूमहे ॥
स्थित्वा श्वशानवनपर्वतगह्वरेषु
मन्त्रौ मनोज्ञभवनेष्वय स स्वचित्ते ।
आकारजातमिहिरोपरि रक्तवर्ण-
हुँकारमुच्छ्लदनन्तर्षिणं विभाव्य ॥
तद्रश्मिभिः प्रकटिताम्बरबोधिसत्त्व-
चर्चर्यान्तरालगतबुद्धगणं त्वनन्तम् ।
आलम्ब्यमानससरोऽद्वभूरिपुष्टैः
सम्पूजयेत् तमपि सप्तविधैश्च चित्तैः ॥

^१ ANC omit.

^२ Ab omits स्वाधिष्ठान० ।

^३ A ओचल० ।

^४ A चर्चावचकान्त० ?

^५ A ओभर० ।

यद् वक्ष्यमाणमतिपाटलपार्वणेन्दुः-

सन्ध्याद्युतिशमनश्चमथ प्रपूज्य ।

मैत्रीक्षपानुदितचित्त उपेक्षकोऽसौ

संहत्य सर्वमुदितं खलु धर्मधातौ ॥

शरदमलसुटूराकाशसङ्काशशून्यं

सकलमय विदित्वा मन्त्रपाठं विदध्यात् ।

ॐ स्वभावशुद्धाः सर्वधर्माः स्वभावशुद्धोऽहम् ।

पुनरपि निजकायाकारसत्कायहृष्टं

स्थगयितुमय मन्त्री भावयेन्मन्त्रमेवम् ॥

ॐ शून्यताज्ञानवज्रस्वभावात्मकोऽहम् ।

जगत् चातुं पूर्वप्रणिधिवलमाश्रित्य सकलं

ततः श्रोणिकारोऽवतरणिविम्बं तदुपरि ।

सितं हुँकारं तन्निविडतरदण्डं चलशिरो-

गलद्रक्ताम्बानस्फुटकुसुममालाच्छितमिव ॥

ततो ध्यायेदेभिः खलु परिणमयाय सकलैः

स्थयं वौराकारं विकटकटुदंद्वोलकटमुखम् ।

चिभिन्नेचैर्लोकचितयभयदं वा भवशिखा-

करालैरद्वादृप्रहसितशतस्फूर्ज्यशतम् ॥

हुँकारोऽवहुँपदाङ्गितसितं दण्डं च सव्ये करे

रक्तापूर्णकपालहस्तमपरं वन्देऽथ तं दुर्घमम् ।

¹ A. यार्चिनेन्दु? After this A and C repeat the concluding portion of the previous Sādhana from दुःखाम्भोधिमप्र. to the end, which is followed by the present Sādhana.

² श्रीणा०, C श्राणा० ।

³ C. करोट० ।

भोगौन्द्रामल्लवौरपट्टघटनाकाठिन्यपौनोर्द्वंगः
प्रेष्ट्विज्ञकराल्लकेशरसतं ध्यायात् प्रभालोहितम् ॥

प्रत्यालौढपदाच्छ्रीकमहिषो धावत्पदप्रेष्ट्वित-
स्फाराताम्बसरोजमुग्रशिरसा व्यालम्बिमालाधरः ।

कल्पान्तानलतोग्रदीधितिधरं दंष्ट्रान्तरालो ललज्-
जिह्वामूलघनोग्रधोरविसरद् हुँकारपूर्णस्यकम् ॥

इत्यं रक्तयमारिमात्मसकलं व्याग्राजिनैकाम्बरं
व्यग्रोदग्रभुजज्ञबद्धकटिकं भोगौन्द्रकैर्भूषितम् ।

ध्यात्वा तन्मनसि प्रचण्डकिरणैर्वज्ञहुँकारजातं (?)
ज्वलद्वगडयुतं समन्वचरणं हुँलाच्छ्रितं भावयेत् ॥

तदनु मदनदृष्टस्वाभया प्रज्ञया तं
प्रभवदरुणहुँक्षणासङ्गुजद्वयम् ।

क्षजुमतिरक्ताःकारजाम्भोजगुह्य-
स्फुरणरभसयाऽलिङ्गितं चैकवक्तम् ॥

स्फुटमिति चरमान्तं सम्पुटाकारयोगं
ग्रहिलविगलदंशुप्रज्ञया स्त्रिष्ठरूपम् ।

अधर इह तु नाभेरष्टपञ्चं विभाव्य
प्रसरदरुणवर्णं ह्लौः सिताम्भोजमस्याः ॥

पिशज्ञश्मश्रुभौष्मास्यं देवताकारमात्मनः ।

विभाव्यैवं मध्यरागदीपकं मन्त्रमापठेत् ॥

ॐ सर्वतथागतानुरागेण वज्रस्वभावात्मकोऽहम् ।

‘कुमं यक्षमहाकालं लोहिताङ्गं यमा’न्तकम् ।

निधायेन्नित्ययोगेन न चिरात् फलमन्मुते ॥

^१ AC ० यन्म ।

^२ A ० स्त्रिता० ।

^३ A ० भौष्मास्यदं ।

^४ C कुमं ।

^५ A ० क्षेपमा० ।

सुगतपञ्चकचञ्चलविग्रहं
 स्फुरणसंहरणोङ्गतदीधितिम् ।
 भुजगराजितमुखसत्करं
 भयदण्डविमण्डितहस्तकम् ॥
 कपिलविद्युदधिद्युतिकेसरं
 विशदमुण्डघटाक्षतशेखरम् ।
 दिभुजमेकमुखं छतसम्पुटं
 सहजथा सहशप्रभया सह ॥
 मदनपञ्चमुधासहपञ्चकैः
 ग्लकहनादिभिरुत्तमदीपकैः ।
 समयवस्तुभिरेभिरुपागतः
 शमनश्चुमिमं परिभावयेत् ॥
 यदि कवित्वसुखित्वसुधौरता
 धरणिराज्यमथान्यदपौष्ठते ।
 तदपि रक्तयमारिसमाधितो
 भवति सर्वमिहास्ति नं संशयः ॥
 इत्यं रक्तयमारियोगसहितो योगी ब्रजेत् कुचचित्
 दूरोदारगिरिशशानभयद॑स्थाने तदा दुर्ज्ययः ।
 हिंसैर्जन्तभूतैश्च राक्षसबलैर्देवासुरैश्च ज्वलज्-
 ज्वालाज्ज्वालजटालकोटिकुलिशालङ्कारपाणिर्यथा ॥
 ध्यानात् खिन्नः स मन्त्रौ ^जडिमचयघनध्वान्तमुहिं ध्वसन्तं
 भास्वनं मन्त्रराजं तरणिमिव जपेत् चित्तबीजात्
 स्फुरन्तम् ।
 ओँ श्रीः श्रीः विष्णतानन दुँ दुँ फट् फट् स्वाहा ।

सत्त्वानां स्वस्ति हेतो भृतिति भगवतो रूपमालम्ब्य योगी
हृष्टा दिक्चक्रपालान् । बलिमितिकुलिशाबद्धमुद्रोऽथ
दद्यात् ॥

ॐ इन्द्राय हौः यमाय द्वौः वरुणाय वि कुवेराय क्षु
ईशानाय त आग्नेये आ नैक्ये न वायव्ये न चन्द्राय
हुं अर्काय हुं ब्रह्माणीयै फट् वसुन्धरायै फट् वेमचिचिणे
स्वाहा सर्वभूतेभ्यः हा हा हो हो हुं हुं हे हे स्वाहा—
बलिमन्त्रः ।

द्रुतमिह भणित्वा साधनं यन्मयासं
कुशलममलमास्तां तेन साप्तः सधर्मः ।
भवजलनिधिपारं गन्तुमाबद्धसेतु-
प्रतिनिधिरतिदुःखं (?) जौवलोकन्यस्य ॥

॥ आर्यमारिसाधनं समाप्तम् ।

। छतिरियं पैरुडपातिकभिष्ठुगुणाकरगुप्तपादानामिति ॥

¹ A चलि० ।

² AC थेम ।

³ AC ऊँ ।

² AC थेम ।

³ C इन्द्राय

273.

नमः क्षत्रियमारये ।

न दुष्टचित्ताखिलसौम्यभावाद्-

विनेयमार्गं सुखमाश्रयन्ते ।

इति स्फुटं येन यमारिरूपं

कृतं सदा तं प्रणमामि निम्बः ॥

पराभ्यर्थनया तस्य साधनं क्रियते मया ।

कृपालुर्दुष्करकृते अपि नो वीक्षते वल्लम् ॥

भूत्वा श्रीमान् यमारिर्जगदिदमखिलं तत्स्वरूपं करिष्ये

इत्येवं योगयुक्तः स्वकह्वदि तरणौ बीजमाद्यं च दृष्ट्वा ।

पूजां कृत्वा जिनानां सुवित्ततकरुणस्तत्प्रभामिः समन्नात्

तेषामये निविष्टस्त्रिशरणगमनं सर्वभावैर्विदध्यात् ॥

रत्नवर्णं मे शरणं सर्वं प्रतिदिशाम्यघम् ।

अनुमोदे जगत्पुण्यं बुद्धबोधौ दधे मनः ॥

शून्यलक्षणविरहादनिमित्तकारणस्य वैगुण्यात् ।

तर्काविषयं यस्मात् प्रणिधानं नास्ति सर्वत्र ॥

ॐ शून्यताज्ञानवज्रस्वभावात्मकोऽहम् ।

धर्मोदयशुपिरान्तश्चैत्यं विश्वाभिवज्रमध्यस्थम् ।

तज्जर्भे हुँकुलिशं ध्यायात् शशिमण्डले योगी ॥

ॐ वज्रात्मकोऽहम् ।

तन्निर्मितं वज्रधरं सविद्यं

नौलारुणास्यं सितमध्यभागम् ।

वज्रासिराजौवसुरबच्छिह्नं

वज्रासनस्यं सुविचिन्त्य सम्यक् ॥

होःकारद्वयगर्भितमात्मानं चक्षरं स्फुटं हृष्टा ।
 निर्गतगभस्तिमण्डलपरिपूरितसर्वदिग्भागम् ॥
 मुखेन तस्य प्रविशेद् विधिज्ञः
     ‘ततोऽच पद्मे द्रुततां ब्रजेच ।
 तद्रस्मियोगात् पितरौं विलौनौ
     दिग्देवतौगौतमिदं ततोऽच ॥
 त्वं वज्रचित्त भुवनेश्वर सच्चधातो
     चायाहि मां रतिमनोऽन्नमहार्थकामैः ।
 कामाहि मां जनकं सच्च महाग्रबन्धो
     यदीच्छसे जीवितं मञ्जुनाथ ॥
 त्वं वज्रकाय ‘बहुसच्चप्रियाङ्क’चक्र
     बुद्धार्थबोधिपरमार्थहिताऽनुदर्शी
 रागेण रागसमयं मम कामयस्व
     यदीच्छसे जीवितं मञ्जुनाथ ॥
 त्वं वज्रवाच सकलस्य हितानुकम्पौ
     लोकार्थकार्थकरणे सदा संप्रवृत्तः ।
 कामाहि मां सुरतचर्यं समन्तभद्र
     यदीच्छसे जीवितं मञ्जुनाथ ॥
 त्वं वज्रकाय समयाग्र महाहितार्थ
     सम्बोधिवंशतिलक समतानुकम्पौ ।
 कामाहि मां गुणनिधिं बहुरत्नभूतं
     यदीच्छसे जीवितं मञ्जुनाथ ॥

^१ AC तद् लोच० ।

^१ AC सम० ।

^२ AB मञ्ज० ।

^२ AC वच० ।

^३ AC प्रियाग्र० ।

^३ AC मञ्ज० ।

^४ Identical Slokas also occur in *supra* 162-3.

चोदनामुररौक्त्य स्वमन्वार्थशरीरभाक् ।
 भावनाद्यहदा युक्तो मङ्गलकालनात्मनि ॥
 तत्र स्वदेवताकारान् बुद्धा तद्रश्मिसञ्चयैः ।
 प्रवेश्य विधिवद् भूयात् यमादिरतिभौषणः ॥
 कठोरबहिकण्ठाभः सव्यञ्जलारुणेतरः ।
 क्रोधपर्यञ्जयोगेन विश्वाजरविसंस्थितः ॥
 स्वाभविद्याधरास्वादरसायनमहासुखः ।
 कडारोर्द्वजलत्कोशः पिङ्गलश्रुलोचनः ॥
 फणीन्द्रवृन्दनेपथ्यो मृणालधवलद्विजैः ।
 मुहरासिधरः सव्ये वामे राजौवरत्रघृक् ॥

ॐ धर्मधातुवज्रस्वभावात्मकोऽहम् । श्लँ जँ खँ गँ
 तथा क्षँ सँ रँ चक्षुरादिषु भावयेत् । जः हुँ वँ होः तथा
 खँ रँ बाह्ये रूपादिके न्यसेत् । भूतेषु च यथा लोँ माँ
 पाँ ताँ इति च । सम्यति वँ आँ जँ खँ हुँ इत्येभिः
 पञ्चस्त्रन्धान् विशेषयेत् । चित्ते वाचि तथा मूर्धि हुँ आः
 ॐकारजान् प्रभून् वज्राजचक्रमध्यस्थान् ध्यात्वा मन्त्र-
 मिमं वदेत् ॐ सर्वतथागतचित्तवज्रस्वभावात्मकोऽहम्,
 ॐ सर्वतथागतवाग्वज्रस्वभावात्मकोऽहम्, ॐ सर्वतथा-
 गतकायवज्रस्वभावात्मकोऽहम् ।

ततो बुद्धान् गगनोदरस्थान्
 सञ्चिन्त्य हृष्मन्तसमुत्तिताभिः ।
 तमुक्तरप्युत्थसमस्तदेवी-
 करायनिर्मुक्तसरोजसेन ॥

संसिक्षसर्वावयवः प्रभावान्
कुलाधिपाधिष्ठितपद्मचूडः ।
ततोऽनुविद्यावयवेषु योगी
कुलानि पञ्चाप्रततं विदथात् ॥

मूर्धि तथा स्तनमधे नाभौ गुह्ये च चरणपर्यन्तं देव्या
भवन्ति ऊँ हुँ स्वा आ हाथ्यानि बौजानि । हुँकार-
जनितकुलिशं तन्निर्मितगुह्यकमलया देव्या अनुराग-
सुखितयाऽखिलगगनोदरवर्तिनो बुद्धान् ऊँ सर्वतथा-
गतानुरागेण वज्रस्वभावात्मकोऽहं वज्राजधनिभिरुद्धान्
पद्मान्तर्विनिवेश्य च तत्प्रभोऽवरुपाद्यः स्वभावतो बुद्धान्
प्रपूजयेत् ऊँ सर्वतथागतपूजावज्रस्वभावात्मकोऽहम् ।

वाच्यवाचकनिर्मुक्तं सर्वं स्थिरचलादिकम् ।
दृष्ट्वा बुद्धान् ख्यादेभिः सङ्गृतगुणसम्पदैः ॥
अक्षोभ्य वज्रमहाज्ञान वज्रधातु महावृध
चिमण्डल चिवज्ञाय घोपवज्र नमोऽस्तु ते ॥
वैरोचन महाशुद्ध वज्रशान्त महारते ।
प्रकृतिप्रभास्वराग्याय देपवज्र नमोऽस्तु ते ॥
रत्नराज सुगाम्भीर्य खद्वज्ञाकाशनिर्मल ।
स्वभावशुद्ध निर्लेप क्रमवज्र नमोऽस्तु ते ॥
वज्रामित महाराग निर्विकल्प खवज्रधक् ।
रागपारमिताप्राप्त भाषवज्र नमोऽस्तु ते ॥
अमोघ वज्रसम्मुख सर्वाशापरिपूरक ।
शुद्धत्वभावसम्मुख वज्रसम्मुख नमोऽस्तु ते ॥

अनिलानलचक्रसंस्थं धात्वा पञ्चामृतं कपालान्तः
प्रगत्योगेत् सार्चिर्स्थश्वरजसेन तेनैव ॥
प्रतीयथेत् स्वं परांश्वैव ततो मन्त्रं स्फुरन् जपेत् ।
प्रपूज्य संहरेत् चान्ते स्वयोगात्म्यं विसर्जयेत् ॥
इति रचनासङ्गलितं शशभृद्वलयं तु यच्छुभं तेन ।
मङ्गलयुक्तो खोको लभतां जैनं परं शश्वत् ॥

॥ श्रीमद्यसारिसाधनम् ।
। कृतिः श्रीमङ्गलसेनस्य ॥

274.

नमो यमान्तकाय ।

जं निष्पाद्य शुद्धिपर्यन्ततः स्वर्थस्थहुँकारनिधनं
यमान्तकं कुहं कर्ककेशं कृष्णं घण्मुखं घड्भुजं घट्चरणं
महिषाहृष्टं प्रलोलौहस्थितं नरमुण्डरुण्डर्विभूषितं अति-
भयानकाकारं व्याघ्रवर्मनिवसनं दक्षिणे खड्मुहर-
वज्ञालि वामे घण्टावज्रपाशमुषलान् धारयन्तं मुकुटे
अशोभ्य विभावयेत् । ततः सभयमुद्रां बन्धयेत् । सम्पटा-
ञ्जलिं बद्धा आङ्गुष्ठौ विकमितौ तर्जन्योर्मध्ययुग्मतौय-
पर्वाणि भज्जयेत् । ऊँ छीँ छीँ विक्षतानन हुँ हुँ फट्
फट् स्वाहा इति मन्त्रं जपेत् ।

॥ कृष्णयमारिसाधनम् ॥

275.

आदौ तावन्मन्त्रौ सुखासनोपविष्टः साधको रक्ता -
 कारनिष्ठन्तं स्तुर्यमण्डलं स्वहृदि विभाव्य तदुपरि नौल-
 हुँकारं विन्यस्य हुँकाररश्मिजयमान्तकादीन् गुरुबुद्ध-
 बोधिसत्त्वांश्चावलम्ब्य पुष्पादिभिः सम्पूज्य नमस्कृत्य चिश-
 रणगमनादिकं कृत्वा शून्यतां भावयेत् ॐ शून्यता-
 ज्ञानवज्रस्वभावात्मकोऽहम् । तदनन्तरं रक्ताँकारजस्तुर्य-
 मण्डलोपरि हुँकारं तत्परिणतं वज्राङ्गितनौलदण्डं हुँका-
 राधिष्ठितं विभावयेत् हुँकाररश्मिचोटितमर्बतथायत-
 प्रवेशपूर्वकम् । एतत् सर्वं परिणाम्य यमारिं विचिन्तये-
 दात्मानं प्रत्यासौढपदस्थितं एकमुखं द्विभुजं नौलवर्णं
 दक्षिणकरे वज्राङ्गितोद्यतनौलदण्डं वामकरं तर्जनौपाशं
 हृदि, एवमूर्तं यमारिं स्फुरत्संहरद्रूपं विश्वदलकमलो-
 परि स्तुर्यस्थमहिषारूढं भावयेत् । ततो भगवतो हृदि
 स्तुर्यमण्डले हुँकारपरिणतं हुँकाराधिष्ठितं नौलदण्डं
 हुँकारनिर्गतरश्मिना जगदवभाव्य पुनस्तचैव प्रवेशयेत् ।
 एवं क्रमेण यावदिच्छं स्फुरणमंहरणं कुर्यात् समयादि-
 विधिपूर्वकम् । एवं द्विचिच्चतुःसन्ध्यं भावयेत्, ॐ ह्लौः श्वौः
 विश्वतानन इँ हुँ फट् फट् स्वाहा इति मन्त्रं जपेत् ।

॥ कृष्णयमारिसाधनं समाप्तम् ॥

276.

अन्तस्तुषारं मपि येन दयावशेन
 सन्दर्शितं हठविनेयजनेषु रौद्रम् ।
 विश्वोपकारविधिनाटकनर्तकाय
 तस्मै मम प्रणतिरस्तु यमान्तकाय ॥
 आदौ स साधकवरः सुखदासनस्थो
 धानालये सुरभिगन्धमनोभिरामे ।
 धायात् समाहितमना हृदये स्वकौये
 रक्ताकृतिप्रभवचण्डमरीचिविष्वम् ॥
 तस्योपरि स्थितसरश्मिकनौलवर्ण-
 हुँकाररश्मिशतं जातयमान्तकादैन् ।
 सम्पूज्य मानसविनिर्मितपुष्पधूप-
 दीपादिभिर्हुविधैः प्रणिपत्वं 'भक्त्या ॥
 कुर्व्वैत पूर्वद्वातकल्मषदेशनादैन्
 श्रून्यं जगद्विलमासुखयेत् ततोऽपि ।
 उँ श्रून्यतादिवरमन्त्रपदेन कुर्यात्
 आत्मस्वरूपपरिभावनमादरेण ॥
 रक्ताकृतिप्रभवचण्डकरस्थनौल-
 हुँकाररूपकुर्लिशाङ्कितनौलदण्डम् ।
 दण्डस्थहुँकातिधरस्फुरदंशुजासं
 सञ्चोदिताखिलजिनानयनप्रवेशम् ॥
 हृष्टैतदेव निखिलं परिणम्य पश्चात्
 आत्मानमाशु परि'भाव्य यमारिरूपम् ।

^१ B • महिषेण ।^२ ANC • रस्ते ।^३ B • जाद० ।^४ A भजे ।^५ B omits six lines here.^६ AC • भाव० ।

नौलाङ्गमेकवदनं द्विभुजं सरोषं
 'सव्ये करे कुलिशाङ्कितनौलदण्डम् ॥
 वामे करे तु हृदि तर्जनिपाशयुक्तं
 भूश्मश्रुजालकपिलौक्तवक्त्रपद्मम् ।
 व्याघ्राजिनांशुकसमावृतगुह्यदेशं
 वक्त्रान्तरालविचलद्रसनाभुजङ्गम् ॥
 सद्विश्वपचकमलोपरि स्तुर्यपीठ-
 संस्थायिचण्डमहिषाक्रमणप्रवौणम् ।
 लम्बोदरं विकटदंष्ट्रमुखं च खर्वं
 मार्त्तण्डमण्डलतुलाप्रणयिचिनेचम् ॥
 क्रुञ्जाष्टनागरचिताभरणं कपाल-
 श्रेणीनिबङ्गधनपिङ्गलफेरि चक्रम् ।
 सद्यो गलन्नरशिरःक्षतलम्बिहारं
 अट्टाट्टहासरसनिर्जितमारसैन्यम् ॥
 पश्चाद् विचिन्त्य भगवङ्गदयस्थितार्क-
 संस्थायिहुङ्कतिसमन्वितनौलदण्डम् ।
 तचस्थहुङ्कतिकरैरवभास्य विश्वं
 तच प्रवेशमचिरेण पुनर्विद्यात् ॥
 इत्यं क्रमात् स्फुरणसंहरणं यथेष्ट
 क्षत्वा पुनः समयपूर्वकमेव सर्वम् ।
 सन्ध्याचतुष्टयमिदं सकलं विभाव्य
 खिन्नो यथाविहितमन्वजपं प्रकुर्यात् ॥

¹ A सर्वे ।

² ANC ० दिने० ।
³ AC ० हरित०, B ० पेढ० ।

² ANC ० दिने० ।

⁴ B ० मियं ।

क्षत्वा यमारिभगवत्त्वधुसाधनं मे
 मैत्रीश्रियं यदिह जातमगरथपुण्यम् ।
 तेनास्तु विश्वमखिलं भगवद्यमारि-
 रूपं भवेयमहमप्यचिराद् यमारिः ॥
 तत्रायं मन्त्रराजः, ओँ ह्रीः द्वौः विक्षतानन हुँ हुँ फट
 फट स्वाहा ।
 ॥ क्षणायमारिसाधनम् ॥

277.

श्रीमन्तमन्तः करुणामयं तं
 सच्चार्थहेतोर्बहिरुग्ररूपम् ।
 नाथं यमारिं प्रणिपत्य मूर्धा
 लिखामि तत्साधनमिष्टहेतोः ॥
 पूर्वं तु मन्त्रौ परिहृष्टचेताः
 सुखासनस्थोऽथ कृतप्रतिज्ञः ।
 हस्यस्तहुँकारभवैर्विचिच्छैः
 पूजासमूहैरभिपूज्य नाथान् ॥
 क्षत्वा च तेषां पुरतोऽथ पाप-
 प्रकाशनादैन् परिभाव्य श्रन्यम् ।
 समुद्धवं धूमसमग्रभं वै
 धनुर्निंभं मारुतमण्डलं प्राक् ॥

¹ Ab • तन्त्र०, B • मन्त्र० ।² ANC मन्त्रं ।³ Ab सज्जत् ।⁴ Ab • प्रभावं

रँकारबौजप्रभवं चिकोणं
 रक्तं पुनर्मगडलमग्नि संज्ञम् ।
 वँकारजं वारुणमगडलं तु
 घटोपमं शुक्रमधोमुखं च ॥
 लँकारं जातं सुसमं सुपौतं
 माहेन्द्रविम्बं चतुरस्तरूपम् ।
 हुँसुँसमुद्भूतमथाएष्टज्ञं
 सुमेरुराजं च यथानुपूर्वा ॥
 विचिन्त्य चोपर्थुपरि क्रमेण
 पूर्वोक्तवाव्यादिकमगडलादीन् ।
 पश्चाच्च हुँकारजवज्रभूमिं
 प्राकारं सत्पञ्चरमध्यभागे ॥
 अकारनिष्पन्नमृगाङ्कविम्ब-
 मध्यस्थधीः कारजमञ्चुवज्रम् ।
 हह्नामं पुस्ताङ्करं कुमारं
 वौरं च सव्योदयतचारुखञ्जम् ॥
 पौतारुणाङ्कं सितपञ्चचौरं
 सद्वज्रपर्थङ्कमतौव शान्तम् ।
 ध्यात्वा पुनस्तद्वदये विधुस्थ-
 धीः कारजातारुणभानुविम्बात् ॥
 समन्ततो निर्गतरक्तभाभि-
 स्त्रैधातुकं व्याप्य सुसंस्थितांस्तान् ।

^१ Ab सञ्जिकं ।

^२ Ab ओं ।

^३ ANAb पूर्वं ।

^४ A सत्यं जगत् ।

^५ B भागैः ।

^६ Ab एकाक० ।

^७ B ओस्थितात्मान् ।

क्रोधांश्च विद्याजिनबोधिसच्चान्
 सञ्चोद्य चानौय च भानुविम्बे ॥
 प्रवेश्य तस्मिन् सहसैकलोल्लौ-
     भूत्वैव जातं पुनरेव सूर्ये ।
 स्फुरन्मयूरैरतिभास्वरं च
     रक्तं सुविस्तीर्णतरं च तच ॥
 हुँकारजं क्षणकरालवज्रं
     हुँकारगर्भं विविधांशुजालम् ।
 ततस्तु संस्कार्ये जिनादिबोधि-
     सच्चान् पुनस्त्तैरपि षड्गतिस्थान् ॥
 सच्चान् प्रतिष्ठाप्य विनौय बोधा-
     वानौय सर्वान् कुलिशे प्रवेश्य ।
 अनन्तरं तत् परिणम्य वज्रं
     ध्यायाद् यमारिं द्विभुजैकवक्त्रम् ॥
 वामे करे तर्जनिवज्रपाशं
     सव्ये करे चोद्यतवज्रदण्डम् ।
 उत्तानं सम्पातियमं च याम्य-
     मारुढमालौढपदं महिष्यम् ॥
 खर्वं च दंष्ट्राविक्षताननं च
     महोदरं चापि च लम्बजिह्वम् ।
 आपिङ्गसमश्रूर्झगमूर्झजातं
     बभुभुवं रक्ततराक्षयुग्मम् ॥

^१ Ab भूतै० ।

^२ ANCB ०भास० ।

^३ A ०विश्वीर्ण० ।

^४ C ०वदनं ।

^५ Ab जिनबो० ।

^६ Ab विनेय० ।

^७ Ab चोद० ।

^८ Ab ०सम्पत्ति० ।

^९ AN चलवचिकं च ।

क्षणं सरोषं भृकुटीखलाटं
 'हुत्कारिनागाष्टकभूषिताङ्गम् ।
 व्याघ्राजिनांशुं च कपालशेखरं
 क्षणं विमुण्डावलिहारधारिणम् ॥
 भौमं युगा[न्ता]नस्तदीप्तिदीप्तं
 भयङ्करस्यापि भयं दधानम् ।
 उग्रं स्फुरदुङ्गमारिष्टन्दे-
 नंतं च लोकोत्तरदेवसङ्क्षेपः ॥
 अद्वाटहासेन सुरासुरादीन्
 सन्वासयनं परितः समस्तान् ।
 विद्रावयनं च महोग्रमार-
 सङ्क्षानशेषान भुवनवयेऽपि ॥
 एवं सदा ध्यानपरः स मन्त्रौ
 मन्त्रं जपन् राचिन्दिवं विशङ्कः ।
 स्थित्वा श्मशानादिषु तच्चयोगात्
 सिध्यत्ववश्यं 'समयौ विशुद्धः ॥
 संस्तिथ्यं 'यत्साधनमेतदामं
 पुण्यं मया तेन यमारिवीरः ।
 लोकांस्तु सर्वो जगदुग्रदुख-
 'समारमारक्षयशीघ्रकारौ ॥
 ॥ क्षण्यमारिसाधनं समाप्तम् ॥

Ab सु०, B ह० ।

² N इक्षमिमुखा० ।

³ B ददा० ।

⁴ Ab समये विशुद्धः ।

⁵ Ab वत्ता० ।

⁶ AC ०सम्भान०, Ab ०संसार०

278.

आदौ तावन्मन्त्रौ करुणावान् सुखासनासौनः पुरतो
 भगवन्तं यमदिषं पटादिगतमवलम्ब्य गुरुबुद्धबोधिसत्त्वांश्च
 हृष्टा नानापूजाभिः सम्पूज्य प्रणम्य च पापदेशनादिकं
 कुर्यात् । तदनन्तरं स्वभावशुद्धेयादिमन्त्रेण स्वभावशुद्धि-
 मधिमुच्य सर्वधर्मनैरात्म्यं विभाव्य निजमन्त्रमुच्चारयेत्
 ॐ शून्यताज्ञानवज्रस्वभावात्मकोऽहम् । ततः स्वहृदये
 अकारजचन्द्रमण्डले नौखुङ्कारं क्वचित् सूर्यस्थं हुँकारं
 हृष्टा तद्रश्मिभिर्विद्वान् विमर्श्य यमान्तकाकारक्रोधांश्च
 सत्त्वार्थकरणप्रवणान् संस्कार्य भट्टिति तत्परिणामेन
 यमान्तकमात्मानं विचिन्तयेत् ॥ क्षणं चिमुखं घडभुजं, क्वचित्
 घण्मुखं घटचरणं च, दंडाकरालवदनं मारक्तनयनं १ चक्र-
 खङ्गमूषलधरदक्षिणभुजचयं वेतालौपरशुपाशधारिवाम-
 भुजचयं, खङ्गमूङ्गरवज्रधरदक्षिणकरं वामे घण्टावज्रपाश-
 मूषलानि क्वचित्, ऊर्जपिङ्गलकेशमुण्डमालाविभूषित-
 मौखि[न]मष्टनागेन्द्रविरचिताभरणं अक्षोभ्यमुकुटिनं विश्व-
 दलकमलोपरि सूर्यमण्डले प्रत्यालौढपदस्थितमारक्त-
 प्रभामण्डलं विभाव्य स्तनान्तरचन्द्रमण्डले हुँकारं पश्येत् ।
 कायवाक्त्वित्तमण्डलेषु ॐ आः हुँ इत्यक्षरचयं सितरक्त-
 क्षणं यथाक्रमेण पश्येत् । तदनन्तरं स्वहृदौजनिर्गत-
 देवीभिरात्मानं 'सम्पूज्य संस्तुत्य च मन्त्रं पठेत् ॐ ह्लौः
 विष्णतानन हुँ हुँ फट् फट् स्वाहा ।

॥ क्षणायमारिसाधनम् ॥

१ ACBa ० मारक्तवदनमारक्त ।

१ Ab वच ।

१ ANC देवतीभि ।

१ Ab संस्तोत्र ।

279.¹

ॐ नमो यमान्तकाय ।

कपालमालिनं वौरं नागाद्याभरणोत्कटम् ।
नत्वा यमान्तकं नाथं लिखते तस्य साधनम् ॥
सुखासने समासौनो हृद्यस्तनीलहुँक्तिः ।
तज्जपूजाविशेषैश्च ^३विभुमये ^४प्रपूजयेत् ॥
कृत्वा ^५तस्य पुरोहेशे ^६पापादिदेशनादिकम् ।
निःस्वभावं जगत् सर्वं भट्टित्यालोक्य सर्वतः ॥
हृद्दीजोद्भवचिह्नोत्यं प्रत्यालौढाद्विपङ्कजम् ।
भृकृटौभङ्गभौमास्यं पिङ्गलश्मश्रुमूर्ढजम् ॥
चिभिर्वक्त्रैलैलज्जिह्वैमैमदंष्ट्राकरा लिनम् ।
रक्ताद्यां च वृहत्कुटिं नवनौलघनयुतिम् ॥
मार्तण्डमण्डलस्यां च शिरस्यस्थिविभृषितम् ।
व्याघ्रचर्मांशुकं खर्वं सर्वगर्वापहारिणम् ॥
स्त्र्यप्रभामहातेजःपूरिताशेषदिद्युखम् ।
ज्येष्ठज्ज्वालावलौतौव्रयुगान्तवह्निनिभम् ॥
चक्रासिमूष्पलं भास्वदेत्तालौपर्शुपाशकम्^७ ।
बिधाणं पट्सु दिव्येषु सव्याव^{१०} सव्यपाणिषु ॥
सरोषं भौममत्युग्रं यमारिं भारमईनम् ।
हुँकारापूर्णकण्ठं च ध्यायाद् ^८

¹ This Sādhana is twice given in the MSS. A, N and C.

² Ab मालं चौरं ।

³ Ab समूच्य भक्तिर्तो निभूः ।

⁴ AC पूजन् जपेत् ।

⁵ Ab ततः ।

⁶ ANCB इरित० ।

⁷ Ab ओलिमिः ।

⁸ B खड़ ।

⁹ B ओपार्ष ।

¹⁰ ANCB सव्योग्य० ।

विंशत्यर्द्धसहस्राणां मन्त्राणां मन्त्रवित् सदा ।
जपन्नव्यग्रचित्तस्तु लभते सिद्धिमौहिताम् ॥
पूर्वसेवाविधेश्वैष मन्त्रः सिध्यति मन्त्रणाम् ।
कर्मानुरूपतो वर्णं नोक्तमस्यातिविस्तरात् ॥
गुरुपदेशत्स्तत्त्वं चिन्तयं वाच्छितसिद्धये ।
ज्ञेयं च यत्कर्तो धीरैः क्रव्यान् पञ्चापि सेवयेत् ।
बल्युपहार्थोगेन चतुःसन्ध्यं विधीयताम् ॥

इति जापमन्त्रः— ओँ ह्लौः छ्रीः विक्रतानन हुँ हुँ फट्
फट् स्वाहा ।

॥ रामान्तकसाधनं समाप्तम् ॥

280.

*नमो यमान्तकाय ।

प्रथमं कृतमुखशौचादिकोभावकः स्वहृदि अकारज-
चन्द्रे कृष्णायँकारं विभाव्य तत्किरणैर्गुरुबूद्धादीनानौय
सम्पूज्य पापदेशनादिकं विदध्यात् । ततो यँकार-
माचात्मको योगी श्रून्धतामामुखैकत्वाधिष्ठाय च प्रणिधि-
मनुस्मरेत् । तदनु रेफोङ्गवस्त्र्ये हुँकारभूतवज्रमुडरं च
स्वबौजलाञ्छनं विभाव्य तज्जनितं वज्रभूमिं वज्रप्राकारं
वज्रपञ्चरं च भावयेत् । तन्मध्ये चन्द्रमण्डलं द्विगुणस्वर-
वर्णमयद्वाचिंशमहापुरुषलक्षणोद्भूतं प्रज्ञास्वभावं समीक्ष्य

¹ Ab •स्माभिर्विं ।   ² Ab •स्तत्त्वं ।   ³ ANB विष्वेषमिति ।

⁴ Ab and B give the *Namaskara*.   ⁵ Ab भाषात् ।

तदुपरि अशैत्यनुव्यञ्जनविशुद्धिगुणित उ ह द ध 'य स
युतकादिव्यञ्जनैर्दिगुणैर्निष्पन्नमपरं शशिमण्डलमुपायरूपं
स्फुरदनन्तदौधितं ध्यायात् । तत्स्तदुभयनिष्पन्नस्थर्ये
नौलहुँयैसमुद्भूतं नववारिवाहनौलं महोदरं पिङ्गलतर-
भूष्मश्रूद्धकेशं दंप्रोत्कटं खर्वपौनमहिषस्यं व्याघ्राजिनधरं
मृगपतिचर्मोत्तरौयं अतिभयप्रदं स्वशरीररश्मिनिर्मित-
पञ्चकोधक्षतस्फुरणं आभरणौक्षतफणिराजं विगलच्छतार्द्ध-
नरशिरःअग्नीधरं षड्भुजं सव्यभूजैर्मुहरकरवालः-
कुलिशधरं वामैस्त्रिभिस्तर्जनिकापाश्नूपस्त्रधरं षणमुखं
प्रथमं 'चोर्द्धं च नौलं सितपौतरक्षण्णं सव्येतरयोर्मुखं
क्रमशः, सर्वाणि मुखानि रक्षवर्तुलचिनेचाणि षट्चरणं
च पदाभ्यां प्रत्यालीढं 'द्वाभ्यां विरचितन्तत्यं अपराभ्यां
क्षतसच्चपर्यङ्कं स्फुरदर्कमध्यसंस्थान् विद्वानामर्हयन्तं अष्ट-
करोटीसुघटितभीषणतरमुण्डमालाम् । तदनु 'श्चिं जँ खँ
लँ स्कँ सँबौजसम्भूताः क्षितिगर्भवज्ञपाणिखगर्भलोकेश्वर-
विस्त्रभिसमस्तभद्रनामानश्वस्तुषि कर्णे ग्राणे जिह्वायां
स्तनयोश्च नाभौ च चक्राशनिरत्नाम्बुजसाधकशतकोटिधरं
दक्षिणकरैः वामकरेण तर्जनिमुद्राः सितक्षणपौतरक्ष-
श्यामशुक्राश्वन्द्रस्थाः । तदनु शिरसि कण्ठे हृदये काय-
वचनचित्तस्थाः चन्द्रमण्डलासौनाः ॐ-आः-हुँसम्भवाः
सितरक्षणवर्णाश्वकाम्बुजधारिणः सव्यैर्वामिकरैस्तर्जनौ-

^१ ANCAb य र ल व ।

^२ ANCAb -स्तदुपरि ।

^३ ANC omit oमठा० ।

^४ Ab oम्भरं ।

^५ Ab चोर्द्धनौलं ।

^६ NCB ताम्यां ।

^७ B तिं ।

^८ Ab oरक्षा० ।

मुद्रा ध्येयाः । ततो हृदीजरश्मिर्ज्ञनसञ्चमानौय॑ सम-
रसतां विभाव्याक्षोभ्यमैलिनमात्मानं चिरं भावयेत् ।
खेदे तु मन्त्रं जपेत् । तत्रायं मन्त्रः—ॐ॑ ह्रीः ह्रीः विक्ष-
तानन हुँ हुँ फट् फट् स्वाहा । ततो विस्तज्योत्तिष्ठेत् ।

॥ इति यमान्तकसाधनम् ॥

२८१.

आदौ तावत् सुखासनोपविष्टः साधको रक्ताकार-
निष्पन्नं सूर्यमण्डलं स्वहृदये विभाव्य तदुपरि नौलहुँकारं
विन्यस्य हुँकाररश्मिजविघारिं गुरुबुद्धोधिसञ्चांश्चावलम्ब्य
पुष्पादिभिः सम्पूज्य नमस्कृत्य चिशरणगमनादिकं
कृत्वा शून्यतां भावयेत्, ॐ॑ शून्यताज्ञानवज्रस्वभावात्म-
कोऽहम् । तदनन्तरं रक्ताकारजसूर्यमण्डलोपरि हुँकारं
तत्परिणतं वज्रं हुँकाराधिष्ठितं विभावयेत् । हुँकाररश्मि-
चोदितसर्वतथागतप्रवेशपूर्वकमेतत् सर्वं परिणम्य विघा-
न्तकं विचिन्तयेत् आत्मानं प्रत्यालौढपदस्थितं एकमुखं
द्विभुजं नौलवर्णं वामकरेण तर्जनिकापाशं दक्षिण-
करेणोद्यतवज्रं भयानकं पिङ्गलोद्धकेशम् । ततो भगवतो
हृदि सूर्यमण्डले हुँकारपरिणतं हुँकाराधिष्ठितवज्रं

^१ C समयसञ्च ।

^२ B इह instead of फट् फट् ।

^३ A वचम् ।

^४ A ऋक्मी ।

^५ B नौक ।

एवम्भूतं विद्मारिं स्फुरत्संहरद्रूपं विश्वदस्कमलोपरि
स्त्वर्थस्थं भावयेत् । समयादिविधिपूर्वकं एतद् हिचिच्छतु:-
सन्ध्यं भावयेत् । ऊँ आः विद्मान्तकात् हुँ ।

॥ विद्मान्तकसाधनम् ॥

282.

न मो यमान्तकाय ।

ॐ इन्द्राय ह्रौः, यमाय प्रौः, वरुणाय वि^१, कुबेराय कु,
ईशानाय त, अग्नये आ, नैऋतये न, वायवे न, चन्द्राय
हुँ, अर्काय हुँ, ब्रह्मणे फट्, वसुधारायै फट्, वैमचिचिणे
स्वा, सर्वभूतेभ्यो हा^२, हौ ही हुँ हुँ हे हे स्वाहा ।
बलिमन्त्रः । यत् खाद्यते तत् सर्वे यमारये देयम् ।

॥ [यमान्तकस्य बलिमन्त्रः] ॥

^१ NC वि ।

^२ ANC वैम० ।

^३ B खादा ।

^४ B ब्राह्मे ।

^५ B खादा ।

^६ N खादं ।

283.

(पूर्वोक्तविधानेन चन्द्रमण्डलोपरि पौत्रैँकारपरिणतं
 विश्वकमलस्थितं चिमुखं चिनेचं चतुर्भुजं क्षणशुक्र-
 दक्षिणवाममुखं सुवर्णगौरं सच्चपर्यङ्गिणं व्याख्यानमुद्रा-
 धरकरद्वयं अपरदक्षिणवामभुजाभ्यां वरदपुष्पित-
 नागकेशरमञ्जरौधरं नानालङ्कारधरमात्मानं मैत्रेय-
 रूपमालम्ब्य मुद्रां बन्धयेत् ।) हस्तद्वयेन पृथक् मुष्टिं
 बद्धा तर्जन्यौ अङ्गुष्ठमध्योऽत्यापिते पुष्पाकारेण मौलयेत् ।
 ततो जापमन्त्रः— ऊँ मैत्रेय स्वाहा ।

॥ मैत्रेयसाधनम् ॥

~ 284.

नमो जम्भलाय ।

पूर्ववत् शून्यतापर्यन्तं विचिन्त्याष्टदलविश्वपद्मोपरि
 चन्द्रे जँकारजं भगवन्तं जम्भलं ध्यायात् सुवर्णवर्णं
 लम्बोदरं सर्वालङ्कारधरं वामदक्षिणहस्ताभ्यां नकुलौ-
 बौजपूरकधरं रत्नसम्भवमुकुटं उत्पलमालाधरम् । पूर्वादि-
 दलेषु 'माणिभद्रपूर्णभद्रधनदैश्रवणान्, आम्रेयादिदलेषु
 केलिमालौविचित्रकुरुडलौ' मुखेन्द्रचरेन्द्रान्, तथा यथोक्त-

¹ C स्त्र॒ ।² B ० त्विते ।³ This Sādhana is given twice in B.⁴ ANC सज्जि० ।⁵ ANC ० चिविकु० ।⁶ N ० सुखे० ।

कमेण तेष्वेव च वसुधारा^१चिचकालिदत्तासुदत्ताआर्या-
सुभद्रागुप्ता^२देवीसरस्वतौत्येता यश्मिण्यश्चिन्तनौयाः । वसु-
धारा तु जम्भलसहिता सर्वा यश्मिण्यो वसुधारावत्
यश्मात् जम्भलवत् एवं ध्यात्वा जपेन्मन्त्रम् ॥ तत्र
यश्मन्त्राः— ॐ जम्भलजलेन्द्राय स्वाहा । ॐ माणि-
भद्राय स्वाहा । ॐ पूर्णभद्राय स्वाहा । ॐ धनदाय
स्वाहा । ॐ वैश्रवणाय स्वाहा । ॐ केलिमालिने
स्वाहा । ॐ विचिचकुण्डलिने स्वाहा । ॐ मुखेन्द्राय
स्वाहा । ॐ चरेन्द्राय स्वाहा । अथ यश्मिणीमन्त्राः—
ॐ वसुधा^३रिण्यै स्वाहा । ॐ चन्द्रकाल्यै स्वाहा ।
ॐ दत्तायै स्वाहा । ॐ सुदत्तायै स्वाहा । ॐ आर्यायै
स्वाहा । ॐ सुभद्रायै स्वाहा । ॐ गुप्तायै स्वाहा । ॐ
देव्यै स्वाहा । ॐ सरस्वत्यै स्वाहा । एवं ध्यायतां जपतां
चिसन्ध्यं अष्टौ शतानि जलचुलुकानां प्रयच्छतां चैलोक्य-
राज्यं ददाति । प्रातरका^४करुदितेन जलमध्ये जपतां
अस्त्रयधनसमृद्धिर्भवति । अथ सुवर्णादिपञ्चे वसुधारां
यश्मिणीसहितां द्वितीयपञ्चे भगवन्तं जम्भलं यश्मैः परि-
दृतमालिण्य सम्पुटीक्ष्याराधयेत् । अष्टौ महासिङ्गीरपि
ददाति ।

॥ इति जम्भलसाधनम् ॥

^१ B ० चन्द्रकाल्यै ।

^२ AC ० शुका० ।

^३ C चले० ।

^४ B ० रिण्यै ।

^५ B ० काल्यै ।

^६ NC ० तर्का० ।

285.

(श्रव्यताभावनानन्तरं ईषद्रक्तचन्द्रमण्डले यक्षशकटक-
 मष्टदलपद्माकारं तन्मध्ये वँकारेण वसुधारां पौतवर्णां
 धान्यमञ्जरीहस्तां वरदां सर्वालङ्कारभूषितां अष्टयक्षिणी-
 परिवृताम्— तद्यथा, भद्रा सुभद्रा सुनन्दा^१ गुप्ता सुगुप्ता
 सरस्वती आर्या चन्द्रकान्ता चेति । एताभिः परिवृता
 महादेवौ तस्या भगमध्ये जँकारजं जम्भलं वसुधारा-
 लङ्किन्नितं सम्पुटबोधिचित्तविनिर्जातं रत्नसमुन्नतहस्तं
 प्रव्यक्तं भावयेत् ^२ क्षरणकाले भगवतः पूर्वस्यां दिशि
 नौलवर्णं माणिभद्रं दक्षिणस्यां दिशि पौतवर्णं पूर्णभद्रं
 पश्चिमायां रक्तं वैश्रवणं उत्तरस्यां रक्तं धनदं अग्निनैकर्त्ति-
 वायव्यैशानकोणेषु नौलं पूर्णं सुपूर्णं पौतं केलिमालिनं
 रक्तवर्णं मुखेन्द्रं श्यामवर्णं चरेन्द्रम्— सुवर्णवर्णं पश्च-
 किरीटिनं दक्षिणहस्ते बौजपूरकं वामहस्ते रत्नप्रवर्षि-
 नकुलौधरं स्फुरत्पश्चतथागतं शङ्खमुण्डपद्ममुण्डे महा-
 निधाने रत्नादिप्रवर्षमाणे स्वगृहं पाददेशे चिन्लयेत् पौत-
 वर्णं श्रीजम्भलनाथं नौलोत्पलमालाधारिणम् । सर्वे चैते
 अष्टयक्षिणीभगमध्यस्थिता रत्नप्रवर्षमाणा जम्भलसद्शा
 भावनौयाः । पूर्वदारे धनदमहाधनदौ दक्षिणदारे
 यक्षमहायक्षौ पश्चिमदारे केलिमहाकेलिनौ उत्तरदारे
 पूर्णं सुपूर्णौ । एतौ नग्नौ लम्बवृषणौ लम्बोदरौ रत्न-
 प्रवर्षकौ । तता मूर्धि माणिभद्रं चक्षुदये वैश्रवणं वक्त्रे

^१ B नन्दासुनन्दा० ।^२ BN सुवर्ण० ।^३ ANC मणि० ।^४ C महापूर्ण० ।

मुखेन्द्रं स्तनान्तरे पूर्णभद्रं नाभौ धनदं जरुभ्यां केलि-
मालिनौ विचिच्चकुण्डलिनौ पाददये इति देवतान्यासः ।
अक्षरन्यासस्तु ॐ मूर्धि उलुँ ललाटे वलुँ कर्णयोः हा
मस्तकपृष्ठे ॐ मणिवन्धे उलुँ हस्तमध्ये वलुँ सर्वाङ्गुल्यग्रे
सः सर्वाङ्गुलौमूले । ॐ जमलजलेन्द्राय स्वाहा । ॐ
उलुँ वलुँ स्वाहेत्युदकमन्तः । तथा तर्जन्यां माणिभद्रो
मध्यमायां पूर्णभद्रो अनामिकायां धनदः कनिष्ठायां
वैश्रवणः हस्तपाश्वे मुखेन्द्रः विचिच्चकुण्डलिनौ अङ्गुष्ठे
मणिवन्धे केलिमालिनौ । एतदक्षरन्यासं हस्ते कृत्वा
प्रातर्बज्रोदकादिपञ्चामृतं तटभावे वज्रोदकमध्युदक-
मिश्रचुलुकेन पौत्रा हस्तनादायाष्टीत्तरशतचुलुका देया-
स्त्रिसम्म्यम्, अचिरादेव सिध्यति । ॐ उलुँ वलुँ सः इत्युच्चार्य
उदकचुलुकानि देयानि । एवं कृते यदि न सिध्यति
तदा श्रीवज्रहुँकाररूपमातानं ध्यात्वा जमलप्रतिमां
विषराजिकालवणधुस्तूरपचरसश्मशानाङ्गरैर्लेपयित्वा
आतपे शोषयेत् । पश्चात् श्मशानामौ तापयेत् कुञ्जो
निधतं सिध्यति ।

॥ इति विस्तरजमलसाधनम् ॥

^१ ANC ऊँ ।

^२ ANC ० पद्मे ऊँ ।

^३ ANC वलुँ ।

^४ AN हुँ, C ऊँ ।

^५ NCB चिदिकु० ।

^६ B जमल० ।

286.

श्रून्यताभावनानन्तरं स्तुर्ये पौतजँभवं जम्भलं चिमुखं
षड्भुजं अक्षोभ्यजटामुकुटिनं दक्षिणचिभुजैः मातुलुङ्गा-
ङ्कुशबाणधरं प्रथमवामभुजैकेन वामपार्श्वस्थितप्रज्ञालिङ्गि-
तमपरवामभुजाभ्यां सपाशनकुलौकार्मुकधरमात्मानं
निष्पाद्याग्रतस्तद्रूपं धानेनारोप्य तच्छ्रसि महावज्रधरं
ध्यात्वा तद्व्येणाभिषेचयन् वज्रोदकमष्टोत्तरशतचुलुकं
पातयेदिति । ॐ जम्भलजलेन्द्राय स्वाहेति मन्त्रः ।

॥ आन्नायान्तरेण जम्भलसाधनम् ॥

287.

पूर्वोक्तविधानेन हृदौन्दुमध्ये बौजं ^३द्वितीयस्य तृतीयं
पौतवर्णं श्रून्यदेवेनाक्रान्तं अर्द्धेन्दुशिरसिभूषितं तेनैव
बौजनिष्पन्नं श्रीजम्भलं पौतवर्णं द्विभुजं दक्षिणहस्ते
बौजपूरकं वामहस्तेन रत्नप्रवर्षमाणनकुलौधरं पञ्चबुद्ध-
किरीटिनं पदद्वयेन शङ्खमुण्डपद्ममुण्डौ महानिधानावा-
क्रान्तौ नौलोत्पलमालाधरं सर्वालङ्घारभूषितं जम्भल-
रूपेणात्मानं भावयेत् । स्वगृहेऽपि प्रविशन्तं नानारत्ना-
दिप्रवर्षमाणं आत्मानं चिन्तयेत् । ततो मुद्रां बन्धयेत् ।
इस्तद्वयेन मुष्ठिं बङ्गा मध्यमामध्यमतृतीयपर्वभग्ना इति

जम्भलमुद्रा । उँ जम्भलजलेन्द्राय स्वाहा— अनेन मन्त्रेण भट्टारकायाष्टोत्तरशतमुदकचुलुकं देयम् । पश्चात् पूजां कृत्वा मन्त्रं जपेत् । ततः सिद्धिर्महाधनदपतिर्भव-
तौति न मंशयः ।

॥ संक्षिप्तं श्रीजम्भलसाधनं समाप्तम् ॥

288.

पूर्वोक्तविधानेन हहि विश्वपद्मचन्द्रे पौत्रजँकार-
निःसृतरश्मिभिरुद्गादीन् सम्पूज्य पापदेशनादेरुत्तरकालं
शून्यतामामुखौकृत्य तस्मिन्वेवावस्थाने विश्वपद्मचन्द्रे जँभवं
बौजपूरकं बौजगर्भं तद्रश्मिभिरनेकविधसस्वार्थं कृत्वा
तत्परिणामेन जम्भलं हेमवर्णं पञ्चबुद्धरत्नमुकुटिनं
दिव्यवस्त्राभरणं द्विभुजैकमुखं बौजपूरकधारिदक्षिणकरं
नानारत्नोङ्गारिमुखनकुलौवामकरं नौलोत्पलमालाधरं
उभयपाश्चावस्थितरत्नमञ्जरौवर्षयक्षद्वयं चरणाधःस्थापित-
रत्नमञ्जरौघटमनेकरश्मिमालाकुलमालानं प्रविचिन्त्य
उँ जम्भलजलेन्द्राय स्वाहा इति मन्त्रं जपेदिति ।
हस्तद्येन मुष्ठि कृत्वा मध्यतृतीयपर्वभङ्गेन मुद्रया
हृत्कण्ठमूर्धोर्णायां दद्यात् । प्रातरध्येवं भट्टिति ध्यात्वा
अष्टोत्तरशतजलाञ्जलिमनेन दद्यात्, उँ जम्भलजलेन्द्र-
धनं मे देहि स्वाहा ।

॥ संक्षिप्तजम्भलसाधनम् ॥

289.

नमोऽशेषसम्पत्तिद्वौ जमलाय ।

(प्रथमं तावन्मन्त्रौ सर्वपदार्थान् स्वदेहं च शून्यं
 विभाव्य तदनन्तरमौष्ठ्रद्रक्तचन्द्रमण्डलं प्रज्ञोपायमयं
 तदेव यष्टशक्तं अष्टदलपद्माकारं तन्मध्ये वङ्कारेण वसु-
 धारां पौतवर्णं धान्यमञ्जरौहस्तां वरदां सर्वास्तङ्गार-
 भूषितां अष्टयक्षिणीपरिवृत्ताम्—तद्यथा. भद्रा सुभद्रा गुप्ता
 सुगुप्ता देवी सरस्वती आर्या चन्द्रकान्ता च—एताभिः
 परिवृत्ता महादेवी तस्या भगमध्ये जँकारेणात्मानं पञ्च-
 बुद्धकिरीटिनं दक्षिणहस्ते बौजपूरकं वामे नकुलीधरं
 पञ्चतथागतानपि रत्नादिप्रवर्षमाणान् पादद्वयेन शङ्ख-
 मुण्डपद्ममुण्डौ महानिधानौ रत्नादिप्रवर्षमाणौ स्वगृह-
 देशे विचिन्नयेत् । पौतवर्णं नौलोत्पलमालाधरं श्री-
 जमलनाथं वसुधारालिङ्गिनं बोधिचिन्तविसर्गनिर्यातं
 रत्नसमूहव्याप्ताशेषाकाशं विभावयेत् ।) 'क्षरणकाले
 पूर्वस्यां दिशि नौलवर्णं पूर्णभद्रं, दक्षिणस्यां दिशि
 पौतवर्णं वैश्रवणं, पश्चिमस्यां दिशि रक्तवर्णं धनदं,
 उत्तरस्यां दिशि पौतवर्णं माणिभद्रं, आग्नेयां दिशि
 रक्तवर्णं विचिच्छकुण्डलिं, नैऋत्यां नौलवर्णं केलिमालिनं,
 वायव्यां पौतचरेन्द्रं, ऐशान्यां पौतमुखेन्द्रं, सर्वे चैते
 अष्टयक्षिणीभगमध्ये स्थिता रत्नप्रवर्षमाणाः जमल-
 सहशा भावनौयाः । पूर्वद्वारे धनदमहाधनदौ नग्नौ

लम्बदृष्टगणौ रत्र॑ वर्षणौ दक्षिणद्वारे पद्ममहा॑ पद्मौ पश्चिम-
द्वारे केलिमहाकेलिनौ उत्तरद्वारे पूर्णसुपूर्णैः, एतेऽपि
लम्बदृष्टगणाः । जम्बलनाथस्यानुलोभेन मन्त्राक्षरादिन्यासं
कुर्यात् । ॐ शिखायां जं मुखे भल भुजदये ज हृदये
लेन नाभौ द्राय ऊरुदये स्वाहा जानुदये चेति । मूर्धि
माणिभद्रस्तु चक्षुदये वैश्रवणः तथा मुखेन्द्रो मुख-
संस्थितः पूर्णभद्रः स्तनान्तरे नाभौ धनदो यक्षः ऊरुदये
केलिमालौ पाददये विचित्रकुण्डलिः सर्वाङ्गेषु चरेन्द्रकः
जम्बलनाथः स्वात्मा, एवं ध्येयः । अधुनाक्षरन्यासः—
ॐ मूर्धि॑ उलु॑ ललाटे॑ उलु॑ कर्णदये॑ सः॒ मस्तकपृष्ठे॑
विन्यसेत् । हस्तन्यासोऽधुना कथ्यते । देवताभिरक्षरैत्यु॑
ॐ मणिबन्धे॑ उलु॑ हस्तमध्ये॑ उलु॑ सर्वाङ्गुल्यग्रे॑ सः॒
सर्वाङ्गुलीमूले॑ । ॐ जम्बलजलेन्द्राय स्वाहेति प्रतिष्ठा
कर्तव्या । तर्जन्यां माणिभद्रः पूर्णभद्रस्तु मध्यमायां
अनामिकायां धनदः कनिष्ठायां वैश्रवणस्तथा मुखेन्द्रो
हस्तपाञ्चैः मणिबन्धे केलिमालौ अङ्गुष्ठे विचित्र-
कुण्डलिः तर्जन्यङ्गुष्ठयोत्तु चरेन्द्रकः हस्तमध्ये जम्बल-
जलेन्द्रकः । वज्रोदकादिपञ्चामृतं तदभावे वज्रोदक-
मपि उदकमिश्रचुलुकेन पौत्राऽष्टोत्तरशतचुलुकानि
देयानि चिसन्ध्यम् । अचिरादेवासौ जम्बलसदृशो भवति,

^१ C ०वर्षणौ ।

^२ ANCAb ०पद्मकौ ।

^३ AC केलिमालिनौ ।

^४ B and Ab sometimes write ०मनः for ०वणः ।

^५ AC उ॑ ।

^६ B उ॑ ।

^७ AC उ॑ ।

^८ B उ॑, NC उ॑; A omits.

^९ AC गन्दः ।

धनकनकममृद्धः पृथिवीौ द्रव्यपूर्णां करोति । उँ उलुँ उलुँ सः इत्युच्चार्थं चुलुकादि देयानि । असिद्धे सति श्रीबज्रहुँकारमात्मानं धात्वा जम्भलप्रतिमां विषराजिकानिम्बपत्रं धुम्बरकश्मशानाङ्गारैः प्रस्तिर्थं ध्यायात् । तथातये शोपयेत्, पश्चात् श्मशानग्नौ तापयेत् । क्रुद्धोऽपि नियतं सिद्धो भवति ।

॥ श्रीजम्भलसाधनं समाप्तम् ॥

290.

अनामिकाये पीतजँकारं धात्वा मुदादिकुण्डे च जम्भलं धात्वा अनामिकामूले पानौयधारामन्यहस्तेन पातयन् स्तनमस्तक एव पतन्तौं जँकारमष्टोन्नरशतं जपं विचिन्नयेत् ।

। धाराजम्भलोपदेशः ।

दक्षिणकरे चन्द्रस्थवुँ आदिपञ्चबौजपरिणतपञ्चतथागतान् धात्वा तांश्चन्द्रेण सह द्रवौकृत्वा अग्रतो जँभवं जम्भलं प्रसिद्धं निष्पाद्य पूर्वोक्तद्रवेण तच्छ्रसि उद्केन सहाष्टोन्नरशतं विरस्तर्जन्यद्विमुष्ठिहस्तेन चुलुकं पातयेदशेषसम्यक्तिर्भवतीति ।

। जम्भलस्योपदेशः ।

जिनो वैरोचनो ख्यातो रत्नसम्भव एव च ।

अमिताभोऽमोघसिद्धिरक्षोभ्यश्च प्रकौर्तिः ॥

वर्णा अमीषां सितः पौतो रक्तो हरितमेचकौ ।
बोधज्ञौ वरदो ध्यानं मुद्रा अभयभूस्पृशौ ॥
तथागतानां बीजं वुँ आँ जिँ खुँ हुँ ।

इन्दौ दक्षिणपाणिस्थे पञ्चाश्वरसमुद्गवान् ।
ध्यात्वा तथागतान् पञ्चद्रवूरूपान् विभावयेत् ॥
जम्भलं जङ्कतोद्भूतं ध्यात्वा चुलुकमादरात् ।
तन्मन्त्रं जप्त्वा पयसां दद्यादष्टोत्तरं शतम् ॥

॥ [जम्भलस्य चुलुकदानविधिः] ॥

291.

ॐ अः इति आवाह्य स्वहृदि । अकारपरिणित-
चन्द्रमण्डलमध्ये हुँकारेण नवारवजं तन्मध्ये इन्द्रगोप-
समानहुँकारात् पूर्वोक्ताकारमन्त्रेण जम्भलनाथं स्वहृदि
प्रविशन्तं उच्चुपम डिम्भरूपं अविड्वकर्णं क्षणवर्णं पिङ्गोर्द्ध-
केशं वामनाकारं क्षतभृकुटिनं दंद्रावन्तं रत्नसम्भव-
मुकुटिनं अष्टनागाभरणभूषितं वामकरेण रत्नादिक-
मुहिरन्तीनकुलीधरं दक्षिणेन रक्तपूर्णकपालधरं दक्षिण-
शिरःकनकवर्णनानालङ्कारभूषितं पतितधनदं पद्मा-
मवष्टम्य रत्नच्छटादिकमुहिरयन्तं सफुरदश्ममाला-
कुलमात्मानं विचिन्त्य उच्चुपमकं दक्षिणकरे । ॐ कारज-
शकटकं वँकारजम्भदघटमिव ढालयन्तं हस्तमध्ये जंकार-

^१ N अ०, AC आ० ।

^२ AN जँ० ।

^३ A ० जम्भलस्थपं ।

^४ B ० वर्णं ।

^५ A वामनाका० ।

^६ C ० मिवालपन्तं ।

तर्जन्यां भकारं मध्यमायां लकारं अनामिकायां
जकारं कनिष्ठायां लेंकारं ज्येष्ठायां द्राकारं मणिबन्धे
यकारं ततः ॐ स्वाहाकार इति मन्त्रन्यास-
भावनाक्रमः । मुखमभिमन्त्र्य जलं दद्यात् । ॐ उलुँ
ब्लुँ स्वाहा, उद्कचुलुकदानमन्त्रः । ॐ ऐन्द्राणि
मुखध्वमरि स्वाहा । हस्तान्मुखं मुखाद् हस्तं तन्मुखे
दापयेत् । एवं 'क्रियया सर्वसञ्चदारिद्युदुःखच्छेदार्थं
जम्भलं भावयेत् । जम्भल एव भवतीति ।

उच्चुष्मजम्भलसाधनम्

292.

दारिद्युदुःखाहतमानसानां
का चित्तवृत्तिः सुगतस्य कृत्तेः ।
अतश्च कोपादिव जम्भलोऽसौ
उच्चुष्मरूपं भयदं चकार ॥

नत्वा तं जम्भलं नाथं सर्वाशापूरकं लघु ।

डिम्भरूपं महावीरं वश्ये तत्साधनं स्फुटम् ॥

ॐ अः आवाह्य पश्चात् स्वहृदि च पुनर्जातपूर्णेन्दुमध्ये
ध्यायाद् वज्रं नवारं स्फुरदमलकरं कृष्णहुँकारजातम् ।
जँकारादिन्द्रनौलात् कुलिशवरटके रश्मिजालं खपूरं
सर्वैरुच्चुष्मरूपं दिभुजमध्य मुखैकं भावयेत् क्रोधमूर्तिम् ॥
मेघामं डिम्भदेहं हतभृकुटिमुखं क्रुद्धवत्ताननेषं
स्थूलाङ्गं कृष्णवर्णं वसनविरहितं धोरदंष्ट्राकरालम् ।

ढोक्षाविज्ञश्रुतिं वै कुपितफणिधरैरष्टभिर्भूषिताङ्गं
खर्वं पिङ्गोर्द्धकेशं स्फुरदनलहचिं वज्रमालाप्रभं च ॥
घोरापीततनुं गदाकरमधो वक्तं च रक्तोद्धमं
‘आक्रम्याह्नियुगेन भूतलगतं रोपात कुबेरं स्थितम् ।
रक्तापूर्णकपालपानमलसं सम्मोदरोमाच्चितं
रत्नोद्धारमुखौ निपौद्य नकुलौ वामेन हस्तेन [वै] ॥
नैःस्वं दुःखतमो हरन्तमखिलं रत्नत्विषा देहिनां
विषणुब्रह्महरेन्द्रदैत्यमुनिभिः पूज्यं च लोकाधिपैः ।
लक्ष्मौ चामरलालितं सुरवधूयक्षाङ्गं नाभ्यर्चितं
बौजन्यासपरं धनदराजं वा(?)दानाय दत्तं शुभम् ॥

ॐ उलुँ स्वाहेति मन्त्रेण मुखे शिसोदकचुलुकं
तदाकृष्य मुखात् तोयं हस्ते क्ल्वा सुखं पठेत्—ॐ ऐन्द्राणि
मुखभ्रमरि स्वाहा । पुनरनेनैव मन्त्रेण अष्टोत्तर-
शतचुलुकम्—

जम्भलाय च घण्मासान् आङ्गो दद्याद् जपेऽपि ।
दत्त्वा तोयं तमानौतं सम्पूज्यैवं विसर्जयेत् ॥
एवं घण्मासयोगादविरतमनसा भावयेद् भक्तचित्तः
प्रातश्च काकधोषे सुविमलसलिलं श्रीतलं यः प्रयच्छेत् ।
स स्यादुच्छुष्मतुल्यो हरति स तु दृशा सर्वदारिद्युदुःखं
निर्विघ्नो वित्तनाथः प्रभुरिव जगतां बुद्ध्लात्यैकदक्षः ॥

॥ उच्चुप्रजम्भलसाधनं समाप्तम् ॥

^१ ANC ०वरै० ।

^२ AC आक्रम्या० ।

^३ A पृष्ठच ।

^४ AC नान्यचित्तं ।

^५ AC ०दिति ।

^६ AC ०शक्तः ।

^७ AN ०जनाथ० ।

२९३.

वन्दे विशुद्धगुणराशिमचिन्त्यमूर्ति
 तं जमलं चरणनम्ब्रसुरासुरेन्द्रम् ।
 निर्वापयन्ति मणिकाञ्चनवस्त्रवर्षे-
 दीरिद्युदावदहनं स्मृतयोऽपि यस्य ॥
 शौचं विधाय शुचिवस्त्रसुगन्धिगाचो
 मन्त्रौ सुखासनगतः परिभाव्य मैत्रीम् ।
 कारुण्यमोदसदुपेक्षणशून्यतादि
 सर्वं विधानसहितं परिशुद्धबुद्धिः ॥
 ॐ अः इति प्रथमतः सितरक्तवर्णं
 आवाह्य चाक्षरयुगं स्वहृदौन्दुमध्ये ।
 सच्चामहुङ्कतिभवे च नवारवज्जे
 विस्पष्टहुङ्कतिगृहं गगनाङ्गनस्थम् ॥
 हुङ्कौजकात् सरसकुङ्कुमसन्निकाशात्
 पूर्वोदितेन पटुमन्त्रवरेण नाथम् ।
 उच्चुधमकं विकचनौलसरोजकान्ति
 पिङ्गोऽर्केशमणिकाञ्चनचिच्चमौलिम् ॥
 सदासनाटतिमविद्धसुकर्णपाशं
 बालं विसारिनवचन्द्रकला^१सुदंष्ट्रम् ।
 रत्नेशशेखर^२कमष्टफणौन्द्रभूषं
 मूर्ढान्तरतनकुलौभृतवामपाणिम् ॥

^१ C ०रसं ।^२ AC यम० ।^३ AC विशालिं ।^४ AC सुदृष्टं ।^५ AC ०महाट० ।

संपूर्णलोहितकरोटिगतान्यपाणि
 आकम्य पादतलकेन 'निषेषरूपम् ।
 स्वर्णद्रिकान्तिमणिकाच्चनचिच्चवेशं
 रबच्छटावमथुचर्वितभीमवक्त्रम् ॥
 सव्याभिपातिधनदं प्रविशन्तमौक्ष्य
 योगौ भवेद् भटिति जम्भलरूपमेव ।
 बाढं स्फुरद्वहस्तरश्मिवितानशेभः
 शान्ताशयस्तदनु दक्षिणपाणिपद्मे ॥
 हुँका रबौजं प्रथमं विभाव्य
 वँका रजं भद्रघटान्तमध्यम् ।
 मध्ये करस्यास्य जकारबौजं
 मभकारकं तर्जनिकानिपण्णम् ॥
 मध्याङ्गुलीपौठगतं लकारं
 अनामिकान्यस्त जकारबौजम् ।
 कनौयसौ चाङ्गुलिकाश्रितं तु
 लेकारकं द्राक्षतिमन्यसंश्रिताम् ॥
 हस्तस्य मूले परिभाव्य यं च
 स्वाहाकृतिं निश्चलचित्तवृत्तिः ।
 यथोपदेशं मलिलं मुखेऽस्य
 दद्यान्निरातङ्गमतिक्रमेण ॥
 एवं क्रमेण नियतं समुपास्यमानः
 समानबुद्धिधनपुच्कलच्चराज्यम् ।

^१ AC निष्प्र० ।

^३ AN ०हैबौ० ।

^२ AC ०दिक्षा० ।

^४ AC ०जश्चकटं ।

^६ AC ०बाह्यं ।

श्रीजम्भलः सकलवाञ्छितमत्र दत्ते
 लोकान्तरे सकलदुःखमपाकरोति ॥
 इदं विधायापि यदत्र पुण्यं
 मयास्तु तेनाशु जनः समयः ।
 चिलामणिर्भद्रधरस्य पात्रं
 अहं च सर्वार्त्तिहरो भवेयम् ॥

ॐ ऐन्द्राणि मुखभ्रमरि स्वाहा, चुलुकमन्त्रः । ॐ
 जलुँ स्वाहा, जलमन्त्रः । ॐ जम्भलजलेन्द्राय स्वाहा ।

॥ परिङ्रितस्थविरकुमाराकरगुप्तविरचितमुच्चुष्म-
 जम्भलसाधनं समाप्तम् ॥

X 294.

नमो जम्भलाय ।

पूर्ववत् शून्यतापर्यन्तं विभाव्य ॐ अः^१ इति आवाहन-
 मन्त्रं पठित्वा अकारजं रजनीनायकमण्डलं विचिन्तयेत् ।
 तदुपरि क्षणहुँकारजं नवारवजं तन्मध्ये इन्द्रगेपनिभं
 जँकारं तेन आकारं विचिन्त्य तत्सकलपरिणामेन
 भगवन्तं जम्भलं भावयेत् उच्चुष्मं डिमरूपं अविज्ञकर्णं
 ढोल्कर्णं ऊर्ध्वपिङ्गलकेशं खब्बं नौलं महोदरं क्षत-
 भृकुटिकं दंडाकरालवदनं मौखिस्थितरत्रसम्बवं अनन्त-
 तक्षककर्कोटकमहापद्मकुलिकशङ्खपालवासुकिपद्मइत्यष्ट-

^१ AN एव ।

^२ N भवस्यां ।

^३ These Mantras are given only in N.

^४ AC आः, N अ ।

^५ ANC खब्बादेन ।

नागैः कृतभूपणं द्विभुजं वासेन नाना रत्नादिद्रव्य-
मुक्तिरन्तौ नकुलौ दक्षिणेन रक्तपूर्णकपालं पानाभि-
नयेन धारयन्तं रक्तवृचनेवं वन्दस्थितवज्रविष्टरं
दक्षिणेन चरणेनाकालाधोमुखपतितगौरनानालङ्घार-
रत्नमुकुटिधनदं स्फुरद्वजरश्मिमालाकुलम् । इत्यनन्तरं
स्वदक्षिणपाणौ ऊँकारं शकटरूपेण हस्तमध्ये वँकारं
भद्रघटमिव ढालयन्तं जंकारं तर्जन्यां भकारं मध्यमायां
लकारमनामिकायां जकारं कनिष्ठायां लेंकारं ज्येष्ठायां
^३ द्राकारं मणिबन्धे यकारं च तं॑वैव स्वाहाकारं च
तत्समैपे—इति भावनाक्रमः ।

एतां च भावनां कृत्वा साक्षात् श्रीजमलो भवेत् ।
तथा सति च सत्त्वानां दारिद्र्यद्रावणक्षमः ॥

तत्त्वायं पानौयदानक्रमः । ऊँ जलुँ स्वाहा इत्यनेन
मन्त्रेणोदकचुलुकं मुखे प्रक्षिप्याकृष्टं च हस्ते कृत्वा
ऊँ ऐन्द्राणि मुखभ्रमरि स्वाहा अनेन मन्त्रेणाधः-
स्थिताय जमलाय तदुदकं दद्यात् । अष्टोत्तरशतचुलु-
केष्ठयं क्रमः । तत्त्वायं पानौयदानानुशंसः—

षण्मासात् सिद्धिराख्याता कर्तव्यो नाच संशयः ।
किमस्त्यसाध्यं मन्त्राणां योजितानां यथाविधि ॥

॥ इत्युच्चुष्मजमलभावनापानौयपरिणामनाक्रमः
समाप्तः ॥

^१ B रत्नम् ।

^२ B चक्र ।

^३ C ऊँ ।

^४ ANC प्रक्षिप्य only.

^५ B मन्त्रिणां ।

295.

नमः श्रीउच्चश्चत्रमलाय ।

वितरतु म सुनिकुगारो मुनीन्द्रशून्यभृतिसम्पदः परमाः ।
च्यम्बकमसवय चूडा भृपणमणियुतचुम्बिचरणो यः ॥

निरुत्तरगुणादैतरत्रपत्तननायकः ।

स्वसम्पदि जगत् तूर्णं निनौषुरिति सेव्यताम् ॥

तत्र प्रथमं तावत् मया श्रीजमलमाराध्य भूम्यधिगम-
कमेण तदात्मैयजगदभ्युदयादिनिःश्रेयसं 'सम्प्रति प्रतिष्ठा-
पनौयमित्याशब्दवान् शुपिरे निरनुस्वारं अकारं शुभं
स्फुरद्रश्मिकं तज्जं चन्द्रमण्डलं तत्र हुँकारं मध्ये नौलं
बहिः परित उपत्यौतं स्फुरत्पौतरश्मिसमूहमूर्धशिरस्कं
तज्जंवज्जं अधः चतुर्भिः सूचिकैरुर्द्धं पञ्चाभियोगान्वव-
सूचिकं नवाङ्गप्रवचनविशुद्धा अन्ये तुर्द्धाधश्चैकौकृत-
मध्यसूचिकथोगान्ववसूचिकं हुँकारवद् वर्णक्रियं "मुष्य-
ल्लर्गतसन्दृस्थतादग्नहुँयुक्तं भावयेत् । ततो हुँकारवज्राभ्यां
रामयः खुरित्वा ॐ अः इति मन्त्रोच्चारणपूर्वकं दशसु
दिष्टु मन्त्रार्थं कुर्वन्तौ जम्भलमूर्तिमन्यदौपानयनन्यायेन
आनौय पुरत एकान्तमूर्तिं विभाव्य रश्मिभिः पञ्चोप-
चारपूजां पापदेशानां च यावदुपेशां तदनन्तरं हुँवज्ज-
रश्मिपु ममस्तशरीरमन्तर्भाव्य सर्वप्रपञ्चरहितत्वेन

¹ A °यद्गुणिं ॥, °यन्मुणिं ।

² ACNb °पुम्बित्वा ।

³ A स्तौत्वा ।

⁴ AC °घमैवपैकौकृत्य ।

⁵ Nb मुखा० ।

² AC °रुपेण ।

³ A सम्पदि, Ab परिं ।

⁶ C तर्जनी० ।

⁷ Nb °प्रियं ।

¹⁰ ACNb °मण्डलस्य० ।

शून्यतास्वभावेषु चन्द्रवज्रबौजरश्मिषु ॐ अः इत्यनेन
स्फुरितेनाकृष्णं भगवन्तं प्रवेशयेत् । प्रवेशानन्तरं भट्टिति
चन्द्रादिनिष्पन्नमात्मानं भगवन्तं उच्छुष्मं पञ्चवर्षकुमारा-
कृतिं खर्वं विश्वपद्मस्थं चन्द्रोपरि 'सर्पाभरणभूषितं रत्न-
मुकुटिं 'मुञ्चद्रवमुखपौताङ्गसुप्तधनदस्य ललाटं दक्षिणेन
'चरणेन चरणद्वयं वासेनाकालमूर्तिं प्रत्यालौढपदं
नग्नं 'ऊर्ज्जलिङ्गं लम्बोदरं हृषि दक्षिणपाणिस्थरक्तपूर्ण-
कपालाभिमुखहृषिं वामजड्डासक्तवामकरेण रत्नच्छटोद-
गार्थधोमुखनकुलौ दधानमविङ्गठोल्लकण्ठद्वयमर्जुन्दप्त्रा-
करालवदनं रक्तवर्तुलचिनेचं कृतभृकुटीललाटं' पिङ्गोर्ज्ज-
केशं भूस्यर्णमुद्रनौलास्तोभ्यमुनिमुद्रितमस्तकं तमाल-
नौलानन्तवद्वकेशं रक्ततश्ककृतकर्णवेष्टनं मृणालधवल-
महापद्मकृतहारं दूर्वाश्यामकर्क्षीटककृतयज्ञोपवौतं
शुक्रवासुकिकृतमेखलं कुन्दसुन्दरपद्मकृतनूपुरं पौतश्च-
पालकृतकङ्गणं धूमाभकर्वुरकल्पिककृतक्यूरं नौलवर्णं
बहिः परित ईपत्यौतं स्फुरद्रश्मिसमूहं ध्यात्वा ललाटमुख-
दक्षिणवामबाहुहृष्जोपरि दक्षिणवामजड्डां दक्षिणवाम-
चरणानामन्तः शुपिरस्येषु नवसु चन्द्रमण्डलेषु ॐ
जम्भलजलेन्द्राय स्वाहा इत्यष्टाराणि पौतानि पौत-
रश्मिकानि पश्येत् ।

तदनु नामावायोर्निर्गमनसमये ॐ कारादिरश्मिभि-
हृदये हुँवज्ररश्मिभिश्चतुर्दिष्टु स्फुरित्वा स्पर्शमाचेण

^१ AC सर्वा०

^२ ACNb स्फुरद० ।

^३ Omitted in AC.

^४ AC ऊर्ज्जलिङ्गद० ।

^५ C ०टपट्ट०, A ०टपद० ।

भगवद्रूपाणां सर्वसत्त्वानां चित्तचैतन्यवायोः प्रवेशसमये
हुँकारं प्रवेशचित्तस्थिरौँ करणेनामन्वयेत् । नानारत्नानि
च सर्वलोकधातुस्थानि नानानकुलौधनदमुखेषु प्रवेशयेत् ।
पुनर्बायुनिर्गमे नागादौन् गिलितरत्नानि पुरतो वमतो
ध्यायादेवं भूयो भूयः स्फुरणसंहरणादिकं च । तदनु
खेदे मति नमो रत्नव्याय नमो माणिभद्राय
महायश सेनापतये ॐ जम्बलजलेन्द्राय स्वाहेति मन्त्रं
दशाश्वरन्यासमन्त्रं वा जपेत् । जलदानकाले तु उत्तान-
दक्षिणहस्तस्य मध्ये वँकाररश्मिभिर्हस्तं भद्रघटमिव कुर्वन्तं
हस्तमूले ॐकाररश्मिभिः ॥कङ्कणाकारैर्युक्तं वँ मध्ये जं
तर्जनौमध्यमानामिकाकनिष्ठाज्येष्टाग्रेषु ॥भलजलेन्द्रा
अक्षराणि यथाक्रमं ॐ वँकारयोर्मध्ये यकारस्य वाम-
दक्षिणपार्श्वयोः स्वाहा अक्षरम् । एतानि^१ स्वस्थान-
शुष्ठिरेषु चन्द्रस्थानि पौत्रानि पौत्ररश्मिकानि ध्यायात् ।
मजलपुष्पगर्भहस्तं मुखसमीपे कृत्वा ॐ ऐन्द्राणि मुखध्रुमरि
स्वाहेति मन्त्रेण सप्तवारानभिमन्त्रयेत् । तदनु प्रसारितेन
हस्तेन दीयमानं जलं मुखेन प्रवेशितजँकाररश्मिभिः
हृदिस्थवज्रहुँकाररश्मिभिश्च कृतपौत्रणं कुलिशमुखस्थानिः-
मृत्यु करगतं झटिति पुरतो भावितस्याभिमुखस्यास्य भगवतः
प्रतिमाया वक्त्रकुहरे ॐ उलुँ स्वाहेति मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं
नमो रत्नव्यायेत्यादिना च सप्तवारान् दद्यात् । नमो रत्न-

^१ AC ०रेण ।^२ Ab ०करेण ।^३ A ०यक्षाय ।^४ Nb करणा० ।^५ Nb जम्बल० ।^६ Nb ०आय ।^७ A reads ॐकारादौनि after this.

चयायेत्यादिना चैकवारोऽचारितेन गुडमिश्रभृष्टतण्डुला-
दिभिर्बस्ति भगवते दद्यात् । तदेवं यथाशक्ति चिसन्ध्यमेकसन्ध्यं
वाऽनुष्ठाय स्तुतिं प्रणिधानं च कुर्यात् । तदनुभावितं
भगवत्तं ऊँ वज्रमुरिति विसर्जयेत् । किञ्च कार्त्तिकौ
फालगुनौ वैशाख्याषाढ्यां वाऽन्यतमस्य पूर्णमास्यां अन्यस्मिन्
वा शुभे दिवसे शिलाशक्तलं गृहीत्वा भट्टिति भगवद्वृपं
निष्पाद्य ^३ सम्पूज्य च गृहीतपापधेन शिलैकेनैव^४ चौरक्षमेण
प्रतिमां कारयेत् । कृतं चात्मानमिह यथाक्रमं भगवन्मूर्त्ति
साक्षरन्यासं विभाव्य जलदानादिनाऽराधयेदित्युपदेशः ।
तदा तु न^५ विसर्जयेत् भगवत्तं प्रतिमूर्च्या हि नित्यमव-
स्थितं सत्कुर्यात् ।

॥ परिङ्गिताभयाकरगुप्तरचितमुच्छमजमलसाधनं
समाप्तम्

296.

श्रीमान् विघृताखिलकल्पजात्सः
कारुण्यमैचौपरिभावितात्मा ।
धनप्रदानेन मततं जलेशः
[पायाद् भवत्तं भवभौतिभौतम्] ॥

^१ AC ऊैवैक० ।

^२ Nb सिरसकं, Ab सिलसकं ।

^३ AC सम्याद् ।

^४ AC शिल्पिनैकेन च दिनेन ।

^५ ACNb तदन्ते ।

^६ The MSS give a most corrupt rendering of this line in the words—पायात् भगवत्तं भगवतौतिमातं ।

प्रथमं तावन्मन्त्रौ चिशरणगमनादिकं कृत्वा ॐ
 स्वभावशुद्धाः सर्वधर्माः स्वभावशुद्धोऽहमित्युच्चारयेत् । पुनः
 मकलं चैधातुकं मायोपमं चिन्तयेत् । पश्चात् (पँकार-
 परिणतविश्वपद्मे अकारपरिणतं चन्द्रमण्डलं तस्योपरि
 जँकारं ज्वलत्कनकनिभं आभाभिः स्फुरन्तं दिष्टु बहुविध-
 धननिवहं तेनात्मानं जम्भलरूपपरिणतं भास्वत्काञ्चन-
 वर्णं खर्वं सर्वालङ्कारभूषितं रत्नमुकुटिनं वामेतरकराभ्यां
 नकुलौबौजपूरकं वहन्तं इत्यात्मानं जम्भलं कृत्वा पुन-
 दैष्टिणपाणिस्थितबौजपूरकं तस्योपरि जँकारं विभाव्य
 तदुपरि धारान् निपातयेत् नदीप्रभृतिषु वा जलं दद्यात्
 परस्मै तदाकाराय जम्भलाय । ॐ जँ स्वाहेति मन्त्रः ।

एवंप्रकारैः सलिलप्रदानैः
 सन्तुष्टचित्तो द्रविणाधिराजः ।
 ददेद् धनान्यक्षयवृत्तिभाञ्जि
 तस्माद् यशो यत्परेण साध्यम् ॥

॥ श्रीजम्भलसाधनं समाप्तम् ।
 । कृतिः सुजनभद्रस्य ॥

✓ 297.

भटिति शून्यतापूर्वकं रक्तहुँकारपरिणतारुणवज्ञ-
सम्भवनौलरक्तवामेतराननं मूलमुखसर्वशरीरशुक्रं रक्त-
वज्ञवज्ञधरं दक्षिणान नवांशमरकतपद्मधरं वामे
मूलदिभुजालिङ्गितस्वाभप्रज्ञं विश्वदलपद्मस्थचन्द्रासन-
चन्द्रप्रभं वज्रपर्याङ्किणं अष्टोभ्याकानं भास्वमाणिक्य-
मुकुटं प्रतिबिम्बवन्निःस्वभावं स्फुरदमितमुनौन्दृष्टै-
रमितजगदर्थङ्कारिक्षपापरवशं महासुखरूपं आसंसार-
स्थापितं सर्वतथागतजलकं वज्रसच्चस्वरूपात्मानं
विभाव्य) तडृदयेन्दुस्थितहुँकारान्निःसृतकिरणाकृष्टतथा-
गतदृष्टं स्वबौजे प्रवेश्य तदेव गुह्यमणिद्वारनिर्गतेन्दुद्रव-
रूपं प्रज्ञाम्भोजस्थिरं तत्परिणतपौतजं जातबौजपूर-
परिणामं भगवन्नं आर्यजमलं सव्ये बौजपूरखज्ञधरं वामे
नकुलौरत्नधरं भुजद्वयालिङ्गितस्वाभप्रज्ञं वज्रसच्चमुकुटिनं
तुन्दिलं खर्ववामनाकृतिं गुह्यकुलिशमणिरन्ध्रदत्तमूला-
ननं भावयन् हृदौजकिरणाकृष्टतथागतममूहं बौजकुलिश-
निर्गतेन्दुद्रवधारया जमलं तर्पयेत् । जलदाने भगवन्न-
मवलम्ब्य पञ्चासृतद्रवेनैव वुँ आँ जिँ खँ हुँ इत्यनेना-
धिष्ठितेन शङ्खाभेन उदकचुलुकानां श्रतेन मन्त्रं पठन्
आप्याययेत् । तत्रायं मन्त्रः— ऊँ आः जँ धनं मे देहि हुँ ।

॥ जमलसाधनम् ॥

¹ AC उम्ख० ।

² N शुक्र० ।

³ C ऋंकार० ।

⁴ AC धरेक्षदत्त० ।

298.

चन्द्रविम्बोदरे ध्यातः सर्वाद्यस्वरसम्भवे ।
 ललाटपटुमध्ये तु तपहेमसमप्रभः ॥
 भूरिभूतिपदैश्चैव द्विष्टानां च प्रणाशकः ।
 वशक्त सर्वमन्त्राणां सौभाग्यरोग्यवर्द्धनः ॥
 उलुँकारो हि महाव्यापौ सर्वकामफलप्रदः ।
 पाणिवज्रे तथा ध्यात्वा तोयं दद्यात् स्वकामतः ॥
 सोऽपि स्याज् जम्भलो नूनं सर्वसत्त्वहिते रतः ।
 ॥ वश्यजम्भलविधिः ॥

299.

करभावितशीतांशुमण्डलासनं संस्थितम् ।
 वुँ-आदिपञ्चबीजोत्यशाश्वतादिद्रवैः सह ॥
 संमिश्रमुदकं देयं तर्जनौ^१ मपसारयन् ।
 जँभवं पुरतो ध्यात्वा जम्भलं तस्य मूर्ढनि ॥
 ॥ इति जम्भलजलदानोपदेशः ॥

^१ AC ध्यात् ।^२ N ° समुखं ।^३ AC झुँ० ।^४ AC °गी च म० ।

300.

^१ नमः श्रोवच्चमहाकालाय ।

अथ भगवान् वज्रमहाकालसाधनं स्वकायवाकुचित्तेभ्यो
निश्चारयामास ।

(हुँकारतच्चनिष्पन्नं दिभुजमेकवक्त्रिणम् ।
कृष्णवर्णं महाज्वालं कर्चिकपालधारिणम् ॥
मुण्डमालाकृतहारं दंष्ट्रा[भौस]भयानकम् ।
खर्वरूपं महातेजं सदलं रुधिरं मुखात् ॥
आचार्ये यः सदा द्वेषौ कुपितो रत्नवयेऽपि यः ।
अनेकसत्त्वविधंसौ महा'कालेन खाद्यते ॥
लेदयेत् 'अङ्गमांसानि पिबेद् रुधिरधारया ।
'शिरसि विनिविष्टोऽसौ तिलमाचं तु कर्त्तयेत् ॥
मांसजम्बुडिका^१ मद्यपुष्पधूपविलेपनम् ।
पञ्चमांसामृतेनैव महाकालाय सृजेद् बस्तिम् ॥
मन्त्रः । ऊँ महाकालाय शाम^२ नोपकारिणे सद्योमुक्ति-
प्रमणानवासिमातृगणनममृताय एपोऽपश्चिमकालेऽयं
यदि त्वं प्रतिज्ञां स्मरसि तदा इमं रत्नवयापकारिणं अमुक-
नामदुष्टं ख ख खाहि खाहि मार मार घृल्ल घृल्ल बन्ध
बन्ध हन हन दह दह पच पच दिनैकेन मारय मारय
हुँहुँहुँ फट् सर्वयक्षराक्षसभूतप्रेतपिशाचोन्मादबलिं

^१ Repeated in MSS A, C and NB.

^२ Nb ज्ञप्तिं ।

^३ ACNb अस्य ।

^४ AC ०सद्यं, Nb ०मध्यं ।

^५ C ०कल्पेन ।

^६ MSS अथवा श्चिं ।

^७ AC ०नापहारितेषो० ।

यत्तु यत्तु मम सिद्धिं कुरु शान्तिं कुरु रक्षां कुरु । बल्मीः ।
 अनेन मन्त्रेण कुशपुत्तस्तिकां कृत्वा विषराजिकाचिपटक-
 प्रतिकृतिं कृत्वा गाचं कण्ठकेन पूरयेत्, खदिराम्बौ
 तापयेत्, ज्वरेण यह्वते, मोक्षो भवति तत्क्षणात् ।
 अथवा विषराजिकाचिचकरसेन कपालखण्डेन धर्मो-
 दयं अष्टभिः ऊँकारैः परिवेष्टयेत्, मध्ये साध्यस्य नाम
 विदर्भयेत्, तचाम्बौ तापयेत्, ज्वरेण यह्वते । दुग्धेन
 प्रक्षालयेदिति मोक्षो भवति ।

अथ भावनाविधिरुच्यते—चिकोणमण्डलं कृत्वा
 पञ्चोपहारैः सम्पूज्य कृष्णवेशधारी सम्भूय तिलकं दत्त्वा
 पूर्वोक्तभावनया स्वयमेवाचार्यः श्रीमहाकालो भूत्वा
 पश्चात् स्वरश्मिभिः कालौ करालौ वरालौ कङ्कालौ
 महाकालौ पञ्चयोगिनौभिः महाविक्रीडितरूपिणीभिः
 कर्चिकपालधारिणीभिर्वायुवेगेन गत्वा मांसं कर्त्तयन्तं
 रुधिरं पिबन्तं अन्वं छेदयन्तं नाभिमुत्पाटयन्तं तिलप्रमाणं
 कुर्वन्तं क्रोधाज्जलन्तं इति ।

॥ महाकालसाधनम् ॥

301.

पूर्वोक्तविधानेन शून्यताभावनानन्तरं विश्वपद्मस्थल्ये
 कृष्णवर्णहुँकारं तत्परिनिष्पन्नं श्रीमहाकालभट्टारकं
 दिभुजमेकमुखं कृष्णवर्णं चिनयनं महाज्वालं कर्चिकपाल-
 धारिदक्षिणवामभुजं मुण्डमालालङ्कृतोद्दिपिङ्गलं^१ केशोपरि
 पञ्चकपालधरं दंष्ट्राभौमभयानकं भुजङ्गाभरणयज्ञोप-
 वीतं खर्वरूपं सवद्रुधिरमुखमात्मानं भट्टिति निष्पाद्य
 मन्त्रमावर्त्तयेत् । तत्रायं मन्त्रः, ॐ महाकाल हुँ हुँ फट्
 स्वाहा । विषरुद्धिरसेन श्वेतुसर्पपैर्महाकालस्य धूपं दत्त्वा
 बस्ति सृजेत् ।

मांसजम्बुडिकां मद्यपुष्पधूपविलेपनम् ।

पञ्चमांसामृतेनैव महाकालाय सृजेद् बस्ति॒म् ॥

अनेन मन्त्रेण—तद्यथा, ॐ महाकालाय शासनोप-
 कारिणे । एषोऽपश्चिमकालोऽयं रत्नचयापकारिणं यदि
 प्रतिज्ञां स्मरसि तदा इमं दुष्टं ख ख खाहि खाहि मार मार
 घृङ्ग घृङ्ग बन्ध बन्ध हन हन दह दह पच पच दिनैकेन
 मारय हुँ हुँ फट् फट् । तत्रायमुपचारः—चिकटुकेन
 साध्यप्रतिकृतिं कृत्वा गाचं कण्टकेनापूर्यं विषराजिकया
 विधिवदालिष्य वह्नौ तापयेत्, यस्य नाम्ना स तत्क्षणा-
 देवादश्यो नष्टो भवति । अथ—

^१ AC oकेशाङ्गहारं ।

^२ AC omit.

^३ AC सर्वाङ्गख० ।

^४ ACNb oमर्ष० ।

आचार्ये यः सदा द्वेषौ कुपितो रत्नचयेऽपि^१ यः ।
 अनेकसत्त्वविधंसौ महाकालेन खाद्यते ॥
 छिनत्ति^२ अङ्गं मांसानि पिबेच्च^३ रुधिरं तथा ।
 शिरसि विनिविश्यैव तिलमाचं तु कर्तयेत् ॥
 इत्यादि विस्तरेण मन्त्रव्यमिति ।

श्रीमहाकालसाधन समाप्तम्

३०२.

नमो महाकालाय ।

निम्बकाष्ठमयं महाकालं कृत्वा कर्त्तिकपालाद्यतौ
 करौ ऊर्ज्जकेशं कपालमकुटं सर्पाभरणभूषितं गाचं रक्तास्यं
 दंड्हाकरालवदनं व्याघ्रचर्मावरणकटिं मुण्डमालावेष्टितं
 नरशिरोद्यममालिनं प्रेतासनस्यं उत्थितं ध्यात्वा घोरान्ध-
 कारकर्त्तिः कृष्णाष्ठम्यां साधनमारभेत । दक्षिणमूर्तिरसौ
 स्थापयितव्यः । प्राङ्गुखो भूत्वा मन्त्रं जपेत् । दशसहस्रं
 समयद्रव्येण बलिं दत्त्वा गुग्गुलुधूपं दद्यात् । नानापुष्प-
 प्रकरं च कृत्वा, ॐ^५ मणिमणिडतचिश्रूलहस्त एष्टेहि
 महाकाल सर्वशत्रुनिर्णये ज्वरेण गृह्णापय गृह्णापय

^१ ACNb क्षमितरत्नचयेऽपि ।

^२ AC छिनत्ति ।

^३ MSS तस्याङ्ग० ।

^४ MSS •शापि ।

^५ AC •शापि च तथा ।

^६ This *Sādhana* is repeated after this in A and C.

हुँ फट् । निराहारं जपेत् । ज्वरं कृत्वा स्वभुखं मन्त्रं
जपेत् । पूर्ववद् बलिहैयः । ॐ महाकाल हन हन
वज्रेण स्वाहा । लक्ष्मेकं जपेत् । ॐ महाकाल हन
हन वज्रेण मम कार्यं कुरु स्वाहा । द्विलक्षणं जपेत् । ॐ
महाकाल हन हन वज्रेण एतत् प्रेषयामि करिष्यथ
स्वाहेति तृतीयलक्षणं जपेत् । ॐ महाकाल हाहा
हह रक्ष रक्ष बलिं गृह्ण कार्यं कुरु जः । वज्रयोगिनौ-
महोत्तरसाधनं कृत्वा महाकालं साधयेत् ।

॥ महाकालसाधनम्

303.

नौलाभोजतमालकज्जलधनच्छायो नवीनार्क्षवन्-
निःसौमप्रसरप्रतीच्यकिरणज्वालारुणो लोचनः ।
दंष्ट्राकोटिकरालभास्वरलसदक्षान्तराले अमन्
भौष्मश्रीरसनस्तनूत्तममहाकालो जगत्पिङ्गलः ॥
सन्मैचौकरुणां तथैव मुदितां ध्यायादुपेक्षां ततः
कुर्यात् कल्पषदेशनादिमखिलं श्रीमङ्गुरोराज्ञया ।
सर्वाकारवतीमनल्लमुगतप्रज्ञामया शून्यता
सञ्चिन्त्य स्फुटनौलहुँकृतिमतः समोगवञ्चिन्तयेत् ॥
तद्वैजं भगवन्तमुग्रकिरणज्वालावलीढाम्बरं
सन्मूर्तीच्छलदन्यकारपटलच्छायं महाभौषणम् ।

खर्वं खर्वरपौवरं प्रविकटकुण्डोरुदंश्राङ्कुरं
 प्रस्थन्दन् घनास्तपिञ्जरवृहत्सृकोपकरणस्थलम् ॥
 विस्फूर्ज्जद् घनरोचिरं वरमणिव्यासक्तपाददयं
 धातारं परिधानमंशुविलसत् शार्दूलदेहच्छदम् ।
 अनभ्रान्तनिपैतपिण्डितघनध्वान्तौघमुखारुण-
 प्रष्ठोङ्ग्रामरमण्डलाभविपुलज्वालं च नेच्चयम् ॥
 बिभाणं परिवेष्य वामभुजयोर्दण्डं चिशूलं तथा
 हस्ते सास्तकपालमेकमपरं चैकां महाकर्त्तरौम् ।
 ध्यायादूर्ज्जनिवेशनं नरशिरः^१सक्षक्तपैनोरसं
 विद्युत्पञ्चकरालकुन्तलचयप्रमश्रूत्कटस्य श्रियम् ॥
 आचार्यान् इह ये द्विषन्ति कुधियो रत्नव्यद्रोहिणो
 ये वा सर्वजनेष्वकाण्डविं सरंस्तौत्रापकारग्रहाः ।
 तानुच्चैः कवलीकरिष्यति महादंश्राकुठारस्खलन्
 मुण्डास्थिप्रकरोरुपञ्चरकडकारैर्गम्भीरस्वनः ॥
 छिन्दनं पिशितं पिबन्तमभितः साध्यस्य रक्तानि च
 स्थित्वा मूर्धि तिलप्रमाणशक्लैर्भिन्दानमङ्गानि वा ।
 ध्यात्वा जम्बुडमांसपञ्चपिशितैर्मद्य^२ सपञ्चामृतम् ।
 पुष्पैर्धूपविलेपनैरपि महाकालाय दद्याद् बलिम् ॥
 तचायं मन्त्रः । उँ महाकालाय शासनोपकाराय
 'सद्यमुक्तिश्मशानवासिमातृगणनमस्तुताय । एषो-
 ३पश्चिमकालो यदि त्वं प्रतिज्ञां स्मरसि तदा इमं रत्न-
 व्यापकारिणं अमुकनामदुष्टं ख ख खाहि खाहि मार

^१ AC omit two lines from here.

^२ A ब्रह्मतः ।

^३ AC ० सरक्ति चायका० ।

⁴ ANC चाय० ।

मार गृह्ण गृह्ण बन्ध बन्ध हन हन दह दह
पच पच दिनैकेन मारय हुँ हुँ हुँ फट फट सर्वयष्ट-
राष्ट्रसभूतप्रेतपिशाचान्मादबलिं गृह्ण मम सिद्धिं कुरु
शान्तिं कुरु राष्ट्रां कुरु । बलिः ।

कृत्वैकं कुशपुत्रलकं तदमुना मन्त्रेण मर्योजितं
संपिष्टैर्विष्पराजिकाचिकटुभिर्ज्ञिम् बहिस्त्वत् पुनः ।
प्रत्यज्ञार्पितकण्टकं च खदिरज्ञालानलं तापयेत्
साध्यस्य प्रबलञ्चरेण भटिति ज्ञानान्तरायं भवेत् ॥
युक्तं राजिकया विषेण च तथा कुर्याद् रमं चैतकं
तेनाष्टाकृतिमध्यवर्त्तिमहजस्थानं कपालं लिखित् ।
मध्यारोपितसाधनामर्कामिहं पृथ्वीनलं तापयेत्
जापेनास्य महाज्वरोऽथ पद्मा प्रशान्तिं मोक्षगणम् ॥
कृत्वा मगडलकं चिकोणकमथो पञ्चोपचाराचितं
ध्यायन् कृषापरिच्छदः मर्तिलकः स्वीकारं महाकालताम् ।
कङ्गालौ च करान्लिका भगवती कालौ महाकालिका
त्याता या च वरान्लिका स्वकिरणराकर्णित यज्ञ ताः ॥
तामिः कर्त्रिकपालिमिः मर्तिमिः क्रौडायन्तेभिः समं
गत्वा भाध्यजनस्य माहनजवै ध्यायात् चित्तमयं पुनः ।
अन्तर्क्षेदमथाग्रपानमभितो नाभिपुटोत्याटनं
मांमानां च तिलप्रमाणकरणं क्रोधात् ज्वलनं मन्त्रवित् ॥

^१ AC लक्ष्मी० ।

^२ AN एदिविरप्य० ।

^३ C भाव० ।

^४ A मथामया०, N मथायया०, C मपात्रया० ।

^५ C रिष्टं ।

^६ ANNb चैवकृ ।

^७ ANNb औमा ।

कृत्वा कुण्ड^१मथ चिकोणमपरं तस्मिन्नसौ कण्टका-
 नष्टौ मुक्तशिरोरुहव्यतिकरः प्रत्यज्ञुखः क्रोधनः ।
 तत्कर्मप्रसरानुरूपमनले मन्त्रौ जुहोतु ध्रुवं
 चेतोवाच्छितसिङ्गिरस्य^२ भविता बुद्धैर्यथा भाषितम् ॥
 नौलावज्जगुरोः प्रणम्य चरणं धृत्वा तदाज्ञामयौ
 मालां मूर्ढनि साधनं जिनपुरौपालस्य वृत्वा जितम्
 तत्पुण्यं करुणाचलेन कविना तेनास्तु विश्वल्लरा-
 मुत्खेलत्करुणामहारससरिक्षोल^३मग्नं जगत् ॥
 ॐ महाकालाय हुँ फट् ।
 ॥ वज्रमहाकालसाधनं समाप्तमिति ।
 । कृतिरियं कवेः करुणाभिधानस्य ॥

304.

नमः श्रीमहाकालाय ।

गङ्गात्मजसमारूढं प्रत्यालौढपदस्थितम् ।
 खर्वं लम्बोदरं पौनं भिन्नाज्ञनसमप्रभम् ॥
 ज्वलत्पिङ्गोर्ज्ञकेशं च क्रुद्धनागाष्टभूषितम् ।
 दंष्ट्रोक्टललज्जहां कपालावलिमस्तकम् ॥
 साद्रेनरशिरोमालापञ्चमुद्राविभूषितम् ।
 व्याघ्रचर्माम्बरं भौमं चिनेचं विकृताननम् ॥

AN ०लौमथ, C ०लमथ ।

AN तेन क० ।

AC ०कर्णाल० ।

^२ AN प्रखच्चम० ।^३ N ०पर० ।

एकवक्रं करालास्यं पदभुजं क्रोधविग्रहम् ।
हुँकारनादसम्भूतं शशानाएकमध्यगम् ॥
वज्राङ्ककर्त्रिसव्येष्टक्षश्वकुडमरुकं तथा ।
.वामे कपालशूलं च वज्रपाशं तथैव च ॥
शून्यप्रभामहातिमं भयस्थापि भयङ्करम् ।
जवालामालामहाक्रोधं सर्वदुष्टनिश्चिदनम् ॥
भूतप्रेतपिशाचैश्च ग्रहादिजिनपालकैः ।
यक्षराक्षसकुम्भारणैः सेवितं प्रणमायहम् ॥
रत्नचयापकारिणां शबूणां दुष्टचेतसाम् ।
तेषां मारविनाशार्थं साधयेद् विधिना बुधः ॥
॥ इति षड्भुजमहाकालसाधनम् ॥

305.

श्रीमहाकालाय नमः ।

नौखवण्ठं शवारूढं प्रत्यालौढं चतुर्भुजम् ।
कर्त्रिकपालखडं च खड्वाङ्गं दृतभास्वरम् ॥
‘सेनाभञ्जनतन्वेषु भंगामायुधक्षेषाभणे ।
साधयेत् सविधानेन महाकालं महामतिः ॥
॥ इति चतुर्भुजमहाकालसाधनम् ॥

^१ C oदिगपा० ।

^२ C adds छत्रिर्ण्य after the Colophon but no author it mentions.

^३ C oभौख० ।

* Nb सना० ।

306.

नमः श्रीमहाकालाय ।

विश्वाजसूर्यमध्यस्थं प्रत्यालौढं भुजद्यम् ।
 क्षणवर्णं महारौद्रं नागाभरणमण्डितम् ॥
 कर्चिकपालशूलं च मुण्डमाला'प्रसन्नितम्
 महातेजं सवद्रुधिरं ललजिह्वं भयानकम् ।

॥ इति महाकालसाधनम् ।

। कृतिः सुमतिभद्रस्येति

307.

ॐ नमः श्रीगणपतये ।

ॐ आः गः शान्तिं कुरुष्व माँ ह्रीं भूं हुं स्वाहा, हृदयः ।
 ॐ राग सिद्धि सिद्धि सर्वार्थं मे प्रसादय प्रसादय हुं ज ज
 स्वाहा, उपहृदयः । ॐ आः गः हुं स्वाहा, ॐ वरदकराय
 स्वाहा, ॐ वक्त्रैकदंष्ट्रे विघ्नेश हुं फट् स्वाहा, ॐ गणपत्यै
 स्वाहा, ॐ शान्तिक्षरि भुं हारिणेशदाकिनि हुं फट
 स्वाहा, ॐ जः मेसि हुं कुरु वं ॐ अन्ये होः ज ज
 स्वाहा ।

ततो गणपतिभावना—भगवन्तं गणपतिं रक्तवर्णं जटा-
 मकुटकिरीटिनं सर्वाभरणभूषितं द्वादशभुजं लम्बोदरैक-

वदनं अर्द्धपर्यङ्कताराङ्गवं चिनेचमण्येकदन्तं सव्यभुजेषु
कुठारशरअङ्कुशवज्रखड्डशूलं च वामभुजेषु मूषलचाप-
खद्वाङ्कुशस्त्रकपालशुष्कमांसकपालफट्टकं च रक्तपद्मे
मूषिकेपरिस्थितमिति ।

॥ गणपतिसाधनं समाप्तम् ॥

308.

ॐ नमस्तारयै ।

विश्वाजकर्णिकामध्ये चन्द्रमण्डलमध्यगा ।
द्विभुजैकमुखौ गौरी ललितासनसंस्थिता ॥
नौलोत्पलाङ्कहस्ताभ्यां धारिता जिन^१मण्डिता
वस्त्रालङ्कारसंयुक्ता कनकाभरणभूषिणी ॥
भावयेत् तारिणी माता विश्वमाता क्षपावती ।
विजयजयदा लक्ष्मीर्भुक्तिमुक्तिप्रदायिनी ॥
सव्ये पौतारुणा अक्षी चतुर्हस्तैकआनना ।
अभयाक्षमालिका सव्ये जिन^२पाचाशोकमृत् ॥
नौला चैकानना वामे 'तुर्यवाहुः सभौषणा ।
कर्त्रिकपाल^३खड्डैश्च उत्पलयष्टिभूषिता ॥
॥ इति सङ्गमर्मावतारिणीराजश्रीतारासाधनम् ॥

^१ ANb ०मुद्दिः ।

^२ AC ०माचा० ।

^३ Nb ०खद्वाङ्कुश ।

^१ AC कञ्चालभू०

^२ C तुर्यवाहु ।

309.

शुभम् ।

देवी त्वमेव गिरिजा कुशला त्वमेव
 पद्मावती त्वमसि तारिणी देवमाता ।
 व्यासं त्वया चिभुवने जगतैकरूपा
 तुभ्यं नमोऽस्तु मनसा वपुषा गिरा नः ॥
 यानचयेषु दशपारमितेति गौता
 विस्तौर्णयानिकजना कलश्रूत्येति ।
 प्रज्ञाप्रसङ्गचटुलामृतपूर्णधाचौ
 तुभ्यं नमोऽस्तु मनसा वपुषा गिरा नः ॥
 आनन्दनन्दविरसा सहजस्वभावा
 चक्रचयादपरिवर्त्तिविश्वमाता
 विद्युतग्राहा हृदयवर्जितज्ञानगम्या
 तुभ्यं नमोऽस्तु मनसा वपुषा गिरा नः ॥
 किमच बहुना देवि जल्पितेन मया ननु ।
 यद् यदा वाञ्छितं सर्वफलदाचौ नमोऽस्तु ते ॥
 ॥ तारास्तुतिः ॥

310.

ॐ नमः श्रीपौठतारायै ।

घणटाखद्वाङ्गरक्तोत्पलमणिसुभगान् वामहस्तैर्वहन्त्या
बिभ्राणा वक्तकाद्यं स्फुरद्दिसिडमरूभूषिता च सुवस्त्रा ।
च्छ्रौ कर्मेशा वरुणतनुरुडुपेता प्रमुदिता द्विवंशा (?)
पायात् सन्ध्याच दूर्ब्लाकनकरुचिरसन्तानना पौठतारा ॥

पौतहरिद्रक्षितारुणमेचका
पर्णधरा ऊपामतिविभानना ।
सुरताग्रा प्रपलिता वरपौठरता
डमरुकपालविभूषितसव्यकरा ॥
धजकेन च घण्टकया परिचितवामकरा ।
क्रमतोऽष्टहिता मणिवंशभवाः स्युरिमाः ॥
वामे रक्तोऽर्द्धदेहा हरितरुचिरसव्यार्दकाया वहन्त्या
सव्ये सञ्चक्रवक्ता धजरुधिरकपाले च वामे शशिस्था ।
शिष्याद्या द्वादशान्त्याः¹ अपरपुटगताः स्वस्वनामाग्रवर्णोद्भूता
काम्बोजाद्याश्च तचाक्षदधिपसुजटौद्वारपाल्यो दिनेशे
सालौढा कर्त्तिपात्रधजविधिशिरसः सव्यवामे वहन्त्या ।
अरुद्धावांश्च स्मृतिध्यानविमलविभवः स्वन्धसंक्षेषदेव-
पुत्रप्रेतसमारक्ष्यक्षतिरुदयं विश्ववर्णा दिशन्तु ॥

॥ इति पौठतारासाधनम् ॥

¹ A • शृच्छ्याः ।

311.

ॐ तारे तुत्तारे तुरे हुँ फट्, ॐ ताँ खाँ हुँ फट्,
 ॐ आनन्द ॐ परमानन्द ॐ विरमानन्द ॐ
 सहजानन्द हुँ फट्, ॐ तारे तुत्तारे तुरे समग्रपौठाधि-
 स्वामिनि समग्रपौठाधिसिद्धि मे प्रयच्छ तुरे हुँ फट्।
 मध्ये ॐ सुरतेश्वरि हुँ फट्, ॐ सुरतसुन्दरि हुँ फट्,
 ॐ सुरतचन्द्रि हुँ फट्, ॐ सुरतमालिनि हुँ फट्, ॐ
 सुरतभक्षणि हुँ फट्, ॐ सुरतकामिनि हुँ फट्, ॐ
 सुरतोत्रे हुँ फट्, ॐ सुरतोत्तमे हुँ फट्। ॐ शिखा हुँ
 फट्। ॐ भौमे हुँ फट्। ॐ शिखण्डी हुँ फट्।
 ॐ कराली हुँ फट्। ॐ जटिली हुँ फट्। ॐ रौद्री
 हुँ फट्। ॐ जटी हुँ फट्। ॐ चण्डी हुँ फट्। ॐ
 माण्डी हुँ फट्। ॐ विकटोलाटा हुँ फट्। ॐ किरिटी
 हुँ फट्। ॐ नर्तकी हुँ फट्। १२। ॐ कम्बोजी हुँ
 फट्, ॐ पुक्षशी हुँ फट्, ॐ चण्डोवी हुँ फट्, ॐ
 होमोही हुँ फट्। ४। इति पुष्पन्यासः।

ॐ नमो भगवति वज्रपौठेश्वरि विमानचक्रारविन्द-
 चन्द्रमध्ये महाकुलेश्वरि पञ्चकुलस्वभावे चतुर्मुखि द्वादश-
 नेत्रे अष्टभुजे 'वज्रचक्रघण्टासिरत्वकाद्यखड्काङ्गकडमरु-
 त्पलधारिणि अर्द्धपर्यङ्गनाव्यस्ये चतुर्विंशतियोगिनौपरिवृते
 करुणाक्रोधरूपिणि भक्तवत्सले दिव्योद्यानवासिनि सर्व-

^१ A साँ।

^२ A omits ॐ सुरतचन्द्रि....सुरतकामिनि ऊँ फट्।

^३ A ○कचो○।

^४ A omits वच०।

कामप्रदे सर्वार्थसाधनकरि आविश आविश प्रविश
प्रविश हन हन सर्वविद्यान् पच पच सर्वमारान् दह
दह सर्वभूतवेतालुकुभागडयक्षराक्षसपिशाचासरदुष्ट-
ग्रहकूरादिसर्वरोगोपद्रवकारिडाकडाकिनौवालुग्रहादीन्
वज्रेण एषां हृदयं (यानि) भज्ज भज्ज मम मनोरथं
परिपूरय देवी तारे सर्वभूमौश्वरि सोमाक्षवङ्गिमये
प्रभास्वरविश्रहे तथतैकरूपवति तुत्तारे तुभ्यं तुरे
हुँ फट् ।

॥ भगवत्या मालामन्त्रः ॥

312.

ॐ नमः श्रीमहाकालाय ।

मैचादिभावनापूर्वकशून्यतानल्लरं रेफोङ्गवस्त्र्ये हुँ-
कारसम्भवमात्मानं भगवनं षोडशभुजमहाकालं भावयेत्
अष्टवदनं चतुर्विंशतिनेत्रं चतुश्चरणं षोडशभुजं 'दक्षिण-
करैः कर्चिवज्रगजचर्मभुजरचिश्वलखडयमदण्डं वामकरै
रक्तपूर्णकपालगजचर्मधण्टाङ्गुश्चेतचामरडमरुनरशिरो
दधानं शेयभुजाभ्यां प्रज्ञालिङ्गितं खर्वं कृष्णं' हाहा हीही
हेहे 'होहो-पूरितमुखं महारौद्रं चिकायात्मकं पञ्चवृद्ध-

¹ A तारे ।

² C ओश्वरे ।

³ C omits.

⁴ A adds पानं after this.

⁵ ANb omit होहो ।

मुकुटिनं नरमुण्डमालाभरणं भवभयङ्करम् । पूर्वे महा-
 माया महेश्वरा सिंहाक्रान्ता प्रत्यालौढपदस्थिता चतु-
 र्भुजा वामे कपालं द्वितीये उमरुकं वादयन्तौ दक्षिणे
 कर्त्रि द्वितीये मुहरं क्षणवर्णा मुक्तकेशा चिलोचना
 विकटदंष्ट्रा च । दक्षिणे यमदूतौ नौलवर्णा चतुर्भुजा
 दक्षिणहस्ताभ्यां पद्मदण्डकर्त्रि[धरा] वामकराभ्यां
 रक्तपूर्णकपालचामरधृतवतौ प्रत्यालौढपदस्थिता यम-
 महिषाक्रान्ता 'नमा मुक्तकेशी । पश्चिमे कालदूतौ वामे
 कपालगेमुण्डं दक्षिणे मुहरचिशूलं अश्वारूढा प्रत्या-
 लौढपदा रक्तवर्णा मुक्तकेशी चिलोचनौ । सर्वा देवत्यो
 विकटदन्ता नागाभरणभूषिताः । चतुष्कोणे चतुर्द्वयः—
 पूर्वदक्षिणकोणे कालिका क्षणवर्णा द्विभुजा कर्त्रि-
 कपालहस्ता प्रत्यालौढपदस्थिता शवारूढा ; दक्षिण
 पश्चिमकोणे चर्चिका रक्तवर्णा कर्त्रिकपालहस्ता पूर्ववत्
 सर्वम् ; पश्चिमोत्तरकोणे^१ चण्डेश्वरी पौत्रवर्णा शवारूढा
 चण्डमृगहस्ता प्रत्यालौढपदस्थिता ; 'उत्तरपूर्वकोणे
 कुलिशेश्वरी शुक्रवर्णा वज्रदण्डहस्ता शवारूढा प्रत्या-
 लौढपदस्थिता । सर्वा देवत्यो नमा विकटदन्ता
 चिलोचना मुक्तकेशिन्यः । 'एभिरष्टयोगिनौभिः परिवृतं
 श्रून्यतासमाधिस्थसद्ज्ञानन्दिकशवं प्रत्यालौढपदेन वज्र-
 भैरवाक्रान्तं एवम्भूतं भगवन्तं ध्यात्वा मन्त्रं जपेत् ।)
 तत्त्वायं मन्त्रः—ॐ षोडशभुजाय हुँहुँ किलि किलि

^१ AC मया ।

^२ A गार्दिक्षिता ।

^३ Nb नैकर्त्रे ।

^४ Nb वायव्ये ।

^५ Nb इश्वाने ।

^६ A एभिः परिऽ ।

चण्डघोरदंष्ट्रोलकटभैरवाय सर्वसिद्धिदायकाय हिलि हिलि
किलि किलि हे स्वाहा । एतं मन्त्रं जपेत् ।

अथं मन्त्रराजः सततं जपेन बुद्धत्वं मिहैव जन्मनि
ददाति, जातिस्मरत्वमयुतजापेन, अष्टौ महासिद्धयः
सिध्यन्ति । अथ बलिं दातुमिच्छति तदैव भगवन्तं
सपरिवारं पुरतो भाव्य बलिमन्त्रेणाष्टौ बलिं दद्यात् ।
तचायं बलिमन्त्रः—ॐ नमो महाकालाय महादंष्ट्रो-
लकटभैरवाय महाक्रोधाधिपतये पिङ्गोद्धकेशाय षोडश-
भुजाय चतुर्विंशतिनेचाय ॐ तुरु तुरु ख ख खाहि खाहि
इदं बलिं घृलु घृलु हहा हिहौ हुहू हे है होहौ हंहः
महावज्रबुद्धाय काये मां अधितिष्ठ तिष्ठ टट टट मट मट
कट कट कारय कारय गर्जय गर्जय भौममहाक्रोधाधिपतये
नाशय नाशय सर्वशत्रून् दुष्टसत्त्वदमक पालय पालय मां
देहि देहि सर्वान् नाशय नाशय हुँ है किलि किलि भः हुँ
हुँ सर्वयक्षपिशाचाश्च राक्षसकिन्नराश्च सर्वशान्तिं कुरु
कुरु हं हः नाशय नाशय महाकालाय कालरूपाय
महाभयानकाय भौतं दम दम दमय दमय नाशनं
सर्वदुष्टसत्त्वानुद्धरत नागाधिपतये तारय तारय नाशय
नाशय तारय तारय हः हः कटः कटः खटः खटः फटः
फटः च्छिन्द च्छिन्द हन हन दह दह पच पच मथ मथ
नाशय नाशय घट घट सर सर चाँ क्रोधः स्वाहा ।
बलिमन्त्रः ।

^१ A. मिह बचमणि ।

^२ AC omit हो है ।

^३ ANb omit काण० ।

अथं तन्वराजः । अनेन प्रतिदिनं रात्रौ मद्य-
 मांसेनोदारेण वारिपूर्णशरावे सम्पुटाङ्गलिं कृत्वा बस्ति
 दातव्यम् । सर्वविघ्नं नाशयति सर्वशब्दून् पिशाचकारिकाः
 सत्त्वाः बस्तिदानात् नश्यन्ति च विलौयन्ते । अथानन्तरं
 दानादसाध्येऽपि यदौप्सितं तत् साध्यतां याति । भ्रुवं
 अष्टसिङ्गं साध्यितुं समर्थो भवति । सर्वपिशाचाः सर्व-
 यक्षाः सर्वभूताः केवला देवासुरा मनुष्याश्च एते यदि
 'तदा पलायन्ते मूर्ढानं स्फोटयति अन्तरौक्षं धावयति
 भ्रुवं स्वप्ने महाकालः शुभाशुभं कथयति, भूतभविष्य-
 दर्त्तमानं जानाति दूरादध्येष्यति । सर्वबुद्धस्य मन्वराजस्य
 बस्तिदानेन पुण्यसम्भारं गणयितुं न समर्थो बुद्धो रात्रि-
 न्द्रियमविच्छिन्नधारया देवा अपि तत् पुण्यं गणयितुं न
 समर्थाः । चतुरशैतिधर्मस्कन्धानां सारोऽयं मन्वराजः ।
 हजे यदि न सिध्यति मधु कृत्वा अस्थिना लिखेत् विद्याम् ।
 हस्ते धारयति स्यर्शयति नाशयति रोगदुर्भिक्षमडक-
 कान्तारौप्राणपानकान्तारादीन् । शरौरेण प्रभवति
 सहस्रायुः महाकालसमं किं पुनर्वचनैः । बस्तिमन्वराजोऽयं
 विद्या अनेन मन्वेण शताभिमन्त्रितं पानीयं गुरुविणौं
 पाययति सुखेन प्रसवति भ्रुवं सहस्रायुः । नानाभय-
 पौडितानि नाशयति । पठनात् नश्यति । अमृतैर्वारैकं
 सपाठं चक्षुसम्भयमञ्जयेत्, श्रीनरव्याघ्राश्वगजमहिषाहि-
 कुकुरशस्त्रमसिंहादयश्च यान्ति भ्रुवं सर्वकार्यं प्रसाध्य

¹ Nb तत्पराः यज्ञे, A उत्पलाद्यन्ते ।

² Nb दूरादृश्यते ।

प्रविशन्ति । सर्वबुद्धसमः घोडशभुजस्य बलिमन्त्रः ।
शताक्षरं पठेत् । क्षमापनबलिविसर्जनः ।

॥ 'इति घोडशभुजमहाकालसाधनं समाप्तम्' ।

। विरूपाक्षः ॥

॥ साधनमाला समाप्ता ॥

¹ The colophon is found only in Nb.

² After this colophon C adds शुभम्भूयात् । संवत् ६५६ आवण
शुक्लपञ्चमीकुद्धिथ काश वाहालया औवचाचार्य अमृतागन्दन
चोयाजुलो शुभं । This Newari date corresponds to
A.D. 1819. A abruptly brings in long extracts
from the महाकालतन्त्र extending over nine folia
from 333 to 341 and concludes with part of the
सप्तशतिकालस्पोक्तसाधन followed by the चैलोक्यविजय-
साधन and वच्छालानलार्कसाधन ।

INDEX.

अ

- अक्षिणि ४७, ६४, ६५, २६८, ४२४,
४६०।
- अक्षोभ्य १६, १८, ६५, ६६, १०३,
१०४, १०६, १२३, १२४, १४०,
१६०, १६४, १७२, १७३, १७५,
१८१, १८८, १९६, २०८, २१०,
२११, २४६, २४८, २५७, २६६,
२६८, ३०७, ३११, ३१६, ३२१,
३८८, ३८५, ३८७, ४०१, ४०२,
४०३, ४१६, ४२१, ४२७, ४२८,
४४३, ४४७, ४५१, ४६२, ४६६,
४७०, ४७३, ४७५, ४८२, ४८६,
४९८, ५०१, ५४५, ५४६, ५५४,
५६४, ५६८, ५८१; ०मौलिन्
४७२, ५०८, ५५८, ०मुनि ५७७;
०वच्छ ४३२, ४४८, ५०४।
- अग्निमण्डल ७८, १६०, २२६, २५५।
- अयपियडमंत्र १०३।
- अङ्गूष्ठातारा १६२।
- अङ्गूष्ठी १८८, २२८।
- अचल २०, १३७, १६६, १७२,
१७४, ४१८; ०वच्छुदा ११;
- ०हृदय ४, १४।
- अजया ५०२।
- अजाक्षीर ३३०।
- अजितमित्र ११४।
- अजितवच्छा ५।
- अजिता ४३५।
- अज्ञानपुरुष ४२८।
- अज्ञन ६१, १८२, १८७, २१४, २३६,
३५०।
- अतसौ १७०, १७२।
- अदय २१, २२, २२५, २६४, ३०४,
३२१, ४२६, ४६५, ५०५; ०आन
४७४; ०योग ५०३।
- अद्यवच्छ ४८, २६७; ०वच्छपाद ४६५।
- अद्ययी २३०।
- अधोमुखनकुली ५७७।
- अगत्त २६६, ३६६, ३७०, ३७७, ३८५,
५१४, ५२१, ५७४, ५७७।
- अनाथपिण्ड २४८।
- अनादियोग ४५६।
- अनुपधिशेषनिवर्गाधातु २६।
- अनुपमशक्ति ८२, २०६।
- अनुश्चङ्ग ४४, १३६, १६०, ३६४,
४६२, ५५७।
- अन्तर्ज्ञि ३५०।
- अन्यदीपानयनन्याय ५७६।
- अपराजित ५१३, ५२१।
- अपराजिता ३४२, ३८५, ४०३, ४३४,
४३५, ५२६।
- अपस्मार ४४१, ४६५, ५२२।
- अभयाकर्णगुप्त ५७६।
- अभवोद्धव १६५।
- अभिचार ३६६।
- अभिषेक ३०, ६५, १४८, १६०, १७६,
१८६, १६१, १६४, २४१, २४४,
२७५, २८५, २६४, ३०१, ३४५,
३४६, ३४८, ३६६, ३६४, ३७७,
४१६, ४२६, ४४६, ४८३, ४६३;
०गाया ४१६; ०विधान ५०७;
०विधि ४६४, ४८५।
- अभ्यासग्नी ४३५।
- अमनुश्च ४१२।
- अमितनाथ ३६०, ३६६, ३७४, ४४८।

- अमिताभ १६, १८, २६, ४०, ४६,
४७, ५१, ५३, ५६. ८३, ९४, ९८
७३, ७४, ७७, ८०, ८२, ८४,
८५, ८६, १०३, १२८, १२९,
१४७, १६४, १६६, १७५, १८१,
१८६, २२२, २३१, ३०८, ३२२,
३४१, ३४८, ३४९, ३५८ ३६२,
३६४, ३८२, ३८५, ३८८, ३९२,
४०१, ४१७, ४२७, ४४५, ४४७,
४७४, ४८३, ४९८, ५०७, ५०९,
५०८; ०नाथ ३७४।
- अमिताभगर्भतन्त्र २२१।
- अमितायुः ४४५।
- अमृतगुणा ३१८।
- अमृतप्रभा ४४६।
- अमोघ १६६, २३१, ४४७; ०चण्ड
१०, १४; ०संभव ४५०।
- अमोघसिद्धि १३, १६, १८, ६४, ६६,
१०३, १६४, १७६, १७८, १८१,
१८६, २०४, २१६, २१६, २४५,
३०८, ३२२, ३६६, ४००, ४४५,
४६२, ४७५, ४८२, ४९८, ५०८।
- अमोजपाणि ३८।
- अरनाल १४४।
- अरपचन ६२, ६४, ११२, ११४, ११५,
११८, १२६, १२८, १२७, १३२,
१४०, १४५, १५२, १५२, १५६।
- अर्क १८२, १८७, २१४, २३६, २४२,
२५६, ४१७, ४४१, ५५६।
- अर्जक २४७, २४६।
- अर्जपर्यङ्क ३७, ४०, ६४, ७७, १०७,
१७७, २०७, २१६, २४५, ३८१,
४००, ४६१, ४७०; ०ताराङ्क ५६३,
०नाश्रम्य ३८८, ५६६; ०नवश्य
५०१, ५०२; ०स्याता २०४।
- अलिममय १४६, १४८।
- अवधृत (अद्य) ४२६।
- अवधृतौ ६६६, ३८६, ४४८।
- अवलोकितेश्वर ४२, ४३, ४६, ५२,
५४, ६६, ७१, ७७, ८३, ८४, ८६,
८७, १७८, १८३, १८२, २००,
२२१, २३३, ३०८, ३३४, ५०६।
- अविज्ञकर्ण ५६६, ५७४।
- अग्नेत्र १६६।
- अग्नीक ८३, १२३, १७७, १८१, २१४,
२३४, २४५, २७४, २७६, २७७,
२८०, २८४, २८५, २८६, २८२,
२९६, २९७, ३०३, ३०४, ३६७।
- अग्नीकान्ता १७६, १७७, २४५,
२७५, २८६, ३०६।
- अग्नीकच्छटा ३०५; ०तर ३०३;
०पत्र १८६; ०पञ्चव २७६, २८०,
२८२, २८४, २८५, २८७; ०पञ्च
१२४, २८१, ३०१; ०बृक्त २७५,
३०६, ४०७; ०स्तवक २८८।
- अग्न ४३७, ५६८।
- अग्नत्य ४३७।
- अग्न कायचक्र ४२७।
- अग्न चित्तचक्र ४२७।
- अग्न चिह्न ४११।
- अग्न देवी २०७।
- अग्न नाग २०८, २१०, २५७, २६७,
२८७, ४०७, ४१८, ५०६, ५१४
५३१, ५५३, ५५४, ५६६, ५६०।
- अग्न महाभयतारा २०७, २०८।
- अग्न महासिद्धि ५६१, ५६६।
- अग्न मात्र ४४३, ४४६, ४७६।
- अग्न यक्षिणी ५६६।
- अग्न योगिनी ५६८।
- अग्न लोकधर्म २०३।
- अग्न लोकपाल ४०८।
- अग्न वाक्यचक्र ४२७।

अष्ट अम्बान २१६, २८५, २८७, ४२८, ४८८, ४९१, ४९२, ४९४, ५०४, ५१२, ५१०, ५११, ५१५, ५१२; ०पद २२०, ५२८; ०संस्थिता ४५५; ०पदा ४६७; ०भावत् ४८८, ०स्या २६१, २८२; ०स्थिता २८२।
अष्ट पट्ट ४२४, ४३६।
असङ्क पाद ४२५।
असहा ५।
असीमा ६।
असर ३५७, ३५८, ३८६, ३८७ ३८८,

४०६, ४३४, ५०६, ५२६, ५४०।

अस्त्रकृ-कपाल ५६३।

अहिवलय ५३२।

आ

आकर्षण १६१, ३६६, ४३४।

आकर्षणी ४६८।

आक्षेप मुद्रा ५१८।

आमिथ मण्डल २६२, ५४१।

आदर्शज्ञान १३६, १६०, १६६, २२७, ४६२, ४६७, ४७०, ४७१, ४८२, ४८१; ०शक्त ज्ञान ४७६।

आनन्द २५०, ५८४, ५९६।

आपोमण्डल २५५।

आमिथ ४२२।

आम्भाय २२४, ४०१, ४१४, ४७७, ४७८, ४८१, ४८६, ४८८, ४८९, ५१२, ५१४।

आयतन ४०६, ४६२।

आश्वास ४२४।

आरोलिक ३४५।

आर्यजाक्षुली २४५, २४७, २४८।

आर्यतारा ३७, ४४, २०४, २०८, २१३, २१८, २२१, २३७, २३८, ३४२, ०कल्प २४४।

आलि १४६, २२७, ३६४, ४२५, ४३६, ४४७, ४६३, ४७३, ४७८, ४८८, ४९१, ४९६।

आलोड २६४, २६७, ३००, ४२५,

४२८, ४८८, ४९१, ४९२, ४९४, ५०४, ५१२, ५१०, ५११, ५१५, ५१२; ०पद २२०, ५२८; ०संस्थिता ४५५; ०पदा ४६७; ०भावत् ४८८, ०स्या २६१, २८२; ०स्थिता २८२।
आवेष्टातारा १६१।

इ

इन्द्र ११७, २१४, २३६, २४१, २७४, २७६, ३५०, ४०६, ५११, ५१२, ५१५, ५१२।

इन्द्रजालकर्णी ४२४।

इन्द्रनील २६३, २६७।

इन्द्रभूति ३५३।

इन्द्राणी ५१०।

ई

ईर्ष्या ४५०; ०वचा १६६, २२६; ०वची ४०६, ४४७।

ईश्वान ५४१, ५५६।

उ

उयतामा २०६।

उयग्नवाहका ४५४।

उच्चाटन ३६६, ३७१, ४३४, ४४६, ५३२; ०विधि १८६।

उच्छ्वा ४१०, ५६६, ५७०, ५७१, ५७४, ५७७; ०शक्त ५६८; ०जग्मल ५००, ५७१, ५७४।

उद्गुयान (ओद्गुयान) ३६१।

उद्यल मुद्रा १७७, २०५, २०८, २४५।

उदस्कौट १८२, २३५; ०कौटक १८८।

उभासक १८१, १८६, २४४।

उभाद ४४१, ४६५, ५४२।

उभकेश्वरी ११३, ११८, १२०, १२१, १२१।

उपगन्द ४५, २६६, ३८६, ४१४,

५२१।

उपगीठ ४७६।

उपगीलच ४७६।

उपगेलापक ४७६।

उपग्नशान ४७६।

उपाय २६१, ४४८, ५५७।

उपेक्षा ५७, ६२, ६४, ६७, १००,

११५, १३८, ४८६, ४८८, ५७६,

५८७।

उपेन्द्र २४१।

उलूक ४०६, ४३७।

उष्णोष्विजया १८०, १८५, १८९,

१९८, २२८, १९४, ४१७, ४१८;

उष्णोष्मा १६६, ४१६।

अ

अङ्गपाद (वज्वाराही) ४३६।

ए

एकजटा १७७, २४५, २५७, २५८,

२६०, २६२, २६४, २६५, २६७

२७०।

एकजटासाय २५४।

एकाक्षर कल्प १६६।

ऐ

ऐरावत ३५८।

ऐरावती ४२७।

ऐश्वर्यता ३८६।

आ

ओडियान (उडियान) ८०, ८४,

४८८, ४५६, ४५५; ०पीठ २८६;

०मारीचो ४८६, ४८४, ४८५,

४८६, ४८७; ०वध्योठ ४३६।

ओक्षारको ५०२।

औ

औदुम्बर ४३७

क

काङ्गेश ४४६।

काङ्गाली ५८४, ५८६।

काङ्गो १२३, ४३७।

काञ्जल २४५।

काञ्चक ४६७।

काठिगो ३६४, ४३१।

कागिका ३५८, ३८२, ४४७, ४७५,
४८८, ४८४; कण्ठो ४२८, ४६१।

कन्दपं १७५।

कापाल मुद्रा ४७१।

कपालिनी ५०२।

कपोत ४०६।

कवन्ध ४५२।

कमण्डलु ४०, ४४, ३४१, ३४२;
०घर ७७, ७६।

कम्पन ८०, ८२।

कम्बोजी ५६६।

करवाल ८८।

करवीर २३७, २४३, २५६।

करविका ५८८।

करालो ५८४, ५८६।

करणा ५७, ६२, ६४, ७२, ११५,
१३०, १३८, २४३, ५८७।

करणाचल कवि ३६२, ३६१, ५६०।

करणाचलक्रोध ४३०।

करणाचलदण्ड ४८६, ४८७, ४८८।

करोट २४५; ०टका २४६।

कर्कोटक २४६, ३६६, ३७८, ३८८,
५१४, ५२१, ५७४, ५७६।

कर्णतारा ४५२।

कर्तरी ५८८।

कर्ममुद्रा १२७, ४४८, ४७१।

- कर्मशाजायी समाधि ४६३ ।
 कर्मवची १६०, ४११ ।
 काल २४० ।
 कल्पतरु ५०६ ।
 कल्पमारीची २७६ ।
 कल्पवर्ण ४३६ ।
 कल्पान्तानल ५३६ ।
 कल्पोक्त २७५ ।
 कल्पोक्तमारीची २६६, २७८, २८५ ।
 कल्याणगम्भ ४३१ ।
 कल्याणमित्र ४३१ ।
 कल्यूषी ४२६ ।
 काकपक्ष १८०, १८६, २३३ ।
 कामदेव ३४५, ३४८, ३५६ ।
 कामरूप ४५५ ।
 कामवच ५४५ ।
 कामाख्या ४५६ ।
 कामिनी ५०२ ।
 कामेश्वरी ४३५ ।
 काम्बोज ५६५ ।
 कायेश १६४ ।
 काशयद्वाहास्त्राय ६० ।
 काशिणी ५०२ ।
 काशण ५७२, ५७६ ।
 कालचक ४७८ ।
 कालदूती ५६८ ।
 कालरात्रि ४४०, ४४२, ४६१, ५०८;
     ०रात्रिका ४२५, ५०८ ।
 कालि १४६, १५६, २२७, ३४४, ४२५,
     ४३६, ४४७, ४७६, ४७८, ४८७,
     ४८९, ४९६ ।
 काली ५८४, ५८६ ।
 कालिका ५८८ ।
 काल्मोरक २२६ ।
 किङ्गर ४५७, ४०६, ४१४, ५६६ ।
 कुञ्जुरिपाद ४६८ ।
 कुञ्जम ६० ।
 कुण्डपखा २६६ ।
 कुण्डल ३५८, ३८१, ४२८, ४४७,
     ४६१, ४८८, ४९४; ०लिन् ४७५ ।
 कुण्डिका ४८, ७६ ।
 कुबेर ५१२, ५४१, ५५६, ५७१ ।
 कुमार ६८, १६८ ।
 कुमाराकरणम् ५७४ ।
 कुमुदाकरमति १४ ।
 कुम्भारङ्ग ४११, ५६२, ५६१ ।
 कुरुकुलपर्वत ३४७, ३४८ ।
 कुरुकुला ३४७, ३४८, ३५०, ३५१,
     ३५४, ३५५, ३५६, ३५८, ३५९,
     ३६१, ३६२, ३६५, ३६६, ३६७,
     ३७१, ३७२, ३७५, ३७६, ३७७, ३७८,
     ३७९, ३७९, ३८१, ३८२, ३८३,
     ३८४, ३८५, ३८७, ३८८, ३८९,
     ३८२, ३८४; अद्भुतं ३५३;
     ०कल्पोक्त ३४७; ०क्रियाः ३४५;
     ०पर्वतोदर ३६२; ०योग ३८५;
     ०षड्भुतं ३५१; ३८०; संज्ञिसं
     ३८४; स्वाधिष्ठानं ३८४ ।
 कुरुविन्द १४६ ।
 कुल ३१४ ।
 कुलस्य ४११ ।
 कुलिक ६८, २६६, २६६, ३७७, ३८५,
     ४१४, ५२१, ५७४, ५७७ ।
 कुलिश १६६, १६६; ०मार्ग २५८;
     ०शेष्वर ४४३; ०शेष्वरी ५६८ ।
 कुलीर गर्त १८८, १८८, २६६ ।
 कुलेश ४५६ ।
 कुण्डिक ११ ।
 क्षतसंख-पर्यग्न ५५७ ।
 क्षत्यागुणान १४०, १६०, १६६; ०आग
     ४६६; ०आभावा ४८८ ।

खाला ५३२ ; ०पाद ३७८ ;	राज खसपर्ण ४६, ४८, ४२, ४५, ४६, ४४,
३२८ ।	४०, ४५ ; ०जोकेश्वर ३७, ४६,
खालायमारि ५४७, ५५३, ५५४	४२ ।
खालायमारि तंत्र ३२८, ३३८ ।	४२७ ।
केलि ५६२, ५६७ ।	खाडीमछल ४२ ।
केलिमालिन् ५६०, ५६२, ५६२,	खेचरसिङ्ग ४५० ।
५६३, ५६६, ५६७ ।	खेचरी १६१, ४४६, ४४७ ।
केलिमालिनौ ५६३ ।	खेटक ५१० ।
केवलनैरात्र्या ४५१ ।	ग
केशिनी ११३, ११८, १२०, १२१,	गगनगङ्ग ४६ ।
१२१ ।	गगनोद्धव १६५ ।
कोकदश ४२६ ।	गङ्गा २६८ ।
कौवेरी ५०२ ।	गञ्जनम् ५६७ ।
कौसुम १४६ ।	गणचक्र ४६६ ।
क्रोधगगा ४७ ।	गणपति ४०६, ५६२, ५६३ ।
क्रोधपर्यङ्क ५४४ ।	गण्डव्युहादिस्त्रवाणि १० ।
क्रोधमुक्ता ५२४ ।	गन्धतारा १७६, १८४, १६२, १६७,
क्रोधानन ४३७ ।	२१६, २२८ ।
क्रोधावेश ५२६ ।	गन्धमादन २४८ ।
क्रोधावेशमुक्ता ५१५, ५२० ।	गन्धवं ४०६, ४०७, ४३४ ।
क्षेत्रवन्दारि १७४ ।	गन्धा ३५७, ३१२, ३२४ ।
क्षयिकनैरात्र्य २०५ ।	गर ४३१ ।
क्षितिगम्भ ४८, ५५७ ।	गरुड ७७, ७८, ३५७, ३५८, ४०६ ।
क्षितीश १६६ ।	गरुडेश्वर २१७, २७० ; ०त्र २५६ ।
क्षीर ४१ ।	गर्भपाद २५५ ।
क्षेत्रोपक्षेत्र ४७६ ।	गवय १८६, २६६ ।
ख	
खगम ४६, ५५७ ।	गान्धा ४१० ।
खगा ४३५ ।	गिरिजा ५६४ ।
खगानना ४२७ ।	गौता १५७ ; ३१२, ३२४ ।
खङ्ग ९१, २१४, २६६, ३५० ।	गुप्तगौरी ४७५ ।
खग्गरोहा ४२५, ४२७, ४३६ ।	गुप्ता ५६१, ५६२, ५६६ ।
खदिवग्नी १७६ ।	गुलिका ४८, ३७५, ४३० ।

गोमयादिपानीयमंच १०२।

गोमुण्ड ५६८।

गोरोचना १८२, १८८, २३५, २४३

गोविन्द ३७०।

गौरी ३१०, ४४५, ४४६, ४७६।

गौरीतारा ३५२।

गौरीस्तनयुगल ५११।

घ

घटा १६८।

घणिट्का ४२८।

घस्सी ४४६, ४७६।

घोरचण्डौ ४४८, ४८८, ४८६, ४६२,
४६४।

घोरझमशान ८८, ४५६।

घोरान्धकार ४३७।

घोषवच ५४५।

च

चक्रवय ५६४।

चक्रधर ३३५।

चक्रवर्तिनी ४२७।

चक्रवर्मिणी ४२७।

चक्रवेगा ४२७।

चक्रसम्बर ४६५, ४६६, ४६८; ०नाथ
५००।

चक्री ३५८, ३८१, ४२८, ४४७, ४६१,
४७४।

चण्डोबीज १८१, १८६, २३४।

चण्डोबगा १७३।

चण्डमहारोषण १७१, १७२, १७३,
१७४, १७५।

चण्डवचपाणि ४०४।

चण्डाच्छी ४२७।

चण्डाचल १७४।

चण्डालिनी ४४६।

चण्डाली ११०, ४४६, ४४५, ४७६।

चण्डिका ४४१, ४६८।

चण्डौ ५६६।

चण्डोबी ५६६।

चतुरार्थसत्य ४३२।

चतुर्वेदमहामुकुटी १६६, २२८।
चतुर्भूतमण्डल ४८७; ०र्महाभूतमण्डल
१६५, ४२४, ४६१; महाभूतस्य
४६६।

चतुर्महाराजिक ४०८।

चतुर्मार २२, २४, ४८६, ४८८;
०र्मारासन २०।

चतुर्मुद्दा १२७, ४७१।

चतुर्खण्डगा २७४।

चतुर्स्तिंश्चाङ्ग ४३२।

चन्दकान्ता ५६२, ५६६।

चन्दकान्तिमणि २६८।

चन्दकाली ५६१।

चन्दप्रभ ६६, ११४, ११८, १२०,
१२१।

चन्द्रवच ४२२।

चपेटदानमुद्दा ४०३।

चम्पक २४५; ०वक्त ४०८।

चरेन्द्र ५६०, ५६१, ५६२, ५६६।

चरेन्द्रक ५६७।

चर्चिका ५६८।

चषक २५७।

चामर २१५।

चामररत्न २०।

चामोकर १०७, २६०।

चालन ४७१।

चित्तवच ५०७।

चिन्मामणि १२, २७, ४६, ६०, ६६,
५०६।

चित्तेश ४६७, ४१६, ४५०; ०मुकुट
४४६, ४६६।

चित्रकालि ५६१।

चित्रसेना ५०२।
 चुन्दा २७०, २७२, २७३, ३५२;
 ○मुद्दा २७।
 चुलुक ५६३, ५६४, ५६५, ५६७,
 ५६८, ५७०, ५७१, ५७५, ५८।
 चैत्य १६२, २६६, ५४२।
 चैत्यगर्भ २७६, २८०; ○गर्भस्था २७४,
 २७६, २८१, २८५, २८२; ○गर्भ-
 स्थिता ३०३; ○गुहागर्भस्थिता
 ३६४; ○गुहान्तस्था ४१७; ○गुहा-
 लया ४२०।
 चैत्यालङ्घन ४०५।
 चौरिका ४४६।
 चौरी ४४६, ४७६।

छ

छन्दोपछन्द ४७६।

ज

जटिली ५६६।
 जटी ५६६।
 जम्बुडमांस ५८८।
 जम्म ४३४।
 जम्मनी ४३५।
 जम्मल ५६०, ५६१, ५६२, ५६४, ५६६,
 ५६८, ५७०, ५७१, ५७२, ५७३,
 ५७४, ५८०, ५८२, ५८२; ○जलेन्द्र
 ५६१; ○नाथ ५६६, ५६७, ५६८;
 ○प्रतिमा ५६८।

जयकर ५११।

जयतारा ३५२।

जलाञ्जलि ५६७।

जलेश ५७६।

जवा ३८०; ○कुसुम २६२, ३०३।

जाङ्गुली १७७, २१७, २४५, २४६,
 २४७, २४८, २४९, २५२, २५३;

○तारा २१७; ○धारिणी २४७;
 ○महाविद्या २५०; ○मुद्दा २४७।

जाम्बुडी ४११।

जाम्बूनद २२२, २६२, २६७ ४१६।

जालन्धर ३७६।

जालिनीकुमार १२१; ○प्रभ ११३,
 ११८, १२०।

जोगोल्कार ४२६।

ज्ञानकाय १२७, १४०, १४५, १६५।

ज्ञानचक्र ४४५, ४०६, ४१२।

ज्ञानदेवी ४२६।

ज्ञानमण्डल ४८३।

ज्ञानमूर्ति १२७।

ज्ञानसच्च २०, २१, २३, ३०, ६०,
 ६३, ६५, ७८, ८६, १२२, १२४,
 १३२, १३७, १७०, १७२, १७३,
 १७४, १७६, १७८, १८१, १८५,
 १८६, २०५, २२०, २५३, २८२,
 २८४, ३०१, ३०४, ३११, ३४६,
 ३४०, ३४८, ३६६, ३८६, ४१६,
 ४५०, ४६६, ४७५, ५१८, ५५८।

ज्ञानसंभव १६५।

ज्ञानाधिष्ठान १०१।

ज्वालामुखी ४३६।

ज्वालामुद्दा ४२६, ४६५।

ठ

ठक्किराज १२७, ४१८, ४२०।

ड

डमर ८८, ८५७, ८२५, ८६०, ८६८,
 ८१६, ५६५, ५६६, ५६७; ○बक
 ८८६, ५०२, ५६१, ५६८।

बाक ४४१, ५२२।

दाकिनी १६८, २८७ ४१०, ४२५, ४३१, ४३६, ४४१, ४५५, ४८१
४६३, ४८५, ४९७, ५३१।

दाकिनीवच्चपञ्चर ३३१।

डामर ५१३, ५२०।

डिम्म ५७०, ५७८।

डोम्बीनी ४४१।

डोम्बी ४४३, ४४६, ४७६।

डोम्बीहेरुक ४४३।

ढ

ठोक्कर्ग ५७४

त

तच्छक २८६, ३८६, ३७७, ३८५,
५१४, ५२१, ५७४, ५७७।

तथाता ११०, १११, १७६, ५६७।

तथागतञ्चान ४५६।

तथागतसम्भवमुद्धा है।

तन्त्र १२, १३, १६१, २६६, ५१५;
०राज १, ६००।

तन्त्रास्थाय २६६।

तर्जनीमूद्धा ५५७।

ताण्डव ३८१, ४७४; ०वा ४८०।

ताहा १८, ४७, ४०, ४६, ५६, ६४,
६६, ७०, ७५, ७७, ८६, १०४,

१७६, १७७, १७८, १७९, १८३,
१८७, १८८, १८९, १९०, २००,

२०४, २०५, २०६, २०८, २११,
२१३, २१४, २१५, २१८, २१९,

२२१, २२२, २२३, २३५, २३७,
२३८, २३९, २४१, २४६, २४८,

२५२, २६०, २६७, २२८, २४३,
३६५, ३८६, ३८२, ५६४;

०देवी १८४, २२०, २४१;
०धारणी १८१, १८२, १८४,

१८७, १८८, २३५, २३६।

तामिली २६७, ३४७, ४१५; ५६३,
५६४; ०सम २१०।

तारोदय ३४५।

तारोद्वकुरक्षा ३४७, ३७६।

तार्द्व ६७२, ६७७, ६७८।

तास ६६।

तिळक ५८४।

त्रिकाय ५०५; ०यात्रक ४८२,
५८७।

त्रिकाल न्नायी २५१।

त्रिगुहालय २३१, ५४६, ४१६, ५६३।

त्रितच्च २६३, ३६३, ४६६, ४७०,
३७६, ४३२।

त्रिदण्ड ३४२।

त्रिदग्दिक ८८।

त्रिदण्डी ४०, ४४, ८८, ३४१।

त्रिदशपुर ३४८।

त्रिपताका ४२८, ४७०, ५१०, ५११।

त्रिभवतारिणी २०६।

त्रिग्ल १७०; ०मुकुटिनी २५१।

त्रिग्ल-परण ७२, १००, २६७।

त्रिशरण-गाथा १०६, १८८, २२५,
२७२, २७३।

त्रिशिख २७८।

त्रिशिखा २७४।

त्रिशूल ८२, ६३, ६६, ६८, ७४, ७६,
२६६, ४०२, ४०३, ४८२, ४८३,
५११, ५८८, ५६०, ५६८; ०दण्ड
८८।

त्रिमय १, ४, १४, १५, १६, १७;
०राज १, १३, १४, १७।

त्रिसगायत्राजकल्प १६।

त्रैयम्बिक ६७।

त्रैलोक्यात्मनी ४३४।

त्रैलोक्यमाट ४३४।

त्रैलोक्यवच्च ५२४।

चैलोक्यवशङ्कर ७५, ८०, ८२, ८४।	प्रविशाधिशाज ५८०।
चैलोक्यविजय ५१३; ०मुद्रा ४५२, ३७२, ३८०।	इतिंश्लेष्य ६४, १२६।
चैलोक्याच्छेष ४७४, ४७६।	दिपिन् ५३५।
चैलोक्योदर ४३५।	हिसुजहेतक ४७३।
व्यञ्ज ४१६; ०वर्तिन् ४२०।	देववस्थ ५४५।
व्यवक्षणखा ५७६।	देववस्था २२६; ०वचिका ४४७ ०वच्छे २२१, ४०६।

द

दत्ता ५६१।
 दम्भोलि १५३।
 दर्पण १२४, १२६।
 दशपारमिता १८०, १८५, २२६,
५६४।
 दशभुज-सितमारीचो २७५।
 दशाक्षर २६३, २६६।
 दाढिमकुसुम ४२५।
 दिक्षाल १५२।
 दिक्षाल २१४, २३६।
 दिग्बन्धमुद्रा ५१८।
 दिग्मवरा ४३६, ४६२।
 दिव्यकाय ३७६।
 दीपतारा १७६, १८४, १६१, १६७,
२१६, २२८।
 दीपा १५७, ३१२, ३२४।
 दुर्गोलासिणी २३७, २३८; ०तारा
२३७।
 दुर्बयचन्द्र ४८६।
 दुर्जया ५०२।
 देवकुल १३८।
 देवदत्त १८०, १८६, २१४, ५३६,
५६४।
 देवराणा ४८७।
 देवासुरदधिर ४५७।
 देवेन्द्र ५१०।
 देवदत्त ४१२, ४८।

ध

धनद ५६०, ५६१, ५६२, ५६३, ५६४,
५६५, ५६६, ५७६, ५७५, ५७७।
 धनदत्तारा २२०।
 धर्मचक्र ६, १०१; ०मुद्रा ६, १०७,
१११, १२७, ४०८।
 धर्मधातु ६६, १०८, १५७।
 धर्मधातुवागीश्वर १२७, १२८।
 धर्मनैरात्र्य १०५।
 धर्मप्रविचय ४८६।
 धर्ममुद्रा १२७, ३१७, ४७१।
 धर्मरत्न ४५६।
 धर्मशङ्कसमाधि १२६, १५७, १५८।
 धर्माकरमति ४१७; ०पाद २००।
 धर्मदेव १२५, १५६, १८६, १८५,
२५५, २५६, ३५६, ४४०, ४४२,
४५२, ४५३ ४५५, ४७२, ५४२;
 ०शान ३७३; ०मुद्रा १०, १२,
४५६; ०यात्र्य २२६।
 धान्यमङ्गलो ४२१, ४२२, ५६२।
 धाराखो ५८, ५४, ८८, ४१७; ०वस्थ
२५१।
 धारा ६६।
 धाराजम्भक ५६८।
 धारिणी २६६।
 धुगन ८०, ८२।
 धुलूरक ५६८।
 धृष्ण ५०, १५४, ५८८।

- धूपतामा १७८, १८४, १८२, १६७, १६६, २२८।
 धूपा १५७, ३१२, ३२४।
 ध्वायकेयुरा ८०३, ८१५, ८१६।
- न
- मकुली ५८२, ५८४, ५८५, ५८६, ५८७,
 ५८१, ५८२, ५८४, ५८०, ५८१।
 मगरक्षोभ ८७०।
 मग ८४४; ०मा ८४४।
 मन्द ८५, २८६, ३४६, ५१४, ५२३।
 मन्दिकेश्वर ४०६।
 मन्द्यावत ४५६।
 मंसुसकज्ञप ४६८।
 महकपाल ४०६; ०चर्च ४६६, ४८७,
 ४६१, ४६२; ०मलक ४७०;
 ०मुख ५४६; ०शिः ४६७।
 मतकी ५८६।
 मत्तश्चरी ४८८।
 मवयह २७५, ४०७।
 मवांश्चरत्र ३४८, ३४६।
 माग ४०६ ४०७।
 मागकेश्वर २३, २४, ४३७, ५८०;
 ०पुष्ट ४८; ०पुष्टकटा २०।
 मागाभग्ना २८३, २८८, ५८८।
 मागार्जुन १५४, २८७।
 मागेन्द्रभूषण २८५।
 मागेश्वर २४४।
 माद १५३।
 मामसंगीत १२७, १६१।
 मारायण ३५०।
 मिगड १६१।
 मियह ५४२।
 मिरामिष ४१२।
 मिराम्बशून्यता ४४२।
- मिरपाखिश्चेष्ट ६७।
 मिर्मिकाय ४५५।
 मिर्विण ४५६, ४६१।
 मिर्विषीकरण ४८६।
 मिसुम ४८६, ५११।
 मिष्पद्वतारा ३५२।
 मौलिकगठ ६८, ८८, १३७, ४१८,
   ४२०।
 मूल ३५८, ३४१।
 मूलकद्विश्वसोमाला ४७२।
 मुखा १५७, ३१२, ३२४।
 मुखमहा ५१६, ५२२, ५२७।
 मैत्राक्ष्य ३३, ६८, ७२, १०६, १५४,
 १७५, १८८, २७२, २६१, ३००,
 ४४१, ५५८।
 मैत्राक्ष्ययोगिनी २३०, ४९४, ४४६,
 ४६७, ४८८।
 मैत्राला २१६, १६३, ४५१, ४७५,
 ५०२; ०मैत्रलयोगिनीविशुद्धि
 २१०।
- प
- पञ्चकपाल २७२, ३४१, ४६१, ४१६।
 पञ्चकुलस्वभाव ५८६।
 पञ्चक्षय ५५६।
 पञ्चगन्ध ३७८।
 पञ्चमिन ४६०।
 पञ्चज्ञान ४०५, ४८२, ४६१;
 ०ज्ञानात्मक ४४५; ०ज्ञानात्मिका
 ४२५; ०ज्ञानात्म ४६२; ०ज्ञाना-
 त्मत ४६४।
 पञ्चतथागत १६०, १६६, २१५, २३१,
 ३५१, ३५२, ३७२, ३७६, ४८०,
 ४२६, ५०४, ५८२; ०मुकुटा ३२४;
 ०मुकुटी ३१२।
 पञ्चधातु ४८८, ४६२।

- पंचबुद्ध ३६१ ; ०मयी ३८१ ; ०मुकाटन् | पद्मतारा २९६।
 १२७, ५८७ ; ०महासुकुटी १७८।
 ०गत ५६५ ; ०विशुद्धि ४६१।
 पंचमगतलाय ४६२।
 पंचमहादेवती ४०१।
 पंचमुण्ड ४०३।
 पंचमुहुरा २०८, २१०, ३८८, ३६१,
 ३६५, ३८८, ४४५, ४५७, ४८८,
 ५०४, ५६० ; ०धरा ४२७, ४६२ ;
 ०विभूषणा ४५१ ; ०विभूषित
 ४६१ ; ०विभूषिता ४८५।
 पंचयोगिनी ४४३, ४६२।
 पंचरक्षा ४०२, ४१०।
 पंचवीरकुमार १११, १४१, १४२ ;
 ०वैश्वकोशर १०५।
 पंचस्कन्ध १३७, ४६६, ५४४।
 पंचाक्षरमुहुरा ६।
 पंचांग ३६१।
 पंचानन्तर्य ३०, ३१, ४८, ५२, ५४,
 ४७, ५५८।
 पंचाभिज्ञाता ५०६।
 पंचामृत २३१, ३६६, ३७६, ४१६,
 ४२६, ४३७, ४४६, ४७५, ४७६,
 ४८३, ४८४, ४८६, ४८६, ५६७,
 ५८१ ; ०इव ४८६ ; ०धरा ४४६।
 पंचोपचार १३०, ३८१, ४३८, ४५८।
 पंजर ३६०।
 पंजरमुहुरा ६।
 पगव ४२६।
 पताका २५७, ४६७।
 पञ्चकटा ३०८।
 पद्मकुण्डो ८८।
 पद्मकुलोद्धव ८८।
 पद्मनृूल ५४५।
 पद्मजालिनी ४८८।
 पद्मडाकिनी ४६०, ४६७, ४८९, ४८६।
- पद्मतारा २९६।
 पद्मषट्क ३६२।
 पद्मनर्तश्वर ७६, १८२, १८७, २३५।
 पद्मनर्तश्वरास्राय ७७।
 पद्ममुख ५६२, ५६४, ५६६।
 पद्ममुहा ५१७, ५१८, ५२२, ५२४।
 पद्मराग ३०३, ३६८।
 पद्मवच्छी १६०।
 पद्मवञ्जनपाद ३१७।
 पद्मवासिनी ७५।
 पद्महस्ता ८७।
 पद्माकार ११६ ; ०मति ४२।
 पद्मानक १३७।
 पद्मावती ५६४।
 पद्मग ४३१।
 परमानन्द २२७, ४८८, ४८२, ५६६ ;
 ०सुखास्त्र ४७३ ; ०सुन्दर ४६१,
 ४८२ ; ०दा ४४६।
 परमाश्र ५१०, ५११ ; ०मुहा ५११ ;
 ०वक्ष ५०८।
 परम्पु २८०, २८५, २८७, २८६, ३०७,
 ३०८।
 पर्णपिण्डिका ३०३।
 पर्णश्वरी ३०६, ३०७, ३०८, ३०९,
 ३१०।
 पर्णश्वरीघारणी ३१०।
 पर्णङ्ग ४८, १५८, १५६, १५१, २२४,
 २८४, २९४ ; ०ताङ्गव ७६ ;
 ०गिरस्त १४५ ; ०गिरस्ता १७७,
 २८५ ; ०श्चित १४६ ; ०झा ३१५ ;
 ०झावस्थित ४।
 पलायक ४११।
 पलायु २५१।
 पलाश ७५।
 पाटल ४३७।
 पात्तरवासिनी ७५।

पाखरा १८, ८५, ८६, १०३, २२२,	पूर्णमुद्रा ५१६।
८८६।	पुष्टीरमण्य ३७९।
पातनी ४८८।	पुष्टिके ६६८।
पातालकन्या १४४।	पुस्तक ४०, ४६, ८८, ६४, ६५, ११७,
पातालसिङ्गि ३५०।	११८, १२१, १३१, १४५, २१६,
पादखेप २१४, २३६, ३५०।	२७१, २७२, २७३, ११६, ११६,
पापनाश्वन्मुद्रा ५१५।	६३७।
पायस ८१०, ८११।	पुष्टिरात्रा १७६, १८४, १६०, १६५,
पारद ३६८; नवर्ण ४६६।	२१६, २२८।
पासमिता ४८८।	पुष्पा १५७, ३१२, ४२३।
पासमी ११४, ६६०।	पृजादेवती १३८, १४०।
पाहिजात २०४; नक २४५।	पृतन १६८।
पारोक्ष ६६।	पृथ्वीमण्डल १६०, २५६।
पाश्चतारा १६१।	पैराइपातिक ५४१।
पाश्चिनी २२६।	पोतलक ४२; नकाचल ४०।
पाश्ची १६८।	पोद्विलिका ३६६।
पिचुवा २६६।	पोषध २१६, ३७०।
पिण्डपात ४८५; नपातिक	पौष्टिक ३६८, ३६६, ५३६।
०मंत्र १०३।	प्रज्ञा ८८, ३२०, ३२६, ४४४, ४४८,
पितृज ४१६।	४७७, ५०५, ५२६, ५३१, ५३२,
पिश्चात ४०६, ४३४, ४३७, ४४१,	५३७, ५३६, ५५६, ५८१, ५८७।
४५८, ४६५, ५२२, ५६६।	प्रज्ञाखड़ ११७, १३१, १५६।
पिश्चाति ३०७, ३०८, ३१०।	प्रज्ञामक १५६।
पिष्ठक ४११।	प्रज्ञातत्त्व ३३५।
पौठतारा ५६५।	प्रज्ञान्तक १३७।
पौठोपौठ ४७६।	प्रज्ञापारमिता १०७, १११, १२८,
पौलचोपयौलच ४७६।	१४८, १५३, २२४, २२६, ३१०,
पुक्षसौ ३१०, ४४५, ४४६, ४७६, ५६६।	३१२, ३१२, ३१६, ३१४, ३१५,
पुहूल ४७४।	३१६, ३१७, ३१८, ३१६, ३२०,
पुरक्षोभमंत्र ४८६, ४४८, ४७८	३२१, ३२२, ३२६, ३२४, ३२५,
पुरन्दर ३००।	३२२, ३४०; नदेवी ३२५;
पुरक ५६०।	०पुस्तक १२७, १२८, ३१२, ३१३,
पूर्ण ५६८, ५६७।	३२१, ३२६।
पूर्णगिरि ४५६, ४५५।	प्रज्ञापालित ७१।
पूर्णभद्र ५६०, ५६१, ५६२, ५६३,	प्रज्ञापुट ४४५।
५६६, ५६७।	प्रज्ञामण्डल ३७०।

प्रज्ञालिङ्गित ५००, ५०२, ५०३, ५०४,	प्रभावती ४२७।
५०५।	प्रभास्तर ४८०, ५२६।
प्रज्ञालोक ४२१।	प्रसुदिता १००।
प्रज्ञावर्जनी ३१६, ३२७, ३३१, ३३६,	प्रलयामि २५७, ४७२; ○यानल ४४०,
३४०।	४४२।
प्रज्ञावद्विनिधि ११०।	प्रवाल ३८६।
प्रज्ञावद्विविधि १५६।	प्रवेशन १६१।
प्रज्ञोपाय १६५, २८८, ३८६, ४५०,	प्रसवतारा २४१, ३५२।
५२५, ५८६; ○विधान ४७३।	प्रख्याति ४८८; ○सम्बोधङ्ग ४८६।
प्रणगडा ४२७, ४२८।	प्राकार ३६०।
प्रणव २३२, ४३२, ५४६।	प्राणावन्ध ३७५।
प्रतिबिम्ब ४२८।	प्रियदर्शना ५०२।
प्रतिभासमाचक ४२।	प्रीति ४६४, ५११; ○सम्बोधङ्ग ४८८।
प्रतिसरा ३६७, ३६८, ४०५, ४०७।	प्रेत ४०६, ४४१, ४५८, ४८८, ४९५,
प्रत्यक्षिरा ४०२।	५२२, ५२१; ○तासनस्य ५८६;
प्रत्यवेक्षणा २२७; ○ग्ना १६०, १६६;	○ग्ना ४३७।
○ज्ञान १३६, ४६३, ४६७।	प्रेतसन्नपित ए।
प्रत्यवेक्षा ४८३।	
प्रथालौढ १२३, १२४, २०८, २०९,	
२१०, २४१, २५०, २८६, २८६,	
२७६, २७७, २८०, २८२, २८४,	
२८६, २८२, ३०६, ३२७, ३३१,	
३३६, ४४०, ४४२, ४५६, ५०७,	
५१०, ५३०, ५५४, ५५५, ५५७,	
५५८, ५६३, ५६८, ५८८; ○पद	
५०६, ५२८, ५३०, ५३१, ५३५,	
५३६, ५४०, ५७७, ५८०, ५८८;	
○पदा ४०३, ४२५; ○सुत्स्यान	
५१६, ५२१; ○स्य ए६; ○स्या	
२८२, ३०७; ○स्थित ५४६;	
○स्थिता ४५४।	
प्रथालौढा ४१६।	
प्रथेक २०१; ○बुज्ज ५७।	
प्रदीपतारा ३५२।	
प्रदीपदंजलमहन्त्याम १०६।	
प्रदानाक्षोर्ति १७१।	
	फ
	प्रत्यक्षार ४३७
	ब
	बदर २४४; ○क ४२
	बदरीकाशटक १८१।
	बन्धन १६१; ○मुक्ति १८६, १८८।
	बन्धुक २२, १३१, १३६, १४६,
	१८२, २६२, ३०६, ३८०।
	बिन्द्योग १८६, ४६४।
	बिरुद्याक्ष ४०१।
	बीजपूर ५४१; ○क ५५०, ५५४,
	५५५, ५६६, ५८०।
	बीमत्स ५१२।
	बुज्ज ४१।
	बुज्जपाल ५००; ○बोल ५०२।
	बुज्जकाल १६४, ४६१।

- बुद्धचेत १२ ।
 बुद्धाकिनी ८५५, ८६०, ८६१, ८६२,
     ८८२, ८८४, ८८६ ।
 बुद्धतारा २१६ ।
 बुद्धाटक १६५ ।
 बुद्धप्रीति १६४ ।
 बुद्धभट्टारक ५०६ ।
 बुद्धमाव १६५ ।
 बुद्धमाषित २६६ ।
 बुद्धमखल ३६१ ।
 बुद्धमाता ३२५ ।
 बुद्धमोद १६४ ।
 बुद्धरक्त ४५८ ।
 बुद्धराग १६४ ।
 बुद्धवाच १६५ ।
 बुद्धसम्भव १६५ ।
 बुद्धस्मित १६५ ।
 बुद्धहास १६५ ।
 बुद्धिवर्द्धनी ३१६, ३२७, ३३१,
     ३३६, ३४० ।
 बुद्धोपसंहार २५५ ।
 बोधिचित्त १, ३, १३, १६, ६७, ३००,
     ४४८, ५२५; ०चन्द्र ५१५, ५२०;
     ०चित्तादिपूर्ण ४२५; ०चित्तोत्ताद
     १६, ६४, १०६, १३८ ।
 बोधिलक्ष ४०६ ।
 बोधिसत्त्व १७८, ३२५ ।
 बोधङ्ग ४६४; ०भावना ४८८ ।
 बोधङ्गी ४८१, ४६१, ४६४, ४०१;
     ०धारणी ४०५; ०मुमा २७७ ।
 बोधङ्गकुषुम २०२ ।
 ब्रह्म २४१, ४८८, ५१२, ५७१ ।
 ब्रह्म ३३० ।
 ब्रह्मकपाल ३३१ ।
 ब्रह्मचर्य ३३६ ।
 ब्रह्मसुख ५१० ।
 ब्रह्मलोक २०१ ।
 ब्रह्मविहार १५८, १७६, १८४ ।
 ब्रह्मशिरः २५७, २८०, २८४, २८५,
     २८७, २८९ ।
 ब्रह्मा ११७, २१४, २३६, २४१, २७४,
     २७६, ३००, ३५०, ४०६, ४०६,
     ४२६, ५१०, ५५६ ।
 ब्रह्माघशिखर ५०६ ।
 ब्रह्माण्डी ५४१ ।
 ब्राह्मी १४४ ।
- भ
- भक्तिवस्तुल ३१८ ।
 भगवत्तोकेश्वर ६१ ।
 भद्रक १६३ ।
 भद्रकुम्भ २१४, २३६ ।
 भद्रघट १२, ५०६; ०हस्ता ४१५ ।
 भद्रा ५६२, ५६६ ।
 भद्रासन १७८ ।
 भद्रक ४३७ ।
 भस्म ४८६, ४८४ ।
 भिष्णुपाल ३०१ ।
 भौमदर्शना ५०२ ।
 भौमा ५०२, ५६६ ।
 भौद्यभगिनी ४०४ ।
 भुजगयज्ञोपदीती ४१; ०गामरण
     २६५ ।
 सुवनेश्वर १६१ ।
 भूवरतिक्षि ३५० ।
 भूवरी १६१, ४४६, ४४७ ।
 भूत १७०, ४८७, ४०६, ४१०, ४३७,
     ४४१, ४५८, ४६३, ४६४, ५३२,
     ५६३; ०कोटि १६४ ।
 भूतडामर ५१२, ५१३, ५१४, ५२६,
     ५२०, ५२४, ५२५, ५२६ ।
 भूतडामरतंत्र ५१५ ।

भतासनमुक्ता ५१७।
 भसिधारणी ३५०।
 भरिणी ७५।
 भट्टुठी ३७, ४०, ४८, ४६, ५८, ६८,
     ७५, ७७, ३८१, ३८२; ०मुक्ता
     ३८२।
 भट्टाचार्य १८८, २३५।
 भट्टाचार्य १४६।
 भैरव ४२५, ४४०, ४४२, ४६१, ५०८,
     ५०६।
 भैरवा ५०८।
 भोट २६७।
 भमर ८४, १२४, १२५, १४६,
     ३५३, ३५७, ३६०, ३६१, ३७१।
 भमरसिधुन १४७।
 भमरीयोगकुरकुला ३५४।

म

मकर २७४, २७६।
 मङ्गलसेन ५४६।
 मङ्गुकमार ६६, १५१।
 मङ्गुधोष ४६, ७१, ८५, १००,
     १०३, १०५, १०६, १०७, १०८,
     १०९, ११२, ११३, ११५, ११७,
     १२१, १२२, १२३, १२४, १२६,
     १३०, १३१, १३७, १३८, १३९,
     १४२, १४८, १५०, १५२।
 मङ्गुतत्व ३६०; ०नाथ ६६, १०८,
     १२८, १४८, १५०, १६२, १६६,
     १६६, १६७, ५४३।
 मङ्गुराज २६६।
 मङ्गुवर १०२, १०२, १०८, ११३,
     १६२।
 मङ्गुवष ६६, ६४, ६७, ६८, ६९,
     ६५, ११३, १२६, १२८, १२९,

१४६, १६१, १६३, १६५, १६७,
     ५५२।
 मङ्गुओ ६२, ६५, ६६, ६८, १०८,
     १०८, ११०, १११, १२०, १२६,
     १२६, १२६, १२१, १२६, १२१,
     १४२, १४५, १४६, १४९, १५३,
     १५४, १५५, १५६, १५७, १५८,
     १५८, १६०, १६५, १६६, १६५,
     ५०६।
 मङ्गुओ-कुमार ७५।
 मङ्गुक ४१२।
 मणि ४५६; ०घरी ४०६; ०वंश
     ५४५।
 मणिधर २७, ३६।
 मण्डल २२१।
 मण्डलराजायी ४६२।
 मति ३२६।
 मत्त्वा ४११।
 मदन ८३, १२६, १७१, १८१,
     १८३, १८६, १८८, २३४, २३६,
     ४६६, ५००, ५३६, ५४०।
 मदनपल ३६७।
 मधुकर १२५, १३०, ५११।
 मध्यमकर्षिः ४१७।
 मध्या ६६।
 मनोरथरथित ४४४।
 मनोविज्ञान ४७०।
 मञ्चानुसारिणी ४०२, ४०८।
 मञ्चमय २१४, २६६।
 मञ्चूर ६६; ०पिछ २१५, २४५,
     २५१, ४००, ४०२, ४०७;
     ०पिछक ४४६।
 महात्रीतारा १७७
 महाकाशिका ८८, ५२, ५४, ५३,
     ७१, ८७, १७८, १८८, १८९,
     २००, २२१, २२६, २२७, २२८।

महाकाल ४८७, ५८४, ५८८, ५८७,	महामेलापक ४८७।
५८९, ५९०, ५९६, ६००; ०काली ५८४।	महामोक्षपुर २२७, ४०५।
०भट्टारक ५८५।	महायद्ध ५८२; ०यद्धसेनापति
महाकालिका ५८८; ०काली ५८४।	४०४; ०यद्धियो १०५।
महाकेलिन ५८२, ५८७।	महायद्धा ५०२।
महाचूड़गुणोवण १७०।	महायान ४, २२५, ४०६।
महायौनितारा २०८, २०९; ०क्रम-	महारक्ष्मा ४।
तारा २११।	महाराजलीला ४७, ५१, ५३, ६३,
महातंत्र १।	७४१।
महातिल १८२।	महाराजिक ४०८।
महाघनद ५८२, ५८६।	महाविजगान्धारी ४०४।
महानाशा ४२७।	महावस्थपर २५६, ४५८, ५८४।
महापद्म २८६, ३८३, ३७७, ४८६,	महाविद्या ४३४।
५१४, ५२१, ५८७, ५७४, ५७७।	महावीर्या ४२७।
महापुरुषलक्षणा ५५६।	महाआर्णी २४५; ०तारा २४४;
महाप्रज्ञा ३१६।	०तारिणी २४५।
महाप्रतिसंहा १०२, ३८६, ३८८,	महासमुद्रमेखला ४३५।
४०१, ४०५, ४०७, ४०९।	महासत्त्व २३७।
महाप्रथिङ्गा ४०२।	महासरसती ३२६, ३३०।
महाप्रलय ४३७।	महासाहस्रप्रमदनी ४००, ४०२,
महापेक्षार ४३७।	४०६, ४०८।
महाबल १३७, ४८८, ४२०, ५०७।	महास्थामप्राप्त ७१, ३०८।
महाबला ४२७।	महासितवती ४०१, ४०२, ४०८,
महाभूत १६०।	४०६।
महाभूतमगडल ४२४।	महासुख २२७, ३७०, ३८३, ४५३,
महाभूतभैरवा ४२७।	४५५, ४८७, ५८१; ०करा ४४८;
महामंत्रानुसारिणी ४०२, ४०८,	०सुखाकार ४४२; ०सुखाधार
४०९।	४४८; ०सुह ४६०, ४६६, ४८८;
महामांस ४८२, ४७५, ४८४।	०सुहितो ३८२।
महामाया ४८४, ४८६, ४८८, ४८५,	महिष ४१७, ५२६, ५३०, ५३२,
५८८; ०चक ५१२; ०देवी ४३७।	५३६, ५४६, ५४८, ५४८; ०स्य
महामायातन्त्र ४८६।	५५७; ०य ५५२।
महामायूरी १७७, २१५, २४५,	महेश्वर ७१, ४०६, ५३९।
४००, ४०२, ४०७, ४०९।	महेश्वरा ५८८।
महामुद्रा १२६, १२७, ४३५, ४४८,	महोदधि ५०२।
४५७, ४७१।	महोदग ४५७, ४०६।

मालिक ७४।
 माणिभद्र ५६०, ५६१, ५६२, ५६३,
     ५६६, ५६७, ५७०।
 मार्डी ५६६।
 मातकी ११०।
 मातुलुक ५६४।
 मात्रमण्डल १७६, १८४।
 मात्स्यकी ४४७; ○वचा २३०;
     ○वचो २३१, ४०६; ○र्यिका १६८।
 मामकी १८, ६४, ६६, १०३, १६८,
     ३२२, ४८८, ४७७।
 मायाजालकम ८७, ○तंत्र ४७८।
 मायुरी ४०७।
 मायेपम ४७०।
 मार १६५, १७३, १७५, १८४, २६०,
     २६३, २७०, ३५०।
 मार्गी ४६८।
 मारिणी ५०२।
 मारसंघ ५५३।
 मारिप्रश्नमनी ३०७।
 मारीची १७६, २१५, २७४, २७५,
     २७७, २७८, २८०, २८१, २८२,
     २८४, २८०, २८२, २८५, २८६,
     २८७, २८८, २८९, ३००, ३०२,
     ३०३, ३०४, ३०५, ३०६;
     ○धारणी ३०६; ○पिचुवा २६६;
     ○मुद्रण २८४; ○मुका ३०४।
 मारीचुद्वतंत्र ३०२।
 मारुतमण्डल ५५०।
 मार्ग १३८।
 मार्गान्त्रियग ५६, १०६।
 मार्जार ४३७; ○चर्म ४१४; ○चर्मो-
     तरीया ४१५।
 मारा ७०, ४२४।
 मारामंथ ८६, १६२, ४६५।
 मारुताजता ४८६।

माल्या १५७, ३१२।
 माषमुखा ८८।
 माहेन्द्र २५८; ○विन्म ५५१; ○महङ्ग
     ७८, ७९, ८१, १६६, २२६।
 मित्रता ६७।
 मुक्तक ६४, ११६, ३५०।
 मुखेन्द्र ५६०, ५६१, ५६२, ५६३,
     ५६६, ५६७।
 मुहू ४१।
 मुहूर ४५, २५७, ३००।
 मुनिकुमार ५७६।
 मूषक २८४, २८७, २८९, ४१६,
     ५६३।
 मूषिक ५६३।
 मृगपतिशर्म ५५७।
 मृगहस्ता ५६८।
 मृत्युवधनतारा २१२; ○सिततारा
     २१४; ○वस्त्रोपदेशतारा २१६।
 मृत्युवधनसंघ २१३।
 मृदग ४२६।
 मेखला ३५८, ३८१, ४२८, ४४७,
     ४६१, ४७५।
 मेधावर्जनी ३१६, ३२७, ३३१, ३३६,
     ३४०।
 मेघ २२६, ४८७।
 मेलायकोयमेलायक ४७८।
 मैत्रेय २०, २३, २४, ४६, ७१,
     ५१०, ५६०।
 मोदक ४१।
 मोह ४५०।
 मोहणी ४३५, ४४१, ४६८।
 मोहवटी १६१; ○वचा १६८, २८६,
     ३३१; ○वचो ४०६, ४४६, ४५०।
 मौतिक ४६०।

य

र

- यज्ञ ३५७, ४०६, ४०७, ४०८, ४०९, ४१०, ४११, ४१२, ४१३, ४१४, ४१५, ४१६, ४१७, ४१८, ४१९, ४२०, ४२१, ४२२, ४२३, ४२४, ४२५, ४२६, ४२७, ४२८, ४२९, ४२३; ०य ४२०; ०सेनापति ४२८।
- यज्ञाशक्त ४२६; ०शक्तक ४२२।
- यज्ञिणी ४४८, ४०६, ४११।
- यज्ञोन्नत्र ४०; ०न्नदी ४२।
- यज्ञदत्त ४२६, ४२४।
- यज्ञोपवीतवत्खद्वाङ् ४२६।
- यम ४०६, ४११, ४१२, ४१३।
- यमदण्ड ४२७।
- यमदूती ४२८।
- यमहिट ४२४।
- यममथगी ४२७, ४२६।
- यमान्तक १०७, १०८, १३७, २५५, ५२८, ५२०, ५२३, ५२४, ५२६, ५२७, ५२८, ५२९, ५२३, ५२४, ५२८, ५२७, ५२८; ०क्षत ५२१।
- यमारि ४५, ५२८, ५२०, ५२२, ५२४, ५२६, ५२१, ५२२, ५२३, ५२४, ५२५, ५२७, ५२८, ५२३, ५२४; ०क्षय ५२८, ५२०।
- यानवय ५२४।
- यामिनी ४४०, ४२८।
- याम्य ५२२।
- युगान्तामि ५१६; ०क्षानल ५२४; ०क्षवहि ५२५।
- योगाचार २१०; ०क्षम ४४१।
- योगिपट ४६, ४१।
- योगिनी ४२७, ४२५, ४४५, ४५६, ४८४, ५२६; ०मूर्ति ४५०।
- योगिनीतम्भ ४४३।
- योविष्णुक्षमाहारी ४५०।
- रघुगंकर १४८।
- रक्तयमान्तक ५२८, ५२४, ५२५, ५२७, ५२६, ५२०।
- रक्षणोक्तेन्नर ४४।
- रक्षा ४०५; ०चक ४५४।
- रणःखला १८१, २३४; ०कर्मट १८७, ५२४।
- रति ५११।
- रतोल्सव ४८२।
- रत्न ४८८, ४८४; ०घट ४०७; ०क्षटा ४५, २५७, ४०२, ४०८, ४८२; ०हाकिनी ४६०, ४६७, ४८२, ४८८।
- रद्वय ५२, ५७, ५७८; ०शरण ५५; ०चित्य १५०।
- रद्वतारा २१६।
- रद्वमञ्जरी ५२५।
- रद्वराज ५४५।
- रद्ववद्धी १६०।
- रद्वसम्भव १६, १८, १४, १६, १०६, १७५, १८१, १८६, १८८, १२२, १८८, ४०२, ४७५, ४८८, ५२८, ५२७; ०मुकुट ५२०; ०मुकुटिनी ४२२।
- रद्वाकरगुप्त १७, ५०५।
- रद्वाकरशान्मिपाद २४६।
- रद्वाचल ७०; ०गुहानाथ ३२, १८; ०गुहाश्वय ७३।
- रद्वेश १४४, १४६, १६६, २११, ४४५, ४४७, ४४९, ४४८, ४४६; ०शेखरक ५७२।
- रविगुप्त १५३।
- रज्जिमालिनी ११।
- रत ४५०, ५५६।
- रत्ना ४४८।

- रसवच १६१।
रसायन ३५०, ५०८।
राज्ञस ४०६, ४३८, ४४२, ४६५,
५३२, ५४०, ५६१, ५६६।
रागपारमिता ५४५।
रागराज्य ३६०।
रागवच ४४५; ○वचा ४५०; ○वचिका
१६८, २२६, ४४७; ○वचो २३१,
४०६।
राजलीला २४५।
राजश्रीतारा ५६३।
रावण ४५।
राङ २७६, २८१, २८३, ३४५,
३४८।
रक्षक ३८१, ४२८, ४४७, ४६१,
४७५, ४८६, ४८८।
रघु ५८६।
रुद्र ११७, २१४, २३६, २४१, ३५०,
३८८।
सधिरपरिपूर्ण २६८; ○पूरितकपाल
४१४; ○पूर्यकपाल ४१४।
रूप १६४, १६६, ४०६, ४४६,
४५०, ४८८, ४८२।
रूपिणी ३१६, ४२५, ४३६, ५०२।
रेखाधिकानमंच १०२।
रेवती ४०७।
रोह ४८८।
रोजासन ४७२; ○स्य ४६७; ○स्या
४६८।
बौद्धी ५६६।
- ल
- राज्ञव २४, १६०, ३५६, ३७४,
४२१।
रामरटी ४२७।
- ललता ४४८।
ललितगुप्त २६७, २७०
ललिताश्रेष्ठ ३२, ४६, ७६, १०४,
१११, १८८, ३६६, ३६७, ४०६,
५०८; ○श्रेष्ठ २४६, ४०२;
०सनस्था ४१४।
ललितासन १०१; ○संस्थिता ५६६;
○स्य १२८; ○स्या ४१५।
ललितास्य १२८।
लाङ्गुलिका ४५६।
लामा ४२५, ४३६।
लास्या १५७; ३१२, ३२४, ५२३।
लिपिकाळ ४२८; ○शास्त्र ४२८।
लीला १०५, १४१; ○श्रेष्ठस्थित ६६।
लीलावच ५६०; ○श्रवि (वच) ३६१।
लोकधातु २०१, ५०६।
लोकनाथ २६, ३१, ४६, ५०, ५६,
६०, ८१, ४५, ४७, ८८; ○पाल
५००।
लोकेश १६३।
लोकेश्वर २६, २४, २७, ३०, ३३,
३६, ३७, ४१, ४२, ४३, ४६,
५०, ५३, ५४, ७८, ८०, ८८,
८५, १८८, १८८, २६६, ५५७।
लोकेश्वरी ४१८।
लोचना ८८, ८४, ८५, ८६, १०४,
२१६, ३२२, ३२३, ३४६, ३८६,
४७२।
- व
- वच १४४।
वचकाय १६२, १६३।
वचगान्ध ४४।
वचगर्भभिसम्बोधिपद ४३७।
वचगान्धारो ४०६।
वचगीति ४६६; ○गीतिका ४५०;
○गीता ५१८।

- वच्चघण्टा १८०, १८५, २१६, २२६।   ३४०, ५५१; •स्या २८१; •स्या
वच्चघोणा ४३८।   ३१५; •पर्याणा २१२, २१३, २३८,
वच्चक्रमुदा १६०।   ४१७; •शिव् ८२, ८६, ८८,
वच्चचर्चिका ३६५, ३६६।   १२७, १४०; •शिवी १८५, १६०,
वच्चचित् १६२।   १६६, ३१४, ४०५।
वच्चज्वला ६।   वच्चपाणि ८६, ७१, ४१८, ५५७।
वच्चज्वलामलार्क ४२४, ५१२।   वच्चपाशी १७६, १८५, १६६, २१६,
वच्चडाक ४६६, ४८१, ४८५, ४८६,
४८७, ४८१, ५०३।   २६०।
वच्चडाकिनी ८८८, ४४६, ४५४, ४५७。
४५६, ४६७, ४७५, ४८२, ४८६,
४८८, ४८९, ४६२, ४६४, ४६५;
०डाकी ४४५।
वच्चतारा १७८, १८६, १८८, १८९,
१६२, १६३, १६४, १६६, २००,
२१६, २२८।
वच्चतीक्ष्णा १२७, १४०, १४५, १४८,
१५६।
वच्चधर २२६, ४३२, ४५८, ५१५, ५१७,
५२४, ५२५, ५४२; •यद ४६३।
वच्चधर्मी ३६, ४६, १३४।
वच्चधात्रौश्री ६५, २८०।
वच्चधात्रौश्री मारीची २८०।
वच्चधृग ४४।
वच्चधूपा ५१८।
वच्चन्त्रया ५१८।
वच्चपञ्चर ६, ८६, १८०, १८६, १९५,
२००, २१८, २२६, २३३, २५५,
३८८, ४०४, ४२४, ४५६, ४६६,
५५६।
वच्चपञ्चसमायोग ४७६।
वच्चपञ्चेश्री ७६।
वच्चपर्यङ्ग २२, २६, ८०, ११७, ११८,
१२६, १३१, १४१, १५७, १५८,
१७६, १८४, १८५, १८७, २३८,
२६१, ३०१, ३१०, ३१६, ३३२,
- ३४०, ५५१; •स्या २८१; •स्या
३१५; •पर्याणा २१२, २१३, २३८,
४१७; •शिव् ८२, ८६, ८८,
१२७, १४०; •शिवी १८५, १६०,
१६६, ३१४, ४०५।
वच्चपाणि ८६, ७१, ४१८, ५५७।
वच्चपाशी १७६, १८५, १६६, २१६,
२६०।
वच्चप्राकार ५, ८६, १६५, २१८,
२२६, २५५, २८६, ३८८, ४०५,
४२४, ४५८, ५५९।
वच्चपुष्प ४४, ६२१।
वच्चपुष्पा ५१८।
वच्चमालकरी ८८८, ४८६, ४६२, ४६४।
वच्चमीमां ५०६।
वच्चमूर्खि १६५, २१८, २८६, ३८८,
४२५, ४८७, ५५६।
वच्चमृत् १६४।
वच्चमैत्र ५६८।
वच्चमैत्रवी ८८८, ४८६, ४६२, ४६४।
वच्चमण्डपमुदा ५।
वच्चमण्डलालंकारमहायोगतंत्र १६।
वच्चमयौभूमि २२६, २५५, ४५८।
वच्चमहाकाळ ५८३।
वच्चमाल्या ५१८।
वच्चमुदा ३, ११, १४।
वच्चयान २२५; •प्रवर्तनी ४२१।
वच्चयोगिनी ८०, ८१, १०३, २५६,
२८५, ४६८, ४५२, ४५६, ४५८,
४५५, ४५६, ४५७, ४५८, ५८७;
•योगिनीये ४५७।
वच्चराग १६३।
वच्चरौप्री ४८८, ४६२, ४६४।
वच्चकास्या ५१८।
वच्चवर्णनी ४५२, ४५३, ४५४, ४५५,
४५६।

- वच्चवाराहो ८२४, ८२५, ८२६, ८२७, वच्चवैश्य १६६, २३१, ५२६; ○मुद्रा
८२८, ८२९, ८३०, ८३१, ८३२, ५१८।
- ८३७, ८३८, ८४०, ८४२, ८४३, वच्चाश्तोक २७४।
- ८४८, ८४९, ५०४; ○कल्प ८३८। वच्चासन ५, १८, १६, २२, २३, २५,
वच्चवितान २५५, ८०५, ८२४। १५३; ○स्थ १६३, ५४२; ○सना
वच्चवैग्यासरस्तो ३३६। ८३५।
- वच्चवैरोचनी ८५३, ८५४, ८५५, वच्चाहार ४४।
- ८५७। वच्चोदक ५१७।
- वच्चशर ४२४। वच्चोष्णीमुद्रा ४।
- वच्चशासदा ३३७। वट ४३७; ○दृष्ट ४०७।
- वच्चश्वस्त्रला ४१६, ४१८, ४१५। वदाली २७६, २७७, २८२, २८३,
वच्चसंसय ४६६। ३०४।
- वच्चसमाजमुद्रा ३४०। वन्दना १०३, ११६; ○मंत्र ४५।
- वच्चसरस्तो ३२६, ३२८, ३३०, वक्षिकुण्ड १६८, २२६।
- ३३१, ३३४, ३३८, ३३९, ३४०; वरदतारा १७७।
- (कुलिश०) ३३१; (कुलिशपूर्व०) वरालिका ५८८।
- ३३८। वराली २७७, २७८, २८२, २८३,
वच्चसञ्च २७, ७४, १०१, १३७,
१४५, १६२, २३०, २७२, २८८, ३०४, ५८८।
- ४११, ४१८, ५४५, ५४१। वराह ३०३।
- वच्चसञ्चडाकिका ४८२। वराहमुखी २७७, २७८, २८२, २८३,
वच्चसूचि २८५, ३०४। ३०४।
- वच्चसूर्य २२८, २३१। वराहाशुभ्री २७७, २७८, २८२, २८३,
- वच्चस्कोट १६६, २३१; ○स्कोटा १८५,
१९६, २२६; ○स्कोटो १८०। वर्तली २७६, २७७, २८२, २८३,
वच्चहुङ्कार ५०६, ५०७, ५६३, ५६८; ३०३।
- मुद्रा ५११। वशीकरण २४३।
- वच्च ४४५, ४४६, ४७५। वश्याधिकार-मंजुश्री १५०।
- वच्चाश्चित ४०३। वसन्त ५११।
- वच्चाशुश्री ५०, १७६, १८५, १६६,
२१६, २३०। वसा २५३।
- वच्चाचार्य १५४। वसु ३००।
- वच्चाकलमंत्र ४८। वसुओ ४६।
- वच्चागङ्ग ११६, १२४, १२६, ४५७। वसुधारा ४६, ४२८, ५५६, ५८८,
वच्चाश्चित ५०४। ५८८, ५८९; ○धारणी ४२६;
वच्चाश्चेष्ट ४६, ५१८। ○धारणी-
युक्त ४२६; मुद्रा ४८८।

- वसुषारिणी ५८१ ।
 वसुन्धरा ४२१, ५८१ ।
 वसुपुष्य ३०१ ।
 वसुमतीश्री ४२१ ।
 वसुमुखी ४२१ ।
 वाकू०१३३, १३५ ।
 वाक्य १४०, १४३, १५८ ।
 वागधिष्ठान १०१ ।
 वागीश ६१, ४८१, ४८२ ।
 वागीश्वर ४४, १०५, १०८, १२७,
     १४०, १४१, १४२, १४३, १४४,
     १४५, १६०, २१३ ।
 वाग्वच १४१ ।
 वाग्विशुद्धिभावना २१; २३ ।
 वातंग ४१३ ।
 वादिमाथ ६८ ।
 वादिराट् ६५, ६६, १००, १०८,
     १०८, १०८, १०९, ११०, ११२ ।
 वामना ३०८ ।
 वामाङ्गपर्यङ्गिन् ६८ ।
 वायव्य २२६, ५४१; ०मण्डल २६६ ।
 वायस ४७ ।
 वायु २३२, २५८, ५५६; ०मण्डल
     ७८, १६०, १६५, २५५, २७६,
     २८१, ३०६ ।
 वायुवेगा ४२७ ।
 वाराह २७६, २७८, २८२, २८३,
     ३००, ३०६ ।
 वाराही ४६१ ।
 वारियोगिनी ४४५, ४४६, ४७५ ।
 वारण २२६; ०मण्डल ७८, ५५१ ।
 वासुकी २६६, २६६, २७८, २८६,
     ४०७, ५१४, ५२१, ५७४, ५७७ ।
 विकारोत्पलमुखा १४१ ।
 विकटोत्पंडा ५५६ ।
 विकालदारी ५०९ ।
- विज्ञातानन ५२१, ५३६, ५३८, ५३७,
     ५४०, ५४६, ५४७, ५५४, ५५६,
     ५५८ ।
 विज्ञ ११, ६८, १०२, १४७, १४८,
     १६५, २१८, २७६, २८०, २८४,
     २८०, २८६, ३०७, ३४८; ४६१,
     ४६६, ५१८, ५२५, ५५८, ५५७ ।
 विज्ञगण ६०७ ।
 विज्ञविनायक ४५८ ।
 विज्ञहस्ता १६६ ।
 विज्ञानक १३७, ५५८ ।
 विज्ञारि ५५६ ।
 विज्ञेश ५५२ ।
 विज्ञोपशम ६८ ।
 विज्ञोत्सारण २६० ।
 विचिकित्सा ४३२; ०सकता १७ ।
 विचित्रकुण्डलिन् ५८१, ५८६, ५८६,
     ५८७; ०कुण्डलिनी ५८६; ०कुण्डली
     ५८० ।
 विज्ञति ४५० ।
 विज्ञान ४०६; ०मात्रात्मक ६८;
     ०संघ ४४६ ।
 विज्ञा॑ १, ५०२ ।
 विज्ञादेवी ६७ ।
 विज्ञाधर ४३४, ५०६ ।
 विज्ञाधरपिट्का १५२; ०पिट्कीय
     १५३ ।
 विज्ञाराज १६७ ।
 विज्ञायाकाकाहाली २५६ ।
 विहेय ४३४; ०षष्ठा ४३६ ।
 विज्ञाटवी २६६ ।
 विज्ञानद ५८६ ।
 विक्षयात् ५२८ ।
 विज्ञोक्तिनी ४५८ ।
 विज्ञाकिनी ४६०, ४६८, ४८८,
     ४८६ ।

- विश्वपताका ४२८, ४४०।
 विश्वपद्मा ७६।
 विश्वमाता २४०।
 विश्ववच्चा ७६।
 विष्णुमी ५०, ५५७।
 विष्णुपद्म २४८, २४९; ०पुष्टक २४६।
 विष्णुनिका ५५८, ५५९।
 विष्णुधनी ४३५।
 विष्णुसंक्रामण ३७८।
 विष्णुहर ३७१।
 विष्णु ७७, २१४, २३६, २७४, २७६,
     ४०७, ५१२, ५७१।
 विस्मितिका २३७।
 वीणा १६१, २१७, ३६२, ३६३, ३६४,
     ४२६, ४५६।
 वीरमतौ ४२७।
 वीरयोगिनी ४४१।
 वीरसत्त्व १३७।
 वीर्यसम्बोधङ्ग ४८८, ४८४।
 वीरासना ४५।
 वेणा ४२६।
 वेताल (ड) १६८, ४०६, ४३७;
     ०ली ४४६, ४७६, ५५४, ५५५।
 वेदना ४०६, ४४६।
 वै(वे)मचित्तिन् ५१०, ५४१, ५५६।
 वैरोचन १६, १८, ६४, ६६, १०६,
     १७५, १८१, १८६, १८८, २३१,
     २५५, २७५, २७७, २७६, २८०,
     २८४, २८५, २८७, २८८, २८१,
     २८२, २८४, ३०१, ३०३, ३०५,
     ३२२, ३८८, ३८५, ४००, ४२७,
     ४४७, ४५०, ४६०, ४७५, ४८८,
     ५१८, ५४५, ५६८; ०कुलोद्धवा
     ४६०, ४४०, ४४२; ०मुकुटिनी
     ४७६, ४६४, ४१८; ०मुकिता २७५;
     ०कल ४८१; ०क्षभाव २२०।
- वैरोचनरश्चित ५६६।
 वैरोचनमिसम्बोधितं च ४२।
 वैश्ववण ४५, ४०६, ५६०, ५६१,
     ५६२, ५६३, ५६६, ५६७।
 वाङ्मन २४, ३५६, ४८७।
 व्यतिरेक ३३४।
 व्याख्यान २४४; ०मुक्ता ४५, १०४,
     १०६, ३१२, ३१३, ३१४, ३१६,
     ३२४, ५६०; ०मुक्तावती ३२१।
 व्याप्ति ४३७।
 व्याड २५७, २८४, २८६।
 व्योमावकाशिन् ४६७।
- श
- शकट ५७५; ०टक ५६६।
 शक्ति ३५१, ५१२।
 शङ्ख २७४, २७६, ५१०।
 शङ्ख १५८, ३७८।
 शङ्खपाल २६८, ३६३, ३८५, ५१४,
     ५२१, ५७४, ५७७।
 शङ्खमुण्ड ५६२, ५६४, ५६६।
 शतसङ्ख्यानना ४३५।
 शताक्षर २, ३०, ७४, १४३, १४५,
     २७५, २७६, २८५, ४३०, ६०१;
     ०गाथा ११६; ०मंत्र ३५८, ४८०,
     ४८७, ४८८; ०मुक्ता ६।
 शब्दपाद ४८७, ४५६।
 शब्दरी ४४६, ४४५, ४४६, ४६१,
     ४७६।
 शमनश्च ५४०।
 शब्द २०८, २०६, २६६, ४८१, ४७०,
     ४७४, ५६८; ०पर्यङ्ग ४८०।
 शब्दत ४५१।
 शब्दा ४८०।
 शब्दाङ्ग २५७, ५६१; ०कृठा २१०,
     ४५४, ४५७, ५६८; ०ज्ञाना २५८।
 शब्दालय ४७७।

- श्वर ३१० ।
 श्वकुलिका १८८, २३५ ।
 श्वकुली ४१९ ।
 श्वान् २६७ ।
 श्वानि ५३२, ५६६; ०क ३६४, २१६,
     ६६८, ५६२, ५३३; ०कर्म ४१० ।
 श्वानिपाद ४७४ ।
 श्वानिमन्त्र ३०१ ।
 श्वालिपिष्ठक १८८, २३५ ।
 श्वास्त ४४५, ४६२, ४८३ ।
 श्वासतवच २११, ४६७, ४८६, ५०० ।
 श्विखड़ी ५६६ ।
 श्विखमुदा ५१६, ५२१, ५२७ ।
 श्विरीष ४३७ ।
 श्विरोमाला ४२८ ।
 श्विरोमुदा ५१६, ५२१, ५२७ ।
 श्विलीमुख १४६ ।
 शुक्लेकाजटा २७० ।
 शुद्धधर्मता २२७ ।
 शुद्धावासकायिक ४१८ ।
 शुभझर ४२ ।
 शुभमेखला ५०२ ।
 शुभ ४६६, ५१९ ।
 शुभा ४४८ ।
 शुभाकर १५० ।
 शुक्लमांसकपाल ५६३ ।
 शूकर २७४, २७५, २७६, २७७, २८१,
     २८४, २८२, २८६, ३०६, ३०६,
     ४३७; ०मुखा २८५; ०मुखो २७४,
     २७६; ०रथा २७६; ०रूपा २८६ ।
 शूल ५६३ ।
 शृणाल ४३७ ।
 शृङ्गल ४१३, ४१४ ।
 शृङ्गला ७०, १२६, २४७, ४६६, ५११ ।
 शृङ्गार ४८६, ५१२ ।
 शृङ्गारादिसोयेता ४२८ ।
- शैक्ष १६६ ।
 शौघिनी ४२७ ।
 शमशान २४६, ४३७, ४४०, ४५६,
     ४५८, ४५७, ५४०, ५६८; ०कार्य
     ५६८; ०प्रवेश ४६६; ०नामि
     ५६६; ०नाकार ४३६ ।
 शमशानोपशमशान ४७६ ।
 श्वामादेवी ४२७ ।
 श्वेत ४०६ ।
- अ
- आवक ६७, २०१, ३२५ ।
 औ ५१० ।
 औधर ३२८ ।
 औफलपुष्प २५६ ।
 औहट (सिरिहट) ४५३, ४५५ ।
 अतिस्मरितविजया ३२० ।
 अलयज ४१३ ।
 अतकरबौरपुष्प २५६ ।
 अतार्कपुष्प २५६ ।
- ष
- षट्यागतरूप ४५० ।
 षट्पारमिताविशुद्धि ४६४ ।
 षड्क्षरी २७, ३६; ०महाविद्या २६,
     २८, ३५ ।
 षड्क्षरीलोकेश्वर ४४ ।
 षष्ठिक १४०; ०तिथ ४५२ ।
 षड्देवता ४६४; ०देवतो ४२५;
     ०देवतौवाय ४८० ।
 षड्मुखशुलातारा २१६ ।
 षगुदा २५६, ४५८, ४८७, ४८१,
     ५०४; ०तुष्टिता ४२५; ०कोपेत
     ४८१ ।
 षोडषमुखमहाकाल ५६७, ६०१ ।
 षोडवरल ४०७ ।
 षोडवरर ४१३ ।

स

संख्यार ४०६, ४४६ ।
 संक्षामग ३७१ ।
 संक्षीति २२६, ४६५ ।
 संयामतारिणी ४१६ ।
 सङ्कुदत्त ३१४ ।
 सङ्कुशल ४५६ ।
 सङ्खालनी ४४३ ।
 सङ्खालिनी ४६८ ।
 संज्ञा ४०६, ४४६ ।
 सनायहवा ४४२ ।
 सत्तामिनीकुच ७३ ।
 सद्योऽनुभवमञ्जुश्री १२१, १२२ ।
 सद्योऽनुभवाशपचन १२१ ।
 सद्गम्भीरतारिणी तारा ५४३ ।
 सम्बासनी ४४१ ।
 सम्बासिनी ४६८ ।
 सम्भिपातज ४१३ ।
 सम्बोधक्षमावना ४८६ ।
 सम्माण ४०७ ।
 समरल ४६६, ५०८ ।
 समर्थतिकक्षय ५०६, ५१० ।
 समशूकर २८४ ।
 समाक्षर ४८७, ४८६, ४८५ ।
 सन्त्वर्यङ्ग ३३, ४४, ७५, ८५, १५४,
     १५५, १६०, २१६, २५३, २७३,
     २८६, ३०५, ५५७; ○पर्यङ्गा
     २१७; ○पर्यङ्गिन् १५१; ○पर्यङ्गिनी
     ७६, ४०७ ।
 सम्बवत्सला ४१८ ।
 सम्पाद्यतमय ५५८ ।
 समरपा (शब्दर) ४८७ ।
 समाक्षात्त्वा १६६, १६०, १६६, ४८६,
     ४८७, ४८८ ।
 ४८८, १३, ५०, ७१, १६२ ।

समय ४, १३, १७, २७, ७१, १०१;
 ○गुलिका ४२४, ४६०; ○चक्र
 ४०६, ४८३, ४६२; ○ब्रह्म ५३०,
 ५८६; ○पूर्वक ५४६; ○मण्डण
 ४६२, ४६५; ○मुद्रा ४, ५०, १२७,
 १७७, ४६६, ४७१, ५२७, ५४६।
 समयसत्त्व २१, २३, ५६, ६०, ७८,
 १०४, ११७, ११६, १२२, १३७,
 १७०, १७२, १७३, १७४, २०५,
 २५३, २५५, ३११, ३४८, ३८६,
 ४१६, ४७५, ५१६, ५२७।
 समयाधिष्ठानमंत्र ५३२, ५३७ ।
 समयी २५८ ।
 समाज १११; ○मुद्रा ३० ।
 समाधि १२८, १५७; ○मुद्रा ८६,
 १२६, १३३, १४१, ४०८ ।
 समाधिसम्बोधङ्ग ४८६, ४६४ ।
 सम्युट्योग ५३२ ।
 सम्पुटाङ्गलि २७ ।
 समर ४८४, ५०५ ।
 समरहतंत्र ४६६, ४६६ ।
 सम्बोधिवंशतिका १६३ ।
 सम्बोधङ्ग ४८६ ।
 सम्बोगकाय ४५५ ।
 सम्मोदिका ६७ ।
 सरजन्म ५१३ ।
 सरखती ४३०, ४३६, ५६१, ५६२,
     ५६६ ।
 सरहपाद ८०, ८४ ।
 सर्वन ४११ ।
 सर्वर ४११ ।
 सर्व ४२, २४५, २४६, २४६, २५३,
     २५३, २६१, २८०; ○वज्रोमवैत
     ७६, १७२ ।
 सर्वभरत ५०७, ५०८, ५२८ ।

सर्वज्ञ २८, २६७, ३२५, ३३२; ०ज्ञान	सौमादव्य २२६; ०बन्धगी ६।
४३; ०ता ३३४; ०त्व १५८।	सुखावती ३८३, ४४८
सर्वज्ञमित्र २२३।	सुगत २०१, ३३४, ३३५ ५७०
सर्वडाकिनी ४८६।	सुगतिसंदर्शन ८८।
सर्वतथागतज्ञान ११७, ३१८, ४७६	सुग्रीषा ५६२, ५६६।
०हृदय २।	सुजनभद्र १६६, ५८०।
सर्वदेवताविसर्जन मुक्ता ५२४।	सुदक्षा ५६१।
सर्वबुद्धडाकिनी ४५३, ४५४, ४५५	सुधन ४६, ५६, ६४, ७७; ०कुमार
४५७; ०वैरोचनी ४५५।	३७, ४०, ४४, ६५, १०६।
सर्वमात्रिप्रश्नमनी ३०८।	सनन्दा ५६२।
सर्वराजेन्द्रमुक्ता ३०।	सुन्दरा ५०२।
सर्ववादिप्रमहाक ३३६।	सुन्दरी ५०२।
सर्वप ४६३।	सुपूर्णा ५६२, ५६७।
सविद्यक १६२।	सुभगा ५०२।
सहज ३८८, ३८०, ४४८, ५४०	सुभद्रा ४२७, ५६१, ५६२, ५६६।
०खभावा ५६४।	सुमतिभद्र ५६२।
सहजविलास ३८८, ४५२।	सुमालिनी ५०२।
सहजानन्द ५६६; ०खभावा ४२५।	सुमेश ७८, २१५ ४२४, ४३८, ४६१,
सहस्रबाहुवे ४३५।	४६६, ५०८; ०पर्वत २५६ ४०५;
सहस्रशिरे ४३५।	०राज ५५१।
सार्वज्ञ ३६०।	सुमतारा १६१।
सार्वभौतिकवर्गलिङ्ग ५३२।	सुमणिसुमा ४३५।
साहस्रप्रमहनी ४००, ४०२, ४०६।	सुमा १८०, १८४, १६८, १६६, २२६;
सिंह ७७, २३६।	सुर ३५७ ३५८।
सिंहनाद ४७, ४८, ५१, ५३, ६२,	सुरक्षिणी ५०२।
६३; ०धारणी ५४; ०वाहन ४७।	सुरतकामिनी ५६६।
सिंहनादलोकेश्वर ५३, ६३	सुरतच्छये १६२; ०चक्षि ५६६।
सित ५३२।	०मक्षगी ५६६; ०मालिनी ५६६,
सित २१३, २१५, २१६।	०सुन्दरी ५६६।
सितवती ४०२, ४०८।	सुरतेष्वरी ५६६।
सितवर्षा २१७।	सुरतोदया ५६६।
सितातपत्र ३३५।	सुरतोत्तमा ५६६।
सिद्धकवीर १३७, १३८, १३९, १४१	सुरभक्षी ४२७।
१४५।	सुविशुद्धधर्मघातु १४०, १६०, १६५;
सिद्धिहृष्ट ४५५।	०धर्मज्ञान ४६६, ४६७।
सौम्य ४११।	सुवौद्रा ४२७।

सुक्षमयोग १८६ ।

सूचि २७४, २७६, २७७, २७८, २७९,
२८०, २८३, ३०१, ३०३, ३०४, ३०५;
३०५; ०मुदा ७५, ७६ ।

सूचिसुख ४० ।

सूचन २७६, २७८, २७९, २८०, ३०१
३०३, ३०५, ४४७ ।

सूचक ४८८, ४८९ ।

सूची २६३ ।

सूर्यप्रभ ६६ ।

सूत्र ४०६, ४८८, ४८९ ।

सूमि १६३ ।

सूम्म ५३२ ।

सूम्मकर ३७१ ।

सूम्मन ३७१, ३७८, ४३४, ४३९ ।

सूम्मनी ४३५ ।

सूम्मा ५३२ ।

सूम्में ३७८; ०न ३७१ ।

स्थाविर ६२, २००, २०६ ।

स्थानशक्ता ५ ।

स्थिरशक्ति ८८, ८३, ८४ ।

स्लोटतारा १६१ ।

स्लोटा १६८, २२६ ।

स्मृति ३२६ ।

स्मृतिसमोधङ्क ४८८, ४८९ ।

स्मृष्टा २२३, २२४ ।

स्मृप्रथव्य ४२७ ।

स्मृप्रसौदामिनीगम्भर्वनगरुच्छायामायो-

पम ४७१ ।

स्मृमूक्तुसम १८१, १८७, २३४ ।

स्मृतिक ३ ।

स्मृत्यग ४१०, ४१२ ।

स्मृभद्रेवी ६६; ०प्रशा ४६७, ४७२,

४८०, ५४८, ५४०; ०स्मृविद्या

१६६, ५४४; स्मृभा ४८८, ५४५,

५४६; स्मृभाङ्गा ४७२ ।

इ

हयकर्णा ४२७ ।

हययोव ३७, ४०, ४४, ४६, ४८, ५६,
६४, ७७, १८३, १८८, २४६, ५०८,
५०९ ।

हयस्कन्धर ५०८ ।

हर ११०, १७४, १७५, ३००, ५१३,
५७१ ।

हरि ७६, ८२, ११०, १७४, १७५,
३००, ५१०, ५१३ ।

हरिहरिहरिवाहनोद्धूव ७७, ७८;

०लोकेश्वर ७८ ।

हस्तपूजाविधि ५०० ।

हारीति ८२, १०८, ३६७, ४०६;
०मंत्र ८२, १०८ ।

हाताहृत ३१, ३२, ६५, ६६, ६८,
६८, ७०, ७१, ७२, ७३; ०लोकेश्वर
६६ ।

हिमवन्त २४८ ।

हिमणगर्भ ८२, १३४, १७५ ।

हेदक १४६, १६६, ४६०, ४६१,
४६२, ४६८, ४६६, ४७०, ४७१,
४७२, ४७४, ४७५, ४७६, ४७७,
४८२, ४८४, ४८५, ४८६, ४८८,
४८०, ४८९, ४८४, ५००, ५०३,
०महिषी ४३५; ०कृष २३१,
४७४; ०वच ५०६ ।

हेदकी ४८८, ४८६, ४८२, ४८४ ।

हेदक ४४३, ४६१, ४६६; ०देशक
४५०; ०योगवान् ४७६ ।

हेवचक्रम ४८४, ४८८, ४८६
४८२, ४६१ ।

होमकुडविधि ४८८, ४७० ।

होमोही ५५६ ।

ERRATA.

Page,	Line,	For,	Read,
Vol. I.			
7	.. 7	नमःै०	नमै०
14	.. 4	भक्षणौया।	भक्षणीया
15	.. 11	समन्वितौ-	समन्वितौ
17	.. 5	सुदादिपौ०	सुद्रादिष्टौ*
"	.. 7	स्त्रीलोपपराधयोः	स्त्रीलोपाधयेत्*
"	.. 8	न कायं	नाकायं*
28	.. 3	०वच्चमा	०वच्च मा
48	.. 5	०मेकवारधाऽ	०मेकवारं धाऽ
57	.. 12	०तदन्नरभ०	०तदन्नरं
61	.. 18	०मन्त्रभग०	०मन्त्र भग०
67	.. 13	नैयं।	नीयम्।
68	.. 10	०भावान्।	०भावान्
82	.. 16	सिद्धि०	सिद्ध०
110	.. 5	तानं	आनं
115	.. 16	०रिति	०रिति।
122	.. 5	अरपचनधीः	अरपचन धीः
160	.. 3	सत्यवत्तौ	सत्यवत्तौ
169	.. 5	तानं	आनं
180	.. 19	..	After साहा। add [यां यां इष्टिं तां तां वश्मानयति ।]
182	.. 14	खयं न	खपति
183	.. 17	योगवरेष	योगीवरं न
189	18-20	मोहवत्तां ... रागविकाश	[मोहवत्ता॒ ग्युवेष्टे॑ इववत्ता॒ च कर्तवः॑ मात्सविकी॒ तत्ता॒ प्राप्ते॑ वत्ते॒ तु रागविकाश॑]
208	.. 15	श्रौ०	श्री०
235	.. 16	योगवरेष	योगीवरं न
239	.. 16	चट्टमा०	चट्टा०
251	.. 18	ततो इक	ततोइक
258	.. 2, 9, 19, 20	श्रौ०	श्री०
260	.. 12	चेतद्युतं	चेतद्युतं
261	.. 8	०कामरका०	०कामरका०

* Suggested by Pandit V. Bhattacharyya in *IHQ Vol. III*, p. 428.

Page,	Line,	For,	Read,
		Vol. II.	
264		सादाचारः	सार्वाचारः
"	15 }	हौं	हैं:
265	9 }	हौं	हैं:
266	14 }		
290	8	पशोपचारः	पारा०
297	7	०मेतुतः	०मेतुकम्
315	6	पूजोपचारः	पूजोपचार०
323	10	रत्नाच, रत्नः	रत्नाचरत्नः
335	2	मेधापरो	मेधा परे
338	4	प्रस्तावः	प्रस्ताव०
365	12	०सिद्धौ०	०सिद्धौ०
391	1	पश्चमौल्लो	पश्च मौल्लो
418	19	०हृदयमन्तः	०हृदयमन्तः०
438	10	वस्तिम्	वस्ति०
458	17	०पचार०	०पचार०
459	9	०रथोवदः	०रथो वद०
462	5	उत्पद्यते ।	उत्पद्यते
"	7	पशोपचारः	पशोपचार०
476	5	०रूपदर्शक०	०रूपादर्शक०
505	2	भट्टित्येषा	भट्टित्येष
512	5	०पताकाधरं	०पताकाधरं
533	3	०चन्द्रा०	०[पंचा]०
536	16	पुण्यप्राप्तः	पुण्यं प्राप्त०
538	3	०मुदितः	०मुदित०
543	12	०दर्शी०	०दर्शी० ।
573	9	उत्कारः	उत्कार०
584	10	०चारैः	०चारैः
590	7	उत्पृष्ठः	उत्पृष्ठ०
595	4	चार्यो	चार्यो
In all instances	..	अः	अः

GAEKWAD'S ORIENTAL SERIES.

 Critical editions of unprinted Sanskrit Works, edited by competent scholars, and published by the Oriental Institute, Baroda.

BOOKS PUBLISHED.

Rs. A.

1. Kāvyamīmāṃsā : a work on poeties, by Rajaśekhara (880-920 A.D.) : edited by C. D. Dalal, and R. Anantakrishna Sastry, 1916. Re-issue, 1924 .. .	2-4
<i>This book has been set as a text-book by the Bombay and Patna Universities.</i>	
2. Naranāṭyāyanānanda : a poem on the Pauranic story of Arjuna and Kṛṣṇa's rambles on Mount Girnar, by Vastupala, Minister of King Viradhwala of Dholka, composed between Samvat 1277 and 1287, i.e., A.D. 1221 and 1231 : edited by C. D. Dalal and R. Anantakrishna Sastry, 1916 .. .	out of print.
3. Tarkasaṅgraha : a work on Philosophy (refutation of Vaïsēṣika theory of atomic creation) by Anandajñana or Anandagiri, the famous commentator on Śaṅkara-cārya's Bhāṣyas, who flourished in the latter half of the 13th century : edited by T. M. Tripathi, 1917 .. .	2-0
4. Pārthaparākrama : a drama describing Arjuna's recovery of the cows of King Virata, by Prahladanadeva, the founder of Palanpur and the younger brother of the Paramāra king of Chandravati (a state in Marwar), and a feudatory of the kings of Guzerat, who was a Yuvaraja in Samvat 1220 or A.D. 1154 : edited by C. D. Dalal, 1917 .. .	0-6
5. Rāstraudhavatiśa : an historical poem (Mahākāvya) describing the history of the Bagulas of Mayūragiri, from Rāstraudha, king of Kanauj and the originator of the dynasty, to Narayana Shah of Mayūragiri by Rudra Kavi, composed in S'aka 1518 or A.D. 1596 : edited by Pandit Embar Krishnamacharya with Introduction by C. D. Dalal, 1917 .. .	1-12
6. Līṅgānuśāsana : on Grammar, by Vāmana, who lived between the last quarter of the 8th century and the first quarter of the 9th century : edited by C. D. Dalal, 1918 .. .	0-8
7. Vasantavilāsa : an historical poem (Mahākāvya) describing the life of Vastupāla and the history of	

Rs. ▲

Guzerat, by Bālachandrasūri (from Moḍheraka or Modhera in Kadi Prant, Baroda State), contemporary of Vastupāla, composed after his death for his son in Samvat 1296 (A.D. 1240) : edited by C. D. Dalal, 1917.	1-8
8. Rūpakasatkam : six dramas by Vatsarāja, minister of Paramardideva of Kalinjara, who lived between the 2nd half of the 12th and the 1st quarter of 13th century : edited by C. D. Dalal, 1918	2-4
9. Mohaparājaya : an allegorical drama describing the overcoming of King Moha (Temptation), or the conversion of Kumārapāla, the Chalukya King of Guzerat, to Jainism, by Yaśahpāla, an officer of King Ajayadeva, son of Kumārapāla, who reigned from A.D. 1229 to 1232 : edited by Muni Chaturvijayaji with Introduction and Appendices by C. D. Dalal, 1918 ..	2-0
10. Hammīramadamardana : a drama glorifying the two brothers Vastupāla and Tejahpāla and their King Viradhavala of Dholka, by Jayasimhaśūri, pupil of Virasūri, and an Ācārya of the temple of Munisuvrata at Broach, composed between Samvat 1276 and 1286 or A.D. 1220 and 1239 : edited by C. D. Dalal, 1920.	2-0
11. Udayasundarikathā : a romance (Campū, in prose and poetry) by Soddhala, a contemporary of and patronised by the three brothers Chchittarāja, Nāgārjuna, and Mummuṇirāja, successive rulers of Konkan, composed between A.D. 1026 and 1050 : edited by C. D. Dalal and Pandit Embar Krishnamacharya, 1920 ..	2-4
12. Mahāvidyāviḍambana : a work on Nyāya Philosophy, by Bhatta Vādīndra who lived about A.D. 1210 to 1274 : edited by M. R. Telang, 1920	2-8
13. Prācīnagurjarakāvysaṅgraha : a collection of old Guzerati poems dating from 12th to 15th centuries A.D. : edited by C. D. Dalal, 1920	2-4
14. Kumārapālapratibodha : a biographical work in Prākṛta, by Somaprabhāchārya, composed in Sañīvat 1241 or A.D. 1195 : edited by Muni Jinavijayaji, 1920.	7-8
15. Gaṇakārikā : a work on Philosophy (Pāśupata School) by Bhāsarvajña who lived in the 2nd half of the 10th century : edited by C. D. Dalal, 1921	1-4
16. Saṅgitamakaranda : a work on Music by Nārada : edited by M. R. Telang, 1920	2-0
17. Kavindrācārya List : list of Sanskrit works in the collection of Kavindrācārya, a Benares Pandit (1656 A.D.) : edited by R. Anantakrishna Shastry, with a foreword by Dr. Ganganatha Jha, 1921	0-12
18. Vārāhagrhyasūtra : Vedic ritual (domestic) of the Yajurveda : edited by Dr. R. Shamasastri, 1920 ..	0-10
19. Lekhapaddhati : a collection of models of state and private documents, dating from 8th to 15th centuries	

	Rs. A.
A.D.: edited by C. D. Dalal and G. K. Shrigondekar, 1925	2-0
20. Bhaviṣyat-takahā or Pañcamikahā : a romance in Apabhraṇa language by Dhanapāla (<i>circa</i> 12th cen- tury): edited by C. D. Dalal, and Dr. P. D. Gune, 1923.	6-0
21. A Descriptive Catalogue of the Palm-leaf and Im- portant Paper MSS. in the Bhandars at Jessal- mere , compiled by C. D. Dalal, and edited by Pandit L. B. Gandhi, 1923	3-4
22, 23. Paraśurāma-kalpa-sūtra : a work on Tantra, with commentary by Rāmeśvara and Paddhati by Umāna- da: edited by A. Mahadeva Sastry, B.A. 2 vols., 1923. ..	11-0
24. Tantrarāhasya : a work on the Prābhākara School of Pūrvamimāṃsa, by Rāmānujācārya: edited by Dr. R. Shama Sastry, 1923	1-8
25, 32. Samarāṅgaṇa : a work on architecture, town- planning and engineering, by king Bhoja of Dhara (11th century): edited by Mahamahopadhyaya T. Ganapati Shastri, Ph.D. 2 vols., 1924-1925 ..	10-0
26, 41. Sādhanamālā : a Buddhist Tāntric text of rituals, dated 1165 A.D. consisting of 312 small works, com- posed by distinguished writers: edited by Benoytosh Bhattacharyya, M.A., Ph.D. 2 vols., 1925-1928 ..	14-0
27. A Descriptive Catalogue of MSS. in the Central Library, Baroda . Vol. I (Veda, Vedalaksana and Upaniṣads), compiled by G. K. Shrigondekar, M.A. and K. S. Ramaswāmi Shastri, with a Preface by Dr. B. Bhattacharyya, Ph.D. 1925	6-0
28. Mānasollāsa or Abhilāṣītārtha-cintāmaṇi : an ency- clopaedic work divided into one hundred chapters, treating of one hundred different topics by Someśvara-de- va, a Chalukya king of the 12th century: edited by G. K. Shrigondekar, M.A., 3 vols. vol. I. 1925 ..	2-12
29. Nalavilāsa : a drama by Rāmchandrasūri, pupil of Hemachandrasūri, describing the Paurāṇika story of Nala and Damayanti: edited by G. K. Shrigondekar and L. B. Gandhi, 1926	2-4
30, 31. Tattva-saṅgraha : a Buddhist philosophical work of the 8th century by Śāntarakṣita, a Professor at Nālandā with Pañjikā (commentary) by his disciple Kamalaśīla, also a Professor at Nālandā: edited by Pandit Embar Krishnamāchārya with a Foreword in English by Dr. B. Bhattacharyya, M.A. Ph.D. 2 vols. 1926	24-0
33, 34. Mirat-i-Ahmadi : with its Khatimae or Supple- ment: By Ali Muhammad Khan, the last Moghul Dewan of Gujarat: edited in the original Persian by Syed Nawabali, Professor of Persian, Baroda College, 3 vols. (vol. I and III in the Press), vol. II. 1926 ..	12-0

Rs. A.

35.	Mānavagṛhyasūtra : a work on Vedic ritual (domestic) of the Yajurveda with the Bhāṣya of Aṣṭāvakra : edited with an introduction in Sanskrit by Pandit Ramakrishna Harshaji Sāstri, with a Preface by Prof. L. B. Lele, 1926	5-0
36.	Nyāyāśṭra : of Bharata with the commentary of Abhinavagupta of Kashmir : edited by M. Ramakrishna Kavi, M.A. 4 vols, vol. I, illustrated, 1926 ..	6-0
37.	Aपब्रह्मस्काव्यात्रयी : consisting of three works, the Cacarī, Upadeśarasāyana and Kālasvarūpakulaka, by Jinadatta Sūri (12th century) with commentaries : edited by L. B. Gandhi, 1927	4-0
38.	Nyāyapraveśa, Part I (Sanskrit Text) : on Buddhist Logic of Dīnāṅga, with commentaries of Haribhadra Sūri and Pārvadeva : edited by Principal A. B. Dhruva, M.A., LL.B., Pro-Vice-Chancellor, Hindu University, Benares	Shortly.
39.	Nyāyapraveśa, Part II (Tibetan Text) : edited with introduction, notes, appendices, etc., by Pandit Vidhusekhara Bhattacharyya, Principal, Vidyabhavana, Visvabharati, 1927	1-8
40.	Advayavajrasaṅgraha : consisting of twenty short works on Buddhist philosophy by Advayavajra, a Buddhist savant belonging to the 11th century A.D., edited by Mahāmahopādhyāya Dr. Haraprasad Shastri, M.A., C.I.E., Hon. D. Litt. 1927	2-0
42.	Kalpadrukośa : standard work on Sanskrit Lexicography by Keśava : edited with an elaborate introduction and indexes by Pandit Ramavatara Sarma, M.A., Sahityacharya of Patna. In two volumes, vol. I, 1928.	10-0
43.	Mirat-i-Ahmadi Supplement : by Ali Muhammad Khan. Translated into English from the original Persian by Mr. C. N. Seddon, I.C.S. (retired) and Prof. Syed Nawab Ali, M.A. Corrected Re-issue, shortly.	6-8

BOOKS IN THE PRESS.

1. Rāmacarita of Abhinanda, Court poet of Hāravarsa (cir. 9th century A.D.): edited by K. S. Ramaswami Shastri.
2. Nātyadarpaṇa : on dramaturgy by Ramacandra Suri with his own commentary : edited by Pandit L. B. Gandhi and G. K. Shrigondevkar, M.A.
3. Nātyāśṭra : Vol. II. edited by M. Ramakrishna Kavi.
4. Jayākhyasamīhitā : an authoritative Pāñcharātra work : edited by Pandit E. Kṛṣṇamacaryya of Vadtal.
5. Buddhist works on Logic : containing reconstructed texts from Chinese, Tibetan texts and English translation of Chinese texts of ancient authors like Nāgārjuna Vasubandhu, etc. by Prof. Giuseppe Tucci of Italy.

6. **Mānasollāsa** or Abhilasitarthacintamani, vol. II, edited by G. K. Shrigondekar, M.A.
7. **A Descriptive Catalogue of MSS. in the Oriental Institute, Baroda**, vol. II (S'ranta, Dharma and Grhya Sūtras) compiled by the Library staff.
8. **A Descriptive Catalogue of MSS. in the Jain Bhāndars at Pāttan**; edited from the notes of the late Mr. C. D. Dadat, by Pandit L. B. Gandhi, 2 vols.
9. **Bhāvaprakāśana** of Saradātanaya : an ancient work on Dramaturgy ; edited by Pandit Ramswami Shastri, Oriental Institute, Baroda and His Holiness Yadugiri Yatirāja Swami, Melkot.
10. **Prajñopāyaviniścayasiddhi** of Anāgavajra and **Jñā-nasiddhi** of Indrabhūti : two important works belonging to the little known Vajrayāna school of Buddhism (8th century A.D.) ; edited by Dr. B. Bhattacharya, Ph.D.
11. **Siddhāntabindu** : on Vedānta philosophy by Madhurī-dāna Sarasvatī with commentary of Purnottama ; edited by P. C. Divanjī, M.A., LL.M.
12. **Tathāgataśubhyaka** or **Guhyasamajā** : the earliest and the most authoritative work of the Tantra School of the Buddhists ; edited by Dr. B. Bhattacharya, Ph.D., Director, Oriental Institute, Baroda.
13. **Influence of Portuguese on the Asiatic Languages** : Translated into English from Portuguese by Prof. A. N. Scores, M.A., Baroda College, Baroda.
14. **Persian Chronicle** : history of the Safvi Period of Persian History 15th and 16th centuries by Hasan Bamlu, edited by C. N. Seddon, I.C.S. (*retired*), Reader in Persian and Marathi, University of Oxford.
15. **Nañjarājayañśobhūṣāṇa** : by Nṛsiṁhakavi *alias* Abhinava Kalidāsa, a work on Sanskrit Poetics and relates to the glorification of Nañjarāja, son of Virabhūpa of Mysore ; edited by E. Krishnamacharya.

PUBLISHED BY THE GOVERNMENT OF H.H. THE
MAHARAJA GAEKWAD OF BARODA.

Gazetteer of the Baroda State. By Rao Bahadur Govindbhai H. Desai, B.A., LL.B., Naeb Dewan, Baroda State, and the late Principal A. B. Clarke, B.A. With map. 2 volumes, 1923, each Rs. 15.

Census of India, 1921, Vol. XVII, Baroda. By Satyavrata Mukerjea, B.A., Subah, Baroda Division, formerly Superintendent of Census Operations, Baroda State.

In three parts 1921-22—	Rs.	As.	P.
Part I Report ..	..	16	8 0
,, II Imperial Tables ..	..	9	0 0
,, III State Tables ..	..	4	8 0

Mirat-i-Ahmadi, the Original Persian Text. Edited by Professor Nawab Ali. In 3 volumes.

(*Gaekwad's Oriental Series. Vol. II, 1927, Rs. 12. Vols. I and III are in the Press.*)

English Translations of Vols. I and II are also in preparation.

